

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 25
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голік С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Вченою радою Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет», протокол № 3 від 21.11.2022 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,

видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2022

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Бернацька С.М. ЗМІНА МОВЛЕННСВОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ В УКРАЇНІ.....	9
Бутко Л.В., Шабуніна В.В., Сізова К.Л. РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СКЛАДЕНИХ ПРИЙМЕННИКІВ ПРОСТОРОВОЇ ТА ЧАСОВОЇ СЕМАНТИКИ В АКАДЕМІЧНОМУ ТЕКСТІ.....	14
Данчишин Н.Р. ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ДОРОСЛОМУ РОСІЙСЬКОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	19
Костриба О.В. СЕМАНТИЧНЕ ЗГАСАННЯ МОТИВУВАЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ НЕПОХІДНИХ БАГАТОЗНАЧНИХ НУМЕРАТИВІВ: ДИВЕРГЕНТНО-КОНВЕРГЕНТНИЙ ПІДХІД.....	24
Leshchenko T.O., Zhovnir M.M. MULTIMODAL TEXT: THE ESSENCE, PRACTICAL VALUE AND DIDACTIC POTENTIAL.....	31
Навальна М.І., Спіс О.А. ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ ГАЗЕТИ «ДЕНЬ».....	36
Намачинська Г.Я. УКРАЇНІЗМИ У РОСІЙСЬКОМОВНИХ ТВОРАХ М. СТАРИЦЬКОГО.....	42
Петрова Озель Л.П. ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: МОВОТВОРЧИСТЬ ПИСЬМЕННИКА-ІНТЕЛЕКТУАЛІСТА (ДО 300-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИСЛИТЕЛЯ, ПЕДАГОГА, ПЕРЕКЛАДАЧА, МУЗИКАНТА).....	46
Прокопович Л.С. НЕВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ В ХУДОЖНОМУ ДИСКУРСІ ТЕТЯНИ П'ЯНКОВОЇ «ЧУЖІ ГРІХИ».....	51
Романчук С.М. КОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ КУЛЬТУРИ МОВИ ТА КОМУНІКАЦІЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ: ПОГЛЯДИ В. ГУМБОЛЬДТА Й О. ПОТЕБНІ.....	56
Середницька А.Я. ВІДОБРАЖЕННЯ ЧАСОВОГО АСПЕКТУ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ЗНАЧЕННЯХ ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ ПЕРЕМІЩЕННЯ.....	61
Шинкар Т.С., Левченко Т.М., Чубань Т.В. ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ У МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МАСМЕДІА: ЛІНГВОЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	66

РОЗДІЛ 2

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Тараненко В.В. ПРОХАННЯ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ КОМПОЗИЦІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ МОЛИТВИ.....	72
--	----

РОЗДІЛ 3

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Авдієвська К.О., Баранова С.В. КОМУНІКАЦІЯ В СОЦМЕРЕЖАХ: МОВНИЙ АСПЕКТ.....	76
Астапова Т.О. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ.....	80
Гайденко Ю.О., Сергєєва О.О. ФЕНОМЕН КОЛЬОРУ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	85
Holubova H.V. VARIABILITY OF THE CONCEPT "SCIENTIFIC DISCOURSE": MODERN DIMENSION.....	89
Ерліхман А.М., Кульчицька О.О. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ГОЛОВНОГО ПЕРСОНАЖА У РОМАНІ ДЖОНАТАНА САФРАНА ФОЄРА «EXTREMELY LOUD AND INCREDIBLY CLOSE».....	92
Жуковська А.В. ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ В ОПИСІ ЗАСОБІВ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНІВ ДЖОАН РОЛІНГ).....	98
Zabrudska L.M., Kovalenko I.M., Oleshkevich I.P., Sazonova V.C. PECULIARITIES OF ENGLISH FILM TITLES TRANSLATION AND ADAPTATION.....	102
Ковалик Н.В., Тимочко Л.М., Демчук Н.М. ЛІНГВАЛІЗАЦІЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО КОНЦЕПТУ <i>WATER</i> В УМОВАХ ВІЙНИ.....	111

Kostenko V.H. METADISOURSE RESOURCES USED TO MANAGE DOCTOR-PATIENT INTERACTION IN INFORMED CONSENT TEMPLATES FOR DENTAL TREATMENT.....	118
Леґейда А.В., Леґейда Д.В. АНГЛІЙСЬКОМОВНИЙ ТРЕЙЛЕР ЯК ФОРМА АДАПТАЦІЇ КІНОПРОДУКТУ.....	124
Малій А.С., Опанасенко О.І. ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ).....	132
Melnyk N.M. THEORETICAL ASPECT OF THE INFLUENCE OF DIGITAL COMPETENCE ON THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF AN ENGLISH LANGUAGE TEACHER OF NON-LINGUAL SPECIALTIES IN HIGH SCHOOLS.....	136
Мизин Т.О. ТВАРИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ.....	140
Нечипоренко В.О. МОВНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ	145

РОЗДІЛ 4

РОМАНСЬКІ МОВИ

Namestiuk S.V., Stefurak O.V. PRAGMATICS OF DYNAMIC USE OF MULTIMODAL MODUS IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING FOR BILINGUALS IN BUKOVYNA.....	151
---	-----

РОЗДІЛ 5

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ І АВСТРАЛІЇ

Ємельянова Д.В. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ГРАМАТИКИ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКИМ СТУДЕНТАМ	156
Ракігіна М.І., Дзюба О.Р. ОСОБЛИВОСТІ КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ЛОЗУНГІВ ЕПОХИ ПАНДЕМІЇ.....	163

РОЗДІЛ 6

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Бошков А.В. СПЕЦИФІКА МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ З ТОЧКИ ЗОРУ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ.....	170
Горюнова М.М., Стогній І.В. ФОРМИ ЗВЕРТАННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ТА НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ДІЛОВІЙ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ.....	175
Куліш А.Р. ДИСКУРСОЛОГІЧНІ СТУДІЇ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, ТЕРМІНИ І ПРОБЛЕМИ.....	179
Остапенко М.П. ЕВОЛЮЦІЯ ЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ЕПОНІМ» ВІД АНТИЧНИХ ЧАСІВ ДО СЬОГОДЕННЯ.....	184
Самойленко О.В. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ-КВАЗІКОМПЗИТИВ У ПСИХОЛОГІЇ.....	192
Шелепкина І.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СКОРОЧЕНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ.....	196
Shirnova A.I. EXPRESSION OF NEGATION BY GRAMMATICAL AND LEXICAL MEANS.....	202

РОЗДІЛ 7

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Запухляк І.М. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ СТАНУ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	206
Коломієць О.М. МЕТОДОЛОГІЧНІ УСТАНОВКИ ВИВЧЕННЯ ТЕКСТІВ ЯК КОНСТРУКТИВ РІЗНОЇ ПРИРОДИ.....	211
Куцос О.І. КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЙ ПОНЯТТЯ «МОВНА СВІДОМІСТЬ».....	216
Luchechko T.M. THE STRUCTURAL FRAMEWORK FOR THE RIDDLE DEFINITION.....	220
Малинка Ю.Г. ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У СТУДЕНТІВ ЦИРКОВИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	225

РОЗДІЛ 8**СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА**

Бадецька О.Й., Таран О.С. ТОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАГОЛОВКІВ ВВС ПРО ВІЙНУ В УКРАЇНІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ IBM WATSON TONE ANALYZER).....	229
Капінус О.Л., Байло І.Я. ВИКОРИСТАННЯ ТЕКСТОВИХ КОРПУСІВ У ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	234
Кармазіна Л.Л. ОСОБЛИВОСТІ ВІРТУАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	239
Лаврів М.М. СПЕЦИФІКА ТРАНСФОРМАЦІЙ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ.....	243
Tsapenko L.E., Lebedeva E.V., Gvozd O.V. STATISTICAL METHODS FOR DETERMINING THE DIFFERENTIAL CHARACTERISTICS IN GRAMMAR PHENOMENA OF TEXTS (ON THE MATERIAL OF TEXT CORPORA OF TECHNICAL SPECIALTIES).....	250

CONTENTS

SECTION 1

UKRAINIAN LANGUAGE

Bernatska S.M. CHANGE OF SPEECH BEHAVIOR DURING WARTIME IN UKRAINE.....	9
Butko L.V., Shabunina V.V., Sizova K.L. IMPLEMENTATION OF THE FUNCTIONAL-STYLISTIC POTENTIAL OF COMPOUND PREPOSITIONS OF THE SPATIAL AND TEMPORAL SEMANTICS IN THE ACADEMIC TEXT.....	14
Danchyshyn N.R. TO THE PROBLEM OF LEARNING UKRAINIAN IN AN ADULT RUSSIAN-SPEAKING ENVIRONMENT DURING THE FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	19
Kostryba O.V. SEMANTIC EXTINCTION OF THE MOTIVATING CAPACITY OF NON-DERIVATIVE MULTI-MEANING NUMERALS: DIVERGENT AND CONVERGENT APPROACH.....	24
Leshchenko T.O., Zhovnir M.M. MULTIMODAL TEXT: THE ESSENCE, PRACTICAL VALUE AND DIDACTIC POTENTIAL.....	31
Navalna M.I., Spys O.A. FUNCTIONAL AND SEMANTIC FEATURES OF USE OF MILITARY VOCABULARY IN NEWSPAPER “DAY”.....	36
Namachynska H.Ya. UKRAINIANISMS IN THE RUSSIAN-LANGUAGE WORKS OF M. STARYTSKYI.....	42
Petrova Ozel L.P. GRIGORY SKOVORODA: LANGUAGE CREATION OF THE WRITER-INTELLECTUAL (TO THE 300TH ANNIVERSARY OF THE BIRTHDAY OF THE PHILOSOPHER, TEACHER, TRANSLATOR, MUSICIAN).....	46
Prokopovych L.S. NON-VERBAL EXPRESSION OF EMOTIONAL STATES OF A PERSON IN THE ARTISTIC DISCOURSE OF TETYANA PYANKOVA “SOMEONE’S SINS”.....	51
Romanchuk S.M. COGNITIVE PARAMETERS OF LANGUAGE CULTURE AND COMMUNICATION OF LANGUAGE PERSONALITY OF STUDENTS: VIEWS OF V. HUMBOLT AND O. POTEBNYI.....	56
Serednytska A.Ya. REPRESENTATION OF THE TIME ASPECT OF THE LINGUISTIC WORLDVIEW IN THE MEANING OF DERIVED MOTION VERBS.....	61
Shynkar T.S., Levchenko T.M., Chuban T.V. FUNCTIONING OF ANGLICISMS IN THE LANGUAGE OF MODERN UKRAINIAN MASS MEDIA: LINGUISTIC-ECOLOGICAL ASPECT.....	66

SECTION 2

SLAVIC LANGUAGES

Taranenko V.V. SUPPLICATION AS A STRUCTURAL ELEMENT OF THE ORTHODOX PRAYER COMPOSITION.....	72
--	----

SECTION 3

GERMANIC LANGUAGES

Avdiievska K.O., Baranova S.V. COMMUNICATION IN SOCIAL NETWORKS: LANGUAGE ASPECT.....	76
Astapova T.O. SOME ASPECTS OF FOREIGN LANGUAGES TEACHING IN HISTORICAL DEVELOPMENT OF METHODICS.....	80
Haidenko Yu.O., Serheieva O.O. THE PHENOMENON OF COLOR AND ITS REPRESENTATION IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE.....	85
Holubova H.V. VARIABILITY OF THE CONCEPT “SCIENTIFIC DISCOURSE”: MODERN DIMENSION.....	89
Erlikhman A.M., Kulchytska O.O. LEXICAL-STYLISTIC MEANS OF MAIN CHARACTER IMAGE FORMATION IN SAFRAN FOER’S NOVEL “EXTREMELY LOUD AND INCREDIBLY CLOSE”.....	92
Zhukovska A.V. EVALUATIVE COMPONENT IN DESCRIPTION OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN FICTION (BASED ON THE NOVELS BY JOANNE ROWLING).....	98
Zabrudska L.M., Kovalenko I.M., Oleshkevich I.P., Sazonova V.C. PECULIARITIES OF ENGLISH FILM TITLES TRANSLATION AND ADAPTATION.....	102

Kovalyk N.V., Tymochko L.M., Demchuk N.M. LINGUALIZATION OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC <i>WATER</i> CONCEPT IN TIMES OF WAR.....	111
Kostenko V.H. METADISOURSE RESOURCES USED TO MANAGE DOCTOR-PATIENT INTERACTION IN INFORMED CONSENT TEMPLATES FOR DENTAL TREATMENT.....	118
Leheida A.V., Leheida D.V. ANGLO-AMERICAN TRAILER AS FILMIC ADAPTATION FORM.....	124
Malii A.S., Opanasenko O.I. VOCABULARY DESIGNATING EMOTIONS IN A LITERARY TEXT (ON THE EXAMPLE OF THE GERMAN AND ENGLISH LANGUAGES).....	132
Melnyk N.M. THEORETICAL ASPECT OF THE INFLUENCE OF DIGITAL COMPETENCE ON THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF AN ENGLISH LANGUAGE TEACHER OF NON-LINGUAL SPECIALTIES IN HIGH SCHOOLS.....	136
Myzyn T.O. ANIMALS AS AN OBJECT OF LINGUISTIC CULTURE.....	140
Nechyporenko V.O. LINGUAL MEANS OF FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL SPECIFICITY OF A PUBLICISTIC TEXT.....	145

SECTION 4

ROMANIC LANGUAGES

Namestiuk S.V., Stefurak O.V. PRAGMATICS OF DYNAMIC USE OF MULTIMODAL MODUS IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING FOR BILINGUALS IN BUKOVYNA.....	151
---	-----

SECTION 5

LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA

Yemelianova D.V. SOME PROBLEMS OF TEACHING CHINESE GRAMMAR TO UKRAINIAN STUDENTS.....	156
Rakitina M.I., Dziuba O.R. FEATURES OF CHINESE-UKRAINIAN TRANSLATION OF PANDEMIC ERA SLOGANS.....	163

SECTION 6

GENERAL LINGUISTICS

Boshkov A.V. SPECIFIC FEATURES OF MASS MEDIA DISCOURSE FROM THE POINT OF VIEW OF COGNITIVE APPROACH.....	170
Horiunova M.M., Stohnii I.V. ADDRESS FORMS IN ENGLISH AND GERMAN BUSINESS CORRESPONDENCE.....	175
Kulich A.R. DISCOURSE STUDIES IN UKRAINE: BASIC CONCEPTS, TERMS AND PROBLEMS.....	179
Ostapenko M.P. EVOLUTION OF THE MEANING OF THE TERM “EPONYM” FROM ANCIENT TIMES TO THE PRESENT DAYS.....	184
Samoilenko O.V. PECULIARITIES OF QUASI-COMPOSITES FUNCTIONING IN PSYCHOLOGY.....	192
Shelepko I.M. SOME ASPECTS OF THE RESEARCH OF ABBREVIATED TERMINOLOGICAL UNITS IN THE ECONOMIC SPHERE.....	196
Shirnova A.I. EXPRESSION OF NEGATION BY GRAMMATICAL AND LEXICAL MEANS.....	202

SECTION 7

COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Zapukhliak I.M. PROCEDURAL IDIOMS OF STATE WITH THE COMPONENT DENOTING INORGANIC MATTER IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES.....	206
Kolomiets O.M. METHODOLOGICAL SETTINGS FOR STUDYING TEXTS AS CONSTRUCTS OF DIFFERENT NATURE.....	211
Kutsos O.I. CONTENT ANALYSIS OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT “LINGUISTIC AWARENESS”.....	216

Lučechko T.M. THE STRUCTURAL FRAMEWORK FOR THE RIDDLE DEFINITION.....	220
Malynka Yu.H. FORMATION OF ENGLISH SPEAKING SKILLS AMONG STUDENTS OF CIRCUS SPECIALTIES.....	225

SECTION 8

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Badetska O.I., Taran O.S. TONE ANALYSIS OF BBC HEADLINES ABOUT THE WAR IN UKRAINE (USING IBM WATSON TONE ANALYZER).....	229
Kapinus O.L., Bailo I.Ya. THE USE OF THE TEXT CORPORA IN LINGUISTIC RESEARCH.....	234
Karmazina L.L. FEATURES OF VIRTUAL COMMUNICATIONS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION OF INFORMATION SOCIETY.....	239
Lavriv M.M. SPECIFICITY OF TRANSFORMATIONS OF PHRASEOLOGISMS IN INTERNET DISCOURSE.....	243
Tsapenko L.E., Lebedeva E.V., Gvozd O.V. STATISTICAL METHODS FOR DETERMINING THE DIFFERENTIAL CHARACTERISTICS IN GRAMMAR PHENOMENA OF TEXTS (ON THE MATERIAL OF TEXT CORPORA OF TECHNICAL SPECIALTIES).....	250

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81'276.6'373:355.018

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.1>

ЗМІНА МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ В УКРАЇНІ

CHANGE OF SPEECH BEHAVIOR DURING WARTIME IN UKRAINE

Бернацька С.М.,

*orcid.org/0000-0002-3029-2396**доцент кафедри української мови, літератури та культури**Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Лексика – це частина мови, яка найбільше зазнає впливу сучасності, вона постійно покращується та адаптується під вимогу часу. За часів незалежної України словниковий запас української мови зазнав змін, оскільки одна частина слів йшла зі вжитку, а інша – навпаки, входила в словниковий запас. У статті розглядається вплив соціально-політичних, економічних перетворень на національну самоідентифікацію та розвиток української мови. У статті пояснюються причини виникнення в мові нових слів та вплив російсько-української війни на особливий розділ мовознавства – неологію. Життя в умовах воєнного стану є реаліями сьогодення, неживані слова набувають нового сенсу, з'являються нові словосполучення, вирази, які позначають реальний стан речей, набула поширення військова лексика. Разом з тим розвивається і воєнна лексика, яка потребує подальшого вивчення. У статті проаналізовано неофіційний словник неологізмів воєнного часу, зібраний журналістами Інформаційного агентства. Зазначається актуальність проникнення нових слів в активний словник носіїв української мови, популяризація та підвищення зацікавленості державної мови у світі, політика держави для забезпечення національної безпеки, шляхом захисту української мови на національному рівні. Розглядається законодавчий аспект регулювання української мови з метою поширення сфери її функціонування, підвищення присутності української мови в суспільстві, зміцнення її державного статусу. Проаналізовані етапи імплементації «Закону про мову» та нового українського правопису. Аналізується правильність вживання «проросійських» власних назв з малої літери та запропонована альтернатива обґрунтування законності вживання малої літери в деяких власних назвах, шляхом використання принципу виразності – антономазії, до моменту прийняття змін до чинного українського правопису.

Ключові слова: лексика, лексикологія, російсько-українська війна, вживання слів з малої літери, антономазія, військова та воєнна лексика, неологізми.

Vocabulary is the part of the language that is most influenced by modernity, it is constantly improving and adapting to the demands of time. During the time of independent Ukraine, the vocabulary of the Ukrainian language underwent changes, as one part of the words went out of use, and the other, on the contrary, entered the vocabulary. The article examines the influence of socio-political and economic transformations on national self-identification and the development of the Ukrainian language. The article explains the reasons for the emergence of new words in the language and the impact of the Russian-Ukrainian war on a special branch of linguistics - neology. Life in the conditions of martial law is the reality of today, unused words acquire a new meaning, new phrases and expressions that denote the real state of affairs appear, military vocabulary has become widespread and requires further study. The article analyzes the unofficial dictionary of wartime neologisms, compiled by journalists of the Information Agency. The relevance of introducing new words into the active vocabulary of Ukrainian speakers, popularizing and increasing the interest of the state language in the world, state policy to ensure national security by protecting the Ukrainian language at the national level is noted. The legislative aspect of the regulation of the Ukrainian language is considered in order to expand the scope of its functioning, increase the presence of the Ukrainian language in society, and strengthen its state status. The stages of implementation of the "language law" and the new Ukrainian spelling are analyzed. The correctness of the use of "pro-Russian" proper names with a lowercase letter is analyzed and an alternative is proposed to justify the legality of the use of a lowercase letter in some proper names, by using the principle of expressiveness - antonomasia, until the adoption of changes to the current Ukrainian spelling.

Key words: vocabulary, lexicology, Russian-Ukrainian war, use of lowercase words, antonomasia, military vocabulary, neologisms.

Постановка проблеми. «Слово, моя ти єдина зброе... Станеш ти кращим мечем на катів» [1]. Ці слова Лесі Українки в сучасних реаліях наповнилися новим змістом. З 2014 року Р(р)осійська Ф(ф)едерація веде загарбницьку війну проти українського народу. Протягом цього часу змінювалася національна свідомість та ставлення

до державної мови. Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан внаслідок повномасштабного вторгнення Р(р)осійської Ф(ф)едерації на територію України [2]. Саме протягом останніх місяців мова наповнилася новими значеннями, були створені нові поняття, пов'язані з війною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Американський дослідник Л. Барнс, досліджуючи зв'язок між війною та мовою, писав, що «війна може призвести або до смерті мов, або до створення інших, оновлених. Війна по-різному впливає на зміну мови та відповідає за створення нових слів та виразів» [3].

Питанням утворенням військової лексики займалися багато лінгвістів. Василенко Д.В. поділяє думку, що військовий вокабуляр складається з ядра – термінологічної лексики, і периферії – нетермінологічної, субстандартної лексики [4, с. 4]. До військової субстандартної лексики відносимо слова неформального спілкування емоційного забарвлення, які набули поширення серед військових: жаргонізми, сленгізми, фразеологізми та неологізми.

Фоміна Н.Д. вважає, що військова лексика може бути загальноновживаною та виступати засобом соціально-мовленнєвої характеристики. У складі військової лексики виокремлюють військові терміни та військово-побутову лексику. Військові терміни – це слова або словосполучення, які відповідають поняттям військової справи. Військово-побутова лексика є перехідним явищем між військовою термінологією і загальноновживаним словником [5, с. 3].

На думку Мельник П.П., військова лексика тісно переплітається з повсякденною мовою, військові лексичні одиниці все частіше з'являються у вокабулярі мовця [6, с. 138].

О.М. Нікіфорова наголошує на тому, що лексичний склад воєнно-політичних текстів ... представлено суспільно-політичною, загальновійськовою, спеціальною військовою лексикою, військовими реаліями та міжгалузєвою лексикою [7, с. 173].

Виходячи з вищевказаного, вважаю, що найбільшого поширення зараз набуває саме воєнна лексика, яка охоплює загальновійськову, спеціальну військову та загальноновживану та віддзеркалює сучасні реалії української мови, внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на її розвиток. На жаль, найбільшого поширення воєнна лексика зазнала за час російсько-української війни 2014–2022 років. Саме тому це поняття потребує подальшого наукового вивчення.

Постановка завдання. Завданням даного дослідження є аналіз: 1) особливостей лексико-семантичних процесів в українській мові в період воєнного часу; 2) роль зовнішніх та внутрішніх чинників на формування військової лексики; 3) рівень впливу соціально-економічної ситуації на мовну самоідентифікацію.

Виклад основного матеріалу. Постановою КМУ «Питання українського правопису» № 437 від 22 травня 2019 року (далі – Правопис) було схвалено український правопис у новій редакції, який був розроблений Національною комісією з питань правопису [8]. Відповідно до п. 6 та 7 § 50 Правопису географічні та адміністративно-територіальні власні назви пишуться з великої букви, у тому ж числі назви держав пишуться з великої букви. У разі, якщо назва країни складається з кількох слів, то всі слова пишуться з великої літери (наприклад, Сполучені Штати Америки, Французька Республіка тощо). Ця норма стосується і країни-агресорки, оскільки жодних винятків для Р(р)осійської Ф(ф)едерації не зазначено.

Проте, варто звернути увагу на п. 5 § 49 Правопису, який вказує на правило, коли прізвища або імена вживаються зневажливо, то їх варто писати з малої літери (наприклад, азефи, квіслінги, гітлери – загальні назви воєнних злочинців) [9]. Тому лінгвісти, за активної підтримки українського суспільства, все частіше застосовують це правило українського правопису за аналогією [10].

Крім того, в українській мові існує прийом виразності – антономазія. Остання відіграє важливу роль в філології, оскільки покращує виразність та милозвучність мовлення, передає емоційне забарвлення описуваних об'єктів, а також виконує кумулятивну функцію мови, сполучаючи текст з культурою та колективним досвідом українського народу. Антономазія є різновидом синекдохи, яка в свою чергу є різновидом метонімії та формується внаслідок перейменування власної назви на загальну, а загальна – на власну на основі її визначальної риси, ознаки, властивості, завдяки якій цю особу не можна сплутати з іншими [11, с. 40]. Наприклад, з великої літери варто писати: Великий Каменяр – Іван Франко, Безсмертний Кобзар – Тарас Шевченко. Також вживаємо «донька Прометей» – Леся Українка, «батько нації» – Михайло Грушевський, «залізна леді української літератури» – Ліна Костенко. У негативному значенні вживають такі слова: донжуан – «залицяльник», ромео – «закоханий романтик» тощо. Тому за принципом аналогії Р(р)осія могла б писатися з малої літери в значенні країни-терористки.

На сайті Кабінету Міністрів України 11 листопада 2022 року розпочато збір підписів на підписання петиції «Щодо написання назви країни-агресора з маленької літери». За текстом петиція пропонується внести зміни до розділу щодо правопису власних назв та законодавчо закріпити,

що назва держави-агресора, її державні органи, прізвище та імена осіб, які безпосередньо причетні до воєнних дій на території України, офіційно писатимуться з маленької літери [12].

Окрім того, вплив державної мовної політики дає позитивні плоди. З початку повномасштабного вторгнення Р(р)осійської Ф(ф)едерації на територію України відчувається значне зростання кількості людей, які виявили бажання вивчати українську мову з усього світу. Це є актом не лише підтримки, але й зацікавленості українською мовою та культурою. З початком війни в Україні кількість охочих вивчати українську мову на освітній платформі Duolingo зросла на 577%. Станом на 20 березня 2022 року найбільша зацікавленість зросла у Сполучених Штатах Америки (на 554%) з 24 лютого 2022 року, у Польщі цей відсоток сягає 2677% і продовжує зростати [13].

Важливу роль у розвитку мовного потенціалу української мови, зміцнення її статусу в умовах війни, має розвиток законодавства у цій сфері.

Так, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 2704-VIII від 25 квітня 2019 року (далі – Закон про мову) [14] прийшов на заміну Закону України «Про засади державної мовної політики» [15], який був визнаний неконституційним за Рішенням Конституційного Суду № 2-р/2018 від 28.02.2018 [16] частково набрав чинності через два місяці з дня його опублікування – 16 липня 2019 року.

Відповідно до статті 1 Закону, починаючи з 16 липня 2019 року, деякі норми Закону набирають чинності поетапно (через 2, 3, 5 років, а норми, які стосуються встановлення української мови мовою ЗНО та вступних випробувань аж через 11 років, тощо).

Чергові два етапи нововведень Закону були запровадженні у 2022 році та стосуються статті 25 Закону щодо друкованих засобів масової інформації загальнодержавної та регіональної сфери розповсюдження [14, ст. 25]. Для друкованих місцевих ЗМІ ця норма вступить в силу з 16 липня 2024 року. Так, друковані ЗМІ можуть публікувати видання іноземною мовою, за умови одночасного видання тиражу державною мовою такого ж обсягу та такого ж змісту.

Дія цієї норми не поширюється на друковані видання, які публікуються мовами корінних народів України (кримськотатарською), офіційними мовами Європейського Союзу (англійською) та наукових видань з особливостями, зазначеними в цьому Законі.

Інша норма Закону набрала чинності з 16 липня 2022 року та стосується зазначення української

мови на користувацьких інтерфейсах комп'ютерних програм, що реалізуються в Україні зі змістом та обсягом не меншим, що й іншомовні версії таких інтерфейсів. Така ж вимога стосується інтернет-представництв органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної та комунальної форм власності, ЗМІ, суб'єктів господарювання, що реалізують товари та послуги в Україні та зареєстровані в Україні, які повинні відображатися українською мовою за замовчуванням (поряд з державною мовою може існувати й інші версії мов) [14, ч. 1, 2 ст. 27].

Також набирають чинності санкційні норми статей щодо накладення штрафу у разі порушення порядку застосування Закону, зокрема, у сфері освіти та науки, культури, книговидавництва, у користувацьких інтерфейсах комп'ютерних програм та веб-сайтів, порушення діловодства та документообігу в органах державної влади та місцевого самоврядування, судах та інших суб'єктів господарювання державної комунальної форми власності тощо (статті 188⁵² і 188⁵³ Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Аналіз зазначених етапів Закону про мову свідчать про його успішні етапи імплементації, які проводяться в межах плану, отримують підтримку з боку українського суспільства і сприяють лише розширенню сфери впливу державної мови.

Відомим є факт, що в багатьох мовах світу з'являються нові слова щодня, які описують ті чи інші явища сучасного світу. Деякі слова не залишаються надовго та зникають через деякий проміжок часу, а деякі – пускають коріння та залишаються в мові назавжди, переходячи в щоденну лексику. Нове слово, вираз або ж нове значення старого слова мають назву неологізмів. Виникнення неологізмів безпосередньо пов'язано з позначенням нового предмету чи явища, тому неологізми можуть запозичуватися з іноземних мов або ж авторських творів.

Українська мова багата на неологізми, які під час війни вони набули ще більшого поширення. Неологізми здатні заповнити прогалини мови та передати абсолютну атмосферу часу, оскільки формуються під впливом життя людини.

Сьогодні лексика української мови постійно поповнюється та збагачується новими мовними одиницями, до них відносять неологізми, запозичення яких дає можливість зрозуміти, що українська мова, засоби масової інформації, політична, технічна, літературна сфера постійно ними збагачуються. Науковці вважають, що неологізми,

тобто слова, які ще не увійшли до активного вжитку, і слова, які виходять з ужитку, поповнюючи розряд застарілих, становлять пасивний фонд мови [17, с. 108].

О.О. Тараненко дає таке визначення неологізма – «неологізм – це слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку або були вжиті тільки в певному акті мовлення, тексті чи мові конкретного автора. Новизна неологізма звичайно усвідомлюється мовцями, але сама його суть визначається насамперед часом його появи в мові, а не стилістичним забарвленням (наприклад, назва лікарського препарату не може сприйматися як неологізм). Неологізм є категорією історично змінною. Постаючи як частина пасивного словника, вони можуть згодом або переходити до сфери активного слововжитку, або ж зникати (час їх повного існування може становити всього кілька років). Неологізми служать, з одного боку, для номінації нових чи ще не названих понять, реалій, а з другого – для заміни попередніх найменувань новими, зумовленої різними чинниками [18, с. 408].

В українській мові в залежності від способу утворення неологізми поділяють на лексичні, які частіше за все запозичуються з інших мов (макіяж, спам) і семантичні, тобто відомі слова, які набувають нового значення (зебра – розмітка пішохідного переходу), новостворені або запозичені з інших мов.

Причиною появи неологізмів в основному є науково-технічний прогрес, створення та розвиток нових технологій, відкриття в науці та техніці, медицині та культурі. Головною ознакою неологізмів є абсолютна та повна новизна слова для більшості носіїв мови. Оскільки нове слово входить в активний вжиток, то знаходиться в стані неологізму не може довгий період часу. З моменту активно вживання слова, останнє втрачає всі ознаки новизни та поступово входить в лексичну систему мови в якості загальноновживаного.

В 2022 році значно вплинули на поширення неологізмів суспільно-політична ситуація, а саме повномасштабне вторгнення Р(р)осійської Ф(ф)едерації на територію нашої держави. Тому активно поширюються саме неологізми війни. Так, наприклад, нещодавно журналісти Інформаційного агентства Міністерства оборони України уклали словник воєнних неологізмів [19].

Серед загальновідомих слів, які набули поширення ще в 2014 році (напр. кіборги – українські військові, неологізм, який з'явився для

найменування героїв, які брали участь в захисті Донецького аеропорту) відомі й інші неологізми, утворенні протягом останніх місяців повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України («рашизм» – злочинна шовіністична ідеологія «русского міра», «чорнобаїти» – повторювати декілька разів одну й ту саму помилку, «Доброго вечора ми з України» – нагадування про українців та їхню патріотичну позицію, «дзеркальна тиша» – бойові дії). Деякі слова отримали нове значення («бавовна» – вибух в Російській Федерації, «орк» – російський військовий, «тривога» – сигнал про необхідність прямувати до укриття через загрозу ведення активних бойових дій).

Незважаючи на це, рівень мовної самоідентифікації українців постійно зростає. Повномасштабне вторгнення Р(р)осійської Ф(ф)едерації на територію України, як одна із причин, сприяє лише пришвидшенню цього процесу. Сьогодні 83% українців підтримують статус української мови як єдиної державної, а 76% опитуваних вважають українську своєю рідною мовою. Це на 19% більше, ніж було у 2012 році. Більшість українців вважають, що «мовна проблема» не існує і вона носить більше політичний і частково локальний характер. Про це свідчать дані Шостого загальнонаціонального опитування щодо мовного питання, проведене 19 березня 2022 року соціологічною групою «Рейтинг» [20].

Висновки. Мова є найважливішим засобом спілкування та комунікації, а тому вона повинна відповідати вимогам сучасності в процесі пізнання та дослідження світу. Лексична система української мови постійно розвивається, модернізується, з'являються нові поняття, які потребують нового значення, незважаючи на війну в Україні. Неологізми збагачують неформальну лексику сучасної української мови, проте з іншого боку, показують вектор розвитку української мови, за умови вдалого його використання, чіткого тлумачення сприяють збагаченню багатства сучасної української мови. Наразі гостро стоїть питання подальшого наукового вивчення поняття «воєнна лексика», узаконення вживання російських власних назв з малої літери, оскільки чітко встановленого правила немає, а існує лише можливість вживання за аналогією. Також з метою поширення сфери впливу української мови потрібне подальше прийняття дій Урядом з метою популяризації державної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Леся Українка. ТВОРИ. Київ, "Молодь", 1971. URL: <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=lesia&page=lesia16> (дата звернення: 29.11.2022)
2. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 29.11.2022)
3. Lawrie Barnes (2003) Language, war and peace: An overview, *Language Matters*, 34:1, 3-12, DOI: 10.1080/10228190308566188. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10228190308566188?needAccess=true> (дата звернення 29.11.2022)
4. Василенко Д. В. Англomовні лексичні інновації військової сфери, утворені шляхом словоскладання. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Філологічні науки* : Збірник наукових статей. Запоріжжя, 2008. № 1. С. 38–44. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/004.pdf (дата звернення: 29.11.2022)
5. Фомина Н. Д. Военная лексика русского языка в контексте художественной речи (на материале советской литературы) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва. 1968. 24 с.
6. П. П. Мельник, М. М. Юрковська. Визначення поняття військової лексики та підходи до її вивчення. С. 137–141. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11258/11148> (дата звернення: 29.11.2022)
7. Нікіфорова О. М. Лексико-семантичні та жанрово-стильові особливості воєнно-політичного перекладу: дис.: 10.02.16. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. 260 с.
8. Постанова КМУ «Питання українського правопису» № 437 від 22.05.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.11.2022)
9. Український правопис, схвалений КМУ Постановою № 437 від 22 травня 2019 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf> (дата звернення: 29.11.2022)
10. Зневажлива граматики війни: Власні назви та імена агресора пишемо з малої літери. URL: <https://chesno.ck.ua/2022/03/16/znevazhlyva-gramatyka-vijny-vlasni-nazvy-ta-imena-agresora-pyshemo-z-maloyi-literi/> (дата звернення: 29.11.2022)
11. Антономазія. За ред. Звонська Л. Л., Корольов Н. В., Лазер-Паньків О. В. та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. С. 40. 552 с.
12. Петиція «Щодо написання назви країни-агресора з маленької літери на офіційному сайті КМУ: <https://petition.kmu.gov.ua/kmu/Petition/View/4900> (дата звернення: 29.11.2022)
13. Luis von AHN (CEO & co-founder of Duolingo): Standing with Ukraine: A message from CEO. URL: <https://blog.duolingo.com/duolingo-statement-ukraine/> (дата звернення: 29.11.2022)
14. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України № 2704-VIII від 25.04.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення 29.11.2022)
15. Про засади державної мовної політики: Закон України № 5029-VI від 03.07.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text> (дата звернення: 29.11.2022)
16. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо невідповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» № 2-р/2018 від 28.02.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#n55> (дата звернення: 29.11.2022)
17. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова : підручник. О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. ; за ред. О. Д. Пономарева. 4-те видання. Київ : Либідь, 2008. 488 с.
18. Українська мова: Енциклопедія. НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та інші. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
19. АрміяInform представляє словник неологізмів української мови від 20.07.2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovnuk-neologizmiv-ukrayinskoyi-movy/> (дата звернення: 29.11.2022).
20. Соціологічна група «Рейтинг»: Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html (дата звернення: 29.11.2022)

**РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СКЛАДЕНИХ ПРИЙМЕННИКІВ ПРОСТОРОВОЇ ТА ЧАСОВОЇ СЕМАНТИКИ
В АКАДЕМІЧНОМУ ТЕКСТІ**

**IMPLEMENTATION OF THE FUNCTIONAL-STYLISTIC POTENTIAL
OF COMPOUND PREPOSITIONS OF THE SPATIAL
AND TEMPORAL SEMANTICS IN THE ACADEMIC TEXT**

Бутко Л.В.,

orcid.org/0000-0002-8817-3381

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Шабуніна В.В.,

orcid.org/0000-0001-7957-3378

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Сізова К.Л.,

orcid.org/0000-0002-3269-6343

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри філології та видавничої справи

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

У статті наголошено, що академічний текст з огляду на свою значущість у процесах соціальної комунікації є об'єктом активного дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, проте його лексична система потребує подальших узагальнень з огляду на її динамічність, спричинену як екстра-, так і інтралінгвальними чинниками.

Автори підкреслюють, що в академічному тексті активно використовуються словоформи, які за своїми лексико-граматичними властивостями мають ознаки слова, а нарізнооформлене написання зближує їх із фразеологічними одиницями. Серед них виокремлюються й складені прийменники темпоральної та просторової семантики, адже простір та час є базовими поняттями людського буття.

У досліджуваному матеріалі за семантичними ознаками виділяються складені прийменники темпорального значення, що характеризують уявлення про неозначену одночасність, часову наступність та початкову часову межу. Здебільшого вони є двокомпонентними прийменниково-іменниковими книжними та стилістично-нейтральними одиницями, проте виявлено й прислівниково-прийменникові та дієприслівниково-прийменникові конструкції.

Численність групи просторових прийменників спричинює те, що вся культура може бути визначена як діяльність організації простору. У досліджуваному матеріалі також зафіксовано складені прийменники цього семантичного типу. Ці одиниці відображають просторову семантику зі значенням неточного визначення місця перебування. Крім спільної семантики, вони об'єднуються ще й синтагматичними та функціонально-стилістичними властивостями: вимагають від іменних частин мови форми родового відмінка та здебільшого кваліфікуються як стилістично нейтральні. Прийменникові одиниці цієї семантичної групи виявляють здатність вступати між собою в антонімічні відношення та подекуди реалізовувати полісемічність. Авторами продемонстровано, що деякі з аналізованих одиниць мають емоційно-експресивне забарвлення, репрезентуючи таким чином приховану емоційність академічного тексту.

Ключові слова: академічний текст, складений прийменник, просторова і темпоральна семантика, функціонально-стилістичний потенціал, форма вираження.

The article emphasizes that the academic text, in view of its significance in the processes of social communication, is the object of active research by both foreign and domestic scientists, however, its lexical system needs further generalizations in view of the dynamism of the vocabulary of the academic text, caused by both extra-, and intralingual factors.

The authors emphasize that word forms are actively used in the academic text, which according to their lexical-grammatical properties have the characteristics of a word, and the differently designed writing brings them closer to phraseological units. Compound prepositions of temporal and spatial semantics stand out among them, because space and time are the basic concepts of human existence.

In the studied material, compound prepositions of temporal meaning are distinguished based on semantic features, which characterize the idea of indefinite simultaneity, temporal continuity, and an initial time limit. For the most part, they are two-component prepositional-noun book and stylistic-neutral units. However, adverbial-prepositional and adverbial-prepositional constructions were also discovered.

The abundance of the group of spatial prepositions means that all culture can be defined as the activity of spatial organization. Compound prepositions of this semantic type are recorded in the researched material. These units reflect spatial semantics with the meaning of imprecise location determination. In addition to common semantics, they are also united

by syntagmatic and functional-stylistic properties: they require the genitive form from the nominal parts of the language and are mostly qualified as stylistically neutral. The prepositional units of this semantic group show the ability to enter into antonymic relations with each other and in some places to realize polysemy. The authors demonstrated that some of the analyzed units have emotional and expressive coloring, thus representing the hidden emotionality of the academic text.

Key words: academic text, compound preposition, spatial and temporal semantics, functional and stylistic potential, form of expression.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що академічний текст з огляду на свою значущість у процесах соціальної комунікації є об'єктом активного дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, його лексична система потребує подальших узагальнень [7–9]. Це зумовлено, перш за все, її надзвичайною динамічністю, спричиненою як екстра-, так і інтралінгвальними чинниками.

Специфічні особливості цього виду тексту обумовлені призначеністю для передачі об'єктивної інформації про природу, людину та суспільство, що на лексичному рівні реалізується вживанням повнозначних слів у прямому значенні та неповнозначних елементів, що тяжіють до однозначності.

Загалом сучасні мовні системи характеризуються поширенням структурно, семантично і стилістично різнопланових лексичних одиниць. До них належать і словоформи, які за своїми лексико-граматичними властивостями мають ознаки слова, а нарізнооформлене написання зближує їх із фразеологічними одиницями. Нарізнооформлені структури характеризуються певними морфологічними ознаками і можуть співвідноситися з різними лексико-граматичними розрядами слів. Серед них виокремлюються прислівникові, прийменникові, сполучникові, партикулярні, вигуківі конструкції, а також одиниці з функцією присудка, вставного слова, стійкі мовленнєві звороти та скорочення. У колі таких структур значним є корпус службових слів, серед яких найчисельнішою групою є складені прийменники [2, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню таких зв'язаних сполучень присвячені роботи представників різних мовознавчих шкіл і напрямів: В. В. Виноградова, В. В. Бабайцевої, І. Р. Вихованця, М. М. Пещак, Р. П. Рогожникової, К. Г. Городенської, А. А. Лучик, А. П. Загнітка та ін. Ці теоретичні пошуки віднайшли відбиття в лексикографічній діяльності: останнім часом укладено словники лише з реєстровими нарізнооформленими одиницями і словники, у яких таким одиницям належить вагоме місце.

Постановка завдання. Стаття покликана поглибити вивчення лексичної системи академічного тексту, дослідити та схарактеризувати струк-

туру та функціональну специфіку складених прийменників академічного тексту.

Виклад основного матеріалу. В основу семантичної характеристики складених прийменників української мови покладено класифікацію, розроблену І. Р. Вихованцем. Складені прийменники-новотвори вчений розподіляє на дві групи: прийменниково-відмінкового походження, які найбільш продуктивні в сучасній українській мові, та утворені з прислівникових (морфологізованих або аналітичних) одиниць і кінцевого первинного прийменника. У цих одиницях основа колишнього повнозначного слова допомагає виразити семантико-синтаксичне відношення (локальне, темпоральне, цільове, причинне та ін.), за яким закріплений прийменник, де семантична спеціалізація ґрунтується на трансформованому узагальненому значенні колишнього повнозначного слова, пор.: *у напрямку, з приводу, у силу, з метою*. Аналізуючи спільні семантичні особливості другої групи нарізнооформлених прийменників, дослідник зазначає, що семантика кінцевого первинного прийменника посилюється препозитивним колишнім морфологізованим або аналітичним прислівником, тобто відбувається своєрідне «нарощування» семантико-граматичних елементів на нечіткий щодо значення первинний прийменник, пор.: *близько від, стосовно до, одночасно з, у відповідь на*.

Зважаючи на класифікацію І. Р. Вихованця [3, с. 243–244], з виявлених складених прийменників за семантичними ознаками виділено одиниці темпорального значення (*у (в) процесі, у (в) ході*); просторової семантики (*збоку від, у (в) глиб (глибочинь)*); значення причини (*з (із) нагоди, у (в) силу*); мети (*в (во) ім'я, на благо*); умови (*у (в) разі, у випадку*); допустового значення (*незалежно від, незважаючи (уважаючи) на*); значення відповідності (*відповідно до, у (в) дусі*), підстави (*на основі, на підставі*); зіставлення-протиставлення (*на противагу, на відміну від*); порівняння (*на киталт, подібно до*); включення-виключення (*за винятком*); обмеження, уточнення, супровідних обставин (*з (із) боку, під знаком*) та соціативного значення (*у (в) супроводі, разом з (із, зі)*).

Сучасна лінгвістика пріоритетним вважає антропоцентричний підхід, що полягає в дослідженні мовних фактів крізь призму людської

свідомості та мовознавчих процесів, досвіду та ментальних рис народу.

Простір та час є базовими поняттями навколишнього світу: сполучною ланкою для цих фундаментальних категорій є ідея руху.

Система мови має багатий арсенал лексичних та граматичних засобів, що створюють часовий дейксис. Їх актуалізація в безпосередній мовленнєвій діяльності може давати майже необмежену кількість комбінацій. Темпоральна ознака прийменникових одиниць переважно більшістю фахівців вважається вторинною стосовно дієслівної. У лінгвістичних дослідженнях стверджується, що часову семантику здатні репрезентувати і прислівники, і прийменниково-іменникові форми, й інші елементи, залишаючи за дієсловом базову роль у формуванні предикативного ядра речення (категорії граматичного часу).

У досліджуваному матеріалі за семантичними ознаками виділяється 10 складених прийменників темпорального значення. Це елементи, що характеризують уявлення про неозначену одночасність, часову наступність та початкову часову межу [3, с. 243].

До одиниць, що виражають неозначену одночасність, належать двокомпонентні прийменники, що вказують на те, під час чого, у ході чого відбувається дія, і вимагають від іменної частини мови форми родового відмінка. Проте одиниці цієї групи мають різну структуру. Так, у процесі творення стилістично нейтральної одиниці *під час*, на відміну від інших прийменників цієї семантичної групи, початковий компонент – прийменник *під* синтагматично об'єднується з іменником чоловічого роду однини у формі знахідного відмінка. Наприклад: *Електроізоляційними називаються матеріали, призначені для розподілу струмопровідних елементів, які знаходяться під різними потенціалами під час роботи електро- і радіоустановок* (В. М. Співак та ін.). Прийменники у (в) процесі й у (в) ході мають спільну форму вираження, поєднуючи первинний прийменник з іменником чоловічого роду однини у формі місцевого відмінка. Наприклад: *У процесі зварювання вона коливається від максимального значення 60–70 В до значень, близьких до нуля* (В. М. Співак та ін.); *Синтез системи підтримки прийняття рішень визначення рівня спроможностей Збройних Сил України в ході оборонного планування* (В. В. Биченков та ін.). Ці одиниці у (в) процесі і у (в) ході є засобами книжного мовлення.

Книжні сполуки у (в) запалі й у (в) пориві цієї семантичної групи, хоча й мають із вищезна-

ченими одиницями спільну зовнішню структуру, але ж, на відміну від них, більшою мірою зберегли в значенні семантику другого повнозначного компонента, яка виявляється в розбіжностях їхніх додаткових значень. Одиниці у (в) запалі й у (в) пориві не лише виражають неозначену одночасність, але й висвічують квант зі вказівкою на найбільший рівень напруження, розпалу чого-небудь. До того ж ці прийменники мають інший стилістичний потенціал, надаючи академічному мовленню експресивності. Наприклад: *У запалі обговорень результатів дослідження ми якось випускаємо з уваги, що, крім тестів із завданнями, в дослідженні були ще й анкети* (О. Онищенко); *Не секрет, що останнім часом правоохоронні органи значно активізували діяльність у пориві викриття недобросовісних платників податків та пособників у розкраданні державних коштів* (Юридична фірма «Блісс»).

Складені прийменники можуть вказувати на позначення перебігу дії через співвіднесеність з іншою дією. Наприклад, одиниці *вслід* (услід) за та *слідом за* виражають часову наступність та наслідування. Зазначені одиниці позначають час на підставі простору, що, загалом, є характерною ознакою багатьох мов, адже більшість часових понять первісно була просторовою. Центром смислової структури цих прийменників, утворених із прислівникових форм і кінцевого первинного прийменника, є колишне повнозначне слово, яке досить чітко передає відповідний тип семантико-синтаксичних відношень [3, с. 65]. Ці одиниці вимагають від іменних частин мови форми орудного відмінка і мають подібну форму вираження. Наприклад: *Якщо стаття прийнята, вона услід за цим проходить стадію редагування, яка включає літературне редагування, верстку та коректуру* (З посібника); *Збірна назва кількох напрямів французького мистецтва кінця XIX ст., що виникли слідом за імпресіонізмом, зокрема неоімпресіонізм* (З посібника).

Темпоральних складених прийменниками, що виражають початкову часову межу, у досліджуваному матеріалі виявлено два: *починаючи* (почавши) від і *починаючи* (почавши) з (із, зі). Зазначені стилістично нейтральні одиниці виявляють схожість і на семантичному рівні, передаючи значення вихідного моменту дії або діяльності в сполученні з часовими назвами; і на синтагматичному, вимагаючи від підпорядкованого іменного елемента форми родового відмінка. Ця подібність підтримується й на рівні форми вираження. Наприклад: *І нарешті, майже паралельно з утворенням ЗУНР на більшій частині України*

починаючи з листопада 1918 р. проходило відновлення УНР на чолі з Директорією і об'єднання її з ЗУНР (М. Г. Короленко); *П'ятий період охоплює півторастолітній відрізок часу починаючи від ліквідації Гетьманщини і до початку ХХ ст.* (З підручника). Крім темпорального значення, ці одиниці можуть уживатися з просторовою семантикою, передаючи значення вихідного моменту дії або діяльності, проте це не властиво академічному тексту. Наприклад: *Донські хлопці з кавалерійського корпусу, який, починаючи з Румунії, часто сусидив з полком Самієва, не раз чесали канчуками по вухах мінометного старшину, що внадився до них за кіньми* (О. Гончар).

Стилістично нейтральний прийменник *починаючи від ... до* відрізняється від проаналізованих одиниць як на рівні семантики (уживається для переліку крайніх моментів часового періоду, представників низки однорідних предметів тощо), так і на рівні форми вираження, репрезентуючи трикомпонентну модель компонентів граматичних груп дієприслівника і прийменника. Очевидно, зазначена структура є похідною від структури прийменника *починаючи (почавши) від (од)*, який простіший за ознаками форми вираження: *Conference Proceedings Citation Index індексує понад 160 000 конференцій з природничих наук, починаючи з 1990 року і до сьогодні* (Л. В. Туровська).

Нарізнооформлені прийменники на позначення темпоральної семантики, як і інші лексичні конкретизатори часових відношень, є дальньою периферією функціонально-семантичного поля темпоральності, якій властиві кроки в бік обмеження темпоральної значущості семантичних функцій і виявлення не власне темпоральної, а таксисної або модальної спеціалізації мовних засобів [5, с. 18]. Слова на позначення часу, як зазначає М. П. Кочерган, належать до перших 500 найчастотніших слів у всіх мовах [4, с. 4], у сучасній українській мові їх кількість постійно збільшується, у тому числі й за рахунок прийменникових одиниць.

Численність групи просторових прийменників спричинює те, що вся культура може бути визначена як діяльність організації простору. У досліджуваному матеріалі зафіксовано 7 складених прийменників цього семантичного типу. Ці одиниці відображають просторову семантику зі значенням неточного визначення місця перебування. Крім спільної семантики, вони об'єднуються ще й синтагматичними та функціонально-стилістичними властивостями: вимагають від іменних частин мови форми родового відмінка та здебільшого кваліфікуються як стилістично нейтральні.

Прийменникові одиниці з просторовою семантикою переважно утворені колишнім прислівником та прийменником *від (од)* у постпозиції, що позначає вихідний пункт у просторі, предмет, від якого вказується відстань. У досліджуваному матеріалі ці одиниці репрезентують просторову семантику за допомогою вказівки на місце розташування об'єкта стосовно іншого предмета.

Одиниця *далеко від (од)* указує на об'єкт, що розташований на значній, з погляду мовця, відстані. Причому початковий компонент комплексу *віддалік (оддалік) від (од)* має варіант, що відрізняється префіксальною морфемою *і*, на думку лексикографів, є його синонімом [6, I, с. 577]. Наприклад: *Дитячі роки проходили далеко від рідних місць (сім'я переїхала спершу в Ставрополь, а згодом на Кавказ) і* (В. А. Смолій, П. С. Сохань); *І осілися волзько-камські булгари аж надто далеко од хазарів, далеко навіть од тих хазарів, котрі в кінці VII століття сиділи теж на Волзі* (О. Б. Бубенок та ін.).

Прийменникові одиниці виявляють здатність вступати між собою в антонімічні відношення. Наприклад, одиниця *поблизу від (од)*, порівняно з прийменником *далеко від (од)*, що є стилістично нейтральною, указує на розташування об'єкта чи суб'єкта на незначній, з погляду мовця, відстані. Наприклад: *20-тисячне польське військо – 12 тисяч гусарської кінноти та 8 тисяч піхоти і зо 10 тисяч озброєних слуг, – чекаючи на підкріплення, стало табором під горою Батіг на березі Південного Бугу недалеко від міста Ладизжин (поблизу сучасного села Четвертинівка Вінницької області)* (З посібника); *Місто – своєрідні ворота в Карпати і лежить неподалік від витоків однієї з найбільших та найчистіших рік Європи – Дністра* (З посібника).

Просторову семантику зі вказівкою на переважно сприятливе лідерське місце відображає комплекс *на чолі з (зі)*. Ця одиниця вживається при вказівці на те, що очолюється кимсь або чимось, і його значення відрізняється від інших розглянутих одиниць з просторовою семантикою. Відмінними від прийменникових комплексів цієї семантичної групи є й властивості форми вираження, оскільки одиниця є представником групи прийменникових одиниць, структури яких є трикомпонентними. Наприклад: *Поряд з утворенням ядра Руської держави шляхом об'єднання південної частини східнослов'янських племен навколо Києва на чолі з полянами відбувався процес об'єднання північної частини східнослов'янських племен навколо Новгороду на чолі зі словенами* (М. Г. Короленко).

Полісемічний прийменник у (в) *глиб* (*глибочинь*) першим своїм значенням відображає просторову семантику, де виокремлюється вказівка на зміщення в середину чогось: *Руйнуючи міста і села, через Поляну, Перечин і Ужгород хан Батий поспішає в глиб Угорщини, щоб розгромити угорського короля Бейлу IV (1235–1270 рр.) до того, як той встигне зібрати велике військо і вже 11 квітня 1241 року на рівнині, південніше теперішнього Мішкольца, король Бейла IV був розгромлений* (В. Захарчук, Г. Чурчун). Друге значення цієї одиниці пов'язане з темпоральною семантикою, вказівкою на віддалений час, минуле: *У глиб віків* (С. Келембет).

Прийменник *в обхід* уживається в значенні «кругом, обходячи стороною, повз щось». Ця одиниця функціонує в українській мові паралельно з омонімічним прислівниковим комплексом теж просторової семантики. Наприклад: *Через кілька місяців після приходу до влади у Німеччині Адольфа Гітлера економічне співробітництво з СРСР почало різко скорочуватись, а таємне військове – в обхід обмежень, накладених Версальським договором, – геть припинилось* (В. Лук'янюк).

До прийменника *в обхід* за ознаками форми вираження, з огляду на однаковий початковий компонент, наближається й прийменник у (в) *напрямі* (*напрямку*), що вживається при вказівці на щось, з чим пов'язані зміни напрямку дії, руху. Наприклад: *Через кілька місяців після приходу до влади у Німеччині Адольфа Гітлера економічне співробітництво з СРСР почало різко скорочуватись, а таємне військове – в обхід обмежень, накладених Версальським договором, – геть*

припинилось (В. Лук'янюк). Ця одиниця утворилася за допомогою досить поширеного при творенні складених прийменників поєднання прийменникового *в* (*у*) й іменника чоловічого роду однини у формі місцевого відмінка. Правобічне розширення цієї структури прийменниковим до спричиняє зміни на рівні форми вираження, але не на рівні семантичних, функціонально-стилістичних і синтагматичних властивостей: стилістично нейтральний прийменник у (в) *напрямі* (*напрямку*) до вживається в такому ж значенні, вимагаючи від іменної одиниці форми родового відмінка: *Дві армії, що увійшли з Азербайджану, і одна – з Туркменістану, за невеликої кількості у супротивника моторизованих та бронезасобів, сконцентрованих здебільшого на півдні, і повної переваги над ним у повітрі, швидким темпом рушили у напрямку до столиці* (З газети).

Висновки. Отже, поширення складених прийменників темпоральної та просторової семантики в академічному тексті зумовлено його загальними ознаками, здебільшого точністю та однозначністю. Складені прийменники переважно є однозначними та зберігають семантику колишнього повнозначного слова, що входить до їхнього складу. Зі спостережень над побудованими конструкціями слідує, що до класу нарізнооформлених прийменників просторової та темпоральної семантики у досліджуваному матеріалі поширені двокомпонентні сполучення, що є переважно стилістично нейтральними. Проте значним є корпус книжних елементів та одиниць, що мають емоційно-експресивне забарвлення, репрезентуючи таким чином приховану емоційність академічного тесту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондарко А. В. Темпоральность. *Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность*. Л. : Наука, 1990. С. 5–58.
2. Бутко Л. В. Неповнозначні лексичні комплекси української мови (структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Кіровоград, 2008. 17 с.
3. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови. К. : Наук. думка, 1980. 286 с.
4. Кочерган М. П. Слово і контекст : Лексична сполучуваність і значення слова. Львів : Вища шк. Вид-во при Львівському університеті, 1980. 184 с.
5. Селіванова О. О. Концептуалізація просторової орієнтації в українських фраземах. *Мовознавство*. 2004. № 1. С. 17–25.
6. Словник української мови : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (гол. ред.) та ін.]. К. : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11.
7. Bean J. C. *Engaging Ideas*. San Francisco: Jossey-Bass, 2001.
8. Lynn S. *Rhetoric and Composition*. Cambridge: Cambridge UP, 2010.
9. Young A. *Teaching Writing Across the Curriculum*. New Jersey: Pearson, Prentice Hall, 2006.

УДК 378.016:811.161. 2'243'373.45:811.111
 DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.3>

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ДОРОСЛОМУ РОСІЙСЬКОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

TO THE PROBLEM OF LEARNING UKRAINIAN IN AN ADULT RUSSIAN-SPEAKING ENVIRONMENT DURING THE FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Данчишин Н.Р.,
 orcid.org/0000-0001-8350-9109
 кандидат філологічних наук,
 науковий співробітник

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
 Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розглянуто особливості вивчення української мови серед дорослих у воєнний час. Як показує практика, попри повномасштабну російсько-українську війну курси української мови відбуваються практично по всій Україні в очному та віддаленому (дистанційному) варіантах. Водночас у процесі навчання педагоги передусім намагаються розвивати комунікативні здібності студентів, аби ті подолали мовний бар'єр і заговорили вільно.

Діяльність розмовних клубів розглянуто як відповідь на прохання значної частини російськомовних громадян України, зокрема вимушених переселенців. З огляду на повномасштабну російсько-українську війну, проведення занять у розмовних клубах ускладнюється небезпекою для життя їхніх учасників.

Окрім просвітницької мети, розмовні клуби в цей час виконують ще й функцію психологічної допомоги учасникам, адже значна частина з них – внутрішньо переміщені особи чи емігранти. Отже, у навчальному процесі вчителі насамперед намагаються розвивати комунікативні навички учнів шляхом використання дебатов, дискусій, мозкового штурму, ігрових вправ тощо.

Мета статті – на прикладі курсів української мови, які проводяться, зокрема у форматі розмовних клубів, окреслити особливості вивчення української мови серед дорослих у воєнний час.

Як приклад успішної реалізації ідеї розмовного клубу розглядаються заняття в розмовному клубі «Говорімо українською». Два сезони цього проекту організували фахівці Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка». Перший сезон відбувався дистанційно за допомогою інтернету, другий натомість – в очному форматі у Львові.

У програмі аналізованого курсу розмовного клубу «Говорімо українською» організатори передбачили 15 уроків. Кожен із них складався із двох частин. Перша частина стосувалася тієї чи іншої побутової теми, друга – культури, історії та суспільно-політичних питань. Опанування кожною темою відбувалося в режимі діалогу, коли вчитель створював для учнів ситуацію, з якою можна зіткнутися в реальному житті чи не щодня – наприклад: розмова в крамниці, установі, школі, лікарні, на ринку тощо. Зрештою, що більше учасники вправлялися у розмовній українській мові, то впевненішими вони почувалися у спілкуванні нею.

Ключові слова: українська мова, українська мова як іноземна, українська мова для російськомовних, методика викладання української мови як іноземної, російсько-українська війна, розмовний клуб, курси української мови.

The article examines the peculiarities of learning Ukrainian language among adults in the format of a speaking club during the Russian military aggression against Ukraine. In particular, the factors that caused the growth of interest in studying or improving the level of knowledge of the Ukrainian language among the adult Russian-speaking citizens of Ukraine are outlined.

The purpose of the article is to outline the peculiarities of learning Ukrainian among adults during wartime using the example of Ukrainian language courses held, in particular in the format of speaking clubs.

In particular, according to the data of the sociological research of the Rating group conducted on March 19, 2022 among citizens of Ukraine, 83% of respondents believe that Ukrainian should be the only state language in Ukraine. Moreover, this opinion prevails in all regions of Ukraine, in all age and language strata.

Therefore, in response to the request of a large part of Russian-speaking citizens of Ukraine, including those forcibly displaced, courses on studying the Ukrainian language are being launched in various settlements of Ukraine. Moreover, the organizers work mainly on a volunteer basis.

At the same time, in view of the full-scale Russian-Ukrainian war, conducting lessons in speaking clubs is complicated by dangers for the lives of their participants. Despite this, Ukrainian courses take place practically all over Ukraine in face-to-face and remote (distance) versions (online and offline).

Along with the educational purpose, Ukrainian speaking clubs at this time also have the function of psychological help for the participants, because a large part of them are internally displaced persons or emigrants. So, in the learning process, teachers primarily try to develop students' communication skills by using debates, discussions, brainstorming, game exercises, etc.

As an example of the successful implementation of the speaking club idea, the classes in the speaking club "Let's speak Ukrainian" are considered. Two seasons of this project were organized by specialists of the International Institute of

Education, Culture and Diaspora Relations (Lviv Polytechnic National University). On the one hand, the first season took place remotely using the Internet. The second season, on the other hand, was in an intramural format in Lviv.

In the course program of the speaking club "Let's talk Ukrainian", the organizers provided 15 lessons. Each of them consisted of two parts. The first part concerned one or another everyday topic, the second part concerned culture, history and socio-political issues. Mastery of each topic took place in dialogue mode, when the teacher created for students a situation that can be encountered in real life or not every day - such as: a conversation in a store, institution, school, hospital, market, etc. In the end, the more the participants practiced their spoken Ukrainian, the more confident they felt in communicating with it.

Key words: Ukrainian language, Ukrainian as a foreign language, Ukrainian language for Russian speakers, methods of teaching Ukrainian as a foreign language, Russian-Ukrainian war, speaking club, Ukrainian language courses.

Постановка проблеми. Повномасштабна фаза російсько-української війни спричинила низку першочергових викликів, відповідь на які українська національна спільнота зобов'язана давати оперативно на різних ділянках. Один із них – проблема деросіянізації / деколонізації. Мовне питання в цьому аспекті посідає чи не ключове місце. Адже, за словами Н. Малець, «саме відроджувана національна самосвідомість стає єдиним реальним фактором протистояння асиміляції та збереження етнічної самобутності українців» [16, с. 44].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему вивчення української мови серед російськомовної аудиторії в різні роки досліджували: О. Авраменко [1], Б. Антоненко-Давидович [2], Ю. Дворецька [3], О. Дубчак [5, 6], Г. Лесная [15], І. Олійник [18], М. Плющ [20], О. Пономарів [22], О. Самусенко [24], С. Світлик [25], О. Сербенська [26, 28], З. Терлак [28] та ін.

Важливими в цьому контексті є праці з культури мови, здебільшого покликані допомогти мовцеві уникати росіянізмів і «суржику». Чи не найпомітнішими виданнями в цьому сегменті стали «Як ми говоримо» Б. Антоненка-Давидовича [2], «Культура слова: мовностилістичні поради» О. Пономарева [22] та «Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити» [26]. Також серед зацікавлених читачів набули певного розголосу науково-популярні видання «100 експрес-уроків української» О. Авраменка [1], «Чути українською» [6] та «Бачити українською» О. Дутчак [5] і т.ін.

Окрім того, неабияку роль у процесі навчання відіграють словники, зокрема перекладні. Вирізняються з-поміж них фразеологічні. Так, одним із перших видань цього типу був «російсько-український фразеологічний словник. Фразеологія ділової мови», укладений 1927 року зусиллями В. Підмогильного та Є. Плужника [19]. Попри майже столітню давність від часу виходу книжки і подальші заходи окупаційної влади, спрямовані на штучне наближення української мови до російської, а відтак, по суті, заборону значного обсягу слів і словосполучень, словник

Підмогильного та Плужника не втратив насущної актуальності. До речі, 1993 року його перевидано зусиллями української громади Канади.

1971-м роком датовано «Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник» І. Олійника та М. Сидоренка [18]. У книжці подано близько сімох тисяч українських крилатих фраз із відповідниками російською та понад шість із половиною російських, переданих українською мовою.

З-поміж підручників і посібників виділяємо «Українську мову для початківців» З. Терлака та О. Сербенської [28], а також «Українську мову для країн СНД» Г. Лесної [15]. Головна відмінність між ними в аудиторії, на яку вони зорієнтовані. Так, перший виданок призначений насамперед для російськомовних громадян України, а отже тих, хто мав змогу чути спілкування українською мовою в щоденному житті і, вочевидь, вивчав її відмалку. Другий натомість (виданий, між іншим, у Москві за майже чотири роки перед російською військовою агресією проти України в Криму та на Донеччині й Луганщині) – для мешканців так званого пострадянського простору, які могли не стикатися із живим мовленням українською настільки часто, а то й зовсім не стикалися.

Вважаємо, що у процесі викладання української мови російськомовній аудиторії перелічені видання використовувати доцільно, утім, особливо тепер, україні необхідно дотримуватися комплексного підходу, інтегруючи в навчальні матеріали ще й тексти з історії та культури України. Необізнаність із ними, а почасти й викривлене уявлення про українство, є наслідками кількох десятиліть пропаганди та колонізаційної політики московського агресора. У цьому аспекті виділяємо тримовний (українсько-російсько-англійський) посібник для вчителів та учнів українських недільних шкіл зарубіжжя «Пізнаємо Україну», виданий у Центрі українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка [29]. Серед підручників, які поєднують вивчення мови та культури, варто виокремити «Мандрівку Україною» [13], «Ключ до України:

міста і люди» [11; 12] та «Образки з Лесиноного життя» [10], видані у Львові зусиллями працівників Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (скорочено – МІОК).

Актуальність теми. Згідно з даними соціологічного дослідження групи «Рейтинг», проведеного 19 березня 2022 року серед громадян України, 83% опитаних вважають, що єдиною державною мовою в Україні має бути українська. Причому ця думка превалює в усіх регіонах України, в усіх вікових і мовних прошарках. Аналітики пояснюють таке ставлення до мовного питання впливом «безпрецедентного єднання суспільства на тлі війни з росією» [14, web].

Ба більше, за результатами іншого моніторингового дослідження вищезгаданої групи «Рейтинг», здійсненого в серпні 2022 року, частка україномовних громадян після початку повномасштабної агресії РФ проти України невпинно зростає. Так, кількість тих, хто говорить лише українською, становить 64%, двомовних – 24%. «19% українців з початку війни перейшли на постійне або частіше використання української мови. Загалом з початку війни 41% російськомовних та двомовних почали частіше говорити українською, з них – 24% постійно, 17% – частіше», – заявляють соціологи, які організували та провели дослідження [27, web]. Крім того, «76% вказали українську мову як рідну, 19% – російську. Водночас 30% російськомовних вважають своєю рідною українську», – йдеться в дослідженні [там само].

Мета статті — на прикладі проведених курсів української мови, зокрема у форматі розмовних клубів, окреслити особливості вивчення державної мови серед дорослих у воєнний час.

Виклад основного матеріалу. Тож у відповідь на запит значної частини російськомовних громадян України, зосібна вимушено переміщених, у різних населених пунктах держави започатковуються курси з вивчення української мови. Причому організатори працюють головно на волонтерських засадах. Формати цих курсів різноманітні – це очні та дистанційні розмовні клуби, мовні школи, творчі майстерні (наприклад, розмовний клуб МІОКу «Говорімо українською!» у Львові [23, web], розмовний клуб української мови при Волинському національному університеті імені Лесі Українки у Луцьку [17, web], «Експрес-уроки української мови» у Києві [7, web], розмовний клуб в Одесі [8, web], мережа розмовних клубів проєкту «Єдині» по всій Україні [9, web] і т. ін.). Ці програми охоплюють вивчення або вдосконалення знань української мови.

Водночас наголосимо, що воєнний час накладає вагомий відбиток на особливості роботи згаданих мовних курсів / клубів. Нестабільна ситуація у прифронтових населених пунктах, повітряні тривоги, міграція в межах України або за кордон – це лише декотрі із чинників, що впливають на систематичність навчання в межах того чи іншого курсу чи клубу.

Зокрема, серед учасників розмовного клубу «Говорімо українською!», який МІОК НУ «Львівська політехніка» провів 26 березня – 19 травня 2022 року за сприяння Департаменту освіти і науки Львівської обласної військової (державної) адміністрації, були люди з різних куточків України. Загалом до участі в Розмовному клубі «Говорімо українською!» зареєструвалися понад 800 осіб. Для зручності роботи їх розділили на 40 груп. 90-хвилинні заняття відбувалися двічі на тиждень дистанційно (на платформі «Зум») у три зміни: вранці, в обід і ввечері.

Варто зазначити, що в межах кожної групи навчалися особи з різним рівнем знань української – від цілковитих початківців до вправних мовців, які прагнули вдосконалити свої знання та почерпнути нову інформацію під час спілкування з викладачами та іншими учасниками. Вагому роль у процесі занять відігравало не лише навчання, а й змога висловитися, розповісти про свої переживання та досвід у воєнний час, зокрема про вимушене переміщення в безпечніші регіони України чи за кордон. А ще чимало учасників ділилися історіями з минулого, коли вони не вважали вивчення української мови нагальною потребою, розповідаючи водночас про те, що спонукувало їх змінити свою попередню думку, – а це передусім російська агресія проти України.

Під час уроків ключовим завданням для педагогів було створити атмосферу психологічного комфорту, щоб слухачі-студенти швидше подолали страх допускати граматичні помилки й переступили своєрідний мовний бар'єр, на існування якого чимало з них нарікали. До слова, серед причин виникнення мовного бар'єра О. Самусенко називає психологічні, соціальні, лінгвістичні, педагогічні та індивідуальні характеристики мовця [24, с. 63]. Для подолання цієї проблеми дослідниця радить «постійну розмовну практику, тобто спілкування наживо чи через мережеві додатки» [там само].

Водночас ефективними видалися інтерактивні методи навчання. Як зазначає С. Світлик, до них належать дебати, дискусії, мозкові штурми, ігрові вправи та ін. «Особливістю використання цих методів, – зазначає дослідниця, – є те, що в навчальний

процес на паритетних умовах залучаються усі його учасники – і викладач, і студенти, а на занятті панує атмосфера взаємодопомоги та кооперації, де кожен робить свій індивідуальний внесок, ділиться знаннями, ідеями, досвідом» [25, с. 63].

Отож у програмі курсу розмовного клубу «Говорімо українською» організатори передбачили 15 уроків. Кожне з них складалося із двох частин. Перша стосувалася тієї чи іншої побутової теми, друга – культури, історії та громадсько-політичних питань. Так, у межах клубу учасники, з-поміж іншого, обговорили такі теми: «Знайомство», «Сім'я, родина», «Моя батьківщина (рідне місто/село)», «Транспорт», «Бронювання», «Рух містом», «У крамниці та на ринку», «Заклади харчування», «Дозвілля та спорт», «Працевлаштування», «Невідкладна допомога, лікарня, аптека», «Навчання, освіта», «Національні звичаї», «Кіно, музика, мистецтво», «Наші мрії після Перемоги». У контексті розмов про культуру та історію говорили про Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесю Українку, Андрея Шептицького, Василя Симоненка, Василя Стуса, Володимира Івасюка, Сергія Жадана, Аду Роговцеву, сучасних українських музикантів та ін. Водночас у тій чи іншій групі тематика занять подекуди коригувалася залежно від рівня студентів, їхніх захоплень і зацікавлень, потреби на повторення певного матеріалу та інших суб'єктивних чинників.

Опанування кожної теми відбувалося в режимі діалогів, коли викладач створював для студентів ситуацію, з якою можна зіткнутися в реальному житті чи не щодня – як-от: розмова в крамниці, установі, школі, лікарні, на ринку та ін. Зрештою, що більше учасники практикували свою розмовну українську, то певніше почувалися в спілкуванні нею. У підсумку сертифікати про успішне завершення курсу отримали 140 учасників, оскільки через низку об'єктивних причин, про які згадувалося вище, частина зареєстрованих студентів не змогли відвідати всі уроки [23, web].

На адресу організаторів надійшло багато подяк від слухачів розмовного клубу. Зокрема, учасниця з Одеси зазначила: «Ви розбудили в мені патріотичну любов до України. Я завжди знала, що я одеситка, але зараз я Українка, я душею відчуваю, що є Україна і я її частинка... Зараз моє життя розділилося на до клубу та після. І я вже зовсім інша людина. І це Ваша перемога» [21, web].

Невдовзі, 4–15 липня 2022 року, розмовний клуб «Говорімо українською» відбувся вже не дистанційно, а наживо. Організатори зазначали: «Впродовж двох тижнів усі охочі внутрішньо переміщені особи зустрічалися з українцями МІОКу в приміщенні “Львівського радіо”. Десять занять мали на меті допомогти російськомовним українцям не лише подолати мовний бар'єр чи познайомитися з українською культурою глибше, а й отримати змогу бути почутими, розповісти свою історію, знайти нових друзів та знайомих» [4, web]. Загалом у цьому клубі взяли участь 20 студентів.

Висновки та пропозиції. Отже, проведення розмовних клубів і курсів української мови має величезне значення для деросіянізації та деколонізації України. Неабияк важливим є одночасне з мовною практикою ознайомлення студентів з основними фактами історії України та української культури. На сьогодні курси та розмовні клуби української поширилися всією Україною. В умовах російсько-української війни навчання в них почасти зазнає перепон – передусім через міграцію громадян, повітряні тривоги, загрози терактів тощо. Попри те поширення української мови зростає, про що свідчить авторитетна соціологія.

Крім того, за результатами розмовного клубу «Говорімо українською!» в його авторів виникла ідея створити новий підручник з української мови для російськомовних. Це, зокрема, стане предметом розгляду наших майбутніх наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко О. 100 експрес-уроків української. Київ : Книголав, 2016. 192 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ : Рад. Письменник, 1970. 182 с.
3. Дворецька Ю. Помилкаріум. Моя українська правильна та вишукана. Київ : Видавнича група Основа, 2021. 128 с.
4. Другий сезон розмовного клубу «Говорімо українською!» завершено. МІОК : веб-сайт. URL: <https://miok.lviv.ua/?p=21860> (дата звернення: 25.11.2022).
5. Дубчак О. Бачити українською. Київ : Віхола, 2021. 336 с.
6. Дубчак О. Чути українською. У світі звуків [у] і букв. Київ : Віхола, 2020. 192 с.
7. Інформація про безкоштовні курси, розмовні клуби, інтернет-ресурси для опанування та підвищення рівня володіння українською мовою. М. Київ. Уповноважений із захисту державної мови : веб-сайт. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/m-kyiv> (дата звернення: 25.11.2022).

8. Інформація про безкоштовні курси, розмовні клуби, інтернет-ресурси для опанування та підвищення рівня володіння українською мовою. Одеська обл. *Уповноважений із захисту державної мови* : веб-сайт. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/odeska-oblast> (дата звернення: 25.11.2022).
9. Інформація про безкоштовні курси, розмовні клуби, інтернет-ресурси для опанування та підвищення рівня володіння українською мовою. *Уповноважений із захисту державної мови* : веб-сайт. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/kursu> (дата звернення: 25.11.2022).
10. Образки з Лесиною життя: навчальний посібник з української мови як іноземної (рівень B1) / Ключковська І., Горда О., Трумко О., Галайчук О., Данчишин Н., Сорока О., Мартинишин Н., Мицько О., Руснак О. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 128 с.
11. Ключ до України: міста і люди: підручник з української мови як іноземної (рівні B2-C1) / Ключковська І., Горда О., Трумко О., Мартинишин Н., Темник Г. Львів : Колір ПРО, 2020. Ч. 1. 200 с.
12. Ключ до України: міста і люди: підручник з української мови як іноземної (рівні B2-C1) / Ключковська І., Горда О., Трумко О., Мартинишин Н., Темник Г., Руснак О. Львів: Колір ПРО, 2020, Ч. 2, 296 с.
13. Мандрівка Україною: навчальний посібник з української мови як іноземної (рівень B2) / Ключковська І., Палінська О., Пташник О., Туркевич О., Сиванич Б, Шміло Г. Львів: Дон Боско, 2012. 152 с.
14. Котубей О. 83% українців хочуть, щоб українська була єдиною державною мовою – нове опитування «Рейтингу». *Суспільне. Новини* : веб-сайт. URL: <https://suspiilne.media/221669-83-ukrainciv-hocut-sob-ukrainska-bula-edinou-derzavnou-movou-nove-opituvanna-rejtingu/> (дата звернення: 25.11.2022).
15. Лесная Г. Украинский язык для стран СНГ: Учебник. москва: РГГУ, 2010. 368 с.
16. Малець Н. Утвердження української мови в сучасних міжкультурних процесах в Україні. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної»*. Біла Церква, 2019. С. 42–44. URL: https://science.btsau.edu.ua/sites/default/files/tezy/zbirnik_tez_aktual_problem_viklad_ukr_movi_uak_inozem.pdf (дата звернення: 25.11.2022).
17. Мокшун А. В університеті продовжує роботу розмовний клуб української мови. *Волинський національний університет імені Лесі Українки* : веб-сайт. URL: https://vnu.edu.ua/uk/news/suspiilstvo/v-universyteti-prodovzhuye-robotu-rozmovnyu-klub-ukrayinskoji-movu?fbclid=IwAR0WpYbNS_eFZt1dxigJqDDWo_hY5kyBRlvqAJvOu4edUFpii5KalmY6pwU (дата звернення: 25.11.2022).
18. Олійник І., Сидоренко М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. Київ : Радянська школа, 1971. 352 с.
19. Підмогильний В., Плужник Є. російсько-український фразеологічний словник. Київ : УКСП «Кобза», 1993. 248 с.
20. Плющ М., Марчило Л. Вивчення української мови як першої іноземної у вищих навчальних закладах російської федерації. *NPU* : веб-сайт. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2313/25_Plyshch_Marchulo.pdf;jsessionid=91ABF398D9CA021EB7216880010CB0D3?sequence=1 (дата звернення: 25.11.2022).
21. Подяки від учасників розмовного клубу «Говорімо українською!». *МІОК* : веб-сайт. URL: <https://miok.lviv.ua/?p=21696> (дата запису: 19.09.2022).
22. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради: навч. посібник, 3-тє вид., стереотип. Київ: Либідь, 2008. 240 с.
23. Розмовний клуб «Говорімо українською!» успішно завершився. *МІОК* : веб-сайт. URL: <https://miok.lviv.ua/?p=21530> (дата запису: 19.09.2022).
24. Самусенко О. Розмовна практика як спосіб подолання мовного бар'єра у вивченні іноземної мови. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної»*. Біла Церква, 2019. С. 62–64.
25. Світлик М. Ігрові вправи та рольові ігри – ефективні методи викладання української мови як іноземної. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної»*. Біла Церква, 2019. С. 64–67.
26. Сербенська О. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити. 2-ге вид, доп. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 258 с.
27. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: ідентичність. патріотизм. цінності (17–18 серпня 2022). *Соціологічна група «Рейтинг»* : веб-сайт. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html (дата запису: 19.09.2022).
28. Терлак З., Сербенська О. Украинский язык для начинающих: Изд. 2-е, доп. Львів : Світ, 2000. 264 с.
29. Пізнаємо Україну. Узнаем Украину. Discover Ukraine. Посібник для учителів та учнів недільних шкіл українського зарубіжжя / Ціпка А., Піскун В., Щербатюк О., Воропаєва Т., Сергійчук В. Київ : МП Леся, 2007. 172 с.

СЕМАНТИЧНЕ ЗГАСАННЯ МОТИВУВАЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ НЕПОХІДНИХ БАГАТОЗНАЧНИХ НУМЕРАТИВІВ: ДИВЕРГЕНТНО-КОНВЕРГЕНТНИЙ ПІДХІД

SEMANTIC EXTINCTION OF THE MOTIVATING CAPACITY OF NON-DERIVATIVE MULTI-MEANING NUMERALS: DIVERGENT AND CONVERGENT APPROACH

Костриба О.В.,

orcid.org/0000-0003-2551-5046

аспірантка кафедри української мови

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

The actual task of modern word formation is to find out the role of polysemantic non-derivative creative words in the processes of derivation.

Through the prism of the semantic divergent and convergent approach, the word-forming nest with a multi-meaning vertex is contracted as a complex configuration with its inherent divergent structure, the components of which are the word-forming nest of the lexical-semantic variant, the typical and epigrammatic word-forming nests. The status of a complex unit of word formation with the actualization of two or more vertex semes is defined as a divergent word-forming nest. Its interpretation is detailed by the clarification of elementary components of the content of motivational lexical-semantic variants, which made it possible to determine the word-forming nest with the divergence of motivational semes within a single word-forming nest of the lexical-semantic variant as a unit with divergent relations. Nests accompanied by convergent and epigrammatic parts have been installed. At the same time, criteria have been developed and substantiated that determine the semantic belonging of the components of the derivation space to divergent structures, which is due to the lexical heterogeneity of derivatives.

The semantics of ten multi-digit numeratives one, two, three, four, five, one hundred, thousand, million, first, second are analyzed. It is noted that the projective ability of non-derivative vertices within the word-forming nest serves as a prerequisite for establishing the semantic extinction of non-derivative polysemants-numeratives at the level of the derivation activity decline deep into the word-forming nest. This process is mostly accompanied by the inertia of semes motivational derivatives. The result of reconnaissance is the identification of semes within the word-forming nests of lexical-semantic variants, which attest to the final extinction of the word-breeding ability of multi-meaning non-derivative numeratives in denumerative word formation.

Prospects of work include finding out, on the basis of the Ukrainian language, the semantic extinction of polysemantic vertices belonging to other parts of the language of the creative base, except for numerals.

Key words: polysemant, numerative, divergence, convergence, word-forming nest of lexico-semantic variant, typical word-forming nest, epigrammatic word-forming nest, semantic extinction.

Актуальним завданням сучасного словотвору є з'ясування ролі полісемантичних непохідних твірних слів у процесах деривації.

Крізь призму семантичного дивергентно-конвергентного підходу словотвірне гніздо з багатозначною вершиною потрактовано як складну конфігурацію з властивою їй дивергентною структурою, складниками якої є словотвірне гніздо лексико-семантичного варіанта, типове та епіграматичне словотвірні гнізда. Статус комплексної одиниці словотворення з актуалізацією двох чи більше вершинних семем визначається як дивергентне словотвірне гніздо. Його інтерпретацію деталізовано з'ясуванням семного вияву мотивувальних семем, що дало змогу визначити словотвірне гніздо із розходженням мотивувальних сем у межах єдиного словотвірного гнізда лексико-семантичного варіанта як одиницю з дивергентними відношеннями. Встановлено гнізда, що супроводжені конвергентною та епіграматичною частинами. Водночас розроблено та обґрунтовано критерії, які визначають семантичну належність складників дериваційного простору до дивергентних структур, що зумовлено лексичною різноманітністю похідних.

Проаналізовано семантику десяти багатозначних числівників один, два, три, чотири, п'ять, сто, тисяча, мільйон / заст. міліон, перший / розм. первий, другий. Зазначено, що проекційна здатність непохідних вершин у межах словотвірного гнізда слугує передумовою для встановлення семантичного згасання непохідних полісемантів-нумеративів на рівні спадання дериваційної активності вглиб словотвірного гнізда. Цей процес здебільшого супроводжується інертністю семем мотивувальних дериватів. Результатом розвідки є виявлення сем у межах словотвірних гнізд лексико-семантичних варіантів, які засвідчують остаточне згасання словопороджувальної здатності багатозначних непохідних числівників у денумеративному словотворенні.

Перспективи роботи передбачають з'ясування на базі української мови семантичного згасання вершин-полісемантів, що належать до інших частин мови твірної бази, окрім числівників.

Ключові слова: полісемант, нумератив, дивергенція, конвергенція, словотвірне гніздо лексико-семантичного варіанта, типове словотвірне гніздо, епіграматичне словотвірне гніздо, семантичне згасання.

Постановка проблеми. Сучасні дериватологічні дослідження української мови зорієнтовані на вирішення проблем полісемії в процесах моти-

вації. Актуалізація лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) твірних слів у значеннєвих структурах похідних, їхня інертність є вагомим фактором,

який впливає на дериваційну спроможність мотивувальних слів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Полісемантичність у процесах деривації стала предметом наукових розвідок на ґрунті східнослов'янських мов М. В'яткіної [2], В. Грещука [3], Л. Коржик [13], Н. Мірошкіної [14], В. Мусатова [15], О. Петрів [16], І. Самойлової [17], О. Ситникової [18] та інших.

Окрему увагу заслуговують інтерпретації полісемантичних твірних слів як вершин комплексних системоутворювальних одиниць словотворення – словотвірних гнізд (СГ), адже непохідне слово не тільки безпосередньо, а й опосередковано бере участь у формуванні дериватів, що ускладнює встановлення семантичної вивідності похідного слова від вершини СГ. Так, СГ із вершинними багатозначними адвербативами проаналізовано в працях Т. Ястремської [20], а гнізда з багатозначними вершинами-вербативами з урахуванням дивергенції та конвергенції мотивувальної семантики непохідного слова описано в дослідженнях О. Івасюк [4; 5; 6; 7; 8] та ін. Перспективність аналізу мотиваційної здатності вершинного полісеманта вбачаємо в можливості «<...> формально тотожних, але семантично різнобіжних мотиваторів реалізувати неоднакові дериваційні можливості» [12, с. 71] щодо «<...> розходження змістової будови похідних одиниць за певними семантичними нюансами, їхню семантичну нетотожність» [9, с. 4]. Отож в аспекті семантичної дивергенції словотвірне гніздо становить багатомірну конфігурацію, яка акумулює деривати, мотивовані різними ЛСВ полісемантичного твірного із можливими конвергентними та епідигматичними частинами [4, с. 135].

Виокремлення раніше нез'ясованих частин загальної проблеми. Дослідження проектування багатозначного змісту вершин словотвірних гнізд потребує комплексного та систематизованого підходу до інтерпретації ядерної та периферійної твірної бази. В україністиці описано багатозначні непохідні дієслова [11; 12] та адвербативи [20], натомість лінгвістична інтерпретація полісемантичних вершинних нумеративів не була предметом наукових розвідок, що становить новизну роботи.

Постановка завдання. Метою статті є встановити семантичне згасання багатозначних непохідних числівників у денумеративному словотворенні крізь призму понять семантичної дивергенції та конвергенції. Відповідно до мети слід виконати такі завдання: 1) з-поміж шістнадцяти непохідних числівників, які згруповують

деривати за принципом гніздування, ідентифікувати твірні нумеративи із полісемантичною структурою та змоделювати гнізда; 2) визначити дивергентні структури СГ із полісемантичними вершинами-нумеративами та встановити статус гнізд; 3) виявити проєкційну здатність непохідних вершинних числівників, відтак встановити згасання їхньої семантичної спроможності.

Виклад основного матеріалу. Денумеративне словотворення сучасної української мови проаналізовано на ґрунті шістнадцяти СГ, із яких десять вершинних числівників є полісемантичними: а) із дискретним змістом (один – 10 ЛСВ, два – 4 ЛСВ, три – 2 ЛСВ, чотири – 2 ЛСВ, п'ять – 3 ЛСВ, сто – 3 ЛСВ, тисяча – 3 ЛСВ, мільйон / заст. міліон – 2 ЛСВ), б) із дискретно-недискретною семантикою (перший / розм. первий – 12 ЛСВ, другий – 8 ЛСВ).

Багатозначність непохідних твірних нумеративів спричинила до можливості встановити дивергентні структури гнізд, які формують мотивувальні семіми вершин-полісемантів (СГ ЛСВ), конвергентні частини – типові словотвірні гнізда (Т СГ) та епідигматичні частини (Еп СГ) (див. [4; 5; 6; 7; 8]). «Відсутність конвергентної частини може побічно свідчити про тенденцію розпаду багатозначності вершинного слова до омонімії» [8, с. 21], а наявність епідигматичної частини – про втрату цілісності словотвірного гнізда, що «<...> стає сукупністю словотвірних гнізд, верхівками яких є лексико-семантичні варіанти вихідної лексеми-генератива <...>» [19, с. 45–46]. Зазначимо, задля деталізації семантичної «поведінки» вершинних нумеративів у межах ЛСВ, зокрема особливостей згасання складників дивергентної структури, а відтак – семантики непохідних числівників загалом, виявляємо компоненти мотивувального змісту – семіми.

Семантика дериваційного простору кожного гнізда розподіляється між елементами дивергентної структури з врахуванням чітко встановлених критеріїв, які базуються на природі СГ – накопичуванні слів, що безпосередньо та опосередковано виводяться від вершини: 1) багатозначна вершина мотивує деривати-транспозити, які належать до І ступеня словотворення в Т СГ; 2) вершинна семіма мотивує полісеманти із паралельним типом вивідності (похідні семіми є складниками І ступеня деривації одного СГ ЛСВ); 3) семіма непохідного твірного мотивує дериват із паралельним типом вивідності (похідні значення є контитуентами різних СГ ЛСВ та сформовані на І ступені словотворення); 4) непохідні числівники кількома ЛСВ можуть мотивувати одну й ту

ж похідну семему; 5) вершинні числівники здатні мотивувати одне значення, яке належить до різних СГ ЛСВ та / чи Еп СГ; 6) твірні нумеративи можуть бути одним із чинників формування полікорелятивів (див. [16; 13, с. 190]); 7) багатозначні деривати в статусі твірних виявляють властивості, подібні до вершинних твірних, які зазначені в п. 2, 3, 4, 5, 6; 8) полісемантичність складної мотивувальної бази похідних передбачає деталізацію твірної семантики кожного з елементів словосполучення з метою виявлення причин формування похідної семантики; 9) багатозначні деривати з відображеним типом полісемії здебільшого «мігрують» у межах дивергентних частин за твірним словом; 10) наповнення епідигматичної частини характеризується семемами з переносним значенням як результат односторонньої семантичної деривації [10, с. 8–9], ЛСВ із переосмисленням семантики твірного в структурі складних дериватів, відфраземними утвореннями, у яких простежується послаблення семантики мотивувального слова (про деформацію семантики похідних ідіом див. [1, с. 170]). Так, дериваційний простір віднумеративних гнізд із полісемантичними вершинами налічує 1616 похідних: у СГ одін – 415 од., у СГ два – 368 од., у СГ три – 271 од., у СГ чотири – 133 од., у СГ п'ять – 95 од., у СГ сто – 140 од., у СГ тисяча – 46 од., у СГ мільйон / заст. міліон – 21 од., у СГ перший / розм. пєрвий – 108 од., у СГ другий – 19 од.

Застосування дивергентно-конвергентного підходу до інтерпретації словопороджувальної здатності непохідних вершинних полісемантів виражає характер їхнього семантичного входження в значеннєву структуру похідних, що становить передумову для з'ясування семантичного згасання мотивувальної семантики нумеративів.

Семантичне згасання – це семантико-дериваційна інертність раніше реалізованого лексико-семантичного варіанта твірного слова при поетапному «затиханні» його проектування в семантичну структуру дериватів. Поступове «затихання» мотивувальної семемі має два вияви: 1) «затихання» на рівні глибини входження семи в напрямку від вершини СГ; при цьому семантико-словотвірна спроможність дериватів моносемантичних похідних встановлюється за ступенем розташування кінцевої ланки; 2) «затихання» семантико-дериваційної здатності одного чи кількох семем багатозначних похідних слів.

«Затихання» на рівні глибини входження семи в напрямку від вершини СГ.

Дивергентна структура СГ одін. СГ ЛСВ₁: **‘число’, ‘цифра’** (I ст.): ← *одина́дцять* (числ.

кільк. “Назва числа 11 і його цифрового позначення //”); **‘кількість’** (III ст.): ← *однолі́тній* (“1. Те саме, що однорічний – 1. Віком в один рік // Який триває один рік”) → *однолі́ток* (“1. Те саме, що ровесник”) → *однолі́тка* (“1. Жін. рід до одноліток 1”). СГ ЛСВ₂: **‘самотній, одинокий’** (II ст.): ← *одинець* (“1. Те саме, що одинак 1 – 1. Той, хто сам, без інших, відокремився від людей // Той, хто уникає інших людей // Той, хто не спирається на допомогу або підтримку інших”) → *оді́нчик* (“Пестл. до одинець 1”); **‘окремий, одинокий’** (IV ст.): ← *оди́нокий* (“1. Який міститься, розташований і т. ін. окремо, ізольовано від інших, подібних до себе // Який відбувається, протікає, сприймається і т. ін. відірвано, ізольовано”) → *оди́ночний* (“2. Признач. для одного; розрахований на одного”) → *оди́ночник* (“розм. 1. В’язень одиночної камери”) → *оди́ночниця* (“1. Жіночий рід до одиночник”). СГ ЛСВ₄: **‘той самий’** (III ст.): ← *однопле́мінний* (“1. Який належить до одного з ким-небудь племені (у 1–4 знач.), народу (у 1 знач.) // у знач. ім. однопле́мінні, мн. Ті, хто належать до одного з ким-небудь племені, народу”) → *однопле́мінник* (“1. Той, хто належить до одного з ким-небудь племені (у 1–4 знач.), народу (у 1 знач.)”) → *однопле́мінниця* (“1. Жін. рід до однопле́мінник”); **‘однаковий, тотожний’** (IV ст.): ← *одна́кий* (“діал. Однаковий”) → *одна́ковий* (“Який нічим не відрізняється від інших у чому-небудь; такий самий // Який ніяк не змінився; такий, як завжди // Рівний з іншими за розміром, обсягом, кількістю і т. ін.”) → *однаковісі́нький* (“розм. Зовсім, абсолютно однаковий”) → *однаковісі́нько* (“розм. Присл. до однаковісінький // у знач. присл. сл.”). СГ ЛСВ₅: **‘цілісний, неподільний; єдиний’** (II ст.): ← *одностáйнний* (“1. Який виявляє, виражає спільну волю // Злагоджений, дружній”, “2. Єдиний (у 3 знач.), неподільний (у 1, 2 знач.)”, “3. Весь, суцільно однаковий // Те саме, що одноманітний”) → *одностáйність* (“1. Абстр. ім. до одностайний”). СГ ЛСВ₆: **‘окремий’** (III ст.): ← *одноосі́бний* (“2. Який здійснює одна особа; індивідуальний (у 3 знач.) // Який здійснює щось індивідуально”) → *одноосі́бник* (“іст. 1. У СРСР – селянин, який не був членом сільськогосподарської артїлі”) → *одноосі́бниця* (“1. Жін. рід до одноосібник”). Еп СГ фіксує **послаблення семантики** (III ст.): *одноосі́бник* (“1. іст. У СРСР – селянин, який не був членом сільськогосподарської артїлі”) ↓ *одноосі́бник* (“2. перен., розм. Той, хто робить що-небудь окремо від інших, своїми силами”) → *одноосі́бництво* (“розм. 1. Заняття власним, одноосібним господарством”) ↓ *одноосі́бництво* (“2.

перен., розм. Нехтування принципами колективізму; прагнення відмежуватися від колективу”).

Дивергентна структура СГ два. СГ ЛСВ₁: ‘число’, ‘цифра’ (I ст.): ← *дванадцять* (“числ. кільк. Назва числа 12 і його цифрового позначення //”); ‘кількість’ (V ст.): ← *двоє* (“числ. кільк. Збірн. до два // у знач. ім.”) → *двоїти* (“недок., перех. 1. Ділити надвоє; роздвоювати”) → *здвоїти* (“док., перех. 1. Робити подвійним”, “2. Збільшувати вдвоє; подвоювати”) → *здвоєний* (“1. Дієприкм. пас. мин. ч. до здвоїти // *здвоєно, безос. пред.*”, “2. у знач. прикм. Який складається з двох однакових предметів, осіб і т. ін.; подвійний // у знач. прикм. Перешикований у два ряди”, “3. Збільшений удвоє; подвоєний”) → *здвоєність* (“1. Властивість і стан за знач. здвоєний”).
Еп СГ фіксує послаблення семантики (V ст.): *роздвоювати* (“недок. 1. Ділити на дві частини, роз’єднувати надвоє”) ↓ *роздвоювати* (“2. перен. Позбавляти цілісності (почуття, ставлення, погляд); приводити достану внутрішнього розладу”) → *роздвоюватися* (“недок. 1. Ділитися на дві частини, роз’єднуватися надвоє”) ↓ *роздвоюватися* (“2. перен. Втрачати цілісність (почуття, ставлення, погляду); приходити до стану внутрішнього розладу // Розгалужуватися на два боки або надвоє (про дорогу, колію і т. ін.)”).

Дивергентна структура СГ три. СГ ЛСВ₁: ‘число’, ‘цифра’ (I ст.): ← *трильйон* (“Число, що дорівнює тисячі мільярдів”); ‘кількість’ (V ст.): ← *триногий* (“Який має три ноги, три ніжки (про предмети) // Який не має четвертої ноги або ніжки; з поламанною четвертою ногою (ніжкою) (про предмети, тварини)”) → *триножити* (“недок. Сплутувати коневі, корові тощо передні ноги з однією задньою або прив’язувати поводом (налигачем) голову до ноги чи спутаних ніг”) → *розтриножити* (“док. Звільняти від пут (коня, вола і т. ін.)”) → *розтриножувати* (“недок. Звільняти від пут (коня, вола, і т. ін.)”) → *розтриножуватися* (“недок. 1. Звільнятися від пут (про коня, вола і т. ін.”, “2. тільки *недок. пас.* до розтриножувати”).
Еп СГ фіксує послаблення семантики (III ст.): *стриножити* (“док. 1. Спутати передні ноги коня, корови і т. ін., з’єднавши їх з однією задньою ногою, або прив’язати голову до передніх ніг // Обкрутити, обв’язати чим-небудь тіло, ноги; зв’язати”) ↓ *стриножити* (“док. 2. перен. Підкорити своїй волі; приборкати”).

Дивергентна структура СГ чотири. СГ ЛСВ₁: ‘число’, ‘цифра’ (I ст.): ← *чотирнадцять* (“числ. кільк. Назва числа і його цифрового позначення //”); ‘кількість’ (IV ст.): ← *четвертий* (“Числівник порядковий, відповідний до

кількісного числівника чотири”) → *чвѣртъ* (“1. Одна з чотирьох рівних частин, на які ділиться ціле // Четверта частина години (п’ятнадцять хвилин)”) → *чвѣртка* (“1. Пляшка місткістю 0,25 літра (звичайно наповнена горілкою, вином)”, “2. Чверть аркуша (у 1 знач.)”, “3. Старовинна міра об’єму сипких тіл, що дорівнює 8 четверикам (близько 210 л.)”, “4. Старовинна міра земельної площі, що становить 1,5 десятини”, “5. Половина задньої частини м’ясної туші”, “6. Четверта частина цілого; чверть (у 1 знач.) // Четверть фунта // Четверть аршина”) → *чвѣрточка* (“1. Зменш.-пестл. до чвѣртка 1–6”). СГ ЛСВ₂: ‘оцінка’ (III ст.): ← *чѣтвѣрка* (“2. Оцінка успішності в навчанні, бал 4, що в п’ятибальній системі означає *добре*”) → *чѣтвѣрочник* (“розм. Учень, який одержує переважно четвірки (у 2 знач.)”) → *чѣтвѣрочниця* (“розм. Жін. рід до чѣтвѣрочник”).

Дивергентна структура СГ п’ять. СГ ЛСВ₁: ‘число’, ‘цифра’ (I ст.): ← *п’ятсот* (“числ. кільк. Назва числа 500 і його цифрового позначення //”); ‘кількість’ (III ст.): ← *п’ятак* (“розм. 1. Монета або грошова сума у п’ять копійок”) → *п’ятчак* (“розм. 1. Пестл. до п’ятак 1”, “3. Те саме, що рийка – 1. Жук, що живиться перев. гноєм, 2. діал. П’ятчак у свині”) → *п’ятчаківий* (“розм. Прикм. до п’ятчак”). СГ ЛСВ₂: ‘оцінка’ (I ст.): ← *п’ятка*² (“1. діал. П’ятірка – 2. Шкільна оцінка (у п’ятибальній системі ряду країн означає: відмінно)”). СГ ЛСВ₃: ‘рука’ (I ст.): ← *п’ятірня* I (“розм. Долоня руки з пальцями; кисть руки”).
Еп СГ фіксує послаблення семантики (II ст.): ← *п’ятчак* (“розм. 1. Пест. до п’ятак 1”) ↓ *п’ятчак* (“2. перен. Невеликий майданчик, обмежений чимсь простір землі”) → *п’ятчаківий* (“розм. Прикм. до п’ятчак”).

Дивергентна структура СГ сто. СГ ЛСВ₁: ‘число’, ‘цифра’ (I ст.): ← *шістсот* (“числ. кільк. Назва числа 600 і його цифрового позначення //”); ‘кількість’ (IV ст.): ← *сотня* (“4. На Україні в XVI–XVIII ст. – адміністративно-територіальна одиниця; складова частина полку”) → *сотник* (“2. Те саме, що сотенний 2 – 2. у знач. ім. *сотенний – іст.* Особа, яка очолювала сотню (у 4 знач.)”) → *сотникувати* (“недок. 1. Виконувати обов’язки сотника; бути сотником – 2. Те саме, що сотенний 2 – 2. у знач. ім. *сотенний – іст.* Особа, яка очолювала сотню (у 4 знач.)”) → *сотникування* (“1. Дія за знач. сотникувати – *недок.* Виконувати обов’язки сотника; бути сотником – 2. Те саме, що сотенний 2 – 2. у знач. ім. *сотенний – іст.* Особа, яка очолювала сотню (у 4 знач.)”). СГ ЛСВ₂: ‘багато, невизначена кількість’ (II ст.): ← *стобарвний* (“З багатьма барвами; барвистий // Який

має різноманітне забарвлення; різнобарвий”) → *стобарвно* (“Присл. до стобарвний”). **Еп СГ фіксує послаблення семантики** (II ст.): ← *стовідсотковий* (“1. Те саме, що стопроцентний – 1. Який містить сто процентів чого-небудь”) ↓ *стовідсотковий* (“3. перен., розм. Те саме, що справжній – 1. Який є насправді, в дійсності; істинний; дійсний // Не штучний, не підробний // Щирий, невдаваний, 2. Який відповідає певним вимогам, який є досконалістю, взірцем, ідеалом чого-небудь, 3. Надзвичайно-подібний до кого-, чого-небудь, дуже схожий з кимсь-, чимсь-, 4. Яким повинен бути, який відповідає дійсності”).

Дивергентна структура СГ тисяча. Т СГ актуалізує всі семи (I ст.): ← *тисячінка* (“1. Пестл. до тисяча”). **СГ ЛСВ₁: ‘кількість’** (II ст.): ← *тисячоустий* (“поет. Утворений тисячею <...> уст”) → *тисячоусто* (“Присл. до тисячоустий”). **СГ ЛСВ₂: ‘велика кількість’** (II ст.): ← *тисячоустий* (“поет. Утворений <...> дуже великою кількістю уст”) → *тисячоусто* (“Присл. до тисячоустий”); **‘великі гроші, капітал’** (I ст.): ← *тисячник* (“3. заст. Багатий, що володіє тисячним капіталом”). **СГ ЛСВ₃: ‘загін, ополчення’** (II ст.): ← **тисяцький* → *тисяцький* (“1. іст. У Давній Русі – начальник тисячі військового ополчення // Помічник посадника в Новгородській феодальній республіці”, “2. Выборча службова особа селян; сільський старшина (до реформи 1861 р.)”).

Дивергентна структура СГ мільйон / заст. міліон. **СГ ЛСВ₁: ‘кількість’** (II ст.): ← *мільйонний* (“2. Який складається з мільйона (мільйонів) яких-небудь одиниць або оцінюється в мільйон (мільйони) яких-небудь одиниць”) → *мільйонноголосий* (“Утворений мільйоном (мільйонами) або величезною кількістю голосів; із дуже великою кількістю голосів”), *мільйоннолітній* (“Який живе, існує або триває протягом мільйона (мільйонів) років”), *мільйоннотонний* (“1. Який важить мільйон (мільйони) тонн”). **СГ ЛСВ₂: ‘велика кількість’** (I ст.): ← *мільйонник* (“розм. 1. Про підприємство, виробнича потужність якого дорівнює мільйону одиниць продукції, яке виробляє таку кількість одиниць продукції”, “3. Про випуск, тираж і т. ін. чого-небудь кількістю в мільйон”, “4. рідко. Те саме, що мільйонер – 1. Власник багатства, яке оцінюється в мільйон або в мільйони яких-небудь грошових одиниць, 2. Колгосп, який має прибуток в мільйон або в мільйони карбованців”); **‘народні маси’** (I ст.): ← *мільйонник* (“2. Про місто з населенням понад мільйон жителів”); **‘багатство, капітал’** (II ст.): ← *мільйонщик* (“розм. 1. Те саме, що мільйонер – 2. Колгосп, який має прибуток в мільйон

або в мільйони карбованців”) → *мільйонниця* (“1. Жін. рід до мільйонщик – 2. Колгосп, який має прибуток в мільйон або в мільйони карбованців”). **Еп СГ послаблення семантики** (II ст.): *мільйоннотонний* (“1. Який важить мільйон (мільйони) тонн”) ↓ *мільйоннотонний* (“2. перен. Дуже важкий (у 1 знач.)”).

Дивергентна структура СГ перший / розм. первий. **Т СГ актуалізує всі семи** (I ст.): ← *першенький* (“1. Пестл. до перший // у знач. ім. першенький. Перший синок”), у семантичну структуру якого входять усі дванадцять ЛСВ твірного повною мірою на основі транспозиційної деривації. **СГ ЛСВ₁: ‘сталий порядок’** (III ст.): ← *первак* (“1. Перша, старша дитина”) → *первачка* (“розм. Перша дочка”) → *первачечка* (“Пестл. до первачка”). **СГ ЛСВ₂: ‘початковий перед наступним’** (III ст.): ← *перше* (“3. Раніше від кого-, чого-небудь; перед ким-, чим-небудь”) → *найперше* (“присл. У першу чергу, перед усім іншим”) → *найперш* (“присл. У першу чергу, перед усім іншим”). **СГ ЛСВ₃: ‘передовий щодо інших’** (I ст.): ← *первонароджений* (“Який народився першим, раніше за всіх дітей”). **СГ ЛСВ₄: ‘не існував, не було раніше’** (III ст.): ← *первина* (“Щось нове, перше // у знач. присудк. сл., також інф., перев. із запереч. Вперше, в перший раз”) → *первинний* (“1. Який становить перший, найпростіший етап чого-небудь // Від якого або з якого починається що-небудь; початковий”, “2. Який існує, з’являється раніше чого-небудь // Найдавніший з ряду однорідних істот або предметів”, “3. Який є першою, початковою ланкою якоїсь структури, організації; низовий”) → *первинність* (“1. Властивість за значенням первинний”); **‘початковий; не пережитий раніше’** (II ст.): ← *первозданний* (“1. Який існує, створений раніше за все наступне”, “2. Який був з самого початку, не змінений; чистий, незайманий”) → *первозданність* (“1. Якість за знач. первозданний”); **‘ранній у сезони’** (II ст.): ← *первак* (“3. Наливка, квас і т. ін. першого настою”, “4. Перший рій // перший сніп і т. ін.”) → *первачок* (“1. Пестл. до первак”). **СГ ЛСВ₅: ‘рання, нижча форма’** (I ст.): ← *перво́сти* (“1. Перший сон”). **СГ ЛСВ₆: ‘найкращий’** (III ст.): ← *першенство* (“1. рідко. Те саме, що першість – 1. Перше місце в якому-небудь змаганні // Змагання за перше місце в якому-небудь виді спорту, 2. Наявність кращих рис, якостей переваг, які ставлять кого-, що-небудь на перше місце, 3. Становище того, хто зробив що-небудь першим, хто почав щось раніше від всіх”) → *першенствувати* (“недок., рідко. Мати першість, першенство”) → *першенствування* (“рідко. Стан за

значенням першенствувати”); **‘вагомий; головний’** (II ст.): ← *першочерговий* (“Який має бути виконаний, здійснений у першу чергу, перед усім іншим; невідкладний // у спол. з сл. *вага, важливість і т. ін.*”) → *першочерговість* (“Абстр. ім. до першочерговий”), *першочергово* (“Присл. до першочерговий”).

СГ ЛСВ₁₀: ‘минулий’ (II ст.): ← *первобутний* (“1. *рідко*. Те саме, що первісний 2 – 2. Який існував спочатку і був замінений чим-небудь”) → *первобутність* (“1. Абстр. ім. до первобутний”). **Еп СГ послаблення семантики** на II ступені: ← *первісток* (“1. Перша дитина”) ↓ *первісток* (“2. *перен*. Те, що з’явилося, створене або робиться першим, раніше за все наступне”) → *первісточок* (“1. Пестл. до первісток”).

Дивергентна структура СГ другий.

СГ ЛСВ₁: ‘сталий порядок’ (II ст.): ← *другокласник* (“Учень другого класу”) → *другокласниця* (“Жін. рід до другокласник”); **‘циклічний порядок’**: на I ступені: *удруге* (“У другий раз”). **СГ ЛСВ₂: ‘неякісний; відмінний’** (II ст.): ← *другосортний* (“1. Другого сорту, невисокої якості”) → *другосортність* (“1. Абстр. ім. до другосортний – 1. Другого сорту, невисокої якості”); **‘невагомий’** (II ст.): ← *другорядний* (“Не головний за значенням, не основний, менш істотний // Посередній щодо своїх якостей”) → *другорядність* (“Абстр. ім. до другорядний”). **СГ ЛСВ₃: ‘порядковий зв’язок’** (I ст.): *по-друге* (“Уживається як вставне слово при переліку на позначення другого пункту”). **Еп СГ фіксує послаблення семантики** на II ступені: ← *другосортний* (“1. Другого сорту, невисокої якості”) ↓ *другосортний* (“2. *перен*. Посередній, не найкращий”) → *другосортність* (“1. Абстр. ім. до другосортний – 2. *перен*. Посередній, не найкращий”).

«Затихання» семантико-дериваційної здатності одного чи кількох семем багатозначних похідних слів.

Інертність ЛСВ похідних слів здебільшого супроводжує процес «затихання» мотивувальних семем вершини словотвірного гнізда. Наприклад, багатозначне похідне слово *одномільйонний* експлікує семантичне «затихання» семи ‘кількість’ (СГ ЛСВ₁ один) на I ступені через інертність семантичного континууму, представленого двома ЛСВ: “1. Те саме, що мільйонний 1”, “2. Який складається з одного мільйона або оцінюється в один мільйон яких-небудь одиниць” → 2 Ø.

Полісемантичні деривати денумеративних словотвірних гнізд становлять 550 одиниць, які розподілені в гніздах так: СГ один (166 од.: двозначні – 114 од., тризначні – 19 од., чотиризначні –

24 од., п’ятизначні – 5 од., шестизначні – 3 од., дев’ятизначні – 1 од.); СГ два (108 од.: двозначні – 67 од., тризначні – 23 од., чотиризначні – 14 од., п’ятизначні – 1 од., шестизначні – 3 од.); СГ три (76 од.: двозначні – 55 од., тризначні – 16 од., чотиризначні – 1 од., п’ятизначні – 2 од., шестизначні – 2 од.); СГ чотири (26 од.: двозначні – 16 од., тризначні – 6 од., чотиризначні – 1 од., п’ятизначні – 1 од., шестизначні – 1 од., семизначні – 1 од.); СГ п’ять (35 од.: двозначні – 21 од., тризначні – 7 од., чотиризначні – 4 од., п’ятизначні – 2 од., шестизначні – 1 од.); СГ сто (53 од.: двозначні – 29 од., тризначні – 17 од., чотиризначні – 2 од., п’ятизначні – 1 од., шестизначні – 4 од.); СГ тисяча (28 од.: двозначні – 20 од., тризначні – 7 од., чотиризначні – 1 од.); СГ мільйон / заст. міліон (17 од.: двозначні – 15 од., тризначні – 1 од., п’ятизначні – 1 од.); СГ перший / первий (37 од.: двозначні – 18 од., тризначні – 12 од., чотиризначні – 4 од., п’ятизначні – 2 од., дванадцятизначні – 1 од.); СГ другий (4 од.: двозначні – 4 од.).

Загалом інертними виявилися 1076 похідних семем: у СГ один неактуалізовані 305 ЛСВ (СГ ЛСВ₁: ‘кількість’ – 159 семем; СГ ЛСВ₂: ‘самотній, одинокий’ – 4 семем, ‘окремий, одинокий’ – 25 семем; СГ ЛСВ₃: ‘той самий’ – 36 семем, ‘однаковий, тотожний’ – 10 семем; СГ ЛСВ₅: ‘цілісний, неподільний; єдиний’ – 31 семема; СГ ЛСВ₆: ‘окремий’ – 10 семем; Еп СГ – 30 семем); у СГ два неактуалізовані 202 ЛСВ (СГ ЛСВ₁: ‘кількість’ – 188 семем; Еп СГ – 14 семем); у СГ три неактуалізовані 150 ЛСВ (СГ ЛСВ₁: ‘кількість’ – 148 семем, Еп СГ – 2 семем); у СГ чотири неактуалізовані 62 ЛСВ (СГ ЛСВ₁: ‘кількість’ – 62 семем); у СГ п’ять неактуалізовані 78 ЛСВ (СГ ЛСВ₁: ‘кількість’ – 74 семем; СГ ЛСВ₂: ‘оцінка’ – 2 семем; Еп СГ – 2 семем); у СГ сто неактуалізовані 123 ЛСВ (СГ ЛСВ₁: ‘кількість’ – 104 семем; СГ ЛСВ₂: ‘багато, невизначена кількість’ – 8 семем; Еп СГ – 11 семем); у СГ тисяча неактуалізовані 62 ЛСВ (Т СГ – 6 семем; СГ ЛСВ₁: ‘кількість’ – 51 семема; СГ ЛСВ₂: ‘велика кількість’ – 1 семема, ‘великі гроші, капітал’ – 1 семема; СГ ЛСВ₃: ‘загін, ополчення’ – 3 семем); у СГ мільйон / заст. міліон неактуалізовані 33 ЛСВ (СГ ЛСВ₁: ‘кількість’ – 18 семем; СГ ЛСВ₂: ‘велика кількість’ – 5 семем, ‘народні маси’ – 1 семема, ‘багатство, капітал’ – семем; Еп СГ – 1 семема); у СГ перший / розм. первий неактуалізовані 56 ЛСВ (Т СГ: 1 семема; СГ ЛСВ₁: ‘сталий порядок’ – 9 семем; СГ ЛСВ₂: ‘початковий перед наступним’ – 2 семем; СГ ЛСВ₃: ‘передовий щодо інших’ – 2 семем; СГ ЛСВ₄: ‘не існував, не було раніше’ – 10 семем,

‘початковий; не пережитий раніше’ – 6 семем, ‘ранній у сезоні’ – 4 семем; СГ ЛСВ₈: ‘найкращий’ – 10 семем, ‘вагомий; головний’ – 4 семем; СГ ЛСВ₁₀: ‘минулий’ – 3 семем; Еп СГ – 5 семем); у СГ другий неактуалізовані 5 ЛСВ (СГ ЛСВ₁: ‘сталий порядок’ – 1 семема; СГ ЛСВ₂: ‘неякісний; відмінний’ – 3 семем; Еп СГ – 1 семема).

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, статус дивергентних словотвірних гнізд мають гнізда з вершинами одні (СГ ЛСВ₁, СГ ЛСВ₂, СГ ЛСВ₄, СГ ЛСВ₅, СГ ЛСВ₆, Еп СГ), чотири (СГ ЛСВ₁, СГ ЛСВ₂), п’ять (СГ ЛСВ₁, СГ ЛСВ₂, СГ ЛСВ₃, Еп СГ), сто (СГ ЛСВ₁, СГ ЛСВ₂, Еп СГ), тисяча (Т СГ, СГ ЛСВ₁, СГ ЛСВ₂, СГ ЛСВ₃), мільйон / заст. міліон (СГ ЛСВ₁, СГ ЛСВ₂, Еп СГ), перший / розм. первий (Т СГ, СГ ЛСВ₁, СГ ЛСВ₂, СГ ЛСВ₃, СГ ЛСВ₄, СГ ЛСВ₅, СГ ЛСВ₈, СГ ЛСВ₁₀, Еп СГ), другий (СГ ЛСВ₁, СГ ЛСВ₂, СГ ЛСВ₅, Еп СГ). Словотвірні гнізда два та три характеризуються розходженням мотивувальних сем у межах семемі ЛСВ1, характеризуються епідигматичною частиною та одержують статус словотвірних гнізд із дивергентними відношеннями.

Семантичне згасання мотивувальної спроможності кожного з вершинних полісемантів мають такий вигляд: СГ одні остаточно згасає на IV ступені (СГ ЛСВ₂ ‘окремих, самотній’), СГ два – на V ступені (СГ ЛСВ₁ ‘кількість’), СГ три – на V ступені (СГ ЛСВ₁ ‘кількість’), СГ чотири – на IV ступені (СГ ЛСВ₁ ‘кількість’), СГ п’ять – на III ступені (СГ ЛСВ₁ ‘кількість’), СГ сто – на IV ступені (СГ ЛСВ₁ ‘кількість’), СГ тисяча – на II ступені (СГ ЛСВ₁ ‘кількість’, СГ ЛСВ₂ ‘велика кількість’, СГ ЛСВ₃ ‘загин, ополчення’), СГ мільйон / заст. міліон – на II ступені (СГ ЛСВ₁ ‘кількість’, СГ ЛСВ₂ ‘багатство, капітал’, Еп СГ), СГ перший / розм. первий – на III ступені (СГ ЛСВ₁ ‘сталий порядок’, СГ ЛСВ₂ ‘початковий перед наступним’, СГ ЛСВ₄ ‘не існував, не було раніше’, СГ ЛСВ₈ ‘найкращий’), СГ другий – на II ступені (СГ ЛСВ₁ ‘сталий порядок’, СГ ЛСВ₂ ‘неякісний; відмінний’, ‘невагомий’, Еп СГ).

Перспективи дослідження полягають у планомірному встановленні згасання мотивувальної здатності полісемантичних непохідних твірних, що належать до інших лексико-граматичних класів слів, на ґрунті дивергентних структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии : монография. Москва, 1957. URL: https://www.academia.edu/31240560/Ахманова_О_С_Очерки_по_общей_и_русской_лексикологии (дата обращения: 28.11.2021).
2. Вяткина М.В. Полисемия словообразовательной формы (на материале русских говоров) : 10.02.01 : автореф. дис ... канд. филол. наук. Кемерово, 2004.
3. Грещук В.В. Словотвір і полісемія. *Студії з українського мовознавства*. Івано-Франківськ, 2009. С. 58–68.
4. Ивасюк О.В. Дивергентные процессы в словообразовательном гнезде глагола физического восприятия озязать. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2019. Вип. 8. Ч. 1. С. 135–144. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tppsf_2019_8%281%29_25.pdf (дата обращения: 15.11.2022).
5. Ивасюк О.В. Деривационное пространство полисемичной лексемы (на материале глаголов восприятия в русском языке): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Харьков, 2020. 293 с.
6. Ивасюк О.В. Дивергентное словообразовательное гнездо как объект исследования функциональной дериватологии. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2013. Вип. 18. С. 32–34.
7. Ивасюк О.В. Дивергентные тенденции в словообразовательном гнезде русского глагола физического восприятия нюхать. 2019. URL: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/ivasuk_dyvergentnye_tendetsyi.pdf (дата обращения: 18.11.2022).
8. Ивасюк О.В. Структурирование словообразовательного гнезда многозначного слова. *Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды*. 2016. № 3 (58). С. 21–24. URL: [https://zenodo.org/record/165208/files/%D0%A0%D0%A4_58_%D0%B2_%D0%9F%D0%95%D0%A7%D0%90%D0%A2%D0%AC%20\(1\)-019-022.pdf](https://zenodo.org/record/165208/files/%D0%A0%D0%A4_58_%D0%B2_%D0%9F%D0%95%D0%A7%D0%90%D0%A2%D0%AC%20(1)-019-022.pdf) (дата обращения: 28.11.2021).
9. Карпіловська Є.А., Кочерга О.Д., Мейнарович Є.В. Семантична дивергенція українських термінотворчих моделей у природничих науках. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2006. № 559. С. 3–6.
10. Козинец С.Б. Формирование переносных значений в отглагольных словообразовательных гнездах (лексико-семантическое поле «деятельности») : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Саратов, 2000. 23 с. URL: <https://cheloveknauka.com/v/38855/a/?#?page=1> (дата обращения: 09.06.2022).
11. Колібаба Л.М. Асиметрія словотвірних співвідношень багатозначних дієслів та іменникових девербативів : монографія. Київ : Інститут української мови. 2005. 349 с.

12. Колібаба Л.М. Явище дивергенції у сфері віддієслівного словотвору сучасної української мови. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*, 2007. Т. 20 (59), № 1. С. 68–72.
13. Коржик Л.І. Структурно-семантична типологія відприкметникових словотвірних ланцюжків у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 02. Івано-Франківськ, 1999. 24 с.
14. Мирошкина Н.О. проблеме типов полисемии в современном словообразовании. *Университетские чтения – 2016. Материалы научно-методических чтений ПГЛУ*. Пятигорск: ПГЛУ. 2016. С. 186–192.
15. Мусатов В.Н. Словообразовательная полисемия отглагольных существительных с нулевым суффиксом, совмещающих значения лексических и синтаксических дериватов. *Ученые записки*. 2010. С. 150–158. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/slovoobrazovatel'naya-polisemiya-otglagolnyh-suschestvitelnyh-s-nulevym-suffiksom-sovmeschayuschih-znacheniya-leksicheskikh-i> (дата обращения: 28.11.2021).
16. Петрів О.І. Словотворча спроможність дієслів на позначення внутрішнього стану істоти в сучасній українській мові: дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2019. 302 с.
17. Самойлова І.А. Деякі підходи до інтерпретації дериваційних відношень між значеннями полісемічного слова. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2010. Вип. 12. С. 169–174. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=kdsm_2010_12_31 (дата звернення: 18.11.2022).
18. Ситникова О.В. Словотвірне гніздо з вершиною «єсть» у російській мові: становлення і сучасний стан : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Дніпропетровськ, 2004. 24 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2004/04sovsss.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 07.10.2022).
19. Царьова І.В. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура : монографія. Дніпро : ЛІРА, 2020. 446 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/jspui/bitstream/123456789/5153/1/Монографія%20Царьова.pdf> (дата звернення: 28.11.2021).
20. Ястремська Т.О. Семантична опозиція «верх – них»: прислівники в говорах української мови (епідигматичний аспект). *Gwary Dzdiś*. 2018.Vol. 10. S. 59–78. URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/gd/article/view/21735/20840> (дата звернення: 28.11.2021).

UDC 378.016:81' 42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.5>

**MULTIMODAL TEXT:
THE ESSENCE, PRACTICAL VALUE AND DIDACTIC POTENTIAL**

**МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ ТЕКСТ:
СУТЬ, ПРАКТИЧНА ЦІННІСТЬ І ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ**

Leshchenko T.O.,

orcid.org/0000-0003-4682-3734

PhD in Philology, Associate Professor,

Head of the Department of Ukrainian Studies and Humanitarian Training

Poltava State Medical University

Zhovnir M.M.,

orcid.org/0000-0001-8498-9802

PhD in Philology,

Lecture at the Department of Ukrainian Studies and Humanitarian Training

Poltava State Medical University

The paper focuses on the multimodal text as a linguistic and visual phenomenon and a didactic tool. Multimodality is considered as one of the ways of organizing the semiotic system for creating meanings and transmitting information. Didactic multimodal text was defined as a polyfunctional verbal-semiotic formation with a didactic features and goals. The expediency of using the term multimodal text is motivated by the fact that it corresponds to the Ukrainian tradition, accurately and transparently explains the specifics of non-homogeneous linguovisual complexes and can be associated with minimal losses as a modality zone. The main features of didactic multimodal texts were identified and described. The main purpose of the educational multimodal text was outlined. In addition, the rapid growth of the influence of the processes of

globalization, digitalization and the strengthening on the reform of the education system in general was pointed out. The research has examined the issue of transforming modern gadgets and smartphones into integral multifunctional attributes of all spheres of modern life, personal and educational. The didactic potential of the considered texts was described and analyzed, in particular, the provision of a concise presentation of significant amounts of information and its perception due to the rapid activation of various cognitive mechanisms that complement and diversify the verbal channel of information delivery; better memorization and deeper understanding of the material through visual, rational and emotional perception. Their current role in learning the Ukrainian language as a foreign language was pointed out. It was proven that the considered educational multimodal texts encourage students to study the topic independently and in detail, contribute to the systematic presentation of the information block, turning into an element of entertainment.

Key words: multimodality, didactic multimodal text, foreign student, Ukrainian as a foreign language.

У праці зосереджено увагу на мультимодальному тексті як лінгвовізуальному феномені й дидактичному засобі. Мультимодальність авторками дослідження розглянуто як один зі способів організації семіотичної системи для створення смислів і передачі інформації. Навчальний мультимодальний текст у розвідці дефіновано специфічним поліфункціональним вербально-семіотичним утворенням, якому притаманна дидактична спрямованість. Умотивовано доцільність послуговуватися терміноодинолицею мультимодальний текст – як такою, що відповідає українській традиції, точно та прозоро експлікує специфіку немогених лінгвовізуальних комплексів. Virіzнено й описано основні ознаки дидактичних мультимодальних текстів. Окреслено провідну мету навчального мультимодального тексту. Крім цього, у статті зауважено про стрімке зростання впливу процесів глобалізації та діджиталізації на реформування системи освіти загалом. У розвідці також розглянуто питання перетворення сучасних гаджетів та смартфонів на невід’ємні мультифункціональні атрибути усіх сфер сучасного життя, зосібна й освітньої. Зауважено про їхню присутню роль у вивченні української мови як іноземної. Описано й проаналізовано дидактичний потенціал розглядуваних текстів, зокрема забезпечення стислого представлення значних обсягів інформації та її сприймання за рахунок швидкої активізації різних пізнавальних механізмів, які доповнюють й урізноманітнюють вербальний канал подачі інформації; краще запам’ятовування й глибше осмислення матеріалу через сприйняття візуальне, раціональне й емоційне. Доведено, що розглядувані навчальні мультимодальні тексти, зокрема й представлені за допомогою сучасних смартфонів, заохочують студентів до самостійного й детального вивчення теми, сприяють системній подачі інформаційного блоку, перетворюючись на елемент едьютейменту.

Ключові слова: мультимодальність, навчальний мультимодальний текст, іноземний здобувач освіти, українська мова як іноземна.

Problem statement. Increasing globalization has caused visible changes in all spheres of peoples' modern life, particularly it has influenced on the social, cultural and economic relations. The advance information and communication technologies, as well as intercultural and interlanguage communication have been fostered. In addition to this, traditional education system was greatly influenced and modified.

Mobile devices have rapidly integrated into all fields and spheres of human activities, including education. Therefore, new digital reality became an irreplaceable part of every person's life within Ukraine and all over the world. Nowadays young people cannot imagine their everyday life without advanced gadgets and opportunities that they normally provide. More and more students consider accessing their learning material from the mobile devices essential.

By frequent utilizing existing gadgets without wires students are able to access to different information resources, develop their vocabulary skills and more complicated vocabulary through simulated games, intellectual and experiential learning, learning in pragmatic and real-life situations with ease.

Active use of the educational potential of cutting-edge mobile devices provides both teacher's and student's benefits to drive positive and visible change in learning and teaching. Mobile learning also provides obtaining information, exchanging training

material in group mail, saving a record in an informal and continuous of this process. In this case, we can confidently assume that the mobile device makes the necessary ground for the learners and their teachers to interact socially and informally.

Under the influence of digitalization traditional ideas about the methods and outlined educational goals are being transformed, because modern students more often refuse from academic, partly formalized and outdated, training providing according to the program of a particular educational discipline.

Successful implementation of didactic tasks largely depends on methods and tools applied by teachers. However, in our opinion, the result and effectiveness of the classroom / extra-curricular activities are determined by the motivation of students to learn and memorize new information. Teaching process is effective only if it is based on methods and techniques that activate the learner's activity, and is aimed primarily at finding new ways to actualize each student's inner potential, developing skills independent cognitive search, students' mastering the ability to organize and regulate speech activity, developing the ability to systematically master communication skills, because continuous personal development of all students is a key component of our corporate (teacher – student) success.

In order to ensure external motivation to study the Ukrainian language in a medical higher educa-

tion institution and the Ukrainian language, which is foreign to the English-speaking contingent of applicants for higher medical education in Ukraine, tutors must clearly and carefully outline their main educational goals, present the material in an accessible form adapted to the students' level of Ukrainian. It also does not seem to have the last chapter on teachers' ability to demonstrate own knowledge and professional qualifications. Modern tutor has to do the best to create emotionally favorable atmosphere for the assimilation of given facts and formation of basic skills, as well as activation of critical, imaginative thinking and cognitive activity of all students.

Modern educator is experimenting with general means and traditional algorithm of presenting educational information, appealing to innovative didactic methods and techniques, adapting to visible internal and crucial external changes of students, their needs and updated goals. We consider the thought of the researcher T. Leshchenko to be quite convincing: «Rational implementation of various information and communication technologies via extensive paradigm of visualization tools in the university educational process should contribute to ensuring the proper level of presentation and monitoring of educational information» [6, p. 79].

We are convinced that the rational structuring and presentation of educational material with the help of multimodal text interspersions provides a concise presentation of significant amounts of information and its perception due to the rapid activation of cognitive mechanisms that complement and diversify the verbal channel of presenting information.

Analysis of recent research and publications. The main controversial issues, very desperate problems, which directly or indirectly related to visualization technology in education, are considered in the scientific researches of P. Anokhin, O. Asmolov, F. Bartlett, O. Betsko, O. Bigich, H. Burmenska, A. Verbytsky, I. Volodarska, V. Davydova, Z. Kalmykova, etc. The theoretical and methodological basis for the further thorough analysis and description of the educational space visualization issues were presented in numerous writings (L. Bilousova, L. Bilyavska, D. Bezugliy, L. Butenko, N. Zhityenova, O. Mansurov, M. Manko, O. Mileyko, V. Osadchyi, T. Soroka, B. Starychenko, M. Tsymbalyuk, V. Shvyrka, S. Shushkevich, V. Shcherbatiuk, etc.).

The didactic potential of multimodal texts was considered in the studies of domestic and foreign scientists. The increasing number of research has appeared that highlights the possible and appropriate ways in which multimodal texts may be used in lan-

guage teaching and learning. Several of the researches are dedicated to the investigation of the challenges and benefits of mobile technology and its prospects for foreign languages learning, its peculiarities and capability (L. Baidak, N. Volynets, Z. Batrynychuk, O. Beshlei, I. Grigorenko, M. Kozdra, O. Krekoten, M. Kuznetsova, T. Kravchinska, M. Skrypnyk, M. Shibeko, A. Ferrari, R. Hobbs, A. Serafini, L. Shanahan, etc.).

The aim of the study. In this paper, we focused on the advantages and possibilities to use didactic multimodal texts in the Ukrainian language teaching process in the medical higher education institutions. The paper attempts to address the following research questions:

1. What is the essence of the term didactic multimodal text?
2. What are the main didactic features of didactic multimodal texts and their capabilities?
3. What are the benefits and challenges the foreign learners face while learning Ukrainian with the usage of didactic multimodal texts?

The research was performed within the anthropocentric scientific paradigm. General linguistic method of scientific description was used as basic. The paper also appeals to the generalization, systematization, classification, interpretation of linguistic scientific fact. The descriptive-analytical method was used to analyze and systematize the features of multimodal texts implementation into the educational process.

Presentation of the main research material. More recently new terms, in particular multimodal text and multisensory teaching and learning, came into common use. Both approaches refer to utilizing more than one sense to force and boost learning process. In addition to the traditional senses we can add other senses such as touch, smell, taste, and movement. Consequently, vision, auditory, tactile, olfactory, gustation, kinetic could be easily deployed in teaching. In this paper we concentrate on the multimodality connected with sight and hearing.

Researchers consider multimodality as one of the ways to organize semiotic system in order to create meanings and convey information. This traditional interpretation in scientific discourse functions in parallel with the idea of multimodality as a new genre that combines text with graphic images, audio or video visual effects. It is the combination of modalities with the latest digital tools that are actively used in the current learning environment.

In the context of multimodal linguistics, any text can be interpreted as multimodal / creolized text. It is worth mentioning, that multimodal discourse was originally defined and described in the research of

H. Kress and T. van Leeuwet as «a text that contains different semiotic systems» [5, p. 5]. Later the considered phenomenon attracted the attention of many scientists (O. Anisimova, I. Bilyuk, V. Berezia, Ya. Bystrov, N. Valgina, N. Volynets, L. Golovina, M. Ishchuk, A. Kybrik, O. Korda, T. Kravchinska, I. Miroshnychenko, E. Nezhura, O. Selivanova, Yu. Sorokin, I. Uschapovska, O. Fedorova, etc.). They mostly tried to clarify the definition and outline the specifics of the new linguistic phenomenon.

Despite the fact that in the linguistic tradition there is no unified approach for investigation of this issue, its theoretical understanding, formulation of the definition and constitutive features inventory of multimodal text formations, numerous definitions of the above-mentioned concepts have been shown and clarified in the research of domestic and foreign linguists. The following are examples of some of them: «A creolized text is a complex text formation in which verbal and iconic elements form a visual, structural, semantic and functional integrity, tainted by a complex pragmatic impact on the addressee» [1, p. 17]; «A polycode text is a combination of a natural language (linguistic) code with the code of another semiotic system» [3, p. 105]; «Paragraph means also include realized texts in which some of the graphic elements are iconic (illustrations, graphics, diagrams, images)» [2, p. 81]; «Multimodal written (printed) texts are texts created by involving several different modes or semiotic resources, the totality of which forms the overall appearance of the text and produces its meaning» [4, p. 100]. Consequently, creolized or multimodal text is a text consisting of two different parts, which are commonly known as verbal and non-verbal. These parts cannot exist and be used separately from each other. Due to the involvement of verbal and non-verbal phenomena in the multimodal text an additional semantic work is involved as certain background knowledge is used, which students refresh when reading the text.

Multimodal text in our view is the most flexible and appropriate of the existed terms that are used to denote multimodal textual phenomenon, in particular multimodal text, creolized text, video-verbal text, polycode text, linguovisual complex, semantically complicated text, isoverbal complex (isoverb), heterogeneous (non-heterogeneous text), «text of a new sense», etc. And, just as importantly, that our chosen term corresponds to authentic Ukrainian tradition accurately and transparently explains all specific features of non-homogeneous linguovisual complexes and therefore can be associated with the modality zone with minimal losses and incorrectness.

We propose to interpret multimodal text as a complex integral polysemiotic formation with a visible pragmatic effect. This conclusion can be drawn based on observations and relying on the researchers' opinions. The analyzed type of text is formed from two inhomogeneous parts: verbal (linguistic) and non-verbal (iconic) materializing with the help special symbolic paradigms. Multi-coded, verbal and iconic components demonstrate the integrity and coherence of the multimodal text and strengthen its communicative effect. Such types of texts may be partially and totally creolized. Partial text creolization includes coherence of verbal and visual components. Removing an image in such texts won't change or misrepresent the content, because the verbal component is considered as more important and then the non-verbal one. It is irreplaceable component. Integrating verbal and non-verbal elements fully depend on the visual element; therefore, its removing may caused misconception, wrong perception or total incomprehension of the content. Among the main characteristics of creolized texts the following are worth mentioning: message, comprehensibility, informativeness, pithiness, image correspondence with the text content, and visual correctness.

It is common known that the main purpose of educational multimodal text is didactic. Teacher creates new texts using a combination of verbal and non-verbal codes, as well as uses authentic ones so as to achieve the outlined didactic goal and effective pragmatic influence on the a student. It also must be adapted to the age, professional, acquired and knowledge, abilities and skills of the students. In addition, didactic multimodal text should contribute to the development of basic competences, learning by perception, understanding and understanding of information, its interpretation and reproduction.

Multimodal projects, involving home-made texts, can broaden a diversity of assessment techniques as they allow for complex estimation of gained language skills and competences. With the help of thematic multimodal texts students have the opportunity to understand main role of non-verbal and paralinguistic phenomena in communication. They became aware with its rules and features.

Multimodal text primarily performs the necessary educational information. In addition, it is normally created to provide students with the opportunity to distinguish, interpret and synthesize facts presented both verbally and graphically. Via using the considered texts the result, such as better perception, deep understanding and memorization of information, can

be achieved through a rational combination of visual, rational and emotional perception.

Multimodal texts that are actively used in the educational process include posters, diagrams, tables, thematic pictures, cards, maps, illustrative fragments, network memes, comics, collages, motivators / demotivators, booklets, posters, logos, book trailers, scrapbooking, «doodles», samples of educational infographics, etc.

In each of the samples mentioned above, verbal and non-verbal components function in a single semantic continuum, forming a coherent multimodal text, a didactic product that, under the condition of rational use during training, activates the his / her memory, thinking activity, and imagination. It has a positive effect on motivation, independence and the possible research perspective of each student in general.

We consider the combination of several types of multimodal texts containing educational content to be completely justified and didactically motivated, because it is necessary to convey the content with the help of visual representations, realistic and associative images, color splashes, graphic schemes, drawings, slides, photos or graphs, as well as a carefully selected verbal sighs, because it is much easier to describe and interpret the essence and specifics of the topic under consideration. At the same time, the presented didactic multimodal texts should not duplicate the educational material, but, on the contrary, supplement and expand its content. Multimodal educational texts are not only a convenient form of information transmission, but also a new way of learning it.

Using didactic multimodal texts in Ukrainian language teaching helps to create a positive motivation to learn Ukrainian language; organize teaching process with the usage of basis of the individual academic patterns; enhance students' self-assessment of knowledge, skills and abilities; optimize the learning process and manage time.

Consider for example the process of fostering their Ukrainian language skills related to vocabulary via using didactic multimodal texts. In the algorithm we can highlight few essential core stages such as preparatory phase – introduction to the topic of discussion, activation students' background knowledge and updating their life experience, as well as studying the characteristics of the given multimodal text; content phase – acquaintance with the basic distinguish features and semantic interpretation of material; comparative analysis – comparison with having knowledge in this field or topic; repetition and memorization. Except the mentioned, project activity

can be add as a way to develop or boost conceptual and visual thinking and creativity.

Our several-year practice of distance education of foreign students, future specialists in the medical field, testifies to the effectiveness of using mobile variants of didactic multimodal texts when learning Ukrainian as a foreign language. Foreign students who live and study in Ukraine have to learn Ukrainian Language as a Foreign, because it is used as educational and official languages. The progress of students in Ukrainian language education depends on many rates, particularly their social and cultural context, educator employment, curriculum, resources and facilities, the existence of a medium for free and unhindered communication, etc. Ukrainian pronunciation and some grammar rules are very hard to understand, especially the students from India and Pakistan.

Presenting different visualization tools, particularly didactic multimodal texts via smartphones, provides interaction between learners with a complete organized knowledge database activity is best suitable for learning and sharpening language skills. It is easy to choose the appropriate one for educational purposes – from the formation of basic, phonetic, lexical, grammatical, skills, development of skills, speaking, reading, listening, writing, to translating words and even text fragments, correcting pronunciation, writing, etc.

Using didactic multimodal texts involving advanced gadgets offer numerous considerable advantages, but also some drawbacks. Most of them were revealed by students and relate to some technical problem like internet signal, out of date phone, etc.

Conclusions. Multimodal text is a complex integral polysemiotic formation with a visible pragmatic effect. It consists of two different parts, which are commonly known as verbal and non-verbal. The main purpose of didactic multimodal text is didactic. Teacher creates new texts using a combination of verbal and non-verbal codes to achieve the outlined didactic goal and effective pragmatic influence on a student. In order to realize the intentions of the addressee the multimodal text must be endowed with didactic potential, fully subordinate to the purpose, contain language material in the verbal part, broadcast relevant linguistic and socio-cultural information.

Since smartphones have become sophisticated, and multifunctional, there are opportunities for learners to engage in more meaningful Ukrainian language learning. Using didactic multimodal texts in teaching Ukrainian, particularly online classroom, is

the best way toward enhancing students motivation, diversifying offline or online learning process, and developing learning language skills. Presenting didactic multimodal texts via smartphones enhance free independent learning and add unexpected element of entertainment to the learning experience.

Via using the considered texts the result, such as better perception, deep understanding and memorization of information, can be achieved through a rational combination of visual, rational and emotional perception. Most of the drawbacks are related to technical problem.

BIBLIOGRAPHY:

1. Анісімова О. Є. Лінгвістика тексту та міжкультурна комунікація (на матеріалі креолізованого текстів). М.: Видавничий центр «Академія», 2003. 128 с.
2. Батринчук З. Р. Креолізований текст як параграфемний елементу сучасному англomовному епістолярному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 3. Т. 1 С. 80–84.
3. Ейгер Г.В. К построению типологии текстов. Лінгвістика текста: матеріали научної конференції при МГПІИЯ ім. М. Тореца. Ч. I. М., 1974. С. 103–110.
4. Макарук Л.Л. Паралінгвістическіе средства как композиционные составляющие современных англоязычных мультимодальных текстов. *Актуальні питання іноземної філології*. 2016. Вип. 4. С. 100–104.
5. Kress G. R. The multimodal landscape of communication. *Medien Journal*. 2002. V. 4. P. 4–19.
6. Leshchenko T. Visualization tools: using word clouds in teaching «Ukrainian as a Foreign Language». *Engineering and Educational Technologies*. 2020. Вип. 8 (2). P. 79–91.

УДК 81'373.237:355]:070«День»

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.6>

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ ГАЗЕТИ «ДЕНЬ»

FUNCTIONAL AND SEMANTIC FEATURES OF USE OF MILITARY VOCABULARY IN NEWSPAPER “DAY”

Навальна М.І.,

orcid.org/0000-0002-5064-3122

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри журналістики та мовної комунікації

Національного університету біоресурсів та природокористування

Спис О.А.,

orcid.org/0000-0001-9439-8512

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії та історії науки і техніки

Державного університету інфраструктури і технологій

У статті проаналізовано низку іншомовних слів, які активізувалися в мові масмедіа чи набули додаткових значень, відстежено активні процеси «орозмовлення», які виражені словами-паролями та розмовними дієсловами-новотворами, виокремлено лексеми на позначення ворога, проаналізовано інвективну лексику, гасла і фразеологічні сполуки, що відіграють роль консолідації для українського народу, ставши під дією позамовних чинників лексемами періоду російсько-української війни.

Класифікація та опис лексем здійснено на матеріалі всеукраїнського видання «День».

У публікаціях попередніх десятиліть військова лексика в публіцистиці стосувалася військових подій за кордоном, де велися бої, натрапляли на аналізовану лексику в галузевих виданнях. Із початком військових дій на сході України (2014 рік) та повномасштабною війною (2022 рік) інтерес науковців до цієї проблематики активізувався.

Через низку позамовних чинників, зокрема продовження російсько-української війни, в мову засобів масової комунікації та мовлення загалом додаються нові лексеми, лексеми з новими значеннями та відбувається перехід лексем із пасивного словка в активний. Зазвичай корпус цих слів не фіксують сучасні словники через швидкий розвиток мови саме в цій тематиці і лексеми потребують додаткових досліджень.

Зроблено висновки, що в українській лексиці періоду російсько-української війни актуалізуються іншомовні слова, відбуваються активні процеси «орозмовлення», виражені словами-паролями та розмовними дієсловами-новотворами. Під актуалізацією експресивної функції формується група слів на номінування ворога, інвективна лек-

сика, гасла і фразеологічні сполуки, що відіграють роль консолідації для українського народу, ставши під дією позамовних чинників лексемами російсько-української війни.

Ключові слова: газета «День», російсько-українська війна, лексика, позамовні чинники, орозмовлення, емоційно-експресивне забарвлення.

The article analyzes a number of foreign words that have become active in the language of the mass media or acquired additional meanings, it tracks some active processes of «colloquial speech», which are expressed by words-passwords and colloquial verbs-innovations, it defines lexical items for the designation of the enemy, it analyzes an invective vocabulary, slogans and phraseological compounds, which play the role of consolidation for the Ukrainian people, becoming the lexical items of the period of the Russian-Ukrainian war under the influence of extra-linguistic factors.

The classification and description of lexical items is based on the material of the all-Ukrainian publication «Day».

In the publications of previous decades, the military vocabulary in journalism referred to military events abroad, where battles took place, and we came across the analyzed vocabulary in industry publications. With the beginning of military operations in the east of Ukraine (2014) and a full-scale war (2022), the interest of scientists in this matter intensified.

Due to a number of extra-linguistic factors, in particular, the continuation of the Russian-Ukrainian war, new lexical items, lexemes with new meanings are added to the language of mass communication and to the speech in general, and the transition of lexemes from a passive word to an active one also takes place.

Usually, the corpus of these words is not recorded in modern dictionaries due to the rapid development of the language in this particular topic, and lexical items require additional research.

It was concluded that in the Ukrainian vocabulary of the period of the Russian-Ukrainian war, foreign words that were previously in passive use are now actualized, active processes of «colloquial speech» take place, expressed by words-passwords and colloquial verbs-innovations. Under the actualization of the expressive function, a group of words for the nomination of the enemy, invective vocabulary, slogans and phraseological compounds are formed, which play the role of consolidation for the Ukrainian people, becoming lexical items of the Russian-Ukrainian war under the influence of extra-linguistic factors.

Key words: newspaper «Day», Russian-Ukrainian war, vocabulary, extra-linguistic factors, colloquial speech, emotional and expressive coloring.

Постановка проблеми. Лексика – складова мови, яка є найбільш чутливою до різних суспільних процесів. Це нерв усієї мовної системи, який відразу реагує на всі зміни у суспільстві. Лінгвіст Р. Гаджієв зазначає: «Що трагічніша подія, то сильніший її відбиток на мові» [14]. Кожна епоха чи конкретний історичний період залишає в нашій культурі словесні символи саме через лексичну систему. Російсько-українська війна 2022 року увійде в українську лексику різними тематичними групами та новими тенденціями. У мові під час війни виникнення нових лексичних тенденцій, крім інших чинників, зумовлено актуалізацією експресивної функції.

Засоби масової комунікації – офіційні і неофіційні, які заявлені в соціальних мережах, виразно відображають як експресія здатна вивести на переднє тло ті лексеми, які вже були у пасивному життєвому, та – сформувати нові слова і конотації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У публікаціях попередніх десятиліть військова лексика в публіцистиці стосувалася військових подій за кордоном, де велися бої, натрапляли на аналізовану лексику в галузевих виданнях. Із початком військових дій на сході України (2014 рік) та повномасштабною війною (2022 рік) інтерес науковців до цієї проблематики активізувався. Під час підготовки наукової студії послуговувалися працями дослідників Ю. Калужинської [17], Н. Костусяк [18], Т. Левченко [18], М. Навальної [17; 18],

В. Олексенка [18], А. Шутс [18], О. Попкової [18] та ін.

Через низку позамовних чинників, зокрема продовження російсько-української війни, в мову засобів масової комунікації та мовлення загалом додаються нові лексеми, лексеми з новими значеннями та відбувається перехід лексем із пасивного словка в активний. Зазвичай корпус цих слів не фіксують сучасні словники через швидкий розвиток мови саме в цій тематиці і лексеми потребують додаткових досліджень.

Постановка завдань. У розвідці проаналізовано низку іншомовних слів, які активізувалися в мові масмедіа чи набули додаткових значень, відстежено активні процеси «орозмовлення», які виражені словами-паролями та розмовними дієсловами-новотворами, виокремлено лексеми на позначення ворога, проаналізовано інвективну лексику, гасла і фразеологічні сполуки, що відіграють роль консолідації для українського народу, ставши під дією позамовних чинників лексемами періоду російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Позамовні чинники, зокрема через військові дії, актуалізувалися лексеми, які, здавалося б, вже були на «периферії», не актуальними для європейського цивілізованого світу XXI ст. Це, перш за все, іншомовна лексика воєнної тематики на позначення понять, що викликають негативну асоціацію: *мілітаризм, колабораціонізм, тероризм, агресія, мародерство, окупація, гауляйтер, геноцид,*

пор.: *Ми* (депутати Верховної Ради – прим. авт.) *запровадили кримінальну відповідальність за колабораціонізм, послалили протидію гібридній інформаційній війні, яку веде держава-агресора* («День», 03.03.2022); *Силові структури надійно охороняють їх від мародерства. ... забезпечують постійне патрулювання, щоб унеможливити мародерство», – наголосив мер Бучі* («День», 05.04.2022); *Російський мілітаризм має давню історію, як і всі імперські проєкти. Однак на відміну від інших, він не ліквідується* («День», 11.04.2022); *Сенат Ірландії ухвалив резолюцію, в якій визнав дії РФ в Україні геноцидом, повідомляє Інтерфакс-Україна* («День», 05.04.2022) та ін.

У мові масмедіа натрапляємо на вживання лексем (*колабораціонізм, мародерство* та ін.) у переносному значенні щодо культурних процесів у суспільстві, напр.: *Культурний колабораціонізм... Новий для нас термін. Явище, що стрімко вривається в наше життя. Діяльність, що не менш небезпечна для нашої державності, аніж наступальні військові дії* («День», 03.04.2022); *«Десакралізація Шевченка» чи «літературне мародерство»? (заг.)* («День», 14.11.2022).

Актуалізувалися іншомовні слова з додаванням префікса *-де*, який скасовуючи значення негативного процесу, дії, надає лексемі протилежного значення, напр.: *демільтаризація, деокупація, денаціоналізація, декомунізація, дерусифікація*, напр.: *У нас дерусифікація має відбутись по всіх напрямках нашого життя: в економіці, в політиці і в інших сферах нашої життєдіяльності* («День», 25.04.2022); *Президент України Володимир Зеленський заявив, що деокупація Збройними силами України територій не має призвести до загибелі людей* («День», 31.05.2022).

У російсько-українській війні такі слова, як: *демільтаризація, деокупація, денаціоналізація* набуває різних конотацій, що залежить від того, хто їх вживає. Для російської пропаганди ці лексеми є інструментом для формування образу українця як військового злочинця. Наприклад, слово *демільтаризація*, за «Словником української мови», має значення заборони якій-небудь державі мати воєнну промисловість і армію; роззброєння [10, II, с. 238].

Із мовлення агресора конотацію злодійського аргю набула в сприйнятті українців лексема *денаціфікація*, оскільки вживається для прикриття геноциду і каральної операції проти українського народу, хоча це слово означає систему заходів, спрямованих на ліквідацію нацизму (фашизму) в політичному, економічному і громадському

житті німецького народу після розгрому гітлерівської Німеччини [10, II, с. 241].

Серед корпусу зібраних лексем виокремлюємо алегоричні прийоми в мові українських медіа, напр.: *гауляйтер* (нім. *Gauleiter*) – посадова особа в Третньому Райху, якою здійснювалася вся повнота влади на ввіреній їй адміністративно-територіальній одиниці – гау [4]. Іншими словами – це посадова особа, яка здійснювала політичне керівництво частиною рейха. Українські журналісти зазначену лексему використовують як алегорію, позначаючи керівників російських окупаційних адміністрацій в Україні за допомогою алузії. Алузія – це (лат. *allusio* – жарт, натяк) – художньо-стилістичний прийом, натяк, відсилання до певного літературного твору, сюжету чи образу, а також історичної події з розрахунку на ерудицію читача [1]. У мові публіцистики частіше використовується для позначення окремих людей, предметів, речей, проблем, але без спеціального згадування про них [15]. Така алузія застосовується з метою викликати асоціацію з подіями Другої світової війни, щоб сформувати більш негативне ставлення до зрадників. Українці під час російсько-української війни слово *гауляйтер* застосовують як образливу назву губернаторів, які не сприймаються місцевим населенням, напр.: *Плани окупантів щодо Маріуполя озвучено після проведення візиту – інвентаризації нового де-факто гауляйтєра окупованої Донецької області Хоценко. Пріоритет – порт. В Маріупольському порті буде розміщено основне сховище палива для військових потреб. Це значно скоротить логістику для окупантів до лінії фронту», – зазначив Андрющенко* («День», 26.06.2022).

Військові дії на території України змусили ввести в активний обіг своєрідні мовні паролі, шиболети. Нагадаємо, що шиболет – «вислів, у переносному сенсі вживається для означення характерної мовної особливості, яка дозволяє ідентифікувати групу людей (зокрема, етнічну); своєрідний «мовний пароль», за яким можна розпізнати, що мова, якою розмовляє людина, є для неї нерідною» [13]. До таких слів належать: *паляниця, молодиця, світлиця, нісенітниця*. Пізніше до цієї низки слів радили додати ще: *філіжанку, веселку, духмяний, непереливки, вештатися, пуцьвірінок, кмітливий, обценьки, телепень, теревенити* [7]. Серед носіїв мови в усній мові виникла така приказка-шиболет: *«Кропивницькі паляниці зі смаком полуниці продаються у крамниці біля Укрзалізниці»*. Заохочення до активного вжитку таких слів варто розцінювати не стільки для виявлення

ворога, а як – намагання українців через мовний чинник ще раз вказати ворогу на мовну відмінність, відмежувавшись таким чином, від міцних обіймів російського «братнього» народу, який упродовж століть нам насильно нав'язував свою мову. Людина, що звикла до фонетики російської мови, в якій немає м'якого звуку *ц* та *л* (м'який звук *ц* – це давня відмінність української від всіх решти слов'янських мов. Звук *л* – зубний, а не альвеолярний), вимовляють ці звуки з помітним для українського вуха акцентом. Таке явище належить до орфоепічної норми, але воно покликане популяризувати переважно власне українські лексеми.

У мові під час війни з'являються номінування на позначення ворога, які, здебільшого, є неологізмами або лексемами, які повернуто до вжитку з пасивного словника. Під час аналізу медійних текстів виявлено, що найчастіше українці російських солдат називають *орками*, *рашистами*, *свинособаками*, *ординцями*, «*покидьками смердючими*», «*z-окупантами*», *русо-нацистами*, *тікток-військами*, *чмонями*, пор.: Після тривалого знищення авіаударями, **рашисти** зайняли Новотошківське («День», 10.04.2022); **Ординці** не прагнули облаштувати захоплені території. Їм важливо було їх обезлюдити: вигнати жінок і дітей у рабство, зруйнувати та спалити («День», 28.04.2022).

Через метафоризацію українці закріпили у своїй лексиці в номінації ворога такі слова як *ординці* (асоціація з минулого) та *орки*. *Орки* – «це вигадана раса істот, – як зазначає мовознавець В. Дяченко, – яких зображують варварами зі звіриними рисами. Походження цієї назви від латинського Orcus – Орк Діспатер, імені одного з давньоримських божеств смерті і підземного світу» [3]. Поширення цього образу – спотворених ельфів, як втілення зла, у масовій культурі – кіномистецтві, іграх, відбулося завдяки епічному роману-трилогії «Володар персів» Джона Толкіна. Образ «кровожерливих воїнів»-орків став символом для російських військ особливо після жорстоких подій у Бучі, Ірпені, Бородянки. Журналісти, провівши паралель між негативними літературними героями і російською армією, виділили такі спільні риси як дезорганізованість, нечистоплотність, велику чисельність, проте низький інтелект і величезну злобу до всього навколо [12].

Український народ створив велику кількість дошкульних, принизливих антропонімів на адресу В. Путіна. Новоутворення в цій номінації утворені шляхом співставлення образу

ворога через асоціації з конкретними явищами, особами. Напр.: *Путлер – неологізм, утворений шляхом злиття частин двох прізвищ – президента Росії Володимира Путіна та німецького диктатора Адольфа Гітлера, віддзеркалює ідеологію Путіна, що є тотожною з гітлерівською. Новоутворення Пуля, за визначенням В. Дяченка «вказує на невисокий зріст та певну недолугість. Розуміння цього слова з'являється лише завдяки мовно-культурному фону. І у кожного слухача може виникати свій асоціативний ряд» [3]. Мовознавець простежує це в поєднанні частини російського прізвища «пу» та російського слова «культЯпка» (кульгавий, недолугий, непропорційний) [3]. «Цей варіант, – продовжує мовознавець, – має чітку асоціативну лінію. Українська лайка позбавлена слова «х*йло». Це російська нецензурна лексика. Символічно, що він став основою для словотворення «пуйло»: поєднання особи та її оцінки суспільством» [3].*

Українці влучно характеризують В. Путіна, вказуючи на його вік, зріст, постійний страх, який проявляється через переховування у бункері, через такий спосіб словотворення як семантична деривація: *бункерний дід*, *кривавий карлик*, *бункерний цур*, *бункерний виродок*, напр.: «Ми планували з Сергієм Стерненком розпочати цей збір 12 жовтня, але **бункерний виродок** (вніс свої корективи. РОЗПОЧИНАЄМО ВЖЕ!!! Збираємо на українські дрони-камікадзе RAM II UAV. Буде бавовна. Буде боляче», — пише Сергій Притула («День», 10.10.2022). Такі новоутворення на позначення ворога допомагають українцям морально знижувати значущість ворогів та надають публіцистичним текстам негативного емоційно-експресивного забарвлення.

Зневажливе ставлення українців до країни-агресора в цілому та окремих особистостей зокрема, а також різних соціальних інституцій, викликало в лексичній системі таке явище як конвертацію. Напр.: слова *росія*, *кремль*, *москва*, *путін*, *кіріл гундяєв*, *російська православна церква* з початку війни пишуть з малої літери. Це явище стало наскільки розповсюдженим, що його активно свідомо застосовують не тільки журналісти, але й політики, науковці та звичайні громадяни. Пор.: *Через важку форму прогресуючу раку **путін** втрачає зір, його кінцівки неконтрольовано тремтять і лікарі прогнозують, що російський диктатор проживе 2-3 роки* («День», 29.05.2022); *За екоцид теж відповідатиме **росія**. Україна зафіксувала вже понад півтори сотні екологічних злочинів через воєнні дії країни-агресора* («День», 10.05.2022) та ін.

Натомість, що стосується українського суспільства, особливо понять, які позначають етичні категорії, то такі слова пишуть з великої літери: *Правда, Перемога, Єдність, Гідність, Свобода*. Напр.: «Там де ми, там Правда», «Там де ми, там Перемога», «З вірою в Єдності – до Перемоги», «Правда і Перемога – на нашому боці». Явище конвертації є наскільки загальноживаним явищем, пор.: *І тоді «все буде Перемога!» У Варшаві пройшов Перший міжнародний науково-методологічний форум «Психологічна травма війни» («День», 16.09.2022).*

Спілкувальна поведінка залежить від стану психіки [9, с. 250]. Це пояснює широке й активне вживання українським народом інвективної (від лат. *Investive* – «лайлива» промова) лексики. Інвективною лексикою є грубі, вульгарні слова, також фраземіка – грубі, вульгарні вислови. Напр.: вже згадуване слово *пуйло, пуглер* вислови: «Руський воєнний корабль, іди на х*й!», «Путін – х*йло!». «Інвективи, – зазначає мовознавець Я. Радевич-Винницький, – потрібні мовцю у стані афекту – короткочасного сильного переживання..., коли в критичних умовах людина неспроможна знайти вихід із ситуації» [9, с. 237]. Пор.: *Український музичний гурт «Телері» зробив повноцінну пісню на хіт українських ультрас «Путін – х*йло», що вже став народним, і навіть зняв кліп («День», 06.05.2022); Пуглер кидає бомбу на Театр, в якому перехувалися актори та глядачі з дітьми! Потвора в людській подобі... Бракує слів, є лише сльози... («День», 18.03.2022).*

У контексті розгляду цього сегменту лексики варто вказати на те, що в ситуаціях гострої емоційної напруги цілого народу у мові суспільства актуалізуються норми, які до цього не були такими виразними. Наприклад, орфоепічні норми – через моду на слова-паролі, чи стилістичні – масове вживання інвективів, нейтралізуючи водночас етикетну функцію мови. Нейтралізація етикетної функції у ситуації війни є настільки сильною, що впливає й на правове поле. Стаття 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за нецензурну лайку в громадських місцях, кваліфікується як дрібне хуліганство і «тягне за собою накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб» [6, с. 201]. Інвективна лексика під час війни

через високу частотність вживання виходить зі категорії правопорушення і стає на певний час дозволеною.

Використання такої лексики в умовах вищої емоційної напруги українського народу – це і 1) намагання психічно розвантажитись, «випустити пару», уникнути стресу; 2) крайній прояв антиетикетної мовленнєвої поведінки, який свідомо обраний з метою знищити енергетику ворога, водночас, 3) за словами В. Дяченка, це – «демонстрація усьому світові своєї незламної позиції щодо Росії» [16].

Під час війни виникає необхідність у відродженні «старих» гасел та фразеологічних сполук і появи нових, які, виконуючи волюнтаристичну та ідентифікаційну функції, мають здатність не тільки об'єднувати, але й нести потужну духовну енергію. Це такі вислови, як: «*Слава Україні! Героям слава!*», «*Слава Україні! Смерть ворогам!*»; **фразеологічні сполуки:** «*Ніколи знову*», «*Йти за російським кораблем*».

Фраза «*Слава Україні!*» ще з початку ХХ ст. була українським вітанням і національним гаслом, яке набуло поширення серед українців під час Української революції (1918-1921). З 2018 року – військове вітання у Збройних силах України та в Національній поліції. Останнім часом, під час повномасштабного вторгнення ворога, це гасло виконує декілька функцій – вітання та ідентифікаційну функції. Виникли й нові словосполуки: «*Добрий вечір. Ми з України!*», «*Все буде Україна!*», «*Україна понад усе!*». **На одному з сайтів розміщено рубрику «Топ-фрази війни», яка містить гасла і найпопулярніші словосполучення [11].** Пор.: *Вітаю мешканців Херсонщини з чудовою новиною! Все буде Україна! Слава ЗСУ!!! Також Збройні Сили України звільнили ще одне село («День», 04.10.2022).*

На окрему увагу заслуговують словосполучення і вислови з топонімом *Чорнобаївка*. Село Чорнобаївка – це ворота до Херсона. Цей топонім став символом багаторазової помилки ворога вчиняти раз за разом ідентичні безглузді вчинки, що несуть за собою важкі й болісні наслідки (російська армія 18 разів зазнавала нищівної поразки від військ ЗСУ). Слово *Чорнобаївка* стало не тільки основою для неологізмів *чорнобаїти, зачорнобаїти*, а й увійшовши у словосполучення, обросло новими конотаціями, набуло вищого ступеня узагальнення. Напр.: *ефект Чорнобаївки, день Чорнобаївки, Чорнобаївський трикутник* та ін. Гумористичну конотацію топонім *Чорнобаївка* набув у низці висловів: *Как перевести на украинский язык «Семь бед – один*

ответ»? – **Чорнобаївка** («День», 24.03.2022). Експресивні мовні форми є тим лінгвальним засобом, який особливо актуалізувався у мові українців під час війни.

У період російсько-української війни лексична система української мови поповнилася цілою низкою неологізмів. Аналіз медійного дискурсу засвідчив чимало дієслів-неологізмів, що вказує на високу активну дієвість суспільства і широку семантику дієслова: *наволонтерити, поволонтерити, задвохсотитися, енлоїти, джавелініти, стінгерити, хаймарсити, байрактарити, кадирити, макронити, шойгувати, кмітити, затрофеїти, вийожуватися, заукраїнити, чорнобаїти*, пор.: *Якщо в когось виникає бажання допомогти з організацією чи поволонтерити або ви є музикантом і хочете цього дня грати на Святі музики – заповнюйте форму* («День», 15.06.2022) та ін.

Головним засобом поповнення нової розмовної лексики виступає словотворення. Аналізовані слова засвідчили, що переважну більшість з них утворено морфологічним способом, здебільшого афіксацією. Найпродуктивнішими суфіксами є: **-и, -ува**. Для розмовних дієслів характерні такі значення: 1) прізвища лідерів: *байрактарити* (нищити ворога), *кадирити* (видавати бажане за дійсне), *макронити* (робити дуже стурбований вигляд) – з суфіксом **-и**; та – з суфіксом **-ува**: *шойгувати* (вдавати, що все добре й під контролем, коли це не так); 2) назва зброї із суфіксом **-и** також є продуктивним: *енлоїти, джавелініти, стінгерити, хаймарсити* (нищити ворога).

У процесі творення нових слів чітко простежується активне використання однослівних найменувань замість описових зворотів. Останнім часом, завдяки вільному розвитку мови в період незалежності, лексика все частіше тяжіє до тенденції мовної економії. Це ілюструють такі слова, які утворені шляхом поєднання кількох слів: *затридні* (що означає будувати нереалістичні плани) або поєднання кількох слів з додаванням суфікса **-и**: *їхтамнстити* – знищувати ворогів та ін.

Менш поширеним є префіксально-суфіксальний спосіб творення дієслів. Напр.: *наволонтерити* – (знайти щось, що здавалося неможливим), *задвохсотитися* – (загинути на передовій), *затрофеїти* – (відібрати у ворога трофей), *вийожуватися* – (зухвало поводитися), *заукраїнити* – (поширити, вкорінити щось українське), *закобзонити* – (відправити на «той світ»).

Висновки. В українській лексиці періоду російсько-української війни актуалізуються іншомовні слова, які раніше були у пасивному вжитку, відбуваються активні процеси «орозмовлення», виражені словами-паролями та розмовними дієсловами-новотворами. Під актуалізацією експресивної функції формується група слів на номінування ворога, інвективна лексика, гасла і фразеологічні сполуки, що відіграють роль консолідації для українського народу, ставши під дією позамовних чинників лексемами російсько-української війни. У перспективі вбачаємо дослідити лексику інших масмедіа в порівняльному аспекті, а також з огляду дотримання норм літературної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алюзія : веб-сайт. URL: <https://ukr-lit.com/alyuziya/> (дата звернення 07.09.2022).
2. Арестовлення, чорнобаїти, затридні: в Мережі вигадали «словник» сучасної української мови : веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/ato/arestovlennya-chornobayiti-zatridni-v-merezhi-vigadali-slovník-suchasnoyi-ukrayinskoyi-movi-2022004.html> (дата звернення 15.09.2022).
3. Блог Дяченка: мова під час війни : веб-сайт. URL: <https://suspilne.media/238617-blog-dacénka-mova-pid-cas-vijni/> (дата звернення 15.09.2022).
4. Гауляйтер : веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гауляйтер> (дата звернення 10.09.2022).
5. ЗСУ «закобзонили» 58 окупантів та збили ворожий Су-25 на Південному напрямку : веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zsu-zakobzonili-58-okupantiv-ta-zbili-vorozhij-su-25-na-pivdenному-napryamku-ok-pivden-2167786.html> (дата звернення 07.09.2022).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 26 листопада 2021 р. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2021. С. 201.
7. Не «паляницею» єдиною. Як виявити рашистську ДРГ : веб-сайт. URL: https://mobile.twitter.com/rnbo_gov_ua/status/1504866551513681933 (дата звернення 17.09.2022).
8. Ну ще два-три тижні максимум. Українці перетворили заспокійливі слова Арестовича на мем» : веб-сайт. URL: <https://u-news.com.ua/129413-nu-sche-dva-tri-tizhni-maksimum-ukrajinci-peretvorii-zaspokijlivi-slova-arestovicha-na-mem.html> (дата звернення 08.09.2022).
9. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2006. 250 с.

10. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 2. С. 238.
11. Топ-фрази війни : веб-сайт. URL: <https://ukrainer.net/krylati-frazy/> (дата звернення 28.09.2022).
12. Хто такі орки і чому вони вторглися до України : веб-сайт. URL: <https://www.stb.ua/ua/2022/05/25/hto-taki-orky-i-chomu-vony-vtorglysa-do-ukrayiny> (дата звернення 17.09.2022).
13. Шиболет : веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Шиболет> (дата звернення 12.09.2022).
14. Що по русні? Паролі, лайки і лексика Другої світової – як війна змінила мову : веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/06/1/7348766/> (дата звернення 17.09.2022).
15. Що таке алюзія? Його визначення та значення : веб-сайт. URL: <https://uk.awordmerchant.com/alusi-n> (дата звернення 12.09.2022).
16. Як змінилася мова під час війни? веб-сайт. URL: <https://blog.liga.net/user/vdiachenko/article/yak-zminilasya-ukrainska-mova-pid-chas-viyni> (дата звернення 17.09.2022).
17. Navalna M., Kaluzhynska Y. Lex Actualization on Describing of Military Acts, Processes and States (Article). *Psycholinguistics*. 2018. Vol. 24, Issue 2. P. 218–235.
18. Navalna M., Kostusiak N., Levchenko T., Oleksenko V., Shyts A., Popkova O. Extra-linguistic factors and tendencies of activation of military vocabulary in ukrainian mass media. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 12/01-XXV. P. 184–189.

УДК 811.161.242=161.1:82.09(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.7>

УКРАЇНІЗМИ У РОСІЙСЬКОМОВНИХ ТВОРАХ М. СТАРИЦЬКОГО

UKRAINIANISMS IN THE RUSSIAN-LANGUAGE WORKS OF M. STARYTSKYI

Намачинська Г.Я.,

orcid.org/0000-0002-2984-8422

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри практики англійської мови та методики її навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Проблематика впливу російської мови на українську досить давно є об'єктом дослідження багатьох лінгвістів. Проте, на жаль, вплив української мови на російську та її запозичувальний потенціал досліджено зовсім мало. На сьогоднішній день дослідження особливостей функціонування українізмів в російській мові ще не завершено. Тому ця проблема потребує нагального аналізу та зумовлює актуальність теми цієї наукової статті.

Гортаючи сторінки історії, бачимо, що Україна тривалий час знаходилася у складі Російської імперії. Діяльність імперської влади систематично намагалася категорично й послідовно заборонити українську мову. Численні циркуляри не визнавали статусу української мови як самостійної сильної мови українців. Незважаючи на всі перепони, українська мова здійснювала потенційно значний вплив й збагачувала мову ворожого сусіда значною кількістю запозичень. Вона виконувала роль мови-донора в межах силового поля російської мови. Звичайно, цей факт ще й досі замовчується, проте його можна вважати домінуючим доказом впливової потужності й синергетики української мови.

Лексико-семантичні українізми активно функціонували в російськомовному дискурсі XIX ст. Визначні українські письменники Т. Шевченко, М. Старицький, М. Гоголь, В. Короленко, Є. Гребінка та інші збагачували свої російськомовні твори українізмами, завдяки чому українські лексичні елементи активно ввійшли в російськомовний обіг. Таким чином залишили значний відбиток на розвитку стилістики мови ворожого сусіда.

У статті проаналізовано особливості функціонування лексико-семантичних українізмів у творах малої прози Михайла Старицького, виділено тематичні групи. Досліджений матеріал може стати базою для словника українізмів російської мови.

Ключові слова: лексико-семантичні одиниці, українізми, запозичення, міжмовні контакти, взаємодія мов.

The issue of the influence of the Russian language on Ukrainian has been the object of research by many linguists for quite a long period of time. However, unfortunately, the influence of the Ukrainian language on the Russian language and its borrowing potential have been studied very little. Recently, the study of the peculiarities of the functioning of Ukrainianisms in the Russian language has not been completed yet. Therefore, this problem requires urgent analysis and determines the relevance of the topic of this scientific article.

Turning the pages of history, we see that Ukraine has been a part of the Russian Empire for a long time. The activities of the imperial authorities systematically tried to categorically and consistently ban the Ukrainian language. Numerous

circulars did not recognize the status of the Ukrainian language as an independent strong language of the Ukrainians. Despite all the obstacles, the Ukrainian language exerted a potentially significant influence and enriched the language of its hostile neighbor with a significant number of borrowings. It played the role of a donor language within the force field of the Russian language. Of course, this fact is still kept quiet, but it can be considered a dominant proof of the influential power and synergy of the Ukrainian language.

Lexico-semantic Ukrainianisms actively functioned in the Russian-language discourse of the 19th century. Prominent Ukrainian writers T. Shevchenko, M. Starytskyi, M. Hohol, V. Korolenko, E. Hrebinka and others enriched their Russian-language works with Ukrainianisms, thanks to which Ukrainian lexical elements actively entered the Russian-language circulation. In this way, they left a significant mark on the development of the stylistics of the enemy neighbor's language.

The article analyzes the peculiarities of the functioning of lexical-semantic Ukrainianisms in the short prose works of Mykhailo Starytskyi, highlights the thematic groups. The studied material can become a basis for a dictionary of Ukrainianisms of the Russian language.

Key words: lexical-semantic units, Ukrainianisms, borrowing, interlanguage contacts, language interaction.

Постановка проблеми. Михайло Старицький – видатний майстер слова, редактор, видавець, громадський діяч, меценат, один із організаторів вітчизняного театру. На життєвому шляху цієї унікальної людини траплялися нелегкі випробування, були і злети, і падіння. Але це не зламало митця, вся його діяльність була спрямована на розвиток української культури та становлення національної самосвідомості. «Дійсно, за своє життя він створив безсмертні перлини в усіх жанрах літератури та театрального мистецтва, виховав покоління талановитих письменників та поетів. Великий син України втілює у своїй творчості кращі почуття народу: його гідність і мужність, його горду силу і непохитність у боротьбі за свободу» [1, с. 3]. Перу Михайла Старицького належить низка творів малої та великої прози, що написані російською мовою. Майже у кожному знаходимо українізм. Постає питання: чи це інтерферентні помилки чи свідомий вчинок письменника для кращого зображення художньої дійсності?

Російськомовні твори Михайла Старицького виокремлюються мовною своєрідністю, а також правописом і пунктуацією. У деяких з них російська мова несподівано переходить в українську – в словах тієї самої особи, іноді навіть у тому ж самому реченні – і, навпаки, в українську мову персонажа вкраплюються російські слова й звороти. На сьогоднішньому етапі розвитку України тема цього дослідження звучить дуже актуально. Бо саме тепер перед нами постають правдиві факти історії. За допомогою прози Михайла Старицького ми дізнаємося про минулі історичні епохи. Письменник для написання своїх творів використав різноманітні історичні джерела і хоч вони дуже часто були викривлені і спотворені, але Старицький в цілому йде в ногу з історією і якихось історичних відхилень не допускає. З прози Старицького ми дізнаємося більше про боротьбу українського народу проти польської шляхти, у нього по-новому осмислюється образ Мазепи, який до того часу трактувався негативно і на який церква наклала анафему.

Дослідження літературної та наукової спадщини. Особливості запозичень з російської мови в українську активно досліджували корифеї вітчизняного мовознавства О. Потебня, Л. Булаховський, О. Горбач, І. Огієнко та інші.

Постановка завдання – схарактеризувати особливості функціонування лексико-семантичних українізмів в російськомовних творах Михайла Старицького. Матеріалом дослідження слугують художні тексти малої прози «Благодетель», «Будочник», «Вареники», «Пан капітан», «Остроумие урядника», «Недоразумение», «Копилка», «Необычайная «голодна кутя» [2].

Об'єкт дослідження – українізми у творах М. Старицького. Предмет вивчення – лексико-семантичні характеристики українізмів, що функціонують у творах автора.

Виклад основного матеріалу.

Для перевірки деяких українізмів, буде використано «Толковый словарь живого великорусского языка» В. Даля. За підрахунками В. Даля до його словника увійшло близько 80 тис. слів. Серед них і діалектні, і простомовні, і літературні, нормативні. Для місць поширень слів «живої мови» учений робив коментарі з поясненнями, де саме вони зустрічаються, урахувавши і поширення елементів української мови в російському мовленні. Особливу увагу привертає те, що в цій праці лексикограф подав українізми. Це значить, що вони функціювали в живому мовленні росіян. Українізми позначені в словнику низкою поміток, а отже, репрезентують певну систему: «южн.», «запд.», «малорос.».

У словникових статтях містяться різноманітні відомості про життя народу: житло, способи господарювання, знаряддя праці, побут, одяг їжу, сімейний склад, релігію, міфологію, обряди, звичаї, мораль та інше що поширюється й на українські реалії. [3]. Лексикографу імпонувало, що це мова Т. Шевченка та Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, П. Галагана та М. Максимовича, із якими Володимир Іванович був знайомий. Перебуваючи навесні 1844 року в Україні, він

писав дружині: «...я із задоволенням став розмовляти цією чудовою мовою...» [4].

Система українізмів, які виокремлено з творів малої прози Михайла Старицького, репрезентує такі тематичні групи:

1) Назви місцевості, наприклад: **гайок** («*За саквами вкоре был продан жиду на сруб хорошенький гайок, а после гайка начал капитан распродавать казакам по кускам землю... все пожирал ненасытный процесс, но куда было бедному капитану тягаться с набитой мошной Заколовского!*») [1].

2) Назви тварин: **вивци** («*Не съедят... Да на то в лиси и волк, щоб вивци знали, – улыбнулся Петренко*») [1].

1. Назви будівель, зачісок та жіночих аксесуарів : **будынок, брама, ганок, комора, хата, призьба, очипок, чуб** («*Помещение кошевого представляло из себя небольшую комнату с дощатым полом и двумя довольно высокими окнами; в нем поражал меня особенно темный дубовый сволок, выделявшийся резко на побеленном потолке, испещренный крестами да изречениями из священного писания; кроме сволока, еще врезалась в память мне изразцовая печь, большая, широкая, с высоким гребнеобразным карнизом; блестящие изразцы ее пестрели невиданными цветами и неслыханными чудовищами*»; «*Когда все было принесено и наймишка, покрывши стол белой скатертью, поставила на нем три пляшки, три тарелки, миску кислой капусты и миску соленых огурцов с кавунами, тогда старшина, помазавши оливою чуб, залез, кряхтя, в почетный угол, под образа, а против него поместилась и дородная супруга, уже принарядившаяся в красную с зелеными усиками корсетку и в глазетовый блестящий очипок*») [1]. Ось як трактує В. Даль лексему **хата** у своєму словнику: **ХАТА** ж. южн. зап. хатка, хаточка; хатина, -нка, хатишка; хатища; изба, домишко, халупа; хата бывает: турлучная или плетневая, камышовая, мазанка, битая, земляная и лимпачная, бревенчатая, из дикого камня. | Хата, вят. горница, комната. | Твер. изба, зимовка, скотная изба во дворе, для дойных коров и телят. | Ряз. клеть. Хатина, ниж.-срг. хоромина, сенница, сарай, пелевня. Хатное тепло, избяное, комнатное. Своя хатка родная matka. Чем хата богата, тем рада. Улица-то прямая, да хата кривая. Моя хата с краю, я ничего не знаю! [СД-4, с. 543], [5]. Присутня також лексема **очипок** у словнику В. Даля. **ОЧАПОК** м. арх. очипок южн. сборник, головной бабий убор. [СД-2, с. 776], [5]. М. Старицький відтворює образ українця, використовуючи номінації, що визначає

фізичну подобу за допомогою лексеми **чуб**. Її ж знаходимо і в словнику В. Даля. **ЧУБ** м. чубок, чубец, чубчик, чубишка, чубища; чубак, чупак арх. чупрына ж. южн. зап. чупрун м. хохол, вихор, взбитый или отрощенный клок волос, косма на темени, оселедец, или на лбу, тупей. Ныне чубов не носят. Поймай мальчишка за чупрун. Ой вы, чубы! хохлы, малороссы. Бары дерутся, а у холопов чубы болят. Ахвицер молодой, на ем чуб золотый, песня. Чуб заворочен (щеголяет), а оброк не плачен. Коса густая (у бабы), а чуба (ума) нет! | Такой же хохол у животных, особ. у птиц. Лев с гривой и с чубом. Курица, пигалица с чубом. | Чупрун, см. Чубовая помада. Чубатая курица, удод, южн. хохлатая. Чубастый дикобраз, с большим чубом. Чубатая могила, южн. двойная, уступом, малая насыпь на большой. Чубить, почубить кого, зап. подрать за чуб. Чубатик м. чубатка ж. кто с чубом. Колпик чубатик. Жаворонок чубатик. Пигалка, курица чубатка. Чупрунный шест, стар. шест с флагом или со значком. Чупа и чупа ж. арх. у мережи, вентера и прутьяной верши: хвост, кут, кутец, задний глухой конец [3, т. 4, с. 611].

3) Предмети українського побуту: **жупанец, свитки, хустку, косынчике, намисто, стовпци, филижанку, копилочка, лялечка, витряк** («*Паночку, лебедику! Простить! Змиливайтесь! – молила с рыданиями внука и, вынув завязанную в хустку желтую бумажку*») [1].

4) Обрядові найменування: **великодные, риздвяные, святвечир, великдень, риздво, вареники, звычай, вечорныци** («– *Отлично, – потер руки дядя, – только в один день всего не захватишь: завтра ведь святвечир, голодная прощальная кутья, виля – большой пост... так вот оно бы даже не след и кровь проливать, да вот потешить хочу племянника*», «*Что-то значит господь: всякий праздник пошлет, и на всякий праздник назначит тебе всякую утеху – на великдень, например, пасха, пороса, яйца; на риздво – сало, колбаса, буженина; на масляну – вареники и млынцы...*», «*Стоит за наши старожитни звычай, да трудно ему против воеводы, больно притислив воевода стал*») [1].

1. Продукти харчування: **млынцы, мандрыки, пляшки, борошно, ласоци, узвар, олия** («– *Млынцы! Млынцы! – забилы они в ладоши и начали помогать матери*»; «– *Нет, вот что, – гладил их по головкам растроганный старшина, – зараз одевайтесь и идем со мною в мою хату: я у тебя отнял ихнее гречаное борошно, так вот, чтобы они ели у меня целую масляницу и вареники, и млынцы, и всякие ласоци*») [1]. **УЗВАР** южн. новорос. малорос. узварец, взвар, вареные сухие

плоды, чернослив, груши, яблоки, сливы, изюм и пр. подаваемые в рождественский сочельник. Уз, ус, вм. вз, вос, малорос. и белорус. встречается и в старине нашей, и пр. узбегти, взбежать; узворотити, воротиться; уздыхать, уздвигнути; также: узголовь, вм. изголовь, верховье реки; то же слышится поныне в пск. и твер. [СД-4, с. 467], [1].

5) Частины тіла людини: **очи, устоньки, серце, серденько**, («Ой, какая она была белая-белая, и устоньки сциплены! – всхлипнул он, схватившись за голову, и потом вдруг бросился к двери с бешеным криком»; «– Скажите ей, что я ручаюсь за вас, мое **серденько**, – обняла горячо Степанову Зорина») [1].

6) Особи, що характеризуються за а) гендерною ідентичністю: **жинка, донечка, дядько, дытына, дивчата, хлопци** («Да кто же, как не моя **донечка**, как не моя последняя утеха», «Уже вот-вот свято заходит, а наш пан атаман розпочал работу, да и **дытыну** держит – ведь оно, верно, голодное?») [1]. («**Жинко!** Софронихо! Палажско!.. Потешьте меня, голубочки, потешьте, зозулечки, повезите на санках вашего старшину по селу... ведь теперь масляница!..», «Я был еще **хлопцем** лет восьми, девяти... не больше, когда мы жили в этом домике, в своем родовом поместье») [1].

б) та видом діяльності діяльності: **наймычка, запроданцы, грабежники**: («**Наймычка** теперь, попыхачка!», «**Наймичка** кидала со сковороды в огромную миску вареники, перекладывала их кусками свежего масла и, покрывши другой миской, усердно трясла, а жена старшины снимала с нескольких глечиков белую да густую сметану»; «А ты на меня, пес, не тыкай, – подвинулся к нему капитан, – на меня вот кресты царь натыкал, – распахнул он байбарак, – да не за грабеж, а за то, что **грабежников** бил, и тебя, скаженный собака, не испугаюсь») [1].

в) ознаками живого та неживого: **людына, небижчик** («Разве такой может быть закон, чтобы одну **людыну** давали другой на потеху, на муку?», «Вот если б жив был **небижчик** старший Славута, порадовался б таким сыном!») [1].

7) Ознаки кількості, міри і ступеня: **досхочу, трошки** («Догнавши своих односельчан, Шмуль задыхающимся голосом рассказал им онесчастье и упросил возвратиться в корчму, вынести мертвеца в сени и быть свидетелями, пообещав за это горилки **досхочу**, не только набир, но и даром», «Коло Багновиц берлога, а **трошки** дале зараз идет болото, с очеретом и трасиною, там и одинца можно злпать: у пана маршалка добрые псы, не спустят с тропы...») [2].

8) Мовотворення: **лається, кажуть** («Нехай лається, – йому таки справді досадно, що нитка урвалася») [2].

9) Ознаки етичної поведінки: **дякую, спасыби, выбачайте, пробач** («До вашей милости, благодетелю наш, батько родный, -- начала она нараспев жалобным голосом, – не обидьтесь, чем спромоглась, тым и **дякую**», «– **Спасыби**, благодарим вам, пане, а то привык я к вам, дуже, нудьга будет! – ион смахнул с ресниц набежавшую слезу») [2].

10) Персоніфіковані іменники: **цокотушечка, щибетушечка, зиронька, квитонька, квиточка, зозулечки, перлыно, лебедику кохана, шановна**, («Она, пожалуй, отнесется к этому равнодушно, даже станет успокаивать всех, что я вне опасности, чтобы не нарушат своего праздничного настроения, но Рона, моя светлая радость, закатившаяся теперь для меня **зиронька?**», «Не о своей... да я сейчас готова на себя принять обморок, а то она-то, моя зоренька, моя **квиточка**, за что, через этот кусок полотна, погибать должна? – и баба залилась слезами») [2].

11) Форми звертання: **добродію, кумонько, хлопче, дружино, дытынко, бабуню, хлопче, козаче, джуро, друже** («А что, **кумонько**, не надоело тебе еще быть в хористках?» – спросил он, вытирая усердно полотенцем лицо», «– Не бойся, **хлопче**, – взял он меня за руку, -- мы вот с ним побалакаем...») [2].

12) Указівки на особу, предмет, ознаку чи стан, процес, дію: **любый, пан, ясновельможна, зайвый**, («А ты на меня, пес, не тыкай, – подвинулся к нему капитан, – на меня вот кресты царь натыкал, – распахнул он байбарак, – да не за грабеж, а за то, что грабежников бил, и тебя, скаженный собака, не испугаюсь», «Лишний, **зайвый!**.. Теперь вот драпужникам воля... а я ни себя, ни своих подсузидков защитит не могу!») [2]. У третьому томі словника В. Даля знаходимо: **ПАН** м. южн. зап. барин, боярин. Жили себе пан да панья, сказ. Он живет паном, хорошо, в достатке. Панок, полупан, небольшой. Панщина южн. панчизна зап. барщина, работа на помещика. Панщины не переработает. И на том свете будет панщина: станем под панов дрова подкладывать. Паново добро, барина; панское слово, барское. Панской товар, красный, аршинный, фабричные ткани. Панские ряды. Панские чулки, олон. вязанные на пяти прутках или спицах, для отличия от крестьянских, вязаных на одной. [3, т. 3, с. 16], [5].

14) Абстрактні поняття: **спокуса, нудьга, брехня, послуга, прыкрость, здырство**,

бидність, мова («Некоторые крестьяне смотрели на факт философски: что правда, мол, як олія, наверх вирне, или что начальство точно... але на те жвоно і начальство, щоб страху нагонити; другие же некоторым образом злорадствовали, что это Шмулю господь кару послал за здырство», «—Хе, бабой, — улыбнулся Степан, — тоже при нашей-то службе — одна спокуса!», «Что ж в Киеве? Хорошего ничего. Все, как было, вот только пан воевода нам **прыкрость** великую учинил, — провел пан цехмейстер снова по борде, — да такую прыкрость, такую, что не знаем теперь, как и быть») [2].

Як бачимо, у творах М. Старицького наявна значна кількість за тематичною приналежністю українізмів. Але більшість цих лексем не увійшла до активного складу російської мови. Автор вводить українізми в російськомовний контекст з метою збагачення російського соціокультурного контексту. Окрім цього, вживання низки лексем

українського походження надає деякого семантичного відтінку в сприйнятті певного явища.

Висновки. Михайло Старицький активно вкраплює українізми в російськомовну палітру своєї малої прози. Таким чином автор збагачує російську мову, передаючи колорит української культури. Аналіз українізмів засвідчує силу таланту М. Старицького та досконале володіння автором обома мовами. Письменник вдало вводить українізми до російськомовного контексту заради створення українського колориту та розширення стилістичного ресурсу. Запозичення з української мови дають змогу точніше вербалізувати емоційно-експресивні, а також оцінні смисли.

Досліджений матеріал може стати базою словника українізмів російської мови. Адже для систематизації українізмів в російській мові необхідно створити таку лексикографічну працю, що і є **перспективою** подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багатогранність таланту: інформ. бібліограф. список для організаторів дит. читання до 175-річчя від дня народж. укр. письменника, театр. та культур. діяча М. П. Старицького : Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Л. М. Ільченко. Київ, 2015. 28 с.
2. Старицький М. П. Твори: В 6 т. К. : Дніпро, 1989. Т. 6: Оповідання, статті, автобіографічні твори, вибрані листи. Упоряд. та вт. приміт. Л. С. Дем'янівська. 1990. 831 с.
3. Словник В. І. Даля. Словник Філолога. URL: <http://slovarfilologa.ru/199/>. (дата звернення; 21.01.22)
4. Комаровский А. Владимир Даль – великий українець! URL: <http://www.proza.ru/> (дата звернення; 21.01.22)
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. Москва, 1978–1980. Т. 1. 44 с.; Т. 2. 184 с.; Т. 3. 148 с.; 171 с.; 358 с.; 543 с.

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.8>

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: МОВОТВОРЧИСТЬ ПИСЬМЕННИКА-ІНТЕЛЕКТУАЛІСТА (ДО 300-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИСЛИТЕЛЯ, ПЕДАГОГА, ПЕРЕКЛАДАЧА, МУЗИКАНТА)

GRIGORY SKOVORODA: LANGUAGE CREATION OF THE WRITER-INTELLECTUAL (TO THE 300TH ANNIVERSARY OF THE BIRTHDAY OF THE PHILOSOPHER, TEACHER, TRANSLATOR, MUSICIAN)

Петрова Озель Л.П.,

orcid.org/0000-0002-5091-7066

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства і лінгводидактики

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Розвідка присвячена проблемі дослідження складників інтелектуальної різноманітності художньо-філософського дискурсу Григорія Сковороди, виокремленню лексико-семантичних та стилістичних засобів, що засвідчують глибину осмислення найбільш вагомих світоглядних проблем етики, моралі, освіти, життєвих орієнтирів окремої особистості й соціуму, представлених через такі риси сквородинівського стилю як діалогічність та полемічність, книжність та науковість, визначення провідної ролі практики й досвіду.

Інтелектуальні складники образного мислення Григорія Сковороди розглядаються з урахуванням основних положень праць Д. Багалія, С. Єфремова, М. Поповича, А. Єфименка, В. Шинкарука, М. Сулими, І. Іваньо, М. Кашуби, Л. Ушкалова, І. Бетко, В. Білодіда, С. Єрмоленко, М. Торчинського, Т. Александрович, О. Сліпушко, М. Корпанюка, П. Білоуса, Є. Боевої, Г. Бокшань, К. Богатирьової.

Серед засобів репрезентації інтелектуального контексту в дискурсі письменника-філософа найбільш виразними постають власні назви різної класифікаційної приналежності, конкретна й абстрактна лексика, що набуває значення символів, номінації зі сфери музики, освіти й виховання для передачі морально-етичних сентенцій і наративів, формування провідного у творчості мислителя концепту – свободи.

Інтелектуалізм як притаманна рису стилю українського письменника-філософа розглядається на підставі аналізу лексики, що репрезентує складники як раціонально-логічного сприйняття дійсності, так і емоційно-почуттєвого. Серед стилістичних засобів увиразнення художньо-інтелектуального потенціалу текстів провідними визначаються фігури антитези, прийоми риторичного запитання, паралелізму, запитання – відповіді, алегорії.

У статті відзначено внесок українського філософа, педагога, письменника, музиканта в процеси інтелектуальної еволюції української мови, збагачення літературно-художніх та філософських текстів лексичними та стилістичними засобами, що репрезентують світові та етнонаціональні культурні надбання. Мовотворчість письменника-інтелектуала епохи бароко розглядається як підґрунтя для подальшого поглиблення смислової виразності літературно-художніх текстів.

Ключові слова: інтелектуалізм, лексика, семантика, оніми, абстрактна лексика, стилістика, афористичність, діалогізм, етнокulturологія.

The study is devoted to the problem of researching the components of the intellectual diversity of the artistic and philosophical discourse of Hryhoriy Skovoroda, to the identification of lexical-semantic and stylistic means, which testify to the depth of understanding of the most important worldview problems of ethics, morality, education, life orientations of an individual and society, presented through such features of style as dialogicity and polemicism, bookishness and scholarship, recognition of the leading role of practice and experience.

The intellectual components of Hryhoriy Skovoroda's imaginative thinking are considered taking into account the main provisions of the works of D. Bagaliy, S. Efremov, M. Popovich, A. Yefimenko, V. Shinkaruk, M. Sulima, I. Ivanyo, M. Kashuba, L. Ushkalov, I. Betko, V. Bilodida, S. Yermolenko, M. Torchynskoho, T. Alexandrovych, O. Slipushko, M. Korpanyuk, P. Bilous, E. Boeva, G. Bokshan, K. Bogatyreva.

Among the means of representing the intellectual context in the discourse of the writer-philosopher, proper names of various classifications, concrete and abstract vocabulary that acquires the meaning of symbols, nominations from the field of music, education and upbringing for the transmission of moral and ethical maxims and narratives, the formation of leading in creativity, appear the most expressive thinker of the concept of freedom.

Intellectualism as an inherent feature of the style of the Ukrainian writer-philosopher is considered on the basis of the analysis of the vocabulary, which represents the components of both the rational-logical perception of reality and the emotional-sensual one. Among the stylistic means of expressing the artistic and intellectual potential of texts, antithesis figures, rhetorical question techniques, parallelism, question-answer, and allegory are the leading ones.

The article notes the contribution of the Ukrainian philosopher, teacher, writer, and musician to the processes of intellectual evolution of the Ukrainian language, enrichment of literary, artistic and philosophical texts with lexical and stylistic means representing world and ethno-national cultural heritage. The language creativity of the writer-intellectual of the Baroque era is considered as a basis for further deepening the semantic expressiveness of literary and artistic texts.

Key words: intellectualism, vocabulary, semantics, onyms, abstract vocabulary, stylistics, aphorism, dialogism, ethnocultural studies.

Постановка проблеми. Процеси інтелектуальної еволюції української мови засвідчують найперше фольклорні та літературно-художні тексти, у зв'язку з чим у дослідженнях мовних феноменів українського письменства активно функціонують такі поняття, як “інтелектуалізм мовотворчості”, “інтелектуальне поетичне слово” (С. Єрмоленко), “лексика загальноінтелектуального характеру” (Я. Януш), “інтелектуальний пафос мовотворчості” (Л. Ставицька), “загальний процес інтелектуалізації лірики” (В. Моренець), “інтелектуальна еволюція української мови” (Л. Шевченко), “інтелектуалізація української літературної мови” (О. Муромцева) та ін.

Аналіз інтелектуального потенціалу художніх текстів вимагає виокремлення, опису й характеристики лексичного матеріалу, який дає підстави говорити про художнє мовлення як чинник впливу на розум, свідомість, ерудицію читача,

з чим пов'язана потреба окреслення та аналізу лексичних засобів інтелектуальної різноманітності художньо-філософських текстів Григорія Сковороди – українського мислителя епохи бароко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовотворчість українського письменника-інтелектуаліста стала предметом уваги П. Білоуса, Є. Боевої, Г. Бокшань, К. Богатирьової. Філософська та літературна концепції творчості досліджуються в наукових студіях Д. Багалія, С. Єфремова, М. Поповича, А. Єфименка, В. Шинкарука, М. Сулими, Ю. Барабаша, І. Іваньо, М. Кашуби, О. Мишанича, І. Табачникова, Л. Ушкалова, І. Бетко, В. Білодіда, Т. Александрович, О. Сліпушко, А. Колодного, М.Г. Бартоліні, М.Т. Гандзеля, Е. фон Ердман. М.Корпанюк відзначає, що «тип «сковородинівської людини» – шляхетної, високоерудованої,

моральної, працелюбної особистості» опрацьований також в етнопсихологічній науці М. Шлемкевичем, Б. Цимбалістим, І. Мірчуком, Д. Донцовим, І. Рибчиним, О. Кульчицьким, В. Янівим, Г. Ващенком [1, с. 3].

Актуальним напрямом модерної філософської, філологічної і педагогічної думки А. Єрмоленко вважає «неосковородинський діалог», сенс якого полягає «не тільки в здатності слухати й чути одне одного, а й здатності аргументувати, «здатності до публічного застосування розуму», тобто критичного мислення в аргументативному діалозі задля утвердження в суспільстві габітусу розуму» [2, с. 72].

Актуальність розвідки. Наукове висвітлення процесів інтелектуалізації української літературної мови обмежувалося тим, що вчені фіксували інтелектуалізм як характерну ознаку літературних текстів, але системне визначення засобів, які створюють основу мистецького світу Григорія Сковороди як мислителя, письменника, перекладача, музиканта, педагога, оратора-полеміста, потребує комплексного та всебічного аналізу і не втрачає злободенності.

Мета розвідки полягає в систематизації та описі лексичного матеріалу, що складає підґрунтя концептуальних особливостей мовотворчості Григорія Сковороди, однією із провідних ознак якої є інтелектуалізм – орієнтація на глибинне пізнання особистості й світу.

Окресленій меті підпорядковані **завдання:** аналіз основних груп лексики, що впливає на формування інтелектуального збагачення текстів; визначення ролі власних назв, конкретної та абстрактної лексики з символічним, алегоричним та концептуальним значенням на формування провідних характеристик мовотворчості українського філософа.

Виклад основного матеріалу. Філософські погляди Григорія Сковороди базуються на глибокому знанні праць античних філософів (Епікур, Сократ, Катон, Цицерон), як наслідок, мовотворчість українського мислителя актуалізує культуру Стародавньої Греції та Риму, методи й прийоми „сократівського діалогу”, маєтики як мистецтва виявити приховане й глибинне за допомогою низки запитань, позначена сентенціями з античної літератури, переосмислює і по-новому інтерпретує світові сюжети, мотиви й образи. Вживання власних назв різних типів (топонімів, антропонімів, біблійонімів, християнонімів, теонімів) засвідчує культурно-ідентифікаційну та етнорепрезентативну функції; водночас пропріативи є тими лексичними знаками, що виконують функції

сміслового, когнітивного, пізнавального збагачення. За спостереженнями дослідників, «поет і філософ з енциклопедичними обширами, уміло оперує світовими скарбами культури, насичуючи тексти творів унікальними онімними нюансами», а власні назви «відбивають широке коло інтересів, філософську спрямованість його творчості, високі знання у сфері релігії, філософії, сучасної йому науки» [3, с. 79].

Мовотворчість Г. Сковороди репрезентує різні типи онімів античної міфології – *Тантал, Зевс, Юпітер, Софія, Астроя, Геркулес, Венера, Купідон, Мінерва, Аполлон, Меркурій*. Серед імен біблійних персонажів агіоніми *Єремія, Давид, Ісайя, Мойсей, Соломон, Павло, Наум, Авакум, Захарія, Єлисей, Яків, Єзекеїль, Йосиф, Авраам, Лука, Лот, Руф, Юдит, Естер, Сусанна, Маріам, Рахіль, Ревекка, Сара, Анна, Есфір*, які є носіями певних думок, ідей, позицій, наративів, культурологічної інформації, водночас позначають і символізують практичні дії, вчинки, адже, як стверджують дослідники біблійних образів у Григорія Сковороди, дійові особи виступають, як правило, носіями християнських, отже, й моральних цінностей, які автор наслідував сам і намагався прищепити співвітчизникам» [4, с. 127].

Привертає увагу оригінальність переосмислення онімної лексики топонімного маркування, зокрема хоронімів, оронімів, потамонімів, інсулонімів: спостерігаємо випадки слововживань, коли топонім (*Сігор – Цоара / Бела*, назва біблійного пентаполіса, об'єднання міст, де була родюча долина, розташована вздовж нижньої течії Йордану), символізує абстрактне поняття, рису характеру чи морально-етичний наратив:

Непорочність – се Сігор, повір,

А невинність – ось небесний двір.

потребує обізнаності з додатковими культурологічними контекстами:

Бомб се місто не боїться,

Ні підступності, ні стріл.

Хитрих мін не застрашиться,

Ні пожежі, ані стрільб.

У байках Г. Сковорода активно переосмислює фольклорні елементи, використовує місцеві топоніми – *Харків, Кременчук, Бабаї*, а також макротопонімію, зокрема гідроніми *Дунай, Дніпро*, що дозволяє відзначати етнічну специфіку художньої географії у творчості митця, значна частина життєдіяльності якого пов'язана із Слобожанщиною як місцем його народження, активної праці, творчості й останнього спочинку. Дослідниця сквородинівського стилю Є. Боева наголошує на ролі заголовків твору для цілісного розуміння кон-

цепції мовотворчості письменника, резюмуючи, що «сама назва твору стає тим надто важливим ключем до тексту, що обіймає численні асоціації, примушуючи читача раз у раз повертатися до заголовка, щоб повністю зрозуміти смисл ХТ» [5, с. 4]. Спираючись на це твердження, відзначаємо, що в назві збірки «Байки харківські» відтопонімний ад'єктив *харківські* набуває значення не тільки локалізації, визначення місця, а, більшою мірою, символізує особливий тип слобожанського менталітету, дух наукового й практичного пошуку відповідей на глибинні питання, характерний світогляд вільнодумання і свободомислення, непокори й спротиву будь-яким проявам поневолення, що знайшло продовження у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка, Петра Гулака-Артемовського, плеяди митців Харківської школи романтиків, драматичних творів Марка Кропивницького, вплинуло на подальший літературно-художній процес. Визнаючи Григорія Сковороду «хрещеним батьком» Харківського університету як осередку зародження й розквіту українського романтизму, Л. Ушкалов зокрема відзначає, що «чільне місце барокової традиції в новітній українській культурі, либонь, найліпше може засвідчити творчість Тараса Шевченка, якого називають іноді «духовним учнем Сковороди» [6, с. 208].

Серед лексем-символів простежуємо космогонічні, астральні, анімалістичні, орнітологічні, представлені загальноновживаною лексикою, що в сквородинівських контекстах набувають значення одиниць художньо-філософського сприйняття й осмислення дійсності: *сонце, дерево, листя, коріння, зерно, яблуна, сад, поле, долина, джерело, голова, око, серце, голубка, змії, рай-дуга* тощо. Серед них особливою семантичною значущістю вирізняється флористична лексика, зокрема *дерево* та його *листя, гілки, плоди, коріння* мисляться і вербалізуються як частина космосу, універсуму, через яку простежуються паралелі з життям людини, постулюються практичні поради й настанови для удосконалення й розвитку фізичного та духовного: *Уподібнойся пальмі: чим міцніше її стискає скеля, тим швидше і прекрасніше здійсниться вона догори; Без ядра горіх ніщо, так само як і людина без серця; Що з того, коли листок зовні зелений, та корінь позбавлений життєвого соку?* Через конкретну лексику, що представляє практично-чуттєве сприйняття світу, досвід реального життя, простежуємо тяжіння до абстрактизації, узагальненого, синтетичного мислення, висновків теоретичного характеру («*З видимого пізнавай невидиме*»).

Образ саду досить популярний в українській літературі XVII–XVIII ст.: філософ називав «*Божим садом*» умиротворену душу, порівнював безконечні світи з «*мільйонами садів*», мислив Біблію і духовно багату особистість як чудесний сад: «*Де ж такий чудовий, пишний град? / Сам ти град, коли в душі є сад, / Святому духу храм і град*» («*Чистий можеш бути собою*»). Серед лексем на означення аудіовізуальних характеристик природних ландшафтів чільне місце посідають номінації зі сфери музики й співу як способів духовно-інтелектуального осягнення основоположних основ буття, звідси вживання назв інструментів, різних характеристик співу: «*А коли зійшла денниця, / То прокинулася птиця, / Музика звучить навкруг, / У повітрі шум і рух!*» (Гей поля, поля зелені...), з якими пов'язані контексти світових мотивів, образи міфологій, легенд, переказів: «*Шлють сирени з океану / Пісню солодко-оманну. / Бідне серце, щоб це чути, / Хоче назавжди заснути, / Не сягнувши землю*» («То яка ж та слава нині?...»).

В одному з афоризмів музику мислитель ставить в один ряд із точними, прикладними науками, які відкривають шляхи до глибокого пізнання й постійного вдосконалення: «*Математика, медицина, фізика, механіка, музика зі своїми сестрами — чим глибше їх пізнаємо, тим сильніше палять серце наше голод і спрага*».

Глибину осмислення основ світобудови й місця в ній людини засвідчують контексти, семантичним центром яких постають лексеми на означення стихій (*вода, вогонь, земля, повітря*). Досліджуючи міфологізм мовних засобів Г. Сковороди та Г. Пагутяк, Г. Бокшань доходить висновку, що «у творах мислителя домінує етико-філософська семантика міфологем першостихій, виражена у співвіднесеності з категоріями гріха й любові (вогонь), самопізнання й чистоти (вода), високими устремліннями духу (повітря), подоланням плотських прив'язаностей (земля)» [7, с. 23].

Добір форм словесного вираження Г. Сковороди позначений впливом інтелектуальних надбань усної народної творчості, зокрема прислів'їв та приказок з їх мудрістю і дотепністю, висловленою в лаконічній формі 99 афоризмів як коротких і містких висловів, що в згорненому вигляді розкривають концепції й моделі більш глибоких та розлогих раціонально-логічних та емоційно-почуттєвих рефлексій. Афористичне мислення як зразок інтелектуального стилю мовлення, тобто особливо концентрованої думки, втіленої у відповідне мовне оформлення, що являє собою певний висновок, результат, відкритий

для подальшого осмислення, поглиблення й удосконалення, втілено як у прості синтаксичні конструкції, значимі семантикою конкретизації, опредметнення й візуалізації («*Тінь яблуні не заважає*»), так і більш складних одиниць комунікації, де інтелектуальна наснаженість досягається увиразненням стилістичними фігурами окличних речень («*Як нерозумно випрошувати те, чого можеш сам досягти!*»), риторичних чи проблемних запитань, поглиблених семантикою зіставлення, порівняння, антитези, контрасту («*Хіба не любов усе єднає, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує?*»; «*Хіба розумно чинить той, хто, починаючи довгий шлях, в ході не дотримує міри?*»), прийомів запитання-відповіді, що налаштовують на діалогізм, полілогізм і плюралізм («*Чи знаєш ти, яких ліків вживають ужалені скорпіоном? Тим же скорпіоном натирають рану*»), так і більш розгорнені, багатокомпонентні структури, де до висновків абстрактного характеру спостерігаємо приклади з життя, практики, досвіду: «*Як купці вживають застережних заходів, аби у вигляді добрих товаришів не придбати поганих і зіпсутих, так і нам слід якнайретельніше пильнувати, щоб, обираючи друзів, цю найліпшу окрасу життя, більше того — неоціненний скарб, через недбальство не натрапити на щось підроблене*»; деякі афоризми являють собою невеликого обсягу тексти: «*Шукаємо щастя по країнах, століттях, а воно скрізь і завжди з нами; як риба в воді, так і ми в ньому, і воно біля нас шукає нас самих. Нема його ніде від того, що воно скрізь. Воно схоже до сонячного саява – відхили лише вхід у душу свою*».

Значну частину мовних ландшафтів Сковороди-мислителя формують лексеми на означення інтелектуальної діяльності – освітньої, виховної, дослідницької, пошукової, пізнавально-логічної, раціоналістичної, теоретичної, академічної і практичної, досвідної (**наука, школа, книги, істина, розум, добрий розум, думати, мислити, вчитися, вирішувати, братися, вибирати, шукати, копати, дотримувати міри**), які надають текстам непрямой імперативності, спонукання до активного пізнання, творчості, самовдосконалення, постійного інтелектуального пошуку з метою доброворення: *Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестав вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльним; Добрий розум робить легким будь-який спосіб життя; О, коли б змога писати так само багато, як і мислити!; Розум завжди любить до чогось братися, і коли*

він не матиме доброго, тоді звертатиметься до поганого; а також номінації – характеристики емоційно-почуттєвого, кордоцентричного, звичаєвого пізнання світу (**любов, серце, душа, щастя, дружба, звичаї людські, плакати**): *Кому душа болить, тому весь світ плаче; Серце і звичаї людські, а не зовнішні якості мають свідчити за те, хто ти є*. Такий своєрідний художньо-філософський симбіоз раціонально-логічних та емоційно-почуттєвих складників образного мислення, засвідченого в слововживанні й мовленні Григорія Сковороди, витворює неповторний образ інтелектуального стилю письменника-мислителя.

Стилістичні фігури контрасту, антитези, оксиморону, ґрунтовані на використанні антонімічних пар, на основі зіставлення, порівняння протилежних, часом несумісних понять, спонукають до активізації мисленнєвої діяльності, засвідчують оригінальні й несподівані нюансування думки, сприяють переосмисленню традиційних понять, творенню нових уявлень про світ і людину: *Чи не дивина, що один у багатстві бідний, а інший у бідності багатий?*

Висновки й перспективи подальших досліджень. На підставі аналізу основних груп власних назв, конкретної й абстрактної лексики, номінацій зі сфери освіти, педагогіки, філософії, музики відзначаємо потребу подальшого й більш глибокого вивчення засобів репрезентації раціонально-логічних складників образного світу філософа, а також резюмуємо: мовотворчість письменника-мислителя Григорія Сковороди засвідчує інтелектуалізм як провідний складник його стилю, що виявляється в таких характеристиках:

- афористичність і притчевість: «*Собакою бути – це річ непогана, а от даремне брехати на кожного – зле*» («Два пси»), виражена зокрема і в прикінцевих морально-етичних та інтелектуальних висновках байок: «*Розумний чоловік знає, що ганити, а дурний базікає без пуття*»;

- діалогізм, полілогічність, відкритість до дискусії, полемічність, що сприяють залученню широких верств суспільства до процесів комунікації; зокрема А. Єрмоленко наголошує на актуальності й сучасності такого підходу, адже «провідною тенденцією філософії останніх десятиліть є поворот до філософії комунікації: мови й мовлення, діалогу, дискурсу, інтерсуб'єктивності та інтеракції», підґрунтям якої вчений вважає «неосократичний діалог [2, с. 69].

- контрастність, адже мовотворчість репрезентує зіставлення протилежних, іноді антаго-

ністичних думок і позицій, слововживання, що представляє буттєві дихотомії, пошуки шляхів глибокого пізнання й вирішення проблем;

• філософічність і науковість (вчення про три світи, теорія сродної праці знаходять осмислення в більшості творів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корпанюк М. Григорій Сковорода – джерело нашого буття. *Переяславські сквородинівські студії. Збірник наукових праць. Філологія. Філософія. Педагогіка*. Ніжин, 2015. С. 3–5.
2. Ермоленко А.М. Спадщина Г.С. Сковороди і сучасність (до 300-річчя від дня народження). Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 26 лютого 2020 року. *Вісник НАН України*. 2020. № 4. С. 68–72.
3. Боева Є.В. Онімний простір у художньому світовідтворенні Г. Сковороди. *Записки з ономастики*. 2008. № 11. С. 72–80.
4. Александрович Т. Система біблійних образів у творчості Григорія Сковороди. *Літературознавчі обрії*. Вип. 17. С. 126–129.
5. Боева Є.В. Заголовки у творчій спадщині Григорія Сковороди (структурно-семантичний аспект). *Записки з ономастики*. 2005. № 9. С. 3–11.
6. Ушкалов Л.В. Українське барокове богомислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду. Харків : Акта. 2001. 222 с.
7. Бокшань Г. Міфологеми першостихій у творчості Г. Сковороди та Г. Пагутяк. *Переяславські сквородинівські студії. Збірник наукових праць. Філологія. Філософія. Педагогіка*. Ніжин, 2015. С. 3–11.
8. Борисов В.А. Наукове осмислення української мови як інтелектуальної діяльності людини в ХІХ ст. *Український світ у наукових парадигмах. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Харків : ХІФТ. 2014. Вип. 1. С. 93–100.
9. Торчинський М.М. Етнокультурна знаковість власних назв. *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка*. Серія: Мовознавство. 2011. № 1(20). С. 123–130.
10. Шевченко Л. Інтелектуальна еволюція української літературної мови. Київ, 2001. 478 с.

УДК 81'221:159.942.3:82-31(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.9>

НЕВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ТЕТЯНИ П'ЯНКОВОЇ «ЧУЖІ ГРІХИ»

NON-VERBAL EXPRESSION OF EMOTIONAL STATES OF A PERSON IN THE ARTISTIC DISCOURSE OF TETYANA PYANKOVA "SOMEONE'S SINS"

Прокопович Л.С.,

orcid.org/0000-0002-4882-5322

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій
Мукачівського державного університету

У пропонованій статті розглядається невербальне вираження емоційних станів людини в художньому дискурсі. Виявлено лексеми для вираження цих станів в авторському мовленні, окреслено їхню лінгвостилістичну природу й семантико-стилістичне навантаження в організації тексту. Матеріалом дослідження послугував роман Т. П'янкової «Чужі гріхи». З'ясовано, що для сучасного етапу розвитку мовознавства й суміжних наук постала необхідність зважати на явища на межі між мовознавством і психологією, мовознавством і етнокультурологією. Дібрано корпус лексем для експлікування невербального емоційного стану людини. Виразження невербального емоційного стану людини авторка, зокрема, передає через зображення зовнішньо портретних характеристик персонажа. Скажімо, психологічний стан часто описується через очі. Інтенсивність вияву почуттів передає сполука очі + дієслово із семою 'дивитися') Через дієслівні контекстуальні синоніми до лексеми дивитися – ковзнула; свердлов, обмацав, спостерігав, виричав, дивився, зиркаючи, поїдав, вижирав, зиркав, блимнула увиразнено внутрішній стан пригніченості, самотності, моральної некомфортності персонажів. Власну мікропарадигму має лексема сльоза. Це не тільки метонімічний вияв семантики «людина, що плаче», а й активний компонент епітетних та порівняльних структур. Епітети гіркими сльозами, чорними сльозами, велика груба сльоза та порівняння гарячі аж шкіру палять стають стрижнем негативних образів, обростають новими лексичними та асоціативними зв'язками. Парадигма інших

зовнішньо портретних деталей зуби, губи, чоло, лоб, лице, руки, голова, горло, брова достатньо розвинена і входить до складу епітетних, метафоричних та порівняльних структур.

Здійснений аналіз свідчить, що невербальне вираження емоційних станів людини в художньому дискурсі Тетяни П'янкової «Чужі гріхи» визначені не тільки національно-культурними установками, психоментальними особливостями автора, а й комплексом мовних засобів, які актуалізуються як мовним, так і позамовним контекстом.

Ключові слова: емоції, антропоцентрична модель, лінгвокультурний аспект, лексико-стилістичні засоби, експлікація, експресивність, зовнішньо портретні деталі.

The proposed article considers the nonverbal expression of human emotional states in artistic discourse. The tokens for the expression of these states in the author's speech are revealed, their linguistic-stylistic nature and semantic-stylistic load in the organization of the text are outlined. The material of the research was T. Pyankova's novel "Other People's Sins". It was found that for the current stage of development of linguistics and related sciences there is a need to take into account the phenomena on the border between linguistics and psychology, linguistics and ethnocultural studies. A body of tokens was selected to explain the nonverbal emotional state of a person. The author, in particular, conveys the expression of the non-verbal emotional state of a person through the image of externally portrait characteristics of the character. For example, a psychological condition is often described through the eyes. The intensity of the expression of feelings is conveyed by the combination of eyes + verb with the seed ('to look') Through verb contextual synonyms to the token to look - slipped; drilled, touched, watched, growled, looked, peered, ate, survived, peered, blinked distinctly the inner state of depression, loneliness, moral discomfort of the characters. The token of a tear has its own microparadigm. This is not only a metonymic manifestation of the semantics of "crying man", but also an active component of epithet and comparative structures. Epithets with bitter tears, black tears, a big rough tear and comparisons are hot until the skin burns become the core of negative images, overgrown with new lexical and associative connections. The paradigm of other externally portrait details teeth, lips, forehead, face, hands, head, throat, eyebrows is sufficiently developed and is a part of epithet, metaphorical and comparative structures.

The analysis shows that the non-verbal expression of human emotional states in the artistic discourse of Tatiana Pyankova "Other people's sins" is determined not only by national and cultural attitudes, psychomental features of the author, but also a set of language tools that are actualized in both linguistic and extralinguistic contexts.

Key words: emotions, anthropocentric model, linguistic and cultural aspect, lexical and stylistic means, explication, expressiveness, externally portrait details.

Постановка проблеми. У контексті сучасної антропологічної лінгвістичної парадигми виникає необхідність дослідження сфери емоцій. Варто зазначити, що незважаючи на те, що емоції були об'єктом дослідження у лінгвістиці (А. Вежицька, В. Г. Гак, Дж. Лакофф, Н. А. Красавський, В. В. Леонт'єв, В. І. Шаховський та інші), все ще залишається нерозв'язаною низка проблем. Особливості відображення емоційного світу людини мовними способами та засобами мовлення у художньому дискурсі. Про складність об'єкта дослідження свідчить те, що досі не існує однозначного визначення поняття емоція, яке розглядається як психологічне явище, як тип поведінки, як психічна діяльність. Але науковці одностайні у тому, що емоції включені у структуру свідомості та мислення, пов'язані з різними когнітивними процесами. Вони не несуть інформацію про зовнішні об'єкти, про їхні зв'язки та відношення, а також про ті об'єктивні ситуації, в яких відбувається діяльність суб'єкта. Їхньою особливістю є те, що вони безпосередньо виражають відношення між мотивами та їх реалізацією, яка пов'язана з цими мотивами діяльності. Це стає можливим, оскільки емоції – утворення особистісні [1, с. 31]. Так, І. А. Троїліна виділяє три сфери в емоційних проявах особистості: – органічне життя – афективно-емоційна чуттєвість; до неї відносять елементарні задоволення, невдоволеність, які переважно пов'язані з фізіологічними

потребами; – предметні почуття – матеріальні інтереси; вони пов'язані з володінням певними предметами, зайнятістю деякими видами діяльності і виявляються в захопленні одними предметами, людьми, видами діяльності та відразу до інших; – узагальнені почуття світосприйняття – духовні, моральні потреби; такі почуття і потреби пов'язані з мораллю та ставленням людини до світу, людей, соціальних подій, моральних категорій, цінностей [2]. Як зазначають науковці: «Традиційно емоційна сфера людини та її вплив на діяльність вивчалися психологією і практично не включалися до компетенції лінгвістики. Когнітивна теорія емоцій (емоціологія), що об'єднує досягнення когнітивної психології і лінгвістики, окреслила нову проблематику вивчення емоційних явищ. У дослідженнях використовуються отримані в інших галузях знання про емоції (зокрема, дані когнітології), на основі яких розробляється лінгвістична концепція емоцій. Тому цілком логічним є те, що емоціологію визначають як науку про вербалізацію, вираження і комунікацію емоцій»[3, с. 5].

Особливо важливим аспектом вивчення емоційних станів людини є визначення емотивних лексем, невербального вираження емоційних станів людини та всебічний аналіз їх функціональних властивостей у художньому творі. Отже, існує проблема виявлення та аналізу невербального вираження емоційних станів людини в худож-

ньому дискурсі, потреба розв'язання якої зумовлює актуальність вибраної теми нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовне вираження емоцій у художньому тексті може бути виражене в прямій мові персонажа, чи в авторському описі просодії, міміки, жестикуляції, проксемики персонажа, що переживає ту чи іншу емоцію. Тобто, як зазначає Н. Киселюк, на мовному рівні емоційний стан можна «назвати, описати чи виразити» [4, с. 8]. Мовознавець

В. Сліпецька вказує на індивідуальний характер емоцій і на те, що вияв емоцій окреслює своєрідний стиль мислення людини і її мовлення. [5, с. 252].

Концентрація досліджень навколо окремих психоемоційних станів людини та їх відображення в поетичній мові сприяє глибшому з'ясуванню між художнім дискурсом і відображенням поведінки людини в соціумі, – зауважують у своєму дослідженні Л. С. Прокопович та Н. Ф. Попович [6, с. 48]. Вибудовуючи модель лексико-семантичного поля *страждання* в поетичному дискурсі другої половини ХХ століття, Л. С. Прокопович показує психоемоційний стан через ключові лексеми: *біль, жаль, туга, печаль, скорбота, самотність* У своїй розвідці дослідниця спирається на висновки вчених-психологів, які пояснюють феномен *страждання* з погляду свідомості та відбиття поведінки людини в суспільстві на її нервовій системі і загальному емоційному стані [7, с. 62].

Зазначимо, що невербальне вираження емоцій здійснюється переважно через емоційні реакції: кінеми, зміни положення тіла й виразу обличчя людини) фонацію (процес мовного продукування та психофізіологічні симптоми [8, с. 453–455].

Мета статті. У пропонованій статті маємо на меті дослідити індивідуально-авторські способи невербального вираження емоційних станів людини в художньому дискурсі Т. П'янкової «Чужі гріхи».

Постановка завдання. Мета статті зумовлює такі завдання: виявити лексеми на позначення невербального вираження емоційних станів людини в авторському мовленні, здійснити частковий компонентний аналіз значень слів, виявити особливості їх використання, простежити загальні тенденції та індивідуально-авторські параметри стилістичної та структурно-семантичної модифікації слів, особливості їх контекстного змісту в художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. В аналізованому художньому творі Т. П'янкової мовні засоби відображення емоційного стану людини посіда-

ють вагоме місце як фрагмент мовно-культурної дійсності, що стосується сфери культурного життя українців. Отже, лінгвопростір роману складний та структурно-семантично різноплановий. Різні види емоцій у художньому тексті репрезентовані у прямій мові персонажа та авторському описі просодії: міміці, жестикуляції, проксемиці.

Зупинимося на невербальному вираженні емоцій, які авторка передає через зображення зовнішньої портретних характеристик персонажа.

Скажімо, психологічний стан людини часто описується через *очі*. Мовообраз очей експресивно збагачують його епітетні характеристики:

– *позитивні: ...здивився кудись у далечинь добрими сливовими очима, поглядом, замішаним на любові, сльози, теплій, ранній весні...* [9, с. 9],

– *негативні: Заплаканими очима вражено дивилася на порубане ліжко... [9, с. 13]; Чужі очі блудили навколо неї, обминаючи глибокі, залиті болем прірви її очей [9, с. 27]; Прикипіла помутнілими скляними очима туди, де посеред зеленого моріжжа, порослого дрібним зіллям, лежала її дитина [9, с. 29]; – «То що? – подумав, здичавілим оком, раптом забившись у батькову скриню. – То кров? Її кров?» [9, с. 140]; Оксана оторопіла, зупинила на чоловікові невиспані злі очі й застигла посеред хати [9, с. 161]; – Я знав, сину, – скляними холодними очима, в котрих вимерло усе, що було там живе [9, с. 188].*

Інтенсивність вияву почуттів передає сполука *очі* + дієслово із семою 'дивитися': *Гострим оком різко ковзнула; Яків приперся до нього плечима і великими палаючими очима свердлов батька ... [9, с. 182]; Уважним гострим оком він обмацав кожен кут... [9, с. 111];*

За ними зі свого місця за порожнім столом байдужим оком нерухомо спостерігав старий Фецьо... [9, с. 114]; Замуленим оком Яків побачив, як він відлітав від хати ... [9, с. 228]; Петро від несподіванки оторопів і здивовано вирячив очі ... [9, с. 201]; Михайло перший оговтався від несподіванки і прискіпливо-вивчально дивився на старшого брата ... [9, с. 88]; – Ага, не маю що робити! – огризнулася Дарина, розгублено зиркаючи то на Якова, то на мовчазного Феця за столом ... [9, с. 114]; – Я пришию, пришию... обіцяла йому гаряче, сама з острахом дивлячись на нитки, котрі, мовби оголені жили стриміли з білого полотна ... [9, с. 114]; Ніби ненароком озирався на неї, сукенку полокаючи, а сам крадькома очима поїдав, вижирив – аж давився – усе те, що видіти міг... [9, с. 135]; ...Вовком зиркав зі свого кутка..... [9, с. 135]; А далі подивилась

на нього – такого перепудженого, зіщуленого, малого та й розплакалась раптом...[9, с. 129]; Оксана **неприємно блимнула** на чоловіка.....[9, с. 178]; – **Що, брате!** – **криво зирив** на всіх Петро зі свого кута ...[9, с. 204]; Оксана **з-під лоба дивилася** на чоловіка ...[9, с. 179]; ...**дивилася в землю так дивно і страшно**, наче могла під землею видіти...[9, с. 220]. Через дієслівні контекстуальні синоніми до лексеми *дивитися* – *ковзнула; свердлов; обмацав; спостерігав; вирячив; дивився; зиркаючи; поїдав; вижирав; зиркав; блимнула* увиразнено внутрішній стан пригніченості, самотності, моральної некомфортності персонажів. Виразники динамічної ознаки (дії, процесу, стану) прислівники *різко, нерухомо, здивовано, прискіпливо-вивчально, розгублено, з острахом, крадькома, вовком, неприємно, криво, з-під лоба, дивно і страшно* в даних контекстах виконують виконують образну функцію епітета.

Як okazіонально-модифікований елемент відзначаємо авторське порівняння очей з сонцем, що закотилося за обрій, чи вагрюю: **Очі його помутніли, посутеніли, а далі геть закотилися за повіки, наче два сонця – за обрій** ...[9, с. 137]; ...**дивилася такими палаючими очима, ніби по цілій ватрі у ній горіло**.....[9, с. 175]; або: «в очах ..»: **В очах її попливла – закружляла хата** зі свічками і довгополимми тіннями...[9, с. 33]; **В очах Якову роїлося**...[9, с. 80]; **Німо дивилася Дарка на свекра, лиш в очах переброджувала гіркота**...[9, с. 111]; **Чорна ніч блудила Зеньові в очах, непроглядна, густа, як вічні болота** за їхнім ставом, мертві, затхлі, смердючі; такі, що чатують на живих і нічого не пам'ятають про мертвих...[9, с. 182].

Власну мікропарадигму має лексема *сльоза*. Це не тільки метонімічний вияв семантики «людина, що плаче», а й активний компонент епітетних структур в наступних контекстах: **Важка чорна коса впала на її вродливе лице і вимочувалася гіркими сльозами**, котрих молода газдиня нині не жаліла, давала їм вільно текти з ясних прегарних очей, стікати щоками на вилиці, на шию, а звідти – у стиглу розкішну пазуху.....[9, с. 11]; **Сльози її на голову йому капають. Гарячі – аж шкіру палять**[9, с. 67]; **Юстина поплакалася наново, залляла хату сльозами, цілий світ своїми чорними сльозами залляла**.....[9, с. 31]; **Яків ... і втер кулаком сльозу, котра нестерпно лоскотала його засмучене лице**[9, с. 38]; **Йой, та дав би Біг, дав би Біг– шепотіла Оксана і крадькома втирала сльозу, що зраджувала її око**...[9, с. 78]; **Сльози заливали її лице, згорблені плечі видавали велике горе** ...[9, с. 172]; повно-

водно **розлилася сльозами**...[9, с. 174]; **Велика груба сльоза стрімко скотилася з його ока і загубилася десь в бороді** ...[9, с. 188]. Епітети *гіркими сльозами, чорними сльозами, велика груба сльоза* та порівняння *гарячі аж шкіру палять* стають стрижнем негативних образів, обростають новими лексичними та асоціативними зв'язками.

Парадигма інших зовнішньо портретних деталей *зуби, губи, чоло, лоб, лице, руки, голова, горло, брова* достатньо розвинена і входить до складу епітетних, метафоричних та порівняльних структур. Пор. *губи*: – **Дитино моя! – Захлиналася смертельною піною, котра виходила їй із рота й запікалася на синіх губах**.....[9, с. 17]; – **Самий знаєш... – та й закусила – аж їй заболіло – пухку губу, аби хоч нині з Михайлом не сваритис**...[9, с. 73]; **Оксана скривилася та й ображено відвернулася, заповиливши губи**[9, с. 160]; **Ніби з білого молока ранкового туману впливала йому Юстина в жалобній намітці зі своїми страшними палаючими очима; з руками, у котрих – по куклі, з пересохлими порепаними губами, котрі раптом перестали пити життя**...[9, с. 129]; **Вона мовчала, обкусувала почорні губи, дрижала від холоду** ...[9, с. 173]; **І тільки губи неспокійно ворушилися, безупинно розмовляючи із задубілою під рушниками Гапією** ...[9, с. 43];

–*чоло, лоб*: **На його широкому лобі виступив піт, з очей у чотири струмки аж на шию текли сльози**, ніби гірські потоки пробили скелю і проливалися до низини.....[9, с. 36]; –*Не треба!* – **сіпався старий, вирываючись від Якова – Пустит! Можу і сам дойти! Не треба ня, ги козу, водити!** – **сварився – аж багровіли густі зморшки на його блідому лобі**...[9, с. 109]; **Оксана нахмарила чоло, глибока кривава зморшка розділила його навпіл і задрижала там, запульсувала** [9, с. 176];

–*зуби*: **А ти, онде, сціпила зуби, губу закусила, сльози свої під серцем загатила і омиваси**.....[9, с. 40]; **Ледве стримуючись, аби не кинути ляльку в п'єц, Дарина сціпила зуби, штурнула її знову на полицю**.....[9, с. 101]; **Гапія все шкірила білі зуби та й жартувала** ... [9, с. 128]; **Вона заскрипіла зубами і смачно плюнула на підлогу**... [9, с. 165];

–*лице*: **Ніч щось зробила з її лицем, з її розумом. Знекровлена була Юстина. Очі її зчорніли ще дужче**[9, с. 43]; **Лице Юстини стало суворим – аж нерухолим**...[9, с. 43]; **Лице йому почервоніло, очі налилися гнівом**... [9, с. 89]; – **Йой, відпустило троха, – раптом він видихнув з полегшенням та аж просвітлів лицем** [9, с. 98];

–руки: **Руки її - дві тонкі лозини**, податливо завиваються на його шию і тверднуть, міцнішає їх невагома, чіпка облога. Тепле, солодке їх ярмо упокорює, зневолює, полонить, припинає, прив'язує ...Бавиться з ним Гапія руками, очима, віями, губами. Дихає так близько – аж він дихати не годен. Хвилює його, дразнить, дратує, розпалює і дмухає – гасить [9, с. 61];

–голова: **Голова хиталася**, мовби шия зм'якла ...[9, с. 172]; **Вона норовливо труснула головою**...[9, с. 172]; Вона неухважно глянула на нього – блиснули запалені червоні повіки – і **відвернула голову**...[9, с. 174]; – **Йой, а брешут вони!** – Оксана **норовливо труснула головою**... [9, с. 207];

–груди: – **Боже любий, єг ня боліло**, – він хотів ще щось сказати, але **вхопився за груди і зайшовся голосним кашлем**....[9, с. 98]; **Яків зловився за груди і тяжко дихав** перекривленими ротом[9, с. 197]; **Не витримав знавіснілого погляду**, спробував відвернути голову вбік [6, с. 158];

–горло: **Давкий клубок застряг йому в горлі**, і він замовк, ковтнув слину ...[6, с. 164];

–брова: **Куклу – перепитала вражено, опанувавши себе, і так дивно повела чорною шовковою бровою, аж Петро задививсь**...[9, с. 161];

–язик: **Зеньо повільно ворухив язиком** ... [9, с. 183];

–рот: **Рот йому викривала судом**, якась незрозуміла сила спотворила мужнє смагляве лице, і біла піна рясно виступила на знекровлених губах...[9, с. 97].

Заслуговує уваги експлікація емоційного стану персонажа за допомогою його *посмішки*. **Негарна посмішка** перекривала смугляве лице Оксані... [9, с. 23]; він усміхнувся **могилі дивною сорм'язливою посмішкою**, такою тихою і м'якою, наче справді привів невістку до матері на оглядини[6, с. 181]. Принагідно зазначимо, що посмішка зазвичай є експлікатором емоційного стану радості, щастя, приязні. Т. П'янкова переважно використовує її для опису негативних емоційних станів.

Висновки. Аналіз дослідження невербального вираження емоційних станів людини в художньому дискурсі Т. П'янкової «Чужі гріхи» засвідчує глибоку психологізацію у художньому часо-просторовому континуумі твору. З'ясовано, що парадигма зовнішньо-портретних деталей *очі, зуби, губи, чоло, лоб, лице, руки, голова, горло, брова* достатньо розвинена і входить до складу епітетних, метафоричних та порівняльних структур. Здійснений аналіз свідчить, що невербальне вираження емоційних станів людини в художньому дискурсі визначені не тільки національно-культурними установками, психоментальними особливостями автора, а й комплексом мовних засобів, які актуалізуються як мовним, так і позамовним контекстом. Однак таке дослідження не є вичерпним. У подальших наукових розвідках зупинимось на невербальному вираженні емоцій у романі «Чужі гріхи», зокрема, через емоційні реакції: фонацію (процес мовного продукування) та психофізіологічні симптоми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончарук М. До проблеми поняття «емоція» у лінгвістиці. URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Maryna_Honcharuk.pdf
2. Троїлина І. А. Функціонально-семантичний підхід в изученні проблеми мовної емотивності. *Язык и эмоции*: сб. научн. тр. Под ред. В.И. Шаховского и др. Волгоград : Перемена, 1995. С. 60–68.
3. Шаховский В. И. О лингвистике эмоций. *Язык и эмоции*: сб. научн. тр. / Под ред. В.И. Шаховского и др. Волгоград : Перемена, 1995. С. 3–15.
4. Киселюк Н. П. Вербальні та невербальні засоби актуалізації емоційного стану радості в художньому дискурсі (на матеріалі англійської прози ХХ–ХХІ століть): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02. 04. Київ, 2009. 22 с.
5. Сліпецька В.Д. Вербалізація негативних емоцій: Тенденції формування нового мовленнєвого стандарту. *Науковий вісник Дрогобицького державного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки» Мовознавство*. 2015. №3. С. 250–255.
6. Прокопович Л. С., Попович Н. Ф. Психолінгвістичний аналіз експресивних лексем у поетичному дискурсі другої половини ХХ ст. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 19. Т. 1. С. 46–51.
7. Прокопович Л. С. Лексико семантичне поле страждання у поетичному дискурсі другої половини ХХ століття. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2016. Вип. 772: Романо слов'янський дискурс. С. 61–65.
8. Варій М. Й. Загальна психологія. 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
9. П'янкова Т. Чужі гріхи: роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2020. 240 с.

**КОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ КУЛЬТУРИ МОВИ
ТА КОМУНІКАЦІЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ:
ПОГЛЯДИ В. ГУМБОЛЬДТА Й О. ПОТЕБНІ**

**COGNITIVE PARAMETERS OF LANGUAGE CULTURE
AND COMMUNICATION OF LANGUAGE PERSONALITY OF STUDENTS:
VIEWS OF V. HUMBOLDT AND O. POTEBNI**

Романчук С.М.,

orcid.org/0000-0002-5737-2951

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри журналістики

Українського гуманітарного інституту,

докторантка кафедри української мови

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

У статті С. Романчук досліджує роль культури мови та комунікації у формуванні комунікативної компетентності студентів. Значна роль приділяється психолінгвістичному та філософському підходах, розкритих у працях В. Гумбольдта та О. Потебні. Перший вважав, що мова є породженням духу і впливає на характер його активності. За О. Потебнею, мова – це діяльність, орган, що утворює думку. У праці зазначено, що складником культури особистості та соціального середовища, в якому відбувається її взаємодія, є культура комунікації, що віддзеркалює ціннісні орієнтації, позиції, соціальні ролі індивіда у суспільстві. Наголошено на чинниках, які допомагають студентам сформувати навички культури комунікативної: ступінь оволодіння комунікативною системою знань; сукупність умов, що забезпечують високу комунікативну компетентність, рівень комунікативної підготовки особистості; відповідність мови нормам літературної мови; сукупність моральних вимог як складника звичок і навичок людини, що виявляються у повсякденній манері комунікативної взаємодії, дотримання етичних норм у процесі комунікації тощо.

У науковій розвідці зазначено, що когнітивні параметри культури мови та комунікації полягають у діяльності певної системи когніцій, які спочатку «будуються» у свідомості, а потім репродукуються мовними засобами під час комунікації. Через призму праць В. Гумбольдта й О. Потебні зацентровано увагу на ролі зовнішньої та внутрішньої форм комунікації.

Пропонована стаття розглядає також і морально-психологічні аспекти культури мови та комунікації. С. Романчук переконує, що саме вони на сьогодні є вирішальними (хоча багатьма і забутими) у формуванні культури комунікації майбутнього фахівця.

Ключові слова: когнітивні параметри, культура мови, культура комунікації, культура мовлення, мовна особистість, психолінгвістика.

In the article S. Romanchuk the role of culture, movement and communication in the formation of students' communicative competence is played. A significant role is played by psycholinguistic and philosophical approaches, which were explored by W. Humboldt and O. Potebni. First vvažhav, scho mova є spawned spirit i vplyaє on the nature of yoga activity. For O. Potebneya, the language is a function, an organ that makes a thought. In practice, it is indicated that it is a warehouse of culture of specialness of the social environment, in which it is necessary to interact, є culture of communication, which reflects the values of orientation, position, social roles of the society. Naked on officials, yaki help students formulate the skills of communicative culture: steps to master the communicative system of knowledge; agility of minds, which ensures a high level of communicative competence, a riven of communicative training of special skills; conformity of the movie to the norms of the literary movie; the constellation of moral vimog like a warehouseman and a beginner of a person, which are manifested in the everyday manner of communicative interaction, dotrimanny ethical norms in the process of communication just.

Scientific research indicates that the cognitive parameters of the culture of language and communication consist in the activity of a certain system of cognitions, which are first "built" in the mind, and then reproduced by means of language during communication. Through the prism of the works of V. Humboldt and O. Potebny, attention is focused on the role of external and internal forms of communication.

The proposed article also considers the moral and psychological aspects of the culture of language and communication. S. Romanchuk convinces that they are crucial today (though forgotten by many) in the formation of the culture of communication of the future specialist with colleagues.

Key words: cognitive parameters, language culture, communication culture, speech culture, language personality, psycholinguistics.

Постановка проблеми. Процесу формування культури мови та комунікації у студентів вищих навчальних закладів останнім приділяється багато уваги. Зокрема, підкрес-

люється роль виховання високоосвіченої мовної особистості, яка сьогодні користується попитом на ринку праці. Вважається, що тільки та особистість, яка володіє норматив-

ними одиницями мови та комунікативної діяльності, може бути успішною. І з цим не можна не погодитися, оскільки саме вищезазначені категорії формують мисленнєву та свідому творчість людини. Когнітивні параметри культури мови та комунікації полягають у діяльності певної системи когніцій, які спочатку «будуються» у свідомості, а потім репродукуються мовними засобами під час комунікації. Тут також варто наголосити на аксіологічних параметрах досліджуваного поняття. Адже загальновідомо, що культура комунікативної діяльності особистості залежить від її ціннісних орієнтирів, народжених у думці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема культури мови та комунікації розглядається різними галузями знань. Наприклад, розгортання зазначеного поняття у педагогічній, соціологічній наукових площинах свідчить про її актуальність. У вітчизняному мовознавстві проблемами когнітивної лінгвістики займаються М. Болдирев, О. Воробйова, С. Жаботинська, А. Зеленько, В. Манакін, Т. Монахова, З. Попова, Т. Радзієвська, М. Кочерган, О. Селіванова та ін. Однак з зору когнітивістики ці категорії є малодослідженими. Аналіз творчості В. Гумбольдта й О. Потебні був об'єктом уваги Ф.С. Бацевича, Р.Я. Кіся, А.Ю. Кришка, І.Фізера та інших

Постановка завдання. Комунікативна діяльність, як відомо, невід'ємна від соціокультурної ситуації, яка по-різному впливає на структуру, функції, способи здійснення. Культура втілює стиль мислення людини, охоплює всі аспекти суспільного життя, характеризує глибину знань особистості, її вихованість, уміння висловлювати свою думку, слухати інших, робити правильні висновки. Прагнення пізнати й зрозуміти світ призводить до пошуку й аналізу інформації, яку людина отримує з комунікативного простору. Ми вважаємо, що будь-яке осмислення відбувається завдяки психологічним та філософським чинникам, які, власне, й формують культуру мови та комунікації особистості. Загальновідомо, що мова охопила й підсвідомі пласти психічного. Тому метою статті є розгляд визначення основних лінгвокогнітивних концептів, які впливають на внутрішній світ людини, зокрема студентів, тим самим формують їхню культуру мови та комунікації. Основну увагу звернемо на філософські засади В. Гумбольдта й О. Потебні, оскільки, на нашу думку, вони вдало зблизили мову і культуру, показали зв'язок між типом культури і структур-

ними особливостями мови, між формами мови, культури, мислення і світогляду.

Виклад основного матеріалу. Попередник О. Потебні В. Гумбольдт вважав, що мова є породженням духу і впливає на характер його активності. Цей учений увійшов в історію як фундатор психології народів, етнічної, історичної психології, психології мови, бо він торкнувся таких глибин психологічного буття людини, що далеко сягає за межі наукової психології [1].

О. Потебня, який, засвоївши ряд ключових концептів німецького мислителя, створив власну філософію мови. Ключовим у філософії Потебні є питання «мова і мислення», яке постає у роботі Гумбольдта «Про розрізнення будови людських мов і його вплив на духовний розвиток людства» (1907): «Мова є не продуктом діяльності (Ergon), а діяльністю (Energia)» [1].

Творчо розвинув концепцію дослідника О. Потебня, який шукав відповіді на питання, поставлені німецькою філософією і мовознавством, – про співвідношення мови і мислення. Потебня передбачав актуальність цього питання, звідси і дивовижна популярність його праць. Свої думки та ідеї він висловлював у загальній формі або «за ходом справ», які пізніше були сформульовані іншими дослідниками (напр.: розмежування мови і мовлення, синхронії та діахронії, останнє – більш сучасно, ніж у Ф. де Сосюра, розумінні).

О. Потебню – видатного філософа та мислителя – знають у вченому світі як засновника психологічного напрямку у мовознавстві. За О. Потебнею, мова – це діяльність, орган, що утворює думку. Всі відношення людини до зовнішніх предметів зумовлені тим способом, за яким ці предмети подані їй у мові [2, с. 33]. Вчений зазначав, що кожний народ окреслив колом свою мову, вийти з цього кола він може тільки перейшовши в інше коло. Тут варто відзначити, що концепція О.Потебні співзвучна з ідеями французьких психологів В. Вундта і Г. Лебона. Дослідник розглядав розуміння як активний творчий процес, що формує духовність індивіда. Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що складником культури особистості та соціального середовища, в якому відбувається її взаємодія, є культура комунікації, що віддзеркалює ціннісні орієнтації, позиції, соціальні ролі індивіда у суспільстві.

Під культурою комунікації розуміємо сукупність знань і вмінь, способів і навичок

комунікативної взаємодії, а також пов'язаних з нею загальних для конкретного суспільства і конкретних ситуацій етико-психологічних принципів і норм [3, с. 248]. Культуру комунікативної взаємодії особистості визначають такі сутнісні параметри: ступінь оволодіння комунікативною системою знань; сукупність умов, що забезпечують високу комунікативну компетентність, рівень комунікативної підготовки особистості; відповідність мови нормам літературної мови; комунікативна установка на процес комунікативної взаємодії з іншою людиною як найвищою цінністю; сукупність моральних вимог як складника звичок і навичок людини, що виявляються у повсякденній манері комунікативної взаємодії, дотримання етичних норм у процесі комунікації, використання комунікативних знань відповідно до етнопсихологічних особливостей особистості, норм моралі конкретного суспільства та з урахуванням загальнолюдських цінностей; система суспільно визнаних настанов, забобонів, звичаїв, традицій, які регламентують міжособистісні взаємини. Дотримання цих вимог студентами під час здійснення комунікативної діяльності сприятиме формуванню у них аксіологічних моделей, які й будуть формувати їхнє світобачення.

На цьому наголошував і О. Потебня, який переконував, що проблема співвідношення пізнання поєднана із самопізнанням [4]. Тому для формування культури комунікації насамперед потрібно з'ясувати основні етапи самореалізації в конкретних ситуаціях, а це, в свою чергу, дасть змогу зрозуміти філософські, психологічні та етичні аспекти формування культури думки.

Для О. Потебні вирішення питання мови та її відношення до думки означає припинити суперечності мови і розуміння, суб'єкта й об'єкта, неподільного (індивідуальності) й народу, людського і божественного. Ці суперечності зливаються в єдине питання про внутрішню єдність індивідів, адже роз'єднані кожен з них становить, на переконання Лотце, мікрокосмос. Потебня не говорить про якусь форму свідомості, крім індивідуальної. Учений висловлює оригінальну думку про те, що «мова – це перехід від несвідомого до свідомого. У широкому розумінні можна говорити про підхід до мови та психіки в цілому як до творчого процесу, показуючи таким чином, як розвивається загальна сутність людини, розкриваючи структуру психіки людини (не тільки свідомість) і показуючи відношення цих окремих структур до людини» [4].

Виняткова плідність теоретичних пошуків Потебні багато у чому пояснюється тим, що мова для нього не ізольований феномен. Вона невід'ємно пов'язана з культурою народу. В мові ніби закладено творчий потенціал. Думка проявляється через мову, причому кожен акт мовлення виявляється творчим процесом людини, в якому істина не повторюється, але народжується нова.

Принагідно згадаємо твердження В. Гумбольдта, який підкреслював, що мова виражає думки про я предмети, але вона підпорядкована діям думок і почуттів, їх швидкості, повторює рівномірно нерівномірність їх руху, своєрідні відбірні відношення, згідно з якими різні народи з'єднують свої думки і почуття [1].

Ми переконані, що людина думає, відчуває і живе тільки в мові. Вона спочатку повинна сформулювати думку за допомогою мови, для того щоб навчитися розуміти мистецтво, яке живе поза мовою. У цьому ракурсі зауважимо, що, з одного боку, мова є мистецтвом, оскільки і перше, й друге, – прагне в почуттєвій формі пояснити невидиме. Однак, з іншого боку, мова дещо протиставлена мистецтву, тому що розглядається тільки як саме зображення, тоді як мистецтво знищує дійсність і ідею, оскільки вони існують самостійно, і ставить на місце сам твір.

На нашу думку, складником мистецтва мови є культура комунікації, яка відіграє вирішальну роль у налагодженні соціальних контактів. Студентові треба постійно пам'ятати, що мова не має нічого спільного з безкультур'ям (нечесність при передаванні інформації, грубість у процесі комунікативної взаємодії до співрозмовника та його проблем, тиск на партнера по взаємодії тощо). Зазначені аспекти розглядаються на різних предметах гуманітарного циклу. Скажімо, під час вивчення предмета «Етика та естетика», «Етика бізнесу», «Етика журналістської діяльності» викладачі акцентують увагу на системі когнітивних механізмів та моральних цінностей, яких потрібно дотримуватися у професійному житті.

З практики можемо сказати, що на початку вивчення предмета «Етика бізнесу» студенти взагалі не розуміли сутності його назви. Мовляв, бізнесмени не можуть бути моральними, оскільки у світі реалізується, на їхню думку, не золоте правило моральності (якби то хотів, щоб до тебе ставилися люди, так і ти стався до них), а закон «ЛЛВ» (людина людині ворог). Під час дискусій на практичних заняттях С. Романчук на переконливих життєвих прикладах вдалося все-таки більшість студентів схилити до того, що високоморальна людина, всупереч жорстокості, мані-

пулятивності конкурентів, може досягти успіху в бізнесі. Однак не можна не згадати і про проблеми на законодавчому рівні, які подеколи не сприяють, а перешкоджають розвиткові малого та середнього бізнесу.

Студенти журналістського фаху, які навчаються в Українському гуманітарному інституті, концептуальним у своїй підготовці бачать висвітлення новин, подій у світлі правди. Об'єктивність інформації для журналіста є першоосною, «коренем» для подання її у засобах масової інформації. Таким чином викладачі на кожному лекційному та практичному заняттях «крапля за краплею», «зерно до зерна» засівають у розум і серце молоді вічні цінності, якими вона повинна оперувати у майбутньому професійному житті. Традицією вже стали і зустрічі студентів із успішними бізнесменами, журналістами, які дотримуються описаних морально-етичних засад у роботі.

Можемо упевнено сказати, що висока культура комунікації – це гармонія професійних знань, комунікативних і морально-психологічних можливостей, які залежать від інтелектуально-культурних здібностей особистості, що перебуває у стані взаємодії. Тому викладачі ЗВО цьому процесові повинні приділяти належну увагу. Вона є системою знань про способи передавання інформації, особливості сприйняття співрозмовників у процесі їх взаємодії, вибудовується на підставі загальнометодичних принципів комунікації та можливостей конкретних учасників комунікації, Кожна людина / група наділена специфічною культурою комунікативної взаємодії, що формується протягом усього розвитку та враховує суспільно-історичний, соціокультурний, соціально-психологічний, політ правовий, міжнародний, екологічний впливи.

Чи не першим, хто сформулював тезу про зв'язок комунікації з колективом її носіїв, був В. Гумбольдт. Вже його ідея про те, що комунікація – це діяльність, передбачала визнання залежності комунікації від її користувачів. Саме тому з цієї думки німецького вченого випливає інша: комунікація – вираження думки мовної спільності. А це породжує тезу про етнічну специфіку комунікації, яку останнім часом вивчає етнолінгвістика. У В. Гумбольдта ця думка обґрунтовує іншу: ми – це наша комунікація, отже, комунікація певним чином формує світобачення її носіїв. До цього слід додати вчення В. Гумбольдта про «зовнішню та внутрішню форму комунікації» [1]. Саме внутрішня форма комунікації визначає етнічну специфіку спільноти, яка нею розмовляє. Не можна не згадати, що О. Потебня розкрив тезу

про залежність комунікації від духовного життя мовців [5].

Культура комунікації пов'язана з культурою мовлення. Культура мовлення – це здатність людини використовувати оптимальні для конкретної ситуації мовні засоби, етичні норми [3]. Ми вважаємо, що культура мови починається із самоусвідомлення себе як мовної особистості. Студентові ЗВО потрібно зрозуміти, що культура мови зароджується й розвивається там, де носіям літературної мови байдуже, як вони говорять і пишуть, як сприймається їхня мова в різних суспільних середовищах, а також в контексті інших мов. Тобто «культура мови безпосередньо пов'язана із соціологією і психологією не тільки в плані вироблення моделей зразків мовної поведінки, а й щодо формування мовної свідомості» [3, с. 86].

Нині зростає роль морально-психологічного чинника в комунікації, оскільки моральність у контексті комунікативної взаємодії є виміром, який визначає поведінку людини, її ставлення до співрозмовника, включає в себе й внутрішню потребу до здійснення моральних дій та вчинків. Компоненти морального здоров'я особистості (моральні переконання, якості, моральні звички, здібності, дії) виконують вищу регулювальну функцію у процесі формування навичок комунікативної діяльності. Високий рівень культури комунікативної взаємодії надає людині можливості не тільки свідомо та систематично долати негативні риси свого характеру, а й гуманізувати стосунки з іншими.

Реалізація інтересів особистості у процесі комунікації залежить і від того, наскільки послідовно вона дотримується загальнолюдських норм і принципів, етичного кодексу поведінки. До основних етичних принципів процесу комунікації належать: гуманізація і демократизація відносин; повага до співрозмовників і самоповага; соціальна справедливість і толерантність; суверенність особистості (недоторканність гідності кожного); неупереджене ставлення до партнерів по комунікації; врахування інтересів співрозмовників та ін. Універсальне соціальне значення мають загальнолюдські принципи, норми і правила, означені поняттями «добро», «совість», «обов'язок», «честь», «гуманність», «справедливість», «відповідальність», «чесність». Когнітивний характер культури комунікації наголошує, що необхідним компонентом, умовою ефективної комунікативної взаємодії є моральна задоволеність. Це означає, що, здійснивши моральний вчинок, людина відчуває особливе задоволення. Аморальний

вчинок часто провокує депресивні переживання. Співучасть і повага до співрозмовника облагороджують людину, збагачують її світ.

Когнітивний аспект емоційного навантаження слова розгорнуто у вченні Потебні про внутрішню форму слова. Внутрішня форма слова, крім фактичної єдності образу, дає ще знання цієї єдності. Вона є не образом предмета, а образом образу, тобто уявленням. Уявлення – одна з багатьох ознак, що склалися в одне ціле. Мова репрезентує не предмет, а тільки його ознаки (потік – від текти, берег – від берегти). Слово виступає «засобом усвідомлення єдності образу» [6, с. 59].

Когнітивні засади філософії мови О. Потебні репрезентовані й у дослідженнях про структуру мови або слова. Ще В. Гумбольдт підкреслював, що слово «як вічно повторювана робота розуму» [5, с. 137] уможлиблює самовираження думки. Слово, передаючи зміст чуттєвих вражень, вміщує їх у колективно укладену систему дійсності; воно розвиває і трансформує образи сприйнятних об'єктів у відповідні поняття: утворює нові думки і /або поширює, або конденсує ті, що вже існують. Цікавою є думка О. Потебні, який метафорично писав: «Якщо порівнювати створення думки з виготовленням тканини, то слово буде як ткацький човник, що враз проводить утік в ряд ниток основи і замінює повільне плетіння» [4, с. 89]. Зважаючи на це, підкреслимо, що культуру мови та комунікації студентів формують і їхні особистісні чинники. Саме когнітивні засади, акцентовані на суб'єкті комунікації як особистості, до акту мовної комунікації ведуть через якості, уміння й навички мовця, що по-різному реалізуються в певній ситуації.

Потебня вважав, що відображенням об'єктивних закономірностей у психіці виступає слово, і воно не «зовнішня добавка до готової вже в людській душі ідеї необхідності. Воно є засобом створення цієї ідеї, що впливає з глибин людської природи, тому що тільки з його допомогою відбувається й розклад думки. «Як у слові вперше людина усвідомлює свою думку, так у ньому ж насамперед вона бачить ту закономірність, яку відкриває в світі» [2, с. 282].

Зауважимо, культура комунікативної взаємодії виявляється як на макрорівні (країни, регіони, віросповідання), так і на мікрорівні (особистість,

група). Будучи загальнолюдською цінністю, вона не має меж.

Усі надбання світової теорії і практики з проблем комунікативної взаємодії мають бути доступними кожному. Водночас традиційно етнопсихологічні характеристики комунікації, особливості поведінки (ритуали иривітань, прощань, взаємини з представниками протилежної статі, рідними, гостями, старшими, засоби та атрибути комунікації, табу, стереотипи комунікації тощо) мають важливе значення в людських контактах.

У філософській концепції О. Потебні первинне значення мають такі категорії, як «народ» і «народність». Народ для О. Потебні є творцем мови. Мова – породження «народного духу». Разом з тим, мова обумовлює національну особливість народу у термініві Потебні – «народність».

Звернення до поняття «народ» при вирішенні проблеми мови і мислення пояснює постійний інтерес ученого до питань співвідношення колективної та індивідуальної психології, розуміння і нерозуміння, психології сприйняття художніх образів. Ми переконані, що студентів у своїй комунікативній культурі також базуватися на цих засадах, оскільки це допоможе йому розвинути й сформулювати свою позицію щодо національної ідеї.

Висновки. Отже, когнітивні параметри здійснюють безпосередню участь у формуванні кожної людини як мовної особистості. Оскільки будь-яка мовна поведінка супроводжується реалізацією системи когніцій (знання), важливу роль у цьому відіграє культура мови та комунікації. Наведені у статті приклади із викладацького досвіду авторки засвідчують, що для останніх базовими є морально-етичні принципи. Про це йдеться і у наукових доробках В.Гумбольдта й О.Потебні, які шукали відповіді на багато запитань, породжених психологією та лінгвістикою щодо взаємозв'язку культури мови та комунікації як окремого індивіда, так і колективу. Зважаючи на твердження першого в тому, що «ми – це наша комунікація», студентам слід постійно слідкувати за культурою своєї комунікативної діяльності. Другий учений зазначав про залежність комунікації від духовного життя мовців. Тому ми переконані, що духовна константа стане мірилом мовленнєвої поведінки студентів не тільки під час виконання ними професійних обов'язків у майбутньому, а й у повсякденні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кришко А. Ю. Відгук ідей Вільгельма фон Гумбольдта у контексті проблем розвитку української мови в Україні XIX – початку XX століття. *Науковий вісник Донбасу*. 2013. № 4. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/2013_4_7

2. Потебня й актуальні питання мови та культури : зб. наук. праць / від. ред. В.Ю. Франчук. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2004. 368 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 440 с.
4. Кісь Р.Я. Мова, думка і культурна реальність: Від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму. Львів : Літопис, 2002. 304 с.
5. Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури: Метакритичне дослідження / Передм. І. Дзюби. Київ : АТ «Обереги», 1996. 192 с.
6. Бацевич Ф. О.О. Потебня і К. Твардовський: спроба порівняння лінгвофілософських концепцій: О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. С. 128–133.

УДК 811.161.2.06,373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.11>

ВІДОБРАЖЕННЯ ЧАСОВОГО АСПЕКТУ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ЗНАЧЕННЯХ ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ ПЕРЕМІЩЕННЯ

REPRESENTATION OF THE TIME ASPECT OF THE LINGUISTIC WORLDVIEW IN THE MEANING OF DERIVED MOTION VERBS

Середницька А.Я.,

orcid.org/0000-0003-0883-3229

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

У мовній картині світу, як і науковій, категорія переміщення має просторові й часові параметри. Час є важливим аспектом мовної категорії переміщення, оскільки його виражають численні мовні засоби: слова різних частин мови (прислівники, іменники, прикметники, дієслова), граматичні категорії (часи дієслів), лексико-граматичні категорії (роди дії), лексико-синтаксичні засоби (сполучники, підрядні речення). Вагомими засобами вираження мовної картини світу є словотвірні значення, оскільки вони вживаються в багатьох похідних дієсловах і узагальнюють дійсність майже на тому ж рівні абстрактності, що й граматичні.

Основними часовими характеристиками в семантиці похідних дієслів переміщення є фази переміщення – початок, виражений префіксами *по-*, *п-*, *за-*, кінець переміщення, виражений префіксом *до-*; тривалість переміщення – якийсь або певний час його тривання, виражений префіксами *по-*, *про-*, тривалий час протікання дії, виражений префіксом *поло-*; швидкість переміщення – збільшення швидкості переміщення самого предмета чи сторонній вплив на зростання його швидкості, виражений префіксом *роз-*; кількісні характеристики переміщення – однократність, виражена суфіксами *-ну-*, *-ону-*; багатократність, виражена префіксом *поло-*, наявність проміжків часу між повторними процесами переміщення, виражена префіксом *по-* і суфіксами *-ова-*, *-ува-*.

Найбільш абстрактні категорії мовного розуміння часу, що стосуються перебігу подій від минулого до майбутнього, відображаються в лексиці й граматиці. Натомість словотвірні значення дієслів переміщення передають більш конкретні, практичні, побутові часові характеристики. Вони стосуються передусім процесу тривання дії, що має початок і кінець, певну тривалість, відбувається один раз або повторюється. Таким чином, у мовній картині переміщення, вираженій словотвірними засобами, найбільш вагомими є значення початку дії, її тривалості, однократності чи багатократності, завершення. Оскільки перелічені побутові характеристики поширені в навколишній дійсності, мова вважала за потрібне зафіксувати їх у типових для багатьох тисяч дієслів словотвірних значеннях.

Ключові слова: мовна картина світу, дієслова переміщення, словотвірні значення, роди дії, категорія часу.

In the linguistic worldview, as well as the scientific worldview, the category of motion contains parameters of space and time. Time is a crucial aspect of the language category of motion, since it is expressed by numerous linguistic means: words of different parts of speech (nouns, verbs, adjectives, adverbs), grammar categories (tenses of the verbs), lexico-grammatical categories (lexical aspects of verbs), lexico-syntactic means (conjunctions, clauses). Word-formation meanings are significant language means of expression of the linguistic worldview. They are used in many derived verbs and generalize reality virtually at the same level of abstraction, as grammatical meanings.

The main temporal characteristics of semantics of the derived verbs of motion are the phases of motion – the beginning, which is expressed by the prefixes *po-*, *p-*, *za-*, the end, which is expressed by the prefix *do-*; the duration of motion – unspecified or specified time of its duration, which is expressed by the prefixes *po-*, *pro-*, the lengthy period of action, which is expressed by the prefix *polo-*, the speed of motion – the increase of the speed of the object itself or due to the external influence, expressed by the prefix *roz-*; quantitative characteristics of a one-time motion, expressed by the

suffixes *-ну-*, *-ону-*; repetitive motion, expressed by the prefix *попо-*, the presence of time intervals between the repeated processes of motion, expressed by the prefix *по-* and suffixes *-ова-*, *-ува-*.

The most abstract categories of linguistic conceptualization of time, relating to the flow of events from the past to the future, are reflected in vocabulary and grammar. Word-formation meanings of motion verbs give more specific, practical temporal characteristics. They relate primarily to the process of action duration, which has a beginning and an end of the motion, a certain duration, occurs once or is repeated.

Thus, in the linguistic worldview of motion, expressed by word-formation means, the most important are the meanings of the beginning and completion of an action, its duration, one-time or repetitive motion. Since the listed characteristics are common in the surrounding reality, the language considered it necessary to record them in the word-formation meanings, typical for many thousands of verbs.

Key words: linguistic worldview, verbs of motion, word-formation meanings, lexical aspects of verbs, category of time.

Постановка проблеми. У науковій картині світу категорію переміщення визначають як зміну з плином часу розташування тіл або їхніх частин у просторі. У мовній картині світу категорія переміщення також має просторові й часові параметри, однак їх доповнюють суто мовні характеристики способу переміщення. У мові найбільш часто виявляються, а отже, є вагомішими просторові характеристики переміщення (зокрема, його напрям чи траєкторія) та спосіб, за допомогою якого воно відбувається. Тим не менше, поняття часу також є надзвичайно вагомим для мовної картини переміщення. Це помітно з численності різноманітних мовних засобів для позначення часу. Часові характеристики можуть виражати слова різних частин мови (прислівники, іменники, прикметники, дієслова), граматичні категорії (часи дієслів), лексико-граматичні категорії (роди дії), лексико-синтаксичні засоби (сполучники, підрядні речення). Одним із вагомих засобів вираження мовної картини переміщення є словотвірні значення, що вживаються в багатьох дієсловах і узагальнюють дійсність майже на тому ж рівні абстрактності, що й граматики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль словотвірних значень у функціонуванні семантики української мови досліджували К. Городенська, В. Грещук, Є. Карпіловська, Н. Клименко, І. Ковалик, О. Кушлик, Н. Лахно, Т. Левченко, Ю. Романюк, В. Русанівський, С. Соколова, Т. Чубань та інші. Однак проблеми систематизації словотвірних значень, пов'язаних з часовими характеристиками переміщення в картині світу української мови, до цього часу залишаються недостатньо вивченими. Цілі нашої статті – систематизувати часові характеристики переміщення, виражені за допомогою словотвірних значень, і проаналізувати їхню роль у мовній картині світу.

Виклад основного матеріалу. У науковій картині поняття переміщення трактують як зміну розташування предмета в просторі з плином часу. У свою чергу, наукове розуміння часу – послідов-

ність явищ, які змінюють одне одного [3, с. 24]. Наука вивчає відокремленість різних стадій переміщення; тривалість дії; швидкість; ритми процесів. Мовна картина переміщення, виражена словотвірними засобами, має схожу класифікацію часових характеристик, однак поширює її, додаючи численні деталізовані побутові особливості цього процесу. Основними часовими словотвірними значеннями в семантиці похідних дієслів переміщення є:

1) фази переміщення – початок (*питу1, полинути1, заструменіту1*), кінець переміщення (*доходитьу1*);

2) тривалість переміщення – якийсь або певний час (*політати, пролітати*), тривалий час протікання дії (*попойту1*);

3) швидкість переміщення – збільшення швидкості переміщення самого предмета (*розкручуватися2, розлітатися5*) чи сторонній вплив на зростання його швидкості (*розкручувати4, розкочувати3*);

4) кількісні характеристики переміщення – однократність (*стрибнути, хитнути*), багатократність (*попоходити, виколихувати1, похитатися*), наявність проміжків часу між повторними процесами переміщення (*повітати1, пострибувати*) тощо.

У таблиці перелічено часові словотвірні значення дієслів переміщення, усі афікси, які їм відповідають, приклади похідних слів, утворених за допомогою цих афіксів.

Наведені ознаки співвідносні з родами дії – категорією, що є, згідно з різними джерелами, морфологічною, морфолого-словотвірною, семантико-словотвірною, семантико-граматичною [6, с. 87]. Зі словотвором роди дії поєднує те, що значення одновидових дієслів містять додаткову ознаку, виражену постійним формальним показником – префіксом або префіксом і суфіксом, постфіксом [2, с. 201–208; 7, с. 66]. Залежно від змісту цієї додаткової ознаки, В.М. Русанівський поділяє роди дії на результативні, фазові, кількісні, а також роди дії, які виражають ступені інтенсивності [2, с. 208].

Часові словотвірні значення похідних дієслів переміщення

Словотвірне значення	Афікси	Приклад
Початок переміщення	по-	побігти ¹ (почати бігти в якому-небудь напрямку)
	п-	піти ¹ (почати пересуватися, рухатися, міняти місце в просторі, ступаючи ногами (про людей і тварин))
	за-	застрибати ¹ (почати стрибати, робити стрибки)
Кінець переміщення	до-	докручувати ¹ (закінчувати крутити що-небудь, крутити до кінця)
Якийсь час	по-	походити ¹ (ходити якийсь час)
	про-	пролітати ⁵ (проводити якийсь час у польоті)
	пере-	перебігати (вибігати в чому-небудь або як-небудь протягом певного часу)
	ви-	вилітати (літаючи, пробути певний час у повітрі)
	від-	відлежувати ¹ (лежати протягом певного часу)
Тривалий час	попо-	попойти ¹ (іти тривалий час), похідні утворюються від обмеженої кількості односпрямованих дієслів)
Швидкість переміщення	роз-	розкручуватися ² (поступово починати дедалі швидше крутитися, обертатися), похідні утворюються від дієслів обертання та перекошування
Однократне переміщення	-ну- (-ону-)	бризнути (однократне до бризкати)
Багатократне переміщення	попо-	попокидати розм. (кидати багато разів, тривалий час)
Час від часу	по- + -ува-	покручувати ¹ (крутити час від часу)
	під-	підлігати ⁴ (у процесі пересування час від часу летіти (про птахів))
	ви- + -ува-	виколихуватися ¹ (раз у раз колихатися)

Словотвірні значення, що містять часові характеристики переміщення, відповідають фазовим та кількісним родам дії. До фазових родів дії належать дієслова, значення яких уточнені ознаками «початок дії», «кінець дії».

Починальний рід дії виділяє низка авторів [1, с. 17; 4, с. 176; 5, с. 107; 7, с. 56]. Ознака початку переміщення характерна для більшості дієслів переміщення. Не властива вона лише для дієслів, які розкривають поняття «переміщатися догори», «переміщатися, змінюючи напрям», а також «змінювати розташування в просторі».

Формальними засобами вираження ознаки «починати переміщатися» є префікси *за-* і *по-*. Із префіксом *по-* (усічений варіант *п-*) поєднуються односпрямовані дієслова *їхати¹*, *попливти¹*, *піти¹* і т. д. Іноді в цьому значенні можуть вживатися префікси *ви-*, *від-*: *вилітати¹*// (літаком), *вилітати²*, *відлітати¹*// (про літак), але в цьому випадку значення початку польоту є переосмисленим просторовим значенням *вилітати¹*, *відлітати¹* (рух від початкової точки відліку.) Зрідка на початок переміщення може вказувати суфікс *-ну-*: *сипнути²* (почати сипатися), *сипнути⁴* *неперех*. (швидко, разом вийти, вибігти звідкись або піти, побігти куди-небудь (про багатьох людей)).

Префікс *за-* надає значення початку переміщення різноспрямованим дієсловом: *заходити¹*, *забігати*, *залізати²* і т. ін. З цим префіксом також поєднуються дієслова, що розкривають поняття «здійснювати коливальні рухи»: *захи-*

тати¹, *захилитати*, *загойдати*, *затремтяти¹* тощо; поняття «здійснювати обертальні рухи» – *закрутити¹* (2), *завертати*, *закручуватися²* тощо; поняття «переміщатися безладно» – *заметушитися*, *заметатися*, *закидатися¹* тощо; слова *зарухати*, *заворушити*, *застрибати¹*, *заскакати¹*, *затанцювати¹*, *затинятися* та інші дієслова, у лексичних значеннях яких відсутня ознака єдиного напрямку.

Фінітивний рід дії, «кінець переміщення», виділяє Русанівський В.М. [7, с. 56], Кушлик О. [4, с. 176] та інші. Він властивий порівняно невеликій групі дієслів переміщення. Словотвірне значення кінця переміщення передають префікси *до-* (*доходити¹*, *докручувати¹*, *довірчувати*, *докручуватися²*, *дохитувати*, *дотанцюовувати¹*), *від-* (*відмахувати⁵*, *відтанцюовувати²*), *пере-* (*перетремтяти²*, *перетанцюовувати¹*).

Дієслова, що містять словотвірні значення «переміщатися якийсь час», мають префікси *по-* та *про-*. Ці префікси, за термінологією Т. Чубань і Т. Левченко, виражають обмежувально-часове значення [10, с. 204]. Деякі науковці ділять ці дієслова на два роди дії: неозначено-тривалий рід дії, виражений префіксом *по-* (*побігати*) і рід дії, який має значення певної тривалості в часі, виражений префіксом *про-* (*пробігати*) [7, с. 56; 4, с. 108].

Проте, опираючись на тлумачення дієслів у «Словнику української мови» [9], ми виявили, що дієслова з префіксом *про-* отримують

визначення через словосполучення «якийсь час», а не «певний час». Через словосполучення «певний час» визначена невелика кількість дієслів, до складу яких входять префікси *ви-*, *від-* або *пере-*: *вилітати*, *вигулювати*¹, *вибродити*//, *вибризувати*//, *перебігати*, *вибігати*². Тому ми виділяємо одне словотвірне значення «якийсь час», яке об'єднує дієслова з префіксами *по-*, *про-*, *ви-*, *від-*, *пере-*. Для розмежування неозначено-тривалого роду дії, і роду дії, що має значення певної тривалості дії в часі, словотвірних засобів недостатньо. Необхідний додатковий контекст, поєднання з прислівниками *ще*, *недовго*, числівниково-іменниковими сполученнями *два-три дні*, іменниками *півгодини*, *півроку* тощо, а також частками *тільки*, *лише*, *всього лише* тощо [1, с. 16; 107, с. 204].

Поєднання префікса *попо-* з основою односпрямованого дієслова переміщення призводить до появи в значенні цього дієслова ознаки «тривалий час»: *попойти*¹ (іти тривалий час, іти якийсь час), *попоїхати* *розм.* (їхати тривалий час). Ці похідні дієслова, утворені від односпрямованих дієслів *іти*¹, *їхати*¹, не вказують на багатократність, повторюваність дії, а лише на той факт, що рух відбувається протягом тривалого часу.

Словотвірне значення швидкості переміщення актуалізується в дієсловах *ходи*, переміщення в повітрі, обертання, перекочування: *розкочувати*³ (котяти, розганяючи, поступово збільшувати швидкість руху), *розкручувати*⁴ (поступово починати дедалі швидше крутити, обертати що-небудь), *розкручуватися*² (поступово починати дедалі швидше крутитися, обертатися).

Наступні кілька часових словотвірних характеристик процесу переміщення співвідносяться з так званими кількісними (квантитативними) родами дії [4, с. 177]. До них зараховують словотвірні значення, що виражають однократність, багатократність переміщення, тривалу перервну дію.

Однократні словотвірні значення передають разовий, одноактний вияв дії (здебільшого нетривалої) – *стрибнути*, *хитнути* тощо [1, с. 16; 2, с. 206, 4, с. 177]. Словотвірне значення однократності містять дієслова обертання (*крутнути*¹, *крутоннути*, *крутнутися*¹), переміщення донизу (*плюснути*, *плюснутися*, *хлюпнути*, *шубовснути*//, *ляпнути*¹, *хляпнути*), переміщення рідини (*хлюпнути*, *крапнути*, *бризнути*, *плеснути*, *плюснути*, *пирснути*¹ тощо), переміщення кидком (*кинути*, *шпурнути*, *метнути*¹, *жбурнути*), переміщення ковзанням (*сковзнути*¹, *сковзнутися*), переміщення сипкої речовини (*сипнути*, *сипнутися*, *трус-*

нути), переміщення стрибками (*стрибнути*, *скакнути*, *плигнути*), переміщення повітряних мас (*війнути*, *майнути*, *дмухнути*), здійснення коливальних рухів (*хитнути*, *хитнутися*, *схитнути*, *схитнутися*, *колихнути*, *колихнутися*, *сколихнути*, *сколихнутися*, *гойднути*) тощо. До однократного роду дії належать дієслова, які називають процеси, що розпадаються на ряд одноактних, однорідних проявів: *капати*, *коливатися*, *тремтіти* і т. ін. Відносно неперервної дії, такі, як *їхати*, *іти*, *плисти*, *бігти*, *нести*, *тягти*, *танцювати*, *вести*, *везти*, *текти*, *повзти*, *метушитися*, *підніматися*, *опускатися*, *падати*, що не поділяються на окремі фрагменти тривання, не мають однократних відповідників. Формальним показником однократного роду дії є суфікс *-ну-* або його підсилювальний різновид *-ону-* (*крутоннути*¹, *крутоннутися*, *сипнути*, *стрибнути*).

Словотвірне значення «повторювана дія» містять дієслова доконаного виду [1, с. 19; 4, с. 177; 10, с. 205], які мають значення «робити щось довго, кількаразово, як правило, з великим напруженням». Вони співвідносяться з родом дії багатократних дієслів [7, с. 57]: *попоходити*, *попокрутити*, *попокидати* тощо. Словотвірні значення цих дієслів у тлумачному словнику передають словосполучення «робити щось довго» і «кількаразово», «тривалий час або багато разів»: *попогуляти* *док.*, *розм.* (гуляти багато разів; тривалий час; погуляти добре), *попоходити* (ходити багато разів, тривалий час; знаходитися добре), *попоскакати* (скакати багато разів, тривалий час).

Словотвірні значення повторюваної дії входять до складу дієслів, що позначають переміщення кроками (*попоходити*, *попогуляти*), обертання (*попокрутити*, *попокрутитися*¹), колювання (*попотруситися*¹), кидання (*попокидати*, *поповикидати*), стрибків (*попоскакати*), танцю (*попотанцювати*¹), повзання (*пополазити* *розм.*), переміщення за допомогою транспорту (*попоїздити*¹ *док.*, *розм.*, *поповозити*, *поповозитися*), переміщення вантажів на собі (*попоносити*¹, *попоноситися*, *попотягати*¹).

Повторювані дієслова утворюються від основ різноспрямованих дієслів за допомогою додавання префікса *попо-*. Це не є випадковим, оскільки саме різноспрямовані дієслова, крім ознаки відсутності єдиного напрямку переміщення, містять ознаку багатократності руху. Так, визначення дієслова *ходитьи*¹ звучить як «ступуючи, рухатися, переміщатися в різних напрямках; прямувати куди-небудь регулярно або постійно, з певною метою».

Словотвірне значення «робити що-небудь час від часу» вказує на перервно-пом'якшувальну дію [7, с. 57]. Значення містять дієслова недоконаного виду: *повівати1*, *пострибувати*, *подимати* тощо. Вони утворюються від недоконаних дієслів за допомогою додавання префікса *по-* й заміни суфікса *-и-*, *-і-* в основі слова на суфікс *-а-*, *-ува-*, або суфікса *-а-* на *-ува-* (*-ва-*): *ходитьи1* – *походжати*, *крутитися1* – *покручуватися*; *гойдатися1* – *погойдуватися*, *дригати* – *подригуватися*, *віяти* – *повівати*.

Іноді замість префікса *по-* в цьому значенні вживають префікс *ви-*: *вибрикувати1* (раз у раз брикати), *вибасовувати* (раз у раз басувати), *виколухувати* (раз у раз гойдати, колихати що-небудь), *виколухуватися1* (раз у раз колихатися), *вигойдуватися* (раз у раз гойдатися, хитатися), *вимахувати* (раз у раз махати чим-небудь) або префікс *на-*: *накивувати1* розм. (кивати злегенька або час від часу).

Дієслова такого типу називають перервно-пом'якшувальними, оскільки в їхніх значеннях, крім ознаки перервності дії, актуалізується ознака неповної її інтенсивності, яка у визначеннях виражена прислівниками *злегка*, *злегенька*, *помалу*, *потроху*, *не дуже сильно*: *погулювати* (гуляти **потроху** або час від часу; гуляти не поспішаючи), *покручуватися* (крутитися **злегка** або час від часу), *поколюхуватися* (колихатися **злегка** або час від часу), *похитувати* (хитати **злегка** або час від часу), *похитуватися* (хитатися **злегка** або час від часу), *накивувати1* розм. (кивати **злегенька** або час від часу), *погойдувати* (гойдати обережно, **помалу**, або час від часу), *погойдуватися* (гойдатися обережно, **помалу**, або час від часу), *подувати* (віяти **не дуже сильно** або час від часу; *повівати*) тощо.

Як і у випадку з однократними дієсловами, цей рід дії утворюється від дієслів, які допускають можливість переривання дії: *покручувати1*, *покручуватися* (дієслова обертального переміщення); *похитувати*, *похитуватися*, *погойдувати*, *погойдуватися*, *помахувати*, *розхитувати4* (коливальне переміщення); *покрапати*, *попирскувати* (переміщення рідини); *поскакувати*, *виплигувати2*, *пострибувати* (стаття переміщатися стрибками); *повівати*, *подихати (1)*, *подувати*, *подимати*, *подмухувати*, *подихувати*, *потягати3* (переміщення повітряних мас); *вибрикувати1*, *вибасовувати* (переміщення тварин), а також від деяких різноспрямованих дієслів – *походжати*, *погулювати*. Натомість для порівняно неперервних процесів переміщення, таких, як *їхати*, *іти*, *плисти*, *бігти*, *нести*, *танцювати*, *вести*, *везти*, *текти*, *повзти*, *метушитися*, *підніматися*, *опускатися*, *падати* перервно-пом'якшувальний спосіб дії невластивий.

Висновки. У мовній картині світу, вираженій словотвірними значеннями дієслів переміщення, найчастіше трапляються значення початку й завершення переміщення, його тривалості, однократності чи багатократності актів переміщення. Це свідчить про те, що мовне розуміння часу, відображене словотвірними засобами, є конкретнішим, ніж мовна картина часу загалом, що відтворює плин подій від минулого до майбутнього засобами лексики й граматики. Словотвірні часові значення відображають більш практичну, побутову картину часу. Вона стосується передусім процесу тривання дії, що має початок і кінець, певну тривалість, відбувається один раз або повторюється. Перелічені побутові ознаки часу так часто трапляються в навколишній реальності, що мова вважала за потрібне зафіксувати їх у типових для багатьох дієслів словотвірних значеннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ачилова О. Л. Аспектуально-фазові модифікації багатократних дієслів у сучасній українській мові. *Філологічні студії*, 2012. Вип. 7, 15–22 с.
2. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія : Підручник. Київ, 1993. 366 с.
3. Гуйван П. Час у системі координат руху суспільно-значимих феноменів як процес поступу від минулого до майбутнього. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Вип. 32. С. 21–27.
4. Кушлик О. Реалізація словотвірного потенціалу вербальної зони бестіальних дієслів-ономатопів. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 173–181.
5. Ляхно Н. В. Проблема зв'язку родів дії із системою актантної функціональності. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2019. № 12. С. 106–111.
6. Романюк Ю. В. Еквівалентність граматичних термінів у сучасному славістичному мовознавстві (дієслово). *Термінологічний вісник*. 2015. Вип. 3 (2). С. 87–93.
7. Русанівський В. М. Роди дії. *Українська мова : енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с., с. 202.*

8. Русанівський В.М. Дієслово – рух, дія, образ. К. : 1977. 110 с.

9. Словник української мови : в 11 т. К. : Наукова думка, 1970–1980.

10. Чубань Т., Левченко Т. Особливості сполучуваності з префіксами дієслів односпрямованого руху і дієслів різноспрямованого руху в сучасній українській мові. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2016. Вип. 16. С. 200–207.

УДК 811.111'373.45:070]:81'42:502/504

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.12>

ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ У МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МАСМЕДІА: ЛІНГВОЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

FUNCTIONING OF ANGLICISMS IN THE LANGUAGE OF MODERN UKRAINIAN MASS MEDIA: LINGUISTIC-ECOLOGICAL ASPECT

Шинкар Т.С.,

orcid.org/0000-0003-0704-0059

кандидат філологічних наук,

*старший викладач кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

Левченко Т.М.,

orcid.org/0000-0002-4275-7701

доктор філологічних наук,

*доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

Чубань Т.В.,

orcid.org/0000-0002-7199-0684

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

У статті розглянуто функціонування в сучасному медіатексті англiцизмiв, якi останнiм часом значно активiзувалися. Цi запозичення номiнують новi процеси, явища, предмети та ознаки, що з'явилися на сучасному етапi розвитку людства. Зазначено, що iншомовнi лексеми здатнi замiнити та витiснити питомi українськi слова. Зосереджено увагу на дослiдженнi чинникiв i процесiв, що або негативно, або позитивно впливають на стан та розвиток мови як знакової системи. Особливу увагу придiлено експансiї iншомовних слiв, зокрема запозичень з англiйської мови. Закцентовано увагу на новiй галузi мовознавства – еколінгвiстицi, адже саме ця наукова галузь об'єднує екологiю й лiнгвiстику та вивчає взаємодiю мiж мовою, людиною як мовною особистiстю i навколишнiм середовищем та перебуває в процесi активного становлення.

Дослiджено, що в українськiй мовi серед запозиченої та iншомовної лексики перебувають саме англiцизми. Вони проникають майже в усi сфери життя соцiуму, що дає змогу виокремити тематичнi групи їх функцiонування у мовi масмедiа: «Полiтика», «Економiка», «Наука й технiка», «Спорт», «Засоби масової комунiкацiї» тощо. Кожна iз названих тематичних груп мiстить англiцизми, поява яких в українськiй мовi зумовлена потребою найменування нової реалiї. Глобалiзацiйнi процеси, що вiдбуваються в сучасному свiтi, охопили практично всi сфери суспiльного життя, тому межi вживання й активного запозичення англiцизмiв не завжди чiтко окресленi.

Зроблено висновки, що в мовi друкованих ЗМi лексико-семантична система й надалi продовжує розвиватися в руслi тенденцiї iнтернацiоналiзацiї, або глобалiзацiї, що засвiдчує активне запозичення iншомовної лексики, зокрема в мову масмедiа активно проникають англiцизми, що позначають сучаснi реалiї, пов'язанi з наукою й технiкою, суспiльно полiтичними процесами та iн.

З'ясовано, що англiцизми значно впливають на формування сучасного словника. Однак, не варто допускати, щоб будь-якi запозичення входили в мову стихийно та невмотивовано, адже часто яскраве та привабливе запозичене слово може бути непродуктивним у системi сучасної українськiй мови та засмiчувати її. Саме екологiя мови вивчає негативнi тенденцiї у слововживаннi iншомовних слiв, а також шляхи збагачення i вдосконалення мовлення, що є важливим та актуальним питанням.

Ключові слова: запозичена лексика, англiцизми, медіатекст, iнтернацiоналiзацiя, глобалiзацiя, еколінгвiстика.

The article examines the functioning of anglicisms in modern media texts, which have become significantly more active recently. These borrowings nominate new processes, phenomena, objects and signs that have appeared at the modern stage of human development. It is noted that foreign lexemes are capable of replacing and displacing specific Ukrainian words. Attention is focused on the study of factors and processes that either negatively or positively affect the state and development of language as a sign system. Special attention is paid to the expansion of foreign words, in particular borrowings from the English language. Attention is focused on a new field of linguistics – ecolinguistics, because it is this scientific field that combines ecology and linguistics and studies the interaction between language, a person as a linguistic individual and the environment and is in the process of active formation.

It has been studied that in the Ukrainian language there are anglicisms among borrowed and foreign vocabulary. They penetrate into almost all spheres of social life, which makes it possible to single out thematic groups of their functioning in the language of the mass media: "Politics", "Economy", "Science and technology", "Sports", "Means of mass communication", etc. Each of the named thematic groups contains anglicisms, the appearance of which in the Ukrainian language is due to the need to name a new reality. Globalization processes taking place in the modern world have covered almost all spheres of social life, therefore the boundaries of the use and active borrowing of anglicisms are not always clearly defined.

It was concluded that the lexical-semantic system in the language of print media continues to develop in line with the trend of internationalization, or globalization, which testifies to the active borrowing of foreign vocabulary, in particular, anglicisms are actively penetrating the language of the mass media, which denote modern realities related to science and technology, socio-political processes, etc.

It was found that anglicisms significantly influence the formation of modern vocabulary. However, one should not allow any borrowings to enter the language spontaneously and unmotivated, because often a bright and attractive borrowed word can be unproductive in the system of the modern Ukrainian language and clog it up. It is the ecology of language that studies negative trends in the use of foreign words, as well as ways of enriching and improving speech, which is an important and urgent issue.

Key words: borrowed vocabulary, anglicisms, media text, internationalization, globalization, ecolinguistics.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки з'явилася нова галузь – еколінгвістика, яка об'єднує екологію й лінгвістику та вивчає взаємодію між мовою, людиною як мовною особистістю і навколишнім середовищем. Еколінгвістика перебуває в процесі активного становлення. Досліджуючи проблеми мовного та мовленнєвого середовища в їх динаміці, ця наука розглядає проблеми мовної та мовленнєвої деградації, здійснює аналіз чинників, що негативно впливають на розвиток мови.

На думку українських та зарубіжних мовознавців, еколінгвістика, або лінгвоекотологія, – це міждисциплінарна галузь лінгвістики, яка тісно взаємодіє з низкою дисциплін, зокрема із соціолінгвістикою, етнолінгвістикою, етнопсихологією, лінгвокультурологією, юрислінгвістикою, лінгвоконфліктологією, а також з історією конкретних народів, їхніх культур і мов. Предметом вивчення еколінгвістики є стан мови як складної семіотичної системи, зумовлений якістю середовища її перебування й функціонування, зокрема соціальними та іншими екстралінгвістичними чинниками, що негативно або позитивно впливають на мовну свідомість соціуму та, як наслідок, на мову та його мовну реалізацію; спричинений способами, а також засобами захисту мови від негативних впливів та шляхів їх поповнення і розвитку. Тобто еколінгвістика сфокусована на дослідженні чинників і процесів, що як негативно, так і позитивно впливають на стан та розвиток мови як знакової системи. Однією з актуальних проблем еколінгвістики мовознавці вважають

експансію іншомовних слів, зокрема запозичень з англійської мови.

Лінгвістичними причинами запозичення іншомовної лексики науковці називають поповнення словникового запасу української мови, розширення засобів номінації, усунення багатозначності питомого слова, вищий ступінь термінологічної визначеності запозичуваної лексеми [6, с. 9]. Окрім того, серед основних причин запозичення лексики – потреба в нових одиницях номінації, необхідність розмежування понять певної терміносфери, тенденція до номінації цілісного поняття одним словом та соціально-психологічні причини [2, с. 229]. Також лінгвісти зазначають, що поповненню української мови запозиченнями сприяє процес універсалізації та інтернаціоналізації словникового складу, виявлений через уживання коротких, а отже, економних з погляду мовленнєвих зусиль лексем [3, с. 22].

Аналіз останніх досліджень. Розвиток еколінгвістики, лінгвоекотології чи екології мови як нової галузі науки пов'язаний з іменами таких зарубіжних дослідників: Е. Хауген, В. Ф. Макей, А. Філл, Л. В. Савельєва, О. П. Сковородников та ін. Уперше ці поняття запропонував американський мовознавець Ейнар Хауген. Він розглядав екологію мови як науку про взаємодію мови і суспільства в прагматичному аспекті.

Англiцизмив мові української преси є предметом вивчення Л. М. Архипенко, Є. А. Карпіловської, Н. Ф. Клименко, Д. В. Мазурик, Н. О. Попової, Л. В. Струганець, О. А. Стишова, Т. М. Рудакової та інших. Англійські слова та словосполучення

привертають увагу читача, а їхнє функціонування в тексті виконує конкретні цілі. Поява в сучасній українській мові англіцизмів виявляє активні динамічні процеси в сучасному українському лексиконі.

Як наголошують Л. М. Архипенко та Т. М. Рудакова, у мовознавстві немає усталеної думки щодо тлумачення поняття «запозичення» та «іншомовні слова» [1, с. 37]. На цьому також акцентує увагу О. А. Стишов, який стверджує, що серед науковців немає єдиного погляду щодо термінологічного позначення слів, запозичених з інших мов: одні лінгвісти послуговуються поняттям «запозичення», інші – «іншомовні або чужомовні слова; представники діаспори – терміном «енґражизми». Науковець подає терміни-синоніми, – «запозичення», «етранжизми» та «іншомовні слова» [4, с. 241]. У нашому дослідженні послуговуємося терміном «запозичення», що, на нашу думку, чіткіше характеризує лексичні одиниці, які запозичені з однієї мови до іншої внаслідок контактування носіїв мови.

Постановка завдання. Мета статті в тому, щоб дослідити процеси входження запозичених слів у сучасний лексикон української мови та прослідкувати особливості їх функціонування в медіатексті, враховуючи лінгвоекологічний аспект.

Виклад основного матеріалу. Нині зарубіжні мовознавці все частіше говорять про появу так званих «підмов», які є сумішшю слів певної мови з англіцизмами: *Denglish*, *Franglais*, *Polglish*, *Espanglish*, через що багато науковців почали непокоїтися. Питання експансії англіцизмів порушується і в ЗМІ. Відтак, у Німеччині існує об'єднання «Німецька мова» (*Verein Deutsche Sprache*), тобто громадянська ініціатива, об'єднання, що виступає проти надмірного використання англійських слів у німецькій мові. У Франції введено в дію закони, що регулюють вживання запозичень у засобах масової інформації, існує навіть квота для радіо, тобто певний відсоток пісень, які повинні виконувати французькою мовою. Однак кількість англіцизмів не зменшується, що передовсім пов'язано з глобалізацією і взаємопроникненням культур, віддзеркалених у мові, адже кожна мова безперешкодно переймає щось в іншій.

Англійська мова є не тільки офіційною мовою більш ніж в 50 країнах світу, а й мовою міжнародного бізнесу, електроніки, комп'ютерних розробок, однією з офіційних мов різних міжнародних організацій (наприклад, ООН, НАТО, ЮНЕСКО). Тому природно, що кількість запозичень з англійської в інших мовах постійно зро-

стає. Звідси виникає запитання про доцільність вживання таких слів. Звісно, наявність запозичень у мові, їхнє вживання та фіксація в словниках може розцінюватися позитивно тільки в тому випадку, якщо вони збагачують мову, сприяють її розвитку. Використання англіцизмів можна виправдати й у разі їхньої необхідності та неможливості заміни відповідними словами мови, яка їх запозичує. Незважаючи на окреслені проблеми, збільшення кількості запозичень, переважно англіцизмів, як в українській мові, так і в європейських, має швидше негативний характер. Мова постійно поповнюється різними запозиченнями, які проникають у лексикон громадян через телебачення, пресу, соціальні мережі, Інтернет-сайти тому і сприймається переважно негативно.

Останні десятиліття можна схарактеризувати трансформацією уявлень про мовні норми, зміни в системі мовних стилів, нові умови існування публіцистики, що є наслідком нормативних змін у сучасній українській мові, культурі мовлення та системі мови загалом. Українська мова зазнала активних змін як система й засіб комунікації. Опозиція до нормативності в різних аспектах її вияву є однією із характерних ознак мови сучасних засобів масової комунікації. Дослідження ролі та функцій мови засобів масової комунікації в динаміці мовних процесів на інтерлінгвальному рівні передбачає аналіз масмедіа та механізмів взаємодії мовних рівнів, зокрема таких, як способи сполучуваності лексичних одиниць, функціонально-стильова стратифікація запозичень і взаємовплив різних стилів сучасної української мови.

Англіцизми проникають майже в усі сфери суспільного життя, що дозволяє виокремити тематичні групи їх функціонування у мові засобів масової комунікації: «Політика», «Наука й техніка», «Спорт», «Засоби масової комунікації» тощо. Практично до кожної тематичної групи належать англіцизми, які з'явилися в українській мові через потребу в найменуванні нової реалії. Звісно, глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, охопили практично всі сфери суспільного життя, тому межі використання й активного запозичення англіцизмів досить широкі.

У тематичній групі «Політика» активне запозичення англійської лексики відбувається в період змін у політичному житті держави, а також у період соціальних зрушень. Серед таких слів виокремлюємо наступні: укр. *хепенінг* – англ. *happening* замість українського – *подія*, *випадок*; укр. *прес-реліз* – англ. *press release* замість

українського – *короткий документ*, укр. *брифінг* – англ. *briefing* замість українського – *короткий публічний виступ*, укр. *снічрайтер* – англ. *speechwriter* замість українського – *складач промов*, укр. *аплікант* – англ. *applicant* замість українського – *заявник*, укр. *стартап* – англ. *startup* замість українського – *почин, початок* тощо, наприклад: *Ось ми з вами звикли в Україні до нестабільності – в нас постійно «хепенінги» відбувається* (Громадське телебачення, 23.05.2020); *Поліція негайно видалила всі скрипти зі своїх сайтів і випустила прес-реліз про те, як складно стало ловити злочинців* (Український тиждень, 06.02.2022); *Міністр охорони здоров'я Максим Степанов на брифінгу заявив, що на ситуацію має звернути увагу Національна поліція України* (Високий Замок, 25.09.2020) *Снічрайтер президентської кампанії мільярдера Дональда Трампа 65-річна Мередіт Маківер у середу публічно зізналася, що запозичила частину тексту для промови* (www.ukrinform.ua, 21.07.2016); *Кожного року один аплікант може подати лише одну заявку* (Високий Замок, 26.09.2016). *А задуману як інструмент пільгового кредитування стартапів серед малого й середнього бізнесу «5–7–9» програма доступних кредитів за майже два роки вона забезпечила видачу інвестиційних кредитів заледве на \$300 млн.* (Український тиждень, 26.01.2022). Активізація англіцизмів у медіатексті має інтернаціональний характер і віддзеркалює наслідки процесів глобалізації та комп'ютеризації України. Крім того, запозичення називають нові явища і предмети, які з'являються в житті суспільства.

До тематичної групи «Наука і техніка» належить значна кількість англіцизмів, що активно функціонують у мові засобів масової комунікації. Серед них немало лексем стали загальноживаними (укр. *сайт* – англ. *site* (відповідник в українській мові – *місце в мережі*), укр. *браузер* – англ. *browser* (відповідник в українській мові – *переглядач*), укр. *файл* – англ. *file* (відповідник в українській мові – *тека*), укр. *принтер* – англ. *printer* (відповідник в українській мові – *друкувальний апарат*), укр. *сканер* – англ. *scanner* (відповідник в українській мові – *зчитувач*), але, крім слів, які мають замітники в українській мові, є слова, у яких їх немає. Серед них – укр. *ноутбук* – англ. *notebook*, укр. *процесор* – англ. *processor*, укр. *монітор* – англ. *monitor* тощо. Вони легко і швидко асимілюються в мовному просторі України, втрачаючи експресію. Серед нових слів-запозичень багато є незрозумілих для пересічних громадян, адже вони належать до професійного мовлення

ІТ-працівників. Відтак, у мові засобів масової комунікації вживають англіцизми, які також не мають відповідників в українській мові, наприклад: укр. *адаптер* – англ. *adapter*; укр. *плоттер* – англ. *plotter*; укр. *каттер* – англ. *cutter*; укр. *лептон* – англ. *laptop*; укр. *софтвєр* – англ. *software*; укр. *десктоп* – англ. *desktop*; укр. *чипсет* – англ. *chipset*. Наприклад: *Зокрема, використання російських апаратів вимагало спеціальних адаптерів, яких не було в лікарнях* (Українська правда, 20.10.2020); *Їм крім відомого всім устаткування потрібні ще й спеціалізовані агрегати – наприклад, плоттери або каттери, як їх ще називають* (Газета по-українськи, 20.06.2017); *Summit виробляє обчислення в мільйон разів швидше, ніж звичайний лептон* (День, 09.06.2018); *Є відомі ІТ-компанії, які я не називатиму, де програмісти створювали софтвєр для банку* (Українська правда, 24.09.2015); *Зараз на смартфоні тримаю тільки ті додатки, функції яких не можна замінити десктопом* (ТСН, 04.09.2019); *Можливості камери, дисплея та зв'язку Galaxy S21 Ultra реалізуються завдяки найсучаснішому чипсету* (ТСН, 15.01.2021). Адаптація англіцизмів, пов'язаних із розвитком науки і техніки, засвідчує толерантне ставлення однієї мовної спільноти до інших мовних культур і цивілізацій. Уважаємо, що показник «лінгвістичної толерантності» відіграє дуже важливу роль у сучасному глобальному міжкультурному просторі.

Сучасна українська публіцистика активно послуговується англіцизмами, що активізовані в професійній сфері працівників засобів масової комунікації: укр. *квіз* – англ. *quiz* замість українського словосполучення *інтелектуальна вікторина*, укр. *прайм-тайм* – англ. *prime time* замість українського – *найкращий час*, укр. *фактчекінг* – англ. *fact checking* замість українського – *перевірка фактів*, укр. *нюз рум* – англ. *news room* замість українського – *кімната, де готують новини*, укр. *контент-фєкторі* – англ. *content factory* замість українського – *медіаорганізація, медіанідприємство*, укр. *інфотейнмент* – англ. *infotainment* замість українського – *розважальна програма* тощо. Запозичення тематичної групи «Засоби масової комунікації» часто вживають журналісти, розповідаючи про власну професію та специфіку своєї роботи, напр.: *Яким чином, артист поки що не розкриває, але каже, що підготував якийсь квіз* (ТСН, 18.12.2020); *Якщо не створювати негативних прецедентів, весною на всіх каналах будуть українські серіали в прайм-таймі* (День, 03.07.2015); *Саме в розрахунок на нього працюють автори «вкідів», прекрасно*

знаючи про відсутність **фактчекінгу** (перевірки фактів) в українських редакціях (Український тиждень, 29.01.2015); У **нюз румі** працюють редактори, які безпосередньо творять новини каналу (День, 6.10.2016); Головне, що ми пропонували, – створити російську новинну агенцію, **контент фекторі**, яка випускала б специфічні типи передач (Український тиждень, 2.10.2015); Телеканал «1+1» розпочав роботу над першим в Україні денним шоу у форматі **інфотеймент** – «Твій день» (ТСН, 16.02.2021). Наявність англіцизмів у медіатексті, який здійснює максимально орієнтований вплив на реципієнта, засвідчує, що в сучасному українському суспільстві високо цінується англійська мова та англо-американська культура. Переважання англійських запозичень над українськими словами-синонімами пояснюється тим, що володіння ними демонструє престижність мовця в певних колах.

Значна кількість англіцизмів припадає на тематичну групу «Спорт», поповнення якої новими словами обґрунтовано тим, що в Україні, з'явилися нові види спортивних змагань, а звідси – необхідність їхньої номінації. У медіатекстах часто вживають слова: укр. *лайнсмен* – англ. *linesman* замість українського відповідника *помічник судді*, укр. *хавбек* – англ. *half-back* замість українського – *півзахисник*, укр. *роуп-джампінг* – англ. *ropejumping* замість українського *стрибок із мотузкою*, укр. *рафтинг* – англ. *rafting* замість *спуск гірською річкою на човні*, укр. *фартинг* – англ. *farthing*, укр. *віндсерфінг* – англ. *windsurfing* замість українського *катання на дошці з парусом*, укр. *скайдайвінг* – англ. *skydiving* замість українського *парашутизм*, укр. *овертайм* – англ. *overtime* замість українського *додатковий час* тощо. Наприклад: *Поєдинок обслуговувала суддівська бригада зі США. Головний арбітр – 37-річний Ісмаїл Ельфатх, лайнсмени – Кайл Аткінс і Корі Паркер, четвертий рефері – Абделькадер Зітуні з Таїті* (День, 15.06.2019); *За хвилину до закінчення основного часу гри відзначився динамівський хавбек Георгій Цітайшвілі* (День, 15.06.2019); *У Буковелі на Івано-Франківщині припинив роботу атракціон, де під час роуп-джампінгу обірвався страховий трос* (ТСН, 19.08.2019) тощо. Засвідчуємо, що нова спортивна лексика, зокрема запозичення з англійської мови, становить великий і різноманітний пласт слів сучасної української мови. Уважаємо, що на процес проникнення в тематичну групу «Спорт» англіцизмів впливає те, що українські спортсмени беруть участь у різних змаганнях, конкурсах, олімпіадах тощо міжнародного значення, де часто вживають

саме англійську мову, яка є мовою міжнародного значення.

Висновки. Екологічна рівновага англійської мови на сучасному етапі визначена як нестійке явище, для якого характерне домінування й глобальне поширення в українській мові, що зумовлює поступову зміну поняття нормативності мови. Експансія англіцизмів в українській мові перших двох десятиліть XXI ст. створює негативну мовну ситуацію, яку вважаємо соціально небезпечною, адже вона формує лінгвоекотологічні порушення і сприяє вербальній агресії. Толерантність суспільства до подібних явищ сигналізує про зміни в масовій свідомості людей, появи нових типів міжособистісних відносин і стереотипів поведінки.

Спостерігаємо тенденцію до зростання кількості запозичень, серед яких домінують англіцизми. Мовна дифузія спричинена активним входженням соціально-культурних, економічних й політичних реалій у щоденне життя та засвоєнням значної кількості запозичень. Розглянувши приклади запозичень з англійської мови, можна зробити висновок, що вони переважно з'являються в українській мові через те, що читач більш вагомими вважає складні, незвичні та взагалі неукраїнські слова, які, на думку багатьох журналістів, надають значущості мові сучасних масмедіа. Аналізовані приклади також підтверджують невиправдані запозичення з англійської мови, які мають еквіваленти в українській мові та принагідно можуть бути замінені на українські відповідники.

Виправданим використанням запозичень є лише у випадку, коли ці слова, адаптовані українською мовою, повністю відповідають вимогам мовної культури:

- 1) органічно вписалися в науковий стиль мовлення;
- 2) відповідають літературній нормі;
- 3) їх використання в мові відбувається в рамках теми і мети спілкування (наукової, політичної, економічної).

Англіцизми значно впливають на формування сучасного словника. Проте не можна допустити, щоб запозичення входили в мову стихійно та невмотивовано, адже часто яскраве і привабливе запозичене слово є зовсім непродуктивним у системі сучасної української мови, і лише засмічує її. Тому, аби протидіяти багатьом негативним тенденціям у слововживанні, у пошуках шляхів збагачення і вдосконалення мовлення варто вивчати екологію мови, що нині є важливим та актуальним питанням. Тому перспективи подальших досліджень убачаємо в продовженні вивчення лінгвоекотологічних аспектів української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2005. 314 с.
2. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с
3. Попова Н. О. Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90-і рр. XX ст. - початок XXI ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2005. 19 с.
4. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.
5. Струганець Л. В Динаміка лексичних норм української літературної мови XX століття. Тернопіль : Астон, 2002. 352 с.
6. Фурса В. М. Семантико-граматичне та словотвірне освоєння невідмінюваних імен. Київ : Інститут української мови НАН України, 2005. 252 с.

РОЗДІЛ 2 СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 821.16

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.13>

ПРОХАННЯ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ КОМПОЗИЦІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ МОЛИТВИ

SUPPLICATION AS A STRUCTURAL ELEMENT OF THE ORTHODOX PRAYER COMPOSITION

Тараненко В.В.,

orcid.org/0000-0001-8649-2285

старший викладач кафедри філології та лінгводидактики

Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Ця стаття продовжує розгляд композиційних елементів православних молитов, що входять до ранкового правила для мирян, започаткований у статті «Структурно-семантичний зміст звернення у православній молитві церковнослов'янською мовою» (вип. 22, том 2, 2022 р. цього видання). У цій статті приділяється більш пильна увага тричастинній композиційній побудові тексту молитви, а також різноманітним варіантам сполучення композиційних блоків: двокомпонентна непоширена та поширена структури, класична трикомпонентна та різні сполучення внутрішньоконпозиційних блоків. Схеми поєднань показані на прикладі молитов святого Макарія Великого. Також дана характеристика наративних фрагментів тексту, які, як правило, виражають мотивацію до молитовного прохання або обставини, за яких вимовляється молитва. Проводиться частотний аналіз усіх елементів композиції тексту ранкових молитов. На основі цього аналізу виділяється прохання як один із найбільш часто вживаних структурних елементів і дається визначення благальної молитви та прохання як окремого елемента композиційної побудови основної частини молитви. На наступному етапі проводиться докладний лінгвістичний аналіз усіх типів прохання, що зустрічаються у ранкових молитвах. Виділяються форми дієслів, що складають інтенцію прохання: перформативи, імперативи в директивному значенні, оптативи у складі аналітичної конструкції з частинкою да, поєднання імперативу з інфінітивом, імперативу або оптативу з одним або декількома дієприкметниками та деякі інші. Приклади наводяться двома мовами: церковнослов'янською та українською, оскільки церковнослов'янська мова є мовою богослужіння Української Православної Церкви, а українська використовується у проповідях, агіографічних та богословських працях.

Ключові слова: релігійний функціональний стиль, православна молитва, композиція, прохання, подяка, покаєння, славослів'я.

The current article continues the outlook of compositional elements in Orthodox prayers included in the morning rule for the laity, previously started in the article «Structural-semantic content of the address in the Orthodox prayer in the Church Slavonic language» (issue 22, volume 2, 2022 of the same journal). Here, the author pays closer attention to the three-part compositional structure of the prayer text, as well as to various combinations of compositional blocks: two-component uncommon and common structures, classic three-component and various combinations of intra-compositional blocks. Some combination patterns are shown based on the prayers of St. Macarius the Great. Narrative fragments of the text are also characterized, and those commonly express the motivation for the prayer supplication (the plea itself a praying person is pronouncing) or the circumstances under which the prayer is offered. A frequency analysis of all the composition elements in the text of morning prayers is carried out. On the basis of this analysis, a supplication is singled out as one of the most frequently used structural elements. Also, a definition of supplicatory prayer and supplication itself is given, considering the latter a separate element of the compositional construction of the prayer main part. At the next stage, a detailed linguistic analysis of all types of supplications found in morning prayers is carried out. The forms of verbs that make up the intention of the request are distinguished: performatives, imperatives in a directive sense, optatives in the analytical construction with the particle da, a combination of an imperative with an infinitive, an imperative or an optative with one or more participles, and some others. The examples are given in two languages: Church Slavonic and Ukrainian, since Church Slavonic is the language of worship of the Ukrainian Orthodox Church, and Ukrainian is used in sermons, hagiographic and theological works.

Key words: religious functional style, Orthodox prayer, composition, supplication, thanksgiving, repentance, doxology.

Постановка проблеми. Функціональний стиль, який нещодавно став визначатися як релігійний, реалізується в текстах певних жанрів. Одним із репрезентативних жанрів релігійного стилю є молитва.

Для цього дослідження інтерес представляє композиційна побудова текстів молитов, включених у ранкове правило мирян. З них вибрано ті, які звернені до трьох осіб Пресвятої Трійці.

Традиційно прийнято виділяти композиційну структуру тексту, що складається з трьох частин: вступу, основної частини і завершення. Ця загальна схема застосовується дослідниками і до текстів православних молитов. Однак поєднання структурних елементів молитви набагато різноманітніше і представляє інтерес до дослідження. Особливий інтерес викликають композиційні блоки, що входять до основної частини: прохання, покаяння, подяка, славослів'я та деякі інші, про які йтиметься у цій статті. Для детального лінгвістичного аналізу обрано композиційний блок *прохання*, який раніше не досліджувався.

Аналіз досліджень та публікацій. Темі молитовних текстів присвятили свою працю Архипова К. А., Берендєєва М. С., Войтак М., Глухова Н. Я., Іцкович Т. В., Кучина Є. А., Овечкіна Є. А., Перевалова О. А., Плісов Є. С., Прохватилова О. А., Уразаєва Н. Р. та інші.

Академічний глумачний словник української мови визначає молитву як «встановлений текст, що промовляється, виголошується віруючими при зверненні до Бога, до святих» [8]. Біблійна енциклопедія дає подібне визначення: «Піднесення розуму і серця до Бога, що є благоговійним словом людини до Бога» [5].

За визначенням М. М. Кожіної, композиція – це «схема організації та структурної впорядкованості цілого тексту (твору), що відображає будову, співвідношення та взаємне розташування його частин, членування на смислові елементи, ступінь і характер виразності цих елементів, порядок їхнього прямування та взаємозв'язок між ними» [4, с. 168]. Ще Аристотель визначив композицію як «засіб упорядкованої побудови художнього цілого», гармонійне «співвідношення між цілим та його частинами» [1, с. 2]. Стародавні ритори звертали особливу увагу на специфіку побудови мовного твору залежно від мети висловлювання та впливу на адресата [10, с. 162]. Історично поняття композиції пов'язується саме з побудовою мови та розглядається у динамічному аспекті.

На початку ХХ століття цей компонент структури тексту представляється як форма, що не має власного змісту. Так, у працях Г. О. Вінокура, Л. В. Щерби композиція розглядається переважно як статичний елемент структури художнього твору.

Композиція як об'єкт лінгвістичного дослідження представлена в роботах Л. В. Щерби, В. В. Виноградова, І. Р. Гальперіна, Г. А. Золотової, С. Г. Ілленко, Л. Г. Кайда, В. В. Одинцова, А. А. Реформатського, Б. А. Успенського. Узагальнюючи представлені у філології погляди

на композицію тексту, М. М. Кожина формулює такі значення даного поняття: «1) взаємозв'язок статичної (архітектоніка тексту) та динамічної (логічне розгортання змісту) організації тексту; 2) процес розчленування континууму тексту на сегменти, чи інформативні блоки; 3) внутрішня (смислова) та зовнішня (членування на частини, розділи) сторони організації тексту» [4, с. 170].

Композицію нехудожніх творів представляють як послідовність трьох частин мовного повідомлення: вступу, основний, чи головної частини, завершення. Даний тип членування визнається змістовно-тематичним, оскільки «один і той же тричастковий поділ властивий текстам, композиція яких різна» [4, с. 169].

Мета цієї статті полягає у виявленні певних засобів побудови композиційної структури молитовних текстів, а також засобів створення інтенції прохання як одного із структурних елементів основної частини молитовного тексту.

Православна молитва так само, як і будь-який текст має тричасткове членування: вступ, основну частину та висновок. Вступу молитви церковнослов'янською мовою відповідає звернення – номінація Бога (Богородиці, ангелів, святого) у кличному відмінку. До звернення приймають узгоджені та неузгоджені означення у препозиції та постпозиції до визначеного імені. Звернення може бути як на початку тексту молитви, так і в середині, а може бути розосереджене по всьому тексту молитви [9].

Розподіл основної частини здійснюється відповідно до відображених у молитовних текстах інтенцій, реалізованих у діалозі з Богом: прохання (з покаянням), подяка, хваління [7, с. 38]. Подяку, хвалебну та благаючу інтенції виділяє Є. В. Плісов, аналізуючи тексти православної та католицької конфесій [6, с. 87].

Заклучна частина молитовного тексту є хвалення, славослів'я особи, до якої звернена молитва. Проте композиційна різноманітність православної молитви не обмежується такими жорсткими рамками. До складу ранкового правила входить 29 молитов, звернених до осіб Пресвятої Трійці. Серед них найбільш частотною є двоскладова молитва, яка складається з звернення у вигляді простої номінації та прохання-імперативу: *Господи, помилуй*. Існують і інші двоскладові, більш поширені короткі молитви: *Боже, милостив буди мене грішному / Боже, милостивий будь до мене грішного* (звернення – прохання) або *Слава Тебе, Боже наш, слава Тебе / Слава тобі, Боже наш, слава тобі*. (славослів'я – звернення). Тропар Хресту Господньому також

має двоскладову композицію, побудовану на простій номінації Господа, та поширеного прохання, яке будується на імперативному дієслівному ряді: *спаси, благослови, даруй, сохрани*, де кожен імператив поширюється особливим чином: *Спаси, Господи, люди Твоя, и благослови достояние Твое, победы православным христианом на сопротивных даруй, и твое сохраняяй Крестом Твоим жительство / Спаси, Господи, людей Твоих и благослови наследия Твоя, перемогу побожному народові нашому на супротивників подай і Хрестом Твоїм охороняй нас — оселю Твою*. Також двоскладовою молитвою, що складається з найпоширеніших елементів звернення – прохання є молитва Святому Духу.

Більшість же молитов ранкового правила є композиційними побудовами з елементів, що різноманітно переплітаються між собою. У цьому відношенні показовою є структура чотирьох молитов святого Макарія Великого:

1. Звернення – прохання – покаюння – прохання – покаюння – славослів'я.

2. Наратив – звернення – наратив – звернення – прохання.

3. Наратив – звернення – прохання – наратив – славослів'я.

4. Звернення – наратив – звернення – прохання.

Привертає увагу те, що крім названих елементів композиції в молитовних текстах присутні наративні фрагменти. Як правило, ці вставки пояснюють обставини, за яких той, хто молиться, звертається до Бога. Таке розгорнуте звернення читаємо у третій молитві: *К Тебе, Владыко Человеколюбче, от сна восстав, прибегаю. И на дела Твои подвизаюся милосердием Твоим и молюся Тебе / До Тебе, Владико Чоловіколюбче, вставши після сну, вдаюся і до праці Твоєї стаю з Твоєї милости, і молюся Тобі*. У першій молитві наративний фрагмент пояснює мотивацію звернення: *Боже, очисти мя грешнаго, яко николиже сотворив благое пред Тобою / Боже, очисти мене грішного, бо я ніколи нічого доброго не вчинив перед Тобою*. Тут виразно відчувається покаюний мотив, виражений прикметниками *грешнаго, недостойная (уста)* у підрядному реченні зі значенням причини. Крім названих компонентів, зустрічається інтенція наміру або обіцянки: *наипаче же поработаю Тебе, Господу и Богу моему Иисусу Христу во вся дни живота моего / Нехай вже нікому не служитиму, тільки Тобі, Господу і Богу моему, Исусу Христу, в усі дні життя мого*.

Серед інтенцій, що становлять основну частину молитовного тексту за частотністю, виділяється інтенція прохання. У ранкових молитвах

їх налічується 27. Якщо звернутися до інших інтенцій, то славослів'я зустрічається 16 разів, наративні фрагменти 11 разів, подяка всього 2 рази та покаюння 2 рази. Таке співвідношення властиве саме ранковим молитвам, коли людина просить Божого благословення на наступний день. У вечірніх молитвах переважають інтенції подяки та покаюння як результат прожитого дня.

За визначенням Академічного тлумачного словника, прохання – це «ввічливе звертання до когось із метою домогтися чогось, спонукати когось зробити, виконати щось» [8]. Благальна молитва – це така молитва, в якій людина виражає перед Богом свої потреби та потреби, насамперед духовні, а потім і тілесні.

Для православного християнина благальна молитва – це сповідання віри в Бога, який активно втручається у життя людини. І не лише окремого індивідуума. Церква просить про нашу країну, про часи мирні, про достаток плодів земних, щоб не було голоду та негоди та багато інше. У ранкових молитвах прохання стосуються насамперед внутрішнього духовного життя людини, що молиться.

Іntenція прохання відбивається у використанні форм 1 особи множини дієслів-перформативів молити у значенні «завзято просити», «звертатися з благаннями, проханням до Бога, до небес»: *молим безмерную Твою благодать / молимо Твою безмірну добрість*. А також 1 особи однини: *молюся Тебе / молюся Тобі; молю Тя / молю Тебе*. У цьому значенні вживаються дієслова *припадати, вопияти, звати, творити*. У 1 особі множини: *припадаем Ти / припадаємо до Тебе; вопием Ти \ пісню співаємо Тобі; страхом зовем Ти / страхом взиваймо; от скверных Тебе устен творим / грішними нашими устами творимо*. У 1 особі однини: *припадая вопию Ти / припадаючи, прошу Тебе; отверзу уста моя недостойная / щоб неосудно я відкрив уста мої; песнь приношу Ти / ранішню приношу Тобі, Спасе, пісню; к Тебе прибегаю / до Тебе вдаюся*.

Також інтенція прохання виражається у використанні імперативів 2 особи однини в директивному значенні: *помилуй* – у тексті ранкових молитов зустрічається 22 рази, синонімічна конструкція – *милостив буди*. *Спаси* – зустрічається 7 разів, *очисти* – 4, *просвети* – 3, *избави* – 3, *остави* – 2, *возстави* – 2, *отверзи* – 2. Також поодинокі випадки слововживання: *даждь (хлеб) – не даждь (уснути); не введи (во искушение) – введи (в Царство вечное); прииди, всели, посети, изцели, ущедри, воссияй, сподоби, помози, приими, даруй, исполни (наполни), благослови, предвари*.

Крім того, прохання у ранкових молитвах формується за допомогою використання форми оптативу, а саме аналітичної конструкції з часткою *да* з дієсловами у формі 1 особи множини: *да обряцємся, да совнидем*; 3 особи однини: *да будет; (вера) да вменится, да довлеет, да отвещает, да оправдит (мя), да покажет (причастника славы); да не похитит и похвалится (сатана)*.

У текстах ранкових молитов зустрічаються конструкції, які поєднують зазначені способи висловлення прохання: поєднання імперативу з інфінітивом: *отверзи (уста) поучатися словесем Твоим, разумети заповеди Твоя, творити волю Твою, пети Тя во исповедании сердечном, воспевати всесвятное имя Твое / відкрий мої уста, щоб навчатися слова Твого, і розуміти заповіді Твої, і чинити волю Твою, і вихваляти Тебе в сердечному прославленні, і в піснях славити всесвятное ім'я Твоє; не даждь уснути во греховней смерти / не дай мені заснути в гріховній смерті; сподоби творити волю Твою; даруй прийти настоящего життя ночью / і дай, щоб ми прожили всю ніч цього життя; сподоби возлюбити Тя и поработати Тебе / сподоби нині возлюбити Тебе і ще послужити Тобі*. Поєднання імперативу або оптативу з одним або кількома дієприкметниками: *да не падше и обленившеся, но бодрствующе и воздвижени в делание обряцємся / Нехай не в розслабленні і лінощах, а в бадьорості і щирій праці ми з'явимось*.

Як зазначалося вище, прохання того, хто молиться, іноді супроводжується поясненням причин прохання. З одного боку, той, хто

молиться, просить про милість Божу, усвідомлюючи свою неміч, з іншого – нескінченне милосердя Боже. Мотивація може бути вбудованою у звернення в імперативній формі або бути окремим нарративним фрагментом тексту молитви. Висловлювання, що містять мотивацію звернення до Бога, також входять до композиційного блоку прохання: *Помози мне на всякое время во всякой вещи..., Ты бо еси мой сотворитель и всякому благу промысленник и податель. О Тебе же все упование мое. ... / допомагай мені повсякчасно і в усякому ділі..., бо Ти мене створив і дбаєш про мене, щоб обдарувати мене всяким добром; на Тебе вся моя надія...*

Висновки. Аналіз композиційної побудови тексту православних ранкових молитов показав, що вона виходить далеко за рамки класичної структури, що скаладється з трьох частин. Часто композиція є двоскладовою, і не завжди перша частина є зверненням. Молитва може починатися з прохання або нарративної частини, і лише потім стоїть звернення. Подібна структура вибудовується завдяки синтаксичним особливостям церковнослов'янської мови, де порядок слів помітно відрізняється від сучасного.

У статті виявлено та класифіковано способи втілення інтенції прохання. Основною морфологічною одиницею побудови цієї інтенції є дієслово у формах перформативу, імперативу, оптативу та їх сполучення. У перспективі автор передбачає дослідження інших композиційних блоків, які формально входять в основну частину композиційної побудови молитви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бердник Е. С. Корреляция понятий «композиция» и «архитектоника» в литературоведении. *Universum: Филология и искусствоведение*: электрон. научн. журн. 2014. № 2 (4). С. 1–19. URL: <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/1003> (дата звернення: 27.11.2022).
2. Великий православний молитовник. «Наша парафія». URL: <https://parafia.org.ua/> (дата звернення: 27.11.2022).
3. Каноникъ или полный молитвословъ. Житомир, 2007. 750 с.
4. Кожина М. Н. Речевой жанр и речевой акт (некоторые аспекты проблемы). *Жанры речи*. 1999. Вып. 2. С. 52–61.
5. Никифор, архимандрит. Ілюстрована повна біблійна енциклопедія. М., 1990. 902 с.
6. Плисов Е. В. Композиционные и лексико-грамматические особенности священнической молитвы на часах (на примере немецких католических молитв). *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2012. № 6. С. 87–91.
7. Слободской С. Закон Божий для семьи и школы. СПб., 2006. 800 с.
8. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.11.2022).
9. Тараненко В. В. Структурно-семантичний зміст звернення у православній молитві церковнослов'янською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 22. Том 2. С. 60–65.
10. Хазагеров Г. Г., Лобанов И. Б. Риторика. Феникс, 2004. 384 с.

РОЗДІЛ 3 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 80

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.14>

КОМУНІКАЦІЯ В СОЦМЕРЕЖАХ: МОВНИЙ АСПЕКТ

COMMUNICATION IN SOCIAL NETWORKS: LANGUAGE ASPECT

Авдієвська К.О.,

orcid.org/0000-0001-8276-6795

*студентка II курсу магістратури факультету іноземної філології та соціальних комунікацій
Сумського державного університету*

Баранова С.В.,

orcid.org/0000-0001-9425-9774

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету*

Сьогодні мережа Інтернет міцно закріпилася як універсальний засіб спілкування між людьми, який має свої закони та норми, в тому числі й мовні. Коли відправляємо листи електронною поштою, спілкуємося в чатах, відвідуємо різноманітні сайти, помічаємо, що у віртуальному просторі слова часто вживаються не за правилами. В основному це стосується соціальних мереж. Спілкування в соціальних мережах можна охарактеризувати як спілкування «на ходу» – без розділових знаків, без великих літер, з численними скороченнями, замінами та неологізмами. З появою Інтернету, нової сфери в процесі комунікації, утворився проміжний вид спілкування, який може бути як письмовим, так і усним. З'явилася нова форма мови – Інтернет-мова, або ж мова електронних носіїв.

У статті було проведено аналіз специфіки мови соціальних мереж. Основними його особливостями є масовість, опосередкованість, збільшення кількості вимушених контактів, протиріччя між формою, засобами спілкування та його змістом, а також активне зростання квазіспілкування. Для більш повного та глибокого вивчення характеристик англійської мови в соціальних мережах були розглянуті зміни на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях мови. Зі сторони морфології зміни торкнулися складу слова: користувачі соцмереж подовжують слова, повторюючи одну і ту саму букву в корені та суфіксах, або, навпаки, скорочують їх за допомогою аббревіатур, а також віддають значну перевагу вигукам. З боку лексики, багато слів залишаються незмінними при написанні, але повністю змінюють свій зміст. Синтаксичні зміни виражаються у спрощенні правил написання речень, зневажанні пунктуації. Отримані результати дослідження можна використовувати на заняттях з іноземної мови. Грамотне та продумане використання соціальних мереж, інтегрованих у процес навчання іноземної мови, дозволяє викладачеві створити природне полікультурне мовне та інформаційне освітнє середовище.

Ключові слова: Інтернет-спілкування, соціальні мережі, морфологія, лексика, синтаксис, англійська мова, українська мова.

Today, the Internet network has firmly established itself as a universal means of communication between people, which has its own laws and norms, including linguistic ones. When we send letters by e-mail, communicate in chats, visit various sites, we notice that words are often used not according to the rules in the virtual space. This mainly applies to social networks. Communication in social networks can be characterized as communication "on the run" – without punctuation marks, often without capital letters, with numerous abbreviations, substitutions and neologisms. With the advent of the Internet, a new sphere in the process of communication, an intermediate type of communication was formed, which can be both written and oral. A new form of language appeared – the Internet language, or the language of electronic media.

The article analyzed the specificity of the language of social networks. Its main features are massiveness, indirectness, an increase in the number of forced contacts, contradictions between the form, means of communication and its content, as well as the active growth of quasi-communication. Changes on the morphological, lexical and syntactical language levels are considered for a more complete and in-depth study of the characteristics of English in social networks. From the morphological point of view, the changes affected the composition of the word: users of social networks lengthen words by repeating the same letter in the root and suffixes, or, on the contrary, shorten them with the help of abbreviations. They also give a significant preference to exclamations. From the lexical aspect, many words remain unchanged when written, but they completely change their meaning. Syntactic changes are expressed in the simplification of the rules for writing sentences, the punctuation is simplified. The obtained research results can be used in foreign language classes. Competent and thoughtful use of social networks integrated into the process of learning a foreign language allows the teacher to create a natural multicultural linguistic and informational educational environment.

Key words: Internet communication, social networks, morphology, lexical, syntax, the English language, the Ukrainian language.

Постановка проблеми. Інтернет все міцніше входить у наше життя не тільки як інструмент роботи або навчання, але й як засіб спілкування. Сучасні лінгвістичні дослідження висвітлюють вплив Інтернет-дискурсу на формування поглядів і стереотипів, і найчастіше предметом цих досліджень є Інтернет-комунікація, яка впливає на молоде покоління і безпосередньо на його мову. Експресивна за своїм характером інтернет-лексика англійської мови швидко розвивається, розширюючи словниковий запас учасників комунікації в соціальних мережах.

Необхідність звернути увагу на специфіку Інтернет-комунікації багато в чому обумовлена новизною та стрімким розвитком інформаційних технологій та інтернету, що призвели до змін у мовному середовищі, з одного боку, та з іншого, популярністю соціальних мереж, особливості спілкування у яких ще детально не описані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що науковці С.В. Баранова, О.Б. Скородумова, С.А. Данилов, О.О. Селіванова, Р. Субраманіан, Л. Маршал, приділяли увагу вивченню специфіки Інтернет-комунікації, лакунарними залишаються її дослідження з погляду граматики та лексики.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження мовного та перекладацького аспектів комунікації в соцмережах.

Виклад основного матеріалу. Завдяки постійному прискоренню темпів розвитку сучасних технологій та науки, комунікативні процеси, вивченням яких займається лінгвістика, також ускладнюються. Поняття комунікації зараз розглядається з дуже широкого кута різних медіаматеріалів, доступних для потенційних читачів, які підключаються через засоби масової інформації [1].

Лінгвістичний підхід до вивчення комунікації акцентує увагу на проблемі мови та ґрунтується на тому, що головним комунікатором є мовлення: усне та письмове. Відповідно до цього підходу, філологія, соціолінгвістика, психологія, соціальна психологія, комунікативістика, філософія сходяться на тому, що вербальна інтеракція не тільки грає у житті вирішальну роль, а й конститує соціальні події, соціальні дії.

Комунікація як засіб передачі може мати двосторонній чи односторонній характер взаємобміну інформацією, в ході якого два суб'єкти спілкування зазвичай виявляють активність, впливають один на одного [2, с. 179–184]. У той же час вчені вважають, що суб'єкт переносить якусь інформацію, яку одержувач повинен всього

лише прийняти, зрозуміти, добре засвоїти і відповідно до цього надходити [3, с. 53–59].

Останнім часом дедалі більше комунікативних практик переходить у мережу Інтернет: посилюється інтенсивність використання мови у мережі, де виникає особливе комунікативне середовище, специфічний комунікативний простір. З'являється й особливий напрямок досліджень, присвячений вивченню мови Інтернету.

Інтернет розглядають, з точки зору соціально-філософських позицій, як особливий феномен, заснований на мережевих принципах обміну інформацією, «інтерактивності комунікаційних взаємодій, нових способах моделювання об'єктивної реальності, нових технологіях передачі інформаційних потоків і нової техніки – персональних комп'ютерах» [4].

У підходах до визначення інтернет-комунікацій та в описі комунікативних дій людини в мережі немає однаковості у виборі термінології навіть для базового поняття цієї галузі. Ряд авторів називає її комп'ютерно-опосередкованою комунікацією, інші позначають як віртуальний дискурс. Деякі лінгвісти визначають його як електронне спілкування чи комунікацію. Дослідники, описуючи проблему вибору основного поняття для лінгвістичного вивчення особливостей спілкування в мережі Інтернет, приходять до висновку, що кількість термінів постійно збільшується за рахунок посилення в житті людини значущості Інтернету та спілкування за його допомогою [5, с. 70–75].

Спілкування у соціальних мережах дуже специфічне і якісно відрізняється від «реального» спілкування, з яким кожен індивід стикається щодня.

Користувачі соціальних мереж майже повністю позбавлені допоміжних (паралінгвістичних) засобів: тембру мови, акцентування частини висловлювання, емоційного забарвлення, тембру голосу, його сили, дикції, жестів та міміки. Звідси надійність мовного спілкування стає вкрай низькою, адже, на думку психологів, при звичайній комунікації в акті спілкування невербальна комунікація визначає до 55% результату [6, с. 288]. Але все ж таки таку велику нестачу можна компенсувати. Саме тому адресант дуже часто використовує «смайлики» для інформування свого емоційно забарвленого ставлення до тексту.

Крім «смайликів» для компенсації тембру та акцентування частини висловлювання у віртуальному спілкуванні використовується так званий «капс» (від англійського «CapsLock» – блокування верхнього регістру клавіатури; написання

фрази або частини її ЗАГАЛЬНИМИ БУКВАМИ), який повсюдно в Мережі трактується як підвищення голосу [2, с. 179–184].

Соціальні мережі дозволили користувачам «грати» з морфемами та морфологічним словотвором, вигадуючи та винаходячи нові способи комбінації для простоти написання та вираження своїх думок та почуттів.

Одним із найпоширеніших способів зміни є подовження слова, за допомогою повторення літери в корені або афіксах. Такий прийом використовують, наприклад, для акцентування уваги часу або передачі емоцій.

Дуже поширеною формою спілкування в соціальних мережах є скорочення, за допомогою яких можна легко та стисло передати великий обсяг інформації. Під скорочення потрапляють як слова, так і цілі фрази. Наприклад, *laughing out loud*, що перекладається як «вмираю від сміху», скорочують до абrevіатури трьох перших букв і виглядає як *lol*.

Також варто сказати про використання вигуків при спілкуванні в соціальних мережах. За їх допомогою користувачі соціальних мереж можуть без зайвих слів та речень висловити своє ставлення до теми розмови чи емоції.

Ще однією зміною в англійській мові під впливом інтернету стала заміна займенника «I» на поєднання «Ya», що, навпаки, не скорочує слово, а подовжує його, але виглядає молодіжніше і відмінно вписується в стиль соціальних мереж.

Щодо лексики, вона рухлива, тому склад мови дуже змінюється під впливом зовнішніх чинників. Так слова, що зараз мають статус неологізмів, через кілька років увійдуть в основний лексикон людини і вважатимуться буденними, типовими для вживання. Зміни в лексичному складі мови постійні і неконтрольовані, тому очевидно, що підрахувати кількість слів тієї чи іншої мови просто неможливо.

Словосполучення *apple pick* перекладається українською мовою як «підняти яблуко», але соціальні мережі та зростання популярності фірми Apple стали основою для створення нового слова, а саме зміни сенсу цілого словосполучення.

На малюнку 2 наведено приклад використання даної зміни: «*People can't applepick from me cause I dun have one*» (Люди не можуть вкрасти у мене айфон, тому що у мене його немає). Тобто тепер слово *applepick*, залежно від контексту, може перекладатись як крадіжка пристроїв фірми Apple.

Ще одне нове слово, яке часто використовується в соціальних мережах, *floordrobe*, яке утворилося від двох слів – *floor*, що перекладається як підлога, та *wardrobe* – гардероб. У кімнатах багатьох можна знайти такий предмет меблів, який тепер називається *floordrobe* – стопка одягу на підлозі.

Користувачі соціальних мереж щодня вигадують нові слова або змінюють зміст усталених слів та словосполучень.

Спілкування у соціальних мережах прагне донесення інформації до іншого користувача найбільш коротким способом, який не займе багато часу. У такому напрямку відбулися зміни не лише в морфології й лексиці, а й синтаксисі.

Основна зміна в синтаксисі – це зневага користувачів до строгих рамок схем при написанні речення. Розглянемо це на прикладі коментарів користувачів, взятих у соціальних мережах.

Малюнок 3 ілюструє вільний стиль написання речень при спілкуванні в соціальних мережах: «*lol twitter promo and it still can't break 400k views xd*». (Смішно. Промо у твіттері і він все ще не може набрати 400 тисяч переглядів).

Наступний приклад (малюнок 4) також підтверджує те, що користувачі соціальних мереж не дотримуються синтаксичних правил, керуються при написанні лише своїми бажаннями та зручністю: «*Quit eating them when they moved the plant to Mexico*».

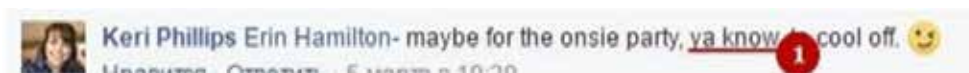

Рис. 1. Заміна займенника «I» на «YA»

Рис. 2. Використання слова *applepick*

Рис. 3. Написання речень у вільному стилі

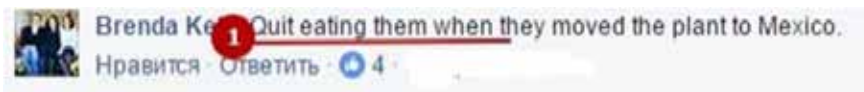

Рис. 4. Побудова речення у соціальних мережах

Подібні зміни торкнулися також пунктуації. У деяких випадках користувачі принципово не ставлять розділові знаки, вважаючи це зайвою тратою свого часу.

Висновки. Соціальні мережі – один із основних способів спілкування людей. З кожним днем мова Інтернет-спілкування розвивається, змінюється й активно проникає у повсякденне життя. Процес взаємодії людей у соціальних мережах – це цілий ритуал, який відбувається у межах своїх правил та законів. Для більш повного та глибокого вивчення характеристик англійської мови в соціальних мережах були розглянуті зміни на основних рівнях мови: морфології, лексики та синтаксису.

З боку морфології, зміни торкнулися складу слова: користувачі соціальних мереж подовжують слова за допомогою повтору однієї і тієї ж літери в корені і суфіксах, також віддають велику

перевагу вигукам і повній зміні складу слова без зміни його змісту. Лексичні зміни в англійській мові при його використанні в соціальних мережах виражені в переході слова в інші частини мови або в поєднанні словосполучення в одне слово з наступною зміною семантики, а також вживання ненормативної лексики та зневажання нормами та культурою мови. Синтаксис англійської мови соціальних мереж також зазнав змін, які виражаються у спрощенні правил написання речень. Чітко встановлений порядок слів іде на другий план, спрощується пунктуація.

Результати даного дослідження можна використовувати на практичних та семінарських заняттях, у спецкурсах, у практиці викладання англійської мови як іноземної. Перспективою подальших досліджень може стати контрактивне вивчення Інтернет-комунікації у двох мовах, наприклад, англійській та українській.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Baranova S. Suggestive material as an aspect of stylistic implication of English advertising discourse (based on American tv commercials). *Філологічні трактати*. 2018. № 3. Том 10. С. 15–19. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/69740/1/Baranova_advertisement.pdf
2. Данько Ю.А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси. *Сучасне суспільство*. 2012. Вип. 2. С. 179–184.
3. Данько Ю.А. Феномен соціальних мереж у контексті становлення і розвитку мережевого суспільства. *Вісник Міжнародного слов'янського університету. Сер. : Соціологічні науки*. 2012. Т. 15, № 12. С. 53–59.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
5. Subramanian K. R. Influence of Social Media in Interpersonal Communication. *International journal of scientific progress and research IJSPR*. 2017. V. 38. Iss. 109. P. 70–75.
6. Marshall L. B. Smart Talk. The Public Speaker's Guide to Success in Every Situation. New York : St. Martin's Press, 2013. 288 p.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ

SOME ASPECTS OF FOREIGN LANGUAGES TEACHING IN HISTORICAL DEVELOPMENT OF METHODICS

Астапова Т.О.,

orcid.org/0000-0001-8802-9788

кандидат державного управління, доцент,

доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Активні інтеграційні процеси, які зараз тривають в Україні щодо влиття в Європейське суспільство, та вже адаптована система навчання за Болонською системою підкреслюють необхідність досить високого рівня володіння іноземними мовами в сучасному суспільстві. Щодо підготовки української молоді до інтеграції в сучасний світ технологій та активного засвоєння іноземних мов можна сказати, що професійний рівень володіння іноземною мовою також вимагає активного засвоєння новітніх технологій у навчанні.

Досконале володіння іноземною мовою є ще й показником високої ерудиції студентів. Професійні викладачі стикаються з низкою викликів щодо опанування сучасними методиками викладання. Урізноманітнення та вдосконалення навичок викладання стає все більш нагальним для викладачів, т. я. підвищення кваліфікації стає необхідною ланкою у підготовці викладачів, а потім і навчанні студентів.

У статті розглядаються основні етапи розвитку методики викладання іноземних мов. Виділяються принципи та підходи роботи зі студентами ВНЗ для найбільш ефективного досягнення результатів навчання іноземній мові у професійній сфері. Робиться огляд підходів до викладання іноземних мов, а саме граматико-перекладного, аналітичного, природнього, прямого методу та комунікативного. Кожний з цих методів вирішує низку питань щодо навчання іноземним мовам у свій спосіб, але порівняльна характеристика дає більше розуміння при обранні найбільш ефективного, або, іноді, і поєднання кожного з них із попереднім, або із декількома.

Застосування технологій мережі Інтернет робить можливим поєднання сучасних методик із класичними поглядами на викладання іноземних мов в цілому, т. я. надає багатьох можливостей застосування автентичних матеріалів. У найбільш популярному та поширеному сьогодні комунікативному методі викладання мислення на іноземній мові з подальшим продукуванням усного мовлення є ключовим його постулатом, що й забезпечує його популярність.

Ключові слова: методика, іноземна мова, комунікативний метод, граматико-перекладний, лексико-перекладний, прямий метод, природний.

The active integration processes currently underway in Ukraine regarding integration into European society and the already adapted education system according to the Bologna system emphasize the need for a fairly high level of foreign language proficiency in the modern society. Regarding the preparation of Ukrainian youth for integration into the modern world of technology and active learning of foreign languages, it can be said that a professional level of foreign language proficiency also requires active learning of the latest technologies in education.

Perfect command of a foreign language is also an indicator of high erudition of students. Professional teachers face a number of challenges in mastering modern teaching methods. Diversification and improvement of teaching skills is becoming more and more urgent for teachers, i.e. professional development becomes a necessary link in the training of teachers, and then in the education of students.

The article considers the main stages of the development of foreign language teaching methods. The principles and approaches of working with university students for the most effective achievement of foreign language learning results in the professional sphere are highlighted. An overview of approaches to teaching foreign languages is made, namely grammar-translation, analytical, natural, direct method and communicative. Each of these methods solves a number of issues related to learning foreign languages in its own way, but a comparative characteristic gives more insight when choosing the most effective one, or, sometimes, a combination of each of them with the previous one or with several.

The use of Internet technologies makes it possible to combine modern methods with classical views on teaching foreign languages in general, i.e. provides many opportunities to use of authentic materials. In the most popular and widespread today's communicative method of teaching thinking in a foreign language with the subsequent production of oral speech is its key postulate, which ensures its popularity.

Key words: methodology, foreign language, communicative method, grammar-translation, lexical-translation, direct method, natural.

Постановка проблеми. У сучасних умовах зростання попиту на володіння іноземними мовами стає все більш актуальним бездоганне спілкування для задоволення батьох потреб.

В той час, коли українське суспільство переживає найбільше потрясіння для всього народу, а більшість учасників навчального процесу знаходяться за межами країни, стає як ніколи актуальним та

затребуваним високий, або, принаймні, середній рівень, на якому змогли б розмовляти, писати та спілкуватися наші співвітчизники.

З ходом історичних подій та розвитком методики викладання іноземних мов українськими та закордонними вченими-методистами було виокремлено цілу низку комунікативних методик, практик, механізмів та прийомів викладання іноземних мов як у закладах шкільної, так і у закладах вищої освіти. Володіння іноземними мовами як інструментом не тільки спілкування, а й інтеграції до навколишнього світу, долучення до культурних аспектів кожної країни, лінгво-краєзнавчих особливостей, традицій та звичаїв стає все більш нагальним у сучасному світі.

Активні інтеграційні процеси, які зараз тривають в Україні щодо влиття в Європейське суспільство, та вже адаптована система навчання за Болонською системою також підкреслюють необхідність досить високого рівня володіння іноземними мовами в сучасному суспільстві.

Щодо підготовки української молоді до інтеграції в сучасний світ технологій та активного засвоєння іноземних мов можна сказати, що професійний рівень володіння іноземною мовою вимагає активного засвоєння новітніх технологій у навчанні. Досконале володіння іноземною мовою є ще й показником високої ерудиції студентів. Професійні викладачі стикаються з низкою викликів щодо опанування сучасними методиками викладання. Урізноманітнення та вдосконалення навичок викладання стає все більш нагальним для викладачів, т. я. підвищення кваліфікації стає необхідною ланкою у підготовці викладачів, а потім і навчанні студентів.

Максимальне наближення у викладанні до реальних ситуацій спілкування – це ще одна з вимог професійного викладання. Тому наразі викладачі мають враховувати і реальні потреби майбутніх спеціалістів – випускників ВИШів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи методи викладання іноземних мов у сучасній науці, можна виокремити цілий ряд провідних методистів та вчених, які займалися даною проблематикою, а саме О.І. Вишневський, Н.І. Гез, Л.С. Панова, О.Б. Тарнопольський, К.М. Ружин, О.В. Тарасова та ін. Вони окреслили різноманітне коло питань, а саме чітко обмежують варіативні методи та прийоми у викладанні іноземних мов.

Постановка завдання. Метою даної статті є огляд цілого кола питань з методики викладання іноземної мови та виокремлення найбільш вдалих та результативних методик. Підсумки дослі-

джень та багаторічна практика у викладанні свідчать про результативність саме комунікативного методу, який і є найбільш результативним, але при цьому необхідно зробити порівняльний аналіз декількох з них, а саме, граматико-перекладного, аналітичного, природнього, прямого методу та самого комунікативного. Кожний з цих методів вирішує низку питань щодо навчання іноземним мовам у свій спосіб, але порівняльна характеристика дає більше розуміння при обранні найбільш ефективного, або, іноді, і ефективного поєднання кожного з них із попереднім, або із декількома.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, необхідно обрати Активні інтеграційні процеси, які зараз тривають в Україні щодо влиття в Європейське суспільство, та вже адаптована система навчання за Болонською системою також підкреслюють необхідність досить високого рівня володіння іноземними мовами в сучасному суспільстві.

Щодо підготовки української молоді до інтеграції в сучасний світ технологій та активного засвоєння іноземних мов можна сказати, що професійний рівень володіння іноземною мовою вимагає активного засвоєння новітніх технологій у навчанні. Досконале володіння іноземною мовою є ще й показником високої ерудиції студентів. Професійні викладачі стикаються з низкою викликів щодо опанування сучасними методиками викладання. Урізноманітнення та вдосконалення навичок викладання стає все більш нагальним для викладачів, т. я. підвищення кваліфікації стає необхідною ланкою у підготовці викладачів, а потім і навчанні студентів.

Перший метод, який має бути висвітлений при вивченні підходів до викладання іноземної мови, це, звичайно, граматико-перекладний метод, який був широко розповсюджений ще у XIX–XX ст. і багато використовувався як основний метод вивчення іноземної мови на теренах України і не тільки.

Суть цього методу, як відомо, полягає у суворому наслідуванні правил граматики та використанні рідної мови при навчанні. Треба сказати, що застосування рідної мови не дуже сприятливо впливає на автоматичне використання іноземної в спілкуванні, але для україномовного студента це іноді може стати в нагоді, наприклад, при поясненні деяких нових понять вивчення, які складні, абстрактні для розуміння – мається на увазі опанування новим лексичним запасом. Може також бути доречне спорадичне використання рідної мови при вивченні нових термінів при навчанні наукової лексики. Мається на увазі, наприклад,

термінологія з державного управління, економічних питань чи хімії, фізики тощо.

Але основним показником є вивчення в цьому методі граматичних структур як таких – вивчення граматичних часів та інших явищ було еквівалентом володіння мовою. Її структурна побудова та підходи до цілеспрямованого запам'ятовування граматичних структур були основою спілкування, читання текстів, їх переказу та самої комунікації. Володіння як правилами, так і виключеннями теж було необхідною складовою процесу. Схожі, або різні структури цільової мови та мови, якою володіє студент, порівнювались між собою та використовувалися у навчанні. Суттєвим недоліком було використання формулювань завдань для студентів на рідній мові, що унеможливило запам'ятовування нового шару лексики.

Підбір матеріалу був заснований на доборі граматичних структур перше, ніж казати про зміст тексту або висловлювання. Робота ведеться щодо порівняння мови оригіналу та відповідних структур рідної мови.

Говорячи про переваги цього методу, необхідно зазначити, що він підкреслює логічне утворення граматичних структур, увесь стрій мови та її взаємовідносини усіх компонентів. Цей метод у поєднанні з комунікативним та лексико-перекладним ще й досі застосовується академічними викладачами при навчанні студентів з аналітичним складом. Багата кількість граматичних вправ виробляє певні навички використання іноземної мови, і таким чином, і певного спілкування. Але це більше механічний повтор граматичних структур, де мова – це механізм, за яким вивчається і будь – яка класична мова, як, наприклад, латина. Механічне заучування було ключовим прийомом у вивченні.

Наступний метод, тісно пов'язаний із граматики-перекладним, це лексико – перекладний, або аналітичний метод. Його методика полягала у вивченні та поступовому заучуванні оригінальних текстів, т.я. граматики навпаки була вже другорядною для використання і пояснювання відбувалося лише за ходом тексту по мірі необхідності. Читання та переклад були основними завданнями при навчанні за цим методом.

Швейцарія, Англія, Франція – основні країни розповсюдження цього методу. Вчені-новатори, які запроваджували цей метод та широко його використовували – О. Шованн (Швейцарія), Ж. Ж. Жакото (Франція), Дж. Гамільтон (Англія) [3, с. 14].

Лексика була головним чинником опанування цього методу при попередньому володінні рід-

ною мовою на належному рівні. І це не дивно, бо порівняльний аналіз рідної та іноземних мов було можливе лише за умови вивчення рідної мови та деяких інших предметів освітнянських програм. Принципи цього методу були застосовані при вивченні деяких інших мов. Для самостійного вивчення іноземної мови це був найкращий з підходів на той час, т. я. він торкався саме лексичних особливостей текстів. Усне мовлення все ж таки вводилося при вивченні того, або іншого тексту, але було дуже фрагментарним і не ставилося за мету у якості результатів навчання так, як це зараз проходить у комунікативній методиці.

Ще одним з положень даного методу було те, що здібності студентів були прирівняні одні до одних, і висувалася така думка, що кожен із учнів має більш-менш рівні можливості з точки зору схильностей до іноземних мов. Звичайно, це не може не заохочувати студента до вивчення мови, але, все ж таки однакові вимоги до усіх студентів підряд, не зважаючи на вхідний рівень, не надають гарних результатів наприкінці курсу. Підбір матеріалу не робився з урахуванням стартових знань учнів. Це можна додати до мінусів цього підходу.

Вивчення нових текстів вважалося універсальним для розуміння інших текстів на іноземній мові і, таким чином, вивчаючи один текст, можна було досягти повного розуміння усіх інших за принципом аналогії. Але тільки в обмеженому обсязі, звичайно. Для відпрацювання лексико-граматичних навичок проводили переказ текстів, заучування певних уривків, коментування та ін. Можна зазначити, що зараз також багато викладачів також застосовують цей метод у поєднанні з комунікативним методом навчання, т. я. лексико-перекладний метод був великим кроком вперед у порівнянні з суто граматикиним. Відпрацювання навичок читання та перекладу виокремлювало цей метод в єдиний новий підхід.

Наступний метод, який з'явився у методі викладання іноземних мов, був природний або порівняльний. Він мав декілька різновидів у назвах, такі як наочно інтуїтивний, натуральний. Як зазначають методисти часте використання рідної мови все ж таки не надає змоги володіння іноземною мовою належним чином. Тому учні вивчали іноземну мову за тими ж принципами, що й малі діти засвоювали рідну. Метод визначав спостереження за цим процесом як основний постулат його існування. Прихильники цієї методики вважали за доцільне створення таких умов вивчення іноземних мов, якими були й природні умови для вивчення рідної, а точніше, її засвоєння. Було необ-

хідно створити так би мовити, мовне середовище для вивчення нової мови. Знову у голові методу стояла аналогія, але вже не якості порівняння рідної з іноземною, а у якості відпрацювання її іноземних зразків на основі вже вивчених. Навчання лише іноземною мовою без перекладу надавало можливості більш глибокого занурення в лексико-граматичний матеріал, розвивало мовну інтуїцію та аналітичне мислення студентів. Виведення правил відбувалося після ознайомлення з тестом, в якому вони були представлені вже на практиці. Таким чином, студенти могли бачити, як саме воно працює на практиці з моменту його застосування і потім вже самостійно використовувати його. Можна сказати, що й певною мірою відбувалося деяке прискорення у вивченні тих чи інших структур, бо при виведенні правил самостійно, студент легше і швидше його запам'ятовував, а значить, і застосовував. Система мови ставала більш чіткою та зрозумілою. Опрацювання контексту значення слів давало можливість запам'ятовувати слова у відповідному співвідношенні та на певному рівні їх поєднання. А це також рівень вже компетентного володіння іноземною мовою. Вивчення лексики у контексті її використання у реченнях надає можливості зрозуміти, що мова складається з цілих фраз і таким чином створювати цілі висловлювання на іноземній мові. Таке кардинально нове розуміння, а точніше, новий підхід прискорював використання іноземної мови більш активно і вільно. Такий компетентнісний підхід до вивчення іноземної мови призводить до більш активної побудови речень та майже вільної комунікації. Використання професійної лексики в цьому відношенні виграє саме в даній методиці, бо приклади в живому мовленні роблять це більш легким та природним процесом [2, с. 36]. Монологічна мова в цьому підході також зазнає певних переваг, т. я. студент вже відчуває себе більш вільним, активним та обізнаним в плані побудови речень, формулювання своєї думки та здібним до ініціювання або, навпаки, закінчення розмови на певну тематику.

Говорячи про недоліки цього підходу треба все ж таки сказати про труднощі, які виникають з усуненням рідної мови з процесу викладання та пояснення складних правил, інструкцій до вправ та пояснення загальних понять не тільки професійного характеру, а й загального шару лексики. Мовні та логічні категорії рідної та іноземної мов, звичайно, не завжди співпадають, а тому стає досить важко формулювати думки на іноземній мові. Критичне мислення та мислення як таке вже, звичайно, є чітко сформованим у студентів,

тому дуже важко стає мислити категоріями іноземної мови.

Ще один з недоліків цього методу полягає у перебільшенні ролі саме усного спілкування як одного з аспектів вивчення мови, в той час, як необхідно також формулювати навички з аспектів читання, аудіювання та письма, бо саме комплексне оволодіння цими аспектами надає користувачу мови найбільшій компетенції у різних видах спілкування. Висновки, які робить студент, тобто, співвідношення рідної та іноземної мов, деякі співпадіння дуже відносні, а тому метод аналогії теж має певний недолік в плані досягнення кінцевих результатів навчання.

З позитивних ознак цього підходу виділяються наступні: мова стає об'єктом вивчення з самого початку і служить кінцевою метою навчання, широке застосування інтерактивних методів та засобів навчання дозволяє створити умови реальних ситуацій спілкування, і, таким чином, підвищити не тільки мовну компетенцію студента, а й розвинути методику викладання іноземних мов. З розширенням можливостей викладача у застосуванні засобів онлайн навчання, мережі Інтернет, аудіо та відеоматеріалів це завдання стає все більш цікавим та урізноманітненим. Аутентичні тексти, відеоролики, рольові ігри – все це додає до розвитку даного методу свого різноманіття.

Прямий метод часто також виділяють або окремо, або як підвид природнього, але нам би хотілося зупинитись на ньому більш детально, тому що він теж був доволі важливим етапом розвитку методики викладання іноземних мов. Значення слів іноземної мови автори методу вбачали у вивченні напряду, не через переклад як такий (В. Фієтор, Б. Пассі, Б. Еггерт, Ш. Швейцер та ін.) [3, с. 12]. Більш науково розвинуті та обґрунтовані постулати цього методу базувалися на твердженні, що пам'ять та відчуття є основними факторами у засвоєнні нової мови, а не мислення та логіка, як вважалося у попередніх методиках. Психологи, лінгвісти та методисти виступали за мінізування рідної мови при вивченні та розвитку мислення на іноземній мові з початку її вивчення. Мислення на іноземній мові досягається за рахунок використання аудіо та відео засобів, спонукаючи студента до говоріння. На початковому рівні саме це є найпершим із завдань. Безпосереднє спілкування з носіями мови також робить свою справу, демонструючи утилітарний характер навчання та реальні засоби спілкування. Викладач як актор та, більшою мірою, режисер, створює реальні ситуації для засвоєння

лексико-граматичного матеріалу та спонукає до говоріння. При цьому підкреслюється іще і його роль як керівника процесу, його роль у виправленні фонетичних помилок у вимові. Викладач є спонукачем до відповідей різного, часто провокаційного характеру, таким чином, студенти вивчають тільки найбільш частотну лексику, будують речення, а не окремі вислови, запам'ятовують слова у контексті їх використання. Мислити іноземною мовою стає легше і ефективніше.

Аудіолінгвальний та аудіовізуальний методи стали вихідцями цієї методи викладання.

Зробивши короткий огляд основних методик навчання іноземній мові, можна, нарешті, перейти до такого методу, як комунікативний, тому що зараз він по праву стає все більш розповсюдженим та популярним серед викладачів іноземних мов.

Його основним положенням є мова як система для висловлювання значень, головна її функція – це взаємодія та комунікація, основні її одиниці – це – категорії функціональних та комунікативних значень дискурсу [3, с. 8]. Завдання цієї методи

полягає у виробленні саме комунікативних навичок хоча б на достатньому рівні для спілкування у побуті та подальшої професійної діяльності. Рольова гра виступає головним чинником тренування та навчання. Відпрацювання лексико – граматичних навичок відбувається у практиці. Рідній мові також відводиться мінімальна роль, а граматичні положення засвоюються на інтуїтивній основі. Принципи роботи у групах задля відпрацювання комунікації є наріжним у даному методі, а фонові знання студентів використовуються більш широко, ніж у попередніх підходах. Автентичність матеріалів надає велику кількість можливостей для відпрацювання навичок спілкування у цьому підході.

Висновки. Як бачимо, історія розвитку методики викладання наводить багато підходів та методик, але найбільш науково обгрунтованим та ефективним на даний час залишається саме комунікативна методика викладання і подальший розвиток та вивчення її принципів та характеристик, її позитивних та негативних положень є предметом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бородіна Г., Бовчалюк Я. Система і характер вправ професійно-орієнтовного підручника для інтенсивного навчання читання. *Іноземні мови*. 2000. No 3. С. 37–39.
2. Мошков В.В. Навчання іноземних мов в Україні. *Іноземні мови*. 2000. No 1. С. 6–9.
3. Панова Л. Основні етапи розвитку методики навчання іноземних мов у XIX–XX ст. Ніжин, 1999. 18 с.
4. Reading in the Composition: Second Languages Perspectives / Joan L. Carson, Hona Leki, Eds. Boston, MA : Heinil, 2003. 179 p.

ФЕНОМЕН КОЛЬОРУ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

THE PHENOMENON OF COLOR AND ITS REPRESENTATION IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE

Гайденко Ю.О.,

orcid.org/0000-0002-4063-525X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Сергєєва О.О.,

orcid.org/0000-0002-7396-5511

викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

В статті досліджено, як кольори сприймаються різними народами та відображаються в мові. В статті описано взаємозв'язок різних чинників, таких як культурно-історичних, індивідуально-психофізіологічних, соціально-політичних на передачу кольоропозначень в англійській мові. Символіка кольору, на думку багатьох вчених, виникла дуже давно, ще в ті часи, коли люди навчилися добувати і використовувати природні фарби. З того часу символізм пройшов довгий шлях. В статті показано, що в англійських та українських мовах, як і в інших розвинених мовах, семантичне поле назв, що позначають колір складається із власне кольорів так із асоціативних, метафоричних, побудованих на складних взаємо зв'язках назв предметів чи явищ з їх забарвленням і образом, що виникає в уяві носіїв певної мови на різних етапах історичного розвитку. Назва кольору не втрачає повністю первинних значень, а зберігає їх не лише у фразеологічних одиницях, а й у текстах з певним стилістичним забарвленням. Семантика кольору проявляється найбільше при поєднанні прикметників з іменниками. В статті доведено, що дослідження семантики кольору дає змогу виявити значення кольору унікальної для кожної культури, сформовані в результаті її культурно-історичного розвитку. Вивчення інформаційного та комунікативно-прагматичного потенціалу кольоропозначень та семантичні способи їх реалізації у мові дає змогу пояснити характер конотативних смислових відтінків назв кольору, з'ясувати семантичний механізм переосмислення кольорових значень, що здійснюється під впливом різних факторів. Дослідження показало, що колір може виражатися двома факторами: експліцитно та імпліцитно. Під експліцитним маємо на увазі пряме називання кольору або ознаки за кольором, під імпліцитним – через ознаку предмета, що закріплений в побуті або в культурі на рівні традиції. Назви на позначення кольорів становлять значний прошарок у лексиці сучасної англійської мови і широко використовуються як у розмовній мові, так і в літературі. Перспективи подальших досліджень спрямовані на аналіз лексем у фразеологічних одиниць, в яких є кольороназва та виявити зв'язок одиниць між собою.

Ключові слова: семантика, фразеологічні одиниці, лексеми, кольороназва, відтінки, символіка кольору.

The article examines how colors are perceived by different people and reflected in language. The article describes the interrelationship of various factors, such as cultural-historical, individual-psychophysiological, and socio-political, in the transmission of color designations in the English language. Color symbolism, according to many scientists, arose a long time ago, back in the days when people learned to extract and use natural dyes. Symbolism has come a long way since then. The article shows that in English and Ukrainian languages, as well as in other developed languages, the semantic field of names denoting color consists of actual colors, such as associative and metaphorical, built on complex interrelationships of the names of objects or phenomena with their color and an image that arises in the imagination of speakers of a certain language at different stages of historical development. The name of the color does not completely lose its primary meanings but preserves them not only in phraseological units but also in texts with a certain stylistic color. The semantics of color is most evident when combining adjectives with nouns. The article proves that the study of color semantics makes it possible to reveal the meaning of color unique to each culture, formed as a result of its cultural and historical development. The study of the informational and communicative-pragmatic potential of color markings and the semantic ways of their implementation in the language makes it possible to explain the nature of the connotative semantic shades of color names, to find out the semantic mechanism of the reinterpretation of color meanings, which is carried out under the influence of various factors. The study showed that color can be expressed by two factors: explicit and implicit. By explicit we mean the direct naming of color or a sign by color, by implicit - through the sign of an object that is fixed in everyday life culture at the level of tradition. Names for colors are a significant layer in the vocabulary of the modern English language and are widely used both in colloquial language and in literature. Prospects for further research are aimed at the analysis of lexemes in phraseological units, which have a color name, and to reveal the connection between the units.

Key words: semantics, phraseological units, lexemes, color name, dyes, color symbolism.

Постановка проблеми. Сприйняття кольору різними народами та його трактування неоднакове. Саме тому багатства барв навколишнього світу, своєрідно відображається у різних мовах світу. Це означає, що ставлення до кольорів цілком і повністю визначається культурно-сторичними традиціями та звичаями того чи іншого народу, тобто його історією, культурою та побутом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні дослідження свідчать про тенденцію позначати одним ключовим словом велику кількість відтінків [1; 2; 3; 4]. Багато різноманітних теорій та гіпотез стосовно кількості та універсальності кольорових термінів у лінгвістиці існувало здавна. Культура та історія у кожного народу інша, а кольори однакові, це створює певну відмінність у їх сприйнятті.

Постановка завдання. Основною метою статті є дослідження теоретичних матеріалів, присвячені назвам кольорів в одиницях мови; виявити як кольори відображаються в англійській мові. Для поставленої мети необхідно виконати такі завдання: ознайомитись з матеріалами; виявити та порівняти семантичні особливості та символічні значення кольорів в української та англійської мови.

Предметом дослідження виступає поняття феномену кольору в англійській мові, об'єктом – фразеологічні одиниці в мові, в складі якого присутня назва кольору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доведено, що різні люди по-різному сприймають і називають певні відтінки кольорів. Тому постає питання – що ж таке колір? Щоб дати вичерпну відповідь на це питання, слід, перш за все, звернутись не до лінгвістики, а до фізики. Як фізичне явище колір даний людині в зорових відчуттях. І.Ньютон встановив, що світлові промені не є кольоровими. Колір – електромагнітні хвилі з певним набором характеристик (інтенсивність, спектральний склад тощо), які є фізичними корелятами, причому неоднозначними, характеристикам нашим перцептивним образом [5; 6]. Кожному кольору спектра відповідає довжина хвилі – від найкоротшої до найдовшої (ультрафіолетовий та червоний кольори відповідно).

На думку деяких вчених, на сприйняття кольору впливають кліматичні умови і навіть спосіб життя, що може служити причиною відмінності символіки кольору [2; 7]. Психологи під відчуттям та сприйняттям розуміють конкретні види образів, тобто явища цілком суб'єктивні, а це означає, що поняття кольору не існує поза нашим сприйняттям.

Для розуміння особливостей кольоросприйняття різними народами важливою, на нашу думку, є гіпотеза Сепіра-Уорфа [2]. На думку американських вчених, мова та спосіб мислення народу взапов'язані. Вивчаючи мову, людина засвоює певне ставлення до навколишнього світу, яке відображається у структурах рідної мови. Оскільки мови по-різному класифікують навколишній світ, то і носії відрізняються за способом ставлення до цієї дійсності. Наслідком визнання гіпотези лінгвістичної відносності є визнання факту, що у мові міститься система цінностей і значення, що виражаються в ній, складаються у колективну філософію, тобто, у свідомості мовця існує ряд базових реферантів, які він використовує при називанні того чи іншого кольору.

Науці невідомий жодний випадок втрати терміну кольоропозначення, а кількість лексичних одиниць на позначення кольору у мові залежить від економічного та культурного розвитку країни досліджувальної мови, ступеня та її ізоляції та інших екстралінгвістичних факторів. Екстралінгвістика (Exterior linguistics) – лінгвістика що вивчає аспект мови, що пов'язаний безпосередньо з функціонуванням людини, яка розмовляє, а також використання в мовленнєвих пауз, різних психофізіологічних проявів людини: плач, сміх, шепіт тощо. Екстралінгвістичні дослідження кольору, поряд із дослідженнями фізичної природи світла, явищ кольорового контрасту та багатьма іншими, мають безліч прикладних вимірів, пов'язаних із можливостями використання знань про колір у низці та сприйняттям кольору людиною.

Багато учених відзначають збільшення кількості науково-технічних галузей, у яких використання кольору має вузькоспеціальний термінологічний характер. При цьому звертається увага на те, що вживання кольоропозначень широко використовується також у термінології різних наук. Фабен Біррен при дослідженні кольору визначився з чотирма асоціаціями: 1) об'єктивні 2) суб'єктивні 3) розумові; 4) загальні. Під розумовими асоціаціями мається на увазі асоціації у формі іменників. Під об'єктивними та суб'єктивними – ситуації, коли колір співвідноситься із зовнішнім об'єктом чи внутрішнім душевним станом. Наприклад такі прикметники як привітний, життєрадісний, небесний, надихаючий є об'єктивними асоціаціями кольору жовтий. Суб'єктивними асоціаціями є висока духовність та здоров'я. Розумові асоціації: сонячне світло, а загальні – сонячний, світлий.

Кількість кольоропозначень-символів досить обмежена. Найчастіше в ролі символів, використовують основні кольори, тобто білий, чорний, червоний, синій, зелений, жовтий і фіолетовий. Але й цей перелік може змінюватись в залежності від культури. Символічні значення кольорів особливо стосовно «кольорової тріади» - білого, червоного та чорного є спільними в різних культурах, віддалених у часі та просторі.

Символіка кольору на думку багатьох вчених, виникла дуже давно, ще в ті часі, коли люди навчилася самостійно добувати і змішувати природні фарби. З того часу символіка дещо змінилась. Колір, що за своєю природою є поняттям абстрактним, особливо тяжіє до символіки, яка широко представлена у фольклорі, геральдиці, релігії, мистецтві тощо. Символи на позначення кольору існують у свідомості у вигляді єдності чуттєвого образу кольору і лексичної одиниці, які відіграючи інформативну роль у реальному світі, стають символами різних понять та явищ.

Людині, яка прагне зрозуміти культуру і традиції іншої, далекої країни, набагато легше зробити це, осягнувши символіку кольорів народу, що її населяють [8]. Так, подорожуючи за кордоном, важливо не порушити заборони на використання тих чи інших кольорів в одязі та предметах повсякденного вжитку. Прикладом таких заборон є носіння одягу кольору що вважається кольором трауру у тій чи іншій країні. Традиції символіки кольору зараз багато в чому втрачені, особливо в розвинених країнах, де панує утилітарне ставлення до кольору [9]. Причому за даними етнографів, чим менш розвинена у соціальному, культурному чи політичному відношенні є країна, тим суворіші правила у використанні кольорів існують у ній. Проте, коли культури відкриваються назустріч новим ідеям, вони розширюють і палітру кольорів, поширених у вжитку [10]. Думка про існування особливих значень кольорів вперше була висунута ще в Давній Індії – вона прослідковується у працях з алхімії, релігії тощо. Колір персоніфікується у ритуальних обрядах у всіх релігіях. Назва кольору часто виступає символом у традиційній східній медицині, магії, астрології. Люди обирали певні кольори для гербів, прапорів, одягу. За кольором можна було безпомилково визначити їх походження. Так, скажімо, пурпуровий колір був привілеєм королівських осіб. На сході лише члени імператорської родини могли носити одяг такого кольору, а також використовувати його для предметів, що їх оточували [3].

Вперше вивченням феномену значення кольору зацікавився Гете [4], який у своїх працях

виділив три основні рівні: власне колір; комбінація кольорів; символіка поєднання кольору та форм. Розуміння символіки кольору стає важливим при вивченні семантики кольорів.

Розглянемо основні кольори та їх тлумачення:

Чорний колір є символом скорботи в християнстві, походить від забобонів. Вважається що, чорний одяг та вуаль може відлякати злих демонів. Також вважається чорний колір символ ночі, каяття, тиші та пустоти. Однак в Японії – це колір радості.

black day – траурний день;

look black – виглядати засмученим, похмурим;

the black sheep of the family – людина, яку не поважають і вважають нікчемною;

a black-tie event – офіційна подія;

blackmail – шантажувати.

Червоний колір є символом небезпеки (часто використовується на дорожніх знаках), сили, війни та революції. Червоний колір символізує життя та в Древньому Римі позначає божественність.

red-letter day – важливий, пам'ятний день;

catch someone red-handed – зловити когось на гарячому;

paint the town red – гарно погуляти, святкувати щось;

red flag – ознака небезпеки;

roll out the red carpet – зустріти хлібом-сіллю, з почеснями.

Як протилежність чорному, *білий колір* посідає особливе місце в системі кольорового спектру і виражає аспект універсального. В тибетській традиції білий – колір гори Меру, що знаходиться в центрі світу і означає рух до просвітлення. Білий колір уособлює духовне начало. Ці аналогії лежать в основі етимології деяких географічних назв: Альба Лонга, Альбїон, Албанія. В своєму негативному прояві білий, як і зелений – колір смерті. Крім того білий – знак місяця. Проте, в більшості країн цей колір символізує чистоту, невинність та досконалість.

as white as a ghost – білий, як смерть;

tell a white-lie – говорити брехню заради добра;

white night – ніч без сну;

white elephant – подарунок, від якого не знаєш як позбутися;

show the white feather – злякатися.

Дослідження показують, що *жовтий колір* сприймається людиною швидше та легше, тому що це символ тривоги та попередження (це проявляється на дорожніх знаках). Також, вважається, жовтий колір – колір зради, ревнощів (європейські країни) та слави, інтелекту (західні країни). Фразеологічні одиниці в англійській мові, де

можна зустріти назву жовтого кольору, в основному, має негативне значення:

yellow dog – нікчемна людина;

yellow look – заздрісний погляд;

to be yellow about the gills – мати нездоровий вигляд, хворіти, занедужати;

to turn yellow – злякатися;

yellow press – жовта преса.

Цікавим виявляється той факт, що колір золота, відрізняється за значенням від жовтого, що позначає колір розуму, мудрості та безсмертя:

golden hours – щасливий час;

golden opportunity – чудова, блискуча можливість;

golden time – щасливі роки.

Синім кольором позначають стабільність, вірність, досканалість і мир та символ королівської влади.

once in a blue moon – рідко;

feel blue – сумувати;

blue blood – блакитна кров (аристократична);

blue-pencil – редагувати;

talk a blue streak – говорити беззупину.

Зелений колір є кольором незрілості, та молодості у більшості культурах. Це колір природи, дозрівання та безсмертя. У деяких народах зелений позначає багатство, з іншого боку – банкрутство (європейські країни).

be as green as grass – бути недосвідченим, молодим;

give the green light – давати добро, згоду на щось;

be green with envy – позеленіти від заздрощів;

in the green tree – нід час розквіту, процвітання;

green part – напівфабрикат.

Нове значення слова ніколи не виникає з нічого. Воно опирається на попереднє значення, яке часткове міститься в новому. З переліку попереднього значення виділяється ознака, що опосередковує перехід до значення, яка зароджується і виступає як його представник. Після цього, ця етимологічна

логічна ознака може в подальшому відійти на периферію лексико-семантичного поля або навіть з часом зовсім зникнути. Вивчаючи семантику слова потрібно звертати увагу на розуміння його концепту – смислового значення слова. Концепт має складну структуру. Вивчаючи структуру, ми можемо отримати багатогранну інформацію про колір. До структури концепту входить три складові: ціннісна, понятійна та образна. В понятійній складовій можна виділити три рівні: актуальна основна ознака, одна або кілька додаткових ознак і внутрішня форма. Серед методів описання концепта можна виділити наступні: метод визначення буквального значення і внутрішньої форми (вивчення етимології концепта), історичний метод (вивчення історії концепта) та соціальний (те, як концепти співіснують у суспільстві) та експериментальні методи [11]. Як бачимо, слова на позначення кольорів у фразеологічних одиницях використовуються через пояснення ознаки за кольором або через ознаку, що закріплена в побуті та традиціях, історії народу.

Висновки. Твердження описані у статті не співпадають з думкою фізиків про природу кольору. Вони під кольором розуміють не властивість предметів, а суб'єктивні відчуття. Але якщо кольори розрізняються за значенням, вони мають певний психологічний зміст, їх вивчення потребує додаткового аналізу та порівняння феномену кольору та передачу значення фразеологічних одиниць в різних мовах світу. Перспективи подальших розробок спрямовані на аналіз лексем у фразеологічних одиниць, в яких є кольороназва та виявити зв'язок одиниць між собою. Для дослідження семантики кольороназв в англійській та українській мовах слід дослідити лексико-семантичне поле основних кольороназв, визначити ядро та периферію кожного з них, адже кольорова номінація – концептуально-мовне явище, елемент мовної картини світу з притаманними їй логічним, антропологічними та національно-специфічними ознаками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вежбицкая А. Мова. Культура. Пізнання: позначення кольору і універсалії зорового сприйняття. Москва, 1996. С. 231–291.
2. Даниленко Д.П. Мовна картина світу в гіпотезі Сепіра-Уорфа: вісник ІГЛУ. 2003 URL: <http://www.islu.ru/danilenko/articles.htm> (дата звернення: 08.08.2022).
3. Берлін Б., Кей П. Основні колірні терміни: їх універсальність та еволюція. Лос-Анджелес, 1969. 273 с.
4. Біррен Ф. Колірна психологія та кольоротерапія: фактичне дослідження впливу кольору на життя людини. Нью Йорк : Путнам, 1961. 302 с.
5. Кей П. Колір: ключові терміни з мови та культури. Нью-Йорк : Видавництво Алессандро Дюран Блеквел, 2001. С. 27–29.
6. Бондарко А. Лінгвістика тексту в системі функціональної граматики: Текст. Структура і семантика. Москва, 2001. С. 4–13.

7. Фрумкіна Р.М. Колір, сенс, подібність. Москва, 1984. 164 с.
8. Торбенська І. В. Системні зв'язки фразеологізмів з колірним компонентом. Черкаси, 2003. Ч. 1: Актуальні проблеми менталінгвістики. С. 181–187.
9. Деева І.М. Валентні властивості англійських прикметників – периферійних “коліропозначень”. *Теоретичні питання англійської філології*. Горький, 1974. С. 164–180.
10. Башманівський О. Л. Лексико-семантичні особливості прикметника black в англійській мові. *Вісник Львівського університету*. 2009. №48. С. 300–305.
11. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ, 1999. 288 с.

УДК 811.111'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.17>**VARIABILITY OF THE CONCEPT “SCIENTIFIC DISCOURSE”: MODERN DIMENSION****ВАРІАТИВНІСТЬ КОНЦЕПТУ «НАУКОВИЙ ДИСКУРС»: СУЧАСНИЙ ВИМІР****Holubova H.V.,***orcid.org/0000-0003-1420-0591**Candidate of Pedagogical Sciences,**Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages**Odessa National A.V. Nezhdanova Academy of Music*

The main task of the article is to consider theoretical grounds of the scientific discourse in the aspect of its tasks and peculiarities. It was found out that discourse in linguistics is considered as a coherent text in the context of numerous accompanying background factors (sociocultural, ontological, psychological, etc.); an enclosed integrated communicative situation (event), the components of which are communicators and the text as a sign mediator, determined by various factors that intermediate communication and understanding (social, cultural, ethnic, etc.); language communication style; a sample of speech behavior in a certain social sphere, which has a determined set of variables. The term «discourse» is often identified with the language in real use and is applied to describe a text in a direct communicative context.

Various types of discourse are distinguished in the domain of modern research, whereas modern scientific discourse is characterized by its social conditionality, which is a determining factor in the language structure formation of this type of discourse. In addition, in recent years, the researchers point out its special dynamism, causing a number of changes, the refusal to use standard clichés, the emotionality of scientific discourse through involving a number of expressive means. The purpose of scientific discourse is acquisition and transmission of new professional knowledge about the object and the subject of the research, its properties, rendering of a certain scientific problem, awareness of the results of research activities, representing the position on a certain scientific problem; transferring scientific propositions, scientific and technical information, solving a scientific problem, attracting the addressee. The main peculiarities of scientific discourse are as follows: intertextuality, dialogicity, pragmatism and genre variability. As a type of proper institutional discourse, the scientific discourse is characterized by creativity, objectivity, logic of transmitted information and professional value. It is prone to professional orientation, connection with the addressee, anthropocentrism, multidisciplinary.

Key words: discourse, scientific discourse, text, knowledge, communication.

Основним завданням статті є розгляд теоретичних засад наукового дискурсу. З'ясовано, що дискурс у лінгвістиці розглядається як зв'язний текст у контексті численних супутніх факторів (соціокультурних, онтологічних, психологічних тощо); замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), компонентами якої є комунікатори та текст як знаковий посередник, детермінована різноманітними чинниками, що опосередковують спілкування та розуміння (соціальними, культурними, етнічними тощо); стиль мовного спілкування; зразок мовленнєвої поведінки в певній соціальній сфері, що має означений набір змінних. Термін «дискурс» часто ототожнюють із реальною мовою та застосовують для опису тексту в прямому комунікативному контексті. З'ясовано, що у сфері сучасного дослідження виокремлюють різні типи дискурсу. Для сучасного наукового дискурсу характерна його соціальна зумовленість, що є визначальним фактором формування мовної структури цього типу дискурсу. В останні роки дослідники відзначають його особливий динамізм, що спричиняє низку змін, відмову від використання стандартних кліше, емоційність наукового дискурсу через залучення низки виражальних засобів. Метою наукового дискурсу є здобуття та передача нових професійних знань про об'єкт і предмет дослідження, його властивості, постановка певної наукової проблеми, усвідомлення результатів дослідницької діяльності, репрезентація позиції з певної наукової проблеми; донесення наукових положень, науково-технічної інформації, вирішення наукової проблеми, зацікавлення адресата. Основними особливостями наукового дискурсу є інтертекстуальність, діалогічність, прагматизм та

жанрова варіативність. Як різновид власне інституційного дискурсу, науковий дискурс характеризується креативністю, об'єктивністю, логічністю передаваної інформації та професійною цінністю. Вирізняється професійною спрямованістю, зв'язком із адресатом, антропоцентризмом, мультидисциплінарністю.

Ключові слова: дискурс, науковий дискурс, текст, знання, комунікація.

Setting of the problem and relevancy substantiation. The investigation of discourse is implemented from the point of view of linguistics, philosophy, sociology, ethnography, stylistics, semiotics, communication theory, grammar, literary studies and in interdisciplinary areas of sociolinguistics, psycholinguistics, linguistic and cultural studies, structural linguistics, linguistic stylistics, linguistic semantics, grammatical stylistics, cognitive semantics, etc.

As it is well known, in modern linguistics there is no explicit integrated definition of the concept «discourse», in particular, the scientific (academic) one, which varies depending on the approach.

The values of scientific discourse are revealed in its key concepts (truth, knowledge, research) and are reduced to recognizing the knowability of the world, the need to multiply knowledge and prove its objectivity, impartiality in the search for truth.

Various types of discourse are distinguished in the domain of modern research. Their number is not permanent, since in the process of social development they may disappear, transform, unite. There oftentimes appear new types of discourse. All the above necessitates the investigation of discourse and, of course, the relevance of the chosen issue.

Analysis of recent research and publications. The first references of the scientific discourse are found in the classic treatises of Aristotle, R. Descartes, Democritus, I. Kant, I. Newton. The following researchers paid special attention to the study of the peculiarities of scientific discourse: O. Ilchenko, M. Kotyurova, N. Nepiyvoda, P. Seligey, and others. The linguistic analysis of the discourse was carried out by N. Arutyunova, T. Dake, J. Lakoff and others. The works of these researchers formed the methodological basis for the formulation of the term «scientific discourse».

The purpose of the article is to consider theoretical grounds of the scientific discourse and to review its tasks and peculiarities.

Presentation of the main research material. In the works of domestic and foreign scholars, discourse is traditionally considered as a holistic speech composition in the diversity of its cognitive-communicative functions. The term «discourse» is often identified with the language in real use and is applied to describe a text in the direct communicative context.

Discourse is often interpreted as a kind of dynamic model of the text, textual communication associated

with the subject's communicative activities [5, p. 11–12]. According to I. Bekhta, discourse is a broader concept than the text, it relates to the categories of logic, psychology, philosophy and is focused on a person, his / her experience, knowledge, intellectual level, way of expressing knowledge about the world around us [1, p. 193]. Discourse as a communicative event that takes place between the speaker and the listener in a certain temporal and spatial continuum. This event must include both verbal and non-verbal components, i.e. those mental processes that inevitably accompany the process of communication (T. van Dake, 1989).

Discourse in linguistics is considered as a coherent text in the context of numerous accompanying background factors (sociocultural, ontological, psychological, etc.); a closed whole communicative situation (event), the components of which are communicators and the text as a sign mediator, determined by various factors that mediate communication and understanding (social, cultural, ethnic, etc.); language communication style; a sample of speech behavior in a certain social sphere, which has a determined set of variables [7, p. 568–569].

According to J. Brown (1983), investigation of discourse cannot be limited only to the direct analysis of using the language without considering the purpose or functions that are implemented in the process of human activity. French scholar E. Benvenista was the first to propose the definition of discourse as any statement that determines the presence of communicators: the addressee, the sender, as well as the intentions of the sender to influence his interlocutor in some way. N. Fearclough noted that the concept of discourse should not be reduced to ordinary use of language, whereas oral or written speech should be considered as form of social practice. The same opinion was sustained by R. Fasold, emphasizing that the study of discourse is the study of all the language usage aspects.

There are different approaches to the classification of discourse. The most outspread is the one according to which there are two types of discourse: personal, focused on interpersonal communication; institutional, status-oriented. Such a discourse involves professional communication between persons in accordance with certain norms and is distinguished by the two features: purpose and participants of communication.

According to the followers of communicative, structural-semantic, structural-syntactic, socio-pragmatic, structural-stylistic approaches, scientific (academic) discourse is a non-textual organization of spoken language, characterized by a vague division into parts, the dominance of associative connections, spontaneity and high contextuality; the text immersed into the situation of communication, into life (N. Arutyunova); special language within a language that expresses special mentality and has its own texts (Yu. Stepanov), socially or ideologically limited type of expression (P. Serio). The scientists note that scientific (academic) discourse is a type of discursive activity in the field of communication verbalized in the text, speech interaction of representatives of the relevant social group / institute with the aim of realizing status-role opportunities within the limits set by this social institution [9, p. 164], i.e., according to Kolesnikova I. A., the component of the professional zone of professional discourse [4, p. 7]. In its turn, scientific discourse can be considered as a special type of interaction based on communicative strategies and tactics used by the speaker to influence his addressee, and which reflect both general typological and ethnospecific features [3, p. 7].

Modern scientific discourse is characterized by its social conditionality, which is a determining factor in the language structure formation of this type of discourse. In addition, in recent years, the researchers point out its special dynamism, causing a number of changes, the refusal to use standard clichés, the emotionality of scientific discourse through involving a number of expressive means. All this results from the changes in human behavior, which in its turn leads to the altering in tradition. The changes in the surroundings of scientific communication are caused by the current changes in society. Those changes are caused by the following reasons: personification of the scientific discourse, pluralization, as well as the emergence of new types of scientific activity [8, p. 156].

The task of scientific discourse is to prove certain provisions, hypotheses, arguments, precise and systematic presentation of scientific problems with the aim of describing, defining and explaining the phenomena of nature and social life; transfer the amount of knowledge, thoroughly explain the results of research [6]. The task of the communicator of scientific discourse is to decode the message on the same conditions and for the same purpose, which are intentionally set by the addressee of this message.

Scientific discourse is represented by a number of textual varieties that are used by scientific communities in everyday communication practice,

performing educational, scientific and administrative tasks. The selection of different genres of scientific texts is based on both internal (semantic) and external (formal) aspects. Thus, functional approach investigates the discourse through the lens of language functions. The linguistic stylistic approach is characterized by selecting the registers of communication based on discourse analysis dividing oral and written language in their genre varieties. The proponents of the cognitive-semantic approach understand discourse from the point of view of the implementation of certain communicative-cognitive structures, expressed by frame models, which contain socio-cultural information. Within the linguistic and cultural approach, the specifics of the discourse, inherent in a separate ethno-cultural community, with a characteristic set of language and etiquette communication formulas are established.

Scientific discourse has indications of creativity and professional values. It also has other signs of professional discourse, such as: professional orientation, anthropocentrism, multidisciplinary, disproportionality of individual development of its parts, dialogicity, selectivity, insularity, non-cyclicity, didacticism, dynamism, language normativity, stylistic layering [6].

The purpose of scientific discourse is acquisition and transmission of new professional knowledge about the object and the subject of the research, its properties, rendering of a certain scientific problem, awareness of the results of research activities, representing the position on a certain scientific problem; transferring scientific propositions, scientific and technical information, solving a scientific problem, attracting the addressee. Scientific discourse includes genres the purpose of which is to solve a theoretical or applied scientific problem. Scientific discourse is created by scientists, its participants are usually the specialists with the appropriate level of training, having the same status and pragmatic thesaurus as the author has [2].

The main peculiarities of scientific discourse are as follows: intertextuality, dialogicity, pragmatism and genre variability. As a type of proper institutional discourse scientific discourse is characterized by creativity, objectivity, logic of transmitted information and professional value. It is prone to professional orientation, connection with the addressee, anthropocentrism, multidisciplinary, etc.

Thus, we come to the conclusion that in a broad sense, discourse can be considered in two directions, each of which is complex and multi-component, those are the text, which is a means of fixing the discourse on writing, and the communicative process

in the form of a monologue or dialogue, which is the reflection of discourse in oral speech. Among the tasks of scientific discourse there can be noted: the analysis of scientific problems for the purpose of research and explanation, the transfer of knowledge

and investigation results, dissemination of scientific and technical information, investigation of scientific problems, etc. The **perspectives** for further research can be seen in the studying of scientific discourse both as communicative process and event.

BIBLIOGRAPHY:

1. Бехта І. А. Дискурс наратора в англомовній художній прозі. К. : Грамота, 2004. 304 с.
2. Дискурс у комунікативних системах : [зб. наук. ст.] / Київ, Міжнародний університет; [Редкол. : Денисова С. П. (головний редактор) та ін.]. Київ, 2004. 344 с.
3. Ільченко О. І. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2002. 37 с.
4. Колеснікова І. А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.15 «Загальне мовознавство». К., 2009. 33 с.
5. Литвиненко Н. П. Український медичний дискурс : монографія. Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2009. 304 с.
6. Петровська О. С., Баранова С. В. Науковий дискурс та його компоненти. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/26210/1/Petrovs%27ka%20.pdf;jsessionid=9DD054148EA8B251D918B2DC4BE2B7FC>
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля. К. : 2008. 712 с.
8. Томахів М. В. Англомовний науковий дискурс : сучасний стан та перспективи подальших досліджень. *Одеський лінгвістичний вісник*. № 5. 2015. С. 154–157.
9. Шепітько С. Компоненти наукового дискурсу. *Наукові записки. Випуск 89 (5). Серія : Філологічні науки (мовознавство)* : У 5 ч. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. С. 164–167.

УДК 81'42:811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.18>

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ГОЛОВНОГО ПЕРСОНАЖА У РОМАНІ ДЖОНАТАНА САФРАНА ФОЄРА «EXTREMELY LOUD AND INCREDIBLY CLOSE»

LEXICAL-STYLISTIC MEANS OF MAIN CHARACTER IMAGE FORMATION IN SAFRAN FOER'S NOVEL "EXTREMELY LOUD AND INCREDIBLY CLOSE"

Ерліхман А.М.,

orcid.org/0000-0002-8796-8107

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов
Міжнародного гуманітарного університету

Кульчицька О.О.,

orcid.org/0000-0002-9992-8591

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті здійснено спробу аналізу образу головного персонажа крізь призму лексико-стилістичних засобів на матеріалі роману С. Фоєра *Extremely Loud and Incredibly Close*.

Художній текст розуміється як конгломерат засобів та прийомів, які функціонують у тісному взаємозв'язку та створюють об'єктивну дійсність на декількох рівнях (мовному, асоціативному, смисловому). Серед текстових елементів одним з найважливіших виступає образ персонажа, який є наскрізним каменем образної структури тексту.

У роботі увагу зосереджено на лексико-стилістичних засобах образотворення, які досліджувалися у функційному та кількісному аспектах. Аналіз лексико-стилістичних засобів передбачав декілька етапів дослідження:

виокремлення фрагмента тексту, який містить лексико-стилістичний засіб, визначення типу лексико-стилістичного засобу, з'ясування його смислового навантаження та ролі у образній системі головного персонажа.

В результаті розвідки було знайдено 10 лексико-стилістичних засобів, які функціонують у площині портретизації головного персонажа, а саме метафора, персоніфікація, порівняння, каламбур, градація, антитеза, антиклімакс, евфемізм, літота, гіпербола. Загальна кількість лексико-стилістичних засобів становить 96. Проведений кількісний аналіз засвідчує домінування метафори, яка представлена у кількості 21 одиниці. Високою репрезентативністю наділені також персоніфікація, градація та каламбур. Інші засоби характеризуються меншою частотністю.

Лексико-стилістичні засоби проаналізовані також крізь призму складників образу персонажа (особистісні характеристики, погляди, емоції та почуття, психологічний стан), які вони позначають. Лексико-стилістичні найбільш продуктивні у зображенні емоцій та почуттів (злість, печаль, провина, любов, сум, радість, здивування) та психологічних станів (невротичний стан, депресивний стан, obsesivні думки, страхи).

Ключові слова: лексико-стилістичний засіб, образ персонажа, художній текст, смислове навантаження, портретизація.

In the article an attempt is made to analyze the image of the main character in the scope of lexico-stylistic means in S. Foer's novel *Extremely Loud and Incredibly Close*.

An artistic text is understood as a conglomerate of means and techniques that function in a close relationship and create objective reality on several levels (linguistic, associative, semantic). Among the text elements, one of the most important is the image of the character, which is the cornerstone of the text's figurative structure.

The attention is focused on lexical-stylistic means of image formation, which were studied in functional and quantitative aspects. The analysis of lexical-stylistic means involves several stages of research: identifying a fragment of the text that contains a lexical-stylistic means, determining the type of lexical-stylistic means, clarifying its semantic load and role in the image system of the main character.

The analysis shows 10 lexical-stylistic devices that function in portraying the main character, namely metaphor, personification, comparison, pun, gradation, antithesis, anticlimax, euphemism, litote, hyperbole. The total number of lexical and stylistic means is 96. The conducted quantitative analysis confirms the dominance of the metaphor, which is represented in 21 units. Personification, gradation and pun are also highly representative. Other means are characterized by a lower frequency.

Lexical-stylistic means are also analyzed through the prism of the components of the character's image (personal characteristics, views, emotions and feelings, psychological state), which they denote. Lexical and stylistic are the most productive in depicting emotions and feelings (anger, sadness, guilt, love, sadness, joy, surprise) and psychological states (neurotic state, depressive state, obsessive thoughts, fears).

Key words: lexical-stylistic device, character image, artistic text, semantic load, portraiture.

Вступ. Для сучасної лінгвістики характерний перехід від вивчення мови як абстрактної системи до дослідження її функціональних проявів. Орієнтація на діяльнісний аспект спонукає науковців зосередити увагу на тексті як динамічній одиниці вищого рівня, за допомогою якої відбувається вербальна комунікація.

Художній текст постає об'єктом системних лінгвістичних досліджень, пов'язаних з його параметрами, структурою, онтологією, граматиною, типологією. Вивчення тексту з метою пізнання специфіки існування мови, її закономірностей та образотворчого потенціалу здійснюється багатьма вітчизняними (Я. В. Бистров [1], О. А. Бабелюк [2], О. Галайбіда [3], Н. А. Мостова [6], та іншими) так і іноземними дослідниками (Н. Джефрі та М. Шорт [12], Н. Норгард [17], П. Вердонк [19], А. Ферара [14], Р. Воткінс [20], Р. Тсур [18]). У працях мовознавців аналізуються текстові категорії, специфіка їх мовного вираження і функціонування, вивчаються комунікативні властивості тексту, особливості структури текстів різних стилів тощо. Багато уваги приділяється дослідженню художніх образів, їх структурі, типів, і що найважливіше механізмам їх створення мовними та текстовими засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Трактування поняття «образ» у лінгвістичній літературі викликає полеміку серед науковців. Проблема художнього образу була однією з центральних у літературознавстві ХХ століття. На початку ХХ століття доктор філологічних наук Л. Тимофеев писав, що «таке основне поняття як образ не має досі чіткого й загальноприйнятого змісту. Ми користуємося низкою майже паралельних термінів, що знову-таки часто-густо призводить до непорозумінь. Образ, тип, характер, герой, дійова особа, персонаж – ось низка термінів, які, з одного боку, наповнені кожен своїм змістом, а з іншого – як ніби є однорідними» [8, с. 53].

Сьогодні під «художнім образом» розуміють: «конкретно-чуттєву форму відтворення і перетворення дійсності» [10, с. 452], «систему думок, яку автор не завжди повністю та всебічно розкриває» [15, с. 78], систему образних деталей, які перебувають у тісному взаємовідображенні, завдяки чому створюється щось істотно нове, що володіє колосальною змістовою ємністю [16, с. 15].

Одним з художніх образів у художньому тексті виступає образ персонажа. Сутнісною рисою художньої комунікації є абсолютний антропоцентризм функціонуючих у ній текстів, обумовлений тим, що всі деталі зображуваної дійсності

усвідомлюються лише в їх співвідношенні з людиною, його внутрішнім світом і проблемами його буття. Саме з цієї причини людина виступає не тільки суб'єктом і адресатом художньої комунікації, а й її об'єктом, який постає в образах персонажів. Персонаж – це завжди суб'єкт, який виступає одночасно об'єктом споглядання і зображення. Щоб художня комунікація відбулася як естетичний феномен, її об'єкт повинен виступити як суб'єкт з орієнтацією на внутрішній, особистісний простір буття.

Л. Я. Гінзбург була сформульована гіпотеза, згідно з якою *персонаж* є серією послідовних появ або згадок однієї особи, зображення його дій, зовнішніх рис, внутрішніх станів, розповіді про пов'язані з ним події, авторський аналіз – «все це поступово наростає, утворюючи певну єдність, яка функціонує в різноманітних сюжетних ситуаціях, формальною ознакою цієї єдності є вже саме ім'я особи» [4, с. 273]. Таким чином, дослідниця говорить про певні архитипні та прецедентні ознаки, які закріплюються за ім'ям персонажа та у своїй сукупності формують комплекс якостей, що презентують у свідомості людини образ героя. Тут також варто згадати праці О. Сліпущо [7], А. І. Третяк [9], Є. А. Лисенко [5], Х. А. Щепанська [11], у яких розглядаються питання дефінування терміна «художній персонаж», його естетичної значущості, функційного навантаження тощо.

У формуванні образу персонажа важливу роль відіграє вибір окремих стилістичних прийомів, які застосовуються для опису персонажів та їхніх характерів. На основі філологічного аналізу мовної тканини словесно-художніх описів персонажів можна виявити той потенціал, який сприяє розкриттю характеру літературного героя та задуму твору в цілому, а також виявити, якою мірою вибір того чи іншого слова, різних конотацій, смислових зрощень сприяють створенню художніх образів, відображенню ідей, поглядів письменника.

У даній роботі ми робимо спробу виокремити усі лексико-стилістичні засоби образотворення головного персонажа та визначити їх функційне навантаження у формуванні комплексного портрету героя.

Методологія дослідження. У процесі дослідження проаналізовано роман «Extremely Loud and Incredibly Close» обсягом 325 сторінок, у якому було виокремлено 96 фрагментів, що містять лексико-стилістичні засоби за допомогою яких відбувається портретизація головного персонажа Оскара.

Для дослідження образу головного персонажа був розроблений алгоритм аналізу, який включає наступні етапи: 1) добірка фрагментів тексту, у яких містяться лексико-стилістичні засоби; 2) виокремлення лексико-стилістичних засобів та їх класифікація; 3) визначення смислового навантаження лексико-стилістичного засобу для побудови портрету персонажа.

У розвідці використано інтерпретаційно-текстовий аналіз, який був залучений з метою добору фрагментів тексту, у яких містяться лексико-стилістичні засоби. Також були застосовані контекстуальний аналіз та компонентний аналіз для інтерпретації смислових прирощень у різних контекстах, які функціонують в образотворчій площині та дослідження складників лексичного значення мовної одиниці відповідно.

Результати дослідження та їхнє обґрунтування. Лексико-стилістичні прийоми, вживаються у тексті в переносному значенні з метою створення художнього образу і досягнення більшої виразності [13]. Ці засоби збільшують емоційність та експресивність висловлювань та роблять вагомий внесок у формування комплексного портрету персонажа. У тексті знайдено низку лексико-стилістичних засобів:

1) **метафора.** Через відхилення в емоційному розвитку, Оскар відчуває певні проблеми при взаємодії з навколишнім світом. Кожна дія дається йому важко, він діє через силу. Найтяжчим випробуванням для нього виявляються стосунки з матір'ю, адже він звинувачує її у легковажності і все більше і більше віддаляється від неї:

• «<...> but I couldn't finish the sentence, her name wouldn't come, I tried again, it wouldn't come, **she was locked inside me, how strange...** » (с. 13);

• «Every time I left our apartment to go searching for the lock, **I became a little lighter, because I was getting closer to Dad. But I also became a little heavier, because I was getting farther from Mom**» (с. 52);

2) **порівняння.** Оскар був дуже близький зі своїм батьком, але не так добре ладнав з матір'ю. Він включав автовідповідач з голосом батька тільки тоді, коли мами не було вдома, або коли вона спала. Він не хотів, щоб вона дізналася про це і стала частиною цього таїнства, адже Оскар насамоті хоч на пару хвилин міг повернутися в той час, коли тато був живий:

«Even though the volume was way down, so Dad's voice wouldn't wake Mom, he still filled the room, **like how a light fills a room even when it's dim.** » (с. 27);

«... his voice was handsome and broken, **like a cobblestone street...** » (с. 62).

Оскар намагається зберегти навіть самі неявні деталі, які нагадують йому про батька. Будь-яка дрібниця, яку він виявить, залишається в його особистій колекції спогадів: «*And even after more than a year, it still smelled like shaving.*» (с. 17). Оскар – хлопчик, який захоплюється наукою. Він багато знає про навколишній світ і завжди намагається знайти приховані зв'язки і логіку абсолютно в усьому. Йому також дуже подобається космос, і все що з ним пов'язано. Він часто проводить паралелі свого життя, своїх пошуків з космосом: «*The dots from where I'd found things looked like the stars in the universe.*» (с. 8); «*A lot of the time I'd get that feeling like I was in the middle of a huge black ocean, or in deep space, but not in the fascinating way.*» (с. 17); «*... I was sitting in the corner stirring cream into coffee, around and around like a little solar system...*» (с. 15);

3) **неперсоніфікації**. Оскар любить придумувати різні винаходи, це допомагає йому відволікатися від похмурих думок. Придумуючи нові пристрії, він не рідко наділяє добре знайомі нам предмети різними нестандартними, живими якостями: «*What about a teakettle? What if the spout opened and closed when the steam came out, so it would become a mouth, and it could whistle pretty melodies, or do Shakespeare, or just crack up with me?*» (с. 1); «*So if you wanted to go to the ninety-fifth floor, you'd just press the 95 button and the ninety-fifth floor would come to you.*» (с. 3).

Хоча Оскар, в силу своїх відхилень в емоційному розвитку, не завжди може правильно розуміти емоції людей, і розуміти їх взагалі, він інтерпретує вчинки і слова людей по своєму, що дозволяє нам справді поглянути на світ його очима: «*She said, "I'll try," and I could feel the breath of her words against my face.*» (с. 49); «*Money can't buy me love, obviously, but I asked if it would have Zildjian cymbals.*» (с. 3).

Також Оскар, як і його батько і дід, дуже педантично ставиться до книг. Він вважав їх особливою рисою, сховищем знань і спогадів. З книгами йому спілкуватися простіше, ніж з людьми, вони не брешуть, не кривдять, не видають страшних гучних звуків: «*But the books protected us.*» (с. 63); «*The words are coming so easily. The pages are coming easily*» (с. 184); «*The books in my father's shed were sighing*» (с. 184).

4) **зінерболи**. Пристрасть до винаходів у Оскара була невгамовна і обумовлювалася тільки одним – бажанням винайти те, що могло б врятувати його батька і інших людей від смерті, а також значно спростити їх життя. Оскар думав про винаходи кожен день, витрачаючи на це більшу частину

свого вільного часу: «*One night, after what felt like a googolplex inventions, I went to Dad's closet.*» (с. 36).

На протязі свого пошуку, Оскар часто зустрічав замки, але всі вони не підходили до його ключа. Також він зустрічав безліч ключів, які відкривали ці самі замки, але для нього вони абсолютно нічого не значили: «*He showed me a rack that had a ton of keys on it.*» (с. 29);

5) **каламбури**. В силу своїх особливостей, Оскар має нестандартне почуття гумору. Деякі речі, які смішать більшість людей здаються йому безглуздими, а іноді навпаки, звичайні пересічні речі, часом нісенітниця, знаходять у нього відгук: «*"Or some kind of fire-retardant cabinet." That made me crack up a little, even though I know there's nothing funny about being a mental retard.*» (с. 39); «*On my way out, Stan said, "What a day!" I said, "Yeah." He asked, "What's on the menu?" I showed him the key. He said, "Lox?" I said, "Hilarious, but I don't eat anything with parents." He shook his head and said, "I couldn't help myself. So what's on the menu?"*» (с. 87).

Також, у Оскара існує проблема з розумінням переносного сенсу. Деякі вирази, які щільно увійшли в ужиток в переносному значенні для нього досі представляють складність. Іноді це створює комічні моменти:

«*I said, "I have a question that I was just wondering." He said, "Shoot." "Shoot?" "Shoot. Go ahead. Ask."*» (с. 39);

«*"Actually, I'm diabetic and I need some sugar asap." "Do you mean A.S.A.P.?" "Anyway."*» (с. 91).

«*You're going to catch a cold.*

I already have a cold.

You are going to catch a colder.» (с. 93);

6) **антитези**. Антитези функціонують у площині психологічного портрету головного персонажа, відображають його obsесивні думки з приводу смерті, терористичного акту, тощо: «*What's so horrible about being dead forever, and not feeling anything, and not even dreaming? What's so great about feeling and dreaming?*» (с. 145); «*It made me start to wonder if there were other people so lonely so close. I thought about "Eleanor Rigby." It's true, where do they all come from? And where do they all belong?*» (с. 163).

Автор часто використовує антитезу у порівняннях з іншими людьми. Проаналізуємо два приклади: «*I thought he wasn't going to respond, because he was such an amazing person and I was so normal*» (с. 11); «*"It's just that why would you have one for him and not one for my dad?" "What*

do you mean!” “*It isn't fair.*” “*What isn't fair?*” “*My dad was good. Mohammad Ali was evil.*”» (с. 159). У першому прикладі Оскар порівнює себе та Стівена Хокінга. Він не очікує, що відомий астрофізик відповість на його лист, адже він звичайна людина – *normal*. Антитеза утворюється вживання контекстуального антоніма *amazing*, який виражає унікальність та особливий дар дослідника. У другому ж прикладі антитеза виражає обурення хлопчика, адже його батько не був занесений у картотеку містера Блека, на відміну від Мухамеда Алі.

7) **градація**. Роль градації у художньому тексті багатопланова. З одного боку, вона допомагає глибше проникнути у смисл висловлення, породжує багаті образні асоціації, з іншого – посилює експресивність висловлювання. Наприклад: «*I wrapped the phone back up in the unfinished scarf, and put that back in the bag, and put that back in the box, and that in the other box, and all of that in the closet under lots of junk.*» (с. 69); «*They remember hundreds of calls. Thousands. There might not even be a limit.*» (с. 96).

Обидва приклади пов'язані з obsесивними переживаннями героя. Оскар був вдома коли останній раз дзвонив його батько, але чомусь не взяв трубку. Він страждає від почуття провини і намагається як найшвидше позбутися телефону. Така інтенсифікація емоцій вдало передається градацією у першому прикладі. У другому прикладі експліцитно представлена розповідь Оскара про слонів, які володіють феноменальною пам'яттю та можуть навіть запам'ятовувати різні вигуки. Проте, на імпліцитному рівні знову зображуються спогади про телефон. Оскар ніби запитує себе – «скільки ж було таких дзвінків від померлих 9/11?».

Градація виражає ступінь печалі та суму за батьком: «*My Dad's dead.*” *I told him. “Dead?” “He's inaminate.”*» (с. 90); «“*How much do you cry?*” “*How much?*” “*A Spoonful? A cup? A bathtub? If you added it up.*”» (с. 171). У першому прикладі Сафран Фоєр вживає градацію з метою виразити глибокий сум хлопчика за батьком, у другому ж градація позначає почуття образи на матір – Оскар докоряє матері, змушуючи її виправдовуватися.

8) **антиклімакс**. З позиції образотворення антиклімакс також функціонує, переважно, у створенні одного компонента портрета головного персонажа «психологічний стан». Проаналізуємо декілька прикладів: «*After dinner, I went up to my room. I took the box out of the closet, and the box out of the box, and the bag, and the unfinished scarf,*

and the phone.» (с. 207); «“*How much do you know about elephants?*” “*Not too much.*” “*Not too much a little? Or not too much nothing?*”» (с. 94).

Оскар бажає як найшвидше знову відчутти присутність батька, тому він біжить у гардеробну і як найшвидше намагається дістати телефон. Його почуття автор вдало передає використовуючи антиклімакс (перший приклад). У наступному прикладі за допомогою антиклімаксу імпліцитно реалізується зневажливе ставлення до жінки;

9) **літота**. У тексті знайдено тільки один випадок вживання лексико-стилістичного засобу *літота*, який зображує непрості стосунки між сином та матір'ю: «“*Just because Dad died, it doesn't mean you can be illogical, Mom*”» (с. 169). Тут реалізуються почуття докору, які висловлює матері за що вона змирилась зі смертю чоловіка та намагається продовжувати вести нормальний спосіб життя;

10) **евфемізми**. У тексті знайдено декілька евфемізмів. Оскар ніколи експліцитно не називає день смерті свого батька. Він використовує евфемізми *the day* та *the worst day*, які передають усю біль хлопчика, адже герой навіть не може вимовити дату смерті, або обставини за якими загинув батько: «“*Where were you!*” “*Where was I when?*” “*That day!*” “*What day?*” “*The day!*” “*What do you mean?*” “*Where were you!*” “*I was at work.*”» (с. 169); «*I saw from postmarks that the envelopes were organized chronologically, which means by date, and mailed from Dresden, Germany, which is where she came from. There was one for every day, from May 31, 1963, to the worst day.*» (с. 235).

Отже, в результаті дослідження було виявлено 10 лексико-стилістичних засобів, які функціонують в образотворчій площині. Також проведений кількісний аналіз, в ході якого проаналізовано 96 прикладів формування портрету головного персонажа (див. Рис. 1).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виконане дослідження присвячено проблемі формування художнього образу лексико-стилістичними засобами у романі *Extremely Loud and Incredibly Close*. Лексико-стилістичні засоби у художньому тексті виступають наріжним каменем портретизації, адже вони набувають стилістичного навантаження та творять нові смислові елементи, які підпорядковані авторській інтенції та естетичній природі тексту.

Виокремлено 10 лексико-стилістичних засобів (метафора, персоніфікація, порівняння, гіпербола, літота, евфемізм, каламбур, градація, антиклімакс, антитеза), які функціонують у площині портретизації Оскара. Встановлено, що ці при-

Рис. 1. Кількісні показники лексико-стилістичних засобів образотворення у романі *Extremely Loud and Incredibly Close*

йоми стають важливими художньо-образними елементами ідейно-естетичної структури художнього тексту. Лексико-стилістичні засоби виступають невід'ємними елементами формування образу головного персонажа та слугують відправною точкою у декодуванні основних імпліцитних смислів закладених автором.

Результати роботи відкривають перспективи подальшого вивчення засобів образотворення,

оскільки окреслені методологічні та просторові рамки дослідження не дозволяють здійснити бодай відносно повний аналіз його механізмів. Актуальним можна визнати виокремлення засобів образотворення інших персонажів у романі *Extremely Loud and Incredibly Close*, їх порівняльний аналіз Перспективним видається дослідження трансформацій, які виникають при перекладі стилістичних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабелюк О. А. Стилістичні засоби і прийоми крізь призму лінгвосинергетики. *Вісник КНЛУ Серія Філологія*. 2011. Том 14. №1. С. 7–17.
2. Бистров Я. В. Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики : монографія. Київ-Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г.М., 2016. 320 с.
3. Галайбіда О. Комунікативно-функціональне навантаження відокремлених конструкцій у художньому мовленні Джером К. Джерома. *Текст і дискурс: комунікативні перспективи*: мат. II Всеукраїнської науково-їнтернет конференції, 28–29 березня 2019 р. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. С. 25–27.
4. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе. Л. : Художественная литература, 1977. 443 с.
5. Лисенко Є. А. Образ, словесний образ, художній образ : уточнення понять. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика*. 2018. Вип. 18. Т. 1. С. 114–116.
6. Мостова Н. А. Лінгвостилісні засоби створення художнього образу у драматургічному тексті першої половини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2002. 17 с.
7. Сліпущко О. Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави (XI – перша половина XII ст). Київ : Аконті, 2009. 416 с.
8. Тимофеев Л. И. Основы теории литературы. М. : Просвещение, 1976. 448 с.
9. Третьяк А. І. Формування образу ідеологічного супротивника засобами художнього тексту (на прикладі роману М. Трублаїні «Шхуна «Колумб»»). *Наукові праці. Літературознавство*. 2014. Вип. 228. Т. 240. С. 87–92.
10. Українська мова : енциклопедія / [редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.
11. Щепанська Х. А. Мовний образ, концепт, вербальний символ і їх функціонування в художньому тексті / *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2012. Вип. 33. С. 66–71.
12. Geoffrey N., Short M. *Style in Fiction: a Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. New York : Person Education, 2007. 404 p.
13. Gwen L. C. Ripples of Trauma in Jonathan Safran Foer's "Extremely Loud & Incredibly Close" and in Art Spiegelman's "In the Shadow of No Towers". *Sillages Critiques*. 2015. V. 19. URL: <https://doi.org/10.4000/sillagescritiques.4285>
14. Ferrara A. *The Force of the Example: Explorations in the Paradigm of Judgement*. New York : Columbia University Press, 2008. 256 p.
15. Heslien S. *Cohesion, Style and Narrative in Foer's Extremely Loud and Incredibly Close: a thesis*. Oslo, 2012. 109 p.

16. Lezana M. On Tangle Information and Fluid Narrative: Scrapbooking and Photography in Extremely Loud and Incredibly Close. *A Journal of Culture and Literary Criticism*. № 13. 2007. P. 1–19.
17. Nørgaard N. Multimodality and the Literary Text: Making Sense of Safran Foer's *Extremely Loud and Incredibly Close*. *New Perspectives on Narrative and Multimodality*. London : Routledge, 2010. P. 115–126.
18. Tsur R. On the Shore of Nothingness: Space, Rhythm, and Semantic Structure in Religious Poetry and Its Mystic-secular Counterpart : a Study in Cognitive Poetics. New York : Imprint Academic, 2003. 380 p.
19. Verdonk P. *Stylistics*. Oxford : OUP Oxford, 2002. 124 p.
20. Watkins R. Disaster Dialogues: Word, Image and the Effective/Ethical Spaces of Illustrated Books. *Social Alternatives*. 2012. 31.3. С. 2–22.
21. Foer S. J. *Extremely Loud and Incredibly Close*. New York : Penguin. 325 c.

УДК 81'221'42:821.111.9

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.19>

ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ В ОПИСІ ЗАСОБІВ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНІВ ДЖОАН РОЛІНГ)

EVALUATIVE COMPONENT IN DESCRIPTION OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN FICTION (BASED ON THE NOVELS BY JOANNE ROWLING)

Жуковська А.В.,

orcid.org/0000-0001-6636-610X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін

*Нововолинського навчально-наукового інституту економіки та менеджменту
Західноукраїнського національного університету*

У запропонованій розвідці на матеріалі романів Дж. Ролінг «Гаррі Поттер і філософський камінь» і «Гаррі Поттер і в'язань Азкабану» обґрунтовується наявність оцінного компонента в описі засобів невербальної комунікації в художній літературі. У статті визначено поняття та представлено загальну характеристики категорії оцінки у мовознавстві; охарактеризовано сутність невербальної комунікації; представлено можливості опису невербальної комунікації персонажів художнього твору як засобу передачі оцінних значень. Аксиологічний аспект мови передбачає її здатність передавати почуття, оцінки людей, ситуацій та об'єктів, а також ділитися та протиставляти ці думки іншим мовцям. Складаючись під впливом інтересів, цілей, ідеалів, потреб комуніканта, оцінка відображає його ціннісну шкалу, характеризує об'єкт оцінки, класифікуючи і співвідносячи його зі стереотипами, нормами, правилами. Невербальна комунікація посідає дуже важливе місце в художньому творі, де автор здійснює «вербалізацію невербаліки» – породження нових смислів унаслідок подвійної актуалізації невербальних кодів засобами конкретної мови, що характеризується переходом особистісних смислів адресанта до їхнього втілення в значення одиниць мовного коду. Засоби вербалізації невербальної поведінки персонажів здатні передавати широкий спектр значень, що стосуються персонажів, серед іншого – оцінку. Дослідження демонструє, що опис невербальної поведінки персонажів у романах Дж. Ролінг дозволяє не лише передати емоційну складову ситуації спілкування, а і оцінку, що нерозривно пов'язана з емоціями персонажів. Найчастіше опис засобів невербальної комунікації персонажів романів письменниці передає оцінку імпліцитно, коли через сприйняття опису поведінки персонажів читач сам робить висновок щодо закладеної в описі оцінки; однак також спостерігаються випадки, коли оцінка є експліцитною та прямо закладена в оцінних мовних одиницях, що використовуються при описі невербальної комунікації. Виявлено, що оцінка, закладена в описі невербальної комунікації персонажів може стосуватися як оцінки самого персонажа авторкою та іншими персонажами (у результаті – і читачем), так і ставлення цього персонажа до того, що його оточує.

Ключові слова: оцінка, невербальна комунікація, художня література, імпліцитна оцінка, експліцитна оцінка, персонаж, Дж. Ролінг.

The proposed investigation substantiates the presence of an evaluative component in the description of the means of non-verbal communication in fiction based on J. Rowling's novels "Harry Potter and the Philosopher's Stone" and "Harry Potter and the Prisoner of Azkaban". The article defines the concept and presents the general characteristics of the category of evaluation in linguistics; characterizes the essence of non-verbal communication; and presents the possibilities of describing the non-verbal communication of the characters in the literary work of fiction as a means of conveying evaluative meanings. The axiological aspect of language involves its ability to convey feelings, evaluations of people, situations, and objects, and to share and contrast these thoughts with other speakers. Formed under the influence of interests, goals, ideals, needs of the communicator, evaluation reflects his scale of values, characterizes the object of evaluation,

classifying and correlating it with stereotypes, norms, and rules. Non-verbal communication plays a very important role in a work of fiction where the author realizes “verbalization of non-verbal” – thus generating new meanings as a result of the double actualization of non-verbal codes by means of a specific language, which is characterized by the transition of the personal meanings of the addressee to their embodiment in the meaning of the units of language code. The means of verbalizing non-verbal behavior of the characters are able to convey a wide range of meanings concerning the characters, and evaluation is among these meanings. The study demonstrates that the description of non-verbal behavior of the characters in J. Rowling’s novels allows conveying not only the emotional component of a communicative situation, but also the evaluative one which is inextricably connected with the characters’ emotions. Most often, the description of the means of the characters’ non-verbal communication in novels conveys the evaluation implicitly, when, through the perception of the description of the characters’ behavior, the reader themselves draws a conclusion about the evaluation embedded in this description; however, there are also cases when the evaluation is explicit and directly embedded in the evaluative language units used to describe non-verbal communication. It was revealed that evaluation included in the description of non-verbal communication of the characters can refer to both the evaluation of the character by the author and other characters (and as a result, by the reader, too), as well as the attitude of this character to what surrounds him.

Key words: evaluation, non-verbal communication, fiction, implicit evaluation, explicit evaluation, character, J. Rowling.

Постановка проблеми. Комунікативний аспект лінгвістики відносно молодий, але активно розвивається. Він акцентує увагу не лише на мові в нерозривній єдності її форми та сутності, а й на вищій єдності, а саме зв’язку між мовою та людиною, яка діє в реальному світі, мислить і сприймає довкілля, спілкується з іншими індивідами. Як зазначає Г.І. Приходько, спілкування – це оптимальний вплив на співрозмовника у формі взаємодії, обміну думками, інформацією, ідеями тощо [13, с. 65], а тому можливості спілкування завжди реалізуються в конкретній ситуації, у певному контексті, що є внутрішньою характеристикою спілкування. Комунікативний аспект мови означає наявність єдиної структури мовних одиниць, пов’язаних зв’язком змістовної і формальної сторони комунікації [4, с. 24], а тому стає очевидним, що кожен компонент комунікації несе в собі як конотативне, так і денотативне значення. Змальовуючи персонажів своїх творів, автори художньої літератури вкладають в них не лише певні характеристики, а і виражають своє ставлення до них, у зв’язку з чим функціонування оцінних висловлювань набуває особливого значення, оскільки оцінювання різноманітних фрагментів світу є одним із найважливіших компонентів пізнавальної діяльності особистості, а оцінка, закладена в невербальній комунікації персонажів фентезі дозволяє читачеві краще розуміти авторське ставлення до того чи іншого персонажа, уявити собі не лише його зовнішність, а і внутрішній світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки оцінка зумовлює те, як люди спілкуються один з одним і як вони мотивують свої дії [11, с. 88], то цілком природно, що за останні двадцять років вивчення оцінного компоненту мови привертало увагу представників широкого кола дисциплін, зокрема, соціології [18], психології [12], економіки [14] та комп’ютерної науки [9]. У лінгвістиці дослідження охоплювали широкий

спектр теорій, таких як похвала [10], висловлення позиції [7] та власне оцінка [8].

У сучасних дослідженнях простежується тенденція до розгляду невербальних компонентів комунікації як функціонально необхідних компонентів художнього твору [2, с. 94]. Номінативні одиниці на позначення невербальної поведінки персонажа здатні виконувати в номінативному просторі англомовного художнього дискурсу низку прагматичних функцій, таких, як дейктична, адаптивна, регулятивна, емотивна, ілюкутивна та когнітивна функції, вони здатні реалізовувати прагматичний зміст повідомлення в художньому тексті [2, с. 97]. Однак, на сучасному етапі розвитку лінгвістики недостатньо дослідженим постає питання оцінної функції невербальних засобів комунікації, що і визначає актуальність теми даного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті постає обґрунтування наявності оцінного компонента в описі невербальної поведінки художнього твору. Відповідно до мети, поставлено такі завдання дослідження: 1) визначити поняття та загальну характеристики категорії оцінки у мовознавстві; 2) охарактеризувати сутність невербальної комунікації; 3) представити можливості опису невербальної комунікації персонажів художнього твору як засобу передачі оцінних значень. Об’єктом дослідження постає невербальна комунікація персонажів художнього твору. Предмет дослідження – оцінний компонент невербальної комунікації персонажів Дж. Ролінг.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що сутність категорії оцінки пояснюється теорією ціннісних орієнтацій діяльності та свідомості людини, а спектр її характеристик охоплює все те, що дається фізичною і психічною природою людини, її буттям і почуттями. Оцінка визначається як об’єктивне чи суб’єктивне ставлення мовця до певних предметів, речей, явищ, які явно чи неявно виражені мовними засобами

[13, с. 66]. Оцінність мови дозволяє мовцеві передавати почуття, оцінки людей, ситуацій та об'єктів, а також ділитися та протиставляти ці думки іншим мовцям [5, с. 201].

Категорія оцінки є універсальною, основоположною в процесі комунікації. Складаючись під впливом інтересів, цілей, ідеалів, потреб комуніканта, оцінка відображає його ціннісну шкалу, характеризує об'єкт оцінки, класифікуючи і співвідносячи його зі стереотипами, нормами, правилами. Оцінка репрезентує значимість об'єкта для суб'єкта через вираження ставлення до нього, яке зводиться, в кінцевому підсумку, до позитивного, негативного чи нейтрального модусу. Отже, коли йдеться про оцінку, то в «картині світу» головним стає людський фактор. При цьому оцінний зміст набувають і слова, які самі по собі не містять оцінку. В актах формування оцінних значень прерогатива належить слову, яке асоціюється з певними рисами поняття або об'єкта. Дієвість вибірковості оцінних значень є непрямим підтвердженням наявності національно-мовної картини світу [3, с. 206].

Оскільки «кожен вираз обличчя і кожен жест мають свій внесок у загальне значення висловлювання» [17], можна стверджувати, що мова тіла є невід'ємним компонентом кожного мовленнєвого акту, і «навіть якщо людина не говорить, її невербальна поведінка постійно передає інформацію, яка може мати значення» [17]. Невербальна комунікація складається з усіх повідомлень, крім слів, які використовуються у спілкуванні. В усній комунікації ці символічні повідомлення передаються за допомогою інтонації, тону голосу, голосових звуків, пози тіла, жестів, виразу обличчя або пауз [6]. Невербальна комунікація посідає дуже важливе місце у спілкуванні, і тому її розуміння важливе як для розуміння співрозмовника у реальному житті, так і для розуміння думок і мотивів персонажів у художньому тексті, де автор здійснює «вербалізацію невербаліки» – породження нових смислів унаслідок подвійної актуалізації невербальних кодів засобами конкретної мови, що характеризується переходом особистісних смислів адресанта до їхнього втілення в значення одиниць мовного коду [1, с. 25].

Таким чином, засоби вербалізації невербальної поведінки персонажів здатні передавати широкий спектр значень, що стосуються персонажів, серед іншого – оцінку. Зокрема, прямий опис зовнішності у наступному фрагменті дозволяє прямо надати негативну характеристику персонажа: “*And thirdly,*” said Uncle Vernon, his *mean little eyes* now *slits* in his great purple face, “we’ve

told Marge you attend St. Brutus’s Secure Center for Incurably Criminal Boys” [16, с. 7]. Описуючи містера Дурслі, Дж. Ролінг використовує словосполучення *mean little eyes* ‘підлі маленькі очі’, що прямо характеризує Вернона як підлу людину, при цьому і сама міміка персонажа, коли його очі *slits* ‘прийняли форму щілин’ говорить про те, що він неприємна людина. Тож у цьому випадку спостерігається експліцитне вираження оцінки через опис невербальної складової персонажа.

Саме опис погляду персонажа є засобом експліцитного вираження оцінки. Розглянемо ще один приклад: *He shot a nasty look sideways at Harry, whose untidy hair had always been a source of great annoyance to Uncle Vernon* [16, с. 7]. У цьому випадку, також описуючи дядька Вернона, авторка характеризує його погляд як *nasty* ‘бридкий’, таким чином, передаючи цю якість і самому персонажеві.

Однак частіше опис невербальної поведінки персонажа виражає оцінку імпліцитно, наприклад: *At half past eight, Mr. Dursley picked up his briefcase, pecked Mrs. Dursley on the cheek, and tried to kiss Dudley good-bye but missed, because Dudley was now having a tantrum and throwing his cereal at the walls* [15, с. 2]. У цьому фрагменті відсутня пряма характеристика персонажа, однак метафоричний опис поцілунку як *pecked* ‘клюнув’ показує поверхневність персонажа та його стосунків із дружиною, оскільки його поцілунок є лише формальним, а не щирим вираженням емоцій (пор.: *tried to kiss Dudley good-bye* стосовно дитини, яку Вернон насправді любить).

Опис голосу під час комунікації персонажів також дозволяє надати їм характеристику. Зокрема, описуючи дядька Вернона, Дж. Ролінг використовує дієслова на позначення агресивної поведінки, таким чином, характеризуючи і самого персонажа як агресивну людину:

He yelled at five different people. He made several important telephone calls and shouted a bit more. He was in a very good mood until lunchtime, when he thought he’d stretch his legs and walk across the road to buy himself a bun from the bakery [15, с. 4].

“*Hang on!*” *barked* Uncle Vernon, *staring furiously at the reporter* [16, с. 7].

У наведених фрагментах мовлення персонажа описується дієсловами *yelled, shouted* ‘кричав’ та навіть метафорою *barked* ‘гавкав’, що характеризують агресивність поведінки людини, прирівнюючи її до тваринної.

Розглянемо ще один приклад: *He dashed back across the road, hurried up to his office, snapped at his secretary not to disturb him, seized his telephone,*

and had almost finished dialing his home number when he changed his mind [15, с. 4]. В аналізованому фрагменті знову зроблений акцент на мовленні Вернона, який навіть на роботі поводить себе як неприємна людина, дієслово *snapped* 'вкусив' використовується для опису манери мовлення, таким чином, персонаж знову прирівнюється за поведінкою до агресивного собаки, і така характеристика створює негативний образ персонажа.

Окрім того, і поза персонажа може характеризувати його певним чином, наприклад: "How did you know it was me?" she asked. "My dear Professor, I've never seen a cat *sit so stiffly*" [15, с. 9]. Використання прислівника *stiffly* 'жорстко' для опису пози, в якій сиділа професорка МакГонагал у подобі кішки, говорить про її суворість, яку сприймають оточуючі.

Проведений аналіз також дозволяє говорити про те, що засоби опису невербальної поведінки персонажів художньої літератури можуть характеризувати не лише самих персонажів, а явища, що їх оточують, наприклад: "No, thank you," said Professor McGonagall *coldly*, as though she didn't think this was the moment for lemon drops. "As I say, even if You-Know-Who has gone –" [15, с. 11]. Характеристика *coldly* 'холодно' свідчить не про злість, а про відстороненість професорки від речей, які їй пропонує колега, оскільки, на її думку, викладачі школи повинні цікавитися більш важливими речами.

У наступному ж прикладі роздратований голос професорки свідчить про те, що вона негативно ставиться до того, про що говорить: "Oh yes, everyone's celebrating, all right," she said *impatiently*. "You'd think they'd be a bit more careful, but no –

even the Muggles have noticed something's going on. It was on their news" [15, с. 10]. Характеристика голосу *impatiently* 'нетерпляче' свідчить про те, що професорка не поділяє бажання звичайних людей святкувати, незважаючи на потенційну небезпеку.

Висновки. Проведене дослідження демонструє здатність опису невербальної поведінки персонажів художньої літератури поставати засобом передачі оцінних суджень. Зокрема, опис поглядів, голосу, поз персонажів у романах Дж. Ролінг дозволяє не лише передати емоційну складову ситуації спілкування, а і оцінку, що нерозривно пов'язана з емоціями персонажів. Дослідження демонструє, що в описі засобів невербальної комунікації оцінка найчастіше передається імпліцитно, коли читач сам робить висновок щодо цього, уявляючи, як би він сам сприймав персонажа із описуваними невербальними знаками; однак також наявні і випадки, коли оцінка є експліцитною та прямо закладена в оцінних мовних одиницях, що використовуються при описі невербальної комунікації. Важливо також відмітити, що в описі невербальної поведінки персонажів оцінка може стосуватися як самого персонажа, так і його ставлення до певних об'єктів чи явищ.

Проведене дослідження відкриває перспективи для подальших розвідок. Зокрема, з огляду на те, що в роботі пропонується розглядати опис невербальної поведінки персонажів як засобу вираження оцінки, подальших досліджень вимагає вивчення типології мовних засобів репрезентації оцінки при описі невербальної поведінки, а також систематизація елементів невербальної поведінки, які можуть містити оцінний компонент.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жуковська А. В. Способи репрезентації контекстів із невербальним компонентом у текстах комедійного фентезі (на прикладі роману Террі Пратчетта «Озброєні»). *Південний архів (філологічні науки)*. 2022. № 90. С. 21–27.
2. Жуковська А. В. Прагматичні функції такесичних номінацій в англomовному художньому дискурсі. *Нова філологія*. 2021. № 84. С. 91–98.
3. Приходько Г. І. Мовленнєва діяльність і оцінка. *Вісник СумДУ. Серія: Гуманітарні науки*. 2003. № 4 (50). С. 206–208.
4. Bara B. G. *Cognitive Pragmatics: The Mental Processes of Communication*. Transl. by J. Douthwaite. USA: MIT Press, 2010. 304 p.
5. Benamara A., Taboada M., Mathieu Y. Evaluative Language Beyond Bags of Words: Linguistic Insights and Computational Applications. *Computational Linguistics*. 2016. Vol. 43. No. 1. P. 201–264.
6. Besson C., Graf D., Hartung I., Kropfhäusser B., Voisard S. The importance of non-verbal communication in professional interpretation. URL: <http://aiic.net/page/1662/the-importance-of-non-verbal-communication-in-professional-interpretation/lang/1> (дата звернення: 13.11.2022).
7. Biber D., Finegan E. Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect. *Text*. 1989. Vol. 9 (1). P. 93–124.
8. *Evaluation in Text: Authorial Distance and the Construction of Discourse*. Ed. by S. Hunston, G. Thompson. Oxford: Oxford University Press, 2000. 285 p.

9. Liu B. *Sentiment Analysis: Mining Opinions, Sentiments, and Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 248 p.
10. Martin J. R., White P. *The Language of Evaluation: Appraisal in English*. New York: Palgrave, 2005. 256 p.
11. Ortiz A. M., Hernández C. P. Form and function in evaluative language. The use of corpora to identify contextual valence shifters in a linguistically-motivated sentiment analysis system. *The Functional Perspective on Language and Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2014. P. 87–110.
12. Ortony A., Clore G. L., Collins A. *The Cognitive Structure of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 328 p.
13. Prihodko A. Category of Evaluation as the Object of Linguistics: Prospects of Communication Aspects of Study. *Odessa Linguistic Journal*. 2018. Vol. 11. P. 64–70.
14. Rick S., Loewenstein G. The role of emotion in economic behavior. *Handbook of Emotions*. Ed. by M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, L. F. Barrett. 3rd edition. New York: Guilford, 2008. P. 138–156.
15. Rowling J. K. *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London: Bloomsbury Publishing Plc., 1997. 168 p.
16. Rowling J. K. *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban*. New York: Arthur A. Levine Books, 1999. 170 p.
17. Surkamp C. Non-Verbal Communication: Why We Need It in Foreign Language Teaching and How We Can Foster It with Drama Activities. URL: <http://publish.ucc.ie/journals/scenario/2014-02/03-Surkamp-2014-02-en.pdf> (дата звернення: 13.11.2022).
18. Voas D. Towards a sociology of attitudes. *Sociological Research Online*. 2014. Vol. 19 (1). P. 12.

УДК 811.133.1'42(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.20>

PECULIARITIES OF ENGLISH FILM TITLES TRANSLATION AND ADAPTATION

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТА АДАПТАЦІЇ НАЗВ АНГЛІЙСЬКИХ КІНОФІЛЬМІВ

Zabrudska L.M.,

orcid.org/0000-0001-5564-8638

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Ukrainian State Chemical and Technological University*

Kovalenko I.M.,

orcid.org/0000-0003-2086-7464

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Ukrainian State Chemical and Technological University*

Oleshkevich I.P.,

orcid.org/0000-0003-3037-9843

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Ukrainian State Chemical and Technological University*

Sazonova V.C.,

orcid.org/0000-0003-1332-6109

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Ukrainian State Chemical and Technological University*

The article deals with the consideration of main lexical and grammatical peculiarities of English film titles translation. The tendency of choosing the name of the film also plays an important role, because the correct formulated title of the film, at the same time reflecting its essence, attracts the attention of the audience. It is widely known that about eighty percent of the entire audience only pay attention to headlines. Therefore, in order to make a film successful and attractive to the viewer, it is necessary to carefully work with its title. The title of the film is a kind of key to success, and moreover, its effective perception immediately affects the commercial function.

The purpose of the article is to consider a complex system of grammatical and lexical transformations required for the translation of the film titles from English into Ukrainian.

Transformations in translation are specified with various factors: lexical, stylistic, functional, pragmatic. Recently, transformations are studied from the standpoint of the cognitive processes, the specificity of the picture of the world, reflected in

the work of art. Although the modern traditions of translation of titles are sometimes accidental and spontaneous, the trend of pragmatic translation is noticeably dominant.

Therefore, taking into account the pragmatics of the corresponding original name implies the use of different adaptation strategies that help the reader (potential viewer) to derive the most meaningful interpretation of the film, which is impossible in literal translation. For this type of translation, it is necessary to take into account the socio-cultural impact.

Direct translation is widely used in English film titles translation. It remains the content and form of the original as much as possible. It attempts to recreate the precise meaning of the original within the limits of the target language's grammatical structures and to be completely faithful to the intentions of the director. As for English film, direct translation is accessible, if target version corresponds to the original title, then the English film title could use literal translation. It is the most effective method of translation when the source language and target language overlap in function.

Pragmatic adaptation is also caused by the use of realities and the author's word-making, which carry some semantic load and are unclear in literal translation. This strategy is a kind of semantic development, where the transformation is already holistic, not elementary and is used when it is impossible to convey the pragmatic meaning of the source text and have to resort to the complete replacement of the movie name, since the name of the movie is an untranslated combination of words.

Key words: lexical transformations, grammatical transformations, linguistic and stylistic means, linguistic features, interpretation.

У статті розглядаються основні лексико-граматичні особливості перекладу назв фільмів англійською мовою. Важливу роль відіграє тенденція вибору назви фільму, оскільки правильно сформульована назва фільму, водночас відображаючи його суть, привертає увагу глядачів. Загальновідомо, що близько вісімдесяти відсотків усієї аудиторії звертають увагу лише на заголовки. Тому, щоб зробити фільм вдалим і привабливим для глядача, необхідно ретельно попрацювати з його назвою. Назва фільму є своєрідним ключем до успіху, до того ж її ефектне сприйняття одразу позначається на комерційній функції.

Мета статті – розглянути складну систему граматичних і лексичних трансформацій, необхідних для перекладу назв фільмів з англійської на українську мову.

Трансформації в перекладі конкретизуються різними факторами: лексичними, стилістичними, функціональними, прагматичними. Останнім часом трансформації досліджуються з позицій пізнавальних процесів, специфіки картини світу, відображеної в художньому творі. Хоча сучасні традиції перекладу заголовків іноді випадкові та спонтанні, тенденція прагматичного перекладу помітно домінує.

Тому врахування прагматики відповідної оригінальної назви передбачає використання різних стратегій адаптації, які допомагають читачеві (потенційному глядачеві) отримати найбільш змістовну інтерпретацію фільму, що неможливо при дослівному перекладі. Для цього типу перекладу необхідно брати до уваги соціокультурний вплив.

Прямий переклад широко використовується при перекладі назв фільмів англійською мовою. Він максимально зберігає зміст і форму оригіналу. Він намагається відтворити точне значення оригіналу в межах граматичних структур цільової мови та повністю відповідати намірам режисера. Що стосується англійського фільму, прямий переклад можна застосовувати, якщо цільова версія відповідає оригінальній назві. Це найефективніший спосіб перекладу, коли мова оригіналу та мова перекладу збігаються за функціями.

Прагматична адаптація зумовлена також використанням реалій та авторської словотворчості, які несуть певне смислове навантаження і незрозумілі при дослівному перекладі. Ця стратегія є різновидом семантичного розвитку, де трансформація є вже цілісною, а не елементарною і використовується, коли неможливо передати прагматичний зміст вихідного тексту і доводиться вдаватися до повної заміни назви фільму, оскільки назва фільму є неперекладним сполученням слів.

Ключові слова: лексичні трансформації, граматичні трансформації, мовно-стилістичні засоби, лінгвістичні особливості, інтерпретація.

Introduction. The translation of the title of the film is a complex and demanding process, where the translator acts as an intermediary between the text in the source language and the target language. In this regard, the translator must take into account the specifics of the receiving environment, mainly cultural aspects, as well as take into account the differences between the two languages, such as grammatical, lexical and stylistic differences. Currently, the tendency of choosing the name of the film also plays an important role, because the correct formulated title of the film, at the same time reflecting its essence, attracts the attention of the audience. It is widely known that about eighty percent of the entire audience only pay attention to headlines. Therefore, in order to make a film suc-

cessful and attractive to the viewer, it is necessary to carefully work with its title. The title of the film is a kind of key to success, and moreover, its effective perception immediately affects the commercial function.

Analysis of contemporary scientific papers. To demonstrate the importance and basic function of a movie title, it is necessary to refer to the initial concept of a title. It is a known fact that each researcher interprets this or that concept from the point of view of his individual vision. So, the title is a compressed, unrevealed content of the text. The title can be metaphorically translated in the form of a twisted spring, revealing its capabilities in the process of deployment [1, p. 28; 9, p. 45]; the title is one of the structural elements of the text and is a

mean of rubrication, reflecting in a laconic form the main idea of the whole text or its parts [3, p. 185]; title is what forms the initial understanding of the text and is the first step towards its interpretation [2, p. 97]. Thus, it should be said that the title of the film contains the main, concise idea of the film, which directly affects the future viewer in order to attract his attention.

In order to fully reflect significance of film title and convey all the meanings and functions put into it, it's necessary to go through the process of adaptation (localization) [5, p. 64]. In the process of adaptation the translator encounters difficulties that are caused by the following factors. The translation presents a heuristic process in the course of which the translator solves a number of creative problems using some aggregate of techniques. They break the formal aspect of the translation but provide the achieving of higher level of equivalency. Studying different classifications of transformations one may observe that there are certain techniques, the most common ones being rearrangement, addition and omission which are employed in the process of translation.

When a translator deliberately alters the communicative effect of the original title, one can speak of pragmatic transformation. The translators deliberately alter the communicative effect, the aesthetic function of the original language work. They made a conscious pragmatic transformation, believing that it is important for the reader to get acquainted with the content of the original as precisely and accurately as possible. Pragmatic transformations affect, as a rule, the whole text [4, c. 93]. As a result of these transformations, the pragmatic value of the initial unit is preserved, while the semantic and syntactic values can be completely or partially changed.

The purpose of the article is to consider a complex system of grammatical and lexical transformations required for the translation of the film titles from English into Ukrainian. Such **methods** over the course of this work are used: descriptive, comparative, analysis, experiment and the method of linguistic interpretation of the results obtained.

Presenting of main material. Transformations in translation are specified with various factors: lexical, stylistic, functional, pragmatic. Recently, transformations are studied from the standpoint of the cognitive processes, the specificity of the picture of the world, reflected in the work of art. Although the modern traditions of translation of titles are sometimes accidental and spontaneous, the trend of pragmatic translation is noticeably dominant.

Therefore, taking into account the pragmatics of the corresponding original name implies the use of different adaptation strategies that help the reader (potential viewer) to derive the most meaningful interpretation of the film, which is impossible in literal translation. For this type of translation, it is necessary to take into account the socio-cultural impact.

Actually, translation of films can be compared with translation of aphorisms and proverbs, because they have similar text features and a fundamentally similar approach of translation [6, p. 76]. The main popular strategy, concerning translation of film titles, is a direct translation. As a rule, this strategy applies to film titles that usually don't have socio-cultural components, which are difficult to translate. Direct translation is considered to be the most accurate and adequate, and is regularly used if the film title consists of its own name or includes it in its composition. Titles that consist of a simple phrase or a word with a direct or universal metaphorical meaning can also be translated literally.

The differences between the original and translated films relate to the morphological or syntactic features of the language systems, but there is no significant lexical, grammatical and semantic transformation in such translation. In some cases, the translated title of the film is more accurate than the original because of the grammatical capabilities of the language. This strategy also includes translation techniques such as transliteration and transcription that do not have inner form. In the process of selecting the titles of the films for study and analyzing them, this strategy was found to be the most popular translation strategy.

Moreover, the first strategy is based on the direct translation of the English-language film titles into the desired language. Basically, such a strategy suits the titles of films, where there are no cultural-specific components, exotisms and no conflict of form and content [7, p. 50]. There are quite a few examples of direct translation strategies. These are: *"It"* – *"Воно"*, *"The Dark Tower"* – *"Темна вежа"*, *"King Arthur: Legend of the Sword"* – *"Король Артур: Легенда меча"*, *"Life"* – *"Життя"*, *"Seven Sisters"* – *"Сім сестер"*, *"Annabelle: Creation"* – *"Анабель: Створення"*, *"A Dangerous Man"* – *"Небезпечна людина"*, *"Halloween II"* – *"Хеллоуїн 2"*, *"Tooth Fairy"* – *"Зубна Фея"*.

Undoubtedly, such proper names carry a certain cultural component, but in translation it becomes irrelevant. For instance translation of the following film titles: *"Bronson"* – *"Бронсон"*, *"Hannah Montana"*:

The Movie” – “Хана Монтана: Кіно”, “*Jesse Stone: Thin Ice*” – “Джессі Стоун: Тонкий лід”

With the mass production of film production, it is impossible to avoid misreading variants and other violations of the accuracy of the secondary translated nomination of the artifact and its identification, which may cause a communicative failure. The analysis shows that there are a number of differences in two or more variants of title translation. For example: phonetic differences: “*Ally McBeal*” – “Алі Макбїл” or “Ел і Макбїл”; “*Vainer*” – “Уайнер” or “Вайнер”; lexical differences: “*Usual Suspects*” – “Звичайні підозрювані” and “Підозрілі особи”; “*Crazy Bus*” – “Божевільний автобус” and also “Автобус, що збісився”; “*28 Days Later*” – “28 днів опісля” or another variant “Через 28 днів”; “*My Big Fat Greek Wedding*” – “Моє велике товсте грецьке весілля” or “Моє товсте грецьке весілля”; “*The Real McCoy*” – “Справжній Маккой”, “Справжня Маккой”, “Карен Маккой – це серйозно”, “Маккой що треба” and “Піл Маккой – це серйозно”.

Direct translation is widely used in English film titles translation. It remains the content and form of the original as much as possible. It attempts to recreate the precise meaning of the original within the limits of the target language’s grammatical structures and to be completely faithful to the intentions of the director. As for English film, direct translation is accessible, if target version corresponds to the original title, then the English film title could use literal translation. It is the most effective method of translation when the source language and target language overlap in function.

Despite the basic requirements facing the translator: preservation of semantic-structural equality and equal communicative-functional properties, there are quite a few cases of changing the names of films during translation. This translation strategy is one of the most popular and requires a lot of effort and creative ability of translators, together with knowledge of the cultural features of both countries. The name change is done due to the inability to convey the pragmatic content of the source text. The greatest difficulty in translation is caused by phraseologisms, the play of words and deliberately modified stable expressions, the content of which is transparent only to those who are well versed in the culture of English-speaking countries [8, p. 112]. Pragmatic adaptation is also caused by the use of realities and the author’s word-making, which carry some semantic load and are unclear in literal translation.

This strategy is a kind of semantic development, where the transformation is already holistic, not ele-

mentary and is used when it is impossible to convey the pragmatic meaning of the source text and have to resort to the complete replacement of the movie name, since the name of the movie is an untranslated combination of words. Here are some examples of translations of the following titles.

Sometimes adapted names seem logical, as in the case of “*The Bucket List*”, which in Ukrainian rolled out with the title “Доки не склеїв ласти”. The translation reflects the idea of the film – having time to do everything you dreamed of before you die. Another example of a successful adaptation is the Ukrainian title “Форсаж” to the movie “*The Fast and Furious*”. After reading these names, it becomes clear that the movies are about racing, speed and probably fast sports cars.

But, at the same time, there are many examples of not very successful adaptations. For example, a French movie called “*Intouchables*” (also in English) in our country was called “1 + 1”. The design of the original title was to portray the two main characters as inviolable, to some extent alienated. Philip, paralyzed by the rich, forgotten by friends alone. Dris is his dark-skinned helper, an immigrant, without much prospects and “supporters”. If the original name traces the storyline and drama, then the Ukrainian version causes me personally to have associations with the Ukrainian TV channel of the same name.

Another feil in translation is an adaptation of the name of the movie “*Blue Valentine*”. This case can even be called comic, because in addition to the variants “Валентинка” and “Сумний Валентин”, In some sources you can find “Блакитний Валентин”. In fact, the film tells the romantic and sad story of the beginning and end of a couple’s love, and the end of their married life falls just on Valentine’s Day. When you hear Ukrainian names, you might think that this is a comedy.

A prime example of a successful replacement is a movie translation “*Fist Fight*” as “Махач вчителів”. The essence of the film can be understood from the title itself, because teachers are also people and they may have conflicts, which happened in one of the schools. The translator decided to translate the word “fight” as a “махач”, being characteristic of youth slang, and add the word “вчитель” to make the film more accurate. This method of translation was chosen to engage the youth in watching this comedy film, because such kind of titles better reflects the essence of the film and focuses on comedy.

Sometimes translators try to convey the content of the movie title in order to prepare the viewer

for perception. An example is the film-thriller “*Unlocked*”, which has been translated not literally but with a slightly broader explanation as “*The Secret Agent*”. The original translation emphasizes the genre of the film and attracts the attention of thrillers.

The translation of film names that contain proper name is often translated without transformation but with a help of transcription or transliteration. However, translation without transformation is not always universal. Sometimes translators have to resort to complete replacement. So “*Ozzy*” and films as “*Richard the Stark*” were presented as “*Велика втеча*” and “*Пташиний ульот*” accordingly in the ukrainian production. The translators have used a story adaptation that allows potential viewers to imagine the story of the movie and its characters. Transliteration of the name would complicate the perception of the whole film and would not indicate anything.

After the Oscar-winning tape “*Silver Linings Playbook*” – “*Мій хлопець – псих*” many people would have noticed that the unpretentious design gained popularity. Movies were also offered to viewers: “*Мій хлопець – кілер*” instead of literal translation “*Містер Досконалість*”, because English variant of this film is “*Mr. Right*”. Other common variants are the following: “*Якщо твоя дівчина – зомбі*” instead of “*Життя після Бет*”, which is a translation of english film “*Life After Beth*”.

This construction was also decided when translating this year's comedy “*Colossal*”, which was translated “*Моя дівчина – монстр*” (instead of “*Величезний*”). In our opinion, the translation is as successful as the title “*Моя дівчина – монстр*” is intriguing and hints at the film's genre and storyline.

But not always a complete replacement is a good translation of the original name. A very debatable case of using a substitute for translating an English movie title “*How to be a single*” – “*В активному пошуку*”. A comedic melodrama about the stories of four women who chose to be single. In our opinion, the complete replacement of the name distorts the meaning of the plot, because the tape is not about active search, but about the art of “being alone”. So, the translators had to keep the film's key moment and translate it literally. Other examples representing logic development are:

“About love” – “*Коханий з майбутнього*”;

“Hangover” – “*Похмілля у Вегасі*”;

“Identity thief” – “*Піймай шахрайку, якщо зможеш*”;

“This is 40” – “*Життя по-дорослому*”;
the film “*The Other Guys*” – “*Копи на підхваті*”, in which the original name can literally be translated as “*Інші хлопці*”.

another film “*Four Brothers*” – “*Кров за кров*”: the action-packed “*Four Brothers*” – “*Чотири брати*” action movie tells the story of four brothers returning to their hometown for their mother's funeral;

the film “*Die Hard*” – “*Міцний горішок*”. Yes, today, the “*Міцний горішок*” franchise is a true cult that is starting to get frustrated with every new piece. But at the time of the release of the tape in 1988, “*Die Hard*” could be translated as “*Помри, борючись*” or “*Незламний*”. At that time it would not play a special role;

“*The Guard*” – “*Ірландець*”, because we understand that the plot of this black comedy takes place in Ireland, but the original name is “*The Guard*”, that is, the “*Охорона*”. Moreover, the film has two main characters and one of them is not Irish;

“*Inception*” – “*Початок*”: the movie is really interesting and original, but we didn't understand what “*Початок*” means here. The original tape is called “*Inception*”, which can be translated as “*Впровадження*” or “*Вкорінення*”, that already makes sense;

“*The Expendables*” – “*Нестримні*”: The Sylvester Stallone trilogy of a mercenary group is actually called “*The Expendables*”, which in Ukrainian should sound like “*Розхідний матеріал*” or “*Гарматне м'ясо*”;

“*The Departed*” – “*Відступники*”: the crime thriller that finally brought Martin Scorsese the coveted Oscar-winning “*The Departed*” doesn't sound very optimistic – “*Небіжчики*”;

“*Over The Hedge*” – “*Лісова братія*”;

“*Ted*” – “*Третій зайвий*”: the movie is about a live toy bear named Ted and his friend John is called “*Ted*”; its translation “*Третій зайвий*” refers to Ted according to the plot, not to the title.

In order to analyze everything more precisely, there are a set of films with plot details, which can help to understand this translation strategy much more clearly.

For instance, the film title “*War dogs*” was translated into Ukrainian as “*Хлопці зі стволами*”. There is a term in American culture “war dog”, used to describe non-military personnel, namely, private arms dealers who make money on the periphery of war. A literal translation in this case would be impossible, first of all, because of the difference of national and cultural components. “*Пси війни*”

would sound incomprehensible to the Ukrainian viewer and would create false associations. In this regard, the translator decided to resort to full replacement, adapting the title to the storyline, thus making the film more attractive to the potential viewer. So, in our opinion, translation is apt and appropriate. Sometimes a dramatic change in the name of a translation happens for commercial reasons, that is, for the success of the movie.

The famous film “*Kung fu yoga*” with Jackie Chan was translated as “*Обладунки бога: у пошуках скарбів*”. For commercial reasons, the distributors have abandoned the original name “*Кунг фу йога*” and decided to speculate on a popular saga “*Обладунки Бога*”, which made Jackie Chan a world known celebrity and actor. There is nothing in common with the protagonist and the theme of the treasure, the new movie with a legendary trilogy, so some viewers were disappointed as they thought they were buying a ticket to the sequel to their favorite comedy fighter.

A similar situation with the movie “*The Girl with All the Gift*”, which was translated as “*Нова ера Z*”. The first thing that comes to mind is that this movie is a sequel to science fiction “*World War Z*” (“*Всесвітня війна Z*”). Distributors intentionally re-opted for the original business name. In our opinion, a literal translation “*Дівчина з усіма дарами/ талантами*” better conveys the main idea of the film, as the film is about a gifted girl on whom the future depends. Another option for the movie name might be “*Дари Пандори*” – the name of the book after which the movie was shot.

The title of the cartoon “*Kubo and the Two Strings*” was also transformed in “*Кубо і Легенда самурая*”. Two Strings – an important cartoon storyline that symbolizes Kubo's connection with his parents. It's a tale of a Kubo boy who has never met his now deceased father, the greatest samurai. He knows a lot of heroic stories about him from his mom, but unfortunately, all of these stories have no end. He inherited an interesting gift from his mother. He has to solve the riddles of the family himself, thus finding a way to understand his relatives. Title change from the previous one to “*Легенда самурая*” – is a typical example of domestic localization. The original title “*Kubo and the Two Strings*” can be literally translated as “*Кубо і дві струни*”, but since the literal name is not as vivid in terms of marketing, a name change was applied.

The translation of the film novelty of May “*The Headhunter's Calling*” was conducted with special “fantasy”, translating as “*Мисливець з Уоллстрит*” (literally “*Покликання мисливця*

за головами”). It is easy to guess that distributors are looking for an association with high-profile drama “*Вовк з Уолл-стрит*” about an American broker with a criminal background – legends from Wall Street. In our opinion, the translation is not accurate and does not reflect the ideological idea of the film, because such a name is misleading, as the audience will expect the story of the career and success of the protagonist. In fact, the film is not just about careers, but also about how important and important it is to be able to set priorities, family values, relationships, time, serious problems and hopes. In addition, the film is aimed at a family audience, which the title does not say. In our opinion, the translator had to pay attention to the fact that this film was released at the American box office.

Despite the basic requirements that the translator faces – maintaining semantic-structural equality and level of communicative-functional properties, there are many cases of film titles changes in translation. For example, one of the forums provides an example – a movie title “*The Cinderella Man*” that is translated as “*Нокдаун*”. The genre of this movie is drama, action. This is the story of a man who, during the Great Depression, started boxing to make a living for himself and his family. It turns out that Braddock has a real sporting talent that elevates him to the heights of glory. And the poor man's past served as an occasion for the appearance of his original nickname – Cinderella. However, Ukrainian translators were unable to put the word out “*Попелюшка*” in masculine gender (Золушкін, Золушкамен), so they had to abandon the translation altogether and find a contextual replacement “*Нокдаун*”. The impossibility of transferring the internal form of the English-speaking name and genre adaptation can be considered as the main reason of a logic development.

Fantastic thriller “*Push*”, which is literally translated as “*Товчок*”, was presented as “*П'ятий вимір*” in Ukrainian release. This title allowed ukrainian viewers to represent the content of this tape more accurately. To draw attention to the protagonist, the name of the American black comedy “*Observe and Report*” has also been replaced into “*Туну крутий охоронець*”.

The title of the comedy version of the history of the world was also replaced “*Year One*” – “*Початок часів*”. The title of the American horror movie “*High Plains Invader*” was replaced in “*Чужі на дикому заході*”. It is no secret for the average American viewer what the High Plains are and where they are. It's just the same as we understand

when we are talking about the Carpathians. Already Ukrainians have a phrase “*Високі рівнини*” in the title of the film would certainly be confusing, because the units know perfectly the geography of North America.

It is interesting to translate the name of a musical comedy “*The Boat That Rocked*” – “*Рок-хвиля*”. This is a movie about radio waves of rock music, which gained considerable popularity in the 70's. The tape mentions a boat that was sinking and could not pass a request for help because of the overly powerful signal already mentioned “*Радіо Рок*”. The word “rock” in English means not only musical direction. As a verb it is translated as “swing”, “shake”, “get out of balance”. Unfortunately, in the Ukrainian language, the homonyms of the term “rock” have other meanings, that is why the translators limited the film title to the “*Rock Wave*”.

It is known that many works of fiction are translated into different languages in different ways. Therefore, when translating movie titles, there are cases when screen films are called already fixed names of works of art. Translation of screen titles is a special object of analysis, since in this case it is necessary to trace the adequacy of several titles (source – original movie name – translated title and transformation result from one or another translation variant).

In general, translation is a return to the original meaning that is used when the title of the screenplay does not correspond to the title of the literary work, even if the screening is far from the work being screened (which in reviews is usually called a free interpretation of a topic). For example, the recent film adaptation of Somerset Maugham “*Teamp*” which has an original title “*Being Julia*”; “*Uncovered*” – “*Фламандська дошка*”. The most important in this type of translation is the degree of precedent, because the well-known, precedent names and expressions are usually conveyed in their most familiar, fixed form.

Title transformation is also considered to be one of the most effective strategies of translating film titles. Many researchers point out that the strategy of transformation in translation is realized due to various factors: lexical, stylistic, functional, pragmatic. Many film titles are translated by substituting or adding lexical elements, and the use of movie keywords compensates the semantic or genre lack of literal translation. Among other things, it also reflects the advertising and commercial functions of film titles.

One of the significant transformations is addition. It is characterized by the fact that the num-

ber of words in the translation text increases. The necessity of addition can be specified by the informality of the semantic components contained in the original name, that is why the translator must add words in order not to violate the norms of the Ukrainian language. Changes can also have a pragmatic factor, as the information contained in the title may be understood by a foreign audience and, at the same time, be not clear for the Ukrainian audience. The following film titles are examples of this strategy:

“A Dog’s Purpose” – “Життя і мета собаки”;

“The Institute” – “Інститут Роузвуд”;

“The Boss” – “Леді бос”;

“The Forest” – “Ліс примар”;

“Logan” – “Лоран: Росомаха”;

“*Mercury Rising*” – “*Меркурій в небезпеці*”:

the movie is not even about space adventures and saving the planets, but about a little boy who accidentally broke the unique Mercury data encryption system. Therefore, the name “*Mercury Rising*” could not be reworked, but leave the “*Меркурій в небезпеці*”.

Along with the addition, another translating transformation such as omission may be used. The omission of the words, presented in the original text, is opposite to the addition. When translating omissions, words that are semasiologically unnecessary, or in other words they express meanings that can be easily removed from the text without the use of transformation. In addition, omissions can be caused due to features of language, style of translation, differences in national traditions: “*Neighbors 2: Sorority Rising*” – “*Сусіди 2*”; “*My Big Fat Greek Wedding 2*” – “*Моє велике грецьке весілля 2*”; “*Voyage of Time: Life’s Journey*” – “*Мандрівка часу*”; “*The Covenant*” – “*Угода з дияволом*”: this is one of those films that is only mentioned when you have to give an example of a wrong translation, because “*The Covenant*” is translated as simply “*Угода*”, that’s why there is no devil in the name; “*Frozen*” – “*Крижане серце*”: this is a Disney cartoon, one of the main characters of which is Princess Elsa, who knows how to freeze everything, and who accidentally froze her kingdom. In principle, the tape could be translated as “*Frozen*” – “*Заморожений*” or “*Застиглий*”.

For example, many film titles are translated with a help of extending cognitive information which can be done by replacing or adding lexical elements, and the movie's keyword input compensates for the semantic or genre lack of literal translation in the title.

For instance, the title of the comedy about the youngest son of the devil “*Little Nicky*” is trans-

lated, using the addition of the lexical element “Нікі, диявол-молодий”. A comedy with a title that only portrays the name of the main character “Bowfinger” is translated as “Кльовий хлопець” or “Божевільний Боуфінгер”. In addition, such translation will not identify this movie, for example, with a detective or biopic.

However, the obvious desire to make the film title more interesting (the advertising function of the film titles) or to make the film more successful, some special phrases can be added to the original title. Classic example of this phenomenon is the following: “Hitch” and its variant in the Ukrainian release is “Правила Знайомства: Метод Хітча”. Indeed, it is the story of a man who taught other men the rules of how to deal with women. Indeed, the Ukrainian title of this film is more intriguing to the potential viewer than just title “Hitch”.

The same translating strategy is used in the film title “Vacansy” – “Вакансія на жертву”. The genre of this film is thriller, that’s why this kind of translation can be considered as adequate. Moreover, for the average viewer the word “vacancy” is associated with work. As for the title of American action movie “Fighting”, it was translated as “Бій без правил” in order to focus on high-concept and dramatic plot of the film. Another example is a film title “The Killing Room”, which in Ukrainian release was presented as “Кімната смерті”. In the case of a literal translation like “Кімната, що вбиває”, viewers might have speculation about the surrealistic nature of this tape, so translators have avoided this misunderstanding.

What is more, it’s necessary to consider the basic tactics in translating of film titles that include proper names. The single personal name of the main character of the feature film is often conveyed unchanged, for example, “Gooby” – “Губі”, “Bruno” – “Бруно”. The variants of the name are presented due to phonetic and stylistic reasons. For example, the name of a film remake made after a play of the same name “Alfie” – “Альфі”, “Ельфі”, “Красень Алфі”. Difficulty is represented by national specifics and traditions of names, for example, translations of Slavic patronymic or diminutive forms of names. For example, english “Junior” (which became the name of the comedy), in which the meaning of the onim (proper name) and the corresponding appellation (the common name) coincide with each other. The Ukrainian translation retains the meaning of the onim – “Джуніор”.

The name extension is used in cases where the name in the name has a strong national and cultural component. Remember, for example, the name of

the movie, which is based on a cartoon, which is well known to the American viewer – “The Grinch”. In the national fund of film knowledge such a character is missing, so in the Ukrainian translation, this pass is replaced by a contextual extension: “Грінч – викрадач Різдва”. When translating a popular animated movie “Shrek” – “Шрек” context support was not necessary as the name denotes a new character for both the translator and the original mass culture.

By the way, the film title “Finding Neverland”, containing fantastic country name, was translated as “Чарівна країна”. But there is also a less successful, almost literal version: “В пошуках Нетландії”. The other example is “Boogeyman” – “Бугімен”, although there is an option in the press like “Страшила”.

Thus, the choice of strategy for translation of movie titles depends on reasons due to the peculiarity of the original text (high dominant density of movie titles, the relationship of the movie title to the content of the film), and the linguistic barrier, which requires a pragmatic and genre adaptation, euphemism usage and etc.

Conclusions. Actually, there is a great amount of translation transformations and strategies to use while translating a particular part of the text or the whole text. If we speak about the translation of film titles, we should mention three main strategies, which are used for film titles translation. These are literal or so called direct translation, the title transformation and the logic development.

These strategies are pointed out among other ways of translation, because only these three strategies can serve very important for cinematography field function – the commercial one. Direct or literal translation is considered to be the most accurate and adequate, and is regularly used if the film title consists of its own name or includes it in its composition. It is also used when there are unique names of characters in the source language, which shouldn’t be changed or transformed in order to keep the originality and attract the audience with its novelty. Another translation strategy that is called a title transformation. It is presented with some transformations in translation practice: addition, omission, transposition, extension of meaning etc.

Many film titles are translated by substituting or adding lexical elements, and the use of movie keywords compensates the semantic or genre lack of literal translation. An the last one is the logic development. This translation strategy is one of the most popular and requires a lot of effort and creative ability of translators, together with knowledge of the

cultural features of both countries. The name change is done due to the inability to convey the pragmatic content of the source text. It is the most popular and effective method of a film title translation, because it describes the part of a film plot in a very attractive way in order to catch the attention of perspective viewers. And with a help of this manipulation the cinematography field sells its film and makes an authority on the film industry market. It can also be defined as the descriptive translation as well.

Movie is a kind of culture, and it is an economic artwork, the commercial factors needs to be considered in the translation of the titles. This requires the translator to grasp the features of the target language culture and aesthetic temperament and interest and to cause its psychological identity, inspire aesthetic pleasure and desire to watch.

So the translation of film names, naturally have a business color. With the great development of the movie field in recent years, the movie is not only merchandise, also owed to the culture communication. But in the meantime, the film is also a type of business product, and it isn't used for collection, it is used to show. The lack of audience of the film was a failure.

The main task of the film is to communicate with his potential consumer and to persuade them to consume. Of course, with what method is depending on the type of subject and the way used by translators. The purpose of film titles is to highlight the content of the film and the audience, to improve the box office. Obviously, in the translation of movie names, translators should base on the ultimate goal of film titles to select the appropriate translation methods.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Громова З. В. Основні помилки при перекладі назв кінофільмів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2013. № 9(1). С. 28-33. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vluf_2013_9\(1\)_7.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vluf_2013_9(1)_7.pdf)
2. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця: Нова Книга, 2003. 448 с.
3. Тьопенко Ю. А. Перекладацька стратегія доместикації як чинник національної ідентифікації. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія : Філологія. 2015. Вип.18, № 2. С. 184–189
4. Gile D. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamin's Publishing Company, 2009. 101 p.
5. Kaimann D. *Movie success in a genre specific contest: Evidence from the US film industry*. Ilmenau Economics Discussion Papers, 2015. 275 p.
6. Nida E. A. *Contexts in translating*. John Benjamins Publishing Company. Appleton, 2001. 125 p.
7. Venuti L. *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. New York: Routledge, 1998. P. 50–62.
8. O'Sullivan C. *Translating Popular Film*. Palgrave Macmillan, 2011. 243 p.
9. Szarkowska A. The Power of Film Translation. *Translation Journal*. Volume 9, No. 2, 2005. URL: <http://translationjournal.net/journal/32film.htm>

**ЛІНГВАЛІЗАЦІЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО КОНЦЕПТУ *WATER*
В УМОВАХ ВІЙНИ****LINGUALIZATION OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC *WATER* CONCEPT
IN TIMES OF WAR****Ковалик Н.В.,***orcid.org/0000-0001-7095-4553**кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри іноземних мов**Львівського торговельно-економічного університету***Тимочко Л.М.,***orcid.org/0000-0001-8732-729X**доцент кафедри іноземних мов**Львівського торговельно-економічного університету***Демчук Н.М.,***orcid.org/0000-0002-3452-5492**доцент кафедри іноземних мов**Львівського торговельно-економічного університету*

Стаття присвячена дослідженню структури та змісту еколого-економічного концепту *water* в англomовному водогосподарському метадискурсі на матеріалі витягів оригінального (англomовного) тексту Водної рамкової директиви 2000/60/ЄС (EU Water Framework Directive/WFD). Еколого-економічний концепт *water* розглядається як фундаментальна структура, що становить першооснову екологічного дискурсу англійської наукової концептосфери. Дослідження водогосподарського метадискурсу проводилося на засадах дуальності – симбіозі екологічного та економічного векторів, адже водні ресурси, з точки зору екології, займають особливе місце серед усіх існуючих природних ресурсів, тоді як водоресурсний потенціал будь-якої країни світу є природною основою її економічного розвитку, соціального благополуччя й екологічної безпеки. Відтак, боротьба за воду, на думку багатьох аналітиків та дослідників, є однією з причин військового вторгнення російської федерації в Україну. Звідси й актуальність дослідження, яка визначається посиленою увагою до пошуку екологічної безпеки у період війни, що є основою сучасної стратегії формування та реалізації світової екологічної політики; необхідністю докладніше вивчити теоретичні передумови та ризики для екологічних досліджень у лінгвістиці; важливістю дослідження та формування цілісного понятійно-категорійного апарату екологічного дискурсу в англійській науковій концептосфері.

В статті особлива увага приділена аналізу еколого-економічного концепту *water* та виявлення його фреймової структури із застосуванням авторської методики концептуального аналізу одиниць української дослідниці Світлани Жаботинської. Аналіз фактичного матеріалу дав змогу визначити, що виявлені в контексті англomовного водогосподарського метадискурсу логічні предикати, пов'язані з еколого-економічним концептом *water* як денотативним значенням іменника *water*, були тематично згруповані на основі 10 базисних пропозиціональних схем. У результаті інтеграції еколого-економічного концепту *WATER* виникла абстрактна концептуальна мережа, інформаційні фрагменти якої відбиті в значеннях як мовних одиниць різного рівня, так і у висловлюваннях, що розкривають його зміст.

Ключові слова: дискурс, субдискурс, метадискурс, концепт/еколого-економічний концепт, фрейм, фреймовий аналіз, мережева структура.

The paper deals with the study of the structure and content of the ecological and economic *WATER* concept in English water management metadiscourse based on the extracts from the original (English) text of the EU Water Framework Directive 2000/60/EC (WFD). The ecological and economic *WATER* concept is considered as a fundamental structure that constitutes the primary basis of the ecological discourse in English scientific conceptual sphere. The research of the water management metadiscourse is conducted on the basis of duality – the symbiosis of ecological and economic vectors, because water resources, from the point of view of ecology, occupy a special place among all existing natural resources, while the water resource potential of any country in the world is the natural basis of its economic development, social well-being and environmental safety. Therefore, the struggle for water, according to many analysts and researchers, is one of the reasons for the military invasion of the Russian Federation into Ukraine. Hence the relevance of the investigation that is determined by the increased attention to the search for environmental security during the war, which is the basis of the modern strategy for the formation and implementation of global environmental policy; the need to study in more detail the theoretical prerequisites and risks for ecological research in linguistics; the importance of research and formation of a coherent conceptual and categorical apparatus of ecological discourse in English scientific conceptual sphere.

The paper pays special attention to the analysis of the ecological and economic *WATER* concept and the identification of its frame structure applying the methodology of conceptual analysis of units developed by the Ukrainian researcher Svitlana Zhabotynska. The analysis of the factual material revealed that the logical predicates in the context of the English water management metadiscourse, related to the ecological and economic *WATER* concept as the denotative meaning of the water noun, were thematically grouped on the basis of 10 basic propositional schemas. As a result of the integration

of the ecological and economic WATER concept, an abstract conceptual network emerged, the informational fragments of which are reflected both in the meanings of language units of different levels, and in the statements that disclose its content.

Key words: discourse, subdiscourse, metadiscourse, concept/ecological and economic concept, frame, frame analysis, network structure.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна є однією з найбільших військових сутичок в Європі з часів Другої світової війни. Існує велика розбіжність думок щодо її причин, перебігу та тривалості. Однак усі дослідники єдині в одному – наслідки цієї війни матимуть вирішальний вплив на подальший розвиток країн Європи і світу, формування нового світового порядку.

Військові дії на території України призвели до виникнення багатьох соціальних і гуманітарних проблем, а також спричинили серйозні загрози аварійних ситуацій техногенного характеру, заподіяних діями російських окупантів.

Ризики для населення, пов'язані із пошкодженням об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, турбують в цей час по-особливому, адже в умовах відсутності контролю та можливостей ліквідації їх незворотних наслідків, потенційно збільшуються масштаби негативного впливу.

З початку вторгнення країни-агресора російської федерації, фіксувались спроби ворога не лише знищити критично важливу інфраструктуру України, а й окупувати інфраструктуру гідроелектростанцій (далі ГЕС) в Україні. До слова, в енергетичному комплексі України гідроелектростанції посідають третє місце після теплових та атомних електростанцій. Тому, важливо зрозуміти, які наслідки можуть настати у разі бойових дій або терористичних атак окупантів на об'єкти інфраструктури ГЕС, адже руйнування практично кожної напірної гідропоруди на водосховищах, що знаходяться на території країни, становлять небезпеку для її населення. Руйнування водосховищ Дніпровського каскаду ГЕС завдасть непоправної шкоди економіці Придніпров'я. Щодо великих ГЕС і ГАЕС – то в українській енергосистемі вони вже давно виконують роль не стільки виробника електроенергії, скільки регулятора потужності і частоти [2].

Наведеного вище достатньо, щоб зрозуміти, що вода також може стати зброєю, і її використання для досягнення військових цілей не є новим явищем. Захоплення стратегічної водної інфраструктури може саме по собі стати військовою метою.

Історія зафіксувала щонайменше 655 війн і збройних конфліктів, у яких люди воювали за воду, зокрема 66 із них – у Європі. За підрахун-

ками порталу World's Water Тихоокеанського інституту (США), від 2010 року у світі відбулися 466 конфліктів і зіткнень, пов'язаних із розподілом водних ресурсів, із яких 36 було збройних. Лише у 2018 році у світі сталися 18 конфліктів за цей ресурс, а ймовірність виникнення нових у найближчі 50–100 років оцінюють на рівні 75–95% [3].

Більшість конфліктів за воду має характер субнаціональних суперечок. Україна, на жаль, у 2022 році не є винятком – вода є однією з причин військового вторгнення в Україну: йдеться про намір розблокувати подачу дніпровської води на тимчасово окупований півострів Крим.

Разом з тим, в Україні актуальна проблема забруднення ґрунтових вод. Є небезпека екологічного лиха внаслідок затоплення низки пограбованих російськими окупантами й покинутих вугільних шахт на території тимчасово окупованих районів Донбасу. За попередніми оцінками, поступове підняття отруєної та забрудненої хімікатами й радіацією води на верхні горизонти надовго виключить великі площі посівних площ із сільськогосподарського обороту й унеможливить проживання людей. Навіть більше, через неконтрольоване поширення забрудненої води підземними горизонтами за межі Донбасу, проблема може стати міжнародною. Тож боротьба за воду в цьому розрізі вимагає створення нових форм і методів протидії [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запропонована праця продовжує розпочате нами дослідження поетапного вивчення екологічного дискурсу (*Ecological Discourse*) в англійській науковій концептосфері. Увагу зосереджено на дослідженні концепту *WATER* у синтезованому еколого-економічному субдискурсі (*Ecological and Economic Subdiscourse*).

Когнітивний підхід до екологічного дискурсу головно здійснювався в аспекті вивчення процесів метафоризації (О. Семида), при визначенні лінгвокогнітивних особливостей комунікації у сфері екології (І. Розмаріца), аналізі екологічної етики журналу “The Ecologist” у контексті глобалізаційних процесів у соціальних комунікаціях (Т. Бондаренко) тощо.

На нашу думку, методологія комплексного вивчення концептів передбачає комплексний підхід. Він охоплює традиційні, когнітивно-дискур-

сивні методи, а також кількісний аналіз даних. Методологія комплексного аналізу концепту та комплексний підхід до його вивчення дають змогу виявити різноманітні мовні засоби репрезентації концепту, простежити частотність його вживання в дискурсі і, як наслідок, виділити особливості змісту та структури концепту. У сучасних наукових дослідженнях використання тих чи інших дослідницьких процедур і ряду методів залежить від мети конкретного дослідження.

Комплексне дослідження концепту передбачає виявлення мовних засобів позначення концепту та аналіз методів його дослідження. Існують традиційні методи: метод суцільної вибірки – відбір досліджуваних номінацій; дефініційний та компонентний аналіз – для встановлення основних значень імені концепту; контекстуальний аналіз – для виявлення мовних засобів репрезентації концепту; структурно-семантичний аналіз – для структурно-семантичної класифікації мовних засобів вираження концепту тощо. Існують також когнітивно-дискурсивні методи: концептуальний аналіз – для моделювання та опису концептів; інтерпретаційно-текстовий аналіз – для виокремлення дискурсивних фрагментів реалізацій досліджуваного поняття; методика фреймового моделювання – для побудови фреймової моделі концепту тощо.

У сучасних лінгво-когнітивних дослідженнях широко використовується кількісний аналіз даних. Він допомагає виявити закономірності будови мови та мовлення. Кількісний аналіз даних значно поглиблює наші знання та розуміння специфіки англійської наукової концептосфери та дозволяє простежити взаємозв'язок між мовними одиницями, визначити ймовірність та вибіркового характеру їх використання. На думку Creswell [18], кількісний аналіз – це процес збору, аналізу, інтерпретації та запису результатів дослідження. Stefan T. Gries [24] зазначає, що за останні роки лінгвістика зробила виразний кількісний поворот. Роль якісної лінгвістики тепер полягає в тому, щоб виявити відповідні явища, систематично їх описати, а також знайти і сформулювати закони, які пояснюють факти, за якими ведеться спостереження та які описуються. Welman et al. [29, с. 211] стверджують, що аналіз даних за допомогою кількісних методів допомагає нам досліджувати змінні величини, а також їхній вплив, взаємозв'язок і моделі їхньої залученості в нашому світі. Babbie and Mouton [17, с. 418] запевняють, що кількісна оцінка даних необхідна, коли потрібний статистичний аналіз, і, крім того, спостереження, що описують кожну одиницю аналізу, повинні

бути перетворені в стандартизовані числові коди для пошуку та обробки машиною (наприклад, комп'ютером). У цьому напрямі також плідно працювали такі українські автори, як Левицький [11; 12; 13], Огуй [14], Перебийніс [15; 16], Гороть [6], Білинський [1], Єсипенко [7; 8] та ін.

У той же час кількісний аналіз даних перетворює необроблені числа на значущі дані завдяки застосуванню раціонального та критичного мислення. Він також включає обчислення частотності змінних одиниць і відмінностей між ними. За цих обставин ми погоджуємося з Єсипенко [7; 8], що використання кількісного аналізу даних дає можливість відхилитися від логічно-інтуїтивного опису концепту. Аналіз лише словникових дефініцій або одноразового вживання концепту в обмеженому контексті може охопити лише деякі аспекти того, що є сутністю та специфікою концепту (Єсипенко [8]). Оскільки мова є знаковою системою, застосування кількісного аналізу даних для її вивчення є доцільним, виправданим і раціональним.

Проте сам по собі кількісний аналіз даних не може вичерпно й повно пояснити механізм концептуалізації концептів у дискурсі. Тому використання когнітивно-дискурсивних методів у поєднанні з кількісними методами як додаткових інструментів дослідження є ефективними у сфері когнітивної лінгвістики. Застосовуючи два протилежні методи, необхідно чітко розуміти їх ключові відмінності, особливо при дослідженні складних ментальних та лінгвістично виражених конструкцій (Єсипенко [8]).

Серед методів дослідження концептів у сучасній науковій літературі пріоритетним є метод фреймового моделювання. Останні дослідження демонструють зростаючу тенденцію розглядати концепт як структурно складне явище з окремими взаємопов'язаними та взаємозалежними частинами (наприклад, Cruse [19]; Evans [21]; Fillmore, Atkins [23]; Lakoff, Johnson [25]; Ungerer, Schmid [28] та багато інших). Fillmore and Atkins [23, с. 76–77] вважають, що лексичне значення «можна зрозуміти лише з посиланням на структурований фон досвіду, вірувань або практик, що є своєрідною концептуальною передумовою для розуміння значення». Концептуальні фрейми, які населяють наше когнітивне несвідоме, семантично сприяють значенням слів і речень (Lakoff, Johnson [25, с. 116]); отже, слово визначається по відношенню до фрейму, в який воно вбудоване. Evans резюмує фрейм як «схематизацію досвіду (структуру знань), яка представлена на концептуальному рівні та зберігається в довгостроковій

пам'яті та яка пов'язує елементи та сутності, пов'язані з певним культурно вбудованим місцем, ситуацією чи подією з людського досвіду» [21, с. 85].

Щоб дослідити структуру еколого-економічного концепту *WATER*, ми розглядаємо фреймовий аналіз як найбільш релевантний метод концептуального аналізу (Langacker [26]; Nuys [27]) на основі методів моделювання фреймів (Zhabotynska [30]). Фреймова семантика визначає фрейм як «систему категорій, структурованих відповідно до певного мотивуючого контексту» (Fillmore [22]). Щоб розширити цю ідею, Жаботинська [30] припускає, що сама основа нашої інформаційної системи структурована кількома дуже абстрактними базовими фреймами, де найбільш фундаментальні категорії думки розташовані відповідно до того, як ми сприймаємо речі емпіричного світу. Аналіз численних лексичних, дериваційних і синтаксичних даних (Жаботинская [10]) дає змогу припустити, що базових фреймів є п'ять: предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний (Zhabotynska [30]). Така конструкція дозволяє компактно відобразити інформацію, знання та досвід, асоційовані з аналізованим концептом.

З іншого боку, лінгво-статистичні методи класифікують мовні явища, обчислюють їх і навіть будують складні моделі на основі кількісних даних з поясненням отриманих результатів. Тому використання когнітивно-дискурсивних методів сприймається радше як основа для ідентифікації описових аспектів мови та представлення прикладів на підтримку тієї чи іншої гіпотези. Водночас ми вважаємо, що кількісні дослідження конкретизують деякі спостереження та гіпотези, встановлюють певні закономірності, визначають ймовірність використання певного мовного явища.

Виділення невирішених частин проблеми.

Вода – це найпоширеніший природний ресурс, тому часто виникає хибна думка про невичерпність й загальнодоступність водних ресурсів. Проте це не так, адже придатної для споживання населенням і для функціонування більшості земних екосистем прісної води зовсім небагато, її частка у загальних водних запасах становить лише 2,53% [5].

Звідси й випливає актуальність дослідження, яка визначається посиленою увагою до пошуку екологічної безпеки у період війни, що є основою сучасної стратегії формування та реалізації світової екологічної політики; необхідністю докладніше вивчити теоретичні передумови та ризики

для екологічних досліджень у лінгвістиці; важливістю дослідження та формування цілісного понятійно-категорійного апарату екологічного дискурсу в англійській науковій концептосфері.

Аналіз англійського водогосподарського метадискурсу у синтезованому еколого-економічному субдискурсі – складний та конструктивний процес, для ефективного здійснення якого потрібні передусім знання усіх компонентів мовної системи, загальні (енциклопедичні) знання, що зберігаються у довготривалій пам'яті у формі ментальних схем, визначення ситуативних факторів, їхня адекватна інтерпретація та багато інших чинників, дослідження яких може слугувати завданням майбутніх наукових розвідок у галузі когнітивної лінгвістики.

Новизна розвідки мотивована тим, що сьогодні не зафіксовано досліджень, присвячених прицільному вивченню (на матеріалі оригінального/англійського тексту Водної рамкової директиви ЄС) поведінки конкретного концепту в англійському водогосподарському метадискурсі, тому цей спонукає нас до заповнення цієї прогалини.

Формулювання мети та завдань статті.

Об'єктом дослідження є англійський водогосподарський метадискурс, в якому об'єктивується концепт *WATER*, предметом дослідження – лінгвокогнітивні характеристики концепту *WATER* в англійському водогосподарському метадискурсі.

Наша мета – дослідити структуру та зміст еколого-економічного концепту *WATER* в англійському водогосподарському метадискурсі. Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання: 1) здійснити прицільний фреймовий аналіз концепту *WATER* в англійському водогосподарському метадискурсі, використавши авторську методику концептуального аналізу української дослідниці Світлани Жаботинської [10]; 2) виявити та описати фреймову структуру концепту *WATER*.

Фактичним матеріалом для нашого дослідження слугував оригінальний (англійський) текст Водної рамкової директиви 2000/60/ЄС (*EU Water Framework Directive/WFD*) загальним обсягом 72 сторінки. Однак, саме у цій розвідці ми прицільно зосередили свою увагу на *Статтю 4. Екологічні цілі та завдання (Environmental Objectives)*, загальним обсягом 1823 слова, у якій зафіксовано 43 приклади уживання концепту *WATER* [20].

За робочу гіпотезу дослідження приймаємо використання уніфікованої категорії «еколого-економічний концепт *WATER*» для роз-

ширення цілісного понятійно-категорійного апарату екологічного дискурсу англійської наукової концептосфери.

Виклад основного матеріалу. На концептуальному рівні *WATER/ВОДА* є універсальним концептом з відкритою структурою, яка може розширювати свої межі за рахунок надходження нової інформації, існує у переважній більшості лінгвокультур та є складовою концептуальної картини світу. Розглядаємо еколого-економічний концепт *WATER* як фундаментальну структуру, що становить першооснову екологічного дискурсу англійської наукової концептосфери (розбивка наша. – К. Н., Т. Л.).

Такий підхід потребує уточнення: наголос на еколого-економічну складову концепту *WATER* зроблено не випадково, адже дослідження водогосподарського метадискурсу проводимо на засадах дуальності – симбіозі екологічного та економічного векторів. Водні ресурси, з точки зору екології, займають особливе місце серед усіх існуючих природних ресурсів, оскільки жодна сфера життя і діяльності людини неможлива без використання води. При цьому, водоресурсний

потенціал будь-якої країни світу є природною основою її економічного розвитку, соціального благополуччя й екологічної безпеки [4].

У нашому дослідженні для більш прицільного аналізу еколого-економічного концепту *WATER* та виявлення його фреймової структури ми використовуємо розгалужену типологію фреймів, яку було розроблено українською дослідницею Світланою Жаботинською [9; 10]. Вона застосовує для опису значень мовних одиниць схемні концептуальні мережі, утворені пропозиціями базисних фреймів, які «демонструють найбільш узагальнені принципи категоризації й організації інформації, вираженої за допомогою мови» [9]. На основі цього принципу дослідниця виокремлює *n'ять типів фреймів*: предметний, акціональний, посесивний, таксономічний та компаративний:

Аналіз фактичного матеріалу показав, що виявлені в контексті англомовного водогосподарського метадискурсу логічні предикати, пов'язані з еколого-економічним концептом *WATER/ВОДА* як денотативним значенням іменника *water*, були тематично згруповані на основі таких базисних пропозиціональних схем:

1)	буттєва квалітативна схема “ВОДА є ТАКА-якість”: така за природністю: <i>artificial bodies of (surface) water</i> [3]; така за модифікованістю/видозміненістю: <i>heavily modified bodies of (surface) water</i> [3]; така за призначенням: <i>drinking water</i> [1]; така за особливістю: <i>specific bodies of water</i> [1];
2)	буттєва локативна схема “ВОДА є / існує / діє ТАМ / LC-локатив (місце)”: місце = ґрунт: <i>groundwater(s)</i> [10]; місце = земна поверхня: <i>surface water(s)</i> [10];
3)	акціональна схема контактної дії ¹ “AG-ЛЮДИНА діє / не діє на РТ-пацієнс / AF-афектив ВОДУ”: <i>abstraction and recharge of groundwater</i> [1]; <i>pollution of groundwater</i> [1]; <i>water is stored</i> [1]; <i>(the) drinking water supply</i> [1]; <i>Member States shall protect, enhance and restore all bodies of surface water</i> [1]; <i>Member States shall protect, enhance and restore all bodies of groundwater</i> [1]; <i>Member States may designate a body of surface water</i> [1]; <i>the affected body of water</i> [2]; <i>for specific bodies of water when they are so affected by human activity</i> [1]; <i>Member States ... prevent deterioration in the status of a body of surface water or groundwater</i> [1]; <i>Member States ... prevent deterioration from high status to good status of a body of surface water</i> [1]; <i>modifications or alterations of the water body</i> [1];
4)	акціональна схема контактної дії ¹ + ціль : “AG-ЛЮДИНА діє / не діє на РТ-пацієнс / AF-афектив ВОДУ заради GL-цілі”: <i>with the aim of restoring the body of water</i> [1]; <i>Member States shall protect, enhance and restore all bodies of surface water ... for artificial and heavily modified bodies of water, with the aim of achieving good surface water status</i> [1]; <i>Member States shall protect and enhance ... bodies of water, with the aim of achieving good ecological potential and good surface water chemical status</i> [1]; <i>Member States shall ... ensure a balance between abstraction and recharge of groundwater, with the aim of achieving good groundwater status</i> [1]; <i>Member States shall implement the measures ... in order progressively to reduce pollution of groundwater</i> [1]; <i>Member States ensure, for surface water, the highest ecological and chemical status possible is achieved</i> [1]; <i>Member States ensure for groundwater, the least possible changes to good groundwater status</i> [1];
5)	акціональна схема контактної дії ¹ + темпоратив : “AG-ЛЮДИНА діє / не діє на РТ-пацієнс / AF-афектив ВОДУ ТОДІ / ТМ”: час = період: <i>Member States shall protect, enhance and restore all bodies of groundwater ... with the aim of achieving good groundwater status at the latest 15 years after the date of entry into force of this Directive</i> [1];
6)	акціональна схема контактної дії ¹ + причина : “AG-ЛЮДИНА діє / не діє через CS-причини”: <i>Member States ... prevent deterioration from high status to good status of a body of surface water is the result of new sustainable human development activities</i> [1];
7)	акціональна схема ² + причина : “AG-ВОДА діє / не діє через CS-причини”: <i>deterioration in the status of bodies of water ... if this is the result of circumstances of natural cause or force majeure</i> [1];

8)	посесивна партитивна схема¹ “WH-ВОДА має PR-частину”: <u>частина = масив / об’єм води</u> : <i>a/the body (bodies) of water [15]; surface water body (bodies) [1]; all (the) bodies / a body of surface water(s) [5]; (the) water body (bodies) [2]; the physical characteristics of a surface water body [1]; a / the body (bodies) of groundwater [4];</i> <u>частина = стан</u> : <i>the status of all bodies of surface water [1]; good surface water status [1]; good surface water chemical status [1]; the status of all bodies of groundwater [1]; the status of the affected body of water [2]; good/high status of a body of surface water [1]; the status of the body/bodies of water [5]; good groundwater status [3];</i> <u>частина = якість</u> : <i>the quality of the body of water [1];</i> <u>частина = рівень</u> : <i>the level of bodies of groundwater [1];</i>
9)	посесивна партитивна схема² “WH- ЦІЛЕ має PR-частину ВОДУ”: <u>ціле = регулювання / контроль</u> : <i>water regulation [1];</i>
10)	посесивна інклюзивна схема¹ “CR-контейнер ВОДА має СТ-вміст”: <u>вміст = цілі / цільові показники</u> : <i>the objectives in/for bodies of water [1];</i> <u>вміст = забруднювачі</u> : <i>pollutant(s) into groundwater [1].</i>

Наведене вище дає можливість змоделювати фреймову структуру еколого-економічного концепту *WATER* в англomовному водогосподарському метадикурсі за основними пропозиційними схемами (рис. 1):

Висновки і пропозиції. Дані аналізу дають підстави стверджувати, що в англomовному водогосподарському метадикурсі еколого-економічний концепт *water* як денотативне значення іменника *water* має такий зміст:

ВОДА (якісно) – за природністю [3], за модифікованістю / видозміненістю [3], за призначенням [1], за особливістю [1]:

ВОДА локалізується – у ґрунті [10], на земній поверхні [10].

ЛЮДИНА впливає / не впливає на ВОДУ – шляхом відведення і відновлення ґрунтової води [1]; зменшення забрудненості ґрунтової води [1]; створення запасів води [1]; постачання питної води [1]; охорони, примноження і відновлення усіх масивів поверхневої води / ґрунтової води [2]; визначення масиву поверхневої води [1]; ураження масиву води [3]; запобігання погіршенню стану води [2]; модифікації чи зміни масиву води [1].

ЛЮДИНА впливає / не впливає на ВОДУ з метою / заради відновлення масиву води [1];

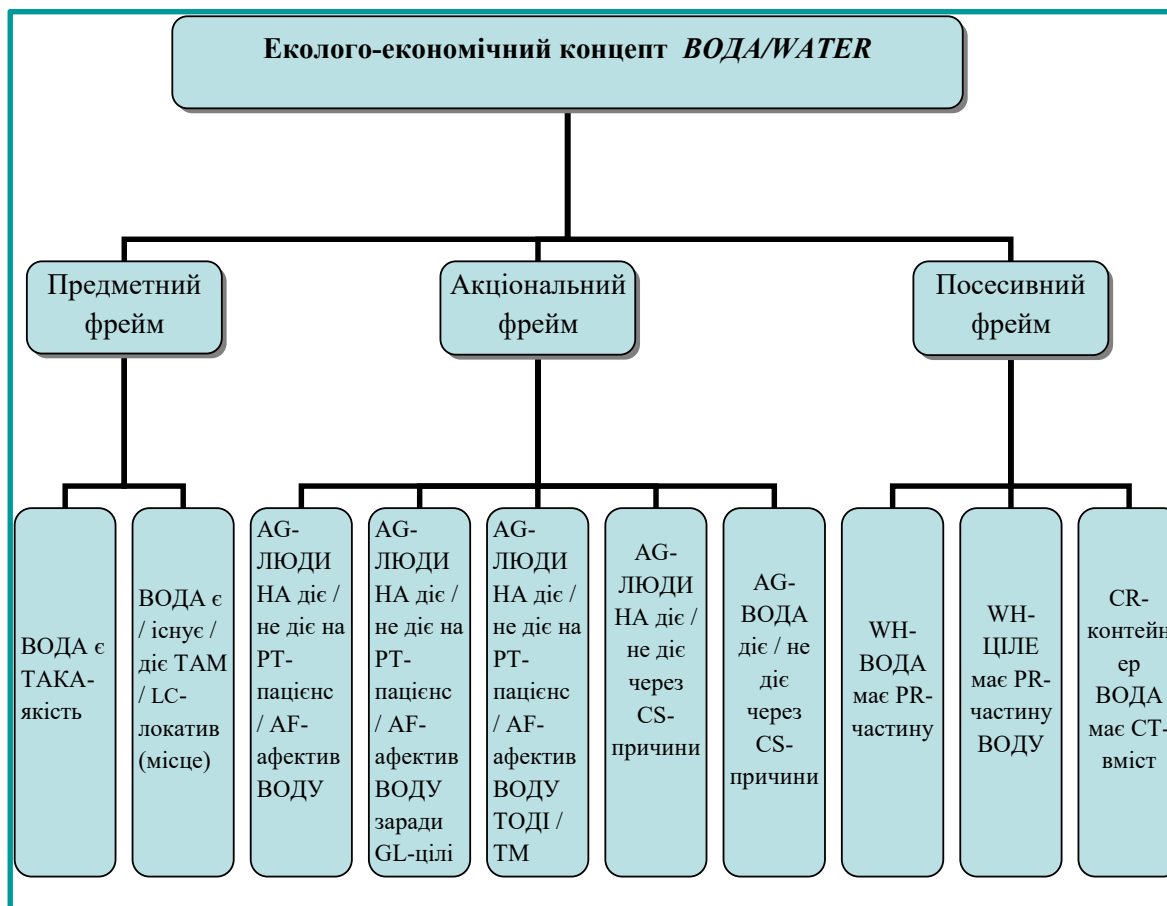

Рис. 1. Фреймова структура еколого-економічного концепту *water/ВОДА* в англomовному водогосподарському метадикурсі

досягнення доброго стану поверхневої / ґрунтової води [2]; досягнення доброго / найкращого екологічного потенціалу і доброго хімічного стану поверхневої води [2]; зменшення забрудненості ґрунтової води [1]; найменших можливих змін доброго стану води [1].

ЛЮДИНА впливає / не впливає на ВОДУ протягом певного періоду [1].

ЛЮДИНА впливає / не впливає на ВОДУ з причини нових сталих видів діяльності у галузі розвитку людини [1].

ВОДА змінюється / не змінюється через обставини природнього характеру або force majeure [1].

ВОДА має частини – масив [28], стан [15], якість [1], рівень [1].

ВОДА є частиною регулювання [1]. ВОДА має вміст – цілі [1], забруднювачі [1].

Отже, у результаті інтеграції досліджуваного концепту виникла абстрактна концептуальна мережа, інформаційні фрагменти якої, відбиті в значеннях як мовних одиниць різного рівня, так і у висловлюваннях, що розкривають зміст еколого-економічного концепту WATER. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у можливості визначення основних статистичних закономірностей та варіацій еколого-економічного концепту water в англійському водогосподарському метадискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білинський М. Квантифікація синонімічного зв'язку англійських дієслів та девербативів: логіка і 'антилоґіка' рефлексивності. *Філософія науки*. 2006. С. 179–198.
2. Війна підвищує ризики надзвичайних ситуацій на ГЕС. Аналітична записка. *Екологія. Право. Людина* : веб-сайт. URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Novyna-GES-10504.pdf> (дата звернення: 20.09.2022).
3. Війни XXI століття – війни за воду. *Defense Express*. 05 грудня 2020. URL: https://defence-ua.com/army_and_war/vijni_za_vodu-2234.html (дата звернення: 08.12.2021).
4. Вовк В.І. Екологічна економіка: від доктрини до політики [Електронний ресурс]. URL: <https://ecoaction.org.ua/voda-iaak-dzherelo-zhyttia.html>http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8971/Vovk_Ekolohichna_ekonomika_vid_doktryny.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 12.10.2021).
5. Вода як джерело життя чи зародок війни: як крадіжка води окупантами впливає на водозабезпеченість України і Криму. *Екодія* : веб-сайт. URL: <https://ecoaction.org.ua/voda-iaak-dzherelo-zhyttia.html> (дата звернення: 25.08.2022).
6. Гороть Є.І. Статистичне дослідження фонемної структури кореневої морфемі і складу в сучасній англійській мові. Луцьк : Вежа, 1996. 230 с.
7. Єсипенко Н.Г. Методи квантитативної лінгвістики у вивченні профілювання концептів. *Наукові записки Тернопільського національного університету. Мовознавство*. 2017. Вип. 2 (28). С. 29–36.
8. Єсипенко Н.Г. Лінгвостатистичні методи у вивченні вербалізованих англійських художніх концептів. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Вип. 9 (1). С. 65–68.
9. Жаботинська С.А. Концептуальний аналіз: типи фреймів. *Вісник Черкаського університету. Філологічні науки*. 1999. № 11. С. 3–17.
10. Жаботинская С.А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *КОГНИЦИЯ, КОММУНИКАЦИЯ, ДИСКУРС*. 2013. № 6. С. 47–76.
11. Левицкий В.В. Статистическое изучение лексической семантики. Киев : УМК, 1989. 155 с.
12. Левицкий В.В. Лексична полісемія та квантитативні методи її дослідження. *Мовознавство*. 2003. № 4. С. 17–25.
13. Левицкий В.В. Квантитативні методи в лінгвістиці. Чернівці : Рута, 2004. 190 с.
14. гуй О.Д. Мова, мовлення та мовна діяльність: квантитативні пошуки. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2015. Вип. 740–741. С. 10–11.
15. Перебийніс В.І. Статистичні параметри стилів. Київ : Наукова думка, 1967. 259 с.
16. Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів. Вінниця : Нова книга, 2013. 176 с.
17. Babbie E., Mouton J. *The Practice of Social Research*. Oxford : Oxford University Press, 2005. 674 p.
18. Creswell J.W. 2002. *Educational research: Planning, conducting, and evaluating Quantitative and Qualitative research*. Upper Saddle River, NJ : Merrill Prentice Hall. 640 p.
19. Cruse, D.A. *Lexical Semantics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1986. 310 p.
20. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. *Official Journal of the European Communities*. 2000. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5c835afb2ec6-4577-bdf8-756d3d694eeb.0004.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 27.06.2022).
21. Evans N., Sasse H. Searching for meaning in the Library of Babel: field semantics and problems of digital archiving. *Archives and Social Studies: A journal of Interdisciplinary Research*. 2007. 1. P. 63–123. URL:

https://archivo.cartagena.es/doc/Archivos_Social_Studies/Vol1_n0/05-evanssasse_searching.pdf> 05 (дата звернення: 18.01.2019)

22. Fillmore Ch. Frame semantics. *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul : Hanshin Publishing Co., 1982. P. 111–137.

23. Fillmore C.J., Atkins B.T. Towards a Frame-based organization of the lexicon: the semantics of RISK and its neighbors. *Frames, Fields, and Contrasts: New Essays in Semantics and Lexical Organization*. ; ed. by Adrienne Lehrer, Eva Kittay. Hillsdale : Lawrence Erlbaum, 1992. P. 75–102.

24. Gries S.T. Quantitative corpus approaches to linguistic analysis: Seven or eight levels of resolution and the lessons they teach us. *Developments in English: Expanding electronic evidence*. ; eds. I. Taavitsainen, M. Kytö, C. Claridge, J. Smith. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. Vol. 3. P. 29–47. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139833882.005>

25. Lakoff G., Johnson M. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York : Basic Books, 1999. 640 p.

26. Langacker R. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1: Theoretical prerequisites. Stanford : Stanford University Press, 1987. 540 p.

27. Nuyts J. Cognitive Linguistics. *Journal of Pragmatics*. 1993. № 20 (3), pp. 269–290.

28. Ungerer F., Schmid H.-J. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. London : Routledge, 2006. 400 p.

29. Welman C., Kruger F., Mitchell B. *Research Methodology*. 3rd Edition. Cape Town : Oxford University Press Southern Africa, 2005. 342 p.

30. Zhabotyńska S.A. Principles of building conceptual models for thesaurus dictionaries. *Cognition, Communication, Discourse*. 2010. № 1, P. 75–92. URL: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2010-01-05> (дата звернення: 27.11.2019).

UDC 811.111.659 (3)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.22>

METADISCOURSE RESOURCES USED TO MANAGE DOCTOR-PATIENT INTERACTION IN INFORMED CONSENT TEMPLATES FOR DENTAL TREATMENT

МЕТАДИСКУРСИВНІ ЗАСОБИ КЕРУВАННЯ ВЗАЄМОДІЄЮ МІЖ ЛІКАРЕМ ТА ПАЦІЄНТОМ В ФОРМАХ ІНФОРМІРОВАНОЇ ЗГОДИ НА СТОМАТОЛОГІЧНЕ ЛІКУВАННЯ

Kostenko V.H.,

orcid.org/0000-0001-9077-2191

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Latin and Medical Terminology
Poltava State Medical University*

Metadiscourse plays an important role in organizing and producing persuasive speech, based on the norms and expectations of people involved. Metadiscourse is crucial in creating informed consent templates: metadiscourse devices help to establish relationships between the writer and the reader, to outline the socio-cultural context and the specific communicative situation. The purpose of this paper is to determine interactional resources used to manage textual interactions in informed consent template for dental treatment, to reveal their functions in the texts, and to examine how well the mentioned resources aid in achieving the text of being credible.

Metadiscourse analysis of the informed consent templates for dental treatment provides insights related to the social interaction between authors (dental care providers), readers (patients), socio-cultural context, and a specific communicative situation (the process of health decision-making). Investigating interactional metadiscourse resources, which are more directly and evidently related to interpersonal communication, has revealed the way collective authors (clinicians, legislators, healthcare managers) can engage and communicate with their audience.

The frequency of the five types of interactional markers (hedges, boosters, self-mentions, engagement, and attitude markers) and their functions in the informed consent templates are specific and considerably differ from those in academic or scientific texts. Self-mentioned markers and hedges have been found out as the most prevalent interactional resources used to establish more credible and reliable relations between dentists and patients and to build up the customer-oriented tone of the informed consent. The first person pronouns referring to both parties of informed consent emphasize the mutual involvement and responsibility for the further health outcomes. Hedges in the informed consent documents are mainly used to tone down risks, complications, and other potential problems associated with the dental treatment in order to mini-

mize the patients' overanxiety, i.e. to implement threat-minimizing strategy. Engagement markers and boosters play a less important role in building up relation with patients.

Key words: informed consent for dental treatment, text, doctor-patient interaction, metadiscourse, hedges, self-metioned markers.

Метадискурс відіграє важливу роль у створенні переконливих та правильно організованих текстів, а його доцільне використання спирається на норми та очікування, усталені певною дискурсивною спільнотою в межах конкретної комунікативної ситуації. Мета запропонованої розвідки – виявити засоби інтеракціонального мета дискурсу, тобто маркери взаємодії, які вживаються в текстах поінформованої згоди на стоматологічне лікування для налагодження та підтримання кооперативних стосунків між лікарем та пацієнтом та визначити їхні комунікативні функції. Метадискурсивний аналіз форм інформованої згоди на стоматологічне, які використовуються в медичних установах США, дає глибше уявлення про соціальну взаємодію між стоматологами та їхніми пацієнтами у процесі ухвалення рішення погодитися на лікування чи відхилити його.

Частота вживання маркерів взаємодії та їхні комунікативні функції в текстах інформованої згоди значно відрізняються від таких в академічних чи наукових текстах. Виявлено, що найпоширенішими є маркери, що вказують на активні присутність пацієнта та лікаря в тексті, – це займенники першої особи однини та множини та відповідні присвійні займенники. Стосуючись обох сторін інформованої згоди, ці займенники підкреслюють взаємну участь і відповідальність за наслідки ухваленого рішення. Засоби хеджування у формах інформованої згоди є другими за частотою вживання і здебільшого використовуються для вираження ймовірного характеру потенційних ризиків, ускладнень чи інших проблем, пов'язаних із стоматологічним лікуванням. У такий спосіб автори досягають мінімізації надмірного занепокоєння з боку пацієнтів, тобто втілюють стратегію мінімізації загроз. Маркери-підсилювачі та маркери залучення відіграють менш важливу роль у процесі отримання поінформованої згоди.

Ключові слова: інформована згода на стоматологічне лікування, текст, взаємодія лікар-пацієнт, метадискурс, хеджування, самовиявлені маркери.

Background. At present many medical and healthcare-related genres have been extensively explored, however, there are a few reports of Ukrainian linguists (R. Povorozniuk [1], V. Kostenko et al [2]) and foreign researchers (M. Edmunds et al. [3], T. E. Emanuel [4], Isaacs et al. [5], R. Kadam [6]) elucidating the rhetoric and linguistic characteristics of the informed consent for treatment and research participations as well as issues on its accessibility and understandability for average audiences that is of a great significance for clinical practice. Informed consents are formal written medical, legal and administrative documents of the doctor-patient interaction that match a clinical relationship based on the ethics of autonomy [7, p. 295]. The completed and signed informed consent form ensures a communication process between healthcare provider and patient about treatment procedures and protects patients from assault and battery, on the one hands, and healthcare providers against the claims of dissatisfied patients, on the other. Informed consent is a genre in which awareness of the audience is critical in capturing rhetorical objectives. Though regulations on informed consent emphasize that documents should be brief, readable, and prioritize patients' understanding, over time, these documents have become longer and more complex [4, p. 1].

Metadiscourse is an interesting and promising field of inquiry that has caught the attention of many scientists from different disciplines, especially in research about language. Metadiscourse, language tools, which reveal the writers' awareness of the readers' need for elaboration, clarification, and interaction, is crucial in creating informed consent

templates: metadiscourse devices help to establish relationships between the speaker and the writer, to outline the socio-cultural context and the specific communicative situation.

Z. Harris introduced the term “metadiscourse” in order to better express the pragmatic relationship between writer and reader several decades ago [8, p. 15–17]. A. Crismore defined metadiscourse as “the linguistic material intended to help the reader or listener organize and interpret information in texts” [9, p. 43], but does not add any information to the propositional content. The use of metadiscourse in writing and speaking embodies the concept that communication is more than just the exchange of information, facts, and figures [10, p. 21–23]. Thus, in a broad sense, metadiscourse is a functional category that encompasses the variety of interpersonal and cohesive linguistic elements, which authors use to relate text to the socio-cultural context, and the specific communicative situation.

Medical texts are often hard for lay people to be understood: an attempt to achieve regulatory compliance usually sees the consent document laden with complex scientific terminologies and technical jargon [5; 6] and complicated technical information to the general public who usually have insufficient or no background knowledge of health-related issues at all. Informed consent forms are known as elaborated for an average patient, who is presupposed to have an 8th grade reading level according to International standard classification of education [11], however, most informed consent templates are written at a 10th grade reading level or higher [4, p.1]. Using metadiscourse effectively, i.e. to consider the needs of the

target audience, to organize the content accordingly and to guide readers through the text, is crucial for successful doctor / patient communication.

The **purpose** of this paper is to determine interactional resources used to manage textual interactions in informed consent template for dental treatment, to reveal their functions in the texts, and to examine how well the mentioned resources aid in achieving the text of being credible.

Methodology. This descriptive and exploratory study is concerned with explaining phenomena as they occur naturally in the texts. The research was conducted with a set of 25 original informed consent (IC) templates for dental treatment used in the USA healthcare settings authorized to render oral and dental services (New York City Metropolitan Hospital Center, Alliance for Dental Care), or provided by medical insurance companies (Dentists Benefits Insurance Company (DBIC), MedPro Group). The templates were searched for using Google search engine and downloaded from internet sources Open Dental Software, American Dental Association dental records reference, Delta Dental Incorporation.

The identification and categorization of the metadiscourse in the texts of informed consent (IC) is based on the Hyland’s metadiscourse model [10, p. 49]. The IC texts were scrutinized for detecting interactional markers and their occurrence rate, and then analyzing them in terms of meaning and function. For the same purposes, the IC texts were processed with *Text*

inspector, a professional high-powered web-based text analysis tool, which provides reliable research-based information on the complexity of a text, the lexical composition as well as statistics on word frequency and character count, etc. This tool can recognize fourteen categories of metadiscourse markers and based on the types identified by S. Bax et al. [12], whose classification, in turn, built upon the Hyland’s taxonomy [10, p.48–50]. Findings on the metadiscourse markers per text are presented as both a table and a graph (splited into tokens and types) as given in the Photo1.

Results and Discussion. The findings obtained demonstrate that the average percentage of metadiscourse markers per document makes up 12.72%; the interactional markers, which deal with the expression of the writers’ opinion and aim at getting readers involved in the text, therefore, are more related to Halliday’s interpersonal metafunction [13, p.180], constitute 5.92%, thus somewhat falling behind the interactive markers, which is 6.8%. The interactional markers referring to the writer’s “explicit interventions to comment on and evaluate material” [14, p. 168] split into five subcategories: hedges, boosters, self-mentions, engagement, and attitude markers. Their occurrence in the IC texts is as follows: most of all interactional metadiscourse resources are represented by self-mentioned markers, constituting 57%; hedges are approximately two and a half times less prevalent and make up 24%; boost-

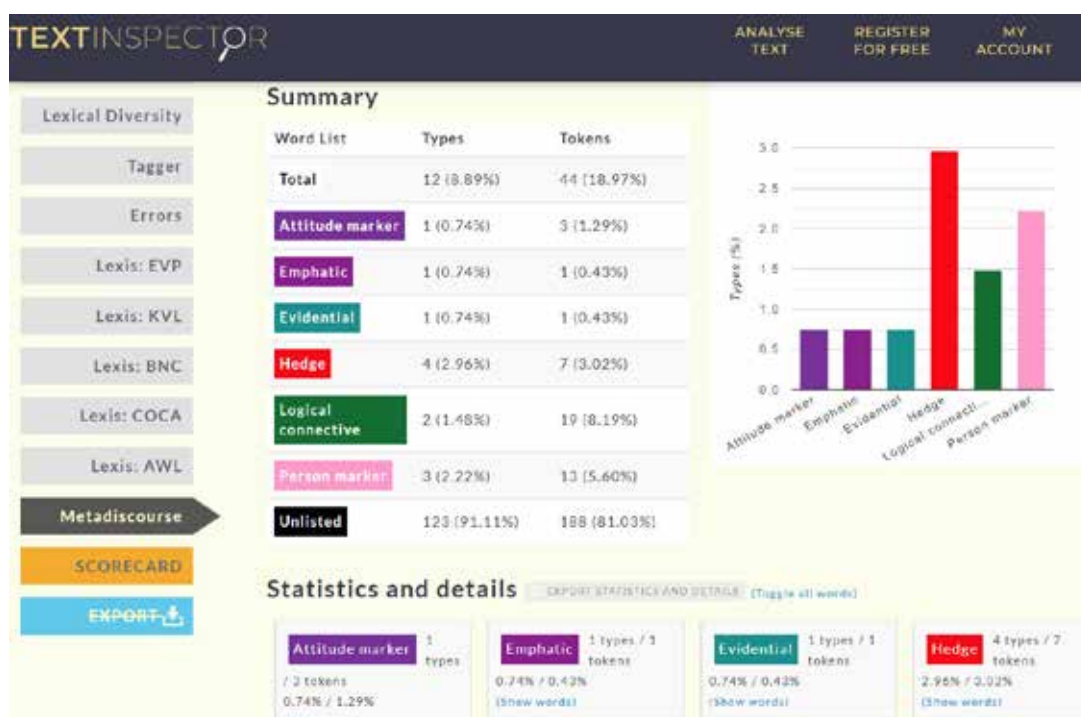

Photo 1. Metadiscourse analysis data obtained by applying Text inspector web tool

ers account 13%, and engagement markers constitute the smallest share of 5%; the part of attitude markers of about 1% is negligible.

Self-mentioned markers (*we, our, I, my, your*) have been found as the most commonly used out of these subcategories:

I understand that oral surgery and/or dental extractions include inherent risks such as, but not limited to the following <...> [1].

My dentist (s) has fully explained to me the condition requiring treatment and the nature, purpose, risk and benefits of the procedure (s) [2].

After a careful oral examination, radiographic evaluation and study of my dental condition, my doctor has advised me that I would benefit from crown lengthening surgery [3].

Pronouns generally tell the readers where authors focus their attention. The plentiful use of the first person “I” is the most commonly-used device for self-representation as well as the possessive pronoun “My” serves as a self-focus marker. The first person pronouns demonstrate that the patient acts voluntarily as a reasonably informed and responsible participant in making health decision, as opposed to paternalistic model of physician-patient communication. The examples given above emphasize the patient’s accepting responsibility for the consequences of the health decision and promoting a partnership between patient and clinician. IC documents also accentuate the direct commitment and responsibility of dental care providers using first-person narrative, for example:

We will be extracting teeth #(s) _____ [4].

We have recommended having the tooth treated by endodontic therapy, which consists of removal of the material within the root canal of the tooth and the replacement of that material by inert filler [5].

I certify that I have explained to the patient and/or the patient’s legal representative the nature, purpose, benefits, known risks, complications, and alternatives to the proposed procedure [6].

Thus, the language of IC documents tends to stress a point of shared decision making and shared responsibility for the further health outcomes.

Hedges are devices which indicate the writer’s decision to recognize alternative voices and viewpoints and so withhold complete commitment to a proposition. Hedges are also used to distinguish facts from opinion, or “honesty, modesty and proper caution” [15, p. 174]; hedges in scientific texts are commonly used to increase the reliability and objectivity of the information given [16, p. 112–115], or to facilitate other possible perceptions from readers. Hedges in the IC documents are mainly used to

tone down risks, complications and other potential problems associated with the dental procedures and interventions to minimize the patients’ overanxiety, i.e. to implement threat-minimizing strategy. The most common hedging devices in the IC texts are represented by modals (*may, might, can, could*). The following are the examples of hedges used in the IC texts:

Possible involvement of the sinus during removal of upper molars, which may require additional treatment or surgical repair at a later date [3].

I have been informed about possible complications and risks [1].

I have been informed and fully understand that there are certain inherent and potential risks associated with root canal treatment [7].

Dentistry, as in medicine, is not an exact science and therefore no guarantee can be made or implied as to the success of the root canal treatment and/or surgery [5].

The balanced use of hedging devices is invariably essential not only for academic writing [17, p. 251], but for patients’ health-related documents because excessive use of hedging devices may create an adverse effect on the credibility of the claim, hence, on the authors behind the informed consent. When the author does not want to take full responsibility for the truth of his/her utterances, he / she can employ hedging modifiers can to suggest a hypothetical possibility, and could to make the suggestion even more tentative [18, p. 216–220; 19, p. 111–113].

Engagement markers explicitly address readers, either to focus their attention or include them as discourse participants. Engagement markers in the IC texts are interpersonal elements used to build a closer relationship with the patients and to develop a consistent practice of involving patients in decisions. Engagement markers rarely occur through IC templates and commonly are in the forms of second person pronouns or imperatives:

Your doctor has recommended the Invisalign system for your orthodontic treatment [8].

By your signature below, you authorize the pathologist to use his or her discretion in disposition or use of any member, organ or tissue removed from your person during the operation or procedure set forth above [6].

If you have not had all of your questions answered to your satisfaction, do not sign this form until you have [2].

Some swelling is normal, but if severe, you should notify us [9].

Boosters, also known as intensifiers or sureness markers, “express certainty and emphasize the force

of propositions” [20, p. 134]. When authors wish to strengthen the force and persuasiveness of their claims, arguments, and propositions, using boosters is a preferred practical way. M. Khedri and K. Kritsis point out that boosters are used for avoiding different opinions or possible objections [21, p. 58]; Gholami et al suggest that writers utilize boosters to show their certainty instead of doubt so that there will be no conflicting arguments [22, p. 22].

By the occurrence rate per IC document, boosters rank the fourth position and can be represented by emphatic “do” and lexemes *even after*, *entire*, *all*, for example:

*If you **do** change your mind and no longer wish to have an implant, it is important that you inform us immediately [6].*

*You have the right to change your mind at any time, **even after** you have given consent and the procedure has started (as long as it is safe and practical to do so). [10].*

*I give authorization to the members of medical staff and give **entire** permission to them for carrying out any sort of the treatment or dental procedure [2].*

The analysis of selected IC texts has demonstrated that boosters are mainly used to reinforce warnings and precautions, or to restrict the negotiating space available to the readers. Though hedges and boosters are perceived as “two sides of the same coin” [23, p. 2797] when expressing uncertainty and certainty about a proposition, boosters are almost three times less frequent in the IC texts compared with hedges: this can be explained by the fact that any dental treatment or procedure is associated with the risk of adverse events, and the dentists face a difficult task: to reveal sufficient and trustful information about the treatment course, possible complications, etc. to the patients without frightening them off.

Attitude markers, which usually show significance, agreement, disagreement, surprise, etc., that

is express authors’ attitude to proposition or convey their evaluation, have not been found in any significant numbers in the IC templates for dental treatment.

Conclusion. Metadiscourse analysis of the informed consent templates for dental treatment provides insights related to the social interaction between authors (dental care providers), readers (patients), socio-cultural context, and a specific communicative situation (the process of health decision-making). Investigating interactional metadiscourse resources, which are more directly and evidently related to interpersonality, has revealed the way collective authors (clinicians, legislators, healthcare managers) can engage and communicate with their audience.

The frequency of the five types of interactional markers (hedges, boosters, self-mentions, engagement, and attitude markers) and their functions in the informed consent templates are specific and considerable differ from those in academic or scientific texts. Self-mentioned markers and hedges have been found out as the most prevalent interactional resources used to establish more credible and reliable relations between dentists and patients and to build up the customer-oriented tone of the informed consent. The first person pronouns referring to both parties of informed consent emphasize the mutual involvement and responsibility for the further health outcomes. Hedges in the informed consent documents are mainly used to tone down risks, complications, and other potential problems associated with the dental treatment in order to minimize the patients’ overanxiety, i.e. to implement threat-minimizing strategy.

The results obtained can have practical implications for healthcare settings in elaborating more patient-friendly documents and for medical / dental ESP classes by providing deeper understanding of the professional discourse.

BIBLIOGRAPHY:

1. Поворознюк Р. В. Інформована згода як об’єкт перекладознвччих студій. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Філологічні науки. 2016. Кн. 2. С. 67–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2016_2_15
2. Kostenko V. H., Bieliaieva O. M., Solohor I. M. Is the language of informed consent templates for dental treatment patient-friendly? *11th ECLSS Conferences on Language and Social Sciences*. University of Gjakova “Fehmi Agani”, Gjakova, Kosovo, February 02 – 03, 2021. P. 77–78.
3. Edmunds M.R., Barry R.J., Denniston A.K. Readability assessment of online ophthalmic patient information. *Journal of American Medical Association. Ophthalmology*. 2013. Vol. 131(12). P. 1610–1616. DOI:10.1001/jamaophthalmol.2013.5521
4. Emanuel E.J., Boyle C.W. Assessment of Length and Readability of Informed Consent Documents for COVID-19 Vaccine Trials. *Journal of American Medical Association. Network Open*. 2021. Vol. 4(4). : e2110843. DOI:10.1001/jamanetworkopen.2021.10843

5. Isaacs T., Murdoch J., Demjén Z., Stevenson F. Examining the language demands of informed consent documents in patient recruitment to cancer trials using tools from corpus and computational linguistics. *Health*. 2022. Vol. 26(4). P. 431–456. DOI: 10.1177/1363459320963431
6. Kadam R. A. Informed consent process: A step further towards making it meaningful! *Perspects in Clinical Research*. 2017. Vol. 8(3). P. 107–112. DOI: 10.4103/picr.PICR_147_16.
7. Ramos L.C. El consentimiento informado. *Panace@*, 2011. Vol. 13(36). P. 294–298.
8. Beauvais P. J. A speech act theory of metadiscourse. *Written Communication*. 1986. Vol. 6. P. 11–30. URL: <https://doi.org/10.1177/0741088389006001002>
9. Crismore A., Markkanen R., Steffensen M.S. Metadiscourse in Persuasive Writing: A study of texts written by American and Finnish university students. *Written Communication*. 1993. V. 10. P. 39–71.
10. Hyland K. *Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing*. London: Continuum. 2005. 296 p.
11. Barro R., Lee J.-W. Educational Attainment Dataset [17 June 2013]. URL: <http://www.barrolee.com>
12. Bax S., Nakatsuhara F., Waller D. Researching L2 writers' use of metadiscourse markers at intermediate and advanced levels. *System*. 2019. V. 83. P. 79–95. URL: <http://hdl.handle.net/10547/623184>
13. Hyland K. Stance and engagement: A model of interaction in academic discourse. *Discourse Studies*. 2005. Vol. 7. P. 173–192.
14. Hyland K., Tse P. Metadiscourse in academic writing: A reappraisal. *Applied Linguistics*. 2004. V. 25. P. 156–177.
15. Swales J. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge university press. 1990. 260 p.
16. Wang J., Jiang F. K. Epistemic stance and authorial presence in scientific research writing: Hedges, boosters and self-mentions across disciplines and writer groups. *Intercultural perspectives on research writing*. Ed. by P. Mur-Dueñas, J. Šinkūienė. John Benjamins Publishing Company. 2018. P. 95–216.
17. Sanjaya N. S. Hedging and Boosting in English and Indonesian Research Articles (PhD Dissertation). Pennsylvania: The Pennsylvania State University. 2013. 319 p. URL: <https://www.proquest.com/docview/146774796>
18. Brown P., Levinson S. Universals in language usage: Politeness phenomena. *Questions and politeness*. Ed. by E. Goody. Cambridge: Cambridge University Press. 1978. P. 56–310.
19. Leech, G. (2004). *Meaning and the English verb* (3rd edition). Harlow: Pearson Education Ltd. 167 p. URL: <http://surl.li/dvnpj>
20. Hyland K. Disciplinary interactions: metadiscourse in L2 postgraduate writing. *Journal of Second Language Writing*. 2004. Vol. 13, No. 2, P. 133–151. DOI:10.1016/j.jslw.02.001
21. Khedri M., Kritsis K. Meta-discourse in applied linguistics and chemistry research article introductions. *Journal of Research in Applied Linguistics*. 2018. Vol. 9(2). P. 47–73.
22. Gholami M., Tajalli G., Shokrpour N. An investigation of meta-discourse markers in English medical texts and their Persian translation based on Hyland's model. *European Journal of English Language and Literature Studies*. 2014. Vol. 2(2). P. 1–41.
23. Hu G. W., Cao F. Hedging and boosting in abstracts of applied linguistics articles: A comparative study of English- and Chinese-medium journals. *Journal of Pragmatics*. 2011. Vol. 43. 2795–2809.

ILLUSTRATION SOURCES:

1. Oral Surgery and Dental Extractions Informed Consent <https://www.disnw.com/uploads/pdf/oral-surgery-consent.pdf>
2. Informed Consent for General Dental Procedure. URL: <http://surl.li/dvppd>
3. Informed Consent for Crown Lengthening Surgery: URL: <http://surl.li/dvpor>
4. Informed consent for tooth extraction. URL: <https://www.smilecliniq.com/wp-content/uploads/2018/12/14.-XLA-Consent.pdf>
5. Informed Consent for Root Canal Therapy. URL: http://roseaudental.com/wp-content/uploads/2017/06/endo_informedconsent.pdf
6. Informed Consent: Dental Implants. URL: <https://internationaldentalimplantassociation.com/downloads/Consent-Implant.pdf>
7. Informed Consent Endodontic (Root Canal) Treatment. URL: <http://surl.li/dvpol>
8. Informed consent template for use in connection with patients undergoing clear aligner orthodontic treatment. URL: <https://www.pelican dentalrb.com/wp-content/uploads/2020/11/ClearAlignerConsent-Form.pdf>
9. Informed Consent And Permission Form – Extractions. URL: https://mydentalday.com/wp-content/uploads/2018/12/consent_extraction.pdf
10. Informed Consent – Removable Prosthodontics – Dentures (Full, Partial, Immediate). URL: <http://surl.li/dvpor>

АНГЛІЙСЬКОМОВНИЙ ТРЕЙЛЕР ЯК ФОРМА АДАПТАЦІЇ КІНОПРОДУКТУ

ANGLO-AMERICAN TRAILER AS FILMIC ADAPTATION FORM

Легейда А.В.,

orcid.org/0000-0002-8749-7667

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Легейда Д.В.,

orcid.org/0000-0002-8983-0822

кандидат фізико-математичних наук,

*доцент кафедри вищої математики, будівельної та теоретичної механіки
Харківського національного університету будівництва та архітектури*

У статті розглядається мультижанровий англо-американський трейлер як кінематографічна уні-медійна форма адаптації кінопродукту, створений на основі повнометражного художнього фільму-попередника (об'єктом дослідження є трейлери, що охоплюються хронологічним періодом 2010–2021 рр.).

Здійснено спробу глибшого осмислення візуальних, звукових, мовно-композиційних та змістових характеристик англо-американського трейлера як форми адаптації медійного кінопродукту, що являє собою медіапродукт у лінгвокультурологічній парадигмі.

Метою статті є комплексний зіставний аналіз дискурсивно-жанрових різновидів трейлера як форми адаптації кінопродукту та їх характеристик, що маніфестуються на візуальному, звуковому, мовно-композиційному та змістовному рівнях, інтерпретація в межах лінгвокультурологічної парадигми та встановлення закономірностей процесу створення трейлерів у відповідних жанрах як медіапродуктів адаптації фільму, адресованих широкій аудиторії.

Трейлер трактується як форма адаптації художнього фільму, створена з рекламною функцією, спрямована на інформування та популяризацію вже існуючого або майбутнього медіапродукту – художнього фільму – серед широкої аудиторії. У проаналізованих жанрових різновидах англійських трейлерів на основі емпіричного аналізу виокремлено такі базові жанрово-дискурсивні різновиди: трейлер-мелодрама, трейлер-комедія, трейлер-фантастика та трейлер-бойовик/трилер.

Встановлено такі рівні аналізу трейлера як лінгвокультурного конструкту: візуальний, звуковий, мовно-композиційний та змістовий. Шляхом зіставного аналізу жанрової варіативності трейлера як форми адаптації кінопродукту виявлено, що процес створення трейлера демонструє певні закономірності на візуальному, звуковому, мовно-композиційному та змістовому рівнях аналізу. Трейлерний дискурс у дослідженні розуміється як мультимодальний, оскільки апелює до широкої аудиторії багатоканально.

Ключові слова: адаптація кінопродукту, трейлер, лінгвокультурологічний конструкт, жанрове розмаїття, медіа продукт, мульти-модальний дискурс.

The paper focuses on the multi-genre Anglo-American trailer seen as filmic uni-medium adaptation form of a cinematographic product based on a feature film precursor (research focusing on trailers within the chronological period of 2010–2021).

The attempt is made at a deeper insight into visual, sound, language-compositional and content characteristics of the Anglo-American trailer as a an adaptation form of a media film product seen a media product in the linguo-culturological paradigm.

The objective of the paper sets is a comprehensive comparative analysis of the discursive genre diversity of a trailer and its characteristics manifested at the visual, sound, language-compositional and content levels, their interpretation within linguo-cultural paradigm and the establishing of patterns in trailer creation process in the respective genres seen as media products of filmic adaptation addressed at the general public.

The trailer is interpreted as a form of feature film adaptation created with an advertising function aimed at informing and popularizing the existing or the upcoming feature film media product with the general public. In the analyzed genre types of English-language trailers, the following basic genre-discursive variation was distinguished on the basis of the empirical analysis of the corpus of trailers: melodrama-trailer, comedy-trailer, sci-fi trailer and action/thriller-trailer.

The following levels of trailer analysis as a linguo-cultural construct have been established: visual, sound, language-compositional and content levels. Through a comparative analysis of the genre variation of the trailer as a form of film adaptation, it was found that the process of creating a trailer demonstrates certain regularities at the visual, sound, linguistic-compositional and content levels of analysis. The trailer discourse in the study is understood as multimodal and appealing to the audience through multiple channels.

Key words: filmic adaptation, trailer, linguo-culturological construct, genre diversity, media product, multimodal discourse.

Актуальність роботи пов'язана з тим, що мультимодальний дискурс, зокрема дискурс англійськомовного трейлера як форми адаптації кінематографічного продукту, зважаючи на інтенсивність його досліджень у сучасному лінгвістичному сьогодні [4; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 16; 18; 19; 22; 23; 24; 25; 26], набуває зростаючої значущості виконуючи одночасно декілька основних медійних функцій: рекламну, інформативну, розважальну, функцію впливу тощо. Лінгвістичні студії, що аналізують трейлер як лінгво-культурологічний конструкт [14; 15; 20; 21], знаходяться наразі у фокусі міждисциплінарних досліджень кіно дискурсу [17; 21].

Об'єктом цього дослідження є різножанровий дискурс англійськомовного трейлера, що анонсує та передуює релізу англо-американських кінострічок, створених у період 2010–2021 рр.

Предмет дослідження представлений візуальними, звуковими, мовно-композиційними та змістовими характеристиками англійськомовного трейлера як форми адаптації та медійного продукту у лінгвокультурологічній парадигмі.

Мету роботи становить компаративний аналіз жанрового дискурсивного розмаїття англійськомовного трейлера, що маніфестується на візуальному, звуковому, мовно-композиційному та змістовому рівнях аналізу, та інтерпретація отриманих результатів з лінгвістичної та культурологічної точки зору шляхом встановлення закономірностей у створенні трейлерів зазначених жанрів.

Зазначена мета передбачає такі завдання:

1) ознайомлення з ретроспективою досліджень трейлера у українській та зарубіжній лінгвокультурологічній традиції,

2) виокремлення та обґрунтування мультимодального дискурсу трейлера різних жанрів як окремого медійного жанру та форми адаптації кінопродукту.

3) виділення рівнів аналізу англійськомовного трейлера.

4) компаративна характеристика трейлерів різних жанрів.

Практична значущість цієї роботи полягає у тому, що встановлені закономірності і прийоми конструювання трейлерів різних жанрів у лінгвістичному та культурологічному плані можуть бути апліковані у медійній індустрії з метою популяризації майбутніх кінострічок.

Матеріалом дослідження слугували різножанрові англійськомовні трейлери, що були створені для перегляду масовою інтернет-, кіно- та телеаудиторією у період 2010–2021 рр.

Як зазначає Ж.-Л. Годар [4, с. 1875]: "кінотрейлери – це ідеальні фільми, які ніколи не розчарують". Цю думку продовжує Е. Дж. Кюн [4], стверджуючи, що трейлер фільму – це маркетинговий інструмент, який позиціонує певну кінострічку на ринку кіно та має за мету викликати зацікавленість громадськості до її перегляду. До того ж, Е. Дж. Кюн вважає [4], що трейлер фільму – це аудіовізуальна реклама аудіовізуального кінопродукту. Цей подвійний аудіовізуальний статус позиціонує трейлери з цікавої семіотичної точки зору. Традиційно, трейлери створюються за допомогою використання кадрів з фільму, які вони рекламують, тому фільми відповідно являються прототипом трейлера [17], а трейлер інтерпретується як форма адаптації відповідного кінопродукту (кінострічки).

Відеоряд з нез'язаних уривків і сцен за принципом калейдоскопа іноді змінюється дуже швидко і характеризується як такий, що справляє скоріше емоційне враження на глядача, ніж залишає осмислене уявлення про фільм. Проте, іноді трейлер є не набором кадрів, а становить собою невелику сюжетну історію, в якій діалоги з фільму чергуються з видовищними моментами і спецефектами кінострічки та супроводжуються текстом у кадрі і за кадром. Зазвичай відеоряд супроводжується голосовим та/або текстовим коментарем, що відображає сюжет та доповнює музичний фон. Останнім часом трейлер як форма адаптації кінострічки набуває особливу популярність як об'єкт дослідження в галузі медійних студій [3; 5; 10; 17; 21] та адаптації кінопродукту [14; 15].

Лінгвістичні розвідки трейлера як продукту кіноіндустрії виконувались переважно у зарубіжній лінгвістиці [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 16; 19; 22; 23; 24; 25; 26], але на сьогодні трейлер як об'єкт лінгвістичного аналізу ще не отримав вичерпного всебічного освітлення. Дослідниками було зроблено декілька спроб опису феномену трейлера, що ґрунтуються на різних критеріях аналізу [8, 49].

Так, Дж. Уайт [25, с. 20] наголошує на важливості вивчення трейлерів, публікуючи книгу "Високі поняття: фільми та маркетинг у Голлівуді". Дж. Уайт виділяє три теоретичні категорії (вигляд, приманка, сценарій), за якими творці трейлеру можуть реалізувати фільми високої концепції.

У свою чергу А. Зенгер [26] розрізняє три режими представлення трейлерів: ілюстрація, словесний опис і виразне зображення. Л. Кернан [11] демонструє, як змістовна складова трейлерів адаптується щодо очікувань глядача

у залежності від історичної епохи, у якій вони були створені. У свою чергу Дж. Годар [9] досліджує семіотичні особливості трейлерів, Б. Остін та Ф. Томас – концептуальні [2], та К. Майер, відповідно, – візуальні [16].

Увагу лінгвістів також пригортає дослідження характеристик трейлеру з позиції функціонального аналізу: так, ними виділяються такі функції трейлеру як інформаційна, комерційна (рекламна) та функція впливу [3; 5; 6; 10; 11; 12]. Остання передбачає широке використання виразних засобів; найбільш вживаними стилістичними засобами виразності у трейлерах, на думку зазначених дослідників, є епітет, гіпербола (посилення виразності, залучення уваги глядачів до унікальності демонстрованої кінострічки), повтори, замовчування, риторичне питання.

На основі проведеного аналізу існуючих на сьогодні класифікацій кінотрейлерів, найближчою, але не вичерпною до трактовки трейлеру у цьому дослідженні є базова класифікація трейлерів Дж. Дорналетече [4, с. 1875–1884]. Так, Дж. Дорналетече [4, с. 1875–1884] визначає усі існуючі жанри кінотрейлерів за їх формальними характеристиками, змістом, метою, заради якої вони були створені, місцем, де вони були створені і т. ін. Таким чином, існують творчі, театральні, ігрові, закадрові, тикер-, теле- трейлери та інші їх підвиди. Окрім формальних характеристик кінотрейлерів, Дж. Дорналетече [4, с. 1875–1884] наголошує на важливості приділення уваги їх прагматичному сенсу. Усі вони містять різноманітні риторичні стратегії, які головним чином поділяються на три категорії: аутентична стратегія, яка підкреслює зміст сюжету, персонажів та жанр фільму. Екстра-аутентична стратегія, яка навпаки зосереджує увагу на тому, хто брав участь у створенні фільму: режисер, актори, виробнича компанія, критики, премії на фестивалях кінострічок. І нарешті, естетична стратегія, що стосується типу редагування, якості графіки і жанру [4]. У цьому сенсі, жанр кінотрейлеру є, на думку дослідниці, «мета-категорією», оскільки він може бути вираженим за допомогою аутентичного, екстра-аутентичного та естетичного змісту.

У цьому дослідженні трейлер інтерпретується як форма адаптації кінопродукту, спрямована на презентацію кінострічки масовій аудиторії з метою залучання останньої до просмотру кінострічки як медіапродукта, що виконує рекламну, інформативну функції та функцію впливу, та пропонується модель його всебічного аналізу.

У проаналізованих нами різножанрових видах англійськомовних трейлерів виділяємо таке жан-

рове варіювання, що було встановлено на основі проведеного емпіричного аналізу корпусу трейлерів (2010–2021pp.):

- **трейлер-мелодрама** (Remember me, режисер Аллен Култер, USA, 2010; Love & Other Drugs, режисер Едвард Цвік, USA, 2010; Beastly, режисер Даниел Барнз, USA, 2011; The Deep Blue Sea, режисер Теренс Девіс, USA, UK, 2011; 28 hotel rooms; режисер Метт Росс, USA, 2012; Love, Rosie, режисер Крістіан Діттер, USA, 2014; The Best of Me, режисер Майкл Хоффман, USA, 2014; The Fault in Our Stars, режисер Джош Бун, USA, 2014; If I Stay, режисер Ар Джей Катлер, USA, 2015; Me Before You, режисер Теа Шеррок, USA, 2016);

- **трейлер-комедія** (I Heart Shakey, режисер Кевін Купер, USA, 2012; Warm Bodies, 2013, режисер Джонатан Левайн, USA, 2013; Paddington, режисер Пол Кінг, UK, 2014; That Awkward Moment, режисер Том Гормікан, USA, 2014; Daddy's home, режисер Шон Андерс, USA, 2015; Arlo: The Burping Pig, режисер Том ДеНуччі, USA, 2016; Bad moms, режисер Джон Лукас, Скотт Мур, USA, 2016; Going in Style, режисер Зак Брафф, USA, 2017; Kingsman: The Golden Circle; режисер Метью Вон, USA, UK, 2017; I Feel Pretty, режисер Еббі Кон, Марк Сілверштейн, USA, 2018);

- **трейлер-фантастика** (In Time, режисер Ендрю Ніккол; USA, 2011; The Amazing Spider-Man, режисер Марк Уебб, USA, 2012; Chronicle, режисер Елліот Гринтберг, USA, 2012; R.I.P.D., режисер Роберт Швентке, USA, 2013; The Hunger Games: Mockingjay – Part 1, режисер Френсіс Лоуренс, USA, 2014; Fantastic Four, режисер Джош Транк, USA, 2015, Passengers, режисер Морген Тільдум, USA, 2016, Justice League, режисер Зак Снайдер, USA, 2017; Wonder Woman, режисер Петті Дженкінс, USA, 2017; A-X-L, режисер Олівер Дэйлі, USA, 2018)

- **трейлер-екшн-трилер** (Mission: Impossible – Ghost Protocol, USA, режисер Бред Бьорд, 2011; John Wick, режисер Чад Стахелски, Девід Литч, USA, 2014; The Equalizer, режисер Антуан Фукуа, USA, 2014; Non-Stop, режисер Жауме Кольєт-Серра, USA, UK, 2014; Mechanic: Resurrection, Режисер: Денніс Ганзель, USA, 2016; Security, режисер Ален Дерошер, USA, 2017; Skyscraper, режисер: Роусон Маршалл Тьорбер, USA, 2018; The Commuter, режисер Жауме Кольєт-Серра, USA, UK, 2018; The Debt Collector, режисер Джессі Джонсон, UK, 2018; Mission: Impossible – Fallout, режисер Крістофер Маккуоррі, USA, 2018);

У ході дослідження виділено рівні аналізу трейлеру як форми адаптації кінопродукту та лінг-

вокультурологічного конструкта: 1. візуальний; 2. звуковий; 3. мовно-композиційний; та 4. змістовий рівні аналізу. Здійснено послідовний аналіз усіх базових жанрів англо-американських трейлерів, спираючись на запропоновану модель аналізу трейлеру як форми адаптації.

Компаративний аналіз жанрового варіювання трейлеру як форми адаптації кінопродукту демонструє певні чіткі закономірності на візуальному, звуковому, мовно-композиційному та змістовому рівнях аналізу, що були простежені у ході емпіричного аналізу. Встановлено, що існують специфічні потенційно-комерційно прибуткові прийоми, до яких залучається команда, яка створює трейлер, що демонструють чітку жанрову варіативність.

Так, *трейлеру-мелодрами* притаманні на візуальному рівні плавний не рваний монтаж, наявність оптимістичної кольорової палітри, динамічна структурна побудова зйомки: від панорамної до кадрів крупним планом. Звуковий рівень демонструє синхронність комбінації візуальної картинки, голосу та музики. На мовно-композиційному рівні діалог є переважною формою комунікації героїв з поодинокими вкрапленнями монологічного коментарю головного персонажу. У композиційній площині кульмінація знаходиться у середині трейлеру, розв'язка відсутня як така, а ускладнення знаходиться у першій половині трейлеру. Загальний синтаксис висловлювань простий з домінуванням активних конструкцій. Синтаксис початкової фрази, як правило, виражений ствердженням або спеціальним запитанням. Переважають ствердження, що містять слова з позитивною конотацією, переважно у активному стані а також еліптичні речення. Змістовий рівень трейлеру мелодрами містить згадку про режисера фільму, акторів, задіяних у кінострічці, а також попередні роботи режисера. Фінальна фраза зазвичай представлена філософською сентенцією.

Текст з інформацією про творців фільму: режисера та компанію міститься переважно у фінальній частині трейлеру, у той час як імена задіяних акторів з'являються послідовно із розвитком сюжету у трейлері (рис. 1).

Популярним прийомом є тактика переміщення кадрів, перший з яких містить фрагмент фільму, наступний – згадку про першоджерело, або інформацію про режисера та акторів, а також про передуючий фільму роман: (рис. 2).

Жанр трейлер мелодрама на візуальному рівні аналізу демонструє присутню чітко-ок-

Рис. 1. (*The Best of Me*, режисер Майкл Хоффман, USA, 2014)

реслену тенденцію зміни кадрів з близьких на панорамні (рис. 3).

Кадри містять спливаючі написи з оригінальним шрифтом, який різко контрастує з фоном (чорний на білому, червоний на білому). Подібні кадри знаходяться переважно у другій частині трейлеру з огляду на те, що глядач запам'ятає те необхідне, що змусить його зробити правильний кінематографічний вибір (рис. 4).

Як правило звуковий ряд трейлеру мелодрама починається з коментаря чоловічим голосом. При цьому, по ходу розвитку сюжетної лінії трейлеру спостерігається чергування чоловічих і жіночих голосів. Музичний фон є доволі незмінним, зміна фону досить кардинально спостерігається лише при кульмінаційній зміні подій у трейлері. Таким чином, можна зробити висновок, що музичний розвиток синхронізується із сюжетом, відображаючи і доповнюючи його.

Характерною особливістю композиційної побудови дискурсу трейлеру-мелодрама є початок розгортання трейлеру у формі діалогу із подальшим, як правило, більш філософським планом-відступів у вигляді монологічного мовлення героя. Це надає більш глобальне

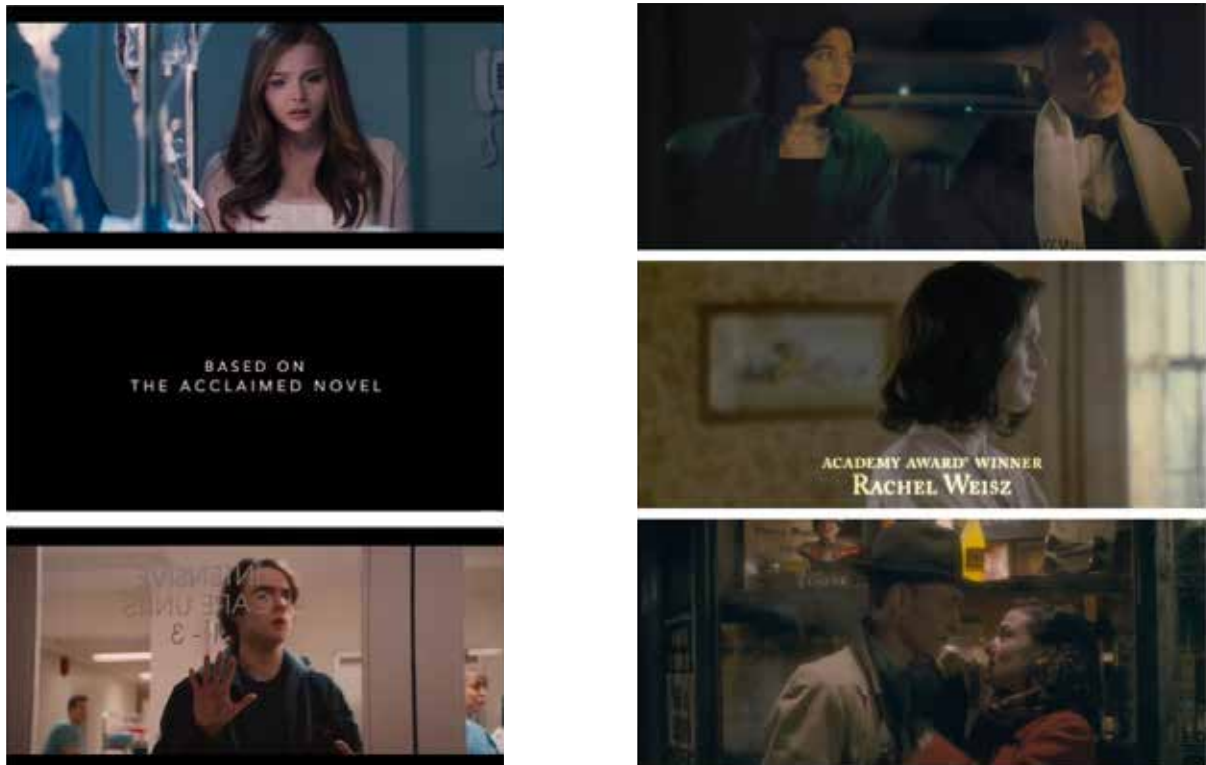

Рис. 2. (The Deep Blue Sea, режисер Теренс Девіс, USA, UK, 2011)

Рис. 3. (Love & Other Drugs, режисер Едвард Цвік, USA, 2010)

Рис. 4. (Beastly, режисер Даниел Барнз, USA, 2011)

осмислення того, що відбувається, та знайомить глядача з передісторією подій. З точки зору морфологічних характеристик діалоги будуються переважно з використанням теперішнього часу, у той час як монологічні комен-

тарі героїв оформлені у минулому часі, якщо вони описують передісторію подій, що відбуваються. Монологічні характеристики коментаря зазвичай містять філософське узагальнення.

Isn't it amazing how life is one thing and then in an instant it becomes something else?

(If I Stay, режисер Ар Джей Катлер, USA, 2015)

Синтаксис початкової фрази трейлеру-мелодрами як правило оформлюється у вигляді спеціальних та загальних питань, що описують події в фільмі:

– What's that?

– Will be audition for July yard. That's the ceiling.

I figured you know if you look at it every night he won't seem so scary when you get there.

(If I Stay, режисер Ар Джей Катлер, USA, 2015)

Синтаксис фінальної фрази трейлеру-мелодрами демонструє закономірність виділення однієї філософської фрази, що презентує конфлікт мелодрами:

– I'm still here and I'm crazy in love with you!

Please stay!

(If I Stay, режисер Ар Джей Катлер, USA, 2015)

Трейлер-комедія на візуальному рівні демонструє наступні закономірності: різнокольорова палітра оптимістичного характеру, присутність анімаційних вкраплень. На звуковому рівні прослежується зміна музичного ряду мажорного

характеру, що доповнюється візуальним і іноді текстовим рядом. На мовно-композиційному рівні відчувається чітка домінанта візуального компонента над мовним, діалогові сцени є короткими, в них є присутніми вигуки, еліптичні речення, що супроводжуються багатоголоссям, сміхом та варіативністю дитячих та дорослих голосів. Синтаксис початкової фрази – стверджувальний, синтаксис фінальної фрази – представлений окликом або коротким запитанням. Морфологічні характеристики демонструють здебільшого активний стан. Композиційному рівню в цілому притаманне ускладнення протягом усього трейлеру. А кульмінації як такої не існує, адже комедійна напруженість зберігається протягом усього трейлеру.

На візуальному рівні у комедійному трейлері задіяна низка різних анімаційних технологій, що характеризуються різнокольоровою палітрою, що має за мету акцентувати легкість, легковажність, грайливість зазначеного жанру трейлеру: (рис. 5).

В трейлері-комедії відзначається присутність чималих анімаційних вкраплень: (рис. 6).

Рис. 5. (I Heart Shakey, режисер Кевін Купер, USA, 2012)

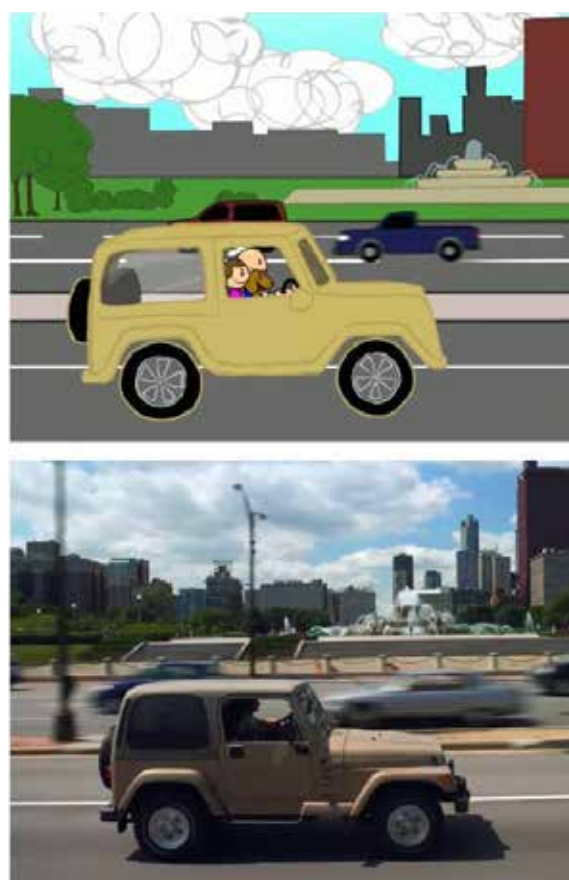

Рис. 6. (I Heart Shakey, режисер Кевін Купер, USA, 2012)

Трейлеру-комедії притаманний музичний супровід, що змінюється у залежності від демонстрованих подій та відзначається мажорним характером. Вигуки персонажів є типовою рисою, що виділяють жанр комедійного трейлеру серед інших аналізованих жанрів.

Мовне наповнення трейлеру жанру комедія відрізняється великим ступенем диспропорції між візуальним і текстовим контентом (при цьому або візуальний контент домінує над текстовим, що представлено рідкими діалоговими сценами, які перериваються емоційно-забарвленими вигуками. Діалоги традиційно за швидкістю випереджають візуальний ряд і звучать протягом усього часу трейлеру.

Трейлер-фантастика на візуальному рівні демонструє переважно холодну та темну кольорову палітру, гостро-рваний монтаж, різні за формою і за своєю геометрією спливаючі написи. Жанру трейлер-фантастика притаманні чорно-білі флешбеки, що контрастують із загальною палітрою та мають містичний вигляд. У цьому жанрі звуковий рівень відзначається варіативністю музичної інтенсивності: від тихої і повільної до гучнішої і швидшої. Загалом присутній голос за кадром. На мовно-композиційному рівні такий трейлер демонструє синтаксис повних поширених пропозицій, що в часовому плані апелюють до майбутнього і теперішнього. Кульмінація розгортається ближче до закінчення трейлеру.

Трейлеру-фантастика притаманне широке використання панорамних зйомок: (рис. 7).

Розповсюдженими також є написи з містичним змістом, покликані викликати у масовій аудиторії почуття тривожного очікування: (рис. 8).

Спливаючі написи у жанрі трейлер-фантастика виявляють різну геометрію і демонструють динамічні переміщення в просторі кадру.

Жанру трейлер-екшн/трилер на візуальному рівні властива темна кольорова гамма, що відпо-

відає тематиці подій, що розгортаються, присутні елементи панорамної зйомки, які змінюються кадрами в темнішій тональності. Наявний рваний монтаж із чорними перебивками, що підсилюють динамічність розвитку подій. На звуковому рівні трейлер супроводжується низьким голосом, спостерігається синхронія між звуковою доріжкою та візуальною, музика є рваною синхронічно до монтажу. На мовно-композиційному рівні домінують фрази теперішнього часу, що є узагальненнями на рівні початкової фрази та еліптичними ствердженнями на рівні фінального речення, водночас динамічними та різкими. Цьому жанру притаманна діалогова форма, а монологічні вкраплення відзначаються лише для голосу за кадром та мають узагальнене значення. Як правило, кульмінація настає ближче до кінця трейлеру.

Простежується використання спливаючого темного підсвіченого текстового шрифту, що вказує на творців фільму і дату його виходу. Цей прийом надає частково загрозливого і зловісного ефекту: (рис. 9).

Нерідкісні випадки відмови творців трейлеру від музики, коли бажаний ефект досягається за допомогою комбінації звуків і голосів або багатоголосся.

Як правило, голос, що звучить за кадром, є низьким та створює відчуття тривожного очікування. Спостерігається синхронія між мімікою актора і звуковою доріжкою трейлера. Можна припустити, що голос за кадром пронизує увесь трейлер, робить його цілісним та надає напруги під час перегляду всього фільму. Не завжди спостерігається синхронія між голосом за кадром і присутністю носія цього голосу на екрані. Найчастіше голос за кадром веде безперервне оповідання і періодично доповнюється картинкою на екрані.

У синтаксисі початкової фрази переважно задіяні пасивні речення у теперішньому часі:

Рис. 7. (Justice League, режисер Зак Снайдер, USA, 2017)

Рис. 8. (The Amazing Spider-Man, режисер Марк Уебб, USA, 2012)

Рис. 9.

– The principle represent has an offer for you. Each death must look like an accident. Your speciality only.
(Mechanic: Resurrection, Режисер: Денніс Ганзель, USA, 2016)

Також синтаксис початкової фрази часто презентується короткими спонукальними реченнями у теперішньому часі:

– FBI! Show me your hands!

(Skyscraper, режисер: Роусон Маршалл Тьорбер, USA, 2018)

Синтаксис фінального речення переважно представлений еліптичними ствердженнями

у активному стані та короткими запитаннями у теперішньому часі:

– *They are a lot. Aren't they?*

(Mechanic: Resurrection, Режисер: Денніс Ганзель, USA, 2016)

– *I'm not afraid John Wick.*

– *How good's your laundr?*

– *No one's that good.*

– *I thought...*

(John Wick, режисер Чад Стахелски, Девід Литч, USA, 2014)

Морфологічні характеристики вирізняються перемежуванням активного та пасивного стану у минулому, теперішньому або майбутньому часі. Загальний синтаксис трейлеру екшн-трилер представлено простими реченнями не пов'язаними з'єднувальними синтаксичними елементами.

Жанру екшн-трилер притаманні діалогові фрази, що дискретно чередують у трейлері з великими музичними паузами. Текст, що вимовляють герої, в більшості випадків випереджає картинку трейлеру.

Компаративний аналіз жанрового варіювання трейлеру як форми адаптації кінопродукту та виду мультимодального дискурсу демонструє наявність закономірностей на візуальному, звуковому, мовно-композиційному та змістовому рівнях аналізу трейлеру як форми адаптації. Встановлені специфічні потенційно-комерційно прибуткові прийоми створення трейлеру як форми адаптації кінопродукту, до яких залучається команда, що створює трейлер, які демонструють його чітку жанрову варіативність.

Перспективою цього дослідження вбачається міжкультурний аналіз трейлерів різних жанрів у діахронії як форм адаптації кінопродукту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пшеничних А. М. Реперспективізація предметної ситуації в англomовному діалогічному дискурсі (на матеріалі мультимедійних ігрових кінотворів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2011. 201 с.
2. Austin B. A., Thomas F. G. Movie Genres: Toward a Conceptualized Model and Standardized Definitions. *Current Research in Film*. V. 3. 1987. 12–33 p.
3. Cripps T. Hollywood's High Noon: Moviemaking and Society before Television. Baltimore. 1997. 200 p.
4. Dornateche J. The semiotic status of movie trailers. *Proceedings of the 10th World Congress of the International Association for Semiotic Studies*. 2012. № 2. P. 1875–1884.
5. Earnest O. J. Star Wars: A case study of motion picture marketing. *Current Research in Film: Audiences, Economics and Law* / ed. Bruce A. Austin. Vol. 1. Norwood, 1985. P. 1–18.
6. Eastman S. T. Research in Media Promotion. Mahwah. 2000. 384 p.
7. Fadden J. Trailers: Hollywood's Recreational Vehicle to Box Office Heaven. Los Angeles. 266 p.
8. Finkle D. Sleek Previews: Tales behind the Trailers. *Village Voice*. 1998. № 5. P. 19–34.
9. Godard J. L. The Semiotic Status of Movie Trailers. Valladolid. 2012. 345 p.
10. Greenberg J. Theatrical Trailers Enter the Realm of Big Business. *Variety*. 1986, № 6. P. 10–34.
11. Kernan L. D. A Cinema of (Coming) Attractions: American Movie Trailer Rhetoric. Ph.D. diss. Los Angeles. 2000. 280 p.
12. Klady L. Truth about Trailers: They Work. *Variety*. 1994. № 2. P. 13–26.
13. Kuehn A. J. Coming Attractions: The History of Movie Trailers. 2005. 180 p.

14. Legeyda A.V. The Art of Screen Adaptation: Recognizing Semiotic Differences Or Thinking Out Of The Page. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип XX. С. 184–191.
15. Леґейда А. В. Кіноадаптація у синергетичній парадигмі: у пошуках синього птаха міждисциплінарної методології. *Наукові записки. Серія "Філологічна"*. Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія". 2013. Вип 38. С. 203–206.
16. Maier C. D. The visual realization of evaluation in film trailers. *Visual Communication*. 2009. № 2(8). P. 159–180.
17. Monaco J. How to Read a Film: The World of Movies, Media, Multimedia: Language, History, Theory. USA, 2000. 672 p.
18. Montesano A. P. Things to Come: Trailers Whet Viewer Appetites, Leave Them Wanting More. *Back Stage*. 1990, № 8. P. 30.
19. Öhner Vrääh. Happy Trails: The Trailer as Trace of a Future Impression. Vienna, 1999. 367 p.
20. Raitt G. Hidden Differences: New Meanings in Adaptations of Literature to the Screen. *Double Dialogues*. Issue 12, 2010.
21. Rosten T. At the Intersection: Cultural Studies and Rhetorical Studies. New York. 1999. 386 p.
22. Wells J. Thrills! Chills! Laffs!: And These Are Just the Previews! *Los Angeles Times Calendar*. 1993. P. 22–23.
23. Wyatt J. Contemporary American Independent Film: From the Margins to the Mainstream. Routledge. 2004. 320 p.
24. Wyatt J. The Formation of the Major Independent. Ch. 5. New York. 1998. P. 74–90.
25. Wyatt J. High Concept: Movies and Marketing in Hollywood. Austin. 1994. 249 p. 26. Zanger A. Film Remakes as Ritual and Disguise. Amsterdam. 160 p.

УДК 811.111:340.113

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.24>

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

VOCABULARY DESIGNATING EMOTIONS IN A LITERARY TEXT (ON THE EXAMPLE OF THE GERMAN AND ENGLISH LANGUAGES)

Малій А.С.,

orcid.org/0000-0003-1240-4902

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов факультетів психології та соціології

Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Опанасенко О.І.,

orcid.org/0000-0003-2205-2445

кандидат історичних наук,

доцент кафедри германської філології та перекладу

Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено дослідженню лексики на позначення емоцій у художньому тексті на прикладі німецької та англійської мов. Актуальність розвідки визначається антропоцентричністю сучасної наукової парадигми та інтересом лінгвістів до лексичного відтворення емоцій людини у текстах різного типу. Метою розвідки є багатоаспектне вивчення лексики на позначення емоцій в німецько- та англійськомовному художніх дискурсах у зіставному аспекті.

У статті досліджено трактування поняття «художня література» та визначено місце одиниць на позначення емоцій у текстах художніх творів, проведено порівняльний аналіз основних структурно-семантичних особливостей досліджуваних лексичних одиниць в німецькій та англійській мовах. У широкому розумінні художній текст – це форма фрагменту картини світу письменника, зміст якого відтворює систему духовних цінностей автора та його оцінку дійсності.

У ході дослідження було виявлено, що лексика на позначення емоцій в обох мовах може бути як стилістично нейтральною, так і стилістично забарвленою. Стилійстично нейтральна лексика надає емоційності змісту лише у певному контексті. Встановлено, що стилістично забарвлена лексика представлена у художніх текстах обох мов нецензурними та грубими словами, вигуками та оказіоналізмами, які можуть виражати певні емоції. У цьому разі їхня конотація визначається через контекст.

З'ясовано, що лексика вербалізації емоцій поділяється на лексику, що називає емоції, лексику, що описує емоції та лексику, що виражає емоції. Лексичні одиниці, що називають емоції містять лише поняття про емоції. Лексичні одиниці, які описують емоції, вербалізують зовнішню експресію за допомогою міміки, пантоміміки, тембру голосу,

інтонації, які відтворюють атмосферу емоційності у художньому тексті. Емотивна лексика призначена для вираження внутрішнього емоційного стану персонажу.

Ключові слова: емотив, емоція, конотація, контекст, художній текст.

The article is devoted to the study of the vocabulary used to denote emotions in a literary text using the example of the German and English languages. The relevance of intelligence is determined by the anthropocentricity of the modern scientific paradigm and the interest of linguists in the lexical reproduction of human emotions in texts of various types. The purpose of the research is a multi-faceted study of the vocabulary used to denote emotions in German- and English-language fiction discourses in a comparative aspect.

The article examines the interpretation of the concept of "fiction" and determines the place of units for the designation of emotions in the fiction texts, and conducts a comparative analysis of the main structural and semantic features of the studied lexical units in the German and English languages. In a broad sense, an artistic text is the form of a fragment of the writer's picture of the world, the content of which reproduces the author's system of spiritual values and his assessment of reality.

In the research, it was found that the vocabulary used to denote emotions in both languages can be both stylistically neutral and stylistically colored. Stylistically neutral vocabulary gives emotional content only in a certain context. It has been established that stylistically colored vocabulary is represented in artistic texts of both languages by obscene and rude words, exclamations and occasionalisms that can express certain emotions. In this case, their connotation is determined through the context.

It was found that the vocabulary of emotion verbalization is divided into vocabulary that names emotions; vocabulary describing emotions and vocabulary expressing emotions. Lexical units called emotions contain only concepts about emotions. Lexical units that describe emotions, verbalize external expression with the help of facial expressions, pantomime, tone of voice, intonation, which reproduce the atmosphere of emotionality in the artistic text. Emotional vocabulary is intended to express the inner emotional state of the character.

Key words: emotive, emotion, connotation, context, artistic text.

Постановка проблеми. Останнім часом у наукових колах спостерігається значна увага до вербалізації емоційного стану людини, яка досі не є достатньо вивченою у сучасних англomовному та німецькомовному художніх дискурсах. Узагальнюючи трактування художнього тексту, наданого вітчизняними та зарубіжними фахівцями у галузі літератури та лінгвістики тексту, визначаємо його як «художню форму фрагменту картини світу автора, відображеного ним з точки зору певного естетичного ідеалу, зміст якого відтворює авторську картину світу, систему духовних цінностей автора, його оцінку дійсності» [5, с. 106; 9, с. 297].

Ознаками художнього твору є «образність, естетика мовлення, експресія, зображуваність (алегорії, гіперболи, метафори, перифрази, тропи, порівняння тощо), конкретно-чуттєвий опис дійсності, суб'єктивізм розуміння та зображення» [9, с. 297]. Ми погоджуємося з думкою, що «художній текст – це інтерпретація дійсності письменником, який описує знайомі йому фрагменти реального світу; розвиває думки, що йому близькі та зрозумілі, використовуючи мовні елементи й метафори, які наповнені для нього особистісним змістом» [13, с. 55].

Науковці зазначають, що художній текст не відтворює реальність, а відображує мовленнєву діяльність, характерну для конкретної національної мовної картини світу [5; 7; 9]. Інші вчені наголошують, що «художній текст імітує реальність, створює із свого матеріалу модель поза системності» [7; 9]. За допомогою мови художнього

тексту письменники «відтворюють власне світосприйняття та кодують глибинні сенси художнього твору, використовуючи при цьому природну мову як будівельний матеріал» [5].

У процесі дослідження було виявлено, що у лінгвістиці актуальним напрямом розвідок є вивчення текстів, котрі відтворюють «світ емоцій», зокрема пріоритетним є розгляд номінативних одиниць, за допомогою яких автори художніх текстів відображують своє ставлення до персонажів твору, явищ, фактів.

У лексичному складі німецької та англійської мов існують не лише стилістично забарвлені слова, які забезпечують вербальне вираження емоцій, але й нейтральні слова, які набувають емоційного забарвлення у контексті. У наукових колах розрізняють вербальний (за допомогою мовних засобів) та невербальний (міміка, пантоміміка, жести тощо) способи відтворення емоцій.

Аналіз останніх досліджень. Лексика на позначення емоцій завжди знаходилася у центрі уваги лінгвістів, що пояснюється антропоцентричністю наукової парадигми. Дослідження у цьому напрямі були і залишаються актуальними, що засвідчує низка робіт, присвячена вербалізаторам емоцій. Так, поняття експресивності та емотивності в англійській мові розглядала М. Мілова [5]. Дослідження І. Свідер присвячені вивченню особливостей емотивного тексту [7].

На прикладі художніх творів лексику на позначення емоцій досліджували серед інших Н. Глушак [1] та Л. Тараненко [8]. Розвідки С. Мандер присвячені зіставному аспекту вербальної

репрезентації емоцій в українській та американській лінгвокультурах [2]. А. Манзій [3] та Н. Романова [6] вивчали номінації емоцій у німецькомовному художньому дискурсі.

Попри велику кількість наукових робіт, присвячених вербалізації емоцій, відсутні розвідки, в яких у зіставному аспекті розглядаються лексичні одиниці на позначення емоцій в німецько- та англійськомовному художніх дискурсах.

Постановка завдання. Метою розвідки є багатоаспектне дослідження лексики на позначення емоцій в німецько- та англійськомовному художніх дискурсах у зіставному аспекті.

Об'єкт дослідження становлять лексичні одиниці, що відтворюють емоції та емоційні стани у художніх творах.

Предметом аналізу є семантичні та структурні ознаки лексичних одиниць на позначення емоцій.

Матеріалом для дослідження є тексти художньої літератури. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: дослідити трактування поняття «художня література» та визначити в ній місце одиниць на позначення емоцій; порівняти основні структурно-семантичні особливості досліджуваних лексичних одиниць в німецькій та англійській мовах.

Виклад основного матеріалу. Мовознавці поділяють три групи «лексики вербалізації емоцій: лексика, що називає емоції; лексика, що описує емоції; лексика, що виражає емоції» [3; 6].

Лексика, що називає емоції містить лише поняття про емоції: *Ärger, Angst, Freude* / злість, страх, радість / *anger, fear, heppiness*.

Лексичному опису підлягає «зовнішня експресія емоції: міміка обличчя, очей, губ, пантоміміка, тембр голосу, інтонація, які відтворюють атмосферу емоційних переживань та викликають у реципієнта почуття, що відповідають наміру автора» [7].

Слід зазначити, що той самий «виразний компонент» може передавати різні емоційні стани, як-то посмішка. В більшості ситуацій вона відтворює задоволення, радість, однак, трапляються випадки, коли посмішка може виражати презирство та відразу. Лексика, призначена для вербалізації та опису емоцій функціонує як семантично нейтральна. Іншими словами, лексичний опис призначений для свідомого вираження емоційного стану мовними засобами.

Лексика, яка позначається як *емотивна*, призначена для вираження внутрішнього емоційного стану персонажу, його свідомості та психіки. Такі лексичні одиниці обов'язково містять

у своїй семантичній структурі емоційний компонент. Залежно від типу семантики, емотиви поділяються на афективи, емотивна семантика яких «складає єдиний зміст семантики слова», та конотативи, «емотивні семи котрих супроводжують головне логіко-предметне значення». Тексти художньої літератури рясніють мовними засобами, які впливають на почуття реципієнтів, викликають у них різні емоції, образно змальовують дійсність, що вимагає розгляду лексичних одиниць на позначення емоцій.

Позначення емоцій в німецькій та англійських мовах реалізується іменниками, прикметниками, дієсловами та вигуками.

В англійській мові іменники із суфіксами *-ard, -eer, -ster/-aster (hipster)* та напівсуфіксом *-monger (scare-monger)* вербалізують негативну оцінку, а суфікси *-y (daddy), -let (chiklet), -kin (lambkin)* – позитивну [4]. Афіксацію застосовує у своїх творах М. Етвуд, наприклад: «*Do a jobbie, they'd say to children, when they were being toilet-trained*» [10, с. 134].

Вираження емоцій в німецьких художніх текстах може відбуватися не лише через лексичне значення іменника, але і через додавання певних афіксів до слів з нейтральною семантикою, що емоційно підсилює основне значення, наприклад, суфікс *-ei (Schlampe – Schlamperei, Schwein – Schweinerei)*, при цьому може відбутися зміна полярності значення слова (*Liebe – Liebelei, Kuss – Geksse*) [3].

Ступені порівняння прикметників беруть участь у відтворенні певних емоцій як в німецькій, так і в англійській мовах, наприклад: «*Every time I saw her, those eyes looked larger and more luminous*» [11, с. 25].

У німецькій мові зміни морфологічного складу існуючих слів або лексичних основ зумовлюють утворення нових лексичних одиниць. У німецьких художніх текстах у складних словах виокремлено «початкові компоненти *ber-, fein-, neid-* та кінцеві елементи *-los, -ing, -bar, -lich*, що співвідносяться з різними частинами мови: *misslaunig, missmutig, misslich, missttig, missbrauchen, Missgestalt* тощо» [3].

На думку фонетистів, певні звуки або звукосполучення можуть викликати у реципієнтів певні асоціації. В англійській мові «звукосполучення [sl] та [kr] пов'язуються з негативною конотацією, наприклад, у словах *slither, slug, sloppy, crash, crack, crunch* та ін.» [4, с. 182]. Неприємні асоціації викликають слова із суфіксом *-ish*: «*And my hair was particularly inflammatory because it was greenish*» [11, с. 217].

У німецькій літературі знаходимо цікавий приклад: «*Richard ärgert sich so, dass er das "vorh." abgekürzt spricht, so wie es dasteht, er bellt das "h" durch das perforierte Sprechsieb hindurch*» [12, с. 84]. У наведеному реченні головний персонаж – Ріхард – не зміг від злості вимовити скорочення *vorh.*, тому він вимовив лише звук «*h*», що засвідчує його високу роздратованість.

Емоційно-оцінні вигуки можуть відтворювати емоційний стан персонажів як в англійській мові, наприклад, *ah, alas, eh, hmm, oh, uh, um, ha, yeah, oho*, так і в німецькій мові: *igitt, pfui, uff, blöd, ach so*. Слід зазначити, що поза контекстом не завжди можна зрозуміти, яку емоцію виражають вигуки, наприклад: «*Oh what a beautiful morning, he sings*» [10, с. 71]; «*Yeah, I said. I felt a little dizzy*» [11, с. 107]. Лише контекст допомагає з'ясувати конотацію.

В німецькій художній літературі знаходимо такий приклад: «*Aber ja! und bietet ihm einen Stuhl an*» [12, с. 23]; «*Ach, um Gottes Willen, sagt Richard*» [12, с. 77].

До емоційної лексики зараховуємо також авторські оказіоналізми, як-то у реченнях: «*Der Tacitus-spezialist ist diesmal leider nicht da*» [12, с. 105]; «*Der Sowieso, das ist ein außerordentlich interessanter Mann*» [12, с. 107]. У наведених прикладах головний герой позначає так своїх знайомих, характеризуючи їх різними прізвиськами. Зрозуміло, що він ставиться до своїх співробітників не дуже шанобливо.

Стилістично нейтральні слова можуть набувати також негативного значення у певному контексті, наприклад: *Na, was machst du denn jetzt so – als Rentier?* [12, с. 105]. Колеги нібито цікавляться, чим займається головний герой на пенсії, однак, замість іменника «*Rentner*» вони вживають іменник «*Rentier*», які мають значення «*пенсіонер*» та «*північний олень*» відповідно. Обидва слова починаються однаково, однак мають різні закінчення, які суттєво змінюють їхні значення. Така заміна іменників виглядає як насмішка

з боку колег та викликає відчуття образи у головного героя, до якого зверталися з цим питанням.

У німецьких та англійських художніх творах трапляються грубі та нецензурні слова для позначення високого рівня емоційного стану. Так, цікавим є приклад позначення афро-американців, яких головний герой називає «*schwarze Teufel*». Слід зазначити, що так німецькою називають сорт темно-фіолетової картоплі: «*<...> oder ein armer schwarzer Teufel, der einem anderen armen schwarzen Teufel in einem Moment der Panik einen Laptop stehlen wollte*» [12, с. 11].

В англійському художньому тексті знаходимо такі приклади вживання грубої лексики: «*"You were a damn fine judge," she whispered to me on the third day*» [11, с. 119]; «*Why does he have to wear that stupid uniform?*» [10, с. 78].

За результатами аналізу німецько- та англійських художніх текстів доходимо висновку, що лексика на позначення емоцій в обох мовах може бути як стилістично нейтральною, так і стилістично забарвленою. Стилістично нейтральна лексика надає емоційності змісту лише у певному контексті. Стилістично забарвлена лексика представлена у художніх текстах обох мов нецензурними та грубими словами. Окрім того, вигуки та оказіоналізми можуть виражати певні емоції, конотація яких визначається через контекст.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В німецькій та англійській мовах лексика на позначення емоцій реалізується у художніх творах нейтральними та стилістично забарвленими одиницями, оказіоналізмами та вигуками, які можуть відтворювати як позитивні, так і негативні емоції. З'ясовано, що пріоритетне значення у визначенні ступеня «емоційності» лексичної одиниці в аналізованих мовах залежить від контексту.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у зіставному вивченні емоційної лексики в медійних текстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глущак Н. Особливості відтворення емотивності в романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 10. С. 100–104.
2. Мандер С. М. Емоції та їх вербальна репрезентація в українській та американській лінгвокультурах. *Мовні і іконцептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50(2). С. 42–48.
3. Манзій А. М. Емоційна лексика у сучасній німецькій мові: структура, семантика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2008.
4. Мац І. І. Різновиди емоцій та способи їх вербалізації (на матеріалі англійської мови). *Вісник Житомирського педагогічного університету*. Житомир: Вид-во ЖДПУ ім. І. Франка, 2003. Вип. 11. С. 181–183.
5. Мілова М. М. «Експресивність» та «емотивність» у мові та мовленні. Рівні передачі емоцій у художньому англомовному тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. Вип. 9. С. 104–107.

6. Романова Н. В. Лексико-фразеологічні номінації емоції радості в сучасній німецькій мові (на прикладі збірки казок "Märchen für Seele"). *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2017. Кн. 1. С. 78–83.
7. Свідер І. А. Основні особливості емотивного тексту. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 33. С. 275–278.
8. Тараненко Л. І. Специфіка перекладу емотивних конструкцій на позначення невдоволення (на матеріалі англійської художньої прози). *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 239–243.
9. Чистякова О. С. Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна*. 2016. № 60. С. 297–299.
10. Atwood M. *The Handmaid's tale: A novel*/Margaret Etwood. London: Vintage Books, 1986. 320 p.
11. Atwood M. *The Testaments*/Margaret Atwood. New York: Nan A. Talese/Doubleday, 2019. 432 p.
12. Erpenbeck J. *Gehen ging gegangen*. München, 2015. 352 p.
13. Fauconnier G., Sweetser E. *Spaces, Worlds, and Grammar*. Chicago; IL: University of Chicago Press, 1996. 355 p.

UDC 004.67-042.3[378.4.016:81'243=111]-047.22=111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.25>

THEORETICAL ASPECT OF THE INFLUENCE OF DIGITAL COMPETENCE ON THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF AN ENGLISH LANGUAGE TEACHER OF NON-LINGUAL SPECIALTIES IN HIGH SCHOOLS

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВПЛИВУ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗВО

Melnyk N.M.,

orcid.org/0000-0002-8162-0951

Assistant at the Foreign Languages Department
Vasyl Stephanyk Precarpathian National University

The relevance of the English teachers' of higher educational establishments digital competence formation is caused by the education reform in Ukraine and the active use of distance and mixed learning due to unprecedented security measures. It is common knowledge that nowadays modern higher educational establishments should not only provide the educational process but also become a platform for creating innovations, implementing projects, creating scientific and educational online platforms, personalized educational trajectories. After all, the distance form of education which is facilitated by the use of digital technologies is becoming widespread.

For specialists of a broad profile it is obvious that knowledge of information technologies greatly affects the formation of professional competence. In the era of transformations in education, the English language teachers of non-language faculties should possess skills that will shape their competitiveness and demand. Since the educational process is very often carried out online, and sometimes in a mixed format, having digital competence is not even a nice bonus, but a need of today. Digital technologies make it possible to intensify the process of obtaining an education, to diversify it, introducing an innovative approach. Without the creation of multimedia and interactive content, learning English quickly becomes boring, the quality of learning and motivation decreases, and so does success. From today's point of view, competent, responsible, competitive specialists who possess critical thinking, are proactive, creative, socially active and professionally mobile, competently and consciously use the means of information and communication technologies in their professional activities are in demand on the labor market.

Key words: professional competence, digital technologies, digitalization of higher educational establishments, digital competence, non-linguistic specialties.

Актуальність формування цифрової компетентності викладачів англійської мови немовних спеціальностей закладів вищої освіти викликана реформуванням освіти в Україні та активним використанням дистанційного і змішаного навчання через безпрецедентні заходи безпеки. Загальновідомо, що нині сучасні заклади вищої освіти не лише повинні забезпечувати освітній процес, а й стати майданчиком для створення інновацій, реалізації проєктів, створення науково-освітніх on-line платформ, персоналізованих освітніх траєкторій. Адже широкого поширення набуває дистанційна форма навчання, якій сприяє застосування цифрових технологій.

Для фахівців широкого профілю очевидним є той факт, що знання інформаційних технологій великою мірою впливає на формування професійної компетентності. В епоху трансформацій в освіті викладачі англійської мови

немовних факультетів мають володіти навичками, які будуть формувати їхню конкурентоспроможність та затребуваність. Оскільки освітній процес дуже часто здійснюється в режимі онлайн, а іноді і в змішаному форматі, володіння цифровою компетентністю вже навіть не приємний бонус, а потреба сьогодення. Цифрові технології дають можливість інтенсифікувати процес здобування освіти, урізноманітнити його, впроваджуючи інноваційний підхід. Без створення мультимедійного та інтерактивного контенту, вивчення англійської мови швидко стає нудним, якість навчання та мотивації знижується, успішність теж. З позицій сьогодення затребуваними на ринку праці є компетентні, відповідальні, конкурентоздатні фахівці, котрі володіють критичним мисленням, є ініціативними, креативними, соціально активними і професійно мобільними, грамотно і свідомо використовують засоби інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності.

Ключові слова: професійна компетентність, цифрові технології, цифровізація закладів вищої освіти, цифрова компетентність, немовні спеціальності.

Formulation of the problem. We are living in a rapidly changing age of digital transformations, namely in education system. The professionals of the sphere should meet the requirements and be able to face different challenges they encounter. The topic of the scientific research was chosen to regard the theoretical aspect of the problem and also to find some practical implementations in the sphere of teaching English as a second language.

Purpose of the article is to investigate the digital competence formation impact on the formation of the professional competence of English language teachers of non-lingual specialties of higher educational establishments.

Analysis of the latest research and publications.

Competence-oriented approach to learning foreign languages is considered in the works of domestic and foreign specialists as a means of organizing the educational and cognitive activities of students, which ensures their assimilation of the learning content and achievement of the learning goal by solving certain problematic tasks (O.B. Bihych, I.L. Bim, P.O. Beh, M.L. Vaisburd, I.A. Vorobiiova, N.D. Halskova, I.O. Zymniia, M.R. Kabanova, R.P. Milrud, S.U. Nikolayeva, U.I. Passov, V.G. Redko, O.B. Tarnopolskyi, J. Asher, Ch. Brumfit, D. Hymes, W. Littlewood, R. Mirabile, S. Parry, S. Savignon, L. Spencer & S. Spencer, H. Widdowson, etc.). The problem of professional digital competence formation, effective use of information technologies in education, preparation of participants of the educational process for professional activities by means of digital educational technologies, was investigated by many Ukrainian and foreign scientists. Thus, R. Gurevich, A. Gurzhii, M. Zhaldak, N. Morse, O. Spirin consider the essence and structure of digital competence and digital culture of future teachers [3, 7]. The use of digital educational technologies in higher education is devoted to the works of V. Bykov, O. Glazunova, and M. Shishkina [1].

Many scientists such as V. Bykov, L. Baranovska, S. Goncharenko, O. Jezhula, A. Kolomiets, V. Kremen, N. Kuzmina, L. Lyubchak, N. Nychkalo, L. Sultanova, O. Pehota, O. Pometun, H. Tarasenko, L. Khomych, V. Shakhov and others carry out active searches for the improvement of professional

education and new innovative and information technologies implementation model.

Dissertation studies of O. Andrus, I. Havrysh, O. Goncharova, T. Demydenko, Yu. Zabiako, N. Ivasiv, Ya. Mandryk, O. Pavlyk, V. Pavlenko, O. Polishchuk, T. Tanko, H. Trotsko, V. Semichenko, N. Mukan, O. Shaprana and others are devoted to various aspects of professional training of pedagogical personnel for the perception, creation, management, and design of innovative pedagogical technologies and systems.

However, despite the multifaceted nature of the research, the problem of the influence of digital technologies on the development of the professional competence of the English teacher of non-linguistic specialties in higher education institutions has not been sufficiently investigated and determined the choice of the research topic.

Presentation of the main material. Teaching English at non-language faculties has its own specifics. Additional motivation, interest in learning a foreign language is needed, as this subject is not a specialized subject, but at the same time, it is no less important in the process of forming professional competence in students of non-language majors. Teachers strive to modernize the process of teaching English, to find new approaches to presenting the material in a convenient and even flexible way, which is associated with a mixed type of education. Most classes are conducted offline, but quite often classes are conducted in a remote format.

Today, in the educational space, scientists, in most cases, use such terms as digital competence and digital literacy to describe the skills and competencies of an English language teacher of non-linguistic specialties in the field of information technologies.

G. Soldatova considers digital competence to be not only the sum of general user and professional knowledge and skills, which are presented in various models of ICT competence, but also the attitude towards effective activity and a personal attitude towards it, based on a sense of responsibility. In her opinion, knowledge, skills, motivation to perform the task, as well as a sense of responsibility for the performance of duties and the achievement of set

goals constitute the framework of digital competence as a part of the social competence of an individual, his acquired competences that allow to use the information and communication technologies in life successfully.

The author considers digital competence to be a complex phenomenon that determines human activity in the information society.

Digitization of education is the process of organizing and implementing the educational process with the use of digital technologies through the use of the Internet. Over the past year and a half, it has completely changed the traditional education system and is currently shaping its new quality. By digital education we understand the purposeful cognitive activity of a person for the purpose of obtaining knowledge, forming abilities and skills or improving them during life using digital technologies, computers, other electronic media, the functionality of which makes it possible to use the Web portal of digital education [5].

The topic is relevant in terms of time, several factors influenced the desire to explore it more deeply. The first factor is Ukraine's integration into the European educational space and raising a number of requirements for the quality of education. The second and no less important factor is an innovative approach to teaching. An English teacher of non-linguistic higher education institutions must be partly an innovator, possess a sufficient level of empathy and cultivate resilience. In order to form students' professional competence, it is not enough to present the material in a finished form, but to teach them to come to certain conclusions, to think strategically about ways to solve problems through communication and constructive dialogue.

S. Skvortsova defines the professional competence of a teacher as the ability of an individual to engage in educational activities; theoretical and practical readiness of a specialist for professional activity, effective actions, effective resolution of standard and problematic situations in professional activity [6].

A small number of hours are allocated to the study of English for students of non-linguistic specialties, therefore, a great role is attached to the control of independent work. In the era of the latest technologies and the development of education, it is impossible to keep the student interested in the subject and help him develop professional skills by studying grammar and texts by heart. Various platforms that are available for participants in the educational process come to the aid of teachers.

Udemy. The platform provides a unique opportunity to acquire skills in the chosen field.

Teachers have free access to a huge number of courses that allow you to develop professional competence, as well as master an additional profession.

Coursera. English teachers and students alike can access highly engaging courses created by Stanford faculty. Certificates are issued after completing the courses. More than 20,000 students and teachers have already joined Coursera and are successfully mastering online courses from Google, Meta, IBM, Microsoft, Amazon Web Services, as well as such leading universities in the world as Yale University, California Institute of the Arts, Duke University, Erasmus University Rotterdam and others. The courses also help to diversify the educational programs of the institution.

Google digital tools for education from the Ministry of Education and Culture and Google Ukraine and British Council are available for the majority of university teachers and students of different specialties.

The ways and methods of digital competence forming, defined in the Concept of the development of digital competences, are related to a person's acquisition of digital education through the use of information resources, new educational technologies and digital educational resources; thanks to the provision of continuous development of professional digital competences for specialists in the advanced training system of various fields of activity; creation of the Unified state web portal of digital education "Action. Digital education"; development of measures for the implementation of digital means of providing information (television, social networks, broadcasting on the Internet, etc.).

The Ministry of Digital Transformation together with EU4Skills conducted a representative study of the existing digital competence of teachers and heads of vocational and technical institutions, which proved its low level in the majority of respondents. This prompted the organization of training on the use of Microsoft tools in the educational process. Therefore, in order to ensure the necessary digitalization of vocational and technical education, at the end of 2020, more than 1,000 teachers attended 128 online webinars on improving digital competences. And 25 educational and methodical centers of professional education, including 2,700 teachers from 59 vocational and technical institutions, received training on the deployment of Microsoft Office 365 for further use of all licensed software tools during the educational process. Soon, 2 online courses on improving the digital skills of teachers and heads of professional education institutions will be launched, which will be made available for open access and will

take into account the needs of teachers of professional educational establishments.

Prospects for the use of information technologies in the process of forming the professional competence of an English language teacher of non-linguistic specialties are developing very rapidly in our time and are widely used in all spheres of life. The use of information and communication technologies in education is quite promising. Information and communication technology is a term that emphasizes the role of unified technologies and the integration of telecommunications, computers, software, storage, and audiovisual systems that enable users to create, access, store, transmit, and modify information. In other words, ICT consists of information technology (IT), as well as telecommunications, media broadcasting, all types of audio and video processing, transmission, network management and monitoring functions in foreign language learning, even if the most communicative approaches are used, given the limited time, non-linguistic students have few opportunities to interact in a foreign language. In addition, due to the lack of direct contact with speakers of a foreign language and language context, it is almost impossible to develop communication skills among students. Technologies and multimedia are able to provide a greater connection of students with a foreign language and improve the quality of education by providing opportunities for the development of communication skills. ICT is promising because it enables students and teachers to communicate with each other or with the outside world, regardless of time or place limitations. This can be done through social media, e-mail, online discussion rooms, wikis, blogs or chats in a less stressful environment. In addition, technology can increase student motivation and provide opportunities for independent learning. If ICT is properly and effectively incorporated into the curriculum, it can be a powerful teaching and learning tool in and out of class. ICT allows access to sources of reliable information, removes geographical boundaries, motivates students to self-development, creates opportunities for adequate self-assessment and imposes responsibility on students for their own learning. Due to the rapid and intensive development of ICT, promising pedagogical technologies are being formed, which are oriented towards the intellectual improvement of students. Information and communication technologies are gaining popularity among modern teachers and students. The use of ICT can have some disadvantages, requires additional training of teachers and students and involves additional costs for the administration. But at the same time, the introduction of information and

communication technologies into the learning process in general and into the process of foreign language training in particular has many more advantages.

Conclusions. Today, in the global educational space, there is no single term for clearly defining the digital competence of University teachers of English. The majority of scientists adhere to the same opinion that it is not enough for a university teacher to have only basic skills in the field of information technologies. In our opinion, digital competence is an important component of the professional competence of a modern teacher. Digital competence combines knowledge and the ability to use digital technologies to organize the educational process, critically evaluate information resources in terms of the feasibility of their use in future professional activities, and apply technological innovations.

An important prerequisite for the formation of digital competence is the readiness of future specialists to master and use digital technologies.

Despite the large number of studies devoted to this problem, the question of interpretation of the concept of digital competence of future teachers, definition of its structure and content requires further study.

In further research, it is important to study approaches to creating a model for the formation of digital competence of the University teachers of English at non-lingual faculties, determining the conditions for the formation of digital competence of teachers, prospects for introducing the developed model to ensure continuous professional development of teachers.

Therefore, the above practical advice of a methodical and organizational nature makes it possible to revise traditional and conservative approaches to teaching English in non-linguistic specialties and increase their effectiveness. With the creation of modern high-tech teaching aids, such as computers and computing equipment, interactive whiteboards, tablets, etc., the education system is moving to a new stage of its development, putting forward new requirements for the interaction of the subjects of the educational process.

The formation and development of the digital competence of English language teachers in the conditions of the digital transformation of education acquire special significance and require the active support of the state, the public, and the administration of educational institutions.

The prospect of further research may be the development of methodology and methods of digital competence formation of students of higher educational establishments in the conditions of distance and hybrid learning.

BIBLIOGRAPHY:

1. Биков В., Лещенко М. Цифрова гуманістична педагогіка відкритої освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 4. С. 115–130.
2. Морзе Н. В. Інформатична компетентність учнів може бути вищою від компетентності тих, хто їх навчає? (за матеріалами моніторингового дослідження з інформатичних компетентностей випускників в Україні). *Комп'ютер у школі та сім'ї*. № 8. 2010. С. 3–8.
3. Морзе Н. В., Кочарян А. Б. Модель стандарту ІКТ-компетентності викладачів університету в контексті підвищення якості освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. №5. С. 27–39.
4. Попко І.А. Сучасні тенденції у викладанні іноземних мов у вищих навчальних закладах. *Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України*: Зб. наукових статей учасників всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2003. С. 278–294.
5. Положення про Єдиний державний веб-портал цифрової освіти «Дія. Цифрова освіта», затверджене Постановою КМУ від 10 березня 2021 р. № 184.
6. Скворцова С. Професійна компетентність учителя початкових класів. *Початкова освіта. Методичний порадник*. 2011. Вип. 8(56). №32 (608). С. 9–12.
7. Жалдак М. І., Рамський Ю. С., Рафальська М. В. Модель системи соціальнопрофесійних компетентностей вчителя інформатики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. № 7. 2009. с. 3–10.

УДК 811.111'373.72

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.26>

ТВАРИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ

ANIMALS AS AN OBJECT OF LINGUISTIC CULTURE

Мизин Т.О.,

orcid.org/0000-0003-2627-5670

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена вивченню особливостей мовної репрезентації тварин у англійській та українській мовних картинах світу, розкриттю етнокультурних властивості асоціативного мислення англомовного та україномовного етносів. Акцентується увага на тому, що термін картина світу трактується в лінгвістиці різнопланово. У цьому дослідженні під мовною картиною світу розуміється бачення позамовного світу певними етносами, виражене засобами відповідних мов. Підкреслюється, що мовна картина світу формує тип ставлення людини до світу, а в процесі спілкування людина найчастіше використовує символи, знакові для своєї лінгвокультури. Зазначається, що розширення уявлення про навколишнє середовище зручно фіксувати за допомогою вже звичних сталих образів-символів. До найбільш поширених із них належать представники фауни. Виділяються назви тварин, які найчастіше вживаються в англійській та українській мовах. Акцентується увага на тому, що зооморфізми з'явилися на ґрунті певних асоціативних зв'язків унаслідок метафоричного перенесення. Виявлено, що зміст зооморфізмів в одній мові може відрізнятися від змісту аналогічних зооморфізмів в іншій мові, оскільки зооморфізми мов, зорієнтовані на ту саму тварину, можуть представляти її еталоном різних якостей. Дослідження показує, що негативні характеристики із зоонімами переважають над позитивними, що пов'язано з тенденцією мови фіксувати відхилення від норми. Пейоративні зооніми вживаються для вираження антипатії, зневажливого ставлення людини до певних життєвих ситуацій, символізованих через образи тварин. З'ясовано, що усі зооморфізми мають антропоцентричне спрямування. У статті досліджено також фразеологічні одиниці з назвами тварин. Підкреслюється, що вони використовуються для образної характеристики і мають високий конотативний потенціал. Виокремлено сім груп фразеологічних одиниць, до складу яких входить зоонім. Автор приходять до висновку, що зооморфізми є результатом складного процесу номінації, в якому поєднуються лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори. Ці фактори впливають на формування конотацій у найменуваннях тварин. Назви тварин, включені в процес вторинного семіозису за допомогою метафоризації, створюють досить своєрідні фрагменти англійської та української мовних картин світу.

Ключові слова: мовна картина світу, зоонім, зооморфізм, метафоризація, фразеологічна одиниця, конотація.

The article deals with peculiarities of language representation of animals in English and Ukrainian language pictures of the world. It tends to reveal ethnocultural properties of associative thinking of English-speaking and Ukrainian-speaking ethnic groups. The attention is focused on the fact that the term picture of the world is treated diversely in linguistics. In this

research by this term, we mean the vision of the non-language world expressed by means of corresponding languages by definite ethn. It is underlined that the language picture of the world forms the type of an individual's attitude towards the world; in the process of communication a person uses symbols characteristic of his own culture. It is stated that it is convenient to fix the expanding of the image about the surrounding world by means of familiar image-symbols. Fauna representatives belong to the most wide-spread ones. The names of the animals which are most frequently used in the English and Ukrainian languages are singled out in the article. The attention is focused on the fact that zoomorphisms appeared on the ground of certain associative connections as a result of metaphorical usage. It is found out that the content of zoomorphisms in one language can differ from the meaning of zoomorphisms in another language as different qualities can be ascribed to the same animals. It is ascertained in the research that zoonyms with negative characteristics prevail over those with positive ones. It can be connected with the tendency in the language to fix deviations from the norm. Pejorative zoonyms are used to express antipathy, neglective attitude of a person to certain life situations symbolized through animal images. It is found out that all zoomorphisms have an anthropocentric character. Phraseological units with zoonymic components are also researched in the article. It is stressed that they are used for figurative characteristics and they have a high connotative potential. Seven groups of phraseological units with zoonyms are singled out. The author comes to the conclusion that zoomorphisms are the result of a complicated process of nomination in which linguistic and extralinguistic factors are combined. These factors influence the formation of connotations in the names of animals. The nomina of animals included in the process of secondary nomination with the help of metaphors create quite peculiar fragments of the English and Ukrainian language pictures of the world.

Key words: language picture of the world, zoonym, zoomorphism, metaphorization, phraseological unit, connotation.

Постановка проблеми. Серед багатьох проблем, які привертають увагу лінгвістів в останні роки, особливе місце посідають питання вербалізації концептів у мовних картинах світу. Поняття картини світу нерозривно пов'язане з людиною як суб'єктом пізнання та зміни світу. Сьогодні незаперечним є той факт, що мовна картина світу не є дзеркальним відображенням навколишнього світу, а продуктом інтерпретації. Кожна природна мова має свою особливу картину світу. Національно-культурна своєрідність лексичних одиниць може виявлятися в типових асоціаціях, пов'язаних із тим чи іншим символічним вживанням однакових денотатів, що є стійкими в свідомості носіїв мови. Але поряд із величезною кількістю понять, специфічних для даної культури, існують також деякі фундаментальні поняття, які підлягають лексикалізації майже в усіх мовах світу. До таких понять відноситься і поняття тварини, що є об'єктом нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовна картина світу неодноразово була в фокусі уваги лінгвістів. Про це свідчать публікації мовознавців В. фон Гумбольдта, Дж. Лакоффа, Ч. Філлмора, А. Вежбицької, Й. Тріра, Б. Уорфа.

Останні дослідження мовних картин світу охоплюють досить широкий спектр питань. Так, І.О. Голубовська висвітлює етнічні особливості мовних картин світу. А.М. Приходько трактує концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. А.А. Середницька досліджує відмінності між мовною і концептуальною картинами світу з погляду сучасного мовознавства. Т.В. Бавус вивчає мовний образ та символ як репрезентанти мовної картини світу в етнолінгвістичному вимірі. Вагомий внесок у дослідження проблеми мовних картин світу в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми зроблено А.Д. Беловою.

Тварини як об'єкт лінгвокультури також були об'єктом та предметом вивчення багатьох учених. Так, О.П. Демиденко порівнює репрезентацію анімалістичних символів україномовної та англійської лінгвокультури. Н.П. Башук дає тематичну характеристику фразеологізмам із зоонімічним компонентом. О.М. Геркєрова та К.В. Коваль вивчають зооморфну лексику в фразеології англійської мови як віддзеркалення національно-культурних особливостей Великої Британії. Але до сьогодні досліджувана проблема є недостатньо вивченою.

Постановка завдання. Зростаючий інтерес до питань лінгвокультурології та недостатня вивченість проблеми зумовлюють **актуальність** теми нашого дослідження.

Перед собою у цій розвідці ми ставимо за **мету** виявити спільні й відмінні риси в відображенні номенів тварин в англійській і українській мовних картинах світу.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**: виявити номени тварин, які найчастіше набувають переносних значень та встановити фактори, які впливають на це; визначити спільні риси та семантичні особливості зоофразеологізмів в англійській та українській мовах; здійснити класифікацію фразеологічних одиниць, до складу яких входить зоонім.

Матеріалом дослідження слугують лексикографічні видання [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Виклад основного матеріалу. Людське суспільство знаходиться в постійному русі й розвитку. У різні епохи і в різних культурах люди сприймають і усвідомлюють світ по-своєму. Так конструюється особлива, історично обумовлена картина світу. Тому проблеми дослідження процесів концептуалізації й категоризації дійсності були й залишаються актуальними для лінгвістики.

Термін *мовна картина світу* досить міцно ввійшов у сучасний науковий словник.

Визначення мовної картини світу бере свій початок від ідей В. фон Гумбольдта, який вважав мову проміжним світом між мисленням і дійсністю, у якому матеріалізується особливий національний світогляд [7, с. 12].

Зазначимо, що термін *картина світу* трактується в лінгвістиці різнопланово. Це пояснюється складною природою цього феномену і науковим знанням про нього.

Так, В.М. Манакін під мовною картиною світу розуміє відображені в категоріях і формах мови уявлення певної національної спільноти про дійсність [8, с. 66]. Цієї ж точки зору дотримується Н.П. Башук [9, с. 200].

А.М. Приходько визначає мовну картину світу як абстрактний феномен, що існує в лінгвокультурній свідомості у вигляді відрефлектованого індивідуального і колективного досвіду, який втілюється в одиницях номінації, а також у специфіці їх функціонування [10, с. 12].

С.М. Солдатова під мовною картиною світу вважає певну систему уявлень окремого етносу про навколишній світ та про себе, інакше кажучи, світосприйняття народу, що зафіксувалося в його мові [11, с. 90].

У нашому дослідженні під мовною картиною світу ми будемо розуміти бачення позамовного світу певними етносами, виражене засобами відповідних мов.

Серед великого розмаїття думок про сутність поняття *мовна картина світу* безперечним залишається те, що мовне членування світу відрізняється в різних народів світу.

Людина розуміє навколишній світ і себе за допомогою своєї мови, у якій відбивається суспільно-історичний досвід. До цього досвіду належить як національний досвід, так і загальнолюдський. Але саме національний досвід виявляє специфічні особливості кожної окремої мови. За допомогою своєї мови носії набувають певної мовної картини світу. Визначаючи ставлення людини до навколишнього світу, мовна картина світу створює людські норми поведінки в цьому світі. Кожна мова по-своєму створює норми поведінки в цьому світі. Кожна мова по-особливому концептуалізує світ. З'являється єдина система поглядів, колективна філософія носіїв мови [12, с. 82–83].

Можна припустити, що мовна картина світу формує тип ставлення до людини до світу.

У процесі спілкування людина найчастіше використовує символи, знакові для своєї лінгво-

культури, які, на її думку, найдоречніше репрезентують й описують певне явище чи поняття. Одним із таких символів є символ тварини.

Економність мови, яка є однією з найважливіших її властивостей, змушує мову уникати кількісного приросту одиниць плану вираження та спрямовує номінативну діяльність у русло вторинної номінації – веде до переосмислення вже наявних у мові номінативних засобів. Це стосується, зокрема, зооморфізмів.

Слід зазначити, що в лінгвістиці існують різні терміни для позначення досліджуваного поняття: зооморфізми (О.П. Сошко, М.Й. Петришин, О.І. Карпенко), зоосемізми (І.О. Голубовська, О.В. Коваленко), зооніми (М.Й. Петришин, З.Р. Дубравська, Н.Б. Аброськіна).

У цьому дослідженні ми послуговуємося термінами *зоонім* і *зооморфізм*. Під зоонімами будемо розуміти назву виду тварини або окремої її особини; під зооморфізмами – наділення людей якостями тварин.

Спостереження над мовами показують, що екстралінгвістична база зоохарактеристик доволі схожа. Різним мовним колективам відомі здебільшого ті самі біологічні види тварин; їхні назви виконують характеристичну функцію. Але з цього не випливає, що зміст окремих характеристик у різних мовах також ідентичний, якщо в їхній основі лежать уявлення про ту саму тварину. Той самий екстралінгвістичний чинник може по-різному відображатися в різних мовних системах.

Відповідно, це дає підставу для висновку, що в них відображена національна специфіка народу, який розмовляє цією мовою.

Своєрідність символіки кожної мови бере початок із конкретного життєвого досвіду народу, щоденних та історичних ситуацій, які знаходять відображення в лексичних одиницях. Специфіка мовного символу полягає в мотивації мовного знаку, яка пов'язана з картиною світу. Символ має в собі схему умовностей іменування й однозначність.

У змістовій структурі символу поєднує два складники – матеріальний образ і внутрішній зміст. Зміст символу не завжди підлягає чіткому логічному аналізу, який приводить до розгадки символічної таємниці.

Поряд із символами художнього профілю існували й існують символи, які можна було б назвати історичними. Ця символіка пов'язана, наприклад, із міфологією. Така символіка народжувалась як концентроване висловлення змісту вірувань, легенд, переказів. Згодом вона стала характерною для різних жанрів фольклору. Наприклад, *бик* є символом

великої сили. Саме ця якість імпонувала, а жорстокість його нападів наганяла жах на людей. *Жук* асоціюється з шахраюватою, хитрою людиною; *змія* – зі злостью, підступною людиною; хитрим, лютим ворогом. Образи пташок часто позначають звільнену від плоти мирську душу; безтурботність [4].

У процесі функціонування мовні знаки на позначення назв тварин набувають різної семантики оскільки образи й символи, співвіднесені з тим чи іншим словом у конкретній мові, не завжди рівнозначні символіці еквівалентного слова в іншій мові.

Наше дослідження засвідчує, що зміст зооморфізмів в англійській мові може відрізнятися від змісту аналогічних зооморфізмів в українській мові. Так, наприклад, за даними лексикографічних джерел [1; 2; 3] слово *big* має такі переносні несумісні значення, як *божевільна, недоумкувата людина* та *ентузіаст*; слово *hen* – такі значення, як *жінка, дружина* та *боягуз*; *shark* – *шахрай* та *митник*; *setter* – *донощик* та *начальник траси слалому* [5]. В українській мові слова *жук, курка, акула, сетер* таких значень не мають.

Дослідження показує, що із 73 зоонімів англійської мови, які мають переносні значення, 69,7% властиві негативні значення. Наприклад, *cat* – сварлива жінка, пліткарка; *goat* – хтива людина; *jay* – набридливий базіка; *rabbit* – боягуз; *spider* – кровопивця [1; 2; 3; 5]. Дослідження зооморфізмів, відібраних із Академічного тлумачного словника сучасної української мови показує, що в українській мові 70,4% зооморфізмів мають негативне переносне значення. Наприклад, *ведмідь* – незграбна, неповоротка людина; *лис(иця)* – хитра, лукава людина; *акула* – ненажера, визискувач; *гадюка* – зла, підступна людина [4].

21,5% слів мають позитивні переносні значення в англійській мові: *chicken* – ціпонька (про дитину); *cosset* – пестун, мазунчик, улюбленець; *filly* – моторна дівчина [5]. В українській мові частка таких зооморфізмів становить 21,6%: *орел* – сильна, мужня людина; *лев* – хоробра, безстрашна людина; *лебідь* – пестливе звертання до чоловіка. *Пташка* – пестливе звертання до дівчини та дитини [6].

4,8% досліджуваних слів в англійській мові мають як позитивні, так і негативні значення. Наприклад, *sponge* – дармоїд, нахлібник та людина, що швидко засвоює знання; *yak* – селюк, роззява та нерозлучний друг. Такий же відсоток характерний і для української мови: *сова* – мудрість і хижість. *Риба* символізує безвольність, безхарактерність (*Ні риба ні м'ясо*), символ згоди (*Ми з тобою, як риба з водою*) [1; 2; 3; 5].

2,6% слів мають нейтральні переносні значення: *eagle* – курсант льотної школи; *horse* – вершник, кавалерист. В українській мові 1,8% досліджуваних лексичних одиниць мають нейтральні переносні значення: *метелик* – стиль стрибка у спортсменів [1; 2; 3; 5].

1,4% мають протилежне забарвлення переносних значень в англійській та українській мовах. Наприклад, слово *gull* в англійській мові має значення *простак, дурень; обманщик, шахрай*; в українській мові *чайкою* пестливо називають *жінку чи дівчину*. Слово *hawk* має значення *обманщик, шахрай*; в українській мові *соколом* називають *красивого або сильного юнака (чоловіка)*. Слово *hind* в англійській мові має переносне значення *селюк*; в українській мові слово *лань* може означати *струнку, тендітну жінку* [1; 2; 3; 5].

Значення слова в певній мові можна розглянути як національну форму вербалізованого загальнолюдського змісту. Існування тієї чи іншої національної форми впливає з тези про національну форму загальнолюдської культури. Наявність у різних мовах неоднакових значень слів зумовлена національною специфікою діяльності та соціальними відносинами, що виникають на її підґрунті.

Фразеологічні одиниці з назвами тварин у мовах всього світу використовуються для образної характеристики і мають високий конотативний потенціал. Особливості тваринного світу створюють наочну модель, елементи якої нагадують життя людського суспільства. Основою використання назв тварин у переносних значеннях є їхні різні властивості (часто вигадані): зовнішній вигляд, характерні звички.

Особливість фразеологічної номінації полягає в тому, що семантична структура фразеологічних одиниць містить оцінку, яка багато в чому залежить від ситуацій, дій, характеристик, що лежать в основі переосмислення мовних одиниць.

Процесові символічної метафоризації сприяє поширення тварини, позначеної зоонімом, частотність зіткнення з нею, у результаті чого люди накопичують інформацію про її звички, особливості поведінки та ін.

Найчастіше головними компонентами анімалістичних ідіом виступають зооніми англійської мови *dog, horse, cat, fish, bird, pig, monkey; віл, риба, кіт, собака* – в українській мові. Це цілком природно, оскільки тварини складають найближче оточення людини. Характерними рисами цих зоонімів є давність походження, простота морфологічної структури, висока частотність вживання, зрозумілість їхньої семантики.

Найближчими до людей тваринами, їхніми помічниками й улюбленцями є *кіт* та *собака*. На перший погляд, переносні значення цих номінів мають бути марковані лише позитивними конотаціями. Однак аналіз виявляє протилежне. У англійській культурі кіт асоціюється з таємничістю, хитрощами, пророцтвами (*cat did it; the cat is out of bag*) [1; 2; 3]. Українці переважно вважали kota за небезпечну істоту, що стоїть на грані двох світів: реального й потойбічного. Його поява може віщувати нещастя. У казках у кішку обертаються відьми. Тому й конотація фразеологічних одиниць із лексичною одиницею переважно негативна (*знає кішка, чие сало з'їла; кішка пробігла поміж ким; жити, як кішка з собакою*) [4].

Образ *собаки* часто вважається символом відданості (*like a faithful dog – як вірний собака*). Але водночас в англійській мові собака асоціюється з відсутністю власної думки (*the tail wagging the dog*), з неухважністю (*bark up the wrong tree*); конкурентністю та недружелюбністю (*fight like cats and dogs*) [1; 2; 3]. В українській мові злу, жорстоку, недоброчливу людину також часто називають собакою. Тобто, цей зооморфізм може вживатися як лайливе слово. У складі фразеологічної одиниці набуває негативної конотації: зла, недружелюбна людина (*боятися, як скаженого собаки; злий, як собака*); несмачний (*хоч на хвіст лий собаці*); зрадлива людина (*як собака на сні*); абсолютно даремно пропасти (*ні за собаку пропасти*) [4].

В англійській лінгвокультурі символ *свині* є неоднозначним: із одного боку, ціла низка фразеологізмів мають позитивне значення: *to live high on / off the hog; to eat high on / off the hog*. З іншого боку, з кабаном асоціюють дику поведінку (*to go hog-wild*); водія, який не вміє триматися своєї частини дороги називають *a road hog* [1; 2; 3]. В українській фразеології також знаходимо одиниці, які характеризують цю тварину досить негативно. Ця тварина асоціюється з неохайністю (*як свиня в дощ*), нечесною поведінкою (*підкладати свиню*); незнанням (*знається, як свиня на перці*), безсоромністю (*з свинячим писком та в пшеничне тісто*); людиною, яка б могла вжити свою владу на шкоду іншим (*коли б свині роги, то б усіх поколола*) [13, с. 526–527]. В обох мовах свиня асоціюється з накопиченням багатства (*piggy bank / свиня-копилка*). Спільним для обох мов є біблійний фразеологізм *to cast pearls before swine / метати перли перед свинями* [1; 2; 3; 4].

Аналіз фразеологізмів показує, що найбільш продуктивним способом творення фразеологічних одиниць із анімалістичним компонентом є метафоричне перетворення вільних словосполучень.

Усі фразеологічні одиниці, до складу яких входить зоонім, можна поділити на такі групи:

– фразеологізми, пов'язані з домашніми тваринами: *a dog's life – собаче життя; a black sheep – паршива вівця; the cat among the pigeons – лисиця в курятнику*;

– фразеологізми, пов'язані з дикими тваринами: *cunning as a fox – хитрий як лис; to shed crocodile tears – проливати крокодилові сльози*;

– фразеологізми, пов'язані з птахами: *chatter like a magpie – тріскотіти, як сорока*;

– фразеологізми, пов'язані з рибами: *dumb as a fish – німий, як риба*;

– фразеологізми, пов'язані з гризунами: *poor as a church mouse – бідний, як церковна миша*;

– фразеологізми, пов'язані з комахами: *die like flies – мруть, як мухи; a hornet's nest – осине гніздо*;

– фразеологізми, пов'язані з земноводними: *cherish a viper in one's bosom – пригріти змію у себе на грудях* [1; 2; 3; 4].

Як показує матеріал, ці фразеологізми перебувають у відношеннях повного змістового, образного та експресивно-стилістичного збігу.

Метафора взагалі та зоометафора зокрема є наочним прикладом образності людського мислення.

Слід звернути увагу на наявність в обох мовах великої кількості компаративних фразеологічних одиниць – стійких та відтворюваних словосполучень, фразеологічна специфіка яких базується на традиційному порівнянні: *to swim like a duck – плавати, як риба; solemn as an owl – мудрий, як сова; cunning as a fox – хитрий, як лис*.

Отже, метафоричне переосмислення та порівняння є основними шляхами творення зоофразеологізмів.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що образи тварин займають одне з чільних місць в англійській та україномовній лінгвокультурах. Важливість тваринного світу для людини, тісний зв'язок між ними, і зокрема той факт, що людина здатна проводити аналогії між собою і тваринами, знайшли своє послідовне відображення в мовах. Анімалістичні символи володіють значним емотивним потенціалом, що може по-різному реалізовуватись засобами досліджуваних мов. При цьому в кожного народу існує власна система кодування зоохарактеристик. Проведене дослідження виявило, що попри той факт, що екстралінгвістична база зоохарактеристик доволі схожа в англійській та українській мовах, зміст зооморфізмів у кожній мові може відрізнятися від змісту аналогіч-

них зооморфізмів в іншій мові. Фразеологічні одиниці з назвами тварин використовуються для образної характеристики і мають високий конотативний потенціал. При цьому, негативні характеристики із зоонімами переважають над позитивними. Вважаємо, це пов'язано з тим, що позитивне сприймається як закономірне. Подолання труднощів, виправлення помилок дуже важливе для людини, і ці прагнення стійко

закріплені в мові. Найчастіше зооморфізми англійської та української мов утворюються за рахунок внутрішніх ресурсів мови: метафоризації та порівняння.

Розроблені в результаті дослідження матеріали відкривають додаткові **перспективи** для подальшого дослідження зооморфізмів, зокрема для вивчення їхнього функціонування у порівняльному аспекті в художніх текстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary> (дата звернення: 15.09.2022).
2. Macmillan Dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com> (дата звернення: 15.09.2022).
3. Merriam-Webster Learner's Dictionary. URL: learnersdictionary.com/definition/road (дата звернення: 15.09.2022).
4. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://www.sum.in.ua> (дата звернення: 26.09.2022).
5. Балла М. І. English-Ukrainian Dictionary. Київ : Освіта, 1996. 1464 с. URL: <http://linguisto.epizy.com/dict/en.php> (дата звернення: 26.09.2022).
6. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. URL: <https://archive.org/details/velykyislovnyk/page/116/mode/2up> (дата звернення: 26.09.2022).
7. Humboldt W., von. *Schriften zur Sprache*. – Stuttgart : Phillip, 1980. 256 S.
8. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
9. Башук Н. П. Фразеологізми із зоонімічним компонентом в німецькій та українській мовних картинах світу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2020. Вип. 9(77). С. 200–203.
10. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
11. Солдатова С. М. Паремії на позначення «щастя» у мовній картині німецького народу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика*. 2018. Вип. 34. С. 89–92.
12. Антуф'єва В. А., Белоусова В. В., Драпалюк К. І. Національна унікальність фразеологізмів у мовній картині світу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Германістика та міжкультурна комунікація*. 2020. Вип. 1. С. 80–85.
13. Жайворонко В. В. Знаки української етнокультури. Київ : Довіра, 2006. 703 с. URL: http://ukrlit.org/slovnnyk/zhaivoronok_znaky_ukrainskoi_etnokultury (дата звернення: 18.10.2022).

УДК 11.111'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.27>

МОВНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ

LINGUAL MEANS OF FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL SPECIFICITY OF A PUBLICISTIC TEXT

Нечипоренко В.О.,

orcid.org/0000-0002-2429-9487

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

Статтю присвячено дослідженню мовних засобів формування лінгвокультурної специфіки публіцистичного тексту. Публіцистичний дискурс має потужний регулятивний потенціал, тому його дослідження в межах теорії мовленнєвого впливу, що вивчає засоби і стратегії оптимізації процесу спілкування, є актуальним. Як і будь-яке

лінгвокультурне явище, публіцистичний дискурс, крім суто лінгвального, має зовнішній екстралінгвальний та внутрішній лінгвокогнітивний виміри. Лінгвокультурний аналіз публіцистичного дискурсу та його мовних особливостей є актуальним напрямком лінгвістичних студій. Метою даної розвідки є узагальнення розуміння публіцистичного дискурсу в комунікативному аспекті, аналіз лінгвокультурної специфіки сучасного англомовного публіцистичного тексту в перекладацькому вимірі. Основний шлях до пізнання лінгвокультурного контенту видання передбачає аналіз змісту культурно маркованих знаків. Знаки лінгвокультури репрезентують духовно-ціннісні уявлення спільноти в конкретному газетному чи журнальному контенті, тобто світорозуміння не лише окремої людини, але і суспільства, а отже – свідомість культури, що відбивається, матеріалізується в семіотичній системі і без неї не існує. У дослідженні здійснено синхронний аналіз публікацій медіа-ресурсу BBC News. В BBC News, як і в інших ЗМІ, усі медіатексти набувають тематичну віднесеність, тобто зорганізуються за відповідними рубриками і передаються споживачеві, який їх сприймає, декодує, інтерпретує. Чітке структурування інформаційного потоку здійснюється за допомогою усталених концептуальних медіатопіків. Досліджуючи лінгвокультурну специфіку англомовного сайту новин BBC News, ми зосередимося в першу чергу на аналізі суспільно-політичних реалій, пов'язаних з життям королівської родини, оскільки це один з найпопулярніших медіатопіків британської публіцистики. Результати здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про те, що лінгвокультурний контент публіцистичного тексту може потребувати додаткового лінгвокраїнознавчого коментаря не лише у випадках, коли мова йде про текст перекладу, кінцевим споживачем якого не є носій англійської мови. Окреслено перспективи подальших наукових розвідок.

Ключові слова: культура, лінгвокультурний простір, публіцистичний текст, медіатопік, лінгвокультурний контент, BBC News.

The article deals with the research of lingual means of formation of linguistic and cultural specificity of a publicistic text. A publicistic discourse has a powerful regulatory potential therefore the study of this discourse from the positions of the theory of speech impact, including research of means and strategies of communication process optimization, is highly topical. The publicistic discourse like any other linguistic and cultural phenomenon possesses both extralingual and intrinsic lingual and cognitive aspects. Linguistic and cultural analysis of the publicistic discourse and its linguistic specificities is of current interest within linguistic studies. The aim of the article is to summarize the comprehension of the publicistic discourse within the communicative approach, to analyze linguistic and cultural specificity of the modern English publicistic text within the frames of translation studies. The general approach to learning the linguistic and cultural content of any publication is the analysis of the culturally marked signs' meaning. Linguistic and cultural signs represent spiritual and valuable ideas of the community in the certain newspaper or magazine content that is the social worldview instead of the personal worldview. Consequently, consciousness of culture is reflected by linguistic and cultural signs in semiotic system and cannot exist without it. The work attempts to conduct a synchronous analysis of publications selected on the site of BBC News. BBC News' media texts get thematic relevance and are organized according to specific headings and transmitted to readers. Then readers perceive, decode and interpret them. Clear structuring of the information flow is carried out using established conceptual media topics. Investigating the linguistic and cultural specificity of the English-language BBC News website, we focus primarily on the analysis of socio-political realities related to the life of the royal family, as this is one of the most popular media topics in British journalism. The results of the performed analysis allow us to conclude that the linguistic and cultural content of the publicistic text may require an additional linguistic and regional commentary not only in cases when it comes to the translated text, the end user of which is not a native English speaker. Prospects for further scientific research are outlined.

Key words: culture, linguistic and cultural space, publicistic text, media topic, linguistic and cultural content, BBC News.

Постановка проблеми. Характер сучасного дискурсу в публіцистиці все складніше піддається жанровій та стилістичній класифікації. Дослідження жанрової природи медіатекстів, навіть у еру зародження «нових медіа», не завершено: відсутні чіткі і однозначні межі жанрів у журналістиці і публіцистиці; не відзначено суттєвого просування у розв'язанні даної проблеми у порівнянні із загальнолінгвістичними дослідженнями жанру. Сучасна лінгвістика розглядає публіцистичний дискурс як складне комунікативне явище, «яке містить не тільки акт творення певного тексту, але й відображає залежність мовного твору від багатьох екстралінгвістичних обставин – знань про світ, поглядів, думок і конкретної мети мовця як його творця» [1, с. 36]. Тобто, як і будь-яке лінгвокультурне явище, публіцистичний дискурс, крім суто лінгвального, має зовнішній екстралінгвальний та внутрішній лінгвокогнітивний виміри. На думку К. Разумної,

це пояснюється тим, що публіцистичний дискурс уналежнюють до найпотужніших засобів передачі інформації та впливу на суспільство [4, с. 121]. Англійська лінгвокультура є центром скупчення різноманітної інформації, що активно генерується у рамках публіцистичного дискурсу. Аналіз публіцистичного дискурсу дозволяє дослідити цінності англійської лінгвокультури крізь призму «живого» масмедійного спілкування. Дослідження публіцистичного дискурсу у призмі лінгвокультурологічних студій дає змогу більш детально окреслити особливості англійської мовної картини світу на сучасному етапі функціонування британського суспільства, адже саме у рамках публіцистичного дискурсу вирішуються актуальні питання країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження взаємозв'язку мови, літератури й національної культури зробили українські вчені В. Ващенко, П. Гриценко,

В. Жайворонок, М. Кочерган, І. Чередниченко. Грунтовними дослідженнями в царині лінгвокультурології відзначилися Л. Кожухівська, Т. Левченко, О. Потапенко, Я. Потапенко, Т. Чубань. В даному контексті також слід згадати науковий доробок М. Алефіренка, Ф. Бацевича, А. Загнітка, Л. Лисиченко, В. Манакіна, О. Селіванової. Останніми роками публіцистичний дискурс постає центром зацікавлень у лінгвістичних студіях багатьох дослідників, серед яких Ф. Бацевич, А. Загнітко, Т. Лук'янова, М. Мамич, С. Потапенко, К. Разумна, І. Шевченко.

Постановка завдання. Метою даної розвідки є узагальнення розуміння публіцистичного дискурсу в комунікативному аспекті, аналіз лінгвокультурної специфіки сучасного англomовного публіцистичного тексту в перекладацькому вимірі. Мета роботи передбачає розв'язання таких завдань: окреслити місце лінгвокультурології в дослідженні масмедійного простору; визначити засади та актуальні напрямки вивчення мови ЗМІ в контексті лінгвокультурології та медіастилістики; обґрунтувати зміст поняття 'лінгвокультурний контент'; проаналізувати лінгвокультурний контент британських ЗМІ у перекладацькому вимірі.

Виклад основного матеріалу. Публіцистика створює у свідомості соціуму картину світу, зображуючи оточуючу дійсність завершеними художніми фрагментами, намагаючись відповідати новинним подіям, але встигаючи переосмислювати ці картини і доносити до споживача сутність свого переосмислення.

Термін контент останнім часом став одним з найбільш вживаних у дигітальних ЗМІ. Саме слово контент (від лат. *contentum* – 'зміст', 'вміст') з поширенням Інтернету набуло нового специфічного значення. Як слушно зауважує М. Мамич, значення слова контент формується на тлі усвідомлення того, що будь-яка інформація потребує структурування для полегшення її сприймання, орієнтації аудиторії її споживачів щодо пошуку тих матеріалів, що становлять цінність для соціокультурної спільноти [2, с. 24]. У сучасній теорії соціальних комунікацій, медіалінгвістиці у вузькому термінологічному вживанні – це «загальний обсяг інформації Інтернету або окремого інформаційного ресурсу, реалізований як сукупність текстів; сукупність вмісту певного (друкованого чи електронного) часопису» [3, с. 450]. У нашому дослідженні для визначення сутності поняття 'контент масмедіа' ми послуговуємося дефініцією, запропонованою українською дослідницею М. Мамич: «Контент – структурований за рубри-

ками, тематичними блоками, жанрово-стильовими різновидами зміст медіа» [2, с. 24]. Саме через конкретні жанри з їх медіатопіками і відповідним лінгвокультурним наповненням і формуються контенти видань.

Основний шлях до пізнання лінгвокультурного контенту видання передбачає аналіз змісту культурно маркованих знаків. Знаки лінгвокультури репрезентують духовно-ціннісні уявлення спільноти в конкретному газетному чи журнальному контенті, тобто світорозуміння не лише окремої людини, але і суспільства, а отже – свідомість культури, що відбивається, матеріалізується в семіотичній системі і без неї не існує. Вивчення мовного матеріалу відкриває певні можливості для пізнання ментальності нації. Інформація, викладена англійською мовою, є одним з джерел англійського лінгвокраїнознавства.

Британська телерадіомовна корпорація (англ. *British Broadcasting Corporation*, аббревіатура *BBC*) – британська компанія суспільного телерадіомовлення. За кількістю слухачів це найбільша телерадіомовна компанія у світі. Штаб-квартира корпорації знаходиться у *Broadcasting House* у *Вестмінстері*, Лондон. *BBC News* – оперативний бізнес-підрозділ Британської телерадіомовної корпорації, відповідальний за збір та трансляцію новин і поточних подій. Відділ є найбільшою у світі новинною організацією та генерує приблизно 120 годин контенту кожного дня. Служба підтримує 50 зарубіжних інформаційних бюро та 250 кореспондентів по всьому світу.

Україномовний підрозділ міжнародної медіакорпорації *BBC* спочатку з'явився як україномовне радіо «*BBC Україна*». Радіо розпочало мовлення 1 червня 1992 року і припинило мовлення 29 квітня 2011 року. Після закриття радіо залишився лише україномовний сайт новин *BBC News Україна*, що публікує контент у вигляді новинної стрічки на сайті *bbc.ua* та у вигляді телевізійних новин на сайті *bbc.ua* та *YouTube*-каналі *BBC News Україна*, а також у ефірі партнерів телеканалу.

Контент *BBC News*, як і будь-який інший, відзеркалює певні ціннісні орієнтири представників світової спільноти, що структурована за соціальними (гендерними, освітніми, віковими, професійно-рольовими тощо), культурними (етно-, національно, релігійно, ціннісно маркованими), територіальними тощо чинниками.

Лінгвокультурне насичення інформаційного медійного поля суспільства відображене в ньому через репрезентацію вербалізованих об'єктів культури та духовно-ментальних цінностей

буття. Лінгвокультурологічний аспект вивчення контенту ЗМІ переносить долідження на рівень концептуальний, поняттєвий, когнітивно-ідеологічний, посилює в ньому ціннісну інформацію про стан культури суспільства. Основний шлях до пізнання лінгвокультурного контенту видання пов'язаний з класичним семасіологічним аналізом змісту культурно маркованих знаків. У нашому дослідженні ми фокусуємося на синхронному аналізі публікацій медіа-ресурсу BBC News. Медіатексти, створені в конкретний історичний час, у певній національній лінгвокультурі, відображають ментальність та духовний світ лінгвосоціуму. Уявний читач за системою рубрик, заголовків, медіатекстів у їх жанрово-стильових різновидах, за концептуальним змістом наскрізних слів-понять, фразеологічних сполучень, перифраз, публіцистичних кліше, прецедентних імен, мовно-естетичних знаків культури прилучається до лінгвокультурного контенту.

Когнівістика розглядає медіатекст не як статичне, а як динамічне утворення в поєднанні з позалінгвістичними факторами, які впливають на створення, розповсюдження, функціонування, сприйняття і інтерпретацію публіцистичного тексту. Левову частку знань про події у сучасному світі людина отримує із засобів масової інформації. Вони відіграють суттєву роль у формуванні інформаційної картини світу, вибудовуючи інформаційний простір відповідно до сталих концептуальних моделей, що в свою чергу знаходить свій відбиток у чіткому тематичному структуруванні медіаматеріалів. Побудова інформаційної картини світу у свідомості читацької, глядацької, Інтернет-аудиторії є когнітивним еквівалентом картини всіх тих подій, які відбуваються в оточуючому світі у даний момент часу.

У першу чергу відбувається структурування потоку інформації, коли інформація про події сприймається свідомістю автора (журналіста), опрацьовується і кодується мовними засобами, перетворюючись на медіатекст – продукт когнітивної діяльності свого творця. В BBC News, як і в інших ЗМІ, усі медіатексти набувають тематичну віднесеність, тобто зорганізуються за відповідними рубриками і передаються споживачеві, який їх сприймає, декодує, інтерпретує. Повідомлення про явища дійсності, їхні об'єктивні властивості, які знаходяться поза спостереженням реципієнтів, наявні у медіатексті як результати осмислення цієї дійсності, її віддзеркалення свідомістю автора тексту.

Чітке структурування інформаційного потоку здійснюється за допомогою усталених концепту-

альних медіатопіків. Усталений медіатопік, або тематичний блок – це поняття, яке включає усю сукупність новинних матеріалів і повідомлень, поєднаних однією тематикою. Традиційними для британських ЗМІ є поділ тематичних блоків на дві групи: теми універсального висвітлення і культуроспецифічні тематичні блоки. До усталених тематичних компонентів належать політика, економіка, фінанси, катастрофи і природні катаклізми, наука, закони, освіта, культура, релігія, здоров'я, спорт, погода. Дані теми у змістовому плані охоплюють практично усі сфери суспільного життя (*War in Ukraine, Coronavirus, Climate, World, UK, Business, Tech, Science, Stories, Entertainment & Arts, Health*).

Проте наявні і такі теми, які притаманні лише даній культурі. Мова йде про найбільш частотні, повторювальні теми, які постійно присутні у ЗМІ Великої Британії, т. з. “buzz-topics”. Культуроспецифічна тематика відображає специфіку сучасного британського життя і відіграє неабияку роль у загальному об'ємі інформації. Загалом англійські ЗМІ завжди демонстрували підвищений інтерес до приватного життя можновладців, політиків і членів королівської родини.

У словах із особливими культурно-специфічними значеннями знаходять відображення як спосіб життя певного мовного колективу, так і спосіб мислення. Основу семантичних систем різних мов складають понятійні системи, які склалися у свідомості представників різних лінгвокультурних спільнот. Більшість науковців схиляються до думки, що навіть при всіх загальних умовах, у житті кожного народу наявні характерні лише для нього реалії культури, побуту і оточуючого світу. В будь-якій іншій культурі цим реаліям будуть відповідати повні або часткові пробіли. Усі ці реалії знаходять віддзеркалення в мові у вигляді мовних позначень даних специфічних елементів, які містять культурний відбиток (національних словесних образах). У культурно-специфічних словах втілюється минулий досвід народу стосовно дій і уявлень про різні речі – таким чином вони зберігають ці способи для майбутніх поколінь. Для позначення найменувань, які найяскравіше відображають особливості культури народу-носія конкретної мови, використовується ціла низка термінів: безеквівалентна лексика, неповноеквівалентна лексика, реалії, варваризми, лакуни, фонові лексика, національні словесні образи, екзотична лексика, культурами тощо.

Для дефініції національно-культурної інформації у складі лексичного значення існують і інші терміни: національно-культурні компоненти зна-

чення і культурно-історичні компоненти. У слові міститься не лише актуальна інформація, що передається через повсякденну мовленнєву комунікацію. У ньому накопичується інформація різного типу: соціально-історична, інтелектуальна, експресивно-емоційна, оцінна, загальногуманістична, а також національні знання. Така інформація є основою соціально-історичного, національно обумовленого культурного компоненту смислової структури слова.

У зв'язку з викладеним вище робимо висновок про те, що національно-культурна інформація – це сукупність позамовних і текстових семантичних компонентів, які відображають культурний спадок і сучасність даного національного колективу і існують у свідомості носія мови. Національно-культурна (фонова) інформація є однаковою для автора і реципієнта тексту у випадку, коли вони належать до одного національно-культурного і мовного колективу з сформованими уявленнями про оточуючу дійсність, з певними оцінками соціально-політичних і культурно-історичних процесів і явищ. Безсумнівно, що у носія мови і у адресата фонова інформація відрізняється: вона може співпадати у деяких аспектах; не співпадати або повністю бути відсутньою, що викликає неповноцінне, а інколи хибне сприйняття дійсності.

Окрім традиційних реалій, які виражені безеквівалентною лексикою, фонова інформація присутня в особливих реаліях – асоціативних, пов'язаних з різноманітними національними історико-культурними явищами і особливим чином зафіксовані у мові. Ці реалії експлікуються звичайними словами, а не безеквівалентною лексикою, а їхня специфічність – у компонентах значення слів, у відтінках слів, у внутрішній словесній формі, в емоційно-експресивному забарвленні. В мові також можна виявити лексичні одиниці, які повністю складаються з такої інформації: назви характерних лише для окремих націй і народів предметів матеріальної культури, історичних подій, державних інституцій, свят, телепрограм, елементів фольклору.

Досліджуючи лінгвокультурну специфіку англomовного сайту новин BBC News, ми зосередимося в першу чергу на аналізі суспільно-політичних реалій, пов'язаних з життям королівської родини, оскільки це один з найпопулярніших медіатопіків британської публіцистики. За даними сайту Statista.com, медіа присутність британських монархів є найвищою серед усіх королівських родин Європи. Королева Сполученого Королівства Єлизавета II була найпопулярнішим членом королівської родини у віртуальній пресі.

За період з січня по квітень 2021 року майже 200 000 онлайн статей згадували Королеву [5].

Серед інших нашу увагу привернула стаття “King Charles III, the new monarch” [7], опублікована на офіційному сайті BBC. Наведемо приклад того, що лінгвокраїнознавча інформація потребує коментаря навіть у тих випадках, коли вона адресована реципієнтам-носіям мови. Так, автори статті пояснюють читачам підгрунтя питання, яке ж ім'я обере новий король: *What will he be called? He will be known as King Charles III. That was the first decision of the new king's reign. He could have chosen from any of his four names – Charles Philip Arthur George.* Для українських читачів автори публікації дають ще більш розлоге пояснення факту вибору імені монархом, посилаючись на історичні прецеденти: *Як його будуть називати? Одним із перших його рішень має бути, чи правити як король Чарльз III, чи обрати інше ім'я. Наприклад, ім'я його діда Георга VI було Альберт, але він правив, використовуючи одне зі своїх імен по батькові. Чарльз міг вибрати будь-яке зі своїх чотирьох імен – Чарльз, Філіп, Артур, Джордж* [6]. Важливо відзначити той факт, що український варіант імені британського короля *Чарльз III* демонструє звільнення від усталеної ще з радянських часів традиції іменувати королів «особливими» варіантами імен, як то: *Георг* замість *Джордж*, *Карл* замість *Чарльз*. Сучасна українська транслатологія слідує фонетичному принципу перекладу власних імен. Далі подається інформація про зміну титулів дружини і старшого сина Чарльза III. Як автори публікації, так і перекладачі надають практично тотожну інформацію однакового обсягу. Проілюструємо вищевикладене прикладами: *There is also a new title for Charles' wife, Camilla, who becomes the Queen Consort – consort is the term used for the spouse of the monarch. – Також буде новий титул для дружини Чарльза, її повний титул буде королева-консорт – це термін, який використовується для позначення дружини монарха.* Цікавими історичними фактами насичений уривок статті, присвячений локації, де буде проходити майбутня коронація: *For the past 900 years the coronation has been held in Westminster Abbey – William the Conqueror was the first monarch to be crowned there, and Charles will be the 40th.* Знову констатуємо співпадіння обсягу повідомлення як для автентичних споживачів, так і для читачів перекладеної версії: *Останні 900 років коронація проходила у Вестмінстерському абатстві – Вільгельм Завойовник був першим монархом, коронованим*

там, а Чарльз стане 40-м. Автори статті також привертають увагу читачів обох варіантів статті до того факту, що вперше з 1952 року національний гімн Сполученого Королівства лунатиме у версії "God Save the King!" / "Боже, бережи Короля!", замість звичного "God Save the Queen!" / "Боже, бережи Королеву!". Цікавою з погляду лінгвокультурології є ремарка щодо фінансування витрат на церемонію коронації: *Unlike royal weddings, the coronation is a state occasion - the government pays for it, and ultimately decides the guest list.* – На відміну від королівських весіль, коронація є державною подією – уряд оплачує її, і остаточно визначає перелік гостей. Незважаючи на те, що дана фраза присутня і в англійській, і в українській публікації, ми схилиємося до думки, що головним адресатом цієї інформації є англійській читач, адже питання фінансування державних заходів і витрат податків – це традиційні проблеми, які хвилюють британців.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати здійсненого аналізу дозво-

ляють зробити висновок про те, що лінгвокультурний контент публіцистичного тексту може потребувати додаткового лінгвокраїнознавчого коментаря не лише у випадках, коли мова йде про текст перекладу, кінцевим споживачем якого не є носій англійської мови. Оскільки статті, присвячені членам королівської родини, можуть містити великий обсяг історичної інформації, посилатися на історичні і культурні прецеденти, бути насиченими власними іменами, титулами, топонімами, з якими у повсякденному житті сучасний британець практично не стикається, додаткові роз'яснення будуть справляти позитивний ефект не тільки для правильного, адекватного розуміння змісту, а й з просвітницьких позицій. Якщо говорити про підготовку іншомовних версій публікацій, в даному випадку – українського варіанту, то такі коментарі є просто невід'ємною частиною змісту. Отже, дослідження лінгвокультурної специфіки публіцистичних текстів є перспективним напрямом досліджень як з позицій лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, так і з позицій перекладознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончар О. С. Публіцистичний дискурс та його функції. Новітня філологія. Вип. 6 (36). 2010. С. 35. Мамич М. В. Лінгвокультурологічний контент журналу «Жінка» (середина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... доктора філологічних наук. НАН України Інститут української мови. К., 2016. 399 с.
2. Михайлин І. Л. Основи журналістики. Підручник. 5-те вид. перероб. та доп. К. : Центр учбової літератури, 2011. 496 с.
3. Разумна К. А. Англійськомовний публіцистичний дискурс у дзеркалі сучасних лінгвістичних розвідок. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Сер. Філол. науки (мовознавство). 2018. № 10. С. 121– 125.
4. Celebrity Index – European royal families. Statista.com. URL: <https://www.statista.com/study/88314/celebrity-index-european-royal-families/>
5. "Боже, бережи короля!" Чарльза III офіційно оголосили монархом. BBC NEWS Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-62861231>
6. King Charles III, the new monarch. BBC NEWS. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-59135132>

РОЗДІЛ 4 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК: 81'246.2:161.26:378.016(477.85)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.28>

PRAGMATICS OF DYNAMIC USE OF MULTIMODAL MODUS IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING FOR BILINGUALS IN BUKOVYNA

ПРАГМАТИКА ДИНАМІЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО МОДУСУ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ БІЛІНГВІВ БУКОВИНИ

Namestiuk S.V.,

*orcid.org/0000-0001-5572-0046**Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Bukovinian State Medical University*

Stefurak O.V.,

*orcid.org/0000-0003-0656-4352**Associate Professor at the Department of Roman Philology and Translation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

The problem of language study and the immanent perception of the multimodality phenomena is still exposed. This paper examines the problems present in the study of French for local bilingual students (Romanian-Ukrainian languages). The aim is to consider the motivation for the use of multimodal modus in French classes at the Bukovinian State Medical University (hereinafter BSMU). The novelty of the work is the use of multimodal pragmatics in adjusting the work of beginners in learning French in medical school. As a result of studying the effectiveness of this method, it is assumed that the method of dynamic use of multimodal modus was much more effective than the academic approach. Local bilingual students who worked with this method showed better results compared to those who worked with an academic approach. In the process of learning a foreign language in BSMU, students must not only master the general knowledge of the language, but also use it effectively in the professional sphere. Therefore, foreign language teachers should use a variety of effective teaching aids to improve the teaching effect and objectives of foreign language learning. The pragmatics of multimodal contextual learning of French has become one of the distinguishing features of modern teaching, allowing teachers and students to use different education styles and ways of learning. This paper examines the problems present in the study of French for local bilingual students (Romanian-Ukrainian languages), who previously learned English or German in schools. Pragmatics is considered from a multimodal point of view, as such interaction involves a combination of different categories of modalities and modus. It is illustrated how multimodal pragmatics can be applied to the analysis of pedagogical interaction. As a result of studying the effectiveness of this method, it is assumed that the method of dynamic use of multimodal modus was much more effective than the academic approach. Local bilingual students who worked with this method showed better results compared to those who worked with an academic approach. In six months of learning French with the inclusion of multimodality, novice students performed better on the test than those who studied the language at school. One concludes that the use of a multimodal context for a new model of French language teaching in medical school is of great importance.

Key words: multimodality, academic approach, cohesion, coherence, semiotic resource.

Проблема вивчення мови та іманентного сприйняття явищ мультимодальності залишається актуальною. У цій роботі досліджуються проблеми, які існують у вивченні французької мови місцевими білінгвальними студентами (румунсько-українська мова). Мета – розглянути мотивацію використання мультимодального модусу на заняттях з французької мови в Буковинському державному медичному університеті (далі БДМУ). Новизна роботи полягає у використанні мультимодальної прагматики в коригуванні роботи початківців у вивченні іноземної мови в медичному вузі. У результаті дослідження ефективності цього методу припущено, що метод динамічного використання мультимодального модусу виявився набагато ефективнішим, ніж академічний підхід. Студенти, які працювали за цим методом, показали кращі результати порівняно з тими, хто працював за академічним підходом. У процесі вивчення іноземної мови в БДМУ студенти мають не лише оволодіти загальними знаннями мови, а й ефективно використовувати її у професійній сфері. Тому викладачі іноземної мови повинні використовувати різноманітні ефективні засоби навчання, щоб покращити навчальний ефект і цілі вивчення іноземної мови. Прагматика мультимодального контекстного навчання французької мови стала однією з відмінних рис сучасного викладання, що дозволяє викладачам і студентам використовувати різні стилі та способи навчання. У цій роботі досліджуються проблеми, які існують у вивченні іноземної мови місцевими двомовними учнями (румунсько-українська мова), які раніше вивчали англійську або німецьку мови в школах. Прагматика розглядається з мультимодальної точки зору, оскільки така взаємодія передбачає поєднання різних категорій модальностей і модусів. Проілюстровано, як

мультимодальну прагматику можна застосувати до аналізу педагогічної взаємодії. За шість місяців вивчення французької з включенням мультимодальності студенти-початківці показали кращі результати у фінальному тесті, ніж ті, хто вивчав мову в школі. Можна зробити висновок, що використання мультимодального контексту для нової моделі викладання іноземної мови в медичній вищій школі має велике значення.

Ключові слова: мультимодальність, академічний підхід, когезія, когерентність, семіотичний ресурс.

Setting of the problem. Multimodality comes from mode / model and is a system of symbols that can be compared or contrasted. Multimodality is a special way of expressing information in a certain environment. Multimodal modus can be broken down into two or more separate modalities that simultaneously express values [1, c. 27]. Every day we read newspapers, magazines, watch television, collections of short stories, encyclopedias, etc., we are inseparable from multimodality; the gestures and expressions we use when we speak also mean the use of multimodality [5, c. 10]. A multimodal discourse analysis emerged in the West in the 1990s. The concept of multimodal learning was first proposed by the New London Group, which promoted the use of multiple learning methods to mobilize students' different feelings so that they can work together and participate in language learning. Compared to foreign countries, regional studies of multimodal discourse are still in their early stages suggested that in addition to the text, multimodality also contains compositional discourses with images, diagrams, etc., or any text whose meaning is realized by character encoding. Some authors note that multimodal discourse refers to the phenomenon of using different senses, such as hearing, sight, touch, etc., to communicate through language, images, sound, action and other means and symbolic resources [6]. Other accept as true that multimodality refers to the channel of communication and means, including language, technology, images, color, music and other symbolic systems. In the context of the described problem, multimodal pragmatics seems to be relevant [7]. Pragmatics as a branch of linguistics is still a relatively young subject but it can help improve the ability to use language correctly in specific situations and achieve the goal of communication.

Analysis of recent research and publications.

Pragmatic competence is defined in two dimensions: pragmatic linguistics, which is that speakers can use different linguistic resources to build discourses in a particular language; and sociopragmatics, which are social conditions that limit and regulate the use of language. In the context of mastering the second language L2, in this article, pragmatics is considered as interlingual pragmatics, which focuses on the study of the use and mastery of forms of discourse of the target language by non-native speakers and local bilinguals. Communication in general, and

pragmatics in particular, involves the interaction of various semiotic models that shape human interactions. From the point of view of multimodal pragmatics, given that pragmatics deals with the construction and deconstruction of meaning through interaction between speakers and listeners, it can be argued that the approach of MP (multimodal pragmatics) can be obtained empirically by exploring all conversational aspects of multimodal interaction [2]. Multimodality comes from mode / model and is a system of symbols that can be compared or contrasted. Multimodality is a special way of expressing information in a certain environment.

To the theoretical foundations of teaching French in a multimodal context can be added social semiotics in the plurality of Holliday's theory of systematic functional linguistics. Social semiotics, like pragmatics, are used in social communication and can indicate the intentions of the speaker. The theory of systems functional linguistics considers language in the perspective of social semiotics, emphasizes the potential of meaning (semiotic resource), and other symbolic forms, in addition to language that can express meaning [3, c. 45]. In teaching French, teachers can use a variety of semiotic resources for learning. Scientists proposed the concept of multimodal learning and this allowed teachers to make full use of several modalities in a multimodal context to allow students to receive and impart useful information. This theory of teaching supports the use of pictures, the Internet, role-playing games and other teaching methods to mobilize students to actively participate in language learning and the development of listening, speaking, reading and writing skills [4, c. 43]. In addition, multimodal learning also favors the use of a variety of teaching methods, such as communicative methods, interactive listening and speaking methods, dialogic speech, and more. The characteristics of the multimodal pragmatic method of teaching meet the requirements of classroom teaching of French at Bukovina Medical University. There are many benefits to using multimodal learning. For example, it emphasizes that students can use several senses when learning French, which can help students memorize words well. The use of multimodal learning in the classroom can attract students' attention and facilitate the learning of French. Teaching French and giving students the opportunity to use French for effective communication in oral and written form in

the professional and social spheres is targeted at the regional level as well at the Department of Foreign Languages of Bukovina State Medical University.

The purpose of the article. The objectives of this work are to show the benefits of using multimodal pragmatics in adjusting the work of beginners in learning French in medical school. Tasks:

- evaluate pragmatics from a multimodal point of view;
- show its interactions, which involve a combination of different categories of modalities and modus in the process of learning French at BSMU;
- demonstrate how multimodal pragmatics can be applied to the analysis of pedagogical interaction in the work with local bilingual students.

Presentation of the main research material.

This study analyzes the pragmatics of the dynamic multimodal modus use in the study of a foreign language for local bilingual students in BSMU. A method of dynamic inclusion of multimodal modus in the study of French is proposed, which turned out to be much more effective and less pedantic than the academic approach. The experiment was conducted on 26 first-year students majoring in Medicine at the Department of Foreign Languages of Bukovina State Medical University in the period from September to December 2021. Age range 17–18 years. Thirteen of the twenty-six students this year began learning French in courses (previously taught English or German) and were selected for testing. Three of them were real beginners in French, the rest studied French during school. That is, 16 students can be considered beginners in learning French. Six students who are able to complete the task (four other students write very slowly and cannot take the tests during a special session) were selected to take the test as part of this work. Thirteen participants turned out to be bilingual (Romanian-Ukrainian language). Sixteen newcomers and they had unsatisfactory skills in learning and memorizing the material and formed a group of participants with a uniform level of written speech skills. The first group, consisting of 10 students, was taught according to an academic approach. The second group (16 students) used the dynamic inclusion of multimodal modus in the study of French. Among the students conducted tests that included tasks - work on the test. Explanations for the use of each method were described in detail for each test version. Two consecutive tests were performed using the classical approach of memorizing grammatical and lexical material to determine the effectiveness of individual methods and possible combinations of the two methods. Students were informed that they took part in two comparative

tests. Three of the unselected students also took the tests. As expected, their result was partial, they were also included in the analysis. The tested texts were unknown to the participants, otherwise it distorted the results, as they were tests for memorizing the material. On the day of the test, they were given lexical materials in French and its phonetic reproduction, each participant tried to reproduce the word in writing. It means they were already acquainted with the vocabulary. This study describes in detail only the actions of students who use the method of dynamic inclusion of multimodal modus in the study of French, as academic methods have already been described in many scientific papers. In the so-called analysis phase, group №2 had to read the text in the target language (L2), analyze each part in detail (words, structures, etc.), and then pass it on to their native language (L1). The key point, especially in the case of French, is to always supply yourself with text that includes more than just vocabulary with transcriptions of alleys and audiovisual material. The main goal is to find better conditions for students to understand the material. In this sense, the advent of the Internet has revolutionized language learning. It is still a «quiet» revolution in which most people have not yet figured out how to use this vast resource. The usefulness of this resource is required for the proposed method of learning French. Virtually any textbook can now be found on the Internet, it is a very useful and effective tool that allows not only to use the text, but also to show the meaning of each word through pop-ups. Texts can be printed out and a glossary completed at the end. If the sound does not play, you can copy and paste the text and place it in the appropriate fields so that the speech synthesizer can read it for you. No less important technical support - Google Translate provides a rough translation of the text. The program works very well with languages with a fairly simple syntax. In the absence of digital text, you can also work with a simple manual that provides translation into the student's native language, the procedure is largely the same: you need to read the text in French (L2) and understand and analyze keeping in mind the global and its unique parts. It is important to emphasize that the ability to translate texts, accompanied by explanations of words and grammatical rules, is revolutionary in the sense that avoids the use of dictionaries. Finding a word in a dictionary can be quite a time-consuming and costly affair. Therefore, the homogeneous use of multimodal modus in learning is productive and facilitates learning. The limitation of this work is the number of students, so the results reflect the reality

only in the perspective of this sample. Such a small number of participants is due to the small number of students majoring in «Medicine» in connection with the global pandemic. Therefore, in the long run, it would be interesting to conduct research on a larger number of students to obtain more relevant results.

Results. At the stage of phase synthesis, it was necessary to read the text in the native language L1 and translate it into the target language (L2). The first group worked with dictionaries and used the manual. In the case of the second group for learning French, they were recommended to work on a computer using typing software. For our students, the simplest and most intuitive tool was the Read & Write for Google Chrome software TM. This is one of the best extensions for language learners (not just French). Key features: the ability to translate text into language and vice versa, built-in dictionaries with the meanings of words (including transmitted through images), contextual recommendations, audio and video support. You can also add a French panel in Windows (Control Panel> Language and Regional Standards> Speakers tab> Add-ons> Add). This technology allows you to write directly in French in a Word file, this operation is very useful. By doing so, you will not only continue to learn pronunciation (through numerous reading and listening sessions), but will also help to distinguish and recognize the correct spelling of words. After installing the necessary tools, you need to establish a practical schedule, cyclical and dynamic way that will allow you to approach, session by session, to the text in different ways (Table 1):

Table 1

Stages (steps) of work with the set text

Step 1	Listening and reading (comparison and translation on L1)
Step 2	Analysis (phrase-sentence showing unknown structures and terms)
Step 3	Repetition (listening and reading, only orally)
Step 4	Translation of L1 (thesis proposal, without viewing the available translation)
Step 5	Repetition (listening and reading)
Step 6	Synthesis of L2 (translation, thesis reproduction, final error checking)

Group 2 was encouraged to ignore written instruction, focusing exclusively on phonetics, pronunciation, and oral perception. The main goal was to first study the sound of the word (as well as its meaning), and only then its spelling.

Thus, during the first month students translated only orally. At this stage, you could auto-check and check old texts using Read & Write for Google Chrome TM. When it became necessary to improve

the handwritten introduction in French (for testing), the following steps could be added to the above program (Table 2):

Table 2

Learning steps with read & write for google chrome TM

Step 1	Listening and reading (comparison with L1 translation)
Step 2	Analysis (phrase-sentence showing unknown structures and terms)
Step 3	Repetition (listening and reading, handwriting)
Step 4	Translation L1 (handwritten entry with access to translation)
Step 5	Repetition (listening, reading, writing)
Step 6	Synthesis of L2 (written translations, final error checking)
Step 7	Copying text
Step 8	Writing text

After performing the above steps, testing was performed and a percentage evaluation was performed.

Table 3

Results and evaluation of students by tasks in percentage

Groups	Reading	Translation	Synthesis	Writing new vocabulary - glossary
Group 1 (academic method)	55%	62%	56%	32%
Group 2 (dynamic multimodal method)	79%	92%	67%	68%

As a result of the study of the effectiveness of methods (table 3), it is assumed that the method of dynamic use of multimodal modus was much more effective than the academic approach. Students who worked with this method showed better results compared to those who worked with an academic approach. In six months of learning French with multimodality included, novice students performed better on the test than those who studied the language at school.

Conclusions. One concludes that multimodal learning is based on systemic functional linguistics, which considers language, sound, images, video, etc. as a form of transmission of meaning, and has a systemic diversity. In the process of teaching French, teachers should use multilevel and multimodal teaching methods to make teaching French smoother and more effective, and students can effectively perform French listening, speaking, reading, writing

and other aspects of this teaching method. While teaching French at BSMU, the development of students' skills in multimodal literacy can not only direct them to use multimedia and other technical means in this information age to understand the meaning of French discourse, but also increase their intercultural awareness and help them understand French. However, teachers should also pay attention to the proper use of multimodal teaching methods to avoid some negative consequences in learning. As the analysis of multimodal discourse influences the teaching of French in medical schools, further research is needed to make its application in French teaching more specific and in-depth. The information age brought a multimodal method of learning, which contributed to the development of multimodal discourse analysis. Research on the application of multimodal context in teaching French in the information age and cultivating students' abilities for multimodal reading is not only very positive for teaching French, but also extremely important for the development of French teaching. The problem of language study and the immanent perception of the multimodality phenomena, cohesion and coherence is still exposed. Multimodality pragmatic competence is realized as people's communication

through the speech, gestures, expressions and other visual forms or perception and information through various semiotic resources. The results of the study showed that the use of dynamic multimodal use of various modus in learning French for bilingual local students in BSMU in combination with the use of technical support is productive and optimal for students. Cognition of the language environment through multimodality has shown positive dynamics. An important factor at the stage of learning French is the typology with the native language. This proved to be crucial for language acquisition and memorization. At the same time, it is necessary to introduce the student to the national-traditional environment in the process of learning French. The practical and scientific value of the research lies in the evidential potential of building French language learning and, in particular, easy memorization of vocabulary, combining traditional methods with the integration of new ones, which involves the use of multimodal modus and computer technology. Possible areas of application of the research results are French for regional bilingual universities, in the field of pedagogy, linguistics, French culture and civilization.

BIBLIOGRAPHY:

1. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К., 2004. 192 с.
2. Науменко У. В. Інноваційні методи навчання англійської мови у вищій школі в умовах модернізації. *Молодий вчений*. 2018. № 3.1 (55.1). С. 53–65.
3. Сазоненко Г. Педагогічні технології. К.: Шк. світ, 2009. 128 с.
4. Заболотна О. Інноваційні технології викладання іноземних мов в умовах інтернаціоналізації освітнього простору. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2014. № 4(22). С. 39–51.
5. Гін А. Безкровна атака: Технологія проведення навчального мозкового штурму. *Завуч (Перше вересня)*. 2000. № 8. С. 7–11.
6. Крамаренко С. Г. Інтерактивні техніки навчання, як засіб розвитку творчого потенціалу учнів. *Відкритий урок*. 2002. № 5–6. С. 7–10.
7. Пометун О. Як оцінити діяльність учнів на інтерактивному уроці. *Доба*. 2002. № 2. С. 2–6.

РОЗДІЛ 5 МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ І АВСТРАЛІЇ

УДК 811.581+378.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.29>

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ГРАМАТИКИ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКИМ СТУДЕНТАМ

SOME PROBLEMS OF TEACHING CHINESE GRAMMAR TO UKRAINIAN STUDENTS

Ємельянова Д.В.,

orcid.org/0000-0003-2743-3191

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

Інтерес до Китаю і, як наслідок, до вивчення китайської мови у наші часи обумовлений успіхами цієї країни в різних сферах життя – економіці, політиці, науці та освіті. Перспективність навчання китайської мови пояснює активне впровадження цієї мови на державному рівні у загальноосвітніх школах та закладах вищої освіти нашої країни. Актуальність проведеного дослідження з проблем викладання граматики китайської мови обумовлена тим, що в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» здійснюється підготовка студентів за спеціальністю «Середня освіта (Мова і література китайська)». Результати такого дослідження необхідні студентам цієї спеціальності не тільки в процесі навчання, а також під час проходження педагогічної практики у загальноосвітніх школах України, в Інституті Конфуція та в Харбінському педагогічному університеті, який є одним із провідних вищих навчальних закладів Китаю.

У статті на матеріалі досліджень українських, західних і китайських вчених проведено аналіз наукових праць з граматики китайської мови. Виявлено деякі особливості поняття слово і словосполучення в українській і китайській мовах. Наведено приклади простих за написанням китайських ієрогліфів. Розглянуто особливості побудови простих речень з елементарною структурою: «суб'єкт (іменник, займенник) + дія (дієслово)», «суб'єкт (іменник, займенник) + дія (дієслово) + об'єкт» та ускладнених речень з обставинами часу і місця та тривалістю дії. Результати досліджень впроваджено в процес навчання граматики китайської мови студентів Університету Ушинського, які проходять підготовку за спеціальністю «Середня освіта (Мова і література китайська)».

Планується подальша публікація розробок з правил побудови ускладнених китайських речень з іншими групами доповнень, складних китайських речень з вживанням службових слів та вигуків, а також особливостей розділових знаків в китайській мові та створення на матеріалах цих досліджень методичного посібника з навчання граматики китайської мови українських студентів.

Ключові слова: китайська мова, граматика, заклади вищої освіти, навчання студентів.

Interest in China and, as a result, in learning the Chinese language in our time is due to the success of this country in various spheres of life – economy, politics, science and education. The prospect of learning Chinese explains the active implementation of this language at the state level in secondary schools and institutions of higher education in our country. The relevance of the conducted research on the problems of teaching the grammar of the Chinese language is explained by the fact that the State institution "Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky" trains students in the specialty "Secondary education (Chinese language and literature)". The results of such research are necessary for students of this specialty not only in the process of learning, as well as during pedagogical practice in secondary schools of Ukraine, in the Confucius Institute and in Harbin Pedagogical University, which is one of the leading higher educational institutions in China.

In the article, an analysis of scientific works on the grammar of the Chinese language was carried out based on the research material of Ukrainian, Western and Chinese scientists. Some features of the concept of word and phrase in the Ukrainian and Chinese languages have been revealed. Examples of simple Chinese characters are given. Are considered the peculiarities of the construction of simple sentences with an elementary structure: "subject (noun, pronoun) + action (verb)", "subject (noun, pronoun) + action (verb) + object" and complicated sentences with circumstances of time, the circumstances of the place and the duration of the action. The results of the research are implemented in the process of learning the grammar of the Chinese language for students of Ushinsky University, who are undergoing training in the specialty "Secondary Education (Chinese Language and Literature)".

It is planned to further publish developments on the rules for constructing complex Chinese sentences with other groups of additions, as well as complex Chinese sentences, with the use of official words and exclamations, as well as the peculiarities of punctuation marks in the Chinese language and the creation are considered of a methodical guide.

Key words: Chinese language, grammar, institutions of higher education, student education.

Постановка проблеми. Інтерес до Китаю і, як наслідок, до вивчення китайської мови у наші часи обумовлений успіхами цієї країни в різних сферах життя – економіці, політиці, науці та освіті. Відомо, що китайська мова є рідною для 1450 млн. осіб, що складає приблизно одну п'яту людства. Сучасна китайська мова заснована на пекінській вимові та увібрала в себе багато лексичних та граматичних особливостей північних діалектів в цілому, має офіційну назву путунхуа – «загальноновживана» і є однією з шести офіційних мов Організації Об'єднаних Націй.

Останніми роками в Україні стають популярними курси китайської мови, налічується велика кількість Інститутів Конфуція, спрямованих на популяризацію китайської мови серед українського населення не тільки у закладах вищої освіти, а й у загальноосвітніх школах. Це засвідчує, що китайська сторона також зацікавлена у вивченні мови українцями.

У Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» в 2011 р. був відкритий Інститут Конфуція, який успішно працює до теперішнього часу. В Університеті Ушинського з 2012 р. здійснюється набір студентів за спеціальністю «Середня освіта (Мова і література китайська)». Постає необхідність досліджень проблем викладання китайської мови, зокрема граматики, українським студентам в процесі навчання. Результати такого дослідження необхідні студентам цієї спеціальності не тільки в процесі навчання, а також під час проходження педагогічної практики у загальноосвітніх школах України, в Інституті Конфуція та в Харбінському педагогічному університеті, який є одним із провідних вищих навчальних закладів Китаю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до досліджень у сфері теорії мовознавства та розвитку китайської філології в Україні спостерігається протягом останніх двох десятиріч років. Нині дослідженнями китайської мови займаються такі українські сходознавці як М. Нечитайло [1], А. Савченко [2],

О. Попова [3], Л. Сократова [4], К. Мурашевич [5] та багато інших. Цими лінгвістами на матеріалах наукових праць китайських і західних мовознавців з'ясовано основні етапи та предмети граматичних і синтаксичних досліджень китайської мови, окреслено подальші напрями досліджень з урахуванням ідей західних мовознавців [1], освітлено проблеми навчання китайської мови студентів вищих закладів освіти [2], розроблено теоретико-методичні засади профе-

сійно-мовленнєвої підготовки майбутніх викладачів китайської мови в умовах університетської освіти [3], розглянуто проблема розвитку іншомовної культурологічної компетентності та культурно-мовних цінностей учнів шкіл у процесі навчання китайської мови [4], виявлено базові питання про різні аспекти китайської мови: її місце в генеалогічній і типологічній класифікації, історія китайської мови, особливості ієрогліфічного письма, впливи перекладної літератури на формування лінгвістичної та літературознавчої думки в Китаї [5].

Особливої уваги в ракурсі представленої роботи заслуговує дослідження граматики і синтаксису китайської мови, проведене М. Нечитайло [1], в якому докладно відслідкувано основні етапи розвитку граматичних і зокрема синтаксичних досліджень у Китаї, з'ясовано які саме ідеї західних мовознавців стали прийнятними для китайських дослідників і вплинули на сучасне бачення подальших досліджень. Суттєвий вклад в оволодіння граматику китайської мови в нашій країні належить також китайським лінгвістам Чжан Пен Пену [6], Дін Чаньчаню [7], Шен Говею [8], які пояснили певні особливості граматики китайської мови, причини її трансформації з погляду носіїв мови та культури.

Необхідно зазначити, що, незважаючи на те, що китайська філологія налічує вже більше двох тисяч років, граматика у китайців була не розроблена практично до кінця XIX століття. Головним об'єктом вивчення в китайському мовознавстві, як вважають дослідники, були не мова, а її ієрогліфи, які за їх написанням, читанням та значенням вивчалися трьома різними науками [9]. Зосередженість на ієрогліфах пояснюється їх великою кількістю та складним характером ієрогліфічної писемності, необхідності їх класифікації за категоріями та виділенням у типові блоки. Найбільший друкований словник китайських ієрогліфів, складений в 1994 році Чжунхуа цзыхай (кит. трад. 中華字海, упр. 中华字海, пін'їнь: zhōng huá zì hǎi), містить 85 568 ієрогліфів, більша частина з яких є архаїзмами і їх можна зустріти лише в пам'ятках класичної китайської літератури. Відомо, що в сучасній китайській мові налічується понад 20 тисяч ієрогліфів, а використовується в даний час близько 10 тисяч. Зазвичай, освічений китаєць повинен знати 4–5 тисяч ієрогліфів. Статистичні дослідження свідчать, що серед ієрогліфів є 3000 найпоширеніших, знання яких допоможе зрозуміти приблизно 99% тексту. Більшість китайських слів складаються з двох або більше ієрогліфів.

Проведені дослідження показали, що до кінця XIX століття китайська наука про мову і писемність розвивалася цілком незалежно від іноземних лінгвістичних традицій, але під деяким впливом індійської філології. Сучасне ж мовознавство в Китаї, зокрема сучасна граматична наука, є синтезом досягнень китайського і західного мовознавства. Досить пізню появу досліджень з граматики китайської мови можна пояснити приналежністю китайської мови до мов ізолятивного (кореневого) типу, тобто мов, які не мають афіксів і граматичні значення виражають способом прилягання одних слів до інших або за допомогою службових слів. Іншими словами, в китайській мові відсутня словозміна і немає обов'язкових морфологічних показників роду, числа, відмінку, виду, часу і т. д. у звичному для індоевропейських мов значенні. Слід зауважити, що крім китайської, до ізолятивних мов належать більшість мов Південно-Східної Азії.

Як відомо, перша китайська граMATика європейського зразка була написана в 1898 р. і називалася (马氏文通) – Ма ши вень тун. Автором її був Ма Цзяньчжун (马建忠), який був суспільно-політичним діячем і жив у епоху активного проникнення в Китай досягнень західної культури [9]. Відомо, що він вчився у католицькій школі, потім у Франції вивчав міжнародне право. Саме у Франції Ма Цзяньчжун розробив граматичну теорію китайської мови на підставі ідей універсальних граматик. У передмові до «马氏文通» Маши вень тун автор вказує, що граматики всіх мов здебільшого подібні, відрізняються мови лише фонетикою та писемністю [10, с. 10]. Тобто він висловив думку про можливість створення граматичного опису китайської мови на зразок граматик європейських мов, розглянув особливості становлення граматичної складової китайської філологічної традиції та позначив своєрідність серед інших національних традицій. Отже, створена Ма Цзяньчжуном (马建忠) китайська граMATика ґрунтувалась на граMATиках європейських мов, з якими він познайомився під час свого навчання в Європі.

Однак, відомо, що китайські мовознавці задовго до появи першої граматики Ма Цзяньчжуна розглядали різні частини мови, пропонували свої терміни та класифікації, займалися вивченням граматичних особливостей своєї мови, хоча таке вивчення і не було граMATикою в європейському розумінні.

М. Нечитайло наводить таку думку сучасного китайського дослідника Лі Баоцзя (李葆嘉): якщо існує твердження, що не існує мов без граматики, то не вже граматична будова мови не ставала пред-

метом дослідження в давнину? І там же, також спираючись на дослідження Лі Баоцзя, автор зазначає, що традиційні коментування класичних текстів почалися ще в період з 722 по 479 рр. до н. е., а вперше термін «граMATика» ввів учений-конфуціанець, літературознавець Кун Інда (孔颖达, 574–648 рр.), який коментував «П'ятикнижжя» (五经), де саме й підняв деякі питання з граматики [1, с. 147]. Слова, які не виражають будь-якого конкретного, реального значення, стали називати 词 сі або 语 уй. Значущі (повнозначні, самостійні) слова (частини мови), тобто слова, що мають повне окреме лексичне значення, які називають предмети, дії та ознаки предметів, назвали 字 zì. Тільки в XVIII ст. китайські філологи розділили усі слова (字) на службові (虚字) та значущі (实字). Роль службових слів у граMATиці китайської мови значна. Підводячи підсумки розвитку китайської граматики аж до XIX століття, М. Нечитайло зазначає: «Уся граMATика китайської мови до 1898 р. описувалася за допомогою тлумачення значень у рамках лексикографії» [1, с. 147], тобто до появи граматики Ма Цзяньчжуна.

Відносно пізнім становленням сучасної граматики китайської мови можна пояснити те, що, не дивлячись на певні відмінності у тональності і деяких граматичних аспектах багаточисленних китайських діалектів, практична граMATика китайської мови всіх діалектів має багато спільних рис, хоча існують і певні відмінності.

Постановка завдання. Метою представленої роботи є виявлення деяких особливостей поняття *слово* в українській та китайській мовах, структури і побудови китайських словосполучень, речень та впровадження результатів досліджень у процес навчання граматики китайської мови студентів Університету Ушинського, які проходять підготовку за спеціальністю «Середня освіта (Мова і література китайська)».

Виклад основного матеріалу. Оскільки вивчення граматики китайської мови є важливим при навчанні цієї неповторної мови, на вступному занятті при викладанні граматики китайської мови необхідно зупинитися на історії створення та деяких її особливостях. Відомо, що китайські філологи приділяють суттєву увагу до вивчення граматики своєї мови [11]. Необхідно нагадати, що граMATика китайської мови, як і граMATика української мови та інших мов, складається з двох взаємопов'язаних розділів: морфології та синтаксису. Морфологія є граматичним вченням про способи формоутворення слів, а синтаксис є граматичним вченням про будову речення, про сполучуваність і функції словесних форм у мові. В морфології

дано систематичний опис частин мови, а саме так званих значущих і службових (частинок мови) слів. У синтаксисі дано опис простого, ускладненого та складного речень. Синтаксис простого речення містить відомості про члени речення та про найголовніші функціональні й структурні типи простих речень. У синтаксисі ускладненого речення виявляються особливості проміжних синтаксичних структур, що займають місце між простими та складними реченнями. Синтаксис складного речення є описом основних структурних типів складних речень [12, с. 3].

Треба зазначити, що при поясненні граматичних явищ в китайській мові там, де це доцільно, необхідно навести порівняння з українською мовою, незважаючи на те, що наша мова, як відомо, відноситься до східнослов'янської підгрупи слов'янської групи індоевропейської сім'ї, в той же час, як китайська мова належить до китайської (синітської) групи сино-тибетської мовної сім'ї. Щоб зробити пояснення наочним, структурні особливості слів і речень доцільно відображувати у типових схемах.

Треба звернути увагу студентів на те, що у даний час немає однозначного визначення поняття «слово» в східнослов'янській і, тим більш, в китайській лінгвістиці. В «Словнику української мови» дано таке визначення цього поняття: «Слово – це мовна одиниця, що являє собою звукове вираження поняття про предмет або явище об'єктивного світу. ...Слово – важлива одиниця мовної комунікації. Воно є засобом як найточнішого логічного викладу думки, так і її естетичного оформлення» [13]. У тлумачному словнику С. І. Ожегова слово визначається як: «Одиниця мови, яка служить для найменування понять, предметів, осіб, процесів, станів, ознак, зв'язків, відносин, оцінок...» [14], тобто, слово трактується, перш за все, як номінативна одиниця. У Великому енциклопедичному словнику слово розуміється як: «основна структурно-семантична одиниця мови, що служить для іменування предметів та їх властивостей, явищ, відносин дійсності, що володіє сукупністю семантичних, фонетичних та граматичних ознак, специфічних для кожної мови» [15], тобто слово розглядається не тільки як номінативна одиниця, але й враховуються його фонетичні, граматичні, семантичні та інші властивості.

Слово в китайській мові не можна визначити як слово в мовах індо-європейської сім'ї. В китайській мові взагалі відсутнє поняття слова як такого, що обумовлено ієрогліфічною писемністю. Ієрогліф являє собою мінімальну значущу одиницю в китайській мові, що взагалі

представляє собою об'єднання понять, смислів, так чи інакше відповідних одній спільній ідеї. Китайське ж слово не завжди збігається з ієрогліфом. Тобто поняття *слово* в китайській мові не можна визначити як *слово* в мовах індоевропейської сім'ї. Особливість та складність визначення поняття *слово* в китайській лінгвістиці багато в чому визначається ієрогліфічною писемністю. Отже, можна зазначити, що в китайській мові відсутнє поняття *слово*, як і взагалі відсутній алфавіт. Замість поняття *слово* існує поняття *ієрогліф*.

Починати навчання граматики, як показав досвід, необхідно зі слів української мови, які позначаються в китайській мові одним простим ієрогліфом. Деякі приклади таких слів наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Приклади простих за написанням китайських ієрогліфів

Українське слово	Китайський аналог
Один	一
Два	二
Три	三
Людина	人
Сонце, день	日
Луна, Місяць	月
вода, рідина, ріка, море, течія	水
гори, горний хребет, холм, могила, курган	山
великий, сильней, старший, поважний	大
маленький, дрібний, дрібний, молодий, молодший, простий	小
рот, губи, отвір, шийка (пляшки), гирло, гавань, пробоїна, слова, мова	口
Вогонь	火
Поле	田
Сила	力
Чоловік	男
Жінка	女
Небо	天
корова, велика рогата худоба, бик, буйвол, віл, яловичий	牛
кінь	马
баран, вівця, дрібна рогата худоба	羊
Дерево	木
робота, праця	工
відкрити, почати	开
серце душа, дух, груди, грудна порожнина розум, інтелект, розум, думка бажання, наміри, настрої	心
десять, десятикратний, вдесятеро, багато, все	十
Рука	手

Як видно з таблиці 1, деякі навіть прості ієрогліфи відповідають в українській мові декільком поняттям, вибір здійснюється відповідно до контексту. В якості домашнього завдання студентам пропонується продовжити перелік простих за написом ієрогліфів, користуючись підручниками та інтернет-ресурсами.

Далі необхідно показати, як з наведених простих ієрогліфів утворюються словосполучення. Наприклад, *одна людина* китайською буде 一个人, тобто до ієрогліфа, що означає *один*, додається ієрогліф 人, що відповідає слову *людина*. Якщо два знаки 日 日, кожний з яких означає *день*, помістити поруч, то таке сполучення буде означати *кожний день*. При поєднанні ієрогліфа 山, що відповідає українському слову *гора*, з ієрогліфом 水, який означає *вода*, утворюється слово *пейзаж* – 山水. Треба зазначити, що знак 水 входить до складу багатьох ієрогліфів. Знаходження інших словосполучень, які утворюються поєднанням простих за написанням ієрогліфів, студентам пропонується продовжити в якості самостійної роботи.

Надалі треба повторити найбільш вживані складні ієрогліфи. В якості прикладу можна взяти ієрогліф 美麗, що відповідає слову *краса*. Ієрогліфи, що відповідають слову *краса* в українській мові, поєднуються з додатковими ієрогліфами, які, відповідно до української мови, об'єднані з поняттям *краси*. Приклади утворення таких словосполучень дано в таблиці 2.

На цьому простому прикладі показано, що в усіх наведених поняттях до слова *краса* (美麗) додаються ще ієрогліфи і утворюються словоспо-

лучення. Наприклад, до ієрогліфів 美麗 (краса) приєднуються ще три 的女孩, що відповідають слову *дівчина*, і без переходу іменника в прикметник утворюється словосполучення *гарна дівчина*. Для утворення словосполучення *чудовий краєвид* до слова 美麗 (краса) додається ієрогліф 的風景, який означає *краєвид*. Для утворення ж прикметника *гарний* до слова 美麗 (краса) додається ієрогліф 的 (де), який перекладається як літера *з*. Студенти отримують завдання підібрати приклади словосполучень, об'єднаних з певним поняттям.

Далі необхідно перейти до утворення речень китайської мови. Треба нагадати, що в китайській мові, на відміну від української, немає ні дієвідмін, ні відмінювання іменників, тому порядок слів у реченні відіграє ключову роль для сприйняття сенсу. Китайська мова належить до мов, які у лінгвістиці прийнято називати SVO (підмет, присудок, доповнення), тобто застосовується прямий порядок слів у реченні. Найпростіша схема SVO є базовою структурою будь-якого китайського речення. Саме вона є основою, яку надалі можна ускладнювати та прикрашати різними доповненнями. Для того, щоб навчитися граматично правильно вибудовувати китайські речення, необхідно розглянути найбільш типові їх структури і навести приклади різних китайських фраз. Треба почати з розгляду найпростіших та найкоротших речень китайською мовою з елементарною структурою «суб'єкт + дія», тобто найпростіші речення в китайській мові можуть складатися лише з двох слів: суб'єкт (іменник, займенник) + дія (дієслово). Приклади таких речень наведено в таблиці 3.

Таблиця 2

Приклади словосполучень понять, зв'язаних зі словом «краса»

Українська мова	Китайська мова
Краса	美麗 (měili)
Гарна дівчина	美麗的女孩 (měili de nǚhái)
Чудовий краєвид	美麗的風景 (měili de fēngjǐng)
Гарний	美麗的 (měili de)

Таблиця 3

Приклади простих китайських речень типу «суб'єкт (іменник, займенник)+дія (дієслово)»

Суб'єкт	Дія	Переклад
他 (tā)	笑 (xiào)	Він сміється
我 (wǒ)	读 (dú)	Я читаю
我 (wǒ)	去 (qù)	Я йду
你 (nǐ)	看 (kàn)	Ти дивишся
你 (nǐ)	说 (shuō)	Ти говориш
孩子 (háizi)	哭 (kū)	Діти плачуть
谁 (shuí)	要学? (yào xué?)	Хто хоче вчитися?

Далі необхідно розглянути речення типу «суб'єкт (іменник, займенник)+ дія (дієслово) + об'єкт». Приклади наведені в таблиці 4.

Орієнтуючись на цю просту схему, студенти самі складають прості речення. З цих прикладів видно, що китайська мова не має різних форм, заснованих на ознаках статі або однині / множині. Такі відмінності між китайською та українською мовами неважко простежити.

Звичайно, такі прості речення у повсякденному мовленні китайці використовують нечасто, адже практично завжди потрібне уточнення часу, місця дії чи інших обставин. Для цього служать різні доповнення, кожне з яких має своє, строго певне місце в китайських реченнях. Доповненнями можуть бути, наприклад, обставини часу та обставини місця. Обставинами часу є слова, які відповідають на питання «коли?» і позначають час події. Існують дві схеми речення з обставинами часу: *суб'єкт (іменник, займенник) + час + дія (дієслово) + об'єкт* або *час + суб'єкт (іменник, займенник) + дія (дієслово) + об'єкт*. Тобто показники часу в китайському реченні можуть стояти або на початку речення, або після підмета. Дати в китайській мові позначаються за принципом: рік, місяць, день, тобто від більшого до меншого. Рік позначається ієрогліфом 年.

Приклади речень, у яких обставини часу стоять після суб'єкту, наведено в таблиці 5.

Розглянемо особливості китайських речень з обставинами місця. Конструкція, що позначає місце дії, обов'язково включає дієслово 在 (zài) (дослівно перекладається як *існують*), що використовується перед визначенням самого місця. Ця конструкція розташовується перед дієсловом. Якщо в реченні присутня обставина часу, то вся конструкція розташовується після умов часу і обов'язково перед дієсловом, але ніяк не після нього за наступною схемою: *суб'єкт (іменник, займенник) + час + 在 місце + дія (дієслово) + об'єкт*.

В таблиці 6 наведено кілька прикладів речень з обставинами місця і часу.

Якщо в реченні присутня тривалість дії (як довго?), то в китайській мові вона ставиться наприкінці речення. Схема порядку слів у реченні буде такою: *суб'єкт (іменник, займенник) + час + 在 місце + дія (дієслово) + об'єкт + тривалість*. Приклади такої конструкції речення наведено в таблиці 7.

Таблиця 4

Приклади простих китайських речень типу «суб'єкт (іменник, займенник)+дія (дієслово)+об'єкт»

Суб'єкт	Дієслово	Об'єкт	Переклад
我 (wǒ)	吃 (chī)	肉。(ròu)	Я їм м'ясо
我 (wǒ)	去 (qù)	学校 (xuéxiào)	Я їду до школи
我 (wǒ)	洗 (xǐ)	手 (shǒu)	Я умиваю руки
他 (tā)	说 (shuō)	中文(zhōngwén)	Він говорить китайською мовою
我们(wǒmen)	要买(yào mǎi)	电脑(diànnǎo)	Ми хочемо купити комп'ютер.
我(wǒ)	想吃(xiǎng chī)	中国菜。(zhōngguó cài)	Я хочу їсти блюдо китайської кухні
我 (wǒ)	喜欢(xǐhuan)	那个小孩子。(nà gè xiǎo háizi)	Мені подобається ця дитина

Таблиця 5

Приклади китайських речень з обставинами часу

Суб'єкт	Час (коли?)	Дієслово	Переклад
我 (wǒ)	今天(jīntiān)	工作(gōngzuò)	Я сьогодні працюю
你们(nǐmen)	每天(měitiān)	洗澡。(xǐzǎo)	Ви щодня приймаєте душ

Таблиця 6

Приклади китайських речень з обставинами місця і часу

Суб'єкт	Час (коли?)	Місце (де?)	Дієслово	Об'єкт	Переклад
你们(nǐmen)	星期六(xīngqīliù)	在家(zài jiā)	看(kàn)	电影。(diànyǐng)	Ви в суботу дивитесь фільм удома
她(tā)	1980年(1980 nián)	在美国(zàiměiguó)	出生(chūshēng)		Вона народилася в Америці у 1980-му році

Приклади китайських речень з тривалістю дії

Суб'єкт	Час	Місце	Дієслово + об'єкт	Тривалість	Переклад
我 (wǒ)	去年 (qùnián)	在北京 (zài běijīng)	学习了 (xuéxí le)	三个月。(sān gè yuè)	Торік я навчався у Пекіні три місяці
他 (tā)	上个星期 (shàng gè xīngqī)	在家里 (zài jiālǐ)	看电视看了 (kàn diànshì kàn le)	二十个小时 (xiāoshí)	Минулого тижня він 20 годин дивився кіно вдома.

Зазначимо, що в наведених у дослідженні таблицях частково використовувалися електронні ресурси.

До кожного типу розглянутих під час аудиторних занять ускладнених китайських речень з відповідними доповненнями студентам пропонується самостійно навести приклади таких речень, використовуючи підручники з граматики китайської мови та електронні ресурси.

Висновки. В представленій роботі проведено аналіз останніх досліджень українських, західних і китайських мовознавців з граматики китайської мови. Виявлено деякі особливості поняття слова і словосполучення в українській та китайській мовах, наведено приклади

китайських речень з елементарною структурою: *суб'єкт + дієслово*; *суб'єкт + дієслово + об'єкт*, а також ускладнених китайських речень з доповненнями типу обставини часу, обставини місця і тривалість часу. Результати досліджень впроваджено в процес навчання граматики китайської мови студентів Університету Ушинського, які проходять підготовку за спеціальністю «Середня освіта (Мова і література китайська)».

Планується подальші публікації розробок з правил побудови ускладнених китайських речень з іншими групами доповнень, а також складних китайських речень з вживанням службових слів, вигуків і розділових знаків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нечитайло М. Основні тенденції, методи та предмети досліджень граматики та синтаксису китайської мови (на матеріалах наукових праць китайських і зарубіжних мовознавців). *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 3. Т. 1. С. 146–150.
2. Савченко А.С. Навчання китайської мови студентів вищих закладів освіти: стан дослідженості проблеми. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. Sept. VI (73), Issue: 175. P. 33–35.
3. Попова О.В. Теоретико-методичні засади професійно-мовленевої підготовки майбутніх викладачів китайської мови в умовах університетської освіти : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04; 13.00.02. Одеса, 2017. 479 с.
4. Сократова Л.Г. Компетентнісний підхід до моделювання дидактичних засобів розвитку культурно-мовних цінностей учнів у процесі навчання китайської мови. *Дидактика: теорія і практика*. Київ : Педагогічна думка, 2018. С. 131–136.
5. Мурашев К. Г. Вступ до східної філології : навч. посіб. для студентів другого курсу спеціальності "Мова та література (китайська)". Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2013. 159 с.
6. Чжан Пен Пен. Труднощі вивчення китайської мови. Пекін : 文学, 2008. 17 с.
7. 丁婵婵 现代汉语语法研究理论的西方哲学渊源. *甘肃社会科学*. 2012年第. 1期. 76–79页.
8. 沈国威 现代汉语“欧化语法现象”中的日语因素问题. *東アジア文化交渉研究—別冊* 7.2011. 141–150 页. URL: https://ci.nii.ac.jp/els/contentscinij_2
9. Яхонтов, С.Е. Древнекитайский язык. Москва : Наука, 1965. 115 с.
10. 马建忠. 马氏文通. — 北京: 商务印书馆, 2010. — 473 页. Ма Цзяньчжун. Ма ши вэнь тун [Грамматика письменного языка, написанная Ма]. Пекин : Шаньгу иньшугуань, 2010. 473 с.
11. 林玉山 汉语语法学史 [Текст] / 林玉山. — 湖南 教育出版社, 1983. 359 页 (Лінь Юйшань Історія китайської граматики. Хунань. Освітня преса, 1983. 359 с.).
12. Горелов В. И. Грамматика китайского языка. Москва : Просвещение, 1982. 280 с.
13. Академічний тлумачний словник української мови. Онлайн версія академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 26.11.2022).
14. Толковый словарь Ожегова. Онлайн версія толкового словаря Ожегова. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/223346> (дата звернення: 26.11.2022).
15. Большой энциклопедический словарь. Онлайн версія більшого енциклопедического словаря. URL: <https://op.edu.ua/library/assstthereader/internetresources> (дата звернення: 22.11.2022).

ОСОБЛИВОСТІ КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ЛОЗУНГІВ ЕПОХИ ПАНДЕМІЇ

FEATURES OF CHINESE-UKRAINIAN TRANSLATION OF PANDEMIC ERA SLOGANS

Ракітіна М.І.,

orcid.org/0000-0002-8182-7004

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії

Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Дзюба О.Р.,

orcid.org/0000-0002-7080-4122

студент I курсу магістратури

Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено функціонуванню та специфіці перекладу лозунгів епохи пандемії українською мовою. Мета статті окреслена як проаналізувати специфіку китайсько-українського перекладу лозунгів епохи пандемії в Китаї та сформувати чітку систему перекладу лозунгів на основі власного перекладацького дослідження. Зазначено, що пандемія Covid-19 стала каталізатором значних змін у всіх сферах та площинах людської діяльності, а також мала руйнівний вплив як на окремі країни, так і на людство загалом. Саме тому, однією з найбільш важливих задач для країни було заохочення людей до дотримання правил, які б значно підвищили ефективність протистояння пандемії, такі як соціальна дистанція, носіння медичних масок, використання антисептиків тощо. Для виконання цієї задачі Китай використав один з найбільш ефективних інструментів впливу на маси, який є характерним для комуністичних країн – лозунг. Протягом періоду пандемії коронавірусу були створені чисельні лозунги, які мали різноманітний характер, проте одну мету – заохочення боротьби з хворобою. Саме лозунги стали лінгвокультурологічною репрезентацією суспільних настроїв та соціальних умов того часу, тому дослідження лозунгів періоду пандемії в Китаї привертає увагу значної кількості лінгвістів. Лозунги як різновид соціального дискурсу є важливим культурним явищем і феноменом китайського народу. Вони мають сильний вплив як на мову, так і на життя китайців, тому не можна обійтись без їх аналізу та ретельного вивчення. Лозунги епохи пандемії характеризуються директивністю, вони інформують та дають вказівки, відзначаються емоційністю. Важливу роль у розумінні та формуванні лозунгів грають засоби виразності. Можна дійти висновку, що лозунги, безумовно, стали ефективним сугестивним інструментом, який допоміг не лише мотивувати, але й згуртувати китайців перед обличчям серйозної загрози у вигляді Covid-19. Це багато в чому відрізняє Китай від інших країн, де лозунги не були використані як засіб впливу на населення під час пандемії. На перший план було висунуто концепцію країни 人民高于一切。/ Народ понад усе!, що наголошує на турботу про населення з боку держави. Лозунги є віддзеркаленням поведінки та поглядів китайського народу у боротьбі з вірусом, саме тому лише правильний і відповідний переклад лозунгів може дати змогу реципієнту зрозуміти специфіку цих історичних подій. Це, своєю чергою, поставило перед лінгвістами серйозне завдання, а саме дослідження ефективних методів перекладу лозунгів та виокремлення потенційних проблем, з якими може стикатися перекладач.

Ключові слова: лозунг, пандемія, переклад, китайська, інструмент.

The article is devoted to the functioning and specifics of the translation of pandemic-era slogans into Ukrainian. The purpose of the article is to analyze the specifics of the Chinese-Ukrainian translation of slogans during the pandemic era in China and to form a clear system of translation of slogans based on own translation research. It is noted that the Covid-19 pandemic has become a catalyst for significant changes in all spheres and planes of human activity, and has also had a devastating impact on both individual countries and humanity in general. That is why one of the most important tasks for the country was to encourage people to follow the rules that would significantly increase the effectiveness of fighting the pandemic, such as social distance, wearing medical masks, using antiseptics, etc. To accomplish this task, China used one of the most effective tools of influence on the masses, which is characteristic of communist countries – the slogan. During the period of the coronavirus pandemic, numerous slogans were created, which had a diverse nature, but one goal – to encourage the fight against the disease. It was the slogans that became the linguistic and cultural representation of public attitudes and social conditions of that time, therefore the study of slogans during the pandemic period in China attracts the attention of a significant number of linguists. Slogans as a type of social discourse are an important cultural phenomenon and phenomenon of the Chinese people. They have a strong influence on both the language and the life of the Chinese people, so one cannot do without their analysis and careful study. The slogans of the pandemic era are characterized by directiveness, they inform and give instructions, they are marked by emotionality. Means of expression play an important role in understanding and forming slogans. We can conclude that slogans have certainly become an effective suggestive tool that has helped not only to motivate, but also to rally the Chinese people in the face of a serious threat in the form of Covid-19. This in many ways distinguishes China from other countries where slogans were not used as a means of influencing the population during the pandemic. The concept of the country, 人民高于一切! /The people above all!, was brought to the fore, which emphasizes the state's concern for the population. Slogans are a reflection of

the behavior and attitudes of the Chinese people in the fight against the virus, which is why only a correct and appropriate translation of the slogans can enable the recipient to understand the specifics of these historical events. This, in its turn, presented linguists with a serious task, namely, the study of effective methods of translation of slogans and the identification of potential problems that the translator may face.

Key words: slogan, pandemic, translation, Chinese, tool.

Постановка проблеми. Не можна заперечувати той факт, що пандемія Covid-19 стала катализатором значних змін у всіх сферах та площинах людської діяльності, а також мала руйнівний вплив як на окремі країни, так і на людство загалом. Всі країни світу стали перед обличчям випробування у вигляді серйозної загрози для життя та здоров'я населення, тому вони були вимушені вжити жорстких заходів з метою запобігання розповсюдження та боротьби з хворобою. Як відомо, людина, безпосередньо, є головним чинником, що сприяє поширенню вірусу, адже його передача відбувається від індивіда до індивіда. Саме тому, однією з найбільш важливих задач для країни було заохочення людей до дотримання правил, які б значно підвищили ефективність протистояння пандемії, такі як соціальна дистанція, носіння медичних масок, використання антисептиків тощо.

Для виконання цієї задачі Китай використав один з найбільш ефективних інструментів впливу на маси, який є характерним для комуністичних країн – лозунг. Протягом періоду пандемії коронавірусу були створені чисельні лозунги, які мали різноманітний характер, проте одну мету – заохочення боротьби з хворобою. Саме лозунги стали лінгвокультурологічною репрезентацією суспільних настроїв та соціальних умов того часу, тому дослідження лозунгів періоду пандемії в Китаї привертає увагу значної кількості лінгвістів.

Наразі питання перекладу лозунгів китайської мови стають все більш актуальними і є досить складними. Причина виникнення даної проблеми досить зрозуміла – країна з кожним днем стає все більш відкритою. Дослідник підкреслює, що складність проблеми, у свою чергу, зумовлена тим, що існує велика кількість неправильних або буквальних перекладів лозунгів, що, безпосередньо, негативно впливає на їх рецепцію.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати специфіку китайсько-українського перекладу лозунгів епохи пандемії в Китаї та сформувати чітку систему перекладу лозунгів на основі власного перекладацького дослідження. Для досягнення поставленої мети були сформовані наступні завдання: 1) проаналізувати роль і місце лозунгів в Китаї; 2) розглянути роль лозунгів у період пандемії Covid-19 в Китаї; 3) окреслити особливості методології перекладу китайських

лозунгів; 4) провести аналіз специфіки перекладу лозунгів епохи пандемії в Китаї.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Лозунги як різновид соціального дискурсу є важливим культурним явищем і феноменом китайського народу. Вони мають сильний вплив як на мову, так і на життя китайців, тому не можна обійтись без їх аналізу та ретельного вивчення. Дослідження лозунгів китайської мови набули активізації в останні десятиліття ХХ століття. Перш за все, варто згадати монографію Ю. Геньюаня/于根元 «Аналіз 400 висловлювань лозунга-реклами/分析 400 条广告语标语» [8; с. 37]. За останні десятиліття ХХ століття опублікували багато статей, що розглядали проблему лозунгів нараховували більше сотні. Їх автори відрізнялись областями досліджень, методологією тощо. Загалом виділяють такі моделі опису: критична, перерахування, модель орієнтування на нормативність мови, естетична модель, модель відтворення історичних подій, а також модель перекладу лозунгів китайської мови англійською. Автори критичних статей переважно розглядають негативний вплив лозунгів на суспільство. Для моделі перерахування характерна класифікація лозунгів за тематикою та регіональним використанням, наприклад: лозунги на честь повернення Аомєня/澳門, культура лозунгів у сфері сільського господарства тощо.

Модель орієнтування на нормативність присвячена питанням формування лозунгів та правил їх використання. Особливості робот естетичної моделі полягають у тому, що лозунги сприймають як об'єкт естетики, тому авторів цікавить саме естетична складова лозунгів та майстерність їх використання. Особливістю моделі відтворення історичних подій є те, що дослідники концентруються на змісті лозунгів, які віддзеркалюють відповідні історичні та соціальні події. Статті моделі перекладу лозунгів китайської мови англійською характеризуються дослідженням мовних та культурних особливостей лозунгів з точки зору теорії та практики перекладу.

Окремо варто виділити роботи, які були присвячені особливостям перекладу та адаптації лозунгів як мовного явища. У статтях, що досліджують проблематику перекладу лозунгів велика увага приділяється специфіці мови лозунгів та підкреслюється, що у процесі перекладу необ-

хідно зберегти не лише буквальний зміст, але й культурні конотації. Яскравими прикладами є роботи Ліу Чжифаня «标语英翻译可接受性问题探讨/Про сприйняття англійського перекладу китайських лозунгів» [13; с. 54], «从一则标语的误译说起 - 浅析汉语标语的英译/Переклад китайських лозунгів англійською мовою» [15; с. 43].

Наразі, можна констатувати, що дослідження лозунгів у перші десятиліття XXI століття значно активізувались, а кількість робіт, які окреслюють проблематику вивчення лозунгів зростає з геометричною прогресією. Характерними рисами досліджень XXI століття є узагальненість досліджень з оглядовими публікаціями: «从翻译技巧看汉语标语的翻译/Дискусія про китайські лозунги» [13], концентрація на стилістичних та лінгвістичних аспектах: «现代汉语口号的语法方面/Грамаічні аспекти сучасних китайських лозунгів» [15], а також зростання інтересу до соціально-історичної сторони лозунгів: «变口号反映权力概念的演变/Відображення еволюції концепції влади у змінах лозунгів» [15].

Дослідження лозунгів епохи пандемії також привертає увагу лінгвістів актуальною проблематикою. Однією з відомих робіт є дослідження Лі Сіня/李信 особливостей складу та лексичного наповнення лозунгів епохи пандемії Covid-19 в Китаї [12]. Автор приділив увагу суто дослідженню лексичної складової. Він дослідив вибірку з 538 лозунгів, що містили спонукання та заклики різноманітного характеру, це дозволило йому чітко сформулювати класифікацію вживаних лозунгів та систематизувати матеріал їх наповнення. Крім того, варто згадати роботу М.Н. Дубініної на матеріалі китайської мови, де авторка намагалась розкрити потенціал лозунгів, що виникли протягом епохи пандемії в Китаї як систем цінностей та джерел мовної картини світу китайців протягом періоду пандемії [3].

Виклад основного матеріалу. Згідно з визначенням Л. В. Єніної, лозунг – письмовий текст ідеологічного чи соціально-політичного складу, сформульований у вигляді короткого, найчастіше однофразового імперативного виразу, направлений від колективного адресанта до колективного або персоніфікованого адресата з метою зміни поведінки або цінностей даного адресата [5]. Вальтер, у свою чергу, стверджує, що лозунг демонструє функціонально-семантичну відмінність від інших видів стійких виразів. Згідно з лінгвістом, головними особливостями лозунгу є: тематична однофокусність, експліцитність, аксіологічне маркування та емоційність [5]. Лінгвістів

часто цікавлять лозунги у зв'язку з вивченням феномена тоталітарної мови [5], який сприяє розвитку та формуванню особливого ідеологічно заданого способу мислення. Як відомо, саме мова виступає в якості основного інструмента ідеології, за допомогою якого відбувається вплив на суспільство та колективну свідомість. Згідно з поглядами Є. Левіна, лозунговий універсум є «частиною більш широкого ідеологічного універсума». У цьому контексті, автор підкреслив, що лозунги як найкоротші вирази використовуються для звернення до мас та виражають редукований, проте повноцінний варіант певної ідеології. Лозунги, як і будь-яка інша мовна одиниця розвиваються та змінюються паралельно зі змінами у суспільстві. Яскравим прикладом є характерний вплив суспільно-політичних змін на формування та використання лозунгів. Так, Бикова стверджує, що протягом XXI століття лозунги стали коротшими та адресовані переважно політичному електорату. Проте, однією з найважливіших системних характеристик будь-якого режиму є саме лозунг, якому і надається пріоритет ідеологічного впливу. Політичні та соціальні гасла, а також рекламні слогани привертають увагу великої кількості дослідників. Функція політичного гасла полягає в тому, що він є найважливішим елементом політичної комунікації та безпосередньо пов'язаний з політичними PR технологіями. Забезпечуючи політику, програму чи партію впізнаваністю широкою аудиторією, гасло є символом певних історичних подій, своєрідним документом епохи. Будучи прямим відображенням історичних подій, гасла фіксують те, що відбувається, знаходяться відповідно до програм, проектів, компаній, що реалізуються в державі» [2].

У Китайській Народній Республіці спостерігається всебічне використання лозунгів. Кожен, хто приїжджає до Китаю звертає увагу на червоні розтяжки та плакати, натягнуті в громадських місцях. Стоїть, що велике число китайських лозунгів є безсуб'єктивними пропозиціями, що дозволяє розглядати їх як певну родову установку. Згідно з китайськими дослідниками, лозунги були присутні в китайській культурі з часів перших імператорів і є невіддільною частиною різних типів дискурсу сучасного Китаю. У Китаї пік розвитку лозунгів припадає на період Культурної Революції. З часом лозунгам можна дати характеристику ери, у період якої вони з'явилися. Далекими родичами лозунгів у їх теперішній формі є девізи правління стародавнього Китаю. Починаючи приблизно з 180 р. до н.е., коли імператори приходили до влади, то вони обирали девізи свого управління,

наприклад «Щастя і процвітання» тощо. Через це дослідник Ян Ке/杨克 називає Китай «країною моря лозунгів» [8]. У китайській мові для позначення терміну «лозунг» використовується термін 标语口号, що, згідно з авторитетним тлумачним словником китайської мови «Ци Хай», має таке значення: «口号» – це коротке і чітке висловлювання, висунуте задля досягнення певних цілей та виконання певних завдань» [8]. Щодо функціонування лозунгів в китайському суспільстві, то М.Н. Дубініна підкреслює, що: «лозунги є звичною та зрозумілою формою інформування населення відносно політики партії, стратегії розвитку країни та суспільства. Вони мають необхідні функції сугестії, інформування та мобілізації» [3]. Велика кількість лозунгів в Китаї мають ідеологічний відтінок, у них можна прослідкувати ідеї єдності китайського народу, важливість інтересів народу для розвитку партії та суспільства тощо. Наприклад, 同心同行 共创未来. / В одному пориві, в єдиному русі створимо майбутнє! Проте, лозунги використовуються не лише партією, а й присутні в усіх аспектах життя китайців, наприклад:

1. Сфера освіти: 好好学习天天向上. / Вчись старанно! Праги кожен день до кращого!

2. Лозунги для дотримання правил безпеки на роботі: 生产再忙 安全不忘. / Не забувайте про безпеку на роботі!

3. Лозунги, що звертаються до різних соціальних проблем: 创建文明城市 共建和谐社会. / Створюємо культурне місто! Разом будуємо грамотне суспільство!

Для лозунгів нерідкі використання засобів вираження емотивності. У прикладі використано метафору. Вода, одна з п'яти стихій, у житті китайців відіграє величезну культурну роль. Дж. Лакофф і М. Джонсон, роздумуючи про створення подібності, пишуть: «Головна функція метафори полягає в тому, щоб забезпечити часткове розуміння одного виду досвіду на основі іншого виду досвіду» [11].

Отже, аналізуючи зазначені вище факти, можна стверджувати, що лозунг займає важливе місце в лінгвокультурологічному дискурсі Китаю і є одним з найбільш ефективних інструментів для передачі інформації, мобілізації та впливу на суспільну свідомість.

Епідемія коронавірусу знаменувала собою той період, коли потрібно було переконати громадян Китаю у необхідності дисципліни, закликати до боротьби та надати необхідну підтримку. Крім того, саме у лозунгах знайшли яскраве відображення ідеї боротьби, характерні саме для реак-

ції китайського народу. Аналізуючи формування лозунгів періоду пандемії в Китаї, варто підкреслити, що лозунги на таку тематику були продекларовані державою. Головною причиною цього є те, що лозунг – ядро політичного дискурсу і головний інструмент для ідеологічного впливу. Яскравим прикладом є лозунг, який використав Сі Цзіньпін/习近平 у своїй промові: 坚定信心、同舟共济、科学防治、精准施策. / Твердо вірити! Згуртуватись перед обличчям небезпеки! Здійснювати практику та лікування згідно з наукою! Цілеспрямовано проводити політику! Також, з'явилися лозунги, що підкреслюють особливості політичного ладу держави та важливість партії у боротьбі з коронавірусом: 党员防控在一线, 疫情蔓延势头转. / Члени партії на передовій проводять роботу з профілактики та контролю! Ситуація з поширенням епідемії змінюється! Проте, можна зустріти й «народні» лозунги, які представляють вторинний політичний дискурс, наприклад: 隔离病毒 不隔离爱. / Ізолювати вірус! Не ізолювати любов! [17].

Лозунги періоду пандемії можна побачити на розтяжках і плакатах. Необхідно звернути увагу на семантику кольору в лозунгах, оскільки саме колір грає важливу роль у передачі значення виразу. Традиційно, лозунги на розтяжках друкували на червоному фоні білими або жовтими літерами. Червоний колір не лише привертає увагу, а й має асоціації з партією та політикою держави. Наявність червоного кольору у символах, гербі, прапорі держави надає йому більш агітаційного впливу. Білий колір, згідно з традиційним китайським світоглядом, має значення трауру та скорботи. Проте, в епоху пандемії білий колір отримав нове значення, оскільки в сучасному Китаї білий – колір лікарів – героїв. Навіть в мові з'явилися метафори «白衣天使. / ангели в білому одязі», або «白衣战士. / бійці в білих халатах», які слугували як звернення до усього медичного персоналу [18].

Символічна функція кольору в китайській культурі змушує нас звернутись до кольорової концептосфери китайської мови. В. Г. Кульпіна стверджує, що колір – «приналежність нашої свідомості, у тому числі й етнічної та мовної, і саме колір є частиною світу наших відчуттів» [6]. Колір має етнокультурну специфіку, тому він може містити інформацію про особливості сприйняття подій епохи пандемії китайцями.

Лозунги стали ефективним заходом емоційної підтримки, мобілізації та мотивації до боротьби. А. А. Васильєва підкреслює, що конфуціанство та лаконічні вирази мудреців-конфуціанців мали пев-

ний вплив на прихильність китайців до коротких виразів [2]. Лозунги епохи пандемії характеризуються як вербальною, так і невербальною інтертекстуальністю. Варто звернути увагу на їх колективну культуру, оскільки колективність є великою цінністю для китайців. В. В. Сухомлинова, аналізуючи точку зору китайського дослідника Фей Сяотуна/费孝通 підкреслює, що в Китаї сформувався активний колективізм. Автор також підкреслила, що колективізм в Китаї – «поступове і перманентне розширення сфери особистої відповідальності за суспільну гармонію і стабільність» [1]. Лозунги епохи пандемії характеризуються директивністю, вони інформують та дають вказівки, відзначаються емоційністю. Важливу роль у розумінні та формуванні лозунгів грають засоби виразності. Говорячи про лексико-стилістичні особливості лозунгів, можна відзначити вживання стійких словосполучень (чен'юй). Наприклад, 同舟共济 – плисти в одному човні, об'єднати зусилля, 不畏艰难 – не боятися поневірянь і труднощів, безстрашність, мужність, 风调雨顺 – вітер м'який і дощі сприятливі, обставини складаються сприятливо. Чен'юй надає гаслам образності і підкреслює національну самобутність і лаконічність лозунгу.

У тексті гасел зустрічаються метафора та алюзія. Наприклад, вирази 同舟共济 – плисти в одному човні, 万众一心 – все як один, 众志成城 – у єдності сила, 共渡难关 – спільно перенесемо негаразди закликають до згуртування та організують метафоричну модель «єднання». Виявлена метафорична модель персоніфікації: коронавірус дивиться жадібним поглядом – вірус стає володарем живих характеристик і дій. Наведені метафори відбивають настрої жителів Китаю на боротьбу та згуртованість перед хворобою. Розглянувши лозунги, можна відзначити, що вони орієнтовані як на кожного громадянина, який переживає свою трагедію в непростий період, від якого влада чекає дисциплінованості, так і на суспільство в цілому.

Проблематика перекладу лозунгів залишається в центрі уваги дослідників. Питання перекладу лозунгів, а особливо перекладацькі стратегії та їх проблематика розглядаються у різних дослідженнях. Лозунги стали одним з найбільш важливих лінгвокультурологічних аспектів та символів епохи пандемії в Китаї, і саме вони дають змогу чітко простежити не лише настрої китайського народу протягом періоду боротьби з вірусом, а й сугестивні методи, які використовувала китайська влада. Саме тому, справедливо стверджувати, що лозунги є віддзеркаленням соціально-полі-

тичних особливостей китайського суспільства протягом періоду пандемії Covid-19. Правильний, відповідний та чіткий переклад лозунгів періоду пандемії є надзвичайно важливим для повноцінного розуміння іноземцями не лише соціально-політичних, а й психологічних настроїв китайського суспільства. Оскільки лозунги є так званою ідеологічною репрезентацією відповідного історичного періоду, то перекладач зобов'язаний не лише розуміти соціально-політичну специфіку, а й мати поглиблені лінгвокультурологічні знання, що допоможуть йому створити якісний та доцільний переклад. Також, варто звернути увагу на роботи китайських дослідників, які описують труднощі та специфіку перекладу лозунгів. Протягом 1990-х років, китайські лінгвісти У Вейсюнь/吴伟勋, Дін Мінань/鼎铭安 та Луо Теньфа/罗腾发 проводили дослідження з особливостей перекладу китайських лозунгів. У Вейсюнь/吴伟勋 виокремив три головні проблеми перекладу лозунгів, а саме: дослівний переклад, неправильна інтерпретація та довільний переклад, за якого лозунг втрачає своє первинне значення. Крім того, дослідник стверджував, що ідеологічна різниця між Китаєм та іншими країнами – аспект, який може заважати повноцінному розумінню лозунгів. Лінгвіст підкреслив, що для якісного та правильного перекладу перекладач зобов'язаний мати лінгвокультурологічні знання не лише мови оригіналу, а й перекладу, щоб мати змогу правильно інтерпретувати та передати відповідне значення лозунгу [14]. Твердження У Вейсюня/吴伟勋 можна розглянути крізь призму проблематики перекладу лозунгів періоду пандемії, що допоможе виокремити конкретні проблеми, які виникають протягом процесу перекладу. Перш за все, проблема дослівного перекладу лозунгів, що містять метафори, символізм та лінгвістичні реалії тощо., значно погіршує рецепцію первинного значення самого лозунгу та унеможливає його адекватну інтерпретацію реципієнтом. Варто зазначити, що явище лозунгів епохи пандемії також характеризується як вербальною, так і невербальною інтертекстуальністю. У лозунгу 同胞一心其利断金. / Усім серцем із співвітчизниками! Ми міцніше стали! інтертекстуальність розкривається в прецедентному тексті. Лозунг побудований на основі виразу 二人同心, 其利断金. / Один у полі не воїн, який добре відомий представникам китайської культури, культури колективної, а не індивідуалістичної. Саме тому, за дослівного перекладу лозунгу 同胞一心其利断金 / перекладач може стикнутись з проблемою інтертекстуальності та необхідністю мати більш

глибокі лінгвокультурологічні знання, а саме знання виразу, що лежить в основі лозунгу 二人同心，其利断金. Крім того, необхідно звернути увагу на ще одну потенційну проблему, що може виникати при перекладі лозунгів згідно з У Вейсюнем/吴伟勋, а саме – неправильна інтерпретація. Лозунги періоду пандемії характеризуються імпліцитністю, символізмом та сугестивністю, тому правильна інтерпретація конкретних понять, символів та фраз допоможе здійснити якісний та правильний переклад. Крім того, лозунги на плакатах та стрічках часто супроводжували візуальні зображення для підвищення сугестивної складової виразу, тому розуміння контексту та супроводжувальних візуальних знаків є також важливим елементом правильного перекладу. Прикладом прецедентного візуального феномену можуть бути традиційні плакати та агітаційні плакати ХХ століття. Так, на воротах чи дверях можуть висіти зображення богів-охоронців входу, які охороняють від зла та нечистої сили. У період пандемії з'являється плакат «Нові боги-охоронці входу/新门神». На богах одягнені медичні маски, з боків традиційними ієрогліфами написаний лозунг 众志成城 抗击疫情 齐心协力 护佑健康. / У єдності – велика сила! Спільно дамо відсіч епідемії! Спільними силами! Захистимо здоров'я! Ймовірно, невербальний компонент демонструє, що навіть боги дотримуються заходів безпеки. Яскравим прикладом впливу лінгвокультурологічного аспекту на правильний переклад є лозунг 生命重于泰山. / Життя людини важче, ніж гора Тайшань. Гора Тайшань/泰山 – одна з п'яти священних гір даосизму, а алюзія в цьому лозунгу наголошує на важливості людського життя. Топонім Тайшань/泰山 часто зустрічається в китайській ідіоматиці. Це обумовлено історичною та культурною значущістю даного географічного об'єкта: на горі жили ченці та безсмертні, тут проводив обряди імператор, Тайшань/泰山 зустрічається у багатьох міфах та легендах, афоризмах та цитатах, літературних творах. Таким чином, перекладач має повноцінно розуміти візуальний, контекстуальний, значеннєвий та лінгвокультурологічний аспекти для правильного перекладу.

Третьою проблемою, яку зазначив У Вейсюнь/吴伟勋 є довільний переклад за якого лозунг втрачає своє первинне значення [14]. Як зазначалось вище, однією з характерних особливостей лозунгів є систематичне використання метафор та чен'юїв, що може викликати певні труднощі при їх інтерпретації та перекладі. Метафори показують настрої жителів Китаю на боротьбу та згурто-

ваність перед хворобою. Наприклад: 中国必胜. / Китай обов'язково переможе – можна говорити про використання метонімії місця (Китай = жителі Китаю), у результаті активізується домінанта дій періоду пандемії, що відбуваються, – люди, які протистоять вірусу. Ієрогліфічна писемність створює деякі труднощі для перекладу китайських лозунгів українською мовою, оскільки більшість лозунгів не містять особистих займенників, дієслова не відмінюються і не мають категорії числа. Таким чином, переклад гасел (безсуб'єктних речень) має бути обумовлений контекстуально.

Лінгвісти також активно досліджували та розвивали методику та стратегії перекладу лозунгів. Так, У Вейсюнь/吴伟勋 виділив три методи перекладу лозунгів: буквальний переклад, додавання і пропуск, конверсія або реструктуризація. Дін Мінань/鼎铭安 та Лу Теньфа/罗腾发, у свою чергу, виокремили чотири головні способи: дослівний переклад, дослівний перефразований переклад, вільний переклад та переклад з перефразуванням [14].

Для повного розуміння специфіки перекладу лозунгів періоду пандемії необхідно розуміти особливості кожного методу, який систематично використовується для перекладу лозунгів на відповідну тематику. Варто зазначити, що саме способи, які виокремив У Вейсюнь/吴伟勋 є більш ефективними для перекладу лозунгів періоду пандемії. Згідно з дослідником:

1. Буквальний переклад – називають також дослівним. Кожне слово тексту перекладається окремо без урахування його зв'язків з іншими словами. У такому перекладі можуть зберігатися порядок слів та граматичні конструкції, невластиві мові, якою перекладають.

2. Додавання і пропуск – спосіб перекладу за якого конкретні частини тексту оригіналу опускаються або додається релевантна інформація для кращого розуміння і сприйняття реципієнтом.

3. Конверсія або реструктуризація – спосіб перекладу за якого структура тексту оригіналу змінюється і реструктуризується для кращої передачі значення самого тексту [14].

Висновки. Проаналізувавши особливості походження лозунгів в Китаї, їх роль у боротьбі з пандемією та специфіку перекладу можна дійти висновку, що лозунги, безумовно, стали ефективним сугестивним інструментом, який допоміг не лише мотивувати, але й згуртувати китайців перед обличчям серйозної загрози у вигляді Covid-19. Це багато в чому відрізняє Китай від інших країн, де лозунги не були використані як засіб впливу на населення під час пандемії. Лозунги апелювали

і до громадянина, і до цілої нації, закликаючи до свідомого ставлення та боротьби з вірусом. На перший план було висунуто концепцію країни 人民高于一切。/ Народ понад усе!, що наголошує на турботу про населення з боку держави. Лозунги є віддзеркаленням поведінки та поглядів китайського народу у боротьбі з вірусом, саме тому лише правильний і відповідний переклад лозунгів може дати змогу реципієнту зрозуміти спе-

цифіку цих історичних подій. Це, своєю чергою, поставило перед лінгвістами серйозне завдання, а саме дослідження ефективних методів перекладу лозунгів та виокремлення потенційних проблем, з якими може стикатися перекладач. Тому, не можна заперечувати, що лозунги стали одним з ключових соціально-політичних феноменів 21 століття в Китаї, та зіграли ключову роль у боротьбі нації з пандемією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Макарова Ю. О. Лозунги як інструмент політичної пропаганди і агітації Китайської держави. 2014. С. 38–43.
2. Васильєва А.А., Антипіна С.А. Структурні особливості сучасних китайських лозунгів. URL: http://sociosfera.com/files/conference/2018/Sociosphere_2-18/sociosfera_2-18.pdf#page=66 (дата звернення: 15.03.2022).
3. Дубинина М. Н. Визуальные метафоры в плакатах периода пандемии Covid-19 в Китае. 2021. No. 1(56). С. 15–23. URL: <https://doi.org/10.37724/rsu.2021.56.1.002> (дата звернення: 10.04.2022).
4. Стародубцева Н. С. Лозунги на работах мастеров нематериального культурного наследия Китая как средство борьбы с эпидемией коронавирусной инфекции (COVID-19). 2020. No. 4. С. 21–28. URL: <https://doi.org/10.26158/tk.2020.21.4.002> (дата звернення: 08.04.2022).
5. Вальтер Х. Лозунг как речевой жанр публицистического дискурса. *Media Linguistics*, 2016. No. 3 (13). С. 33–45. URL: <https://medialing.ru/lozung-kak-rechevoj-zhanr-publicisticheskogo-diskursa/> (Дата звернення: 19.03.2022).
6. Кульпина В. Г. Лингвистическая цветология: от истории к современности цветowych концептосфер: монография / отв. ред. В. А. Татаринев. М.: МАКС Пресс, 2019. 288 с.
7. Васильєва А. А. Значение лозунгов в жизни китайского общества // Россия и Китай: история и перспективы сотрудничества: материалы 2-й Международной научно-практической конференции / отв. ред. Д. В. Буяров. Благовещенск: Благовещенский государственный педагогический университет, 2012. С. 243–245.
8. 杨克. 近十年中国口号和口号研究. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-lozungov-i-sloganov-v-kitae-v-poslednie-desyatiletija/viewer> (дата звернення: 19.03.2022).
9. Han Y. Situated impoliteness revisited: Blunt anti-epidemic slogans and conflicting comments during the coronavirus outbreak in China. *Journal of Pragmatics*. 2021. Vol. 178. P. 31–42. URL: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.03.004> (дата звернення 14.04.2022).
10. Franceska C. Healthcare and political slogans: an analysis of Chinese government communication during healthcare emergencies. University of Brescia. URL: https://www.uninsubria.eu/sites/sten/files/File_Eventi/COMET2021/Cappellini_COMET2021poster.pdf (дата звернення: 07.03.2022).
11. Song J, Gee JP. Slogans with Chinese characteristics: The political functions of a discourse form. *Discourse & Society*. 2020. DOI: 10.1177/0957926519880033 (дата звернення: 05.03.2022)
12. Translation Efficiency of Chinese Official Slogans in the Light of Skopostheorie. *US-China Foreign Language*. 2013. Vol. 11, No. 9. URL: <https://doi.org/10.17265/1539-8080/2013.09.005> (дата звернення: 18.04.2022).
13. ZHU, Y. Q. 标语英翻译可接受性问题探讨. *Journal of South China Normal University (Social Science Edition)*. URL: <http://www.davidpublisher.com/Public/uploads/Contribute/552f609309182.pdf> (дата звернення: 21.04.2022).
14. WU, W. X. 中文标语英译浅谈. *Chinese Translators Journal*, (1) P. 35–38. URL: <http://www.davidpublisher.com/Public/uploads/Contribute/552f609309182.pdf> (дата звернення: 28.04.2022)
15. TANG, Y. F. (2000). 从一则标语的误译说起—浅析汉语标语的英译. *Journal of Jishou University (Social Science Edition)*, (2). P. 64–66.
16. CHEN, X. W. (2007). 外宣标语口号译文建构的语用修辞分析. *Journal of Fuzhou University (Philosophy and Social Sciences)*, (1). P. 94–99.
17. 31条十四运会疫情防控宣传标语口号发布. / URL: http://www.sn.xinhuanet.com/2021-08/17/c_1127767611.htm (дата звернення: 30.04.2022)
18. 抗疫标语口号: 无形的战斗动员令. / URL: http://www.81.cn/jsjz/2020-07/13/content_9852236.htm (дата звернення: 03.04.2022)

РОЗДІЛ 6 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111:165

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.31>

СПЕЦИФІКА МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ З ТОЧКИ ЗОРУ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ

SPECIFIC FEATURES OF MASS MEDIA DISCOURSE FROM THE POINT OF VIEW OF COGNITIVE APPROACH

Бошков А.В.,

orcid.org/0000-0002-7675-9668

*аспірант кафедри германської філології та методики владання іноземних мов
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*

Стаття присвячена дослідженню специфіки мас-медійного дискурсу з точки зору когнітивного підходу. Особлива увага спрямована на розгляд дефініції поняття «мас-медійного дискурсу» у сучасній лінгвістиці. На основі аналізу дефініцій поняття «мас-медійний дискурс» виділено дві позиції до його тлумачення. Згідно з першою позицією, мас-медійний дискурс розглядається як один з типів дискурсу, якому притаманний власний набір практик виробництва, трансляції та інтерпретації масової комунікації. За другою позицією мас-медійний дискурс розуміють як один з типів дискурсу, що представлений сукупністю текстів, які функціонують у сфері масової комунікації у поєднанні з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними та іншими чинниками.

Відповідно до теоретичних положень статті, зазначено, що когнітивний підхід дослідження мас-медійного дискурсу дозволяє простежити, яким чином реальні події, продукованні ЗМІ впливають на людину і інтерпретуються в її свідомості. До основних питань когнітивного підходу належать проблема категоризації і концептуалізації дійсності, питання мовної картини світу, зокрема її інтерпретації в медіатекстах, проблема взаємодії між реальною дійсністю та її медійною репрезентацією. У межах когнітивного підходу мас-медійний дискурс розглядається як процес та результат лінгвокогнітивної діяльності мовної особистості, що відображає реальність, створену засобами масової комунікації. До основних ознак мас-медійного дискурсу як когнітивного феномену належать: спрямованість на відображення соціально резонансних фактів; соціальна обумовленість; ідеологічність; використання різностильових засобів та способів репрезентації соціальної дійсності; фрагментована картина світу. З огляду на це, головною особливістю мас-медійного дискурсу є його спрямованість на відображення актуальної соціальної реальності, важливих суспільних фактів, використовуючи для цього різні засоби та способи репрезентації дійсності.

З'ясовано, що відповідно до когнітивного підходу визначальним є розгляд мас-медійного дискурсу як головної форми відображення соціальної реальності, суспільно значущих фактів, подій, їх інтерпретації в суспільній свідомості у вигляді концептів та інших когнітивних структур.

Ключові слова: дискурс, мас-медійний дискурс, когнітивний підхід, концепт, ЗМІ.

The article studies the specific features of mass media discourse from the point of view of cognitive approach. A special attention is dedicated to the consideration of the definition of the mass media discourse in modern linguistics. The analysis of the definitions of mass media discourse allows us to distinguish two main positions of its interpretation. According to the first position, mass media discourse is considered as one of the types of discourse, which has its own set of practices of production, transmission and interpretation of mass communication. As for the second position, mass media discourse is understood as one of the types of discourse represented by a set of texts that function in the field of mass communication in combination with extralinguistic, sociocultural, pragmatic and other factors.

According to the theoretical positions, it is stated that the cognitive approach allows one to trace how real events, produced by media influence a person and are interpreted in his mind. The main issues of the cognitive approach include the problem of categorization and conceptualization of reality, the issue of the linguistic world picture and its interpretation in media texts, the problem of interaction between reality and its media representation. Within the cognitive approach, the mass media discourse is considered as a process and result of the linguo-cognitive activity of a linguistic personality, which reflects the reality created by means of mass communication. The main features of mass media discourse as a cognitive phenomenon are: focus on displaying socially resonant facts; social conditioning; ideological aspect; the use of various stylistic means and ways of representing social reality; a fragmented world picture. In this respect, the main feature of mass media discourse is its focus on reflecting current social reality, important social facts, using various means and ways of representing reality.

According to the cognitive approach mass media discourse is considered as the main form of reflection of social reality, socially significant facts, events, their interpretation in the public consciousness in the form of concepts and other cognitive structures.

Key words: discourse, mass media discourse, cognitive approach, concept, mass media.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ початку ХХІ століття стрімкого розвитку набувають інформаційно-комунікативні технології, розвиток яких сприяє медітизації усіх сторін людського життя, що в свою чергу призводить до активізації уваги дослідників на вивченні мови ЗМІ. На основі цього виникає новий напрям в лінгвістиці – медіа лінгвістика, об'єктом дослідження якої є медіатекст та медіадискурс.

Становлення медіалінгвістики як нового напрямку наукового знання сприяло підвищенню уваги вчених до проблеми дослідження мови в сфері масової комунікації, визначення її функціонально-стильових особливостей, внутрішньої структури, зокрема її реалізації в мас-медійному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню мас-медійного дискурсу присвячено праці багатьох вчених. Зокрема, А. Бел досліджувала мас-медійний дискурс, його загальні характеристики [17]. Вчені В. О. Гандзюк, А. К. Досенко вивчали сучасні підходи до типології мас-медійного дискурсу [5]. Дослідники І. Зіллі, Л. Срівімон зосереджували увагу на дослідженні гендерних стереотипів політичного медіа-дискурсу [22]. Вчена Т. Присяжнюк розглядала проблему визначення мас-медійного дискурсу у контексті дослідження репрезентацій цінностей [21]. А. В. Полонський фокусував увагу на дослідженні проблеми співвідношення понять медіа, дискурс та концепт [12]. Вчений А. В. Шугаєв досліджував медіа-дискурс у ракурсі критичного дискурс-аналізу, спираючись на різні підходи до визначення поняття мас-медійного дискурсу у лінгвістиці [16].

Незважаючи на достатню розробленість проблематики мас-медійного дискурсу, його характерних особливостей, досі не було здійснено жодної спроби систематизувати існуючі тлумачення поняття мас-медійного дискурсу, а також визначити його особливості з позиції когнітивного підходу.

Отже, **метою** статті є систематизація існуючих дефініцій поняття мас-медійного дискурсу та визначення його характерних особливостей з позиції когнітивного підходу.

Виклад основного матеріалу.

У сучасній лінгвістиці існує велика кількість тлумачень поняття «дискурс». Зокрема, такі дослідники як О. Є. Клещова, І. С. Ситник, під «дискурсом» розуміють «сукупність тематично близьких текстів» [14, с. 125; 10, с. 83].

За Т. О. Бехтою «дискурс» це «комунікативна подія, процес текстотворення, що виник завдяки

тексту і навколо нього й обумовлений, окрім мовних, позамовними чинниками» [1, с. 20]. Автор акцентує увагу на розгляді дискурсу як об'єкта комунікативної лінгвістики до складу якого входять такі компоненти як: об'єкт, суб'єкт, адресат, субстанція, процесовий та часовий конкретизатори.

Українська дослідниця А. С. Коваленко визначає «дискурс» як «повідомлення різножанрової тематики із додаванням змістових, тематичних і лінгвістичних компонентів, що подане в усній або письмовій формі у вигляді одного чи кількох висловлювань і вживається як у мовному, так і у позамовному контекстах» [11, с. 11]. Н. Л. Дружина пропонує розглядати поняття «дискурс» як «сукупність письмових текстів, що служать формою «овнешнення» ідей у певній понятійній сфері, що має культурно-ціннісну значимість» [6, с. 229]. В даній дефініції вбачається розгляд тексту як головного елемента реалізації дискурсу та його зв'язку з культурою.

Б. Полтрідж у своїй праці, присвяченій дискурс-аналізу зосереджує увагу на визначенні місця дискурсу в сучасній науці, його взаємодії з іншими сферами людського знання, на думку вченого дискурс пов'язаний з мовою, яка опосередковує та формує взаємодії людей один з одним, а також з соціальними, політичними та культурними формами суспільства [20].

З вищезгаданих визначень поняття «дискурс» стає очевидним, що дискурс є складним вербальним утворенням, яке втілюється в текстах в усній та писемній формі і визначається окрім мовних ще і позамовними чинниками.

У нашому дослідженні визначаємо «дискурс» як складне комунікативне явище, яке реалізується в текстах в усній та писемній формах у сукупності з лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами.

Проаналізувавши дефініції поняття «дискурс» слід звернутися до розгляду його типології. Важливо зазначити, що на сьогодні не існує єдиної типології дискурсу, кожен з вчених пропонує власне бачення дискурсу, його типології, це пояснюється С. Г. Воркачевим відсутністю універсального і чіткого визначення самого поняття дискурсу, що веде до неможливості послідовної одноозначової класифікації його різновидів [3].

Численні наукові розвідки акцентують увагу на виділенні різних критеріїв класифікації дискурсів, зокрема *тематичний критерій*, на основі якого дискурси діляться на: релігійний, екологічний, публіцистичний (медіа-дискурс), освітньо-педагогічний, філософський, науковий, глобалізаційний,

літературознавчий, політичний та ін. [8]; *за режими спілкування* – *середина, режим і стиль спілкування*. *Середина спілкування* включає такі види дискурсу як: побутові (сімейний, дитячий, молодіжний, дозвільний та ін.), соціокультурні (політичний, корпоративний, базарно-ринковий, кримінальний та ін.), професійні (педагогічний, спортивний, економічний, юридичний, медичний, митний та ін.), культурно-історичні (бароко, класицизм, романтизм, модернізм), інші (форумний, рекламний, релігійний, казковий та інші). *Режим спілкування*: інституційний vs. персональний, авторитарний vs. егалітарний, конфліктний vs. кооперативний, демократичний vs. тоталітарний, офіційний vs. карнавальний, чоловічий vs. жіночий. *За стилем спілкування* дискурси бувають: офіційно-діловий, розмовний, науковий, художній, епістолярний, мас-медіальний [13]. Поділ типів дискурсу *за напрямками, що відповідають їх основним структурним елементам* (суб'єкт дискурсу, об'єкт дискурсу, зв'язані вербальні усні висловлювання і письмові тексти, ситуативний контекст, контакт між суб'єктом і об'єктом, код та ціль) [7].

На наш погляд, з вищезгаданих класифікацій типів дискурсу, особливу увагу привертає класифікація типів дискурсу запропонована В. І. Карасиком, який поділяє види дискурсу на персональний та інституційний, де до останнього відносять мас-медійний дискурс [9]. Згідно з даною класифікацією вчені акцентують увагу на статусно-рольовому спілкуванні у сфері ЗМІ, а також дослідженні текстів засобів масової інформації, опису політичних, соціальних, економічних, культурних та інших параметрів.

Сьогодні існують різні тлумачення поняття «мас-медійний дискурс».

Т. Присяжнюк розуміє під поняттям «мас-медійний дискурс» – «тип інституційного дискурсу (на відміну від персонального), який характеризується стійкою системою статусних відносин і соціальних ролей у сфері ЗМІ, і використовує мову для досягнення конкретних цілей і виконання певних функцій» [21, с. 247]. Е. О'Кіфф підкреслює віднесеність мас-медійного дискурсу до «публічної, виготовленої, записаної форми взаємодії» [19, с. 441]. М. Талбот у своїй праці «Media discourse» стверджує, що мас-медійний дискурс циркулює між інституціями та глибоко проникає у повсякденне життя та щоденну взаємодію практично кожної людини [23].

Британська дослідниця К. Коттер аналізує праці англійських дослідників медіа дискурсу і вказує на наявність двох основних підходів у дослідженні мови ЗМІ: дискурсивно-аналітич-

ного та соціолінгвістичного. На думку вченої ЗМІ можна вивчати з точки зору їх текстів або оповідань, а також з точки зору процесу, залученого до їх виробництва [18].

Т. В. Воевода визначає мас-медійний дискурс «як будь-який вид дискурсу, що продукується ЗМІ, в межах поля масової комунікації» [2, с. 45]. Вчена вважає головною умовою реалізації мас-медійного дискурсу наявність відносно сталого набору практик виробництва, трансляції та інтерпретації масової комунікації.

Як бачимо з наведених дефініцій, поняття «мас-медійний дискурс» розглядається вченими як складний феномен, який представлений не лише текстами в межах поля масової комунікації, а й взаємодією, залученою для його виробництва.

На основі аналізу дефініцій поняття «мас-медійний дискурс» можна говорити про наявність двох основних позицій до його тлумачення. Згідно з першою позицією, мас-медійний дискурс розглядається як один з типів дискурсу, якому притаманний власний набір практик виробництва, трансляції та інтерпретації масової комунікації. За другою позицією мас-медійний дискурс розуміють як один з типів дискурсу, що представлений сукупністю текстів, які функціонують у сфері масової комунікації у поєднанні з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними та іншими чинниками. З огляду на це у нашому дослідженні під поняттям «мас-медійний дискурс» розуміємо сукупність текстів, що функціонують у сфері масової комунікації у поєднанні з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними та іншими чинниками.

У наш час мас-медійний дискурс розглядається вченими з позицій різних підходів – соціолінгвістичного, лінгвопрагматичного (М. В. Лесняк, А. А. Товкаленко), дискурсологічного (К. Коттер, Т. Радзівеська), когнітивного та ін. До кола нашого наукового пошуку відносимо когнітивний підхід, застосування якого дозволяє простежити, яким чином реальні події, продукуванні ЗМІ впливають на людину і інтерпретуються в її свідомості.

Когнітивний підхід акцентує увагу на дослідженні проблем категоризації і концептуалізації дійсності, питаннях мовної картини світу, зокрема її інтерпретації в медіатекстах. Крім цього, до основних питань когнітивного підходу також належать проблема взаємодії між реальною дійсністю та її медійною репрезентацією [4].

У межах когнітивного підходу мас-медійний дискурс розглядається як «процес та результат лінгвокогнітивної діяльності мовної особисто-

сті, що відображає реальність, створену засобами масової комунікації» [15, с. 2].

До основних ознак мас-медійного дискурсу як когнітивного феномену належать: спрямованість на відображення соціально резонансних фактів; соціальна обумовленість; ідеологічність; використання різностильових засобів та способів репрезентації соціальної дійсності; фрагментована картина світу [12].

Таким чином, стає очевидним, що головною особливістю мас-медійного дискурсу є його спрямованість на відображення актуальної соціальної реальності, важливих суспільних фактів, використовуючи для цього різні засоби та способи репрезентації дійсності.

Мас-медійний дискурс відбиває інформаційну картину світу, в межах якої розглядаються різні загальносуспільні теми – міжкультурна комунікація, проблеми оточуючого середовища, імміграція та інші [4]. На основі цього важливою особливістю мас-медійного дискурсу є його тематична організація інформації, що має вираження у певних медійних потоках, і спрямована на відображення культурно-специфічних особливостей певної країни.

Важливим для когнітивного підходу до вивчення мас-медійного дискурсу є «трансляція смислів як дискурсивних подій, дискурсивних формул, трансляція іменувань, метафор, понять, образів, оцінок, міфологем, ідеологем та ін., з метою формування загальних світоглядних позицій у аудиторії» [12, с. 49].

Мас-медійний дискурс відзначається регулятивним впливом на адресата, сутність якого полягає у цілеспрямованому впровадженні певної картини світу у свідомість споживача ЗМІ, яке здійснюється лише за допомогою різних когнітивних структур, концептів, фреймів та інших.

Однією з таких когнітивних структур, що активно вивчається представниками когнітивного підходу виступає концепт, який розглядають як основну одиницю мас-медійного дискурсу. А. В. Полонський співвідносячи поняття медіа, дискурс та концепт виділяє основною когнітивною одиницею мас-медійного дискурсу – мас-медійний концепт, який сконцентрований навколо «актуальної соціальної дійсності за умови відкритості парадигмам часу й простору в тій мірі, в якій вони можуть бути затребувані в контексті реальної соціальної практики й ідеології» [12]. На думку вченого, концепт в мас-медійному дискурсі має подвійний характер – він спрямований на дійсність, практику її засвоєння суспільством, а також на ідеологію, яка диктує норми за якими

повинні бути висвітлені ті чи інші факти, події, враховуючи актуальний соціальний контекст.

Концепти в мас-медійному дискурсі націлені на формування світоглядних позицій людини, використовуючи набір слів і понять, що представлені в медіатекстах. Виступаючи як засоби трансляції понять, іменувань, метафор, образів та оцінок, концепти сприяють формуванню єдиного світогляду в межах аудиторії ЗМІ.

Дослідження концепту в мас-медійному дискурсі відбувається через аналіз його основної одиниці – медіатексту, як головної форми репрезентації соціальної дійсності в засобах масової інформації. Через вивчення медіатексту дослідник може простежити, яким чином соціальна реальність, події та факти інтерпретуються у суспільній свідомості. Наповнення змісту концепту в медіатексті здійснюється через виявлення найбільш вживаних в контексті слів, словосполучень, їх повторюваності, що сприяє формуванню певного сталого образу в свідомості реципієнта.

Метою дослідження концепту в мас-медійному дискурсі є не лише виявлення його засобів вербалізації в медіатексті, а й встановленні найбільш релевантних ознак досліджуваного феномену, виявлення специфіки його інтерпретації у суспільній свідомості.

Сучасний когнітивний підхід дослідження мас-медійного дискурсу доповнюється прагматичним підходом, згідно з яким увага дослідників зосереджена на вивченні мови засобів масової інформації, розгляд її як рушійної соціальної сили, як засобу нав'язування поглядів та ідей. Представники когнітивно-прагматичного підходу вивчають соціальну взаємодію учасників мас-медійного дискурсу, акцентують увагу на його регулятивному впливі на реципієнта медіатексту, який здійснюється через вивчення концептів, їхніх структурних складових.

Підсумовуючи вищесказане наголошуємо на тому, що когнітивний підхід до вивчення мас-медійного дискурсу апелює до концептів та інших когнітивних структур, опису їх складових, вивчення їхньої репрезентації в медіатекстах, що, в свою чергу, дозволяє виявити характер суспільної свідомості, особливості мислення окремих груп людей та методи впливу на аудиторію.

Висновки. Отже, у результаті проведеного аналізу дефініцій мас-медійного дискурсу ми дійшли до висновків, що поняття мас-медійний дискурс є складним феноменом, який представлений сукупністю текстів, що функціонують у сфері масової комунікації у поєднанні з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними та

іншими чинниками. Відповідно до когнітивного підходу визначальним є розгляд мас-медійного дискурсу як головної форми відображення соціальної реальності, суспільно значущих фактів, подій, їх інтерпретації в суспільній свідомо-

сті у вигляді концептів та інших когнітивних структур.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розгляді мас-медійного дискурсу як середовища реалізації концепту «pandemic».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бехта Т. О. Текст і дискурс у новітніх парадигмах лінгвістичних знань. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Том 30 (69). №4. Ч. 2. С. 18–22.
2. Воевода Т. В. Понятие медиадискурса и его типология // *Основные направления развития научного потенциала в свете современных исследований: теория и практика*: материалы тринадцатой Всероссийской (с международным участием) заочной научно-практической конференции. Ставрополь: Северо-Кавказский федеральный университет, 2019. С. 43–47.
3. Воркачев С. Г., Воркачева Е. А. Дискурс и его типология в российской лингвистике. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. Владикавказ, 2019. №. 3. С. 14–21.
4. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: теория, методы, направления: монография. Москва: "КДУ", "Добросвет", 2020. 178 с.
5. Досенко А. К., Гандзюк В. О. Сучасний медійний дискурс: підходи до типологізації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2020. Том 31 (70). № 4. Ч. 4. С. 200–204.
6. Дружина, Н. Л. Дискурс и семантическое поле в лингвистических исследованиях. *Ученые записки УО «Витебский государственный университет имени П. М. Машерова»* : сб. науч. трудов. Витебск. 2019. Т. 29. С. 227–231.
7. Заложных В. В. Типология дискурса в лингвистике: фрактальный подход. *Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева*. 2017. №. 3. Т. 2. С. 1–15.
8. Карамова А.А. Типологический аспект дискурса / *Культура и цивилизация*. 2017. № 1А, т. 7. С. 361–370.
9. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
10. Клещова О. Є. Текст і дискурс // *Filologia, sociologia i kulturoznawstwo. Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki* : Zwiastowac. Nauki i praktyki : Zbiór artykułów naukowych : Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej (29.06.2016–30.06.2016). Warszawa : Wydawca : Sp. z o.o. Diamond trading tour", 2016. S. 82–85.
11. Коваленко А. С. Дискурс: аналіз досліджень у сучасній лінгвістиці. *Мова і світ: проблеми філології та перекладознавства*: зб. матеріалів III Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції, Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк. 2020. С. 7–12.
12. Полонский А. В. Медиа – дискурс – концепт: опыт проблемного осмысления. *Современный дискурс-анализ: повестка дня, проблематика, перспективы*: коллективная монография / под ред. Е.А. Кожемякина, А.В. Полонского. Белгород: ИД «Белгород», 2016. С. 37–51.
13. Приходько А. Н. Таксономические параметры дискурса. *Язык. Текст. Дискурс*: научн. альманах Ставропольского отделения РАЛК/ под ред. проф. Г. Н. Манаенко. Вып. 7. Ставрополь: Изд-во Ставропольский государственный педагогический институт. 2009. С. 22–30.
14. Ситник І. В. Дискурс в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2020. №. 46. С. 123–126.
15. Черниш О. А. Принципи організації та структура мас-медійного дискурсу як процесу і результату діяльності мовної особистості у соціокультурному просторі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія філологічна*. Житомир, 2013. Вип. № 35. С. 402–405.
16. Шугаєв А. В. Медіа-дискурс у межах критичного дискурс-аналізу та функціонального підходу. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2019. № 11. С. 172–176.
17. Bell A. Climate of opinion: public and media discourse on the global environment. *Discourse & Society*. 1994. Т. 5. №. 1. С. 33–64.
18. Colleen Cotter. Discourse and media. In *Handbook of Discourse Analysis*. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton, eds. Cambridge, MA, and Oxford, UK: Blackwell. 2001. p. 416–436.
19. O’Keeffe A. Media and Discourse Analysis’, in Gee, J. & Handford M. (eds), *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. London: Routledge, 2011. p 441–454.
20. Brian Paltridge. *Discourse analysis. An introduction*. 2nd edition. London: New York. Bloomsbury Academic. 2012. 282 p.
21. Prisyazhnyuk T., Zilova E. Media Discourse in the Context of Values Study. *CBU International Conference on Innovation, Technology Transfer and Education*. Prague: Central Bohemia University, 2014. PP. 246–250.

22. Sriwimon L., Zilli P. J. Applying Critical Discourse Analysis as a conceptual framework for investigating gender stereotypes in political media discourse. *Kasetsart Journal of Social Sciences*. 2017. Vol. 38. №. 2. P. 136–142.
23. Talbot M. Introduction: Media and discourse. In *Media Discourse: Representation and Interaction* (pp. 3–17). Edinburgh University Press. 2007. 198 p.

УДК 811.111:112.2'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.32>

ФОРМИ ЗВЕРТАННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ТА НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ДІЛОВІЙ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

ADDRESS FORMS IN ENGLISH AND GERMAN BUSINESS CORRESPONDENCE

Горюнова М.М.,

*orcid.org/0000-0002-8986-9225*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов

Національної академії статистики, обліку та аудиту

Стогній І.В.,

orcid.org/0000-0002-1436-1195

старший викладач кафедри іноземних мов

Національної академії статистики, обліку та аудиту

У статті розглядаються й порівнюються основні форми звертань у англomовній та німецькомовній діловій кореспонденції. Оскільки ділові листи використовуються у всіх сферах службової діяльності, знання норм етикету є необхідною вимогою при їх написанні.

Службові або ділові листи є одним із засобів обміну інформацією між організаціями, фірмами, підприємствами або окремими бізнес-партнерами.

Основною загальною метою офіційних листів є досягнення певної домовленості, але у кожному конкретному випадку автор переслідує свою ціль, що пояснює класифікації за функціональними та тематичними ознаками.

Правильно оформлений, відповідно до вимог ділового протоколу й етикету, стилістики та граматики мови, діловий лист може стати запорукою успіху у відносинах адресата й адресанта. Важливим елементом при складанні ділового листа є звертання до адресата.

У діловому листуванні звертання орієнтуються на статус адресата, його значення для автора і на те, чи давно ведеться листування, чи адресант вперше налагоджує контакт. У тексті ділового листа звертання є соціальним індикатором, який відображає взаємовідносини між комунікантами, а також активним комунікативним елементом, що передує прийому інформації, яка повинна бути обробленою в свідомості адресанта.

У статті автори виокремлюють два види звертань у англomовних та німецькомовних ділових листах – особові та безособові, порівнюють форми звертань в українській, англійській та німецькій мовах.

Безособові звертання використовуються у випадку, коли адресат та адресант між собою не знайомі, або ж коли лист направляється до групи осіб. Особові листи мають конкретно визначених адресатів. Аналіз відкритих ділових листів та праць колег-мовознавців дозволив виділити такі форми особових звертань з прикладами: звертання до посадових осіб, звертання до осіб, що мають наукові ступені та звання, звертання до військових, титулованих осіб та священнослужителів.

Кожна частина ділового листа виконує свою комунікативну функцію для досягнення мети. І, власне, звертання є тим чинником який налаштовує адресата й адресанта на взаємоповагу у спілкуванні та продуктивну співпрацю.

Ключові слова: звертання, діловий лист, ділова комунікація, особове звертання, безособове звертання, адресат, адресант.

The article examines and compares the main forms of addresses in English- and German-language business correspondence. Since business letters are used in all areas of official activity, knowledge of etiquette is a necessary requirement when writing them. Service or business letters are one of the means of exchanging information between organizations, firms, enterprises or individual business partners.

The main general goal of official letters is to reach a certain agreement, but in each specific case the author pursues his goal, which explains the classifications according to functional and thematic characteristics. Correctly designed, in accordance with the requirements of business protocol and etiquette, stylistics and language grammar, a business letter can be a guarantee of success in relations between the sender and the addressee. An important element in writing a business letter is addressing the addressee.

In business correspondence, appeals are based on the addressee's status, its meaning for the author, and whether the correspondence has been going on for a long time, or whether the addressee is establishing contact for the first time. In the text of a business letter, the address is a social indicator that reflects the relationship between the communicators, as well as an active communicative element that precedes the reception of information that must be processed in the addressee's mind.

In the article, the authors distinguish two types of addresses in English- and German-language business letters – personal and impersonal, and compare the forms of addresses in Ukrainian, English, and German.

Impersonal addresses are used when the addressee and addressee do not know each other, or when the letter is sent to a group of people. Personal letters have specific addressees. The analysis of open business letters and works of fellow linguists made it possible to identify the following forms of personal appeals with examples: appeals to officials, appeals to persons with scientific degrees and titles, appeals to military personnel, titled persons and clergymen.

Each part of the business letter fulfills its communicative function to achieve the goal. And, in fact, the address is the factor that sets the sender and the addressee to mutual respect in communication and productive cooperation.

Key words: address, business letter, business communication, personal address, impersonal address, sender, addressee.

Постановка проблеми. Надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС відкриває нові горизонти співпраці з дружніми країнами у політичній, соціальній, правовій, економічній, діловій сферах тощо та посилює увагу до особливостей ділової комунікації. Однією із складових обміну інформацією у діловому спілкуванні є листування, якому притаманні чітка форма та структура. Оскільки ділові листи використовуються у всіх сферах службової діяльності, знання норм етикету є необхідною вимогою при їх написанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вимоги до складання тексту ділового листа та його структури були і залишаються об'єктом досліджень мовознавців. Так, Ткаченко А. у своїх дослідженнях приділяє увагу основним вимогам до оформлення ділових листів та значенню етикету для досягнення успіхів у діловій сфері, аналізує типові помилки при складанні ділової кореспонденції. Скібіцька Т. розглядає ролі взаємовідносин між адресатом та адресантом, яка складає невід'ємну частину комунікативної структури тексту ділового листа. Баклан І. досліджує прагматичні аспекти перекладу звертань і завершальних формул німецькомовних ділових листів. Болотнікова А. звертає увагу на звертання і категорії ввічливості при складанні ділових листів.

Розвиток дипломатичних відносин, уміння спілкуватися із дотриманням етичних норм та вести ділову кореспонденцію зокрема умотивовує **актуальність** написання статті.

Мета статті – визначити особливості форм звертання у англійських та німецькомовних ділових листах.

Виклад матеріалу. Службові або ділові листи є одним із засобів обміну інформацією між організаціями, фірмами, підприємствами або окремими бізнес-партнерами.

Основною загальною метою офіційних листів є досягнення певної домовленості, але у кожному конкретному випадку автор переслідує свою

ціль, що пояснює класифікації за функціональними та тематичними ознаками. Так, службові листи поділяють на такі, що вимагають відповіді (листи-прохання, листи-звернення, листи-пропозиції, листи-запити, листи-вимоги), та ті, що їм не потребують (листи-попередження, листи-нагадування, листи-підтвердження, листи-відмови, листи-повідомлення, листи-розпорядження, супровідні та гарантійні листи).

За тематичною класифікацією перелічені листи поділяють на категорії комерційних (при підготовці комерційних договорів) та некомерційних (при врегулюванні правових, організаційних та економічних питань), адже офіційне листування може бути не тільки діловим (комерційним), а й дипломатичним та адміністративним [1, с. 32].

Ділові листи, як правило, складаються із чотирьох частин, кожна з яких несе своє інформаційне та смислове навантаження:

- заголовок, або заголовна частина;
- вступ, або вступна частина;
- основна, або головна, частина;
- заключна частина.

Правильно оформлений, відповідно до вимог ділового протоколу й етикету, стилістики та граматики мови, діловий лист може стати запорукою успіху у відносинах адресата й адресанта. Важливим елементом при складанні ділового листа є звертання до адресата.

Аналіз праць колег-мовознавців, які досліджували специфіку ділових листів, дозволив виокремити два основних типи звертань: **безособові** та **особові**.

Безособові звертання використовуються у випадку, коли адресант та адресат особисто не знайомі, або коли лист направляється до групи осіб:

Шановні пані та панове (укр);

Шановне панство (укр);

Dear Ladies and Gentlemen (англ);

Dear Sirs (англ);

Sehr geehrte Damen und Herren (нім);
Sehr geehrte Herren (нім).

Якщо в українській мові слово *шановний* має досить широкий синонімічний ряд: *вельмишановний, високошановний, поважний, вельмиповажний, високоповажний, високочтимий* тощо, то при написанні листів англійською чи німецькою мовою обходяться більш лаконічними *Dear* (англ.) та *Sehr geehrte(r)*. У випадку, коли між автором листа та його отримувачами складаються дружні ділові відносини у німецькомовних листах є допустимим звертання *Liebe(r)*.

Особові звертання, на відміну від *безособових*, вказують на більший ступінь уваги до адресата. Вибираючи форми звертання, адресант повинен враховувати професійні та суспільні особливості й відмінності між адресатом та ним самим. У діловому листуванні звертання орієнтуються на статус адресата, його значення для автора і на те, чи давно ведеться листування, чи адресант вперше налагоджує контакт. У тексті ділового листа звертання є соціальним індикатором, який відображає взаємовідносини між комунікантами, а також активним комунікативним елементом, що передуює прийому інформації, яка повинна бути обробленою в свідомості адресанта [2].

В українській мові найбільш прийнятними особовими формами звертання в ділових листах є **по імені та по батькові**:

Шановний Валерію Олександровичу;
Шановний Миколо Дмитровичу;
Шановна Тетяно Іванівно;
Шановна Валентино Олександрівно

та звертанням **пане / пані** у поєднанні з прізвищем:

Шановний пане Омельченку;
Шановна пані Омельченко.

Слід також пам'ятати, що в українській мові форми звертання виражаються у кличному відмінку.

Шинкаренко Т., стверджує, що ім'я людини при слові **пан** рекомендують вживати лише тоді, коли співрозмовники приблизно одного віку і мають схоже соціальне становище. Звертатися до народного депутата України, представника наукових або мистецьких кіл *пане Ігоре* або *пане Олександрє*, що можна почути від молодих журналістів з екранів телевізорів чи по радіо, нетактовно [3].

В англійській мові до чоловіків звертаються **Mr.** у поєднанні з прізвищем або **Sir**, коли прізвище адресанта невідоме:

Dear Mr. Green;
Dear Sir.

При звертанні до жінок зазвичай використовують **Mrs.** для заміжніх жінок, та **Miss** для незаміжніх дам й молодих дівчат. Коли ж матримоніальний статус жінки невідомий, то зазвичай вживають нейтральну форму **Ms.**:

Dear Mrs. Brown;
Dear Miss Brown;
Dear Ms. Brown.

У німців не прийнято звертатися один до одного по імені, якщо вони недостатньо добре знайомі. Іноді навіть в ділових питаннях люди не називають своїх імен, обмежуючись прізвищем. Стандартною формою звертання до чоловіків у Німеччині та Австрії є **Herr** у поєднанні з прізвищем:

Sehr geehrter (lieber) Herr Bartmann.

До жінок, незалежно від сімейного стану і віку, прийнято при звертанні вживати слово **Frau** у поєднанні з прізвищем:

Sehr geehrte (liebe) Frau Schultz.

Залежно від роду занять, ученого ступеню, військового звання, рангу, сану чи титулу адресата, форми звертань у листах до них мають свої особливості.

Звертання, адресоване особі, яка обіймає керівну посаду, зазвичай оформлюється так:

Шановний пане директорє (укр);
Dear Mr. Director (англ);
Sehr geehrter Herr Direktor (нім).

Слід зазначити, що нині в українській та німецькій мові при звертанні до жінок, що обіймають певні посади, широко вживаються фемінітиви:

Шановна пані ректор(ко) (укр);
Dear Ms. Rector (англ);
Sehr geehrte Frau Rektor(in) (нім).

Якщо особа має науковий ступінь, то в англійській та німецькій мовах його вказують перед прізвищем. Допустимим є звертанням по імені й по батькові в українській мові та по прізвищу в англійській:

Шановний пане професорє (укр);
Шановний Вікторє Івановичу (укр);
Dear Mr. Professor (англ);
Dear Professor Smith (англ);
Sehr geehrter Herr Professor Miller (нім).

В академічному середовищі Німеччини та України при звертанні до жінок із вченим званням співіснують маскулінний і фемінінний варіанти:

Шановна пані доктор(ко) (укр);
Шановна Світлано Петрівно (укр);
Dear Ms. Doctor (англ);
Dear Doctor Brown (англ);
Sehr geehrter Frau Doctor(in) Schwartz (нім).

За аналогією звертаються й до осіб з військовими званнями:

Шановний(а) пане(и) полковнику (укр);

Dear Mr. (Ms.) Colonel (англ);

Sehr geehrte(r) Herr (Frau) Oberst (нім).

Беручи до уваги особливості німецького менталітету, слід приділяти пильну увагу вживанню всіх титулів, звань і наукових ступенів адресата, адже німці більш уважно ставляться до оприлюднення своїх заслуг перед суспільством [4].

Форми звертання у діловій кореспонденції до високоповажних титулованих осіб також мають свої особливості. Як відомо, Сполучене королівство – унітарна держава та конституційна монархія з парламентською формою правління і Німеччина – парламентська федеративна республіка, мають різні форми правління, але зберігають традиції передавання високих аристократичних титулів своїм нащадкам. Так, у Сполученому королівстві прийнятними є такі звертання:

Your Most Gracious Majesty (Ваша милостива Величносте) та

Your Majesty (Ваша Величносте) – форма звертання до короля або до королеви;

Your Highness (Ваша Високосте) – до принців, принцес та герцогів;

Your Lordship (Ваша Світлосте) – до лордів та судді Верховного суду.

Повний титул особи пишеться на початку листа у частині кому він адресований, наприклад:

To His Majesty by the grace of God, of The United Kingdom and Northern Ireland, and of other kingdoms and lands King, Union Head, Faith Protector Charles III (Його Величності Королю З Ласки Божої, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії й Інших Її Королівств та Територій Королю, Голові Співдружності, Захисникові Віри Карлу III).

Титули високопоставлених осіб у Німеччині обов'язково поєднуються з прізвищами їх носіїв:

Sehr geehrter Herr Graf von Hoffmann (Вельмишановний графе фон Гоффман);

Sehr geehrte Frau Gräfin von Hoffmann (Вельмишановна пані графине фон Гоффман);

Sehr geehrter Herr Baron Schwarz (Вельмишановний пане бароне Шварц);

Sehr geehrte Frau Baronin Schwartz (Вельмишановна пані баронессо Шварц).

Пошана як складова етикету відіграє важливу роль у духовній царині. Релігійна сфера є прикладом консервативної ієрархічної системи і, відповідно, регламентованого вживання належних звертань залежно від конфесії. До священнослужителів прийнятними є такі форми звертання:

Ваша Всесвятосте (укр);

Your Holiness (англ);

Eure Heiligkeit (нім) – до Вселенського патріарха.

Ваша Святосте (укр);

Your Holiness (англ);

Eure Heiligkeit (нім) – до Папи Римського, Далай Лами, православних, греко-католицьких, вірменських та інш. патріархів тощо.

Дещо меншою мірою це стосується протестантської церкви – у звертанні сан (*Bischof, Kirchenpräsident, Vikar*) може поєднуватися з прізвищем та ім'ям [5].

Висновки. Діловий лист є поширеним способом обміну інформацією, який має чітку форму й структуру та відіграє у процесі спілкування важливу роль у встановленні партнерських стосунків і в регулюванні питань. [1, с. 35]. Кожна частина ділового листа виконує свою комунікативну функцію для досягнення мети. І, власне, звертання є тим чинником, який налаштовує адресата й адресанта на взаємоповагу у спілкуванні та продуктивну співпрацю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Котковець А. Л. Композиційна структура мовленнєвого жанру «діловий лист». *Вісник НТУУ «КПІ», Філологія. Педагогіка: зб. наук. праць.* 2014. Вип. 3. С. 31–36.
2. Скібіцька Т. В. Фактор комунікативного наміру адресанта у процесі написання ділового листа. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: германська філологія.* 2004. Вип. 188–189. С. 331–346.
3. Шинкаренко Т. Ваша Високоповажносте! або Скільки років слову "пан"? *Віче.* 2006. №7. С. 22–25.
4. Курченко Л.М. Компаративний гендерний аналіз звертання до жінки на матеріалі сучасного українського та німецького мовленнєвого етикету. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур.* 2011. Вип. 15. С. 119–127.
5. Величко Н. М. Засоби звертання в німецькій мові другої половини ХХ – початку ХХІ століття: соціолінгвістичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук. ХДУ. Херсон, 2018. 22 с.

ДИСКУРСОЛОГІЧНІ СТУДІЇ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, ТЕРМІНИ І ПРОБЛЕМИ

DISCOURSE STUDIES IN UKRAINE: BASIC CONCEPTS, TERMS AND PROBLEMS

Куліш А.Р.,

*orcid.org/0000-0002-5634-0034**викладач кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

На сучасному етапі розвитку мовознавства аналіз поняття дискурсу як нової галузі лінгвістики привертає увагу дедалі більше українських дослідників. Не зважаючи на визначеність і нормативність дискурсу у термінологічній системі інших галузей науки, у сучасному мовознавстві немає єдиного трактування, яке б охопило всі контексти його вживання. Наразі актуальним є вивчення саме лінгвістичних параметрів і класифікації дискурсу. В аспекті сучасних методик, дискурс розуміється як текст, що включає певні екстралінгвальні фактори, а саме: думки, знання, установки та цілі адресата, які необхідні для розуміння тексту. Крім того, сьогодні існує тенденція розглядати дискурс як поняття, що включає паралельно два компоненти: динамічний процес мовленнєвої діяльності та її результат у вигляді фіксованого тексту. Проблема виокремлення дискурсивних типів також потребує ґрунтовного вивчення, оскільки єдиної визнаної типології дискурсів не існує. Переважно типи дискурсу розрізняють за: адресатністю – інституційний і персональний; характером настанов і комунікації – аргументативний, конфліктний та гармонійний дискурси; формою – усний і письмовий; видом мовлення – монологічний або діалогічний; соціально-ситуативним критерієм – діловий, адміністративний, рекламний, юридичний, військовий, релігійний, медійний, медичний, політичний, педагогічний, спортивний, науковий, електронний (інтернет-дискурс) тощо; соціально-демографічними характеристиками адресанта й адресата – дитячий, підлітковий дискурси, дискурс людей похилого віку, жіночий і чоловічий дискурси, дискурс мешканців міста й села; соціально-професійним критерієм – дискурс моряків, будівельників, шахтарів тощо; соціально-політичним – дискурс комуністів, демократів тощо; функціональними та інформативними складниками: інформативний (емотивний, оцінний, директивний дискурси) і фатичний; формою та змістом з урахуванням функціонального стилю і жанру – художній, публіцистичний, науковий та ін., офіційний і неофіційний.

Ключові слова: дискурс, дискурс-аналіз, текст, лінгвістика, типологія дискурсу, мовленнєва діяльність.

At the current stage of the development of linguistics, the analysis of the notion of discourse as a new branch of linguistics attracts the attention of more and more Ukrainian researchers. Despite the definition and normativity of discourse in the terminological system of other branches of science, there is no single interpretation in modern linguistics that would cover all contexts of its use. Currently, the study of linguistic parameters and the classification of discourse is relevant. In terms of modern methods, discourse is understood as a text that includes certain extralinguistic factors, namely: thoughts, knowledge, attitudes and goals of the addressee, which are necessary for understanding the text. In addition, today there is a tendency to consider discourse as a concept that includes two components in parallel: the dynamic process of speech activity and its result in the form of a fixed text. The problem of distinguishing discursive types also needs thorough study, since there is no single recognized typology of discourses. Mainly, the types of discourse are distinguished by: addressability – institutional and personal; the nature of instructions and communication – argumentative, conflictual and harmonious discourses; form – oral and written; by type of speech – monologic or dialogic; socio-situational criteria – business, administrative, advertising, legal, military, religious, media, medical, political, pedagogical, sports, scientific, electronic (Internet discourse), etc.; socio-demographic characteristics of the addresser and the addressee – children's and adolescent discourses, the discourse of the elderly, women's and men's discourses, the discourse of city and village residents; socio-professional criteria – the discourse of sailors, builders, miners, etc.; socio-political – the discourse of communists, democrats, etc.; functional and informative components – informative (emotional, evaluative, directive discourses) and phatic; form and content, taking into account the functional style and genre – artistic, journalistic, scientific, etc., official and unofficial.

Key words: discourse, discourse analysis, text, linguistics, typology of discourse, speech activity.

Постановка проблеми. Дискурс є міждисциплінарним поняттям, окремі аспекти якого в сучасній науковій думці використовуються в контексті багатьох гуманітарних дисциплін, зокрема філософії, політології, теоретичної лінгвістики, теорії комунікації, журналістикознавства, педагогіки, психології, соціолінгвістики, теорії та практики перекладу тощо. У зв'язку з цим не існує однозначного

підходу до визначення поняття «дискурс», а наукова дискусія навколо його дефініції демонструє різноплановість авторських тлумачень цього феномена. Вивчення й аналіз загальних питань дискурсу здійснюється в межах мовознавчої дисципліни дискурсології. У таких лінгвістичних галузях, як комунікативна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія, етнолінгвістика тощо,

дискурс вивчається з позицій соціолінгвального аспекту. Наукові студії містять різні підходи до трактування поняття «дискурс», зіставлення термінів «дискурс», «текст», «мовлення» тощо, визначення методології й типології дискурсу. З огляду на вищезазначене, актуалізується проблема наукової інтерпретації лінгвістичного аспекту дефініції дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В Україні проблемами функціонування дискурсу займаються такі вчені: Ф. Бацевич (дискурс як процес і категорія комунікації, типи дискурсів), К. Серажим (дискурс як соціолінгвальне явище комунікативного середовища загалом і політичний дискурс як феномен сучасного інформаційного простору України), А. Єрмоленко (дискурс як основа і форма націоналізованого життєвого світу), Г. Почепцов (типологія дискурсів) А. Токарська (правовий дискурс) та ін. Серед зарубіжних учених окреслену проблему вивчають: Т. А. ван Дейк, М. Фуко, М. Вебер, Ю. Габермас, Й. Стернін, Г. Солганик, Дж. Фіске, Р. Водак, Р. Ходж, Л. Дж. Філіпс, М. Йоргенсен та ін.

Постановка завдання. Не зважаючи на визначеність і нормативність дискурсу у термінологічній системі інших галузей науки, у сучасному мовознавстві немає єдиного трактування, яке б охопило всі контексти його вживання. Наразі актуальним є вивчення лінгвістичних параметрів і класифікації дискурсу. Метою статті є систематизація існуючих у лінгвістиці термінів і типологій дискурсу та визначення підходів, на яких вони побудовані.

Виклад основного матеріалу. З часів появи термін «дискурс» інтерпретували по-різному, він набув широкого, навіть розпливчастого значення. Тут слід згадати, перш за все, французького філософа Мішеля Фуко [13], завдяки якому цей термін стає популярним у публіцистиці. «Дискурс» стає одним із найбільш використовуваних слів у його наукових працях з 60-х років 20 століття.

Мішель Фуко є впливовим теоретиком дискурс-аналізу. Він виділив два шляхи дослідження дискурсів: археологію – дослідження історії дискурсивних практик та регуляцій, та генеалогію – аналіз самих процесів, що формують дискурси та дискурсивні формації [11, с. 1126]. Визначення дискурсу можна знайти в тексті «Археологія знання»: це сукупність значень та послідовностей значень, які в межах цієї сукупності щось позначають [14]. М. Фуко пише, що дискурс – це не лише мова («langue»), і навіть не лише мовлення

(«parole»): він не може бути редукованим лише до набору знаків, що позначають певні об'єкти. Дискурс складається із «слів та речей». [13, с. 52]

Найпоширенішим у мовознавчих студіях є тлумачення дискурсу, запропоноване Т. ван Дейком [12]: це – зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, історичними, соціокультурними, психологічними та іншими – чинниками. Дослідник підкреслює, що дискурс є комунікативною подією, в якій беруть участь мінімум два учасники – той, хто говорить, і той, хто слухає. Текст є статичним об'єктом, а дискурс – способом його актуалізації в певних ментальних і прагматичних умовах [12, с. 367].

На думку деяких українських дослідників, дискурс – це єдність мовленнєвої практики (діалогу, полілогу, інтеракції між його учасниками) і контексту (середовища, місця, топосу) її розгортання, зустрічі й взаємодії його учасників – членів якогось мовного (фахового, ідеологічного, творчого, конфесійного тощо) співтовариства. Виходячи із цього, «в рамках дискурс-аналізу будь-який дискурс – це водночас і лінгвістичний, і соціокультурний феномен. Такий дискурс виникає та еволюціонує в соціумі, культурі, життєвому світі людини; він здатний не тільки відчувати на собі вплив соціо-культурного середовища, а й справляти на нього зворотний активний вплив. Цей вплив дискурсу на соціум може бути і позитивним, і негативним, і навіть згубним для самого соціуму» [4].

Зокрема, сучасний вітчизняний лінгвіст Ф. С. Бацевич [1] класифікує дискурс як комунікативне явище за такими комунікативними ознаками: виявами комунікації в суспільстві (комунікативний дискурс, мовний, вербальний, невербальний, сучасні дискурсивні практики, дискурс мовчання); комунікацією у межах окремих каналів (візуальний, слуховий, тактильний); виявом правил спілкування, способів викладу та втілення прагматичної мети мовців (етикетний, лайливий, дидактичний) [1, с. 153].

Систематизуючи різні типологічні дослідження, Ф. С. Бацевич розрізняє дискурс за ототожненням із предметом дослідження різних наук; сприйманням як вияву культурної комунікації; етнокультурними особливостями спілкування; культурно-історичними особливостями комунікації; соціальними, віковими та статевими характеристиками учасників комунікації; типами та формами мовлення, принципами побудови повідомлення, його риторикою; характеристиками мовлення окремої людини і груп людей [1, с. 153–154].

Дискурс постає як найважливіша категорія комунікації, тому, як бачимо, має широкий поняттєвий діапазон. «Дискурс – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» [1, с. 154]

Українська дослідниця К. Серажим [7] виокремлює п'ять основних значень терміна «дискурс» 1) зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними чинниками; 2) текст, узятий у подієвому аспекті; мовлення як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей; 3) текст, що утворився в процесі дискусії, коли значення «на виході» стає адекватним авторському задуму (на думку авторки, в такому трактуванні дискурс є ментальним утворенням); 4) сукупність тематично, культурно або інакше пов'язаних текстів, що допускає розвиток доповнення іншими текстами; 5) спілкування, що розглядається як реалізація певних дискурсивних практик [7, с. 12]. Учена розглядає дискурс як взаємодію трьох структур: структуру мисленнєвих процесів мовця; мовної структури і структури мовленнєвої ситуації (відношень між мовцем та адресатом) [7, с. 13].

За словами українського науковця Єрмоленка А. [2] дискурс засадово передбачає комунікативну дію, спрямовану на досягнення порозуміння, на противагу стратегічній дії як соціальній формі цілераціональної або інструментальної дії, спрямованої на досягнення певної мети. Дискурсу постає як суспільно-рефлексійна форма прояснення смислів суспільства, що стали проблематичними, соціальних практик, дій, інституцій.

Учена О. Селіванова [6] в термінологічній енциклопедії з лінгвістики ґрунтовно з'ясує походження й значення слова «дискурс». Дослідниця подає основні значення поняття: «дискурс»: 1) зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; текст, занурений у життя; 2) замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти й текст як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосеред-

кують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними тощо); 3) стиль, підмова мовного спілкування; 4) зразок мовної поведінки в певній соціальній сфері, що має певний набір змінних [6, с. 119]. Аналізуючи різні погляди на дискурс як на зв'язний текст, авторка окреслює провідні різновиди мовної поведінки в певній комунікативній ситуації.

Термін «дискурс» у сучасній лінгвістиці близький за змістом до поняття «текст». Безперервний пошук еквівалентів, таких як дискурс, мова, тип мовлення, текст, тип тексту, зв'язний текст, текст зв'язного мовлення, свідчать про неоднозначну суть даного поняття. Дослідивши різницю між дискурсом і текстом, Т. ван Дейк [12] відзначає, що «дискурс» – це актуально виголошений текст, а «текст» – абстрактна граматична структура вимовленого. «Дискурс» – це поняття, що стосується актуальної мовленнєвої дії, тоді як «текст» – це поняття, що стосується системи мови. Текст – це абстрактний теоретичний конструкт, що реалізується в дискурсі. Дискурс – це соціальний процес, до якого залучений текст, а текст – це вербальний продукт, породжений у дискурсі [15, с. 11]. Текст у цьому аспекті – це результат комунікативно-пізнавальної діяльності, продукт, породжений мовною особистістю і адресований мовній особистості.

В аспекті сучасних методик, дискурс розуміється як текст, що включає певні екстралінгвальні фактори, а саме: думки, знання, установки та цілі адресата, які необхідні для розуміння тексту. Безперечно, поняття дискурсу характеризується параметрами завершеності, цілісності, тобто усіма властивостями тексту. Крім того, сьогодні існує тенденція розглядати дискурс як поняття, що включає паралельно два компоненти: динамічний процес мовленнєвої діяльності та її результат у вигляді фіксованого тексту.

Розглянемо детальніше типологію дискурсу. В сучасній науці існує поділ на письмовий та усний дискурс, що є головним поділом в цьому аспекті. Це розмежування пов'язано зі способом передачі інформації, в усному він акустичний, а в письмовому – візуальний. Письмовий дискурс походить від усного. Різниця в каналі чи способі передачі інформації є принципово важливою. В процесі усного дискурсу породження і розуміння відбувається одночасно, а в письмовому – навпаки. Крім того, швидкість письма набагато повільніша від швидкості усного мовлення і тому, письмовий дискурс характеризується складнішою синтаксичною будовою речень, в той час як усний схильний до протилежного [3, с. 6].

Друга принципова різниця полягає в каналі передавання відомостей, – в письмовому дискурсі, на відміну від усного, немає контакту між адресантом і адресатом в часі і просторі. До того ж в усному дискурсі слід звернути увагу на наявність ситуації, яка спричинює використання займенників 1-ї та 2-ї особи однини, залучаються емоції, використовуються жести й інші невербальні засоби. В письмовому дискурсі, навпаки, відбувається відділення адресанта і слухача від інформації, що описується в дискурсі. Це природно впливає на те, що тут частіше використовується пасивний стан. Письмовий дискурс розгортається тільки при наявності фізичного носія інформації, наприклад, папір. Автор тексту не має можливість урахувати всі особливості очікувань читацької аудиторії, адже він не завжди має дані про те, хто збирається прочитати його текст. Читач-адресат не може звернутися до автора з проханням пояснити якісь незрозумілі місця (крім випадків, коли є реальна можливість до нього звернутися), проте письмовий текст має чітку організацію, поділ на параграфи тощо. Текст можна прочитати в той час і в тому місці, в якому читач вважатиме за потрібне [3, с. 6].

Із розвитком нових технологій з'явилися й інші види дискурсу: телефонна розмова, електронна пошта, автовідповідач і т.п. Спілкування в режимі chat є яскравим прикладом, в якому поєднуються письмовий і усний дискурс. Поряд з ними слід згадати інший різновид: уявний, де одна й та ж сама людина виступає і слухачем і тим, що говорить [3, с. 10].

Виділяють різні типи дискурсу. За комунікативно-соціальним критерієм розрізняють персональний (особистісно орієнтований, розмовний) та інституційний (статусно орієнтований) дискурси. Перший тип відзначається близькими стосунками комунікантів, які в процесі спілкування реалізують наміри передачі інформації, здійснення впливу та пізнання один одного. Інший тип передбачає формальне спілкування в межах інституційно визначених норм.

Універсальна класифікація дискурсу ґрунтується на його визначальних категоріях, таких, як: адресат, ситуація, інформаційне повідомлення, інтенції, стратегії й тактики їх реалізації, когезія і когерентність тексту, інтертекстуальність. Також враховуються критерії змісту, форми і функцій [10]. Отже, типи дискурсу розрізняють за: адресатністю – інституційний і персональний (буттєвий); характером настанов і комунікації – аргументативний, конфлік-

тний та гармонійний дискурси; формою – усний і письмовий; видом мовлення – монологічний або діалогічний; соціально-ситуативним критерієм – діловий, адміністративний, рекламний, юридичний, військовий, релігійний, медійний, медичний, політичний, педагогічний, спортивний, науковий, електронний (інтернет-дискурс) тощо; соціально-демографічними характеристиками адресанта й адресата – дитячий, підлітковий дискурси, дискурс людей похилого віку, жіночий і чоловічий дискурси, дискурс мешканців міста й села; соціально-професійним критерієм – дискурс моряків, будівельників, шахтарів тощо; соціально-політичним – дискурс комуністів, демократів тощо; функціональними та інформативними складниками: інформативний (емотивний, оцінний, директивний дискурси) і фатичний; формою та змістом з урахуванням функціонального стилю і жанру – художній, публіцистичний, науковий та ін., офіційний і неофіційний [10, с. 233–236].

І. С. Шевченко [9] виділяє категорії дискурсу – когнітивні, комунікативні метакомунікативні, і визначає, що до когнітивних категорій дискурсу відносять інформативність, тематичну єдність, організацію ментального простору, до комунікативних категорій належать прагмалінгвістичні, жанростилістичні, категорії ситуативності, а метакомунікативні категорії дискурсу охоплюють когезію його елементів (структурну зв'язність окремих мовленнєвих актів, мовленнєвих кроків і ходів, мовленнєвих подій), оформленість дискурсу (його початкову, фінальну стадії та стадії підтримання контакту), категорію заміни комунікативних ролей [9, с. 45].

Виділяють такі категорії дискурсу: конститутивні – оформленість, тематична, стилістична й структурна єдність, завершеність; жанровостилістичні, що характеризують тексти відповідно до функціональних різновидів мовлення; змістові – інформативність, інтертекстуальність; формально-структурні – композиція тексту. Поєднані спільною тематикою дискурси, які демонструють системні зв'язки між об'єктами, поняттями, закономірностями (порядком, кореляціями, позиціями, діями, перетвореннями), утворюють дискурсивні формації.

Науковці визначають дискурс як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву. Важливо мати на увазі, що синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних) чинників, залежить від тематики спілку-

вання, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів.

Однією з найповніших вважають типологію дискурсу, запропоновану Г. Г. Почепцовим [5], класифікація якого будується на основі різних типів семіотичних знаків (літературний, фольклорний, міфологічний, ритуальний, театральний, неофіційний (позацензурний), неправдивий, лайливий, етикетний дискурси та ін.). Дослідник виділяє також газетний, театральний, теле- і радіо дискурси, кінодискурс, рекламний, політичний, релігійний (фідеїстичний) дискурси.

Теле- і радіодискурс. Передбачає невимущеність, неофіційність. Автори теле- і радіопередач створюють знаковий образ живого мовлення. Мовець (диктор) і слухач (глядач) перебувають у різних точках простору і часу, не можуть коригувати мовлене і почуте. Теледискурс поєднує слово і зображення, що є особливим семіотичним «синтаксисом» зі складними правилами.

Театральний дискурс. Театральні знаки символічні. Театральна комунікація дуже умовна: актори вдають, що не бачать глядачів; глядачі не можуть втручатися в дію (за деякими винятками); світ акторів і глядачів віддалений; на сцені мають місце не дії, а знаки дій.

Кінодискурс. Шлях інтерпретатора у ньому пролягає від тексту до мови (у звичайній комунікації – від мови до тексту). Глядачі не можуть втручатися в кінодію. У межах кінодискурсу спостерігається складний «синтаксис» зображення і слова. Кінодискурс збагатив людську ментальність новим типом семіотичної одиниці, яка будується за законами невідповідності (монтажу). Кадри, розташовані поряд, вимагають віднайдення звязку між ними, творчої уяви. Кіно, як і театр, знає лише теперішній час; це поєднує глядача з дією.

Політичний дискурс. Спрямований на майбутній контекст (літературний – на минулий, ЗМІ – на теперішній). Майбутні контексти вигідні: їх важко заперечити, неможливо на даний час перевірити. Свої ідеї політичний дискурс проголошує найкращими. Як правило, творить образ і навіть модель ворога. Політичний дискурс моделює інтереси суспільства, тобто він формується авторами і «споживачами», оскільки їх очікування і бажання «вмонтовані» в нього. Часто дискурсивні вміння політика важать більше, ніж його особистісні риси.

Релігійний (фідеїстичний) дискурс. Деякі вчені подають його як рівнозначний іншим, а деякі вказують на відмінність фідеїстичної комунікації від інших типів спілкування.

Сучасний американський соціолог Роберт Белла визначив релігію як особливу систему комунікації – «символічну модель, яка формує людський досвід – як пізнавальний, так і емоційний» у розв'язанні найважливіших проблем буття. Основою релігійної комунікації є передавання (трансляція) життєво важливих для людини і суспільства етичних смислів.

Художній дискурс. Є одним із найстаріших. У літературній комунікації форма має важливіше значення, ніж зміст, а тому в його межах істотну роль відіграють засоби полегшення сприйняття: ритм, рима. Літературний текст будується з урахуванням принципів порушення законів автоматизму руху звичайного спілкування. Художній текст стає деавтоматизованим, великою мірою завдячуючи своїй багатозначності: кожен читач знаходить власний зміст. У сприйнятті й «дешифруванні» художнього тексту вагоме значення має читач, який надає йому особистісних смислів, перетворює на дискурс.

Поетичний дискурс надає можливостей у стислому повідомленні, яким є вірш, передати особливості культури народу, його духовність, ментальність, цінності, які панують в суспільстві тощо. А це у майбутньому неодмінно допоможе народам світу у формуванні позитивних шляхів для зближення, формування і збагачення світової культури через національні культури [5, с. 126–127].

Відсутність спільної думки серед лінгвістів щодо визначення дискурсу породжує проблему створення його типології. Виділення того чи іншого принципу класифікації дискурсу залежить від його актуальності для сучасної лінгвістичної парадигми та напряму дослідження. Підставою для виокремлення відповідних типів дискурсу можуть бути формальні, функціональні, змістовні критерії. Поява нових типів та підтипів призводить до оновлення класифікації.

Висновки. Аналізуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що незважаючи на те, що теорія дискурсу вже досить тривалий час опрацьовується й досліджується вченими-лінгвістами, загальноновизнаного підходу та універсального визначення поняття дискурс ще досі не існує. Дискурс розглядається з погляду найрізноманітніших аспектів: і як комунікативний процес, і як текст, і як система, і як комунікативна подія. Але, незважаючи на те, що всі ці підходи й базуються на різноманітних рисах та характеристиках, вони не виключають одне одного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 344 с.
2. Ермоленко А. М. Дискурс в архітектоніці мовної прагматики. *Філософська думка*. 2016. № 4. С. 69–86.
3. Кравченко А. Г. Дискурс у світлі наукових дискусій. Концепція дискурсивного аналізу Т. Ван Дейка. Актуальні проблеми сучасної германістики та методика викладання іноземних мов : колективна монографія / А. Б. Брутман, В. М. Бутов, Г. В. Василенко та ін.; під. заг. ред. П. В. Прохорової. Запоріжжя : Дике Поле, 2015. С. 5–19.
4. Лук'янець В. С. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури / В. С. Лук'янець, О. М. Кравченко, Л. В. Озадовська. Київ, 2000. 304 с.
5. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ: ВЦ «Київський університет», 1999. 308 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термін. енцикл. Київ – Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
7. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: [на матеріалах суч. газетн. публіцистики]: монографія. Київ, 2002. 392 с.
8. Шевченко І. С. Мішель Фуко і дискурсивна парадигма в лінгвістиці. *Вісник Київського нац. лінгв. ун-ту. Серія Філологія*. Київ, 2009. Т. 12, № 1. С. 44–49.
9. Шевченко І. С., Морозова О. І. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. Під заг. ред. І. С. Шевченко: монографія. Харків: Констант, 2005. С. 233–236.
10. Alvesson, M., & Kärreman, D. Varieties of Discourse: On the Study of Organizations through Discourse Analysis. *Human Relations*. 53(9). 2000. P. 1125–1149.
11. Dijk van T. A. Principles of Critical Discourse Analysis The sociolinguistic Reader. *Gender and Discourse*. Vol. 2. 1998. P. 367–393.
12. Foucault, M. The Order of Discourse. In R. J. C. Young (Ed.), *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*. Routledge Kegan & Paul. 1982. P. 48–79.
13. Foucault, M. *The Archaeology of Knowledge: And the Discourse on Language*. Pantheon Books, New York. 1972.
14. Hodge, R. and Kress, G. *Social Semiotics*. Cambridge; Oxford: Polity Press. 1988.

УДК 81`1+81`37=1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.34>

**ЕВОЛЮЦІЯ ЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ЕПОНІМ»
ВІД АНТИЧНИХ ЧАСІВ ДО СЬОГОДЕННЯ**

**EVOLUTION OF THE MEANING OF THE TERM “EPONYM”
FROM ANCIENT TIMES TO THE PRESENT DAYS**

Остапенко М.П.,

orcid.org/0000-0002-6378-7467

*молодший науковий співробітник відділу загального мовознавства
Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України*

Лексеми укр. *епонім*, англ. *eponym* та фр. *éponyme* походять від прикметника гр. *ἐπώνυμος*, який може трактуватись як 1. «названий за чимось», 2. «той, що дає назву». Вже в часи Античності цей прикметник міг уживатись на позначення як твірної, так і похідної одиниць. Це пізніше простежується у семантиці відповідних запозичених лексем.

У давньогрецькій мові у значенні «названий за чимось» прикметник гр. *ἐπώνυμος* використовується, зокрема, у Софокла, Евріпіда, та Страбона. У значенні «герой, іменем якого щось позначено; архонт, іменем якого називають рік» цей прикметник зафіксований, серед інших, в Арістотеля та Павсанія. Вживання слова в тому чи іншому значенні не корелює із діалектами, які використовували вищезазначені автори.

В англійській мові іменник англ. *eponym* почали активно використовувати в середині XIX століття. Лексема може вживатись на позначення як твірної (ім'я міфічної чи історичної людини, від якої походить назва країни чи народу), так і похідної (назва місця, людини, чи періоду, що походить від імені людини, а також назва чогось, частини чи органу тіла, утвореного від імені людини) одиниць.

У словниках французької мови слово фр. *éponyme* вперше з'являється вже в середині XVIII ст., трактуючись як епітет архонта, іменем якого називали рік його правління. Вже наприкінці XIX ст. лексема починає вживатись у значенні «той, хто запозичив своє ім'я від чого-небудь». На сучасному етапі розвитку французької мови слово *éponyme* може позначати як твірний онім, так і похідну одиницю.

В українському науковому дискурсі термін *епонім* може вживатися у значенні як твірної, так і похідної одиниць. В обох випадках можна говорити про його широке та вузьке трактування. У визначенні лексеми як твірної одиниці вузьким підходом є віднесення до епонімів лише антропонімів. Широким підходом є зарахування до епонімів усіх можливих типів власних назв. Коли термін *епонім* розглядається у значенні «похідна відонімна лексема», вузьким підходом є тлумачення лексеми лише як «терміна, утвореного від власної назви» або «похідного слова від антропоніма», тоді як широкий підхід охоплює будь-які деономастичні одиниці.

Ключові слова: епонім, епонімія, ономастизм, енантіосемія, деономастичний словотвір.

Lexemes Ukr. епонім, Eng. eponym and Fr. *éponyme* derive from Gr. *ἐπώνυμος*, which can be interpreted as 1. «named after something», 2. «the one who gives the name». Even in Antiquity this adjective could have been used to designate both creative and derivative units. It was later traced in the semantics of the corresponding borrowed lexemes.

In the ancient Greek language the adjective Gr. *ἐπώνυμος* is used in the meaning «named after someone» in particular by Sophocles, Euripides, and Strabo. In the sense of «a hero by whose name something is designated; archon, by whose name a year is called» this adjective is recorded, among others, in Aristotle and Pausanias. The use of the word in one or another sense does not correlate with the dialects used by the above-mentioned authors.

In English the noun Eng. eponym began to be actively used in the middle of the XIX century. This lexeme can be used to denote both a creative unit (a name of a mythical or historical character from whom the name of a country or people has come) and a derivative unit (a name of a place, person, or period derived from that of a person, as well as the name of something, part or body organ, derived from a person).

In the French language dictionaries the word Fr. *éponyme* appears for the first time in the middle of the XVIII century, and it is interpreted as an epithet of an archon, whose name was called the year of his reign. Already at the end of the XIX century this word began to be used in the sense of «one who borrowed its name from something». At the current stage of the development of the French language, the word *éponyme* can denote both a creative onym and a derived unit.

In the Ukrainian scientific texts the term eponym can be used in the meaning of both creative and derivative units. In both cases we can talk about its broad and narrow interpretation. When this lexeme is defined as a creative unit, a narrow approach is to attribute only anthroponyms to eponyms. A broad approach is to include all possible types of proper names among potential creative eponyms. When the term eponym is considered in the sense of «derived deonomastic lexeme», the narrow approach is to interpret the lexeme only as «a term formed from a proper name» or «a word derived from an anthroponym», while the broad approach covers any deonomastic units.

Key words: eponym, eponymy, metonymy, onomastism, enantiosemy, deonomastic word formation.

Постановка проблеми. У наших розвідках для позначення лінгвістичної категорії, яка репрезентує лексеми, що є похідними онімів і виражають істотно інше, у порівнянні з твірною одиницею, значення, ми використовуємо лексему *епонім*. Історично цей термін прийшов у сучасні європейські мови із класичних мов, а саме – з грецької. У Грецько-російському словнику О. Д. Вейсмана 1899 року наведено прикметник гр. *ἐπώνυμος*, який може трактуватись як 1. «названий за чимось», 2. «той, що дає назву» [2, с. 522–523]. Як показано у словниковій статті, уже в часи Античності цьому слову була притаманна внутрішня енантіосемія – прикметник *ἐπώνυμος* міг використовуватись як для позначення твірних онімів, так і для похідних відонімних одиниць. Така двозначність наявна у значенні похідних іменників, уживаних у сучасних європейських мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням епонімів та епонімії займалися М. Г. Блау, В. Н. Губін, М. М. Дзюба, С. С. Єрмоленко, Ю. О. Карпенко, О. П. Ковальчук, Ж. Лебук, В. М. Лейчик, М. Мансер, Г. Стерн, М. Фрімен, В. Швайкарт. Окремі лексико-семантичні розряди епонімів-термінів вивчали Н. В. Бондар, С. І. Лехніцька, В. Г. Синиця, Л. В. Стегніцька, І. Є. Томка (медицина, біологія), Л. М. Конопляник, Р. Б. Микульчик (фізика), В. В. Тарасова (хімія), Л. А. Закреницька (христи-

янське богослів'я), Р. Я. Дмитрасевич (юридична психологія), О. В. Романчук, Р. С. Коваль (спорт) та інші. Однак у розвідках вищезгаданих дослідників фокусується увага власне на вивченні явища епонімії, а не на використуваному термінологічному апараті. Визначення терміна *епонім*, яким послуговуються автор, або коротко наводиться на початку подібних публікацій, або не подається зовсім. Іноді навіть за наявності конкретного визначення автор може використовувати термін *епонім* в обох значеннях.

Постановка завдання. Завданням цієї розвідки є аналіз історичної еволюції семантики терміна укр. *епонім* (гр. *ἐπώνυμος*, англ. *eponym*, фр. *éponyme*) у давньогрецькій, англійській, французькій та українській мовах, а також аналіз особливостей уживання цього терміна в українському науковому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Давньогрецька мова. У давньогрецькій мові знаходимо приклади вживання прикметника *ἐπώνυμος* в обох значеннях, зафіксованих у словнику Вейсмана. У значенні «названий за чимось» цей прикметник використовується, зокрема, у Софокла («καὶ κάρτα, τοῦδε τοῦ θεοῦ γ' ἐπώνυμοι» [Soph. OC. 65] – «Авжеж. І йменням сього бога звуться» [18]; 401 р. до н. е.), Евріпіда («Ἀθήνα: ...ἐπώνυμος δὲ σῆς ἀφικόμην χθονὸς...» [Eur. Ion. 1555] – «Афіна: ... я прибула до вас з названої за моїм іменем

землі (= з міста Афіни)»; 412/408 р. до н. е.) та Страбона («ἐστὶν ἡ τῶν Ἐξίτανων πόλις, ἐξ ἧς καὶ τὰ τὰριχὴ ἐπωνύμως λέγεται» [Strabo. Geo. III. 4.2] – «є місто екзитанів, від якого, кажуть, солонина отримала найменування»; гр. *Ταριχηῖαι* – назва міста в Єгипті, гр. *τάριχος* – солонина [2, с. 1227]; приблизно 7 р. до н. е.).

У значенні «герой, іменем якого щось позначено; архонт, іменем якого називають рік» лексема *ἐπώνυμος* зафіксована, зокрема, в Арістотеля («ταῖς δὲ φυλαῖς ἐποίησεν ἐπώνυμους ἐκ τῶν προκρίθεντων ἑκατὸν ἀρχηγῶν, οὓς ἀνεῖλεν ἡ Πυθία δέκα» [Aristot. Const. Ath. 22, 6] – «для філ він оголосив епонімів зі ста попередньо визначених архегетів десять, обраних Піфією»; 329/323 р. до н. е.), Павсанія («τῶν δὲ ἐπώνυμων – καλοῦσι γὰρ οὕτω σφᾶς – ἔστι μὲν Ἴπποθόων Ποσειδῶνος καὶ Ἀλόπηθς θυγατρὸς Κερκύονος, ἔστι δὲ Ἀντίοχος τῶν παίδων τῶν Ἡρακλέους, γενόμενος ἐκ Μήδης Ἡρακλεῖ τῆς Φύλαντος, καὶ τρίτος Αἴας ὁ Τελαμῶνος, ἐκ δὲ Ἀθηναίων Λεῶς» [Paus. Hell. Per. I, 5.2] – «серед епонімів – так їх називають – є Гіппотон, син Посейдона та Алопи, доньки Керкіона, є Антиох з дітей Геракла, народжених Гераклу Медою, донькою Філанта, третій – Аякс, син Теламона, з афінян – Леонт»; 170 рр. н. е.).

Уживання слова в тому чи іншому значенні не корелює із діалектами, які використовували вищезазначені автори. Софокл та Евріпід писали аттичним діалектом, Арістотель – мовою, притаманною перехідному періоду від аттичного діалекту до койне, натомість Павсаній та Страбон використовували койне.

Двозначність грецького слова простежується і в мовах, до яких воно було запозичене. Спочатку більш поширеним було трактування лексеми *ἐπώνυμος* як «той, що дає назву». Пізніше слово почали вживати й у значенні похідної деономастичної одиниці.

Англійська мова. В англійській мові іменник англ. *eponym* [25; 33; 34] почали активно використовувати в середині XIX століття. У словниках Merriam-Webster та Oxford English Dictionary засвідчено перше письмове використання іменника у 1846 році [25; 34], тоді як в Online Etymology Dictionary вказано 1833 рік [33]. У словнику The Century dictionary and cyclopedia in ten volumes (Vol. II, 1896 рік) наведено такі визначення іменника англ. *eponym* (з відміткою, що раніше форма могла бути записана як англ. *eponyme*): 1) назва місця, людини, чи періоду, що походить від імені людини; 2) ім'я міфічної чи історичної людини, від якої походить (реально чи гіпотетично) назва країни чи народу; 3) назва чогось, частини чи

органу тіла, утвореного від імені людини [23 Vol. II, p. 1979]. Також у цьому ж словнику зафіксовано похідні лексеми як-от англ. *eponymal*, *eponymic* [23 Vol. II, 1896, p. 1979] «той, що стосується епонімів», англ. *eponymist* [23, Vol. II, 1896, p. 1979] «той, від кого названо країну чи народ», англ. *eponymos* [23 Vol. II, 1896, p. 1979] «титул першого архонта», англ. *eponymous* [23 Vol. II, 1896, p. 1979] «той, хто дає своє ім'я трибі, народу, країні, року чи періоду; засновник», англ. *eponymy* [23 Vol. II, 1896, p. 1979] «надання свого імені».

У словнику Online Etymology Dictionary визначено англ. *eponym* як «той, чиє ім'я стало іменем місця, народу, епохи, установи» [33]. В Oxford English Dictionary зафіксовано такі дефініції: 1) той, хто дав (або припускається, що дав) своє ім'я народу, місцевості чи установі; 2) функціонер, який дав своє ім'я рокові свого правління (у Греції та Ассирії); 3) титул [34]. У 1993 році було додано визначення «власне ім'я, що використовується як загальне; загальна назва або будь-яке іменникове словосполучення конкретного значення, що містить власне ім'я» [34].

У словнику Merriam-Webster наведено схожі тлумачення цієї лексеми: 1) той, від кого або чого щось названо (або так уважається); 2) назва (ліків чи хвороби), що утворена від епоніма [25].

Девід Крістал у The Cambridge Encyclopedia of the English Language подає статтю під назвою «Names into words», у якій йдеться про використання власних назв для творення нових лексем: «When a personal name is used in this way [in the formation of new lexemes], it is known as an *eponym*, and the process as *eponymy*» – «Коли власне ім'я використовується таким чином [для формування нових лексем], це називається епонімом, а цей процес – епонімією» [24, p. 155]. Автор також додає, що з терміном англ. *eponym* виникає плутанина, оскільки його використовують не лише для твірних пропріативів, а й для похідних відонімних лексем [24, p. 155].

Французька мова. У французькій мові слово фр. *éponyme* вперше зафіксував словник Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. Ця лексема зазначена у першому томі (1751) у статті до слова фр. *archonte*: «on y ajoûtoit l'épithete d'éponyme, parce que dans l'année de son administration, toutes les affaires importantes se passoient en son nom» [30 T.1, p. 619] – «[до імені архонта] додавали епітет «епонімний», тому що в році, коли він виконував свої обов'язки, всі важливі заходи проходили під його іменем». Пізніше, у 5 томі (1755 р.) слову фр. *éponyme* присвячена

самостійна стаття: «**eponime, f. m. (Hist. anc.) c'étoit le chef des Archontes. Voyez Archontes*» [30, Т. 5, р. 825] – «епонім – це голова архонтів, див. Архонти». Варто відзначити, що прикметник **eponime* тут написаний через -i-, а не через -y-, як у першій статті. Через це сучасні джерела наводять різні дати першої зафіксованої у словниках появи іменника фр. *éponyme*, оскільки йдеться про різні томи одного словника: так, наприклад Ален Рей (фр. *Alain Rey*) у *Dictionnaire historique de la langue française* вказує 1751 рік [29], а *Trésor de la langue française informatisé* – 1755 [36].

У першій половині XIX століття лексема фр. *éponyme* вживалась виключно в своєму першому значенні («той, що дає назву») і стосувалась античної історії. Зокрема у словнику *Dictionnaire Encyclopédique usuel* (1858) вказано, що це слово використовувалось як титул першого архонта, за іменем якого називали рік його правління [28, Т. 1, р. 513]. Це слово у тому ж значенні зафіксовано в «Полном французко-руском словаре», укладеному М. П. Макаровим [16, с. 434] та в *Dictionnaire encyclopédique illustré*, укладеному Арманом Коліном (фр. *Armand Colin*) [27, р. 349].

У 1870 році було випущено сьомий том словника *Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle*, де було зафіксовано лексеми фр. *éponyme* (1. *adj. qui donne ou emprunte son nom à quelque chose*; 2. *subst. m. personne ou objet qui donnait ou empruntait son nom à un autre individu ou à un autre objet* – «1. прикм. який дає чи запозичує свої ім'я від чого-небудь; 2. ім. людина або об'єкт, що запозичили чи дали своє ім'я комусь- чи чомусь-іншому» [31, Т. 7, р. 748]) та фр. *éponymie* (s.f., *é-po-ni-mi* – *rad. éponyme, antiq. nom de chose emprunté à une personne ou à une autre chose* – «назва чого-небудь, запозичена від особи чи іншої речі». Як приклад у словнику наводиться цитата *Valentin Parisot*: «*Une autre série d'éponymies remarquables est celle des lieux et des villes qui portent le nom d'Abyla ou Abila (Val. Parisot)*» [там само] – «інший ряд відомих епонімів – це ряд місцевостей та міст, які носять імена Абіли».

У словнику *Dictionnaire general de la langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours* (1890 р.) вказано, що прикметник фр. *éponyme* позначає того, хто дає своє ім'я комусь або чомусь, і може стосуватись богів, героїв, архонтів або ефорів (посадові особи у Спарті) [26, Vol. 1, р. 943].

Словники початку XX ст. надають визначення прикметнику фр. *éponyme* лише як «те, що дає назву», порівняємо у *Petit Larousse illustré, nouveau dictionnaire encyclopédique* (1922 р.): *adj.*

qui donne son nom; subst. celui de neuf archontes qui donnait son nom à l'année – «прикм. той, хто дає своє ім'я; ім. той з дев'яти архонтів, хто дає своє ім'я року» [35]. Поруч подається: іменник фр. *éponymie* 1) *fonction de l'archonte* – «функція архонта»; 2) *liste des archontes éponymes* – «список архонтів-епонімів» [там само].

На сучасному етапі розвитку французької мови слово *éponyme* може бути як іменником, так і прикметником та позначати як твірний онім, так і похідну одиницю. Інформаційний ресурс *Le grand dictionnaire terminologique* відмічає, що іменник *éponyme* може позначати: 1. *qui donne son nom à quelque chose ou, plus rarement, à quelqu'un personne* – «хто дає своє ім'я чомусь чи, рідше, комусь»; 2. *terme qui a été formé à partir du nom d'une personne* – «термін, який утворено від імені особи»; 3. *qui a été formé à partir du nom d'une* – «те, що утворено від імені чогось» [32]. Тим не менш, у *Trésor de la langue française informatisé* наведено лише ті визначення, що стосуються античної культури та позначають того, хто дає назву: 1. *gr. (divinité, héros) qui donnait son nom à un groupe de personnes, en particulier à une cité, à une tribu* – «гр. (божество, герой), що дає своє ім'я групі людей, іноді місту, трибі»; 2. *gr. et romain (magistrat) qui donnait son nom à l'année pendant laquelle il exerçait sa charge* – «гр. і рим. (магістрат), який дає свої ім'я року, протягом якого виконує свої посадові обов'язки»; 3. *(celui, celle, ce) qui donne son nom à quelque chose ou à quelqu'un, à qui l'on se réfère, que l'on vénère* – «(той, та, те), хто дає свої ім'я чомусь або комусь, чого стосується, що вшановує» [36].

Сьогодні прикметник *éponyme* може також уживатись у текстах, що стосуються кіно, музики, інформаційного та аудіовізуального секторів, і здебільшого відповідає українському варіантові «однойменний». Багатозначність цього слова призводить до неточностей, пор. «*album éponyme qui commence par le titre éponyme*» – «однойменний альбом, який починається з однойменного треку». Зважаючи на це, дослідники Jean-Claude Boulanger та Monique C. Cormier запропонували визначати термін *éponyme* як власну назву, що апелятивізувалась без зміни внаслідок втрати ініціальної великої літери та отримання замість неї малої, тобто як специфічний концепт ономастизму («*nom propre qui s'est lexicalize sans autre changement que la perte de la majuscule initiale au profit de la minuscule; le concept est un spécifique d'onomastrisme*» [22, р. 9]).

Українська мова. У словниках української мови для лексеми укр. *епонім* наведено дефініції,

що трактують термін *епонім* як твірну одиницю. Наприклад, у Словнику іншомовних слів за редакцією О. С. Мельничука наведено такі визначення: 1. у давніх афінян перший з дев'яти архонтів, іменем якого позначався рік; 2. особа, яка дає чому-небудь своє ім'я [17, с. 314]. Схоже трактування бачимо у Словнику української мови у 20 томах: 1. у Стародавній Греції – перший із дев'яти архонтів, іменем якого позначався рік. 2. особа, яка дає чому-небудь своє ім'я [20]. Інше значення слова «утворений від власної назви» засвідчене на Порталі української мови та культури: 1. у давніх афінян – перший з дев'яти архонтів, іменем якого позначався рік; 2. у давньогрецькій міфології – бог, герой або людина, що давали назву місту, громаді або року / особа, яка дає чому-небудь своє ім'я; 3. назва річі, процесу або функції, утворена від імені людини [19].

В українських наукових джерелах немає однаковості, а в деяких випадках і послідовності у використанні терміна *епонім*. Дослідниця української термінологічної лексики М. М. Дзюба трактує термін *епонім* як «власну назву, яка стала основою для творення мовного знака з новим значенням» [7, с. 55] та пропонує вважати епонімом будь-яку власну назву, на основі якої утворено нову номінацію [5]. Похідні спеціальні найменування дослідниця пропонує називати «епонімічними термінами» [6]. Таке трактування поділяють Н. В. Бондар [1, с. 71], Л. М. Конопляник [14], О. В. Венкель [3] тощо.

Хоча вищезазначені науковці і дотримуються визначення терміна *епонім* за М. М. Дзюбою, проте у деяких випадках можуть трактувати цю лексему як «утворений, -а, -е від власного імені». Наприклад, у Н. В. Бондар в тій самій статті бачимо: «сучасна медична термінологія багата на епоніми-прізвища, які спочатку позначали тільки конкретних осіб» [1, с. 71–72], де слово *епонім* позначає твірний пропріатив, та «в німецькомовних медичних текстах часто вживається дієслівний епонім *röntgen*» [1, с. 72], де те ж слово позначає похідну лексему.

Іноді замість прикметника *епонімічний*, що його активно вживає М. М. Дзюба, може використовуватись прикметник *епонімний* у тому ж значенні, наприклад, у О. Б. Галицької («сучасна лінгвістика аналізує нові епонімні дієслова у сучасній німецькій мові» [8, с. 120]), В. В. Тарасової («у дослідженні використовуємо термін «епонімні терміни», виходячи із загального розуміння терміна *епонім* (гр. *εἰδωτος* – той, хто дає своє ім'я) – це назва, утворена від імені чи прізвища особи. Тобто епонімними термінами називаємо

одиниці, до складу яких входить власна назва» [21, с. 61]). Проте у В. В. Тарасової паралельно використовується і прикметник *епонімічний*: «епонімічні терміни, будучи органічною частиною наукової термінології, є національними за походженням і формою й міжнародними за поширенням і віддзеркалюють тяжіння наукової мови до національної самобутності» [21, с. 63].

Л. Б. Гаращенко, відмічаючи слідом за М. М. Дзюбою, що «у широкому розумінні епонім тлумачать як власну назву, яка стала основою для творення номінативної одиниці з новим значенням, у вузькому – як термін, утворений від власного імені» [7, с. 55; 9, с. 166], не віддає перевагу жодному із зазначених підходів і використовує лексему в обох значеннях. Наприклад, у своїй статті «Складені терміни з компонентами-епонімами в науково-технічній термінології» у фрагментах «епонім виконує функцію не власного імені, а на синхронічному зрізі – функцію маркера певного поняття, функцію атрибута» [9, с. 166] та «у досліджуваній термінології виділяємо 69 термінів-словосполучень з епонімами у своєму складі» [там само] лексему *епонім* використано у «широкому» розумінні, тоді як у реченні «терміни-епоніми науково-технічної термінології побудовані за такими морфолого-синтаксичними моделями...» [там само] слово *епонім* функціонує вже у «вузькому» значенні. Також дослідниця використовує різні словосполучення із прикметником *епонімічний*, утвореного від терміна *епонім* в його «широкому» або «вузькому» значенні. Зокрема, у словосполученнях *епонімічна назва*, *епонімічна частина* та *відепонімічні прикметники* реалізовується «широке» розуміння поняття *епонім*: «...правило Лопиталя, цикл Міллера. Епонімічна назва у таких мовних конструкціях виконує роль конкретизатора загальних понять» [там само]; «...на протизвагу багатокомпонентним термінологічним одиницям, у яких епонімічну частину замінено більш умотивованими елементами» [там само]; «відепонімічні прикметники у складі терміна чи номенклатурного знака мають інтелектуальну інформацію» [там само]. У словосполученнях *епонімічне найменування* та *епонімічний термін* представлено вже «вузьке значення» терміна: «власне ім'я у структурі епонімічного найменування робить його охоронцем історії та культури» [там само]; «складені епонімічні терміни науково-технічної термінології класифікуються за такими тематичними групами» [9, с. 168].

Р. С. Коваль послуговується визначенням терміна *епонім* за В. М. Лейчиком («назва об'єкта або процесу з використанням власної назви»

[12, с. 294]), однак у своїх розвідках використовує лексему радше у значенні «утворений від антропоніма». Це підтверджується ілюстративним матеріалом автора – більшість наведених у роботах прикладів було утворено від прізвищ дослідників. Зауважимо, що в роботі, присвяченій функціонуванню топонімів у термінології фізичної та медичної реабілітації [13], Р. С. Коваль лексему *епонім* не використовує. Л. А. Закреницька також використовує термін *епонім* у значенні «*елемент терміна, утворений від імені відомої особи*» [11, с. 149].

С. І. Лехніцька, досліджуючи пропріативні компоненти в сучасній фармацевтичній термінології, трактує епонімічні назви як терміни, «*утворені від імен чи прізвищ*» [15, с. 444], протиставляючи їм топонімічні назви, «*утворені від назв фірм-виробників*» [там само]. Зауважимо, що незважаючи на наведену дефініцію словосполучення «*топонімічні назви*», яка у концепції Н. В. Подольської стосувалася б радше терміна *ергоніми*, у розвідці С. І. Лехніцької йде мова саме про топоніми. Дослідниця вказує, що «*у якості топонімічного компонента може вживатися назва міста або місцевості, <> назва країни-виробника*» [15, с. 445], а також відмічає «*зростання кількості фармацевтичних найменувань з топонімічним компонентом, де міститься вказівка на країну або фірму-виробника*» [там само]. Під вказівкою на фірму-виробника С. І. Лехніцька розуміє топонім, який «*може називати район міста, де знаходиться виробництво ліків*» [15, с. 446], що і було відтворено у її визначенні словосполучення *топонімічний компонент*.

У значенні «*похідний від антропоніма*» термін *епонім* уживається також у Є. А. Карпіловської, наприклад: «*відомо, що до епонімів належать слова-назви на честь (ім'я) першовідкривачів чого-небудь, інакше, на честь того, хто вперше обґрунтував теорію, описав явище, розв'язав рівняння, вивів новий різновид рослин тощо*» [4, с. 171].

На нашу думку, недоцільно класифікувати визначення «*власна назва, яка стала основою для творення номінативної одиниці з новим значенням*» та «*термін, утворений від власного імені*» як «*широке*» та «*вузьке*» відповідно, оскільки наведені вище дефініції показують енантіосемію значення, а не його розширення чи звуження. Однак, в обох значеннях лексеми *епонім* – як твірної пропріатива і як похідної одиниці – можна говорити про широке та вузьке трактування. У визначенні терміна *епонім* як твірної одиниці вузьким підходом буде віднесення до епонімів лише

антропонімів (простежується у деяких розвідках, присвячених медичній термінології та дериватології). Широким підходом буде зарахування до потенційних твірних епонімів усіх можливих типів власних назв. Коли термін *епонім* розглядається у значенні «*похідна відонімна лексема*», вузьким підходом буде тлумачити лексему лише як «*термін, утворений від власної назви*» або «*похідний від антропоніма*», тоді як широкий підхід охоплює будь-які деономастичні одиниці.

У наших розвідках ми дотримуємось визначення, запропонованого С. С. Ермоленком, який розглядає епоніми як «*вторинні, похідні деономастичні члени того зв'язку між мовними одиницями, яким є епонімія*» [10, с. 198], використовуючи прикметник гр. *ἐπώνυμος* як «*названий за чимось*», і трактуємо термін *епонім* як відонімну лексему, утворену від власної назви з переосмисленням значення твірної основи. *Епонімія* позначає, відповідно, сам процес такого деономастичного словотвору.

Висновки. Термін *епонім* має античне коріння, і вже в часи Софокла та Арістотеля йому була притаманна полярна двозначність: прикметник гр. *ἐπώνυμος* міг позначати як твірну власну назву, так і похідну деономастичну одиницю. Більш поширеним уживанням слова було використання прикметника для позначення архонта, іменем якого називався рік його правління. Слово із цим значенням було запозичено у французьку та англійську мови, де воно використовувалось на позначення історичної реалії, характерної для грецьких полісів. Згодом відповідні запозичені лексеми почали уживатись для номінації медичних та біологічних термінів, утворених від імен науковців та дослідників, ще пізніше — для будь-яких інших деономастичних одиниць. На сучасному етапі розвитку англійської та французької мов така двозначність може призводити до плутанини.

В українському науковому дискурсі термін *епонім* може уживатись в обох значеннях, і в обох випадках можна говорити про його широке та вузьке трактування. У визначенні лексеми як твірної одиниці вузьким підходом є віднесення до епонімів лише антропонімів, тоді як широким підходом є зарахування до потенційних твірних епонімів усіх можливих типів власних назв. Коли термін *епонім* розглядається у значенні «*похідна відонімна лексема*», вузьким підходом є тлумачення лексеми лише як «*терміна, утвореного від власної назви*» або «*похідного слова від антропоніма*», тоді як широкий підхід охоплює будь-які деономастичні одиниці.

У наших розвідках дотримуємось утворену від власної назви, що виражає широкого підходу до визначення терміна істотно інше, у порівнянні з твірною одиницею, *епонім* та трактуємо його як лексему, значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар Н. В. Лексико-семантичні та структурні особливості термінів-епонімів у німецькомовній гастроентерології. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна.* 2017. Вип. 64(1). С. 71–74. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2017_64\(1\)__26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2017_64(1)__26) (дата звернення 18.11.2022)
2. Вейсман А. Д. Греческо-русский словарь. Москва: Типография «Наука». 2011. 1371 с.
3. Венкель О. В. Морфологічно-словотворчі особливості медичних епонімічних термінів сучасної англійської мови. *Науковий вісник Чернівецького університету : Германська філологія.* 2013. Вип. 668. С. 11–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnugf_2013_668_4 (дата звернення: 18.11.2022)
4. Карпіловська Є. А. Вплив суспільних змін на розвиток української мови: монографія. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 440 с. ISBN 978-966-489-439-2
5. Дзюба М. М. Епонім як об'єкт термінознавства: спроба теоретичного осмислення. *Система і структура східнослов'янських мов: До 175-ліття Національного університету імені М.Драгоманова: Зб. наук. праць.* Київ: Знання України, 2009. С. 108–114.
6. Дзюба М. М. Епоніми в українській науковій термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2011. 20 с.
7. Дзюба М. М. Епонімічні найменування в українській науковій термінології. *Українська мова.* 2010. № 3. С. 55–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2010_3_7 (дата звернення: 18.11.2022)
8. Галицька О. Б. Специфіка конотативного значення меркель-епонімів (до "Теоретичного курсу другої іноземної мови (німецької)"). *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологія.* 2019. Вип. 5. С. 120–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2019_5_36 (дата звернення: 18.11.2022)
9. Гаращенко Л. Б. Складені терміни з компонентами-епонімами в науково-технічній термінології. *Лінгвістичні студії.* 2014. Вип. 28. С. 165–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2014_28_28 (дата звернення: 18.11.2022)
10. Єрмоленко С. С. Мовою власних імен: сучасна українська епонімія в інтерлінгвістичному і міжкультурному контексті. *Українська мова і європейський лінгвокультурний контекст.* 2020. С. 198–233.
11. Закреницька Л. А. Терміни-епоніми в християнсько-богословському дискурсі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2012. Вип. 29(2). С. 149–151. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrkprn_fil_2012_29\(2\)__47](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrkprn_fil_2012_29(2)__47) (дата звернення: 18.11.2022)
12. Коваль Р. С. Епоніми в термінології фізичної і медичної реабілітації (на матеріалі французької та української мов). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство.* 2015. № 3. С. 293–298. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnufim_2015_3_56 (дата звернення: 18.11.2022)
13. Коваль Р. С. Топоніми в термінології фізичної й медичної реабілітації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2015. Вип. 15(2). С. 60–62. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2015_15\(2\)__20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2015_15(2)__20) (дата звернення: 18.11.2022)
14. Конопляник Л. М. Епоніми в англійській фізичній терміносистемі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2015 №19. Том 1. С. 66–69. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/20431/1/Епоніми_КЛМ_стаття.pdf (дата звернення: 18.11.2022)
15. Лехніцька С. І. Епонімічний і топонімічний компоненти у фармацевтичній термінології і номенклатурі. *Studia linguistica.* 2013. Вип. 7. С. 443–448. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2013_7_71 (дата звернення: 18.11.2022)
16. Полный французско-русский словарь, составленный Н. П. Макаровымъ. 1-е издание. Санкт-Петербург: Изд-е наследников Н.П. Макарова, 1904. 1150 с.
17. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Головна Редакція Української Радянської Енциклопедії. 1985. 966 с.
18. Софокл. Едіп в Колоні / пер. І. Франка. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Transl/1894/EdipVKoloni.html> (дата звернення: 18.11.2022)
19. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnuk.ua/> (дата звернення: 18.11.2022)
20. Словник української мови у 20 томах. URL: <https://services.ulif.org.ua/> (дата звернення: 18.11.2022)
21. Тарасова В. В. Епонімічні одиниці в хімічній терміносистемі сучасних англійської та української мов. *Південний архів. Філологічні науки.* 2019. Вип. 79. С. 59–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn_2019_79_12 (дата звернення: 18.11.2022)

22. Boulanger, Jean-Clod, Monique C. Cormier. Le nom propre dans l'espace dictionnaire général: Études de métalexigraphie. Tübingen: Niemeyer, 2001.
23. The Century dictionary and cyclopedia in ten volumes / by Whitney, William Dwight, ed. Smith, Benjamin Eli. NY: The Century Co. 1889–1906.
24. Crystal D. English vocabulary. The Structure of the Lexicon: The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press, 1995. 490 p.
25. Dictionary by Merriam-Webster. URL: www.merriam-webster.com (дата звернення: 18.11.2022)
26. Dictionnaire general de la langue française du commencement du XVII-e siècle jusqu'a nos jours: précédé d'un traité de la formation de la langue... / par MM. Adolphe Hatzfeld,... et Arsène Darmesteter,... avec le concours de M. Antoine Thomas. Paris: Librairie Ch. Delagrave, 1926.
27. Dictionnaire encyclopédique illustré / Armand Colin. Paris: Librairie Armand Colin, 1905. 1030 p.
28. Dictionnaire encyclopédique usuel / publié sous la direction de Charles Saint-Laurent. Paris: Lacroix-Comon, 1958.
29. Dictionnaire historique de la langue française / sous la direction de Alain Rey. 2010. URL: <https://tinyurl.com/k8n5pz7u> (дата звернення: 18.11.2022)
30. Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné sciences, des arts et des métiers / sous la direction de Denis Diderot et Jean Le Rond d'Alembert. 1751–1772.
31. Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle / par M. Pierre Larousse. Paris, 1866–1876.
32. Le grand dictionnaire terminologique. URL: <https://gdt.oqlf.gouv.qc.ca> (дата звернення: 18.11.2022)
33. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/> (дата звернення: 18.11.2022)
34. Oxford English dictionary on CD-ROM (v. 4.0). Oxford, 2009.
35. Petit Larousse illustré, nouveau dictionnaire encyclopédique / publié sous la direction de Claude Augé. Paris, 1922.
36. Trésor de la langue française informatisé. URL: atilf.atilf.fr (дата звернення: 18.11.2022)
37. ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ
38. Αριστοτέλης. Ἀθηναίων πολιτεία. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0045%3Achapter%3D22> (дата звернення 18.11.2022)
39. Εὐριπίδης. Ἴων. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0109%3Acard%3D1553> (дата звернення: 18.11.2022)
40. Πausanίας. Ἑλλάδος περιήγησις. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0159%3Abook%3D1%3Achapter%3D5%3Asection%3D2> (дата звернення: 18.11.2022)
41. Σοφοκλῆς. Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0189%3Acard%3D33> (дата звернення: 18.11.2022)
42. Στράβων. Γεογραφικά. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0197%3Abook%3D3%3Achapter%3D4%3Asection%3D2> (дата звернення: 18.11.2022)

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Aristot. Const. Athen.	Ἀριστοτέλης. Ἀθηναίων πολιτεία.
Eur. Ion.	Εὐριπίδης. Ἴων.
Paus. Hell. Per.	Πausanίας. Ἑλλάδος περιήγησις.
Soph. OC.	Σοφοκλῆς. Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ.
Strabo. Geo.	Στράβων. Γεογραφικά.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ-КВАЗІКОМПЗИТИВ У ПСИХОЛОГІЇ

PECULIARITIES OF QUASI-COMPOSITES FUNCTIONING IN PSYCHOLOGY

Самойленко О.В.,

orcid.org/0000-0001-5040-8740

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувачка кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1
Донецького національного медичного університету

Статтю присвячено типологічному, словотвірному та ономасіологічному аналізу термінів психології. Велику групу термінів у психології складають терміни, які утворилися шляхом поєднання кореневих терміноелементів грецького та латинського походження. Цей спосіб є основним шляхом побудови термінів у сучасній медичній термінології, що ще раз підтверджує тезу про наближеність сучасної психології до медичних наук, отже, її термінологічний апарат цієї науки не став виключенням. Досить часто використання словотвірних конструкцій грецького та латинського походження при творенні нових слів сприяє появі так званих квазікомпозицій, складних слів, які не можуть бути розгорнуті в одиниці синтаксичного рівня мовної системи.

Описано 4 групи квазікомпозицій: 1) лексеми з формантом **-френ**; 2) квазікомпозиції з терміноелементом **-фобія**; 3) складні слова з компонентом **-манія**; 4) лексеми з компонентом **-філія**. Ономасіологічні моделі з компонентом **френ** характеризуються найбільшим різномаяттям, порівняно з іншими термінами-квазікомпозиціями в психології, можна визначити такі ономасіологічні моделі: «кількість + об'єкт», «якість + об'єкт», «об'єкт + наука». Варто звернути увагу на той факт, що квазікомпозиції належать до інтернаціональної лексики, тобто активно функціонують у більшості сучасних мов.

Найчисельнішою є група квазікомпозицій з конструктом **-фобія**. Отже, найпоширенішим терміноелементом грецького походження у психології є **-фобія**, найменш продуктивним **-френ**. Найпоширеніша ономасіологічна модель – «каузатив + стан». Необхідно зазначити, що число лексем з цими компонентами не є сталим, постійно з'являються нові реалії дійсності, тому сьогодні вже можна говорити про **інтернет-манію**, **інстаграм-манію**, **тік-токманію**, ці терміни не просто зустрічаються в медіатекстах, а поступово стають частиною термінологічного апарату науки психології та психіатрії. Перспектива подальших розвідок полягає у ретельному ономасіологічному аналізі існуючих термінів психології та дослідженні новоутворень, які поступово збагачують та розширюють існуючий термінологічний апарат.

Ключові слова: психологія, терміни, словотвірні конструкції грецького та латинського походження, квазікомпозиції, ономасіологічна модель, ономасіологічна ознака, ономасіологічний базис.

The article is devoted to typological, word-formational and onomasiological analysis of psychological terms. A large group of terms in psychology are terms that were formed by combining root terminological elements of Greek and Latin origin. This method is the main way of constructing terms in modern medical terminology, it is the fact which again confirms the thesis that modern psychology is close to medical sciences, therefore, the terminological apparatus of this science is not an exception. Quite often, the use of word-forming structural components of Greek and Latin origin when building new words leads to the emergence of so-called quasi-composites, compound words that cannot be expanded into a unit of the syntactic level of the language system.

Four groups of quasi-composites are described: 1) lexemes with the formant **-френ**; 2) quasi-composites with the term element **-фобія**; 3) complex words with the component **-манія**; 4) lexemes with the component **-філія**. Onomasiological models with the component **френ** are characterized by the greatest diversity, compared to other quasi-composite terms in psychology, the following onomasiological models can be defined: «quantity + object», «quality + object», «object + science». It is necessary to pay attention to the fact that quasi-composites belong to the international vocabulary, so that they actively function in most modern languages.

The group of quasi-composites with the root **-фобія** is the most numerous. So, the most common term element of Greek origin in psychology is **-фобія**, the least productive is **-френ**. The most common onomasiological model is «causative + state». It should be noted that the number of lexemes with these components is not constant, new realities of reality are constantly appearing, therefore today we can speak about **інтернет-манія**, **інстаграм-манія**, **тік-токманія**, these terms are not just found in media texts, but gradually become parts of the terminological apparatus of the science of psychology. The prospect of further investigations consists in a thorough onomasiological analysis of the existing terms of psychology and the study of new formations that gradually enrich and expand the existing terminological apparatus.

Key words: psychology, terms, word-building elements of Greek and Latin origin, quasi-composites, onomasiological model, onomasiological sign, onomasiological basis.

Медичні терміни української мови постійно знаходяться в центрі уваги лінгвістів [1; 2; 3; 4]. Досліджуються запозичені та власне українські терміни, їх етимологія, особливості використання

та функціонування, але ономасіологічні моделі лишаються не проаналізованими певним чином, а саме визначення ономасіологічних моделей сприятиме оптимізації укладання медичних тер-

мінологічних словників, про що зараз ведеться багато дискусій. Отже, **мета** нашого дослідження полягає у типологізації та визначенні ономасіологічних моделей термінів-квазікомпонентів, які зустрічаються у сучасній психології.

Як і будь-яка наука, психологія має свій термінологічний апарат, тісно пов'язаний з давньогрецькою та давньоримською термінологією. Сама назва психології походить від імені героїні грецького міфу Психеї, ім'я якої можна перекласти як душа, дихання, саме тому назву цієї науки можна перекласти як «вчення про душу». У грецькому мистецтві душа представлялася в образі метелика або молодої дівчини з крилами метелика. Саме цю душу-метелика греки визначили в супутниці крилатому Еросу (бог кохання, уособлення любові і сексуальності), якого також називали як Ерот, Купідон або Амур. Найбільшу популярність придбав казковий сюжет відносин Психеї і Амура античного автора Апулея (II ст.).

Отже, досить поширеними у психології є терміни, пов'язані з міфологією, казками та легендами: **комплекс Електри**, **Едіпов комплекс**, **комплекс Мадонни-повії**, **комплекс Попелюшки**.

Велику групу термінів у психології становлять терміни, які утворилися шляхом поєднання кореневих терміноелементів грецького та латинського походження. Цей спосіб є основним шляхом побудови термінів у сучасній медичній термінології, що ще раз підтверджує тезу про наближеність сучасної психології до медичних наук, отже, й термінологічний апарат цієї науки не став виключенням. Досить часто використання словотвірних конструкцій грецького та латинського походження при творенні нових слів сприяє появі так званих квазікомпонентів, складних слів, які не можуть бути розгорнуті в одиниці синтаксичного рівня мовної системи.

Можна визначити наступні групи термінів-квазікомпонентів, які використовують елементи грецько-латинського походження

Терміни зі словотвірним компонентом – **френ** (у перекладі розум) **олігофренія** («кількість + об'єкт»), **шизофренія** («якість + об'єкт»), **гебефренія** («якість + об'єкт»), **френологія** («об'єкт + наука»), **циклофренія** («якість + об'єкт»), **олігофренопедагогіка** («об'єкт + наука»): *Від інших форм недоумства олігофренія відрізняється тим, що вона є не зниженням інтелекту й інших функцій психіки, як це буває при інших психічних захворюваннях, а їх первинним недорозвитком.* <https://buklib.net/books/31195/>

Ономасіологічні моделі з компонентом **френ**-характеризуються найбільшим різноматтям,

порівняно з іншими термінами-квазікомпонентами в психології.

Терміни з компонентом –**фобія** (**аблютофобія** – страх купання, прання або чищення, **агірофобія** (дромофобія) – страх вулиць, перетинати вулицю, **агорафобія** – страх простору, відкритих місць, площ, натовпів людей, ринків, **аграфобія** (**контрелтофобія**) – страх сексуальних домагань, **айлуорофобія** (**галеофобія**, **гатофобія**) – страх кішок, **айхмофобія** – страх гострих предметів **аквафобія** – страх води, **акрібофобія** – страх не зрозуміти прочитаний текст **акрофобія** – страх висоти, **алгофобія** – страх болю, **апекдиктофобія** (**апендицитофобія**) – нав'язливий страх апендициту, **аллодоксофобія** – страх перед думкою оточуючих, **амаксофобія** – нав'язливий страх перед поїздом або вже в процесі водіння колісного транспорту, **аміхофобія** – надмірний страх ушкодження шкіри, наприклад, подряпинами, **андрофобія** – страх чоловіків, **антофобія** – страх квітів, **антропофобія** – страх людей або компанії людей, форма соціальної фобії, **аніфобія** – страх бджіл, ос; окремий випадок зоофобії, **арахнофобія** – страх павуків; окремий випадок зоофобії, **астрафобія[en]** (**астрапофобія**, **бронтофобія**, **кераунофобія** або **тонітрофобія**) – страх грому та блискавок, **атіхіфобія** – страх зробити помилку, **аутофобія** – страх самотності, залишатися на самоті, **аерофобія** (**авіафобія**, **авіатофобія**) – страх польотів, **апейрофобія** – страх нескінченності, **батофобія** – страх глибини, пучини, **вермінофобія** – страх бактерій, мікробів, заразитися, **венустрофобія** – страх красивих жінок, **галеофобія**, **галітофобія** – страх неприємного запаху з рота, **гаптофобію** (**афефобія**, **гаффефобія**, **гафофобія**, **гапнофобія**, **гаптефобія**, **тіксофобія**) – страх дотику оточуючих людей, **гексакосіюгексаконтагексафобія** – страх числа 666, **гелеофобія** – страх сонця, сонячного світла, **гелотофобія** – страх виявитися об'єктом гумору, насмішок, **гемофобія** (**гематофобія**, **гемафобія**) – страх крові, **генофобія** – страх сексу, сексуальних контактів, **геронтофобія** (**гераскофобія**) – страх або ненависть до літніх людей або до власного старіння, **герпетофобія** – страх рептилій, плазунів, змій; окремий випадок зоофобія, **гетерофобія** – страх протилежної статі, **гефірофобія** – страх мостів, **гідрозофобія** – страх спитіти, **гідрофобія** – специфічний симптом, який виникає виключно у хворих на сказ, **гілофобія** (ксілофобія, ніктогілофобія, хілофобія) – страх лісу, заблукати в лісі, **гімнофобія** – страх наготи, **гінекофобія** (гінефобія, гінофобія) – страх жінок, **гіпенгіофобія** – страх взяти на себе відповідальність,

гіпнопомонстросескіпедалофобія – страх перед складними або довгими словами, **гіпнофобія** – страх коней; окремих випадок зоофобія, **глоссофобія** (пейрафобія) – страх публічного виступу, **гнозіофобія (епістемофобія)** – страх знання/пізнання, **гомофобія** – страх або ненависть до людей гомосексуальної орієнтації, **гравідофобія** – страх зустрічі з вагітною, вагітності, **граматофобія** – страх функціональної неграмотності, боятися бути осміяними в зв'язку з цим. **філофобія** – страх закохатися, **фобофобія (фобіофобія)** – страх фобій (страхів), появи симптомів страху, страх зазнати переляку, **хемофобія** – страх хімії, **хронофобія** – страх часу. Наприклад, **Фагофобія класифікується як специфічна фобія і відповідно до класифікації DSM-IV відноситься до категорії «інші фобії».** **Фагофобія може привести до страху їжі, недоїдання і втрати ваги.** <https://my.facebook.com/kolosimyi.kyiv/photos/a.204896803654844/972109250266925/?type=3>

Усього відомо майже 600 фобій, кількість яких постійно змінюється. Квазікомпозиції з коренем -фобія відносять до ономаціологічної моделі «каузатив + стан», корінь **-фобія** виконує функцію ономаціологічного базису стан.

3) Терміни, що містять компонент **-манія**: *Не потрібно забувати, що російська плутоманія в політиці формувалася і вихідцями з України. Я думаю, що їх частка в політиці достатньо велика. Джерело: Facebook Миколи Княжицького.* Слова з терміноелементом **-манія** зустрічаються набагато рідше, ніж зі словотвірним конструктом **-фобія**, їх нараховується близько 280, але їх кількість постійно змінюється (**клептоманія** – бажання красти без економічних мотивів), **оніоманія** – бажання постійно купувати нові речі, **сквандерманія** – потяг постійно витратити гроші, **плутоманія** – ненормальне бажання стати багатим, **крезоманія** – бажання стати багатим за будь-яку ціну, **потікоманія** – потяг до імітації фарфору, **дороманія** – бажання дарувати подарунки, **дораманія** – ненормальний інтерес до хутра, **бібліоманія** – потяг до книг, **бібліоклептоманія** – клептоманія по відношенню до книг, **гефіроманія** – бажання переходити через мости, **графоманія** – бажання постійно щось писати, **метроманія** – манія писати вірші, **логоманія (або логомономанія)**, **вербоманія** – надмірна балакучість, **Геленоманія** – намагання усюди використовувати складні слова грецького та латинського походження, **агораманія** – бажання вийти на відкритий простір, **айлюроманія** – потяг до котів, **антоманія** – зацікнення на квітах, **киноманія** – надмірне захоплення собаками, **нім-**

фоманія – у жінок надмірний потяг до сексу, **наркоманія** – залежність від наркотичних речовин, **дипсоманія** – алкоголізм, **метоманія** – бажання змішувати алкогольні напої з метою отримання коктейлів, **тромоманія** – delirium tremens, біла гарячка, **потоманія** – патологічне бажання пити, **еноманія** – нездорова цікавість до вина, **фагоманія** – потяг постійно їсти, **меломанія** – потяг до музики, **гоміцидоманія (або дакноманія)** – потяг вбивати, **аблютоманія** – бажання постійно митися, **мізоманія** – ненависть до всього.

Квазікомпозиції з коренем **-манія** відносять до ономаціологічної моделі «каузатив + стан», корінь **-фобія** виконує функцію ономаціологічного базису «стан». Кількість слів з компонентом -манія поступається кількості лексем з компонентом **-фобія**.

Досить продуктивним є терміноелемент **-філія** у постпозиції зі значенням «кохання». У пре-позиції цей корінь використовується у словах **філологія, філософія**. Іноді словотвірний конструкт **-філія** використовується як антонім до словотвірного форманту **-фобія**, наприклад, **гемофобія** чи **гематофобія** (від дав.гр. αίμα – кров і φόβος – страх) – страх перед кровотечею, переливанням крові, кривавими ранами, втратами крові чи кров'яним тиском. Протилежною фобією є **гематофілія** – сексуальне збудження від крові. https://dbpedia.org/page/Blood_phobia

Необхідно зазначити, що існує схожий медичний термін – **гемофілія** (рідкісне спадкове захворювання, при якому порушена коагуляція, або згортання крові). *Поширеність гемофілії у різних країнах світу, у тому числі в Україні, є приблизно однаковою – становить 24,5 випадку гемофілії А на 100 тис. новонароджених хлопчиків, а гемофілії В – майже в 5 разів менше. Загалом у світі нараховується близько 418 тис. хворих на тяжку форму гемофілії А та В.* <https://health-ua.com/article/65639-gemoflya-vukran-problemi-dosyagnennya-taperspektivi>

У медичній термінології є ще декілька термінів, в яких компонент **-філія** використовується на позначення фізичної, а не психіатричної вади (**тромбофілія, спазмофілія**): *Вагітність для жіночого організму становить певний іспит на наявність «прихованої» тромбофілії. У цей період фізіологічно формується стан підвищеного згортання крові.* <https://reprolife.ua/uk/komu-i-chomu-potribno-viznachati-geni-trombofilii/>

Приступ спазмофілії характеризується спазмом та симетричними тонічними судомами м'язів рук («рука акушера»), потім передпліч та плечей, обличчя (спазм повік, «риб'я-

чий рот»), грудної клітки і нижніх кінцівок («кінська стопа»), зі збереженою свідомістю. <https://empendiu1930-m.com/ua/chapter/B27>. П.19.1.6.1.

Окрім цього можна також говорити про розвиток полісемії у словах з конструктором **–філія**, наприклад, лексема **ліпофілія** має два значення: 1) затримання та накопичення жиру підшкірною жировою клітковиною: *Гідрофілія може переважати ліпофілію і навпаки. Таким чином, для кожної молекули поверхнево-активної речовини ми можемо визначити HLB (гідрофільний ліпофільний баланс) за шкалою від 1 до 20.*

<https://shudnenny.koshachek.com/articles/poverhnevoaktivni-rechovini-neobhidni-ale-chasto.html>

2) сексуальний потяг до повних людей: *У 1930-х роках припущення німецьких лікарів фон Бергмана та Баера про ліпофілію визнали в Європі. Протягом десяти років люди спеціально набирали вагу, щоб подобатися протилежній статі. І чим повнішою була людина, тим більше вона подобалася оточуючим.* <https://ua.ukrloves.ru/9145-lipofilija-abo-jak-osjagnuti-neosjzhne-shhe-odin.html>

Традиційно конструктор **–філія** використовується у значенні «протиприродній потяг, збочення»: *Протягом XVIII століття зафіксовано ще дві справи про зоофілію. Перша відбулася у 1717 року, коли інший жовнір був звинувачений міщанами у протиприродному зв'язку з худобою.* <https://www.hroniky.com/articles/view/167-seksualni-liuboshchi-z-tvarynamy-na-volyni-khviii-stolittia-vrazhaie>.

Існує близько 100 різних термінів з терміноелементом **–філія** (*айлурофілія* – сексуальний потяг і прихильність до кішок; *акарофілія* – сексуальне задоволення, що отримується від лоскотання чи чесання; *аквафілія* – збудження від води та/або водного простору, у тому числі, від ванн та басейнів; *акомофілія* – сексуальний потяг до оголеності (у тому числі, і до оголе-

них геніталій); *акротомофілія* – пристрасть до ампутації та/або сексуальний потяг до людей з ампутуваними кінцівками; *акустикофілія* – сексуальне збудження від конкретних звуків; *амаурофілія* – сексуальне збудження, яке зазнає людина при занятті сексом у повній темряві або з пов'язкою на очах; *андроміметофілія* – потяг до жінок, які одягнені як чоловіки і наслідують їх, а також до транссексуалів; *анодисофілія* – рідко вживаний термін ексгібіціонізму, бажання роздягнутися в публічному місці; *асфіксіофілія* – сексуальний потяг до задухи; також є формою гри із контролем дихання; включає ауторотичне удушення; *аутоабасіофілія* – бажання бути кульгавим або калікою; *аутогінефілія* – сексуальне сприйняття себе як жінки; *біастофілія* – сексуальне задоволення від згвалтування, причому не важливо в якій ролі; *вомерофілія* або *еметофілія* – сексуальне збудження, пов'язане з блювотними масами; *ворорефілія* – сексуальне бажання бути з'їденим та/або самому з'їсти іншу людину чи істоту; *геронтофілія* – сексуальний потяг до людей похилого віку; *гібристофілія* – сексуальне задоволення від близькості зі злочинцями, що особливо вчинили тяжкі злочини).

Отже, найпоширенішим терміноелементом грецького походження у психології є **–фобія**, найменш продуктивним **–френ**. Найпоширеніша ономасіологічна модель – «каузатив + стан». Необхідно зазначити, що число лексем з цими компонентами не є сталим, постійно з'являються нові реалії дійсності, тому сьогодні вже можна говорити про *інтернет-манію*, *інстаграм-манію*, *тік-токманію*, ці терміни не просто зустрічаються в медіатекстах, а поступово стають частини термінологічного апарату науки психології. Перспектива подальших розвідок полягає у ретельному ономасіологічному аналізі існуючих термінів психології та дослідженні новоутворень, які поступово збагачують та розширюють існуючий термінологічний апарат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Литвиненко Н. П., Місник Н. В. *Тлумачний словник медичних термінів*. Київ – Ірпінь, ВТФ «Перун», 2010.
2. Місник Н. В. Термін як основний структурний елемент фахової мови. *Українська термінологія і сучасність*. Київ : КНЕУ, 2003. Вип. V. С. 155–157.
3. Нечаїв С. П. Деякі проблеми української медичної термінології. *Українська термінологія і сучасність*. Київ : КНЕУ, 2007. Вип. VII. С. 333.
4. Таран З. О. Місце греко-латинських запозичень в українській медичній термінології. *Українська термінологія і сучасність*. Київ : НАН України, 1997. С. 93–95.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СКОРОЧЕНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

SOME ASPECTS OF THE RESEARCH OF ABBREVIATED TERMINOLOGICAL UNITS IN THE ECONOMIC SPHERE

Шелепкова І.М.,

orcid.org/0000-0001-9431-4868

*старший викладач кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця*

Інтерес до терміна та економічної термінології став однією з прикмет сучасної дійсності. Про це, зокрема, свідчить той факт, що економічна тематика посідає важливе місце не тільки під час ділової комунікації, але і в повсякденному житті пересічної людини.

Вивчення проблем термінології, визначення її місця у структурі мови є одним із актуальних завдань сучасної науки. Термінологія кожної окремої галузі засвідчує її досягнення на певному етапі історії народу і відображає перспективи подальшого розвитку.

Необхідність подальшого детального вивчення термінології української мови зумовлено, з одного боку, активним розвитком української термінології, що в повному обсязі ще не досліджено, а з іншого – потребою багатоаспектного вивчення всіх складників системи української мови, виявлення особливостей їх структури і функціонування, закономірностей їх взаємозв'язків.

Серед пріоритетних проблем сучасної української лінгвістики вбачається проблема економічної термінології. Сьогодні з'являються численні актуальні видання з економіки, менеджменту і маркетингу, лізингу і консалтингу і аудиту. У цих умовах не могло не виникнути підвищеної уваги до того, що активно формується економічною терміносистемою, що обумовлює, як нам здається, актуальність вибраної теми.

Слід зазначити, що економічні проблеми розглядаються і аналізуються не тільки у виданнях, розрахованих на фахівців, але і у виданнях, орієнтованих на масового читача, що і спричинило широке використання економічної термінології поза професійної сфери. Отже, можна говорити про процес актуалізації економічної термінології в сучасній українській мові, а тому метою дослідження є системний аспект економічної термінології із більш детальним аналізом закономірностей скорочень термінологічних одиниць в економічній сфері.

У зв'язку з означеним можна визначити й основну проблематику такого дослідження: установлення основних чинників, що сприяють змінам у термінології; з'ясування рівнів, на яких відбуваються найпомітніші зміни, а також проведення дослідження в галузі аббревіатурного словотвору в мові економістів та виведення єдиної класифікації скорочених термінологічних одиниць в економічній сфері.

Ключові слова: термін, термінологія, економічна термінологія, економічна сфер, аббревіатури, скорочення, термінологічні одиниці.

Interest in the term and economic terminology has become one of the signs of modern reality. This, in particular, is evidenced by the fact that economic topics occupy an important place not only during business communication, but also in the everyday life of an average person.

Studying the problems of terminology, determining its place in the structure of language is one of the urgent tasks of modern science. The terminology of each individual field attests to its achievements at a certain stage of the nation's history and reflects the prospects for further development.

The need for further detailed study of the terminology of the Ukrainian language is due, on the one hand, to the active development of Ukrainian terminology, which has not yet been fully explored, and on the other hand, to the need for a multi-faceted study of all components of the Ukrainian language system, to identify the peculiarities of their structure and functioning, and the regularities of their relationships.

Among the priority problems of modern Ukrainian linguistics is the problem of economic terminology. Today, numerous topical publications on economics, management and marketing, leasing and consulting and auditing appear. In these conditions, it was inevitable that increased attention should be paid to what is actively being formed by the economic term system, which determines, as it seems to us, the relevance of the chosen topic.

It should be noted that economic problems are considered and analyzed not only in publications aimed at specialists, but also in publications aimed at a mass reader, which caused the wide use of economic terminology outside the professional sphere. So, we can talk about the process of actualization of economic terminology in the modern Ukrainian language, and therefore the aim of the study is the systemic aspect of economic terminology with a more detailed analysis of the regularities of abbreviations of terminological units in the economic sphere.

In connection with the above, it is possible to define the main problems of such research: establishment of the main factors contributing to changes in terminology; clarifying the levels at which the most noticeable changes occur, as well as conducting research in the field of acronym word formation in the language of economists and deriving a unified classification of abbreviated terminological units in the economic sphere.

Key words: term, terminology, economic terminology, economic sphere, abbreviations, abbreviation, terminological units.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні особливого значення набуває аналіз економічних термінів, у тому числі й їх скорочень, тому що вони використовуються не лише у професійній галузі фахівцями економічної справи, але й у повсякденному житті пересічними людьми. Однак, незважаючи на те, що економічні терміни та їх скорочення дуже поширені, недостатньо вивченими залишаються багато аспектів.

Вивчення проблем термінології, визначення її місця у структурі мови є одним із актуальних завдань лінгвістичної науки. Термінологія кожної окремої галузі засвідчує її досягнення на певному етапі і відображає перспективи подальшого розвитку.

Слово «термін» прийшло до нас ще з античних часів. У латинській мові означало межу або рубіж. Сьогодні терміном називають: 1) деякі групи лексики та діалектології; 2) групи лексики, пов'язані з професією людей, крім науки та техніки; 3) спеціальну лексику промислів та ремесел; 4) спеціальну лексику науки, техніки, сільськогосподарства; 5) наукові терміни (тобто власне терміни) тощо.

Тож багатозначність і неоднозначність призводить до плутанини й неоднозначності у трактуванні поняття «термін».

Мовознавці зазначають, що провести чітку межу між термінологією і загальноповживаною лексикою досить складно: між ними розміщена так звана перехідна зона, де відбувається активна взаємодія між термінами й нетермінами.

Результатом таких взаємодій стають системні переходи лексики з одних сфер в інші: загальноповживані слова переходять до сфери термінології (термінологізація), а терміни – до загальноповживаної лексики (детермінологізація).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зазначимо, що термінологія вже давно стала об'єктом дослідження як зарубіжних (Ойген Вюстерн, Віктор Виноградов, Дмитро Лотте, Микола Баскаков, Олена Земська, Валерій Даниленко [1], Олександр Реформатський [4], Олександра Суперанська [5]), так і українських (Ірина Кочан [2], Таміла Панько [3], Любов Струганець) дослідників.

Підсумовуючи погляди дослідників, виділимо такі ознаки терміна:

1) термін однозначний (Р. Будагов, Т. Секунда), має тенденцію до однозначності (В. Даниленко, Л. Кутіна), однозначний у межах певної термінологічної системи (О. Реформатський, Т. Панько);

2) термін точний та байдужий до контексту (Т. Секунда, О. Толикіна);

3) значення терміна дорівнює поняттю в обсязі пізнаного (О. Вюстер);

4) термін стилістично нейтральний (О. Реформатський);

5) термін системний. Однак системність терміна розуміють по-різному. Одні автори вбачають у ній класифікаційну сутність (І. Ковалик, В. Даниленко), інші вважають, що термінові властива системність словотвірна (Л. Канделаки, Л. Лагутіна). На думку третіх, системність терміна є подвійною: як елемента терміносистеми і як елемента системи мовної (О. Реформатський, Т. Панько);

6) наявність у терміна чіткої дефініції (майже усі дослідники);

7) у терміна не повинно бути синонімів чи омонімів (у межах однієї терміносистеми). Із працями В. Даниленка [1] у літературу увійшла протилежна точка зору, згідно з якою синонімія в термінології розглядається як природний вияв законів розвитку літературної мови;

8) у багатьох термінологічних дослідженнях суттєвою ознакою терміна була його короткість (стислість) у плані вираження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз проблеми утворення та функціонування скорочених мовних одиниць в українській та англійській мовах економістів можливий за максимального залучення до дослідження низки дисциплін, що перебувають на межі вивчення лінгвістичних проблем.

У статті розглянуто роботи в галузі термінології та терміносистеми для позначення низки характеристик, яким повинні відповідати терміни і які будуть використані для аналізу, а саме: економічні терміни та їх скорочені деривати.

Скорочення мовних одиниць як складний багатоконпонентний процес є цікавим для лінгвістів з давніх-давен, проте вивчення цього питання має деякі труднощі, пов'язані з визначенням поняття «скорочення» і розмежуванням його з поняттям «аббревіатура».

Постановка завдання. На сьогодні є актуальним визначення підходу до класифікації аббревіатур. Досі немає єдиної точки зору стосовно цієї проблеми, однак у роботі ми розберемо основні теоретичні концепції та погляди у цьому питанні для проведення дослідження в галузі аббревіатурного словотвору в мові економістів та виведення єдиної класифікації скорочених термінологічних одиниць в економічній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Терміни, як правило, є чіткими та лаконічними елементами мови. Зазвичай, вони чітко і однозначно називають предмет або явище економічної дійсності. Однак існує чимало досить складних найменувань (різних угод, міжнародних організацій, методик економічного аналізу тощо), до складу яких входить чотири-п'ять і більше компонентів. У зв'язку з цим у економічній термінології спостерігається тенденція до скорочення повних найменувань.

Якщо аббревіація, наприклад, у військовій термінології пов'язана з прагненням зашифрувати інформацію, а скорочення в мовах програмування кодують і структурують дані, то тенденція до скорочення в економічній термінології пов'язана, переважно, з темпом розвитку економіки і прагненням до скорочення тимчасових витрат та економії мовних засобів. Щодо утворення економічних термінів спостерігається тенденція до багатокомпонентності.

В економічній сфері термін утворюється мотивовано, тобто спочатку виникає деяке спеціальне поняття, а потім знак для його позначення. Варто зазначити, що сучасна світова економіка розвивається особливо динамічно: з'являються нові винаходи, виникають раніше не вивчені економічні процеси та явища, утворюються різні напрямки економічного знання, що вимагають їхньої номінації.

Отже, економічна термінологія динамічно розвивається і постійно оновлюється, а тому не можна стверджувати, що терміносистема економіки стала.

Але це не означає, що економічні терміни постійно змінюються і не мають внутрішньої системи, але це означає, що економічна терміносистема регулярно оновлюється (додаються нові терміни, вводяться нові поняття, регулюється і семантична структура).

Економічні відносини, що інтенсивно розвиваються, неодмінно спричиняють і зміну у мовній поведінці в діловій комунікації. Отже, економічна термінологія – це своєрідна система, яка потребує пильного спостереження та всебічного аналізу.

Тенденція до скорочення термінів, зокрема економічних, була і залишається однією з найважливіших рис як української, так і англійської мови. Дедалі більше слів утворюються шляхом скорочення. При цьому гостро постає питання про розмежування понять «скорочення» та «аббревіатура».

Розглянемо підходи до цієї проблеми, де значний інтерес становлять роботи американських лінгвістів. Вчені спочатку сконцентрували осо-

бливу увагу на зростаючій кількості скорочень, окремі коментарі починають з'являтися у лінгвістичних книгах та статтях, але скорочення не отримали належної уваги.

Так Адам Маккай [Makkaï] стверджував, що процес словотвору, результатом якого є скорочення, відбувається у межах стратифікаційного корпусу. А також вчений говорив про світову тенденцію до скорочень, наводячи численні іншомовні приклади у межах теоретичного опису, але при цьому не було чіткого розмежування понять «скорочення» та «аббревіатура».

Американський мовознавець, лексикограф, автор Американського словника англійської мови Ной Вебстер ще в 1850 пропонує ввести три види «аббревіатур», прикладами яких можуть бути такі типи утворень:

1) *Gen.* < «Genesis», 2) *USA*, 3) *\$* < «dollar».

Подібні скорочення можна було б описати так:

1) *усічення*, 2) *ініціальне скорочення*, 3) *графічне скорочення*.

Але придуманий дослідниками Лабораторії Белла термін «акронім», вперше опублікований у лютому 1943 року в американському журналі «Нотатки та питання» і зафіксований словниками у 1947 році, викликав термінологічну плутанину. Так з'явилися три точки зору:

1) аббревіатура і акроніми – це різні категорії (Ной Вебстер);

2) аббревіатура – це підклас акронімів (Леонард Блумфільд);

3) акроніми – це підклас аббревіатур (Отто Есперсен).

Дж. Алджо [Algeo] у своїх дослідницьких роботах послідовно вдосконалив поділ, запропонувавши п'ять класифікаційних елементів, що охоплюють увесь лексикон: запозичення, скорочення, складені скорочення (афіксація і з'єднання), словоскладання та зміщення (виділення частини).

Було запропоновано такі три типи скорочень: «акроніми» (термін для аббревіатур та акронімів), *бек-утворення* та *усічення* (зі словоскладаннями, що визначаються як складання кількох усічень).

Деякі дослідників вважали, що:

– аббревіатура: загальний термін для усічень;

– акроніми: охоплюють акроніми та ініціальні аббревіатури;

– словоскладання: складання одного слова з іншим.

Варто зазначити, що більшість учених, які вважають поняття «скорочення» та «аббревіатура» синонімами, називають поняття «аббревіатура» запозиченням, яке при цьому має таке ж смислове навантаження, як поняття «скорочення».

Однак ряд лінгвістів вважають за необхідне розмежувати ці поняття, пропонуючи вважати абрєвіатурами такі типи скорочень, які утворені усіченням певної морфєми або утворені з ініціальних літер терміносполучень. Однак різні словесні усічення (еліпсис) пропонується вважати скороченнями.

У такому підході не зрозумілі підстави виділення відмінностей скорочення та абрєвіатури, що може створити плутанину у їхній класифікації.

І якщо вважати скороченням тільки словесні усічення, тоді незрозуміло куди можна віднести змішані, гібридні способи утворення скорочень, якщо за критерієм у такому науковому підході такий тип скорочення можна віднести і до одного, і до іншого виду.

Важливою особливістю скорочень є їх стійкість у мові. Скорочення – це метод деривації, тобто утворення нового слова, тому скорочення має статус слова. При цьому воно може вживатися в різних синтаксичних конструкціях, виконувати різні синтаксичні функції, а також оформлятися за морфологічними законами конкретної мови, а саме: набувати форму множини, змінюватися за відмінками, використовувати засоби транслітерації:

– *НАТО* (NATO – North Atlantic Treaty Organization – з англ. Північно-атлантична договірна організація); *НАТО повідомило* – середній рід (набуто за зовнішньою подібністю до іменників середнього роду);

– *ЮНЕСКО* (UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization);

– *ОПЕК* (OPEC – The Organization of the Petroleum Exporting Countries);

– *ЄЕС* – Європейська економічна спільнота, або Європейське економічне співтовариство (EEC – European Economic Community).

Якщо йдеться про скорочення термінів, то такі стійкі мовні одиниці зрозумілі у своєму термінологічному полі, не вимагають розшифрування, мають чітке визначення. Що не можна сказати про так звані авторські скорочення, які без пояснення неможливо правильно і безпомилково використовувати. Це насамперед стосується термінологічних скорочень, що мають статус слова.

Одним із найважливіших аспектів дослідження скорочених одиниць є визначення причин їхнього утворення. У цьому питанні також немає єдиної думки вчених-дослідників, проте можна виділити деякі аспекти.

Однією з ймовірних причин утворення скорочень мовних одиниць є принцип економії мовних

засобів, за яким відбувається скорочення звучання слова або словосполучення.

Французький лінгвіст Андре Мартіне вважав економію зусиль (або закон економії зусиль) головним чинником еволюції мови, яка і лежить в її основі.

Аналізуючи мову та особливості її розвитку, зазначимо, що низка корпоративних об'єднань з метою економії часу і сил скорочують терміни, які вони використовують, а ті, в свою чергу, стають при цьому загальноживаними.

Як приклад, скорочення термінів у галузі комп'ютерних технологій:

IT (IT – information technology).

Унаслідок появи та розширення мережі інтернет виникло таке явище, як віртуальне спілкування.

На просторах цієї мережі утворюються різні групи за інтересами, члени яких спілкуються на теми, що їх цікавлять, для отримання нових знань, передачі досвіду, реалізації всіляких опитувань, вивчення практичної сторони важливих теоретичних знань тощо.

Безліч робіт, присвячених дослідженню особливостей організації спілкування в мережі інтернет, вказують на факт значного прагнення до скорочень. Економія зусиль при наборі тексту за допомогою електронних пристроїв, економія часу, витраченого на письмову фіксацію думки, зумовлює тенденцію до скорочення мовних одиниць на письмі.

Будь-який форум, тематичний чат, група за інтересами в соціальних мережах мають свої скорочення, а найчастіше і цілий список скорочень, що використовуються:

– виконавчий директор (CEO – Chief Executive Officer);

– фінансовий директор (CFO – Chief Financial Officer);

– директор з маркетингу (CMO – Chief Marketing Officer);

– сертифікований фахівець у галузі фінансового обліку (CPA – Certified Public Accountant);

– рахунок (ACCT – Account);

– фактична вартість (ACV – Actual Cash Value);

– собівартість реалізованої продукції (COGS – Cost of Goods Sold);

– валовий прибуток (GP – Gross Profit);

– прибутки і збитки (P & L – Profit and Loss);

– готівкою при отриманні (COD – Cash on Delivery);

– стратегічний план (SP – Strategic Plan).

Низка вчених-лінгвістів все ж таки називають найважливішими причинами утворення

скорочень – власне мовні, до яких належать мовні традиції конкретних мов, спільність цих традицій, контекст утворення скорочень (скорочень в одному термінологічному полі), зрозумілість правил їх утворення, частота вживання окремих слів, які можна скоротити і вживати в мові без складнощів перекладу.

Розглянемо деякі підходи різних авторів до типологізації способів скорочень термінів та терміносполучень. Варто зазначити, що єдиної точки зору немає. Кожна класифікація має свої особливості і може доповнюватися іншими, раніше не виявленими способами утворення скорочених елементів.

Автори роботи «Сучасна українська літературна мова» за редакцією Марії Яківни Плющ розрізняють три типи аббревіатур:

1. Складовий тип – це складноскорочені слова, утворені усіченням основ кількох слів.

2. Змішаний тип – це складноскорочені слова, утворені поєднанням усіченої початкової основи (одного чи двох) з цілим словом.

3. Ініціальний тип – це утворення складноскорочених слів від початкових звуків чи букв. Тобто ініціальний тип автори поділяють на підтипи: звуковий та буквений.

Звуковий підтип складають слова, утворені поєднанням початкових звуків слів. Особливість слів звукового типу та, що вони читаються як звичайне слово:

ЄЕС – Європейська економічна спільнота (ЕЕС – European Economic Community).

Буквений підтип складають слова, утворені від назв початкових букв слів (слово вимовляється за назвами букв):

СП – еСПе – стратегічний план (SP – Strategic Plan).

Деякі вчені виділяють такі способи скорочення слів:

- 1) ініціальний спосіб утворення скорочень;
- 2) морфемний спосіб утворення скорочень;
- 3) гібридний (що поєднує в собі ознаки попередніх двох) спосіб утворення скорочень.

Ініціальний спосіб – найпоширеніший спосіб утворення скорочень, при якому повна генеративна одиниця скорочується у своїй формі до перших ініціалів (літер або звуків), які поєднуються в єдине слово (вони можуть вимовлятися окремими буквами, так і єдиним словом, утвореним в результаті поєднання ініціалів вихідного словосполучення).

Морфемний спосіб утворення аббревіатур – це процес скорочення слова або словосполучення до окремої морфеми або морфем, які є основою для появи нової мовної одиниці, семантично обумовленої основою, від якої вона утворена.

Інші вчені, розглядаючи мовні скорочення, виділяють чотири типи.

Перший тип – літерні скорочення. Це такий тип скорочень, у якому відбувається складання ініціальних букв елементів складних терміноутворень. Автор сюди не відносить додавання кількох скорочених основ, а лише ініціальні скорочення, що становлять додавання перших ініціалів елементів словосполучення, що є основою для скорочення.

Другий тип – це складові скорочення. Тут утворення скорочень відбувається при додаванні початкових складів (або перших букв) елементів терміносполучення. Такі аббревіатури вимовляються як єдине слово.

Третій тип скорочень – буквено-звукові скорочення. Це такий тип скорочень, коли поєднуються перші чи кінцеві елементи терміносполучення. Сюди належать такі процеси, під час яких для зручності вимови або з метою мовної економії стягується ряд приголосних звуків.

Четвертий тип скорочень – усічення. Це такий спосіб аббревіації, при якому відбувається поєднання кількох усічених основ в єдине слово.

Детальну класифікацію аббревіатур наведено в роботі «Лексика і фразеологія» за редакцією Івана Білодіда [6, с. 252]:

1. Складноскорочені слова, утворені з початкового складу (або початкових складів) першого компонента й цілого другого компонента словосполучення.

2. Складноскорочені слова, утворені з початкових частин двох або кількох компонентів синтаксичного словосполучення.

3. Складноскорочені слова, утворені з початкової частини першого компонента (або перших компонентів) словосполучення і початкової або кінцевої частини другого компонента, в якому середню частину пропущено.

4. Літерні аббревіатури – такі, які утворено з назв початкових букв компонентів синтаксичного словосполучення.

5. Звукові аббревіатури – такі, які утворено з початкових звуків слів повної назви.

6. Звукові аббревіатури, складовою частиною яких є звуки і цифри.

7. Складноскорочені слова, утворені з початкової частини першого компонента і звукової аббревіатури інших компонентів синтаксичного словосполучення.

8. Складноскорочені слова, утворені з літерної аббревіатури кількох перших компонентів і початкової частини останнього компонента синтаксичного словосполучення.

9. Складноскорочені слова, утворені з літерних абревіатур першого і третього компонентів і початкового складу другого компонента синтаксичного словосполучення.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, розглянуті точки зору на процес абревіації дозволяють зробити висновок про те, що скорочення як мовне явище є складним багаторівневим процесом.

Як і в багатьох інших мовних явищах тут зустрічаються винятки. Цим утруднюється і вибір критерію щодо класифікації скорочених одиниць і, відповідно, складання самої цієї класифікації.

Розглянуті раніше підходи до проблематики класифікації абревіатур практично не враховують такі явища, як уніфікація термінів та скорочень термінів унаслідок глобалізації світових відносин, явища запозичення не лише повних термінів, а й скорочених їх структур.

Особливості словотвору та процеси, що відбуваються в результаті мовних контактів, досліджувало багато вчених, проте істотних результатів щодо процесу запозичення скорочених мовних одиниць не виявлено.

Універсальні правила, а також низка специфічних рис, притаманних процесу абревіації, разом із явищем запозичення мовних одиниць безпосередньо впливають на структурні особливості запозичення іншомовних скорочених мовних одиниць, які не отримали належного теоретичного опису і не враховуються в класифікації скорочених дериватів, але є важливою рисою багатьох терміносистем.

Жодна класифікація не може мати універсальний характер, тому що на прикладі окремих терміносистем з її особливостями можуть виявлятися та доповнюватися раніше не описані способи скорочень (точніше їх типи та підтипи).

Важливу роль відіграє також зібраний матеріал, на основі якого проводиться структурування скорочень за способом їхнього утворення, виникнення нових мовних тенденцій, що впливають на утворення мовних одиниць.

Отже, класифікація абревіатур є досить складним процесом, що вимагає враховувати вплив багатьох чинників і становить значний дослідницький інтерес у межах вивчення найважливіших мовних явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Даниленко В. П. Русская терминология : опыт лингвистического описания. М. : Наука, 1977. 246 с.
2. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Л. : Вид-ий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. 520 с.
3. Панько Т. І. Від терміна до системи. Львів : Вища школа. Вид-во при Львівському університеті, 1979. 146 с.
4. Реформатский А. А. Введение в языковедение. М. : Просвещение, 1967. 544 с.
5. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология : вопросы теории. М., 2012. 248 с.
6. Сучасна українська літературна мова. / За ред. І. К. Білодіда. Кн. 5. Лексика і фразеологія. К. : Наук. думка, 1973. 439 с.

EXPRESSION OF NEGATION BY GRAMMATICAL AND LEXICAL MEANS

ВИРАЗ ЗАПЕРЕЧЕННЯ ГРАМАТИЧНИМИ І ЛЕКСИЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Shirnova A.I.,

orcid.org/0000-0002-1178-9524

Lecturer

Azerbaijan University of Languages

In almost all languages of the world, the constituents of different language levels are gathered together to create a binary encounter of affirmation, that is, to realize negation, which is considered one of the universal categories. In this article the use of lexical units and grammatical units in the formation of existence (affirmation) and non-existence (negation) relations is discussed. Various examples from the Azerbaijani and English languages were also presented in the article.

It is noted in the linguistic literature that constructs of almost all language levels are collected in the field of negation – morphological means, lexical, syntactic means, as well as derivatives of negation. In this article, we will try to study them in a context based on the factual materials of both languages we are comparing, because when a position, a problem is used or not studied in context, this idea remains weather-dependent, but the context reveals its semantics through cognition. At this time, communication takes place, the intention of the one who puts forward this idea is understood, and at the same time it becomes an indicator of the means by which negation, functional and semantic, is expressed

Speaking about affirmation-negation, looking at what is written in the academic edition of the Azerbaijani language, we see that the meaning of the statement is given to verbs only by the semantics of the word. For example, a high-speed train was moving towards the city, leaving villages and towns behind. Verbs use negation suffixes to denote the expression of the meaning of negation.

In both languages, sometimes negation is expressed by an ordinary word – a corrective word, and sometimes the reverse process of grammatical negation, syntactic negation and even phraseological conjugation can be observed in languages where we are attracted to both comparisons.

Key words: negation indicators, negation in verbs, grammatical negation, communication, transitional parts.

Майже у всіх мовах світу складові різних мовних рівнів збираються разом, щоб створити бінарну зустріч твердження, тобто реалізувати заперечення, яке вважається однією з універсальних категорій. У даній статті обговорюється використання лексичних і граматичних одиниць при формуванні відносин існування (твердження) і неіснування (заперечення). У статті також були представлені різні приклади з азербайджанської та англійської мов.

У лінгвістичній літературі наголошується, що в області заперечення зібрані конструкції практично всіх мовних рівнів – морфологічні засоби, лексичні, синтаксичні засоби, а також похідні від заперечення. У цій роботі ми спробуємо вивчити їх у контексті, заснованому на фактичних матеріалах обох мов, які ми порівнюємо, оскільки коли позиція, проблема використовується або не вивчається в контексті, ця ідея залишається залежною від погоди, але контекст розкриває її семантику через пізнання. У цей час відбувається комунікація, розуміється намір того, хто висуває цю ідею, і в той же час це стає показником засобів, за допомогою яких виражається заперечення, функціональне і семантичне

Говорячи про твердження-заперечення, дивлячись на те, що написано в академічному виданні азербайджанської мови, ми бачимо, що значення твердження надається дієсловом тільки семантикою слова. Наприклад, швидкісний поїзд рухався в бік міста, залишаючи позаду села і селища. Дієслова використовують суфікси заперечення для позначення вираження значення заперечення.

В обох мовах іноді заперечення виражається звичайним словом-коригуючим словом, а іноді в мовах, де нас приваблюють обидва порівняння, можна спостерігати зворотний процес граматичного заперечення, синтаксичного заперечення і навіть фразеологічного відмінювання.

Ключові слова: показники заперечення, заперечення в дієсловах, граматичне заперечення, комунікація, перехідні частини.

The problem statement. Since the Azerbaijani language is a suffix language, the negation of the verb, as already mentioned, is corrected with the help of a suffix, but in comparative English this question is somewhat different. However, in English there are prefixes denoting negation, which, in addition to negating the verb, have the ability to negate adjectives: *like-dislike*, *kind-unkind*, *happy-unhappy*, *appear-disappear*, etc.

S. Abdullayev emphasizes that the features of the functional-semantic field of negation, micro-

and macro-fields, transitional parts, as well as inter-level relations of expression are involved, indicators representing syntactic, lexico-syntactic, lexical, morphological, lexico-semantic and word-formation levels are accumulated [1, p. 33].

The main purpose of the article – to show that negative pronouns create negation by performing various functions in context.

The main material. Depending on whether the time suffixes begin after the negation suffixes with a vowel or consonant, the softness and hardness of

the preceding vowel, the forms of the negation suffixes –m,- ma/-ma are processed [3, p. 279].

When we talk about verbs, G. Kazimov emphasizes that each verb consists of signs of form and image, that is, an adjective verb, an infinitive verb, a command verb, a predicate, importance, desire, etc. the three positions before the suffixes of the solid are empty. This is the arrangement of the affective type and negative suffixes of the verb. Affectivity type, negation suffixes are processed in the order we specified, and when they are not processed, the positions remain empty... [2, s. 254].

Speaking about this issue, Bondarenko U.N. notes that the assertion and denial of a judgment, as a rule, are measured by semantic criteria, and true and false (not true) judgments differ in the size of the content by the denial of the referent, the presence/absence of a certain feature or subject. At the same time, the objective absence of something is reflected in the content of the judgment expressing negation -through relations (categories or predicate), difference is manifested, otherwise-being, non-existence, deprivation [4, p. 46].

It seems that the terms “negation” and “grammatical negation” were not accepted unambiguously by different linguists in different periods of time. It seems to us that researchers studying this language category, according to their conclusions, can be divided into two groups. The first direction of their research is the ideas and views of O. Espersin, Y. Vakernagel, A.A. Sukhareva, S.S. Machabeli, A.K. Kochetkov, etc., where their ideas are quite broad in terms of concepts and naturally reflect the lexical phenomenon (manifestation). For example, in English: *clever; intelligent-dull, stupid, unintelligent unskillful; beautiful-ugly, abominable; beauty-voliness, deformity*: Azərbaycan dilində: *gözəl- çirkin, düz-əyri, ağıllı-dəli, ağılsız; fəal-qeyri fəal, arrive-depart, leave, gəlmək-getmək*.

At the same time, you can create a negation syntactically: *to look at smb. with interest-to look at smb. without interest – maraqsız baxmaq, sadəcə baxmaq (mənasız-maraq olmadan)*. A similar case can be found in English in ordinary words: *to-gaze-to stare – maraqla, məhəbbətlə baxmaq, digərində isə sadəcə gözünü zilləyib baxmaq. He will come/He will not come. O gələcək/O gəlməyəcək*, etc.

Such cases can be found in both languages not only at the level of word combinations, but also at the level of phraseological combinations. For example: *to work oneself to the bone-belini düzəltmədən işləmək, dayanmadan işləmək: to loaf (obout), to become loafer- veyil-veyil gəlmək (gəzmək), veyillənmək-heç bir işlə məşğul olmamaq*. It seems to us that such an approach to negation can be called universal, since

on the one hand “being” – “non-being” is expressed through root words, and on the other - through word formation (it would be appropriate to highlight one aspect here).

Another aspect is that the category of negation (the other direction) finds its solution in linguistics in the formal-grammatical direction. In this opinion, we can mention Gulga, Shendels among Germanists, A.M. Peshkovsky, L.V. Zhiritsky, V.A. Trofimova, A.N. Gvozdeva and others among Russian linguists.

In comparison with the Azerbaijani language, English has a significant number of means of expressing negation, which are: grammatical way (not with a grammatical predicate), lexico-grammatical way (neither, never, no how, nowhere): with adverbs (neither, never, no how, nowhere), lexical way (with variants of prefixes *-un,-in, dis-, non-, mis-, less-, bir neçə feil – fail, lack*, etc.) are also implemented constructively and syntactically, or rather, through stabilized expressions (*ask me another! I wish I knew* and others).

Let's turn to a fragment of the text from English:

Nothing come of this incident at the time, for the truth is it did not seem conclusive enough to warrant any discussion. Only the atmosphere of distrust and ill-feeling was strengthened, precipitating every now and then little sprinklings of irritable conversation, enlivened by flashes of wrath. The matter of waukesha outing was merely a continuation of other things of the same nature [8, p.243].

– *Doktor Buel ilə söhbət hələlik heç bir nəticə verməmişdi, çünki M-S Herstvudun əri ilə söhbətə girişməsi üçün heç bir sübut, heç bir səbəb yox idi. Lakin inamsızlıq və qarşılıqlı ədavət mühiti getdikcə qatılaşır və arabir yüngül əsəbilik qasırgaları və qəzəb partlayışları doğururdu. Vokuşa kurortuna getmək məsələsi bu cür toqquşmaların uzun silsiləsinin yalnız bir həlqəsi idi.*

Another aspect is that in the version of this text translated into Azerbaijani, the words “heç bir” were used, meaning negation, and at the same time the predicate itself was used in negation, which is related to the structure of the Azerbaijani language. If the word “heç bir” had not been processed, a denial could have arisen, but this implied information would have been incomplete, the impact would have been insignificant, and if the predicate had not been refuted, it could not be about absolutely no information, and here it would be possible to directly express both “heç bir” and negative suffix -“ma” together performs a function, and the functional semantics becomes clear through cognition.

We believe that it will enrich the content if we give an example of a text fragment from fiction written in Azerbaijani.

– *I remember that the first condition for your chosen art is to be confident. If you cannot fulfill your function behind the wheel in time, with precision, then the other parts striving for “freedom” will not keep your word. Suppose that: you are walking face down, it is a road outside the city. If you are nabalad, suddenly a trick appears in front of you. The work does not end by trying to keep it straight, giving the chest to help so that it does not take the steering wheel by holding it tightly. You need to quickly reduce gas and change speed ...* [7, p. 64]

As you can see, in this fragment of the text, the person who wants to transmit information sets several conditions, and when these actions occur, he directly dictates to the person performing the action in the form of a sentence that, by fulfilling these conditions, the work is not over yet, that is, he denies his work and, indicating that he still needs should be done, ends the text.

In English, negative pronouns containing neither ... nor, no one, compound negative pronouns are nə ... nə də as well as their analog in the Azerbaijani language. In the case of “heçkim, heçkəs, heç nə, heç şey” in the Azerbaijani language there are negative pronouns, but in English there is simply nobody, nothing.

In the Azerbaijani language, sometimes the word “heç” is used in the singular and the predicate is negative.

– *I have no intention of getting married. My dream is to work and dress my mother like a lady. Let me not let it fall over the throne* [7, p. 159].

It seems that negative pronouns create negation by performing various functions in context. First of all, we are trying to explore the features of negation in context (at least at the level of a sentence, not necessarily at the level of a paragraph – as we have already given an example), using the means of expressing negation morphologically in both languages, and lexically by means of expression, because there is a fact that out of context we never we can talk neither about function nor about semantics. In fact, by grammatical means we mean both morphological means and syntactic means, and therefore the morphological means of expressing negation in the Azerbaijani language is the suffixes – *ma*, – *mə* – *siz*, – *sız*, – *suz*, – *süz* (these suffixes, as a rule), meaning the absence of an object or feature expressed by a word with which it ends, and the ending is – *li*, – *li*, – *lu*, – *lü* in the meaning of words ending in, it expresses the opposite meaning.

When we say morphological negation in English, we can first of all indicate that the negation particle “not” is combined with auxiliary verbs, as well as

with modal verbs, forming negation, and that prefixes expressing negation are added at the beginning of words.

V.N. Bondarenko emphasizes that quantitatively negation can be one, two or many. Such negation exists in gender and negative languages, for example, in the Baltic-Slavic, including Russian [7, p. 159]. The same can be said about the Azerbaijani language in many cases, but in English such a situation can be found in very few cases.

In the Azerbaijani language, first of all, negation is expressed by the words “yox”, “deyil” and the conjunctions *nə*, *nə də*. Negative conjunctions *nə*, *nə də* are used in verbs to create a negative meaning.

O. Jespersen notes that it is more convenient to repeat the negation in each appropriate case in order to give the whole sentence a negative tone. Because in this case it is easy to understand the idea. Here, both the speaker and the listener do not need mental strain. Stylistically, this is also correct [5, p. 385].

Nə siyasi, nə də dini çəkişmələr Dəli Domrulu düşündürmüşdü. Onun iç dünyası var idi: aran yaylaq, bir də evinin içi. Nə Ermənistandakı qırğından xəbəri var idi, nə də İran-Bizans çəkişməsindən. Soruşsaydılar, heç hansı padşahın dövründə yaşadığını deyə bilməzdi [6, s. 162].

It seems that in the passage of the text that we have cited from the original literature, negation is expressed in different ways, both lexico-grammatical way (nothing), grammatical way (not grammatical predicate), lexical way (ill-feeling, distrust), and elements expressing negation, that is, these actions express negation differently more than usual: “explosions of anger – whirlwind”, the denial of any action is both a manifestation and a denial of the normal. In each of these sentences, the predicate itself expresses negation, despite the fact that it is used in the statement.

In the fragment of the text that we give as an example from fiction, neither negative conjunctions were used in two sentences, but in the first sentence the predicate was used in negation and was expressed by the word “düşünmürdü”. Then an intermediate sentence is given in the transmitted information, followed by the predicate “var idi” in graphical form, although it is not used either again or again, but if we consider it both from the point of view of functional semantics and from the point of view of cognitive functions, we can see that in fact “var idi” as implicitly given in the semantics of “xəbəri yoxdur”, which is not a confirmation. And in the last sentence, in addition to using the word “heç”, the predicate is given in negation as “deyə bilməzdi”. We believe that the ideas put forward by O. Jespersen have found

their illustrative confirmation in these proposals, since the transmitted information has become fully understandable to the recipient.

Neither John nor Emma is at home.

Leave me a note in case I am not at home.

Only Joseph doesn't seem to care much whether I love him or not.

Conclusion. However, in the sentences of the English language, which we give as an example, we observe a slightly different case. In a sentence in which the conjunction “neither ... nor” is used, the sentence has a shade of negation, although the predicate is in the statement. In the second sentence, negation is expressed by an auxiliary verb (am + not), and

in the third sentence, negation is expressed through an auxiliary verb (does + not), since this is a complex sentence, on the one hand, negation is expressed through an auxiliary verb (does + not), and in the second half of the sentence only “not” is used, and in each case, the negative particle and the words perform their functions. We believe that their functional semantics become fully understandable only in the context and situation, and the transmitted information is understood by the recipient. If necessary, this information can be transferred to the third hearing.

Within the framework of the article, of course, it is impossible to cover all words expressing negation by grammatical and lexical means.

BIBLIOGRAPHY:

1. Abdullayev, S.A. Category of negation in modern German and Azerbaijani languages, Baku, Maarif, 1998. 279 p.
2. Karman Q. Grammar of the Azerbaijani language. Baku : Science and education, 2017. 942 p.
3. Modern Azerbaijani language. Morphology. Baku : Science-1980. Vol. II. 509 p.
4. Bondarenko V. N. Negation logico-grammatical category. M. : Nauka, 1983. 212 p.
5. Espersen O. Philosophy of Grammar. M., 1958.
6. Alibayov J. My maternal world. Baku : Writer, 1988. 703 p.
7. Afgan Bey Inal. Baku : Writer, 1989. 336 p.
8. Dreiser Th. Sister Carrie. Moscow, 1968. 593 p.

РОЗДІЛ 7

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'373.7=111=161.2(043.5)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.38>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ СТАНУ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

PROCEDURAL IDIOMS OF STATE WITH THE COMPONENT DENOTING INORGANIC MATTER IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Запухляк І.М.,

orcid.org/0000-0001-6998-7788

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії і практики перекладу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Стаття присвячена дослідженню семантичних особливостей процесуальних фразеологізмів стану з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. Матеріалом дослідження слугують 328 фразеологізмів англійської мови та 304 фразеологічних одиниць української мови, що мають у складі компонент на позначення неживої природи, дібрані методом суцільної вибірки з сучасних фразеологічних словників. Під час аналізу було використано такі методи як метод суцільної вибірки, методи аналізу та синтезу, описовий метод та також зіставний метод. Виділено і описано семантичні групи процесуальних фразеологізмів стану з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. З'ясовано, що переважна більшість семантичних груп є ізоморфними, лише одна семантична група англійської мови не представлена фразеологізмами української мови, які мають у складі компонент на позначення неживої природи. У результаті аналізу виявлено, що найчисленнішою семантичною групою процесуальних фразеологізмів стану з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах є група на позначення характеристики об'єкта, що може пояснюватися потребою носіїв мови точно та виразно описувати предмети, явища та події. Значна кількість аналізованих фразеологічних одиниць можуть бути використані для характеристики людини, що вчергове підкреслює антропоцентризм вживання фразеологізмів. Фразеологічні одиниці на позначення психо-емоційного стану та на позначення буття (життя та смерті) кількісно значно переважають англійські аналізовані вислови, що можна було б пояснити значно більшою схильністю представників української лінгвоспільноти актуалізувати страждання та пригнічений стан.

Ключові слова: фразеологізм, процесуальний фразеологізм, дієслівний фразеологізм, семантична група, ізоморфний, аломорфний.

The article dwells upon the semantic features of the procedural idioms of state with the component denoting inorganic matter in the English and Ukrainian languages. The topicality of the article is stipulated by insufficient attention of the scientists to the contrastive researches of the procedural idioms of state in English and Ukrainian. The aim of the article is to define the semantic features of the procedural idioms of state with the component denoting inorganic matter. 328 English and 304 Ukrainian procedural idioms with the inorganic matter component are in the focus of the article. The research resorts to such research methods: a continuous sampling method, methods of analysis and synthesis, as well as a descriptive method.

The results of the analysis show the existence of both isomorphic and allomorphic semantic groups, but the majority of the semantic groups is represented in both analyzed languages. The most numerous semantic group among the procedural idioms of state with the component denoting inorganic matter in the English and Ukrainian languages denotes some characteristic features of an object, phenomenon or an activity. It may be explained by the necessity of the speakers to characterize the objects vividly and precisely to help the addressee to understand the situation or phenomenon. Different components denoting inorganic matter are used in English and Ukrainian to describe the same features of the person, that may be explained by differences in the world perception and by different ideas of the object properties of the speakers. The idioms describing emotional states and death are more numerous in the Ukrainian language, that may prove that Ukrainians tend to describe their negative emotions more.

The numerous idioms under analysis can be used to describe a person. It may illustrate the anthropocentric features of the idioms.

Key words: idiom, procedural idiom, verbal idiom, structural model, isomorphic, allomorphic.

Постановка проблеми. Наукові розвідки, які присвячені фразеологізмам як особливим одиницям мови досі займають чільне місце у сучасних

лінгвістичних дослідженнях. Це можна було б пояснити значною увагою дослідників до уявлень людей про навколишній світ та їх культурних осо-

бливостей, які актуалізуються у фразеологічних одиницях значною мірою. Проте семантичні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах все ще є малодослідженими.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі зіставні лінгвістичні розвідки вже були присвячені процесуальним фразеологізмам з певними компонентами, створюючи ґрунтовну методологічну базу для подальших досліджень. Наприклад, В. М. Бойко та Л. Б. Давиденко присвячують своє дослідження вивченню процесуальних фразеологізмів (далі ПФО) у творах Марії Матіос [1], І. М. Запихляк звертає увагу на семантичні особливості процесуальних фразеологізмів дії з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах [2], Д. Є. Ігнатенко досліджує дієслівні фразеологізми на позначення інтенсивності дії та стану [3], Т. В. Тарануха присвячує розвідку семантиці та структурі дієслівних фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах. [4], А. М. Троцюк досліджує структурно-семантичні особливості дієслівних фразеологічних одиниць із соматичним компонентом "hand" [5]. До питання вивчення дієслів стану англійської мови зверталася, зокрема, Г. В. Дишлева [6].

Однак процесуальні фразеологізми стану з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах ще не були об'єктом окремої розвідки.

3. Мета статті – дослідити семантичні особливості процесуальних фразеологізмів стану з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.

Об'єктом дослідження є ПФО стану з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.

Предмет розвідки – семантичні особливості ПФО стану з компонентом на позначення неживої природи в українській мові та в англійській мовах.

Матеріалом дослідження слугують 632 ПФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах, дібрані методом суцільної вибірки з сучасних фразеологічних словників (328 фразеологізмів англійської мови та 304 фразеологізми української мови).

4. Виклад основного матеріалу дослідження. Словник української мови дає таке визначення: «нежива природа – це: а) неорганічний світ; б) навчальний предмет, змістом якого є елементарні відомості про неорганічний світ» [7, т. 8, с. 7]. Відповідно «неорганічний – який

не належить до живої природи; у якому відсутні життєві процеси» [7, т. 5, с. 349], а «природа – органічний і неорганічний світ у всій сукупності і зв'язках, що є об'єктом людської діяльності й пізнання, все те, що не створене діяльністю людини; буття, матерія [7, т. 8, с. 7].

Фразеологізми стану позначають певну процесуальну ознаку, за якої актнант не докладає зусиль задля досягнення певної мети, а пасивно взаємодіє з оточуючим світом. За твердженням Д. І. Ігнатенко фразеологізми стану актуалізують значення пасивності, неагетивності та статичності [3, с. 204]. Процесуальні фразеологізми стану української мови з компонентом на позначення неживої природи, нараховуючи 304 вирази (61,17% українських ПФО), кількісно перевершують ПФО дії, що, можливо, пояснюється тим, що в уявленні українців об'єкти неживої природи, такі як гори, камінь, берег, земля та інші, сприймаються як щось стале, незмінне. Вода, натомість, виступає як символ мінливості, змін, рушійної сили, тому, наприклад, у виразі укр. *пливти, куди вода несе* 'пасивно підкорятися обставинам' актуалізується значення пасивності, відсутності зусиль з боку позначуваного об'єкта. Натомість ПФО стану англійської мови є менш численними (43,91%) у порівнянні з ПФО дії [2].

За результатами аналізу фразеологізмів стану з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах було виявлено такі види як ПФО на позначення характеристики (4.1), ПФО на позначення психо-емоційного стану (4.2), ПФО на позначення буття (життя та смерті) (4.3), ПФО на позначення фізіологічного стану (4.4), ПФО на позначення фізичного стану (4.5), ПФО на позначення відношення (4.6), ПФО на позначення звучання (4.7) ПФО на позначення природних явищ (4.8) та ПФО на позначення сприйняття (4.9).

4.1 Найпродуктивнішою групою в обох аналізованих є мовах ПФО на позначення характеристики, які позначають певні властивості об'єкта, переважно людини. Група налічує 200 фразеологізмів, тобто 60,97% ПФО стану англійської мови та 123 українських ПФО стану, що становить 40,46% аналізованих ПФО. Фразеологізми цієї групи вказують на певні ознаки чи спосіб дій особи чи осіб, які переважно засуджується мовцем. Прикладами таких ФО можуть слугувати: англ. *go with the stream* 'підкорятися більшості', укр. *ні до холодної води не братися* 'нічим не займатися', *сидіти каменем* 'перебувати в нерухомому положенні', *проспати царство небесне* 'утратити, прогавити щось важливе, не

скористатися якоюсь можливістю'. Можна припустити, що у таких висловах представлені уявлення носіїв мовлення про властивості певних об'єктів навколишнього середовища, що метафорично переноситься на людей, або ситуації. Єдиними еквівалентними фразеологізмами аналізованої групи є вирази англ. *have a heart of stone* та укр. *мати камінне серце*, а також *мати кам'яне серце* 'бути жорстоким, нечуйним'. Камінь представляється еталоном непіддатливості, стійкості, чогось вічного та незмінного, на що неможливо вплинути, зокрема благаннями та слізьми.

Люди, яким щастить, по-різному описуються в аналізованих мовах: укр. *спіймати золоту рибку* 'бути везучим', а в англійській мові: англ. *be born under a lucky star* 'бути везучим' (досл. – «народитися під щасливою зіркою»). Таким чином, в українській мові золота рибка, яка виконує бажання щасливчика, якому вдалося її впіймати, є еталоном щасливого випадку. Англійці схильні характеризувати щасливчиків, як людей, народжених в певний щасливий час, можливо під впливом астрологічних пророцтв.

Іншими прикладами ПФО на позначення характеристики є такі вирази: англ. *be born with a silver spoon in one's mouth* 'народитися в заможній сім'ї', *be dead in the water* 'бути невдалим, нереалістичним, хибним від самого початку', *be crystal clear* 'бути прозорим', *cost the earth* 'коштувати дуже дорого', *fit like lead* 'повністю пасувати, підходити' (досл. – «пасувати як свинець»), по аналогії зі свинцевою кулею, що цілком відповідає рані, яку спричинила), укр. *брати гору* 'виявлятися сильнішим у своєму вияві від кого', *всі кози в золоті* 'все здається, сприймається кращим, ніж є в дійсності', *мати під собою ґрунт* 'бути обумовленим чимось, пояснюватися', *впасти з (ясного) неба* 'діставатися кому-небудь дуже легко, без труднощів'.

4.2 ПФО на позначення психо-емоційного стану характеризують виключно осіб, чий стан у певний момент пояснюється за допомогою слів на позначення неживої природи. Переважна більшість фразеологізмів аналізованої групи вказують на негативні емоції та переживання: англ. *be (all) at sea* 'бути збентеженим', *cloud up* 'ставати дуже сумним' (досл. – «захмарюватися»), ніби небо, що вкрите хмарами, має заплакати), *moon about someone or something* 'горювати за кимось чи чимось', *run out of gas* 'втрачати ентузіазм, бути втомленим', *eat dirt* 'страждати від приниження', *be in hot water* 'бути у ситуації, коли особу сильно критикують чи сварять', *carry coals* 'бути приниженим', укр. *нема притої води* 'хто-небудь

зазнає багато неприємного', тумою туманіти 'бути в дуже похмурому, пригніченому настрої.', *перетліти на вугіль* 'намучитися, знемогтися від тяжких думок, неспокою, хвилювання', *засівати землю слізьми* 'переживати нестатки, злидні, горе', *аж у землю вкинути* 'дуже розхвилюватися', *кров крижаніє у жилах* 'кому-небудь дуже страшно, моторошно, тривожно'. Вибір фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи можна було б пояснити тим, що страждання людина переживає болісно, тому має потребу висловити власні почуття, пояснити їх, описати, послуговуючись добре образами. Оскільки об'єкти неживої природи в та їх якості добре відомі мовцям, видається логічним їх використання у важкі моменти для людини.

4.3 ПФО на позначення буття (життя та смерті) вказують на спосіб життя чи смерті людей. Українські фразеологізми кількісно значно переважають англійські вирази (48 українських ФО, що складає 15,79% ПФО стану української мови та 27 англійських фразеологізмів, які становлять 8,23% ПФО стану англійської мови), що може пояснюватися схильністю українців зосереджуватися на стражданнях та негативних сферах життя.

Спосіб життя людей актуалізується такими висловами як: англ *live off the fat of the land* 'жити, маючи достатні, навіть надмірні ресурси', *piss on ice* 'жити в багатстві', укр. *битися як риба об лід* 'жити в тяжких матеріальних умовах, переборюючи нестатки, злидні', *купатися в золоті* 'жити в багатстві, щасливо, мати всього вдосталь', *по землі ходити* 'бути живим, жити', *впасти в безодню* 'потрапляти в дуже скрутне становище.', *небо коптити* 'жити бездіяльно, безцільно, без користі для людей', *перебиватися з хліба на воду* 'жити дуже бідно', *топтати землю* 'бути живим, жити'.

4.4 ПФО на позначення фізіологічного стану вказують на певні процеси, що відбуваються в організмі людини. Відмінність у кількісному складі цієї групи на користь англійських висловів (25 англійських ФО, що складають 7,62% ПФО стану та лише 9 українських виразів 2,96% ПФО стану) може пояснюватися тим, що українські словники не включають у домен фразеології вислови, які позначають такі фізіологічні процеси як блювання, дефекації, тяжкого алкогольного сп'яніння та сексуального збудження. Англійські науковці фіксують такі вирази в словниках, іноді додаючи позначку «неформально», наприклад: англ. *air one's paunch* 'блювати', *smell to high heaven* 'дуже смердіти', *have a tin ear* 'бути повністю глухим', *get the air* 'бути дуже п'яним', *make*

water ‘мочитися’, *call the hogs to the hill* ‘хропіти’, *space out* ‘відчувати запаморочення’ та інші.

4.5 ПФО на позначення фізичного стану здебільшого характеризують предмети, вказуючи на їх певний стан. У цій групі переважають українські фразеологізми (26 українських та 7 англійських виразів), що може свідчити про те, що англійці більш схильні характеризувати людей за допомогою ФО з компонентом на позначення неживої природи, ніж неживі предмети. Наприклад: англ. *take up space* ‘займати місце’, укр. *як пилом припасти* ‘потемніти, набувати сірого кольору’, *злітати в повітря* ‘вибухати’, *тонутти в тумані* ‘ставати невиразним, нечітким у пам’яті і забуватися’.

Для обох лінгвостільнот притаманно асоціювати невикористані речі, як такі, що припадають пилом: англ. *collect dust* ‘не використовуватися’ (досл. «збирати пил») та укр. *пилом припадати* ‘не використовуватися’.

4.6 ПФО на позначення відношення вказують на ставлення однієї людини до іншої, наприклад: *think the sun shines out (someone's) backside* ‘думати, що хтось кращий чи важливіший, ніж інші’, *worship the rising sun* ‘захоплюватися людиною, яка отримала владу’, *think so hung the moon and stars* ‘вважати когось ідеальним’. Таким чином для створення образу важливої людини використовуються компоненти, які знаходяться на небосхилі, тобто сонце, зірки, місяць, метафорично називаючи людину сонцем, або вказуючи на безпосередню взаємодію між особою та небесними тілами.

У результаті аналізу був виявлений лише один фразеологізм української мови, який вказує на ставлення до людини, що має вище соціальне становище: укр. *бити лобом об землю* ‘схилитися перед кимось’. Решта висловів указують на різні відношення, такі як дружнє ставлення до інших, наприклад: укр. *ділити хліб і сіль* ‘бути з ким-небудь у дружніх стосунках; товаришувати’, *лід почав танути* ‘налагоджуються хороші, теплі стосунки’. Образи, негативне ставлення асоціюється в українців з каменем, можливо, як символом зброї, що може бути націленою на іншого. Наприклад: укр. *каменяка за пазухою лежить* ‘хто-небудь вороже настроєний проти когось, нещирий, невідвертий’, *тримати камінь за пазухою* ‘бути готовим зробити прикрість комусь’.

4.7 ПФО на позначення звучання є однією з малопродуктивних груп аналізованих фразеологізмів, представлена одним ФО англійської мови (0,3% ПФО стану) та двома виразами української мови, а саме: англ. *make the welkin ring* ‘звучати

дуже голосно’, укр. *різати/розрізати повітря* ‘різко лунати (про звуки)’ та *рвати повітря* ‘гучно лунати (про звуки)’. В англійській мові різкий звук асоціюється зі дзвоном, у той час як в українській звук актуалізується завдяки дієсловам «рвати» та «різати», оскільки такі дії можуть викликати певні звуки. Місце звучання в обох мовах є досить спорідненим: в англійській мові це небеса, а в українській повітря, адже передача звука можлива саме у повітрі.

4.8 ПФО на позначення природних явищ також є малопродуктивними. В обох аналізованих мовах подібними є актуалізація дощу: англ. *the heavens opened* ‘раптово розпочався сильним дощ’ (досл. «небо відкрилося») та *небо розверзається* ‘починаються сильні опади’. У цих виразах виявляється уявлення про небо як певне вмістище опадів, яке може відкритися, спричиняючи зливи. Іншим висловом цієї групи є укр. *займається на зорю* ‘починає розвиднятися, світати’.

4.9 Єдиною аломорфною групою ПФО стану є група ПФО на позначення сприйняття, яка притаманна лише англійській мові. Ці фразеологізми позначають перцептивні стани осіб, а саме: англ. *see stars* ‘бачити спалахи світла, особливо у результаті удару по голові’ та *take to something like a duck to water* ‘сприймати щось природно, сприймати дуже легко’.

Кількісне співвідношення ПФО стану в українській та в англійській мовах представлено у Таблиці 1.

Як видно з таблиці, більшість груп фразеологізмів стану з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах є ізоморфними. Значна кількість аналізованих висловів характеризують стан особи, а саме характерні риси, поведінку та емоційний стан. Це можна було б пояснити антропоцентричністю мовців, які застосовують об’єкти неживої природи для позначення саме людей, а не неживих предметів. В українській мові ПФО на позначення психо-емоційного стану людини, що, можливо є продуктивнішими, порівняно з англійськими висловами, що, можливо, пояснюється намаганням мовця описати власні вчинки та емоції, або певної особи, що сприятиме правильній інтерпретації подій адресатом.

Досить невисока продуктивність фразеологізмів на позначення фізіологічного стану в українській мові (4.4) може свідчити про табуїзованість певних тем в українському суспільстві, натомість теми сп’яніння, випорожнення та блювання відображаються у фразеологічних словниках англійської мови.

**Процесуальні фразеологізми стану з компонентом на позначення неживої природи
в англійській та українській мовах**

№	Вид ПФО стану	Англ. мова	Укр. мова
4.1	ПФО на позначення характеристики	200 (60,97%)	123 (40,46%)
4.2	ПФО на позначення психо-емоційного стану	56 (17,07%)	84 (27,63%)
4.3	ПФО на позначення буття (життя та смерті)	27 (8,23%)	48 (15,79%)
4.4	ПФО на позначення фізіологічного стану	25 (7,63%)	9 (2,96%)
4.5	ПФО на позначення фізичного стану	7 (2,14%)	26 (8,55%)
4.6	ПФО на позначення відношення	9 (2,75%)	10 (3,29%)
4.7	ПФО на позначення звучання	1 (0,3%)	2 (0,66%)
4.8	ПФО на позначення природних явищ	1 (0,3%)	2 (0,66%)
4.9	ПФО на позначення сприйняття	2 (0,61%)	–
	Разом	328 (100%)	304 (100%)

Оскільки фразеологізми є висловами вторинної номінації, які представляють певні явища та об'єкти у метафоричному значенні, видається закономірним низька продуктивність явищ природи, що позначаються за допомогою компонентів на позначення неживої природи.

Єдина аломорфна група ПФО стану англійської мови вказує на перцептивні процеси осіб.

Можна припустити, що процеси відчуттів не асоціюються в українців з об'єктами неживої природи, тому подібні компоненти не представлені у фразеологізмах на позначення перцепції.

Перспективними є дослідження семантичного значення фразеологізмів з певним компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко В. М., Давиденко Л. Б. Процесуальні фразеологізми у творах Марії Матіос. Література та культура Полісся. *Збірник наукових праць. Серія "Філологічні науки"*. Ніжин, 2018. № 10. С. 222–231.
2. Запыхляк І. М. Процесуальні фразеологізми дії з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2022. Вип. 23. Том 1. С. 217–222.
3. Ігнатенко Д. Є. Фразеологічні одиниці на позначення інтенсивності дії та стану в англійській, німецькій, російській та українській мовах : дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Вінниця, 2018. 257 с.
4. Тарануха Т. В. Семантика та структура дієслівних фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса, 2022. № 55. С. 90–92.
5. Троцюк А. М. Структурно-семантичні особливості дієслівних фразеологічних одиниць із соматичним компонентом "hand". *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*. Луцьк, 2010. Вип №9. С. 396–399.
6. Дишлева Г. В. Особливості семантики ті функціонування дієслів стану в англійській мові. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. Київ, 2014. Вип. 11. С. 49–53.
7. Словник української мови: в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

МЕТОДОЛОГІЧНІ УСТАНОВКИ ВИВЧЕННЯ ТЕКСТІВ ЯК КОНСТРУКТІВ РІЗНОЇ ПРИРОДИ

METHODOLOGICAL SETTINGS FOR STUDYING TEXTS AS CONSTRUCTS OF DIFFERENT NATURE

Коломієць О.М.,

orcid.org/0000-0003-2195-5394

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри германської і слов'янської філології

Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

У статті розглядаються нові методологічні можливості прийому реконструкції, який у когнітивній лінгвістиці почали застосовувати для виконання інших – ширших завдань, пов'язаних з необхідністю відновлення структур свідомості, до яких належать і газетні тексти як ментальні утворення. Здійснюється декодування авторської інтенції як основи смислопородження тексту. Установлено, що за допомогою комплексного застосування методів реконструкції тексту вивчаються його мовні, мовленнєві та комунікативні функції. Мовними засобами автор безпосередньо співвідносить вербальну частину з іконічною, чим експліцитно виражає поєднання частин. Для мас-медійних текстів характерним є експліцитно виражена зв'язність з прямою денотативною співвіднесеністю, у якому іконічний елемент, безпосередньо включений у вербальний компонент. За допомогою використання комплексу методичних установок прийому реконструкції, доведено, що вербальний компонент доповнюється іконічним для досягнення компресії тексту. Виявлено, що семантико-синтаксична реконструкція базується на когнітивно-семіотичному підході до вивчення текстів і побудована на методологічних принципах *експансіонізму* (залучення даних інших наук), *антропоцентризму* й *етноцентризму* (урахування людського і культурного чинників), *бінарного* (поєднання когнітивного та семіотичного підходів), *холізму* або *системного підходу* (розгляд тексту в сукупності взаємозв'язків між елементами різних рівнів). Для здійснення комплексної реконструкції текстів необхідно враховувати результати ментальної діяльності конкретного етносу, що виявляються через використання спеціальної лексики, термінів та внутрішньосемантичних елементів. Комплексна реконструкція базується на реконструкції мас-медійних текстів як знаків культурної, ментальної та мовної природи. Розроблена комплексна методика аналізу мас-медійних текстів виявилася ефективною для реконструкції композиційно-семантичних, внутрішньосемантичних і синтаксичних елементів газетних текстів, оскільки дозволяє реконструювати картину світу, оскільки авторе носієм культурних цінностей, менталітету та традицій ставлення до навколишньої дійсності.

Ключові слова: реконструкція, стадії існування тексту, порівняльно-історичний метод, математичні методи, знаковий іконізм.

The article examines the new methodological possibilities of the method of reconstruction, which in cognitive linguistics began to be used to perform other, broader tasks related to the need to restore the structures of consciousness, which include newspaper texts as mental formations. The author's intention is decoded as the basis of meaning-making of the text. It was established that with the help of complex application of text reconstruction methods, its linguistic, speech and communicative functions are studied. Using linguistic means, the author directly correlates the verbal part with the iconic part, which explicitly expresses the combination of parts. Mass media texts are characterized by an explicitly expressed connection with a direct denotative correlation, in which the iconic element is directly included in the verbal component. With the help of a complex of methodological settings for the reception of reconstruction, it is proved that the verbal component is supplemented with an iconic one to achieve text compression. It was revealed that the semantic and syntactic reconstruction is based on a cognitive and semiotic approach to the study of texts and is built on the methodological principles of expansionism (involving data from other sciences), anthropocentrism and ethnocentrism (taking into account human and cultural factors), binary (a combination of cognitive and semiotic approaches), holism or a system approach (considering the text as a set of interrelationships between elements of different levels). To carry out a complex reconstruction of the texts, it is necessary to take into account the results of the mental activity of a specific ethnic group, which are revealed through the use of special vocabulary, terms and intra-semantic elements. Complex reconstruction is based on reconstruction of text as a sign of cultural, mental and linguistic nature. The developed complex method of analysis of mass media texts proved to be effective for the reconstruction of compositional and semantic, intra-semantic and syntactic elements of newspaper texts, as it allows to reconstruct the picture of the world, since the author is the bearer of cultural values, mentality and traditions of attitude to the surrounding reality.

Key words: reconstruction, stages of existence of the text, comparative and historical method, mathematical methods, symbolic iconism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. На сьогодні необхідною залишається розробка спеціальних методик вивчення та інтерпретації тексту, адже численні

науковці (М. П. Кочерган, Н. К. Кравченко, О. О. Селіванова) звертали увагу на проблему відсутності комплексної методики відтворення текстових рівнів, а також смислів, що за ними криються; на важливість тексту та контексту для

декодування оцінок, культурних ознак та мовних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвокомпаративістиці активно розробляються методи інтерпретації, відтворення та аналізу текстів друкованих засобів мас-медіа (В. В. Різун, К. С. Серажим), в тому числі і газетних синоптичних текстів (Ю. Є. Кійко, Г. Б. Козловська), основою яких є прагнення до декодування їх природи.

Будь-який текст може розглядатися як один з можливих варіантів реалізації змісту (в парадигмі інших, синонімічних йому текстів, реальних чи потенційних).

Метою статті є виокремлення методологічних установок для вивчення текстів як конструктив-макрознаків різної природи (ментальної, культурної тощо).

Виклад основного матеріалу. Для виокремлення методологічних установок розглянемо *стадії існування тексту*: 1) створення тексту автором (“народження”, творчий акт); 2) фіксований стан; 3) сприйняття адресатом (“життя тексту”). Фази 1 і 3 характеризуються наявністю суб’єкта і динамічністю, їх інвентаризація дозволяє “вгадати” сприйняття тексту як мовної події. На фазі 2 текст розглядається як об’єктивне дане, статичне, яке зручно досліджувати за допомогою аналітичних методів. З іншого боку, прикладні та прагматичні завдання сучасної лінгвістики та інформатики повинні бути орієнтовані на фазу 3, тобто врахування практичних інтересів суб’єкта, а саме: його зацікавленість у новій інформації, що вимагає дещо іншого погляду на фазу 2, коли виникає потреба отримати суб’єктивно цікаву інформацію.

Структурна, семантична та синтаксична реконструкція тексту (як конструкта культурної, ментальної та мовної природи) потребує залучення найважливішого мовознавчого методу *порівняльно-історичного* з оновленою *методикою реконструкції* (А. В. Корольова), що разом з іншими *філологічними методами* (описовим методом, методом когнітивно-ономасіологічного аналізу, методом лінгвостилістичної абстракції та методикою мовленнєвих актів Дж. Серля та Дж. Остіна) застосовуються на різних текстових рівнях (композиційно-семантичному, внутрішньо-семантичному та синтаксичному).

Допоміжні методи (контекстуально-інтерпретаційний, філологічний аналіз тексту) є визначальними для витлумачення результатів здійснення процедури реконструкції, серед них

математичні методи, які покликані забезпечити отримання достовірності результатів.

Порівняльно-історичний метод, що базується на порівнянні найбільш усталених мовних систем [2, с. 17] з оновленою методикою реконструкції, дає змогу репрезентації тексту як реалізації культурної, мовної, мовленнєвої природи, що має логіку побудови та є результатом культурного середовища; виявлення стійких характеристик через кодування історично зумовлених та закріплених у свідомості смислів.

Реконструкція композиційно-семантичних елементів тексту дозволяє уявити його як реалізацію культурної схеми, що має логіку побудови та містить у собі “діахронічну матрицю”. Таким чином, крізь структуру тексту, логіку його побудови проявляється інший текст, що є результатом культурного середовища.

Семантико-синтаксична реконструкція базується на когнітивно-семіотичному підході до вивчення тексту і побудована на методологічних принципах *експансіонізму* (залучення даних інших наук), *антропоцентризму* й *етноцентризму* (врахування людського і культурного чинників), *бінарного* (поєднання когнітивного та семіотичного підходів), *холізму* або *системного підходу* (розгляд тексту в сукупності взаємозв’язків між елементами різних рівнів).

Експансіонізм – принцип, що акцентує увагу на міждисциплінарності мовознавчих розвідок та сприяє розширенню і поглибленню об’єкту дослідження. Зокрема, це стосується використання даних медіалінгвістики (при зіставленні композиційно-семантичних елементів), культурології (при описі результатів отриманих під час реконструкції композиційно-семантичних елементів), етнопсихології (при тлумаченні результатів отриманих у ході семантичної реконструкції).

Антропоцентризм у поєднанні з *етноцентризмом* як один із провідних принципів сучасної лінгвістики сприяє спрямуванню лінгвістичних розвідок у сферу вивчення людського чинника в мові [3]. За антропоцентричним принципом, “людина – мірило всіх речей”.

Урахування *етноцентричного* чинника при аналізі термінів сприяє розкриттю первісного значення, що за ними приховано. О. О. Селіванова підкреслює важливість залучення *антропоцентризму*, оскільки використання цього принципу під час здійснення дослідження потребує “вивчення номінативних процесів і результатів як концентрованої антропної проєкції навколишнього світу чи внутрішнього рефлексивного досвіду людини,

використання номінативного плану у діяльній сфері мовця, розгляд номінативної підсистеми мови як фіксованого сховища людських знань, досвіду, культури” [4, с. 37].

Принцип бінарного підходу забезпечує впорядкованість дослідження та дозволяє кожне мовне явище розглянути у взаємозв'язку з іншим, близько йому пов'язаним [5, с. 115]. К. Г. Юнг підкреслював, що хаотичний набір зразків свідомості може бути зведеним до певної теми та формальних елементів.

У дослідженні принцип бінарного підходу реалізується у поєднанні когнітивного та семіотичного підходів, що забезпечує розкриття тексту як продукту людської когніції та конструкта-макрознака, а також реконструкцію елементів ГСТ як знаків складної природи.

Принцип холізму або системного підходу до опису подібностей і відмінностей полягає в тому, що кожне явище слід розглядати у системі, тобто у його зв'язках з іншими явищами тієї системи, до якої воно належить. Зіставлення повинно виходити із системних відношень елементів мови: зіставлятися можуть парадигматичні угруповання, підсистеми, поля, лексико-семантичні групи, синонімічні ряди тощо. Як слушно зазначає М. П. Кочерган, “лінгвісту важливо з'ясувати, що в мові зумовлено внутрішньосистемними зв'язками, а що – позамовною дійсністю” [2, с. 85]. Повертаючись до реконструкції тексту, варто відмітити, що лише комплексний підхід до вивчення композиційно-структурних, внутрішньосемантичних та синтаксичних елементів дасть змогу ідентифікувати текст як складний конструкт-макрознак.

На зазначених вище принципах ґрунтується дослідження, яке потребує відбору мас-медійних текстів для здійснення *семантико-синтаксичної реконструкції*, за *критеріями*, яким відповідали: **друковані мас-медійні засоби**: 1) за поширеністю (загальнодержавні та локальні), авторитетністю, періодичністю (щоденні, щотижневі та щомісячні), наявністю електронних версій; 2) **газетні тексти**: функціональність, структурність, змістовність, поєднання вербальних та іконічних елементів.

До загальнодержавних ЗМІ відносяться друковані ЗМІ, засновником (співзасновником) якого є орган державної влади, а видання здійснюється на базі або за участю державної власності; такі періодичні видання характеризуються авторитетністю, точністю інформації, лаконічністю, що є необхідними критеріями для отримання достовірних результатів.

Суттєвим критерієм визначаємо наявність електронної версії періодичного видання, оскільки електронна версія може бути фактичною копією друкованого видання і оновлюватись згідно з виходом кожного нового друкованого номера. До таких друкованих видань належать газети, напр. англ. The Telegraph, Daily Telegraph, Daily Mail, The Times; нім. Der Tagesspiegel, Bild; пол. Fakt, Gazeta Polska, Pomorskie Wiesci; укр. Українська правда, Сільські вісті, Подільські вісті.

Відбір мас-медійних текстів за критерієм функціональності, передбачав розкриття основного призначення тексту. Спираючись на структурно-семантичні, внутрішньосемантичні та синтаксичні елементи, критерій функціональності ідентифікує, наскільки засоби мови відповідають основній функції інформування.

Мовними засобами автор безпосередньо співвідносить вербальну частину з іконічною, чим експліцитно виражає поєднання частин. Для мас-медійних текстів характерним є експліцитно виражена зв'язність з прямою денотативною співвіднесеністю, у якому іконічний елемент, безпосередньо включений у вербальний компонент. Таким чином, вербальний компонент доповнюється іконічним для досягнення компресії тексту.

Знаковий іконізм текстів допомагає розкрити зміст, адаптує його до читача, спрощує інформацію для розуміння, корелює її в змістовному плані. Для синоптичних текстів зв'язність на змістово-композиційному рівні досягається через зовнішню співвіднесеність компонентів. Зв'язки між вербальними та іконічними елементами можуть виражатись візуально різним чином.

Створення мас-медійного тексту – процес, який вимагає авторської зосередженості на етапах складання тексту. На основі концепції мовоутворення, визначаємо стадії створення синоптичного тексту або його кодування:

1) *стадія мотиваційного наміру* – стадія комунікативного наміру, яка реалізується у вигляді мотивації автора на ситуацію про опис явищ погоди. Формується загальна установка на певну емоційну тональність опису. Ця тональність прямо залежить від того суб'єктивного оцінного ставлення, що є пов'язаним з погодою у свідомості автора, який є результатом культурного середовища, а також загальним емоційним забарвленням (помічено, що в синоптичних текстах про складні погодні умови емоційний фон, що супроводжує опис явищ погоди, є нейтральним в англійських, німецьких та українських синоптичних текстах);

2) *смислотворча стадія* – від мотиваційного комунікативного наміру автора процес переходить у фазу формування смислового змісту тексту. Формується цілісна семантична “картина” майбутнього тексту: є конкретна інформація та семантика, а відповідні образно-стилістичні та синтаксичні елементи ще необхідно дібрати;

3) *стадія перекодування* – характеризується трансформацією: починає працювати механізм перекодування, переведення образів свідомості у вербальний простір. Тут з’являється первинний запис майбутнього тексту з ключовими поняттями, термінам внутрішньосемантичними елементами;

4) *завершальна стадія* – здійснюється оформлення мови, граматичне структурування та декодування авторських оцінок, після чого можливе сприйняття тексту як цілісного знаку, що є результатом культурної, мовної та мовленнєвої природи.

В ідеалі ці стадії породження автор тексту проходить плавно і неусвідомлено, адже вони ним не вивчаються заздалегідь, однак в усному мовленні мовець проходить їх за долі секунди. Протилежним процесом є сприйняття тексту читачем, який декодує авторський текст. Читач в цьому випадку повинен “згорнути” текст в образну схему, створити власний внутрішній текст, але на мові свого внутрішнього представлення.

При створенні тексту автор користується мовними та мовленнєвими прийомами побудови, синтаксичними конструкціями, які забезпечують цілісність та зв’язність тексту, що в сукупності становлять авторські стратегії. *Тактика* – це комплекс ментальних та мовних прийомів побудови тексту, відображених у композиційно-семантичних елементах [7; с. 480]. Виявлення тактики синоптичного тексту показує, яким чином будується текст; виявлення стратегії синоптичного тексту ідентифікую причину створення цього тексту.

Тактика тексту обирається автором та відповідно до неї організовується текстова стратегія. Текстова стратегія, в яку входять поняття задуму, позиції, світосприймання, ставлення автора до предмета і поставленої ним проблеми, його прагматичних інтересів, на відміну від тактики, розгортається в тексті та відображається у внутрішньосемантичних та синтаксичних елементах тексту. Чим детальніший аналіз тактики тексту, тим вірогіднішим є розуміння стратегії автора. Але стратегія автора – категорія гіпотетична, абсолютне знання її неможливе, і читач, і дослідник може різною мірою тільки наблизитися до нього [86, с. 446]. Вивчення стратегії та тактики

автора тексту дає змогу реконструювати картину світу, оскільки автор є носієм культурних цінностей, менталітету та традицій ставлення до навколишньої дійсності, зокрема до явищ погоди.

З позиції когнітивного підходу, Т. Ван Дейк визначає *стратегію* як характеристику когнітивного плану спілкування, такі плани є загальною організацією деякої послідовності дій і включають мету або цілі взаємодії [7, с. 312]. За словами вченого, стратегію використовують, коли послідовність дій стає складною, а також, якщо заздалегідь неможливо запланувати проміжні етапи.

Реконструюючи глибинний (крізь призму семантико-композиційних, внутрішньосемантичних та синтаксичних елементів) та *поверхневий* (завдяки знаковому іконізму, графічним засобам вираження) рівні синоптичного тексту, встановлюємо, що: 1) закон інкорпорування, тобто включення до загального смислового комплексу кожної наступної семантичної конструкції, діє на глибинному рівні, а результати його в різноманітних формах відбиваються на поверхневому рівні тексту; 2) не всі компоненти глибинного рівня повинні бути представлені на поверхневому рівні. Таким чином у дію вступають два процеси: контамінація та компресія. *Контамінація* і *компресія* – це способи прояву в тексті загальних, універсальних законів розгортання і згортання, пов’язаних з тематичною організацією висловлювання. Згортання пов’язане з темою, оскільки опускається, редукується саме те, що має найменше інформативне значення [6, с. 21–25].

Для виконання процедури реконструкції тексту застосовуються прийоми, які були описані І. М. Кочерган:

1. Характеристика мовних засобів у зв’язку з ідейно-образним змістом тексту;

2. Оцінка мовних фактів у межах смислової структури тексту.

3. Співвіднесеність стилістичних характеристик мовних елементів з літературними і стилістичними нормами певної епохи.

Врахування авторської позиції [2, с. 388].

Проте для семантико-синтаксичної реконструкції газетних синоптичних текстів, такий аналіз не є досконалим, оскільки у ньому не враховані культурні та ментальні характеристики авторів, а структура тексту мислиться лише як вмістилище мовних фактів. Комплексна реконструкція базується на реконструкції тексту як знака культурної, ментальної та мовної природи.

Комплексна семантико-синтаксична реконструкція мас-медійних текстів передбачала виконання наступного алгоритму:

На *першому* етапі за допомогою *методу стратифікованої вибірки* за критеріями, яким відповідали *друковані мас-медійні засоби* (поширеність, авторитетність, періодичність, наявність електронної версії) та *газетні синоптичні тексти* (функціональність, структурність, змістовність, наявність вербальних та іконічних елементів) було відібрано фактичний матеріал. На основі застосування *контекстуально-інтерпретаційного методу* встановлено статус газетного синоптичного тексту, його значимість в соціокультурному контексті.

Другий етап реконструкції композиційно-семантичних елементів передбачав виявлення композиційно-семантичних елементів тексту та застосування прийомів: *інвентаризації* тексту за ознаками композиційної будови (тематичних елементів, архітектонічних елементів, логіко-поняттєвих елементів), *сегментації* тексту на тематичні елементи (тема та тип зв'язку між елементами), архітектонічні елементи тексту (титольний елемент, рубрика, заголовок, підзаголовок, внутрішній заголовок, анонс, вріз, текст), *класифікації* семантики виділених елементів декодування оцінного ставлення.

На *третьому* етапі залучався *ономазіологічний аналіз* термінів з метою виявлення їхнього базису та номінативних ознак у кожній із мов; *когнітивно-ономазіологічний метод* для аналізу назв топонімів та ойконімів; метод *логіко-сміслової реконструкції* – для відтворення смислу скорочених та усічених назв топонімів. За допомогою *методу лінгвостилістичної абстрак-*

ції було сегментовано текст на ключові образи, репрезентовані через образно-стилістичні елементи. Реконструкція внутрішньосемантичних елементів текстів задіює механізм перекодування, крізь семантичний простір тексту здійснюється розкриття образів свідомості, що у ньому відображені.

Четвертий етап реконструкції синтаксичних елементів передбачав застосування окремих етапів *методики діалогічної інтерпретації тексту* з метою реконструкції авторських оцінок, що криються за синтаксичними елементами, а також залучення *методики мовленнєвих актів Дж. Серля і Дж. Остіна* для ідентифікації семантико-прагматичних типів синтаксичних фігур газетних синоптичних текстів та оцінок, що за ними криються.

Кількісний аналіз у роботі застосовано з метою забезпечення достовірності здобутих результатів дослідження та їх перевірки.

На всіх етапах роботи проводилося *зіставлення* для виявлення спільних і відмінних семантико-синтаксичних елементів текстів досліджуваних мов.

Висновки. Розроблена комплексна методика аналізу мас-медійних текстів виявилася ефективною для реконструкції композиційно-семантичних, внутрішньосемантичних і синтаксичних елементів газетних текстів, оскільки дозволяє реконструювати картину світу, оскільки автор є носієм культурних цінностей, менталітету та традицій ставлення до навколишньої дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Корольова А. В. Нові виклики сьогоденної компаративістики і контрастивістики. Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2013. Вип. 11. С. 9–15.
- Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник. Київ : Академія, 2006. 424 с.
- Мизин Т.О. Вербалізація концепту Weather / Погода в англійській та українській мовних картинах світу. *Філологічні науки. Вісник Житомирського державного університету*. 2013. Вип. 68. С. 115–118.
- Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) : навч. посіб. Київ : Вид-во Укр. фітосоціолог. центру, 1999. 148 с.
- Селіванова О. О. Основи лінгвістичної теорії тексту та комунікації : підручник. Київ : ЦУЛ, "Фітосоціоцентр", 2002. 336 с.
- Серажим К. С. Текстознавство: поїбник. Київ, 2012. 188 с.
- Dijk van T.A. Text and Discourse. Monograph. London, 2006. 266 p.
- Greis M. L. Speech Acts and Conversational Interaction. Cambridge University Press, 1995. 248 p.
- Griffin E. A First Look at Communication Theory . Textbook. N.Y., L.: McGraw-Hill, Inc, 1991. 412 p.
- Gripsrud J. Understanding Media Culture. Textbook. L.: Arnold, 2002. 330 p.
- Gumperz J. J. Discourse Strategies. Book. Cambridge University Press, 1982. 225 p.
- Hale B Companion to the Philosophy of Language. Book. Blackwell Companions to Philosophy. Stockholm University. 732 p.
- Stewart C. Media and Meaning. An Introduction. L.: BFI Publishing, 2001. 465 p.
- Sweetser E. From etymology to pragmatics. Monograph. Cambridge, 1990. 174 p.

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЙ ПОНЯТТЯ «МОВНА СВІДОМІСТЬ»

CONTENT ANALYSIS OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT "LINGUISTIC AWARENESS"

Купос О.І.,

orcid.org/0000-0002-9123-2813

кандидат філософських наук,

докторант кафедри слов'янських мов

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Огляд наукових джерел дозволяє стверджувати, що наявні тлумачення мовної свідомості є досить різноманітними. Отже, необхідною є систематизація цих визначень, що дозволить, у свою чергу, ґрунтувати подальші лінгвістичні розробки на чітко визначених вихідних поняттях. Зазначена систематизація може бути здійснена за допомогою такого якісно-кількісного методу дослідження, як контент-аналіз. Для з'ясування особливостей поняття мовної свідомості методом суцільної вибірки було дібрано та проаналізовано 100 дефініцій із наукових та навчально-наукових українсько- та російськомовних видань, серед яких 22 наукові статті, 14 монографій, 54 дисертації та автореферати, 3 словники та енциклопедії, 7 підручників та посібників. В рамках проведеного аналізу було виділено 8 смислових компонентів, що так чи інакше характеризують сутність досліджуваного поняття: 1) когнітивний; 2) лінгвістичний; 3) комунікативний; 4) культурний; 5) етнічний; 6) історичний; 7) соціальний; 8) психологічний.

Дослідження виявило, що абсолютна більшість визначень містять два основних компоненти – когнітивний та лінгвістичний, у той час як інші представлені значно меншою мірою. Водночас близько чверті варіантів трактувань містять культурний та соціальний компоненти, приблизно п'ята частина – психологічний. З цього випливає, що мовна свідомість представляє собою поняття, сутнісне наповнення якого не вичерпується змістом понять «мова» та «свідомість», а включає також низку індивідуально-особистісних та суспільно значущих параметрів. Таким чином, ми пропонуємо наступне визначення: мовна свідомість – це опосередкована культурою когнітивна свідомість, що забезпечує механізми оперування мовою. Отже, мовна свідомість постає як культурно обумовлений феномен, що включає, зокрема, національно та соціально обумовлені характеристики. З наведеного визначення випливає, що мовна свідомість постає як культурно обумовлений феномен, що включає, зокрема, національно та соціально обумовлені характеристики. Цей факт особливо важливий при гуманітарних дослідженнях етнокультурної специфіки.

Ключові слова: мовна свідомість, контент-аналіз, класифікація, компонент, дефініція.

A review of scientific sources allows us to state that the existing interpretations of linguistic awareness are quite diverse. Therefore, it is necessary to systematize these definitions, which will allow, in turn, basing further linguistic developments on clearly defined initial concepts. The specified systematization can be carried out using such a qualitative and quantitative research method as content analysis. In order to find out the specifics of the concept of linguistic awareness, 100 definitions from scientific and educational Ukrainian- and Russian-language publications, including 22 scientific articles, 14 monographs, 54 dissertations and abstracts, 3 dictionaries and encyclopedias, and 7 textbooks and manuals, were selected and analyzed using the continuous sampling method. As part of the analysis, 8 semantic components were identified, which in one way or another characterize the essence of the studied concept: 1) cognitive; 2) linguistic; 3) communicative; 4) cultural; 5) ethnic; 6) historical; 7) social; 8) psychological.

The study found that the absolute majority of definitions contain two main components – cognitive and linguistic, while others are represented to a much lesser extent. At the same time, about a quarter of interpretation options contain cultural and social components, approximately a fifth – psychological. It follows from this that linguistic awareness is a concept whose essential content is not limited to the content of the concepts "linguistic" and "awareness", but also includes a number of individually-personal and socially significant parameters. Thus, we offer the following definition: linguistic awareness is culturally mediated cognitive awareness that provides mechanisms for language operation. Therefore, linguistic awareness appears as a culturally determined phenomenon, which includes, in particular, nationally and socially determined characteristics. It follows from the given definition that linguistic awareness appears as a culturally determined phenomenon, which includes, in particular, nationally and socially determined characteristics. This fact is especially important in humanitarian studies of ethno-cultural specificity.

Key words: linguistic awareness, content analysis, classification, component, definition.

Постановка проблеми. Мовна свідомість є психолінгвістичним феноменом, який, з одного боку, є досить уживаним у сучасній науці, а з іншого боку – досі не має загальноприйнятого визначення. Як зазначає П. Селігей, така ситуація склалася не випадково: без цього поняття «важко пояснити факти мовної поведінки окремих осіб і національних спільнот, з'ясувати зовнішні при-

чини багатьох мовних змін – від непримітних епізодів з історії літературних мов і аж до «мовних революцій». Але вірогідно оцінити теоретичну значущість поняття мовної свідомості поки що важко, бо воно й досі залишається порівняно новим і недостатньо опрацьованим. У курсах загального мовознавства та соціолінгвістики, в багатьох довідкових виданнях його голі шукати.

Немає ні цілісної теорії, ні єдиного розуміння мовної свідомості, бо різні дослідники вкладають у це поняття різний зміст» [9, с. 7]. Таким чином, виявлення принципової сутності мовної свідомості є одним із важливих завдань сучасної лінгвістичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Для з'ясування особливостей поняття мовної свідомості методом суцільної вибірки було дібрано та проаналізовано 100 дефініцій із наукових та навчально-наукових українсько- та російськомовних видань, серед яких 22 наукові статті, 14 монографій, 54 дисертації та автореферати, 3 словники та енциклопедії, 7 під-

ручників та посібників. В межах даної статті ми навели 10 зі 100 дефініцій, що ілюструють підходи до визначення мовної свідомості (таблиця 1).

Постановка завдання. Огляд наукових джерел дозволяє стверджувати, що наявні тлумачення мовної свідомості дуже різноманітні, з різним набором складових та різними акцентами. Отже, необхідною є систематизація цих визначень, що дозволить, у свою чергу, ґрунтувати подальші лінгвістичні дослідження на чітко визначених вихідних поняттях. На наш погляд, для подібної систематизації доречно залучити такий якісно-кількісний метод дослідження, як

Таблиця 1

Дефініції поняття «мовна свідомість»

№	Автор, джерело	Зміст концепту
1	Бацевич Ф. С. [1, с. 151]	Мовна свідомість – рівень свідомості учасників міжособистісної і міжкультурної комунікації, на якому образи, уявлення, мисленнєві структури отримують мовне оформлення, тобто поєднуються з елементами мовного коду
2	Бибик С. П. [2, с. 77]	Мовна свідомість – це частина суспільної свідомості – моральної, етичної, національної, правової, екологічної, історичної, естетичної, політичної, релігійної тощо, репрезентованої в усній та писемній мовній практиці
3	Гнатюк Л. П. [3, с. 7]	Під мовною свідомістю розуміємо історично зумовлену сукупність образів свідомості, втілених в інваріантних та варіативних мовних знаках, притаманних певній епосі
4	Карасик В. И. [4, с. 70]	Языковое сознание – коллективное и индивидуальное активное отражение опыта, зафиксированного в языковой семантике
5	Красильникова Е. В. [5, с. 9]	Языковое сознание – вербально оформленное отражение действительности в сознании как вербализованная форма существования когнитивного сознания человека разумного, человека говорящего, общающегося, человека как социального существа, как личности
6	Кудрук Г. Н. [6, с. 7]	Языковое сознание – комплекс вербально овнешненных (психических) образов сознания, фиксирующих представления носителей культуры об объектах и явлениях, о человеке, его действиях и состояниях
7	Михалева М. В. [7, с. 7–8]	Языковое сознание – это образы сознания, представляемые языковыми средствами (отдельными лексемами, словосочетаниями, фразеологизмами, текстами, ассоциативными полями и ассоциативными тезаурусами) как знания, формируемые самими субъектами преимущественно в ходе речевого общения, и чувственные знания, возникающие в сознании в результате переработки перцептивных данных, полученных от органов чувств в предметной деятельности. Языковое сознание детерминировано этнически и социально
8	Сабуркина Н. В. [8, с. 5]	Языковое сознание – овнешненные перцептивные и концептуальные знания о каком-либо фрагменте цельного образа мира, которые складываются под воздействием культуры и обогащаются в течение всей жизни человека
9	Сорока Т. В. [10, с. 6]	Під терміном «мовна свідомість» розуміється сукупність образів, матеріалізованих мовними знаками. Термін підкреслює об'єднання, злиття головних складників мовної діяльності: психічного й лінгвістичного елементів. Носієм мовної свідомості як етнолінгвокультурного феномена, у якому знаходить відображення національний образ світу, є особистість мовця, тобто людина, що існує в мовному просторі – у спілкуванні, у значеннях мовних одиниць і смислах текстів, у стереотипах поведінки, зафіксованих у мові, яка, у свою чергу, об'єднує людей в етнічну спільноту через концепти
10	Яковлев А. А. [11, с. 62]	Языковое сознание – это психолингвистическое понятие, описывающее общие черты языка как достояния группы людей в его зависимости от внешних условий (профессия, возраст, социальное положение и т.д.), а также обобщенное отражение в нем отношения этих людей (упорядоченного, т.е. регулярно проявляющегося, или неупорядоченного) к этим условиям или конкретным их составляющим (предметам действительности)

контент-аналіз. Таким чином, метою даної статті є типологізація і класифікація тлумачень поняття «мовна свідомість» шляхом контент-аналізу.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації задуму методом суцільної вибірки було дібрано та проаналізовано 100 дефініцій із наукових та навчально-наукових українсько- та російськомовних видань, серед яких 22 наукові статті, 14 монографій, 54 дисертації та автореферати, 3 словники та енциклопедії, 7 підручників та посібників. В рамках здійсненого аналізу було виділено 8 смислових компонентів, що так чи інакше характеризують сутність поняття «мовна свідомість»: 1) когнітивний; 2) лінгвістичний; 3) комунікативний; 4) культурний; 5) етнічний; 6) історичний; 7) соціальний; 8) психологічний.

Когнітивний компонент представлений такими характеристиками, як: 1) частина свідомості; 2) процеси розуміння, зберігання та породження мовленнєвих витворів; 3) психічний процес оволодіння значеннями слів; 4) знання людини про світ; 5) образи свідомості, що формуються та втілюються за допомогою мовних засобів; 6) сукупність перцептивних та концептуальних знань про об'єкт реального світу; 7) когнітивний феномен та концептуальний простір; 8) знання, що використовуються при конструюванні, сприйнятті та зберіганні мовних повідомлень; 9) відображення у психіці предметного світу; 10) специфіка світосприйняття та світорозуміння тощо.

Лінгвістичний компонент відображується у таких визначеннях: 1) механізми мовної (мовленнєвої) діяльності; 2) процес номінації; 3) взаємодія мовних одиниць; 4) використання слів національної мови у мовній діяльності; 5) специфічні риси мови; 6) словесні асоціації респондентів; 7) мовна оформленість образів, уявлень та розумових структур; 8) реалізація суспільної свідомості в усній та письмовій мовній практиці; 9) втілення образів свідомості в інваріантних та варіативних мовних знаках; 10) опосередкований мовою образ світу тощо.

Комунікативний компонент описується за допомогою наступних параметрів: 1) процес комунікації; 2) міжособистісна комунікація; 3) інтерактивна взаємодія людей; 4) фундамент ефективної комунікації; 5) мовна поведінка, що визначається комунікативною ситуацією; 6) вдосконалення навичок комунікації у різних сферах; 7) вибір та використання мовних засобів у процесі комунікації тощо.

Культурний компонент міститься у таких характеристиках: 1) особливості культури людського колективу; 2) система зв'язку слів у свідо-

мості, яка визначається національною культурою; 3) просторово-часовий вимір національної культури; 4) знання носія культури; 5) мовленнєва поведінка, що визначається культурним статусом; 6) рівень мислення, що зберігає відомості про особливості культури; 7) обумовленість культурою, тобто. способом життя, видом та способом діяльності; 8) культурно зумовлений інваріантний образ світу; 9) знання, що формуються під впливом культури; 10) культурні цінності та доміанти тощо.

Етнічний компонент втілюється у наступних визначеннях: 1) національна самоідентифікація особистості; 2) універсальний спосіб єднання етносу; 3) етнічно детермінований взаємовплив мови, культури та мислення; 4) моделі мислення різних народів; 5) етнічна детермінованість свідомості; 6) особливості національної культури та національної психології; 7) національний образ світу; 8) об'єднання в етнічну спільноту через концепти; 9) етнічний досвід пізнання; 10) формування національної (само)свідомості людини та соціуму тощо.

Історичний компонент представлений такими характеристиками, як: 1) відображення історичного досвіду; 2) динамічне явище, що змінюється з часом від одного покоління до іншого; 3) історична обумовленість образів свідомості; 4) належність мовних знаків певній епосі тощо.

Соціальний компонент відображується у наступних визначеннях: 1) відображення соціального досвіду; 2) особливості суспільного життя людського колективу; 3) вплив засобів масової інформації; 4) вплив соціальних та політичних перетворень у суспільстві; 5) цілісна соціальна свідомість; 6) соціальна детермінованість свідомості; 7) мовленнєва поведінка, що визначається соціальною приналежністю; 8) груповий досвід пізнання; 9) схема освоєння соціальної реальності; 10) формування суспільної (само)свідомості людини та соціуму тощо.

Психологічний компонент втілюється у таких визначеннях: 1) установки, інтенції, емоції, бажання людей; 2) емоційно-експресивні механізми породження, розуміння та збереження мови у свідомості; 3) діяльність механізмів рефлексії; 4) чуттєві знання, отримані від органів чуття у предметній діяльності; 5) мовленнєва поведінка, що визначається психологічним типом; 6) емоційно-оціночне та наукове осмислення (рефлексія); 7) активізація уваги, мислення, пам'яті, уяви та волі; 8) стереотипи поведінки; 9) індивідуальний досвід пізнання; 10) психологічна реальність виявлених фактів тощо.

Таблиця 2

Представленість компонентів дефініцій поняття «мовна свідомість»

№	Ког	Лінгв	Ком	Культ	Етн	Іст	Соц	Псих
1								
2								
3								
4								
5								
6								
7								
8								
9								
10								

Кожне зі 100 визначень ми розглянули як таке, що містить або не містить виділені 8 компонентів (таблиця 2).

Так, у першому визначенні представлені такі компоненти, як когнітивний, лінгвістичний, комунікативний та культурний; у другій дефініції представлені когнітивний, лінгвістичний, етнічний, історичний та соціальний компоненти; у третьому визначенні містяться когнітивний, лінгвістичний та історичний компоненти; у четвертій дефініції представлені когнітивний, історичний та соціальний компоненти; п'яте визначення містить когнітивний, лінгвістичний, комунікативний, соціальний та психологічний компоненти; шоста дефініція базується на когнітивному, лінгвістичному, культурному та психологічному компонентах; у сьомому визначенні представлені когнітивний, лінгвістичний, комунікативний, етнічний, соціальний та психологічний компоненти; восьма дефініція характеризується наявністю когнітивного, культурного та історичного компонентів; у дев'ятому визначенні зафіксовано

когнітивний, лінгвістичний, комунікативний, культурний, етнічний, соціальний та психологічний компоненти; десята дефініція базується на лінгвістичному, соціальному та психологічному компонентах.

Контент-аналіз 100 дібраних нами визначень виявив, що когнітивний компонент представлений у 95% визначень, лінгвістичний – у 90%, комунікативний – у 15%, культурний – у 25%, етнічний – у 13%, історичний – у 6%, соціальний – у 23%, психологічний – у 18% (рисунком 1). Таким чином, абсолютна більшість визначень містять два основних компоненти – когнітивний та лінгвістичний, у той час як інші представлені значно меншою мірою. Водночас близько чверті варіантів трактувань містять культурний та соціальний компоненти, приблизно п'ята частина – психологічний. З цього випливає, що мовна свідомість – поняття, сутнісне наповнення якого не вичерпується змістом понять «мова» та «свідомість», а включає також низку індивідуально-особистісних та суспільно значущих параметрів.

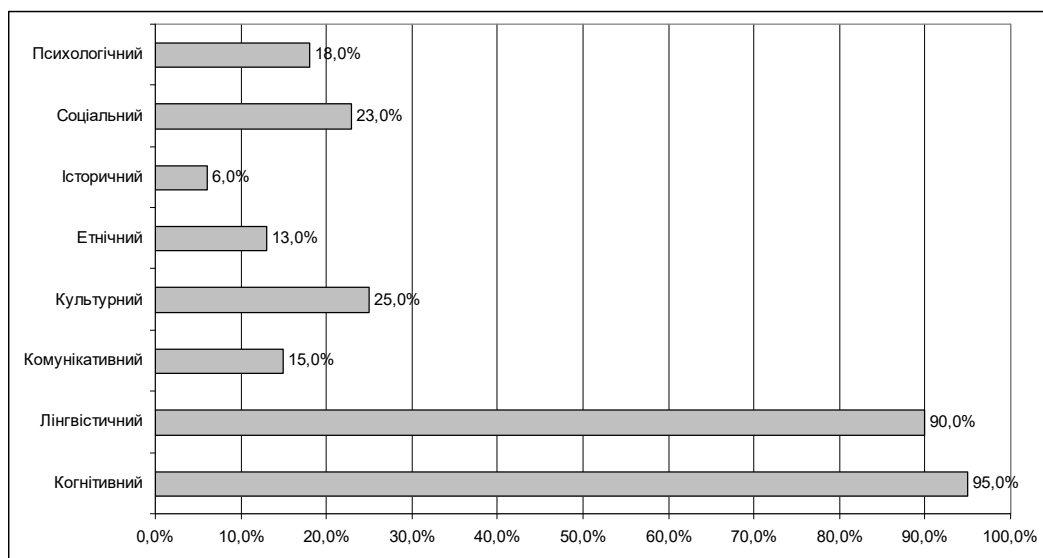

Рис. 1. Розподіл компонентів у дефініціях поняття «мовна свідомість»

Висновки. На наш погляд, мовна свідомість є чимось більшим, ніж певною частиною когнітивної свідомості, що функціонує за допомогою мовних засобів. Точніше, це твердження потребує доповнення: мовне оформлення когнітивних структур здійснюється не прямо, а опосередковано, при цьому проміжною ланкою є загальнокультурна складова етносу. Таким чином, ми пропонуємо наступне визначення: *мовна свідомість – це опосередкована культурою когнітивна свідомість, що забезпечує механізми*

оперування мовою. З наведеного визначення випливає, що мовна свідомість постає як культурно обумовлений феномен, що включає, зокрема, національно та соціально обумовлені характеристики. Цей факт особливо важливий при гуманітарних дослідженнях етнокультурної специфіки. Ми вважаємо, що отримані результати дозволять у подальшому викристалізувати визначення поняття мовної свідомості з урахуванням ступеня вираженості того чи іншого компоненту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К. : Довіра, 2007. 205 с.
2. Бибик С. П. Мовна свідомість і стилі спілкування в повсякденні. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2015. Вип. 38. С. 77–81.
3. Гнатюк Л. П. Мовна свідомість і мовна практика Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції: автореф. дис. ... д-ра філол. наук. К., 2011. 37 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
5. Красильникова Е. В. Функционирование концепта «воля» в русском и английском языковом сознании: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Уфа, 2010. 22 с.
6. Кудрук Г. Н. Отражение образа профессионала в языковом сознании: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Челябинск, 2008. 22 с.
7. Михалева М. В. Структура и содержание концепта «брак / marriage» в языковом сознании русских и американцев: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Курск, 2009. 19 с.
8. Сабуркина Н. В. Общее и специфическое в структуре языкового сознания славян (на материале русского, белорусского, украинского, болгарского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 2005. 24 с.
9. Селігей П. О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. К. : Києво-Могилянська академія, 2012. 118 с.
10. Сорока Т. В. Концепти «дім» і «родина» в російській, англійській та французькій мовній свідомості: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2006. 23 с.
11. Яковлев А. А. «Языковое сознание» и «языковая картина мира»: совместимость понятий. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация.* 2018. Т. 16. №2. С. 57–69.

УДК 81'373.423:398.6=111=161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.41>

THE STRUCTURAL FRAMEWORK FOR THE RIDDLE DEFINITION

СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ У ВИЗНАЧЕННІ ЗАГАДКИ

Luhechko T.M.,

orcid.org/0000-0002-2434-6079

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of English Language Practice and Teaching Methods
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University*

The article deals with the analysis of a riddle as a two-component structural unit with interdependent constituent elements. The issue of the riddle definition vagueness is studied considering its genre characteristics within different cultures. The evolution of the riddle definition is analysed within the cognitive and structural aspects of its research.

At the initial stage of its evolution, when riddles served as a means of identifying the social status of the addressee, the answer was more independent of the descriptive part. The decoding procedure then depended not on the mental abilities of the recipient, but on his experience, that is, on knowing the correct answer in advance. The mechanism of formation of

a "modern" riddle is considered from the standpoint of the relationship between the descriptive part and the answer. Such a mechanism is determined by specific encoding strategies, as well as clue tactics. To guess the riddle, one must analyse these interactive ways of encoding and decoding the image.

The paper aims at investigating the specificity of the riddle revealed in the deliberate concealing of the relationship between the descriptive component and the answer. Therefore, paroemias under analysis convey information about the environment, which is firstly encoded in the descriptive part, and later decoded in the answer. The paradoxical nature of the riddle structure is advocated within the two reference points (question and answer). The riddling process advances in two opposite directions: the riddle image formation develops from the object of the riddling to its encoded description and guessing the answer involves the reverse process: from the descriptive part to the answer.

The riddle is also considered a question-and-answer dialogic unity with the obligatory interaction of the addresser and the addressee of the riddling. The interrogative nature of the riddle question is analysed with a distinction between it as a syntactic structure and as the main intention of the riddle.

Key words: riddle, descriptive part, answer, question, two-component structure.

Статтю присвячено аналізу загадки як двокомпонентної структурної одиниці зі взаємозалежними складовими елементами. Проблему дефінітивної розмитості загадки розглянуто з урахуванням її жанрових характеристик у межах різних культурних просторів. Еволюцію визначень загадки проаналізовано з урахуванням когнітивного та структурного аспектів її дослідження.

На початковому етапі своєї еволюції, коли загадки слугували засобом ідентифікації соціального стану адресата, відгадка мала більш незалежний статус у стосунку до дескриптивної частини, позаяк відгадування залежало не від ментальних умовиводів реципієнта, а від його набутого досвіду, тобто від знання правильної відповіді заздалегідь. Механізм утворення «сучасної» загадки розглянуто з позиції взаємозв'язку образної частини та відгадки, який визначається певними стратегіями шифрування інформації, а також тактиками підказки. Щоб відгадати загадку, необхідно проаналізувати ці інтерактивні способи кодування і декодування образу.

У розвідці досліджено специфіку загадки, яка полягає у навмисному приховуванні взаємозв'язку описового компонента з відгадкою. Відтак паремії аналізованого типу передають інформацію про довкілля, яка спочатку завуальовується в описовій частині, а згодом розшифровується у відгадці. Доведено парадоксальність структури загадки, яка, маючи лише два опорні пункти (запитання та відповідь), розвивається у двох протилежних напрямках: механізм утворення загадки полягає в переході від об'єкта загадування до його кодованого опису, а відгадування передбачає зворотній процес: від образної частини до відгадки. Загадку розглянуто також як питально-відповідну діалогічну єдність з обов'язковою взаємодією адресанта та адресата загадування.

Питальну сутність описової частини загадки проаналізовано з розмежуванням її як синтаксичної конструкції та як основної інтенції загадки.

Ключові слова: загадка, дескриптивна частина, відповідь, запитання, двокомпонентна структура.

Riddles figuratively describe an object requiring the riddlee to provide the decoded answer. The riddler does not ask a direct question but tries to outwit the riddlee providing a sophisticated description of the object, which he has then to decode.

The riddle as a folk literature genre has been defined variously since 400 AD when according to Ch. Scott, Cledonius Pompeius Julianus attempted a definition [1, p. 135].

In the classical tradition, the riddle was defined as a "not commonly used metaphor or a group of metaphors that do not possess self-evident meaning" [2, p. 111].

Ch. Scott considers that previous riddle definitions only described some main genre characteristics. They did not provide any distinguishing features of the genre within cultures [1, p. 138].

The problem of genre definition vagueness may source from the polythetic nature of riddles. The characteristics that seem to be important in the genre definition in one culture do not appear to be so crucial for the definition of the same genre in a different culture. This may have led to the defining some riddles as "true riddles", some as "proverb riddles", others as conundrums, fixed formulae riddles, nonsense riddles, etc. [3, p. 38].

Riddles have been researched in oral tradition primarily in terms of the structural and cognitive studies which have provided the framework for their definition. Within this framework, riddles have been studied regarding either their grammatical structure or in terms of thematic units, or their psychological, sociological, and intellectual functions performed in the context [4, p. 3].

The project **aims** at investigating the issue of the definition vagueness of riddles and their two-component structure.

Perhaps the earliest attempts at studying the structure of a riddle were those of Robert Petsch, who distinguished five key elements: an introductory frame, a denominative kernel, a descriptive kernel, a block element, and a concluding frame [5].

A. Taylor, when researching the riddle within the cognitive framework, seeks to define it as a comparison of one object to another one, distinguishing two opposing constituents in its structure: a positive and a negative one [6, p. 1]. Thus, the classification of riddles as images, phrases, or sentences of interrogative nature depends on the identification of general lexical models in the descriptive part of the riddle. The paroemiologist also identifies and analyses the general lexical

models when grouping the riddles of English oral tradition.

R. Georges and A. Dundes study morphological characteristics of the riddle, considering it to be the best way to arrive at its definition since definitions based on content and style have proved to be inadequate. In order to define the riddle structurally, it is necessary to delineate a minimum unit of analysis, which they termed as a “descriptive element”, following R. Petsch and A. Taylor. The referent of the element is to be guessed by a riddle. [2, p. 113].

Ch. Scott defines the riddle as “a unit of discourse consisting of an obligatory proposition slot filled by an utterance *p* and an obligatory answer slot filled by an utterance *a*” [7, p. 69], studying the stylistic devices exploited in its form. Later Ch. Scott treats the riddle structure in terms of immediate constituent and topic-comment analysis.

Roger D. Abrahams considers both the structural and cognitive aspects of the riddle. He analyses the Gestalt based on the relationship between the riddle description and the referent [8, p. 137]. He also studies the social meaning of riddling considering the relationship between riddle texts, the manner of riddling performance, and social context [9, p. 180].

E. Kõngäs-Maranda also studies the riddle structure focusing on the relationship between the riddle image and the riddle answer in Finnish folklore [10, p. 50]. She considers the riddle as a two-component structural unit containing a term common to both components (a question and an answer). The main concerns of the special issue of the *Journal of American Folklore* edited by E. Kõngäs-Maranda are manifested in the attempts to apply some analytical schema (used in other contexts) to the description of riddle corpora [11]. However, some cultural contexts revealed by the riddles are also researched in the anthropologically-based studies by Jack and Phyllis Glazier and Michel Lieber [12; 13].

T. Green and W. Pepicello, emphasizing the relationship between humor and ambivalence, see the central focus of the riddle in the integration of three components: the code, the message, and the context [14, p. 5].

Yu. Sokolov considers the riddle as a tricky question, usually in the form of a metaphor [15, p. 217]. V. Anikin, R. Abrahams, V. Vasylenko, A. Gurskiy, M. Lanovyk, Z. Lanovyk, considering both the form and the nature of the genre, define the riddle as a poetic figurative description of an object or phenomenon aimed at outwitting the riddlee and developing his poetic world view [16, p. 56]; “a question formed to puzzle the recipient or test the level of intelligence of those who do not know the

answer” [17, p. 130]; a poetic wit aimed at encoding an object in order to test the intelligence, sagacity, and poetic world view of the riddle” [18, p. 11]; “a short essay based on a witty metaphorical question that requires the answer to it” [19, p. 558]. The Ukrainian paremiologist I. Berezovskyy, developing the ideas of A. Taylor, points to the kinship and similarity of the object and the subject of the image association. The latter depicts the subject of a riddle in a concealing manner in the structure of a maxim [20, p. 7].

Riddle poses a real mystery that needs to be solved. The answer serves as the clue to this mystery.

The riddle often distinguishes between two utterances: the riddle question offered by the riddler and the riddle answer attempted by the riddlee. Most researchers, studying the riddle as a folklore genre, single out two components in its structure and focus on the question as a dominant constituent in this opposition (Yu. Sokolov, A. Gurskiy, V. Anikin, R. Georges). Others emphasize the importance of the analysis of both riddle parts considering it to be a two-component structural unit (W. Pepicello, V. Mitrofanova, E. Kõngäs-Maranda).

E. Kõngäs-Maranda claims that “the riddle image is always conceptually a question, be it syntactically interrogative or not.” [10, p. 54]. While most researchers tend to analyze the riddle image separately from the answer, E. Kõngäs-Maranda highlights the importance of their interrelation. She defines the riddle image as “a question which contains the answer” [10, p. 59]. This idea was developed by R. Georges who insists that the riddle consists of a question and an answer, [2, p. 54], T. Green and W. Pepicello who claim that “riddles cannot exist as unanswered questions” [21, p. 32].

The *riddle question* and the *riddle answer* together form a unity, called the riddle. The reasoning behind this is two-fold. Firstly, the act of riddling is thought to be of cooperative nature, since it involves two participants. Therefore, it is correct to define the riddle in terms of both participants. Secondly, the special ambiguity of folk riddles can be employed either within the riddle question or within the riddle answer. The cultural aim of riddling is to incorporate ambiguity seamlessly into the riddle structure, which includes both the question and the answer [22, p. 37].

The term *riddle question* seems to be quite vague, for it appears to suggest exclusively the interrogative format of the descriptive part. However, this term is sometimes applied to utterances of affirmative nature as well:

Look into my face and I'm everybody, scratch my back and I'm nobody (Mirror) [6, p. 57]; *Goes*

over all the hills and hollows, bites hard, but never swallows (Frost) [6, p. 89];

Без рук, без ніг, в сорочку вбирається (Подушка) [20, p. 211]; *Плету хливець на н'ятеро овець* (Рукавиця) [20, p. 170].

Prosody, as well as the words, contributes greatly to image constitution in riddling. Therefore, in writing down or printing the texts, the riddle collectors sometimes nullify the role of rhythm, stress, and intonation (which are known to be suprasegmentals of prosody) as crucial contributors to the riddle image:

Daffy-down-dilly has come to town, in a yellow petticoat and a green gown (A dandelion) [6, p. 46]; *My first drives a horse, my second is needy, my third is a nickname, my whole is a bird* (Whip-poor-will) [6, p. 36]; *It is always round, it can jump and fall, in the air, on the ground, we can see a rubber...* (Ball) [6, p. 17];

Триці виочило, шкіри визубило, вертом хвостить (Кіт) [20, p. 115]; *Кут розбив макут і побіг на плут* (Кіт, макітра, пліт) [20, p. 306]; *В хаті сорок, а на дворі триста* (В хаті сволок, а на дворі призьба) [20, p. 306].

The terms *riddle image* and *riddle question* used synonymously do not refer exclusively to syntactic questions but to all ways and techniques of an object's ambiguous description. Likewise, one can use *riddle answer* and *referent* interchangeably.

A riddle is thought to be a short utterance represented in the speech employing either "literal" or "poetic language." Such a statement calls for the answer which may contain a single word, an utterance, or a sentence that accords with the syntactic pattern of the *riddle question*. The answer is meant to be deducted either from the clue provided in the text or more often the riddlee is expected to remember the standard or customarily approved answer or else to concede his ignorance and wait to be told the answer [15, p. 39].

A lot of riddle definitions set stress on the fact that true riddles provide the riddlee with the clue to guess the answer. Thus, descriptive riddles or "true riddles" (Taylor's term) can usually be solved without taking much effort. Such a key in the *riddle question* may provoke the variability of both the descriptive element and the answer:

Go all the way round the house, don't make any tracks (Smoke) [6, p. 65]; *What goes all the way around the house and doesn't make any track?* (The wind) [6, p. 65]; *Ревнув віл на сто гір, за сто річок, за сто нічок, за сто миль* (грім і дзвін) [20, p. 64].

Though the correspondent is usually expected to know and remember the correct answer to the riddle, nevertheless there exists a relationship between the

riddle question and *the riddle answer*. The variation in the answers proves that the relationship between the riddle image and the referent may be either well-thought-out or result from pure conjecture. Sometimes the semantic vagueness may suggest several suitable answers. This relationship derives from metaphor and metonymy, as various scholars since Aristotle have claimed. A. Awedoba comments: "...*riddle* is an exercise in the association of ideas based on observation of reality" [3, p. 39]. Such an association is not confined only to nature but applies also to ideas about the supernatural and invisible objects and ideas. For most riddles there exist a semantic fit between the riddle question and the answer. Some of the key elements involved in image creation are straightforward enough for all to focus on [15, p. 40]. In English riddles for *wind and smoke* the key element is *making no tracks*. The riddle asks what people know of the object that *goes around the house and doesn't make any track*. The correct answer is the *wind*, although it may not be only the *wind* that can *leave no tracks* being referred to. The figurativeness of the expression differs from riddle to riddle, being more transparent in ones and less so in others.

Different answers to the same riddle question may also have their origins in different riddling communities. By studying riddle variants in different traditions it is possible to prove that each riddle image, even those that seem most senseless, in most cases has only one acceptable answer in its context. Riddle collectors appear to be hardly ever informed of the variable riddle answers to the same question in one tradition [22, p. 30].

Regardless of what one defines as the riddle image, various cultures will tolerate great flexibility concerning the structural and semantic constituents of a riddle question in the context of folk riddling [23, p. 8].

The associations between riddle images seem to be always out of the ordinary. The metaphoric relationships established by riddles appear to be of a "conditional" nature and "the riddle image states the condition under which the metaphor holds true." [10, p. 53] The riddle offers a temporary context that simulates and establishes the validity of an extraordinary relationship. Yet from within the terms of reference of the riddle, this hypothetical relationship can exist in and of itself. Although the elements of such image associations prove to be widely known and explicit in everyday life, the extraordinary relationship between them is not. Therefore the riddle cannot be comprehended merely as an affective reflection or expression of

reality. Instead, the viability of the riddle depends on its relative autonomy from the everyday world of cognitive categories and the usual links among them [2, p. 120].

The answer to the riddle image misleads the riddlee focusing on the weird relationship. In this regard, the structure of the riddle can be considered as a reversible one, containing feedback: the answer satisfies the conditions of the riddle image, while this imaging may be considered teleological (following the ritual of transformation). The riddle image is of interrogative nature that contains its own goal, the answer to the puzzle offered in the descriptive part. According to E. Kōngäs-Maranda, “the riddle image is a question which contains the answer.” [10, p. 49]. As such it is also containing not only its own goal but also its own source of motivation, the question-answer format.

In conclusion, when studying riddles, one should consider a question-and-answer serried, the riddle

text, and the figurative description of an object or natural phenomenon. E. Kōngäs-Maranda’s definition has proved to be among the most valuable folkloristic definitions to the study of the interrelationship of riddle components. The question-and-answer sequence as a focal point of this definition is suggestive of a process of inquiry and investigation, initiated either by the riddle image, or the riddle question. All the forms of the riddle are apt to partake in the process of inquiry into the identity of an object, real or imaginary, and its appropriate definition. Alternatively, various riddle forms serve to express a question offered to the riddlee. The answer might be a complete poetic description or a complete definition of an object, the initial riddle image being a partial description or definition. The question-and-answer sequence of riddling thus serves as a schematic pattern for a poetic riddling process that differs from the ordinary one in that a poet asks questions and finds answers usually within a protracted procedure.

BIBLIOGRAPHY:

1. Scott Charles. On Defining the Riddle: The Problem of Structural Unit. *Genre*, 1969. Vol. 2. № 2. P. 129–142.
2. Georges Robert and Dundes Alan. A. Toward a structural Definition of the Riddle. *Journal of American Folklore*, 1963. Vol. 76. № 300 (Apr. – Jun.). P. 111–118.
3. Awedoba A. K. Social Roles of Riddles, with Reference to Kasena Society. *Research Review New Series*, 2000. Vol. 16. №2. P. 35–51.
4. Thomas A. Green and W. J. Pepicello. The folk riddle: A Redefinition of terms. *Western Folklore*, Vol. 38. No. 1 (Jan., 1979). P. 3–20.
5. Robert Petsh. Neue Beitrage zur Kenntnis des Volksratsels. *Palaestra IV*, Berlin, 1899. 152 p.
6. Taylor Archer. *English Riddles from Oral Tradition*. Los Angeles: Berkeley, 1951. 959 p.
7. Charles Scott. *Persian and Arabic Riddles: A Language-Centered Approach to Genre Definition*. The Hague: Mouton, 1965. 136 p.
8. Abrahams Roger D. and Dundes Alan. *Riddles, Folklore and Folklife: an Introduction*, ed. Richard Dorson. Chicago: University of Chicago Press, 1972. P. 129–143.
9. Abrahams Roger D. *The Literary Study of the Riddle*. Texas Studies in Literature and Language XIV, 1972. P. 177–197.
10. Кёнгес-Маранда Э. Теория и практика анализа загадок. *Паремиологические исследования: сб. ст. / сост. и ред. Г. Л. Пермяков*. Москва: Наука, 1984. С. 47–60.
11. Kōngäs-Maranda Elli, ed. Riddles and Riddling, special issue of *Journal of American Folklore*. #89. 1976.
12. Jack Glazier and Phyllis Glazier. Ambiguity and Exchange: The Double Dimension of Mbeere Riddles. *Journal of American Folklore*. #89, 1976. P. 189–238.
13. Michel Lieber. Riddles, Cultural Categories, and World View. *Journal of American Folklore*. #89, 1976. P. 255–265.
14. Pepicello William J., Green Thomas A. *The Language of Riddles. New Perspectives*. Columbus: Ohio State University Press, 1984. 170 p.
15. Соколов Ю. М. Загадки. *Русский фольклор*. Москва: Учпедгиз, 1941. С. 217–222.
16. Аникин В. П. *Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор*. Москва: Учпедгиз, 1957. 240 с.
17. Abrahams Roger. D. And Dundes A. Riddles. *Folklore and Folklife : An Introduction / Richard M. Dorson*. Chicago: Un-ty of Chicago Press, 1982. P. 129–144.
18. Аристотель. *Об искусстве поэзии / пер. В. Г. Аппельрота*. Москва: Гослитиздат, 1957. 183 с.
19. Лановик М. Б., Лановик З.Б. *Українська усна народна творчість: підручник [2-е вид.]*, Київ : Знання – Прес, 2003. 591 с.
20. Березовський І.П. *Загадки*. Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. 511 с.
21. Kaivola-Bregenhøj A. Riddles and Their Use. *Untying the Knot / ed. by Hasan-Rokem G., Shulman D*. Oxford University Press, 1996. P. 10–36.

22. Hasan-Rokem G. Introduction. *Untying the Knot* / ed. By Hasan-Rokem G., Shulman D. Oxford Un-ty Press, 1996. P. 3–9.

23. Handelman D. Traps of Trans-formation: Theoretical Convergences between Riddle and Ritual. *Untying the Knot* / ed. By Hasan-Rokem G., Shulman D. Oxford Un-ty Press, 1996. P. 37–61.

УДК 811.111-342

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.42>

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У СТУДЕНТІВ ЦИРКОВИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

FORMATION OF ENGLISH SPEAKING SKILLS AMONG STUDENTS OF CIRCUS SPECIALTIES

Малинка Ю.Г.,

orcid.org/0000-0003-4304-492X

кандидат філософських наук,

завідувач кафедри гуманітарних дисциплін

Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв

Статтю присвячено дослідженню методологічних засад формування навичок говоріння англійською мовою у студентів циркових спеціальностей. Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасне суспільство вимагає поєднання в одній особі і фахівця галузі, і мовної особистості.

У статті наголошено, що зміщення акцентів у мовленнєвій підготовці студентів циркових спеціальностей на заняттях з англійської мови передбачає їх занурення у професійний контекст, що пояснюється орієнтуванням сучасної освіти на всебічний мовленнєвий розвиток студентів, удосконалення їхніх мовленнєвих навичок і вмій, кореляцію змісту навчання студентів циркових спеціальностей з майбутньою професійною діяльністю.

Аналіз теоретичної та практичної літератури показав, що навчання англійської мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей залишає поза увагою формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів циркових спеціальностей, важливими складниками якої є вміння сприймати, продукувати висловлювання в професійних комунікативних ситуаціях, використовувати фахову термінологію.

У статті проаналізовано ключові вміння та навички професійної іншомовної комунікації, які необхідні майбутнім фахівцям у цирковій діяльності, з огляду на те, що володіння іноземною мовою є основною вимогою у підготовці фахівців високого рівня.

Автором запропоновано деякі види роботи на занятті, які сприяють формуванню професійної мовленнєвої компетентності майбутніх артистів цирку. Моделювання ситуацій реального спілкування під час вивчення англійської мови сприяє формуванню навичок говоріння, необхідних для практичного використання у професійній діяльності. Для досягнення цієї мети найбільш ефективними видаються методи «відтворення ситуації реальної комунікації», «професійно-ситуативний» та «побутово-ситуативний».

Ключові слова: методи навчання, професійна підготовка, ситуативний підхід, формування навичок говоріння, циркові спеціальності.

The article is devoted to the study of the methodological foundations of the formation of English speaking skills among students of circus specialties. The relevance of the research is determined by the fact that modern society requires a combination of both a specialist in the field and a linguistic personality in one person.

The article emphasizes that the shift in emphasis in the speech preparation of circus specialties students in English language classes involves their immersion in a professional context, which is explained by the orientation of modern education on the comprehensive speech development of students, improvement of their speech skills and abilities, and the correlation of the content of education of circus specialties students with future professional activity.

The analysis of the theoretical and practical literature showed that teaching English in the professional direction of students of non-philology majors neglects the formation of professional speech competence, important components of which are the ability to perceive, to produce expressions in professional communicative situations, and to use professional terminology.

The article analyzes the key abilities and skills of professional foreign language communication, which are necessary for future specialists in circus activities, in view of the fact that mastering a foreign language is the main requirement in the training of high-level specialists.

The author proposed some types of work in the class, which contribute to the formation of professional speech competence of future circus artists. Modeling situations of real communication during English language learning contributes to the formation of speaking skills necessary for practical use in professional activities. To achieve this goal, the

methods of "re"producing the situation of real communicatio" and "communicative-situational training" seem to be the most effective.

Key words: teaching methods, professional training, situational approach, formation of speaking skills, circus specialties.

Постановка проблеми. Під час формування навичок говоріння англійською мовою у студентів циркових спеціальностей необхідно враховувати мотиваційний аспект, який є важливим при вивченні іноземної мови для студентів нефілологічних спеціальностей. Термін «мотивація» походить від латинського *movere*, який перекладається як «рухатися». Якщо людина вмотивована, то вона є зацікавлена у досягненні певних цілей та докладає зусиль для їх досягнення.

На думку вчених, мотиваційний фактор здатен принести людині присмні відчуття через задоволення «потреби у психологічному рості та підвищенні власної компетентності» [3, с. 101]. Інші джерела вказують, що мотиватор корегує поведінку індивіда так, що він налаштовує своє життя на досягнення поставленої мети [9; 10]. Окрім досягнень, до мотиваторів належать фактори визнання та винагорода [3]. Для студентів нефілологічних спеціальностей, зокрема, циркових, визнанням може бути підвищення власної самооцінки, а також оцінки оточуючих. Винагородою стане можливість відчувати себе комфортно закордоном та змога спілкуватися з носіями інших мов. Психологи наголошують, що «мотивація прискорюється в базових потребах людини, до яких належить серед іншого і потреба у розвитку та самоактуалізації» [3, с. 57]. Все це належить до внутрішніх мотиваторів. Принципову роль відіграють також і зовнішні мотиватори, які представлені зокрема вербальною похвалою, наприклад, з боку керівництва або колег.

Циркова діяльність передбачає гастролі в інших країнах, а тому для студентів циркових спеціальностей важливою видається комунікація у першу чергу у сфері послуг, адже гастролуючи іншими країнами, необхідно вміти запитати, як дістатися певного міста, як здійснити покупку, як купити квиток, як зробити замовлення у кафе тощо. У цьому випадку у нагоді стає англійська мова як *lingua franca*, яку розуміють та якою спілкуються майже у всьому світі, оскільки англійська мова використовується як загальний засіб комунікації для носіїв різних мов.

Іншими словами, інтереси індивіда корелюють з його комунікативними потребами, а їх задоволення пов'язане з навичками говоріння, для формування та розвитку яких необхідний комплексний підхід з опорою на мотиваційний фактор. У цьому контексті важливо, щоб здобувачі освіти

повірили в себе, досягли успіху у подоланні мовного бар'єру, адже задоволення від результату надає значного мотиваційного поштовху для розвитку комунікативних, інтелектуальних та творчих здібностей.

Аналіз останніх досліджень.

Антропоцентричність наукової парадигми призвела до гуманістичного зсуву в соціології, психології, лінгвістиці та педагогіці, що призвело до посиленої уваги до задоволення індивідуальних та соціальних потреб здобувачів освіти під час навчання серед іншого і іноземним мовам. Розробкою методів викладання іноземної мови для нефілологічних спеціальностей займалася низка вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, Н. С. Івасів досліджував організаційний компонент формування комунікативної компетентності в процесі іншомовної підготовки [1]. Деякі науковці присвячували свої розвідки саме формуванню професійної компетентності фахівців різних галузей в процесі вивчення іноземних мов [4; 6; 7; 13]. Застосування навчальних стратегій з іноземної мови цікавило Й. К. Конрада [8]. Інші німецькі лінгвісти та методисти Й. Кветц та Г. Гандт [11] розглядали методи викладання англійської мови у процесі перепідготовки фахівців. Своєю чергою Дж. Скривенер запропонував різні підходи до викладання англійської мови, зокрема із застосуванням соціальної стратегії [12]. Незважаючи на різноманітність методів викладання іноземних мов для здобувачів освіти нефілологічних спеціальностей, пошук найбільш ефективної методики, з урахуванням специфіки фаху, потребує подальшої розробки.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні дієвих підходів для формування навичок говоріння англійською мовою у студентів циркових спеціальностей. Об'єктом дослідження є професійна підготовка студентів циркових спеціальностей. Предмет дослідження – формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів циркових спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Володіння іноземною мовою є важливою складовою професійної підготовки фахівця будь-якої сфери. Однак, не всім здобувачам освіти вивчення іноземної мови дається легко та видається необхідним, тому на заняттях з англійської мови потрібно спиратися на мотиваційний фактор. З огляду на це, необхідно враховувати зміст іншомовної компетентності

та спектра умінь і навичок, необхідних фахівцю [2, с. 235] циркової сфери для подальшої професійної діяльності. У першу чергу, професійне навчання передбачає вивчення спеціальної лексики та граматики в контексті циркової діяльності. При цьому слід враховувати етикет професійного спілкування, розвиток перекладацьких умінь, формування вміння вести ділову професійно орієнтовану бесіду, вміння здійснювати публічний виступ, уміння вести телефонну розмову тощо. Отже, викладачам англійської мови під час навчання здобувачів освіти циркових спеціальностей необхідно звертати увагу на те, що професійна комунікація іноземною мовою у цирковій сфері має певні особливості.

У пріоритеті є вільне володіння усним спілкуванням, адже виступаючи на арені, артисти завжди апелюють до публіки і кожне слово має особливе значення. У цьому контексті важливу роль відіграє фонетика, оскільки вимова та інтонація, наголос та мелодика є чи не найважливішими професійними комунікативними особливостями артистів. Через інтонацію, правильну вимову та влучно підібрані слова артисти цирку інтригують публіку, привертають увагу, надають таємничості своєму виступу. Окрім того, навички говоріння необхідні і для спілкування із закордонними партнерами, успіх якого залежить не лише від гарного володіння англійською мовою, а і «від уміння працювати в міжнародному середовищі на основі позитивного ставлення до інших культур, розуміння місцевих і професійних традицій інших країн, розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці» [5, с. 254].

Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми є запровадження на заняттях комунікативних завдань. По-перше, це сприяє формуванню основних лексичних моделей висловлювання, вміння поставити і відповісти на запитання, сформулювати та висловити власну думку, наказати, запропонувати, аргументувати, заперечити, погодитися. По-друге, застосування комунікативних завдань на заняттях з англійської мови для студентів-нефілологів, зокрема циркових спеціальностей, дає можливість активізувати комунікативну діяльність, реалізувати свої здібності, застосовувати набуті знання на практиці.

Метод «відтворення ситуації реальної комунікації» у навчанні іноземної мови, зокрема, англійської, призначений для «цілеспрямованого розвитку необхідних навичок та вмінь, практики використання мовних форм та мовленнєвих кліше для потреб професійної діяльності» [4, с. 170].

На нашу думку, найкращим завданням для формування навичок говоріння англійською мовою у студентів циркових спеціальностей стане перегляд виступів англомовних артистів цирку з подальшим обговоренням та відпрацюванням лексичного та граматичного матеріалу. Так, після перегляду відеоролика можна запропонувати здобувачам освіти зробити припущення стосовно того, що говорили артисти на арені. Це завдання можна виконувати як в парах, так і в групах. Після того, як студенти висловлять свої припущення викладачу, він відкоригує їх за необхідності, або ж можна запропонувати здобувачам освіти порівняти свої мовні здогадки. Після цього рекомендується переглянути ролик ще раз та записати слова та фрази, які уживали англомовні артисти. На наступному етапі студенти відпрацьовують у парах наголос у словах та інтонацію у реченнях, які вони записали, під контролем викладача. На завершальному етапі цієї вправи студентам пропонується відтворити мовлення англомовних артистів.

Метод «відтворення ситуації реальної професійної комунікації» у навчанні англійської мови буде ефективним на початковому етапі формування навичок говоріння. Після нього логічним буде застосування «професійно-ситуативного методу», коли студентам необхідно розв'язати певну професійну задачу. Це може бути постановка нового номеру, обговорення етапів постановки, учасників, підбір музичного супроводу тощо. «Професійно-ситуативний метод» є корисним для майбутніх фахівців, адже так вони зможуть відчувати на практиці, для чого їм потрібні знання з англійської мови, та зрозуміти, що вони можуть користуватися іноземною мовою, відчувати себе успішними через реалізацію потреби у самореалізації, а всі ці фактори підвищать їхню мотивацію до вивчення англійської мови.

Застосування «методу побутово-ситуативного навчання» передбачає відтворення максимально наближених до реальних ситуацій. Це може бути прийняття замовлення в ресторані, похід до лікаря, бронювання номеру в готелі, виклик таксі, покупки у супермаркеті, реакція на подяку за гарне обслуговування тощо. Перед виконанням таких завдань у нагоді стане перегляд студентами навчальних фільмів, у яких відтворюються подібні ситуації. Під час перегляду фільмів студентам можна запропонувати виписати мовленнєві кліше, які використовують актори у відеоролику, наприклад, покупець та продавець, лікар та хворий, офіціант та клієнт тощо. Після перегляду здобувачі освіти інсценують схожі ситуації.

Виконуючи завдання на розвиток мовленнєвих монологічних та діалогічних умінь студенти вчать правильно, логічно й послідовно будувати монологічне та діалогічне висловлювання, знайомляться з основними структурними особливостями побудови речень. Мовленнєві завдання спрямовані на використання засвоєного матеріалу у побутових та професійних ситуаціях.

Для вироблення навичок монологічного мовлення у студентів циркових спеціальностей корисними будуть також вправи з опорою на текст професійного змісту. Це вправи на рівні невеликого висловлювання: 1) висловлювання з опорою на вказані слова і словосполучення; 2) пояснення значення понять з опорою на текст; 3) опис малюнка до тексту; 4) відповіді на питання до тексту.

Слід зазначити, що для прищеплення навичок говоріння допомагають вправи на аудіювання. Навчання смислового сприйняття мовлення на слух, передбачає виконання здобувачами освіти вправ на формування загальних аудитивних навичок. Робота артистів цирку пов'язана з гастрольями, що передбачає спілкування з носіями

інших мов, зокрема англійської, тому вправи на аудіювання допомагають подолати фонетичні і лексичні труднощі сприйняття та у подальшому сприяють відпрацюванню прийомів породження мовленнєвого висловлювання.

Формуючи навички говоріння англійською мовою у студентів циркових спеціальностей, слід спиратися на мотиваційний аспект та враховувати специфіку матеріалів, які мають бути пов'язані з майбутньою професійною діяльністю здобувачів освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Професійно орієнтоване навчання англійської мови студентів циркових спеціальностей полягає у формуванні навичок говоріння для професійного спілкування шляхом переносу їх у виробничо-професійну сферу. Для досягнення цієї мети найбільш ефективними видаються методи «відтворення ситуації реальної професійної комунікації», «професійно-ситуативний» та «побутово-ситуативний».

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці вправ для розвитку мовленнєвої компетентності студентів циркових спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Івасів Н. С. Організаційний компонент формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туризмознавства в процесі іншомовної підготовки. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 22. Т. 1. С. 146–149. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-1.32>
2. Мединська С. І. Формування іншомовної компетентності як компонента професійної підготовки фахівців у галузі туризму. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2016. № 2(12). С. 233–237.
3. Ніколаєва С. Ю. Основи сучасної методики викладання іноземних мов / С.Ю. Ніколаєва. К.: Левіт, 2008. 285 с.
4. Прадівляний М. Г., Бондар Н. Д. Стратегії формування професійної компетентності фахівців сфери туризму в процесі вивчення іноземних мов. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2017. № 6. С. 168–174.
5. Сарновська Н. Формування іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх фахівців сфери туристичного бізнесу. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 2(61). С. 251–256.
6. Старинець О. А. Використання методу ситуативного навчання у викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія*. 2016. Вип. 8. С. 120–125.
7. Cañas J., Pérez L. *Language strategy in the hospitality sector*. 2014. URL: <https://www.languageonthemove.com/language-strategy-in-the-hospitality-sector/>
8. Conrad J. C. Lernstrategien als Voraussetzung eines modernen, schülerorientierten Fremdsprachenunterrichts: Klassifikationen, Trainingsprogramme und die Rolle der Lehrbücher. Duisburg; Essen, 2006. 236 s.
9. Cupas C. Motivation and communication (03.09.14) URL: <http://www.slideshare.net/katwinah/motivation-communication>
10. Cuyckens H., Dirven Rene', Taylor John-R. Cognitive Approaches to Lexical Semantics. Cognitive Linguistic Research, Vol. 23. 2003. Mount de Gruyter, Berlin, New York.
11. Quetz J., Handt G. von der. Neue Sprachen lehren und lernen: Fremdsprachenunterricht in der Weiterbildung. Bielefeld, 2002. 235 s.
12. Scrivener J. Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching. Third Edition. Oxford: Macmillan. 2011.
13. Tziora N., Giovanis N., Papacharalabous C. The role of foreign languages in hospitality management. *International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication*. 2016. Vol. 4. Pp. 89–97. DOI: <https://doi.org/10.12681/ijltic.10353>

РОЗДІЛ 8

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'33

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.43>

ТОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАГОЛОВКІВ BBC ПРО ВІЙНУ В УКРАЇНІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ IBM WATSON TONE ANALYZER)

TONE ANALYSIS OF BBC HEADLINES ABOUT THE WAR IN UKRAINE (USING IBM WATSON TONE ANALYZER)

Бадецька О.Й.,

*orcid.org/0000-0003-2325-7557**магістр мистецтв кафедри прикладної лінгвістики
Львівської національної політехніки*

Таран О.С.,

*orcid.org/0000-0001-6312-9563**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Львівської національної політехніки*

У статті описано методи аналізу тональності, який останніми роками набув широкого визнання не лише серед дослідників, але й серед компаній, урядів та організацій. Проаналізовано декілька важливих наукових праць із цього питання.

Дослідження присвячене комп'ютерному аналізу тональності заголовків новин про війну в Україні на сайті BBC News. База даних новинних заголовків була створена за допомогою розширення HeadingsMap у браузері Google Chrome, що дозволило автоматизувати цей процес. Загалом було вилучено з сайту 1017 заголовків, які охоплювали період війни з березня по жовтень 2022 року. Подальша робота відбувалася із залученням IBM Watson: IBM Watson™ Tone Analyzer. Цей аналізатор базується на теорії психолінгвістики та використовує лінгвістичний аналіз для виявлення емоційних і мовних тонів у письмовому тексті. Сервіс може аналізувати тон як на рівні документа, так і на рівні речення: n-грами, знаки пунктуації, смайли, лайливі слова, вітання і полярність настроїв вводяться в алгоритми машинного навчання для класифікації категорій емоцій.

Автори описали порядок роботи з програмою, проаналізували заголовки й ті проблеми, які виникають у визначенні тонів. Заголовки-речення, для яких програма визначила емоційні тони, було погруповано відповідно до тональності. У результаті виявлено 6 тонів: аналітичний, впевненості, страху, радості, смутку і невпевненості.

Успішність роботи програми IBM Watson™ Tone Analyzer залежить від того, в прямому чи переносному значеннях ужито слово, від ясності й повноти контексту. Заголовки є мінімальним текстом, а тому програма не може ідентифікувати їх у ширшому контексті, не може врахувати соціокультурний, історичний чи політичний фон. У перспективі – здійснити аналіз тональності заголовків, але в контексті новинних текстів.

Ключові слова: медійний дискурс, аналіз тональності, IBM Watson™ Tone Analyzer, BBC, заголовки.

The article describes the methods of tone analysis, which in recent years has gained wide acceptance not only among researchers, but also among companies, governments, and organizations. Several important scientific works on this issue are analyzed.

The study is devoted to the computer tone analysis of news headlines about the war in Ukraine on the BBC News website. The database of news headings was created using the HeadingsMap extension in the Google Chrome browser, which made it possible to automate this process. A total of 1,017 headlines covering the war period from March to October 2022 were extracted from the site. Further work took place with the IBM Watson: IBM Watson™ Tone Analyzer. This analyzer is based on the theory of psycholinguistics and uses linguistic analysis to detect emotional and linguistic tones in written text. The service can analyze the tone both at the document level and at the sentence level: n-grams, punctuation marks, emoticons, expletives, greetings and mood polarity are entered into machine learning algorithms to classify emotion categories.

The authors described the procedure for working with the software, analyzed headlines and also the problems that arise in determining tones. Headlines, for which the program identified emotional tones, were grouped according to tonality. As a result, 6 tones were revealed: analytical, confidence, fear, joy, sadness and uncertainty.

The success of the IBM Watson™ Tone Analyzer analysis depends on whether the word is used literally or figuratively, and on the clarity and completeness of the context. Headlines are minimal text, so the software cannot identify them in a wider context, cannot take into account the socio-cultural, historical or political background. In the future, it is necessary to analyze the tonality of headlines, but in the context of news texts.

Key words: media discourse, tone analysis, IBM Watson™ Tone Analyzer, BBC, headlines.

Постановка проблеми. Медійний дискурс є об'єктом різноманітних досліджень, зважаючи на специфіку лексики, жанрове розмаїття, вплив на інші дискурси, специфічні синтаксичні структури, зв'язок ЗМІ з соціальними, соціокультурними та економічними відносинами. Як зазначає М. Теравсевиц, мова медійного дискурсу використовує широкий спектр риторичних засобів на фонологічному, синтаксичному, лексичному, семантичному, прагматичному та текстовому рівнях [11, с. 76]. Універсальним і, напевне, найважливішим компонентом у структурі медійного дискурсу є заголовок – це початок діалогу між автором і читачем. Новинні заголовки справедливо називають передвісниками новин, адже вони охоплюють значно ширшу аудиторію людей, які переглядають заголовки, ніж тих, хто читає новини, а тому заголовки мають привернути увагу читача та змусити його перейти до повного тексту новин. Саме це, як уважає R. Taiwo, є причиною використання маніпулятивних технологій у заголовках [10, с. 222]. Тональність і експлуатація емоцій у цьому відіграють важливу роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ролі заголовків у медійному дискурсі присвячено праці Д. Реа, Р. Тайво, Б. Ендрю, М. Пфау та Е. Різель, з вітчизняних дослідників – А. Коваленко, Л. Грицюк. Заголовки вивчають з погляду сприйняття їх читачами (психолінгвістичний і когнітивний аспекти); за формою (традиційні та клікбейти; заголовки-накази / ствердження / питання / оклики) та змістом (структурні, мовні, текстові особливості); функції заголовків (інформативна, рекламна, підсумовування новин, переконання читача тощо). Характер і предмет дослідження зумовлює науково-методологічний інструментарій.

Нашу увагу привернула методика аналізу тональності (сентимент-аналізу), основним завданням якого є класифікація полярності тексту на рівні документа чи речення – незалежно від того, чи є висловлена думка в документі, реченні позитивною, негативною або ж нейтральною. Останніми роками аналіз тональності та настроїв набув широкого визнання не лише серед дослідників, але й серед компаній, урядів та організацій.

Перше дослідження заголовків у цьому аспекті було здійснене F. Allport & M. Lerpkin у 1943 році: вони вивчали, як заголовки вплинули на ставлення громадян до участі у військовій кампанії Другої світової війни. Так, заголовки про погані новини (наприклад, «Americans Lose 5 Troopships in African Occupation» та «Major Attack on Guadalcanal Opened by Japan») частіше викликали

в читачів новин бажання брати більш активну участь у війні, ніж заголовки про хороші новини (як-от: «Germans Battle Futilely at Stalingrad»). Підняття морального духу сприяли саме негативні заголовки [1, с. 217–19]. У 1990-х роках дослідники часто висловлювали занепокоєння щодо негативу в заголовках [6, с. 133] і побоювання щодо заохочування негативного ставлення до економіки США [2, с. 12–13]. Однак негатив у заголовках сприяв кращому запам'ятовуванню цих заголовків: коли негатив стимулює людей, таке збудження може збільшити кількість інформації, яку вони запам'ятовують [9, с. 260]. Отже, ці факти викликали в нас зацікавлення, що стимулювало здійснити дослідження тональності заголовків новин BBC про російсько-українську 2022 року. Це є метою нашої наукової розвідки.

Методологія дослідження. Методи аналізу тональності E. Cambria, B. Schuller, Y. Xia та C. Navasi поділяють на три основні категорії:

- методи, які базуються на знаннях (класифікують текст на основі наявності однозначних слів-емоцій, таких як *щасливий, сумний, наляканий, нудьгуючий*);
- статистичні методи (використовують елементи машинного навчання, як-от: латентний семантичний аналіз, опорні векторні машини, глибоке навчання);
- гібридні методи (використовують як машинне навчання, так і онтології та семантичні мережі, щоб виявити семантику, яка нечітко виражена) [3].

Останнім часом спостерігаємо зростання кількості завдань аналізу настроїв. Системний огляд методів аналізу тональності наведено в праці A. Lighthart, C. Catal та B. Tekinerdogan [7, с. 5029]. Розгляньмо декілька важливих розвідок щодо цього питання. Y. Volcani та D. Fogel запропонували ідентифікувати слова та фрази в тексті за емоційними шкалами. Система, заснована на їхній роботі, називається EffectCheck, представляє синоніми, які можна використовувати для збільшення або зменшення рівня викликаних емоцій у кожній шкалі [13]. P. Turney застосовував алгоритм для аналізу тональності PMI-IR, що базується на взаємній інформації та інформаційному пошуку для вимірювання подібності пар слів або фраз. Семантична орієнтація фрази обчислюється шляхом порівняння її з позитивним або негативним словом («добре» / «погано») [12]. A. Mudinas, D. Zhang і M. Levene розробили систему аналізу тональності pSenti на рівні понять, яка поєднує лексичний підхід з підходом на основі навчання [8]. H. Wang, Y. Lu, C. Zhai запропонували

модель латентної рейтингової регресії, що вимірює оцінки різних аспектів рецензії, а також визначає акцент автора у кожному аспекті [14]. Отже, методи керованого машинного навчання є широко використовуваною методикою тонального аналізу.

Для нашого дослідження ми обрали онлайн-сервіс IBM Watson™ Tone Analyzer, що використовує лінгвістичний аналіз для виявлення емоційних і мовних тонів у письмовому тексті. Сервіс може аналізувати тон як на рівні документа, так і на рівні речення: n-грами (уніграми, біграми та триграми), знаки пунктуації, смайли, лайливі слова, вітання і полярність настроїв вводяться в алгоритми машинного навчання для класифікації категорії емоцій. [5]. Ця комп'ютерна розробка базується на теорії психолінгвістики, зокрема твердженні про те, що мовлення відображає більше, ніж просто те, що люди хочуть сказати. Частота, з якою вони вживають певні типи слів, може вказувати на їхній стиль мислення, соціальні зв'язки й емоційний стан. Цікаве спостереження у цьому зв'язку висловили J. DiMiccio й D. Millen: у діловому спілкуванні електронною поштою люди швидше за все сприйматимуть негативні емоції з більшою інтенсивністю, ніж позитивні. А в соціальних мережах люди представляють різні онлайн-ідентичності, які впливають на створюване ними враження [4].

Виклад основного матеріалу. Джерельною базою цього дослідження послуговував англійськомовний новинний ресурс BBC News (<https://www.bbc.com/news>), а саме розділ “War in Ukraine”. База даних новинних заголовків була створена за допомогою розширення HeadingsMap у браузері Google Chrome, що дозволило авто-

матизувати цей процес. Загалом було вилучено з сайту 1017 заголовків, які охоплювали період війни з березня по жовтень 2022 року. Подальша робота відбувалася із залученням IBM Watson: IBM Watson™ Tone Analyzer.

Алгоритм роботи з аналізатором такий: ви надсилаєте JSON, простий текст або HTML, що містить письмові дані для аналізу, до програми. Сервіс приймає до 128 КБ тексту, що становить близько 1000 речень. Служба повертає результати JSON, які повідомляють про тон вашого введення (рис. 1).

Отже, у результаті аналізу перших 29 заголовків ми отримали інформацію про те, що в них наявні тони страху, радості та смутку. Наведення курсору на ці показники дозволяє відкрити пояснення, що кожен із них означає і в якій мірі присутній у тексті. Файл JSON містить обрахований показник кожного з тонів у проаналізованому тексті (рис. 2).

На рівні речення можна переглянути розподіл отриманих результатів відповідно до тону: інтенсивністю кольору позначено рівень тону для кожного речення відповідно до наведеної шкали (рис. 3).

Заголовки-речення, для яких програма визначила емоційні тони, було погруповано відповідно до тональності. Наводимо результати, у дужках вказуємо індекс тональності, який був присвоєний програмою кожному реченню згідно зі шкалою.

1) Аналітичний тон, що відображає міркування та аналітичне ставлення людини до речей, виявлено в таких заголовках:

Russia says it will retake annexed areas despite retreat (0.72);

What does Russia's troop call-up mean for Ukraine? (0.76);

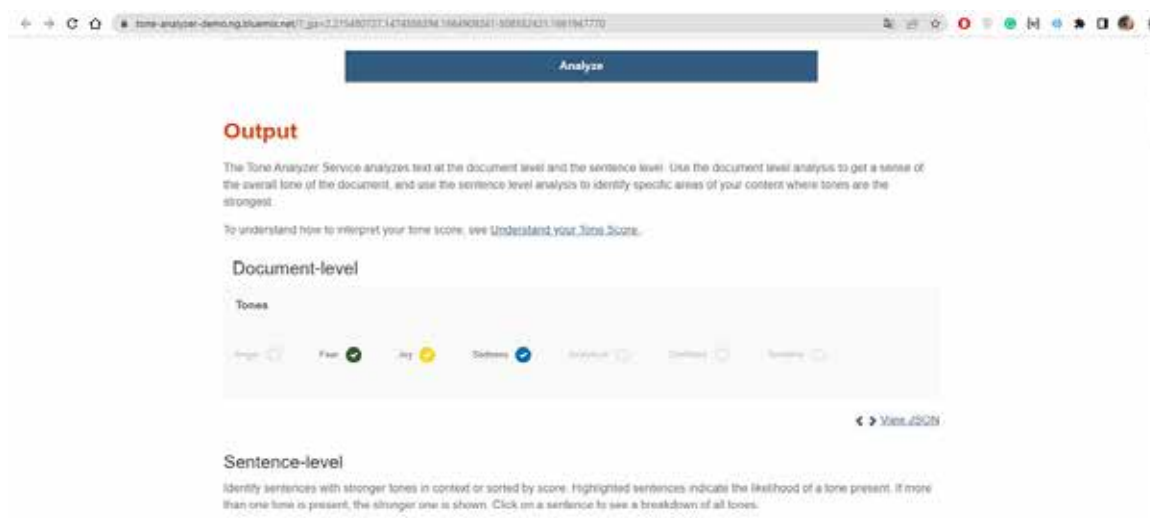

Рис. 1. Результати аналізу на рівні документа

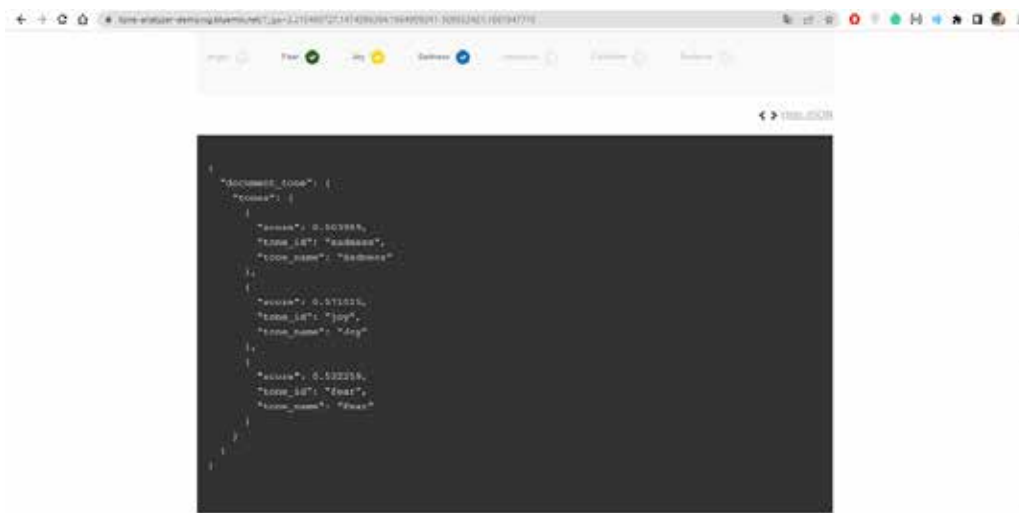

Рис. 2. Файл JSON

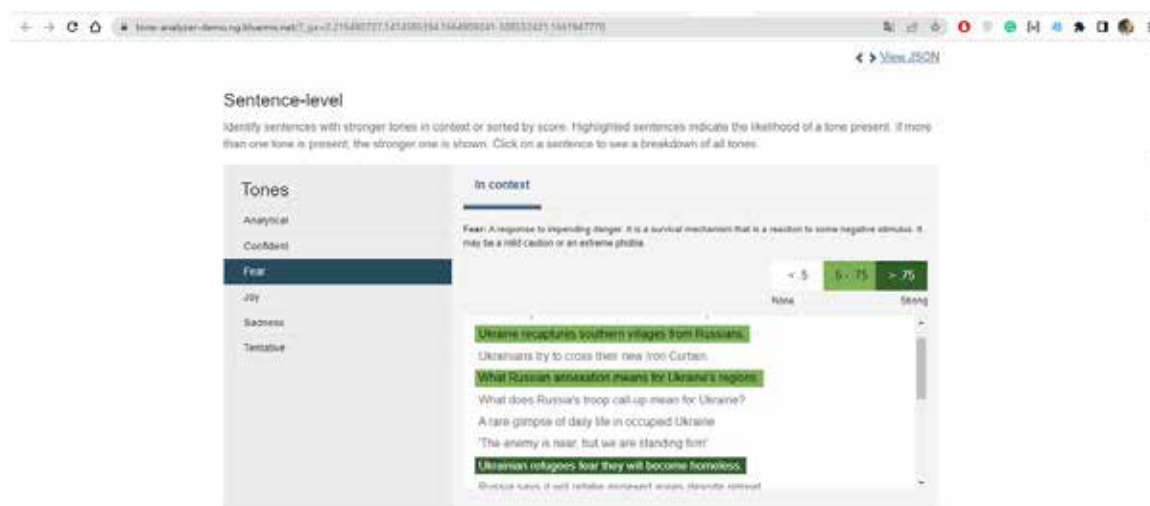

Рис. 3. Результати аналізу на рівні речення

Why EU leaders struggle to agree on gas price cap (0.76);

Lyman retreat sees rare criticism of Russian leaders (0.76).

У наведених прикладах заголовки сигналізують про те, що в статті будуть представлені певні міркування чи оцінки експертів.

2) Тон, що показує ступінь впевненості людини, наприклад, у такому заголовку: The enemy is near, but we are standing firm (0.87). Тут чітко видно, що та людина, якій належить ця цитата, не має жодних сумнівів щодо віри в Збройні Сили України.

3) Наступні речення наповнені тональністю страху як реакцією на небезпеку, що насувається, це механізм виживання, який є реакцією на якийсь негативний подразник, може бути легка обережність або надзвичайна фобія:

Ukraine recaptures southern villages from Russians (0.59);

What Russian annexation means for Ukraine's regions (0.57);

Ukrainian refugees fear they will become homeless (0.91).

Несподіванкою стало визначення тону страху в першому реченні: можливо, через слово "recaptures", що має негативну конотацію.

4) Тон радості чи щастя має відтінки насолоди, задоволення, він міститься в реченнях, які викликають відчуття благополуччя, внутрішнього спокою, любові, безпеки та задоволення. Серед інших цим тоном програма позначила заголовки, які не можна співвіднести з тоном радості, як-от:

A rare glimpse of daily life in occupied Ukraine (0.65);

Crimean beauty queen fined over Ukrainian song (0.88);

Zelensky and Musk in row over 'peace plan poll' (0.64).

На прикладі цих речень помітно, що машинний аналіз все-таки не може повністю врахувати весь контекст і зчитати підтекст. На формальне визначення тону вплинули такі слова: “glimpse”, “beauty”, “peace”, що поза контекстом є позитивно конотованими.

5) Тон смутку вказує на відчуття втрати та неблагополуччя, він також є маркером пасивної, неенергійної, відчуженої від соціуму й замкненої в собі людини. Аналізатор позначив цим тоном такі заголовки:

Ukraine war in maps: Russia losing more territory (0.59);

Ukrainian medical trainees continue studies in UK (0.58);

UK's winter gas supplies are at 'significant risk' (0.58).

Як бачимо, у першому реченні склалася подібна до вже описаних ситуація: слова “war” та “losing” поза контекстом будуть негативно конотовані, а тому цей заголовок асоціюється зі смутком, але тут не врахований ширший історичний контекст і ролі країн-учасниць війни.

6) Тон невпевненості — це ступінь стримування людини. Програма визначила його, наприклад, у такому заголовку: Ukrainians try to cross

their new Iron Curtain (0.62). Очевидно, що ключовим словом для визначення тональності стало “try”, яке означає не кінцевий результат, а лише описує якісь намагання.

Висновки. Отже, здійснений комп’ютерний аналіз дозволив визначити прогалини в алгоритмі роботи аналізаторів такого типу, як програма IBM Watson™ Tone Analyzer, що залежить від того, в прямому чи переносному значеннях ужито слово, від ясності й повноти контексту. Заголовки є мінімальним текстом, а тому програма не може ідентифікувати їх у ширшому контексті, не може врахувати соціокультурний, історичний чи політичний фон. У перспективі — здійснити аналіз тональності заголовків, але в контексті новинних текстів. Загалом, як показав комп’ютерний аналіз, серед всього масиву англійськомовних заголовків BBC news про війну в Україні переважають марковані тонами смутку й страху.

Наразі, на жаль, немає текстового аналізатора тональності для української мови, тому однозначно перспективним є створення сервісу, подібного до того, що пропонує компанія IBM Watson. Такий програмний продукт був би цікавим як для психолінгвістів, так і журналістів-практиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Allport F., Lepkin M. Building War Morale with News-Headlines. *Public Opinion Quarterly*. 1943. Vol. 7, № 2. P. 211–242.
- Blood D., Phillip P. Recession headline news, consumer sentiment, the state of the economy and presidential popularity: A time series analysis 1989–1993. *International Journal of Public Opinion Research*. 1995. Vol. 7., № 2. P. 2–22.
- Cambria E., Schuller B., Xia Y., Havasi C. New avenues in opinion mining and sentiment analysis. *IEEE Intelligent Systems*. 2013. Vol. 2., № 2. P. 15–21.
- DiMicco J., Millen D. Identity Management: Multiple Presentations of Self in Facebook. *Proceedings of the 2007 International ACM Conference on Supporting Group Work*, 2007. P. 383–386.
- IBM Watson Tone Analyzer. URL: <https://cloud.ibm.com/docs/tone-analyzer> (дата звернення: 28.10.2022)
- Jamieson K. H. *Dirty politics: Deception, distraction, and democracy*. New York: Oxford University Press, 1992.
- Lighthart A., Catal C., Tekinerdogan B. Systematic reviews in sentiment analysis: a tertiary study. *Artificial Intelligence Review*. 2021. Vol. 54, № 7. P. 4997–5053.
- Mudinas A., Zhang D., Levene M. Combining lexicon and learning based approaches for concept-level sentiment analysis. *Proceedings of the First International Workshop on Issues of Sentiment Discovery and Opinion Mining*. 2012. P. 1–8.
- Mutz D. C. *In-Your-Face Politics: The Consequences of Uncivil Media*. Princeton. NJ: Princeton University Press, 2015.
- Taiwo R. Language, Ideology and Power Relations in Nigerian Newspaper Headlines. *Nebula*. 2007. Vol. 3, № 1. P. 218–245.
- Tepavcevic M. Linguistic Specificities of Media Headline Discourse - in the Case of Montenegrin Newspapers. *Media Dialogues / Medijski dijalozi*. 2019. Vol. 14., № 2. P. 75–87.
- Turney P. Thumbs Up or Thumbs Down? Semantic Orientation Applied to Unsupervised Classification of Reviews. *Proceedings of the Association for Computational Linguistics*. 2002. P. 417–424.
- Volcani Y., Fogel D. System and method for determining and controlling the impact of text: U.S. Patent Application № 10/376.680.
- Wang H., Lu Y., Zhai C. Latent aspect rating analysis on review text data: a rating regression approach. *Proceedings of the 16th ACM SIGKDD International conference on Knowledge discovery and data mining*. 2010. P. 783–792.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕКСТОВИХ КОРПУСІВ У ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

THE USE OF THE TEXT CORPORA IN LINGUISTIC RESEARCH

Капінус О.Л.,

orcid.org/0000-0003-4535-8850

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

Байло І.Я.,

orcid.org/0000-0002-1953-0023

старший викладач кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

Метою статті є представлення результатів вивчення сучасних літературних джерел з проблеми використання текстових корпусів у дослідницьких цілях. На підставі проведеного аналізу встановлено, що електронний корпус не просто дає можливість прискорити дослідження мови та багаторазово підвищити їхню ефективність, вірогідність та перевірюваність – він допомагає вирішувати такі завдання, які лінгвістика попередніх епох практично не ставила через їхню трудомісткість чи нездійсненність. До таких завдань належать, наприклад, численні види статистичних та інших квантитативних досліджень мови, а також завдання, пов'язані з моніторингом мовних змін та описом їхніх механізмів.

З'ясовано, що відправною точкою виникнення корпусної лінгвістики стала з'ява та усвідомлення об'єктивного лінгвістичного поняття – дихотомії «мова – мовлення». Концепція, згідно з якою мова й мовлення вважаються різними реальними об'єктами, що взаємодіють у процесі мовної діяльності, завоювала й продовжує завойовувати все більше прихильників. На їхню думку, мова має лише мовленнєвий потенціал, різні можливості дискурсотворення.

Зазначено, що корпусна лінгвістика перебуває на перетині теоретичних та прикладних завдань. Можна сказати, що теоретичні дослідження готують вирішення практичних завдань і становлять їхню основу.

Увагу акцентовано на постанні нових прикладних аспектів корпусної лінгвістики. Зазначено, що зовсім недавно у цій сфері були лише два важливі та складні напрями: компіляція частотних словників на основі текстових корпусів, або статистична лексикографія, та автоматична обробка текстів, або комп'ютерна лінгвістика. Нині вже створено передумови використання ідей корпусної лінгвістики в дидактичних цілях.

Ключові слова: корпус, корпусна лінгвістика, корпусний підхід, лінгвістичне дослідження, навчання іноземних мов.

The aim of the article is to present the results of the study of modern literary sources on the problem of the use of text corpora for research purposes. On the basis of the conducted analysis, it was established that the electronic corpus not only makes it possible to speed up language research and increase its efficiency, reliability and verifiability many times over – it helps to solve the tasks the linguistics of previous eras practically did not assign because of their workload or impracticability. Such tasks include numerous types of statistical and other quantitative language studies, as well as tasks related to monitoring language changes and describing their mechanisms.

It was found out that the starting point of the emergence of corpus linguistics was the phenomenon and awareness of the objective linguistic concept – the 'language – speech' dichotomy. The concept that language and speech are considered to be different real objects that interact in the process of language activity has won and continues to win more and more adherers. In their opinion, language has only speech potential and various possibilities of discourse creation.

It is noted that corpus linguistics is at the intersection of theoretical and applied tasks. It can be said that theoretical studies prepare solutions to practical problems and form their basis. Attention is focused on the emergence of new applied aspects of corpus linguistics. It is noted that quite recently there were only two important and complex directions in this field: the compilation of frequency dictionaries based on text corpora, or statistical lexicography, and automatic text processing, or computer linguistics. Currently, the prerequisites for using the ideas of corpus linguistics for didactic purposes have already been created.

Key words: corpus, corpus linguistics, corpus approach, linguistic research, foreign language learning.

Постановка проблеми. Розвиток та використання електронних текстових корпусів – це один із найперспективніших напрямів сучасної лінгвістики. У межах саме цього напрямку можна прогнозувати проривні досягнення як у галузі теоретичної лінгвістики (одержання нових знань про влаштування мови), так і в галузі прикладної лінгвістики (отримання технологій нового

покоління для автоматичної обробки текстів та прискорена модернізація методів лінгвістичних досліджень) [1, с. 131]. Річ у тім, що тільки електронний корпус дає змогу в реальному часі отримувати результати, що вимагають обробки таких масивів текстів, з якими звичайний дослідник упоратися не в змозі. Адже для отримання тих самих даних вручну, шляхом, скажімо, простого

перегляду текстів і виписування прикладів на картки, можуть знадобитися місяці, а то й роки.

Утім, електронний текстовий корпус не просто дає можливість прискорити дослідження мови й багатократно підвищити його ефективність, вірогідність та перевірюваність – він допомагає вирішувати такі завдання, які лінгвістика попередніх епох практично не ставила через їхню трудомісткість чи нездійсненність. До них можна віднести, наприклад, різні види статистичних та інших квантитативних досліджень мови, які частково проводилися й у докорпусну епоху, але бурхливо розвиваються саме останнім часом. Такими ж практично нерозв'язаними є також завдання, пов'язані з моніторингом мовних змін та описом їхніх механізмів, бо, як відомо, кожна мова перебуває в процесі сталих, але повільних змін, результати яких здебільшого стають помітні лише в масштабі кількох століть.

Розуміння механізмів таких змін, на думку фахівців [2; 3], можуть дати принципово нові знання про сутність природної мови в цілому. Проте дослідження в цій галузі будуть найбільш ефективними в разі залучення даних так званих історичних, або діахронних, корпусів, що містять тексти, створені за великий проміжок часу, зазвичай не менше п'яти-семи століть.

Результатом такого діахронного розширення стає створення загальномовних корпусів різних мов. Так, вже укладено національні корпуси англійської мови (британського та американського варіантів), стали реальністю національні корпуси багатьох слов'янських мов (зокрема російської, польської, чеської, хорватської), активно поповнювано ресурси Генерального регіонально анотованого корпусу української мови тощо. Такі корпуси містять зазвичай сотні мільйонів слововживань чи інших мовних одиниць, тобто створювано ті самі «нескінченні генеральні сукупності», про які неодноразово згадували вчені, що працюють у галузі статистичної лінгвістики [4].

На думку багатьох дослідників, корпус може також стати науковою базою для відродження вже втрачених або близьких до зникнення мов у вигляді наукових граматики, академічних словників, документованих мовних матеріалів.

З погляду сучасної теоретичної та описової лінгвістики корпус є не тільки особливим інструментом вивчення мови, а й необхідним компонентом його інтегрального опису. До класичної пари «словник – граматика» сучасна наука додала третій елемент – корпус, розуміючи повний опис мови як такий, що включає корпус та побудовані на його основі словник і граматику. Відтак

правомірно говорити про «корпусні словники» й «корпусні граматики» нового покоління, що створені – й верифіковані – стосовно саме конкретного фіксованого корпусу. Корпусний характер словників і граматики підвищує їхню надійність й перевірюваність, дає змогу уникнути суб'єктивності й неповноти, якими часто грішать традиційні описи.

Очевидно, що залучення даних електронних текстових корпусів поступово стає невіддільним складником лінгвістичної теорії та практики. Цим пояснюємо актуальність питань про специфіку й перспективи використання текстових корпусів для вирішення широкого кола завдань у різних галузях мовознавства, а також у суміжних науках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про постійний дослідницький інтерес до проблем корпусної лінгвістики та її технологій. Відправною точкою для виникнення корпусної лінгвістики науковці вважають з'яву та усвідомлення об'єктивного лінгвістичного поняття – дихотомії «мова – мовлення». Концепція, згідно з якою мова і мовлення вважаються різними реальними об'єктами, що взаємодіють у процесі мовної діяльності, завоювала й продовжує завойовувати все більше прихильників. На їхню думку, мова має лише мовленнєвий потенціал, різні можливості дискурсотворення. Аналогічні міркування висловлювано вже давно [4], при цьому лінгвісти розглядали можливості дискурсу як пристосування людини до навколишньої мовної ситуації.

Однак і на сучасному етапі розвитку корпусної лінгвістики спостережено певне протистояння традиційного (домінантного) і нового (що ще перебуває на стадії становлення) підходів до збору мовного матеріалу. Це відзначають дослідники, які використовують корпусні методи аналізу мовних явищ. Вони вважають необ'єктивним той факт, що лінгвістичні описи ґрунтуються на інтуїтивних судженнях, коли найкращим способом отримання даних виявляється не робота з текстами, а використання інтуїції носія мови, наведення штучних прикладів, а також використання різних словників [5].

Попри те, науковці зазначають, що в лінгвістиці загалом відбувається поступове зрушення в бік дослідження мовної варіативності, від мови до мовлення, від норми до узусу [1, с. 12].

Деякі труднощі викликає також відсутність єдиного розуміння термінів, використовуваних у корпусній лінгвістиці, що є звичайним у процесі розвитку будь-якого складного питання. Зрозуміло, що в корпусній лінгвістиці ключовим

є поняття корпусу, і дотепер по-різному визначає дослідниками. Так, Е. Фінеган називає корпусом представлене в машиночитаному форматі репрезентативне зібрання текстів, що включає інформацію про ситуацію, у якій текст створено (зокрема інформацію про автора, адресат, аудиторію) [6]. Українська мовознавиця О. Демська-Кульчицька визначає текстовий корпус як перетворену на електронну форму репрезентативну вибірку текстів природної мови, призначену для наукового і практичного її вивчення. При цьому дослідниця наголошує, що тексти мають бути «систематизованими, закодованими й організованими відповідно до вимог Стандарту кодування корпусу» [7, с. 72]. Лінгвісти Т. МакЕнері, Е. Харді вважають, що корпус – це зібрання мовних фрагментів, відібраних відповідно до чітких мовних критеріїв для використання як моделі мови [8].

Наявність, здавалося б, різноманітних за своїм характером визначень самого феномену «корпус», при більш уважному розгляді показує, що вони не суперечать один одному, а просто дають його більш детальний, повний опис. Тож під лінгвістичним корпусом текстів можна розуміти машиночитане, збалансоване, репрезентативне зібрання особливо розмічених (анотованих) текстів, відібраних згідно фіксованих параметрів для досягнення визначеної лінгвістичної мети та досліджуваних нелінійно за принципом гіпертексту [5].

Очевидно, що сьогодні ми вже можемо говорити про досить різноплановий науковий доробок сучасних мовознавців щодо проблем корпусної лінгвістики. Критичне осмислення, систематизація та популяризація цих напрацювань сприятиме продуктивному опануванню можливостями текстових корпусів лінгвістичною спільнотою.

Отже, **метою** цієї розвідки є огляд та опис літературних джерел, які дають змогу оцінити значущість корпусного підходу в лінгвістичних дослідженнях, визначити його місце в сучасній теоретичній та прикладній лінгвістиці.

Виклад основного матеріалу. Базовими концепціями, якими оперували лінгвісти на самому початку досліджень текстових корпусів, були, як зазначено вище, відмінність у лінгвістичних об'єктах «мова-мовлення», і навіть стилістична диференціація текстів. На основі цих фундаментальних понять і почали розвиватися найпродуктивніші напрями корпусної лінгвістики.

Ми почнемо свій опис з тих теоретичних завдань, які можуть бути вирішені у рамках корпусної лінгвістики. Цей напрям не є широко розгалуженим об'єктом із безліччю плідних аспектів,

що відійшли від основної ідеї. На перший погляд, теоретичні розвідки мають досить скромні результати у порівнянні з дуже успішними і яскравими продуктами аналізу, одержуваними у прикладних дослідженнях. Але теоретичні проблеми, розроблені на базі текстових корпусів, дають можливість у своїх результатах представляти нові знання та факти про будову мови. Так, учені неодноразово зазначали, що багато граматичних конструкцій і явищ виявляються тільки в роботі з текстовими корпусами, а вивчення типологічних явищ лінгвістики, граматичний (синтаксичний) аналіз поряд з лексичним, є найчастішим типом дослідження, для якого використовують корпуси. Можна стверджувати, що теоретична лінгвістика забезпечує знаннями та навичками всі сфери прикладної лінгвістики. Тобто практична цінність теоретичного дослідження полягає в застосовності отриманих результатів до аналізу мовленнєвих творів, до їх, певною мірою, оптимізації, а отже, може знайти та знаходить широке застосування в навчальному процесі та практиці навчання й використання письмового варіанту мови.

На перший погляд, відмінності в теоретичних та прикладних напрямках корпусної лінгвістики мають бути величезними та протилежними одне одному. Проте в реальності цього немає, бо в основу корпусної лінгвістики покладено певне розуміння того, що мова – це цілком соціальне явище, її можна описати даними, заснованими на досвіді, тобто на мовленнєвих актах. Усі, хто говорить і пише якоюсь мовою, обов'язково пристосовуються до соціальних обставин. Тож відмінність цих напрямів (теоретичний, описовий та прикладний) не означає їхньої ізоляції. Тут можна говорити про триєдину спрямованість усієї лінгвістики [9]. Ба більше, у складі власне прикладного дослідження завжди присутні елементи теоретичного.

Отже, корпусна лінгвістика перебуває на перетині теоретичних та прикладних завдань, бо текстові корпуси є унікальною основою для поєднання та координування явищ дихотомії «мова та мовлення». Можна сказати, що теоретичні дослідження готують вирішення практичних завдань і становлять їхню основу.

Зовсім недавно корпусна лінгвістика була підґрунтям лише для двох дуже важливих та складних напрямів прикладної лінгвістики – компіляції частотних словників на основі текстових корпусів, або статистичної лексикографії, та автоматичної обробки текстів, або комп'ютерної лінгвістики. Нині вже створено передумови використання ідей корпусної лінгвістики в дидактичних цілях.

Але розглянемо, як можна поєднати такі різні, на перший погляд, аспекти в річизі корпусної лінгвістики, як статистична лексикографія, комп'ютерна лінгвістика та лінгводидактика.

Статистичну лексикографію характеризує те, що вона має справу виключно з мовними явищами, а також те, що використовує математичні (кількісні) та статистичні методи дослідження цих явищ. Застосування статистичних методів є суттєвим для формування репрезентативного корпусу, аналіз якого дає досить надійні з погляду статистики результати.

Під час аналізу текстового корпусу та створення ймовірнісно-статистичних моделей (частотних словників) перевагу надають насамперед спеціалізованим текстам будь-якої галузі, наприклад, текстам юридичного дискурсу, що включає основні жанри юридичної та ділової документації.

Чому такі тексти кращі, ніж, скажімо, тексти художньої літератури? Прикладні семантичні моделі характеризують такі специфічні риси (принципи): моделювання вузькопрофесійних аспектів мовної поведінки; суворо обмежене використання даних тих чи тих рівнів мови; більша увага до аналізу, ніж до синтезу; більш високий (ніж у пояснювальних моделях) ступінь формалізації; вибір конкретних інструментів моделювання відповідно до заданої сукупності практичних вимог; прив'язка до обмеженої підмови (або комплексу підмов); повна інтерпретованість усіх елементів моделі, що впливає з обов'язковою попередньою семантичною інвентаризацією підмов; вибір різних текстових утворень (не обов'язково речення) як робочого об'єкта аналізу тощо [10]. Усі представлені характеристики дають можливість сформулювати особливу властивість комп'ютерної лінгвістики – оптимізацію, коли об'єкт зберігає в результатуючому поданні ті істотні властивості, які необхідні лише для цієї практичної задачі [11, с. 8]. Прикладні моделі, орієнтовані на конкретні комунікативні ситуації, конкретні мови (підмови), суттєво округляють модельований об'єкт і припускають широкі можливості вибору інструменту моделювання.

Синтез проблем теоретичного та прикладного характеру сприяв з'яві сучасних напрямів. Як уже згадувало, фахівці в галузі прикладної лінгвістики вже використовують електронні текстові корпуси для вирішення певних професійних завдань, наприклад, під час навчання рідної та іноземних мов, написання підручників та посібників, для впровадження найсучасніших методик навчання мови тощо. Тож прикладна лінгвістика включає, по суті, всяке практичне завдання, що вимагає

лінгвістичних знань: від такої традиційної мети лінгвістики, як навчання рідної чи іноземної мови, до автоматизації процесів управління.

Таке розуміння предмета відбито в працях українських та зарубіжних науковців [12; 13; 14; 15; 16; 17]. Називаючи корпусну лінгвістику перспективним напрямом у сфері викладання іноземних мов, вони мають на увазі як використання корпусних об'єктів (сукупності текстів), так і методи створення та аналізу корпусів. При цьому наголошувалося, що корпусний підхід як метод лінгвістичного дослідження орієнтований на прикладне вивчення мови, її функціонування в різних типах дискурсу (наприклад, юридичного, що має гуманітарний характер, або науково-технічного дискурсу), що важливо для викладання іноземної мови для спеціальних цілей.

Свою чергою у вишах України викладачі [18], які мають не лише багаторічний досвід роботи з текстами наукової комунікації, а й результати проведених корпусних досліджень, досвід формування ймовірнісно-статистичних моделей та використання частотних словників, також розпочинають поступово, поряд із використанням теоретичної граматики, вводити у процес навчання елементи структурної лінгвістики. Вони вважають, що для розв'язання проблеми адекватного аналізу текстів письмової наукової комунікації такий підхід цілком можливий. Він логічно обумовлений аналітичною знаковою системою мови, доступною для розуміння здобувачами, і більш економний з погляду часових витрат.

Наведемо лише деякі приклади, які розкривають величезні можливості застосування корпусного підходу в лінгводидактиці. Так, у процесі навчання іноземної мови в будь-якій спеціалізованій науковій галузі (гуманітарній, технічній) цей підхід допомагає суттєво впорядкувати та точно визначити поетапне впровадження мовних елементів: на першому етапі, звичайно, мають вводитися найчастотніші елементи мови, їх поєднання та реалізацію семантичної структури в реальних текстових корпусах; потім менш частотні й т. д. Наявність частотних словників може точно вказати викладачу, з яких саме одиниць мови потрібно починати мовне навчання.

Корпусна лінгвістика, яка займається також вивченням різних мовних явищ із теоретичних позицій, може надати всі дані про певні мовні явища, що функціонують у спеціалізованому тексті практично всіх типів дискурсу (гуманітарному чи науково-технічному), для впровадження у навчальний процес – від найбільш частотних до низькочастотних. Наприклад, частотність

граматичних явищ – синтаксичні словосполучення будь-якого типу (фразеологічні поєднання, синтагматика, багатокомпонентні конструкції, будь-які типи речень, структурні компоненти); структурний синтаксис; словотвірна типологія будь-яких частин мови; форми та функції частин мови; частотність лексичних компонентів, їхня віднесеність до різних стратифікаційних шарів; реалізація семантичних дефініцій слів, врахованих у нормативних словниках; можливість простежити зміни семантики слів у процесі реалізації у спеціалізованих текстах тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що необхідність і важливість використання результатів корпусних досліджень для проведення якісного навчального процесу не підлягає сумніву.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проаналізувавши лінгвістичну літературу, що висвітлює застосування в сучасних дослідженнях теоретичного та прикладного характеру, ми дійшли таких висновків.

У проаналізованих літературних джерелах зазначено, що завдяки корпусній лінгвістиці під час теоретичного та прикладного аналізу різних мовних явищ та явищ дискурсології загалом відбувалося та відбувається поступове зрушення в бік дослідження мовної варіативності, від мови до мовлення, від норми до узусу.

Джерела свідчать, що використання текстових корпусів вивело лінгвістику на більш високий рівень, дозволило використовувати не тільки інтуїтивні та суб'єктивні методи, але й ті, що пов'язані з матеріальними об'єктами – текстами.

Корпусна методологія впливає не лише на теоретичні (дослідні) аспекти, а й на прикладні. Крім того, вона сприяє взаємовигідному поєднанню завдань теоретичної та прикладної лінгвістик, а також збагаченню кожної з них.

Подальші дослідження будуть зосереджені на лінгводидактичних можливостях корпусних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лук'янець Г. Г. Основні напрямки сучасних корпусних досліджень мови та перспективи їх подальшого розвитку. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2012. № 44. С. 127–133.
2. Шипнівська О. О. Структурно-семантичні та функціональні характеристики міжчастиномовної морфологічної омонімії сучасної української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 01. Київ, 2007. 19 с.
3. Сماشнюк О. І. Маркери емоційності у спонтанній комунікації (на матеріалі британського національного корпусу текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 20 с.
4. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів : посібник. 2-ге вид., випр. і допов. Вінниця : Нова Книга, 2013. 176 с.
5. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики : навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.
6. Finegan E. Language : its structure and use. Stamford, CT : Cengage Learning, 2015. 575 p.
7. Демська-Кульчицька О. М. Що нового в науці про мову? *Культура слова*. 2002. Вип. 61. С. 70–74.
8. McEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics : Method, Theory and Practice. Cambridge University Press, 2011. 312 p.
9. Дарчук Н. П. Традиційна лінгвістика – структурна лінгвістика – комп'ютерна лінгвістика – триєдина сутність. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2016. Вип. 1. С. 24–27.
10. Стахмич Ю. С. Теоретичні засади вивчення моделювання природної мови у комп'ютерній лінгвістиці. *Наукові записки. Сер. : «Філологічні науки»*. Кіровоград, 2016. Вип. 144. С. 225–229.
11. Основи інформатики та прикладної лінгвістики зі змістовим модулем: копірайтинг : конспект лекцій / укладачі : А. В. Прокопенко, Л. І. Гарцунова. Суми : Сумський державний університет, 2020. 108 с.
12. Саєнко Н. С. Корпусний підхід у навчанні іноземних мов у технічному університеті. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2016. №1 (55). С. 142–151.
13. Жуковська В. В. Лінгвістичний корпус як новітній інформаційно-дослідницький інструментарій сучасного мовознавства. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2020. Т. 31 (70), № 3 Ч. 1. С. 113–119.
14. Gavioli L. Exploring Corpora for ESP Learning. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2006. 176 p.
15. Basanta C. P., Martín, M. E. R. The application of data-driven learning to a small-scale corpus: using film transcripts for teaching conversational skills. *Corpora in the Foreign Language Classroom*. Leiden, 2007. P. 148–158.
16. Boulton A. Separating fact and fiction: The real story of corpus use in language teaching. 20 Years of EUROCALL : Learning from the Past, Looking to the Future : Proceedings of the 2013 EUROCALL Conference. Evora, Portugal, 2013. P. 51–56.
17. Liu D., Lei L. Using corpora for language learning and teaching. TESOL International Association, 2017. 144 p.
18. Шапа Л. Н. Методические указания по работе с лексикой по специальности «Электроснабжение» (частотный словарь-минимум). Одесса : ОГПИ, 1993. 36 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВІРТУАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

FEATURES OF VIRTUAL COMMUNICATIONS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION OF INFORMATION SOCIETY

Кармазіна Л.Л.,

orcid.org/0000-0002-8639-9678

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри філології та перекладу

Українського державного хіміко-технічного університету

В статті доведено, що віртуальні комунікації є невід'ємною частиною сучасного життя інформаційного суспільства, головними пріоритетами такого суспільства є швидкість обміну інформації та можливість спілкування з будь якої точки світу. Головним завданням віртуальних комунікацій є забезпечення їх ефективності, яка наражається на ризик через географічну віддаленість, відмінність часових поясів, особливості національних та культурних факторів.

Віртуальні комунікації також характеризуються високим ступенем мобільності та гнучкістю. Виділено характерні риси віртуальних комунікацій з різноманітністю їх природних та штучних проявів. Встановлено, що спілкування у віртуальному просторі відбувається на базі двох мов: наукоподібної мови та «нік»-мови. Особливостями наукоподібної мови є те, що спілкування відбувається переважно від реального імені комуніканта з використанням професійної лексики певної предметної галузі.

«Нік»-мова використовується для анонімного спілкуванні в соціальних мережах, блогах, коментарях тощо, де за реальним ім'ям стоїть «нік» (псевдонім), що призводить до розвитку псевдо-ідентичності, а комунікатор виступає не як реальна особистість, а в тому образі, в якому хоче виступати.

Обмін інформацією є важливою, але недостатньою умовою віртуальних комунікацій. Необхідно ще забезпечити механізми відчуття занурення у віртуальну реальність. Емоційний аспект в ході віртуальних комунікацій є дуже важливим фактором для досягнення їх ефективності. Він дозволяє виразити емоціональне відношення комунікантів до інформації, яка передається через канал зв'язку, та безпосереднім чином впливає на якість зворотнього зв'язку комунікантів. Контакти представників різних культур також викликають багато проблем, які є наслідком розбіжності норм, цінностей, особливостей світогляду комунікантів. Необхідно приділяти особливий інтерес вивченню та подоланню бар'єрів крос-культурних віртуальних комунікацій, які можуть спричинити культурний та комунікативний шок.

Ключові слова: комунікації, віртуальні комунікації, міжкультурні комунікації, інформаційне суспільство, наукоподібна мова, «нік»-мова.

The article proves that virtual communications are an integral part of the modern life of the information society, the main priorities of such a society are the speed of information exchange and the possibility to communicate from anywhere in the world. The main task of virtual communications is to ensure their effectiveness, which is exposed to risk due to geographical distance, time zone differences, national and cultural factors.

Virtual communications are also characterized by a high degree of mobility and flexibility. Characteristic features of virtual communications with a variety of their natural and artificial manifestations are distinguished. It has been established that communication in the virtual space takes place on the basis of two languages: Scientific-like language and "Nick"-language. The peculiarity of Scientific-like language is that communication takes place mainly on behalf of the real name of the communicator, using the professional vocabulary of a certain subject area.

"Nick"-language is used for anonymous communication in social networks, blogs, comments, etc., where the real name is followed by a "nick" (pseudonym), which leads to the development of a pseudo-identity, and the communicator acts not as a real person, but in the image in which he wants to act.

Information exchange is an important but insufficient condition for virtual communications. It is still necessary to provide mechanisms for the feeling of immersion in virtual reality. The emotional aspect in the course of virtual communications is a very important factor for achieving their effectiveness. It allows you to express the emotional attitude of communicators to the information transmitted through the communication channel and directly affects the quality of the feedback of communicators. Contacts of representatives of different cultures also cause many problems, which are the result of differences in norms, values, and features of the communicants' worldview. It is necessary to pay special attention to studying and overcoming the barriers of cross-cultural virtual communication, which can cause cultural and communicative shock.

Key words: communications, virtual communications, intercultural communications, information society, Scientific-like language, "Nick"-language.

Постановка проблеми. Сучасна глобалізація, характерною рисою якої є створення єдиного інформаційного простору, стрімкий розвиток новітніх технологій, інновацій, транснаціональних підприємств, призвів до

створення та поширення єдиної глобальної культури, де центром дослідження є процеси, які відбуваються між суспільством та феноменом комунікації, який виступає його стимулом розвитку [1, с. 7].

Розвиток сучасних інформаційних технологій, завдяки яким з'явилась можливість залучати до виконання певних задач в організації спеціалістів з різних куточків світу, та інтенсифікація обміну інформації призвели до появи нового типу комунікацій – віртуальних комунікацій. Віртуальні комунікації – це засіб спілкування сучасного інформаційного суспільства. Головними пріоритетами такого суспільства є швидкість обміну інформації та можливість спілкування з будь якої точки світу.

Головним завданням під час віртуальних комунікацій є забезпечення їх ефективності, яка наражається на ризик через географічну віддаленість, відмінність часових поясів, особливості національних та культурних факторів. Віртуальні комунікації також характеризуються високим ступенем мобільності та гнучкістю. Але така перевага як «гнучкість» в певні моменти може сприйматися слабкою стороною. Серед проблем, які може породжувати гнучкість, це невміння комунікантів розумітися. Якщо «реальне» сприймається як стабільність, то «віртуальне» як щось нестабільне, ненадійне. Але ж віртуальні технології доповнюють, а не заміщують реальну діяльність [2, с. 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Однією з особливостей віртуальних комунікацій є їх опосередкованість, так як ефективність комунікаційного процесу безпосередньо залежить від широти та обсягу обраного каналу передачі інформації [1, с. 8]. На думку С.Е.Уатта, М.Леа та Р.Спірса віртуальні комунікації є соціально збіднені, якщо порівнювати з комунікацією віч-на-віч [3, с. 62]. Широта каналу передачі інформації під час віртуальних комунікацій є обмеженою, так як можуть бути відсутніми або незначними невербальні методи передачі інформації, такі як, наприклад, фізіолого-біологічна реакція на репліки чи дії, які передати достовірно дуже складно за допомогою, навіть, відео-зв'язку.

Постановка завдання. Головним завданням міжкультурних віртуальних комунікацій є створення спеціальних умов та рекомендацій для досягнення їх ефективності. Метою цієї статті є дослідження та виділення особливостей комунікацій у віртуальному просторі в крос-культурному контексті, що дасть можливість в подальшому створити систему правил здійснення ефективних віртуальних комунікацій.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як перейдемо до визначення терміну «віртуальні комунікації», дамо визначення комунікаціям в загальному їх значенні. Під «комунікаціями» будемо розуміти процес обміну інформацією між

відправником та отримувачем. Головною метою комунікаційного процесу – забезпечити розуміння інформації, яка є предметом повідомлення.

Під віртуальними комунікаціями розуміємо процес, в якому приймають участь два або більше учасників, які об'єднані метою обміну інформацією та здійснюють його за допомогою віртуальних комунікативних технологій.

Упорядник повідомлення ініціює віртуальну комунікацію. Він кодує думку за допомогою певних символів - кодів, з яких складається повідомлення. Кодування та декодування може викликати комунікативні помилки, які можуть виникати через певні відмінності між людьми у їх культурних цінностях, знаннях, соціальному оточенні тощо. Ці всі відмінності викликають «шум», що є перешкодою для розуміння символів. І головною умовою для розуміння того, скільки інформації пройшло через вибраний канал за наявності шуму, є зворотній зв'язок. Завдяки зворотному зв'язку упорядник повідомлення має змогу зрозуміти, на скільки коректно одержувач зрозумів повідомлення і досягнуто головної мети віртуальних комунікацій – взаєморозуміння.

Головними етапами віртуальних комунікацій є: підготовка (кодування) повідомлення, відправка повідомлення, отримання повідомлення, декодування повідомлення та його розуміння. Розуміння повідомлення буде забезпечено тоді, коли упорядник повідомлення та його одержувач вживають однакові комунікативні коди. Отримання повідомлення при цьому є активною частиною комунікативного процесу нарівні з його створенням. І так як результатом комунікаційного процесу віртуальної команди є прийняття рішення щодо виконання певного завдання, то ефективність таких комунікацій буде залежати від того, на скільки правильним було це рішення.

Такі поняття як «віртуальний інформаційний простір», «віртуальний соціальний світ», «віртуальні комунікації» зараз широко вживаються в сучасному світі. З'явилися нові предметні галузі: віртуологія та віртуалістика, які вивчають віртуальну проблематику. Віртуологія досліджує процеси функціонування та розвитку віртуального соціального простору, в той час як віртуалістика зорієнтована на вивчення прикладних, технологічних аспектів реалізації віртуальних комунікацій [4, с. 3].

Також в повсякденному житті широко використовується поняття «віртуальна реальність». Але порівнюючи «віртуальне» з «реальним», відмічається наступна різниця: у «віртуальному» існують певні механізми, які не прийнятні

в «реальному» суспільстві, і мають певний вплив на перебіг віртуальних комунікацій [5; 6].

Характерною рисою віртуальних комунікацій є різноманітність їх природних та штучних проявів. Що є реальним? Що є штучним? Реальним є люди, їх думки, знання, які присутні у певному вигляді. Але коли вони проходять через процес набування форми повідомлення і передаються через певний канал передачі, вони отримують ознаки віртуального/штучного. Після отримання реципієнтом повідомлення декодується та знову потрапляє в реальне середовище.

Для дослідження природних та штучних проявів віртуальних комунікацій викликає інтерес дослідження комунікацій типу «суб'єкт-об'єкт-суб'єкт» - комунікацій, що відбуваються між двома індивідами за допомогою пристрою (об'єкту) та мережі Інтернет. Головною метою таких комунікацій є умовне звуження цієї ланки до рівня «суб'єкт-суб'єкт», якщо ми говоримо про комунікації, як спілкування між двома особами, під час яких робота пристрою (каналу передачі інформації) повинна бути безперебійною та непомітною, і забезпечувати голосовий та візуальний контакт. Комунікації «суб'єкт-суб'єкт», чи міжсуб'єктні комунікації – це спілкування людей, під час якого відбувається обмін думками, знаннями, почуттями. Головною метою таких комунікацій є встановлення позитивного емоційного зв'язку, що є проявом реального та сприяє розумінню один одного.

У випадку, коли об'єкт не забезпечує візуальний контакт суб'єктам, то вони змушені доповнювати реальність тими образами, які б відповідали їх уявленням та вимогам.

Так під час спілкування по мобільному телефоні за відсутності відеозв'язку суб'єкти формують віртуальні образи за допомогою тих характеристик, які присутні під час комунікації. Такими характеристиками можуть бути тембр голосу, темп мови, словниковий запас тощо. Таким чином, під час створення образу співрозмовника вся недоступна інформація домислюється, чим додається штучність образу, що частіше не відповідає дійсності. В результаті може бути розчарування під час реальних комунікацій.

Крім того під час віртуальних комунікацій на етапі процесу обміну інформацією може відбуватися певне спотворення змісту. А так як віртуальні комунікації є відносно новим видом взаємодії, то відбувається трансформація мови спілкування у електронну, яка наділяється певними штучними характеристиками, головними з яких є спрощення або кодування мовних оди-

ниць. Наприклад, в інтернет-листуванні на англійській мові часто використовуються такі скорочення: B – be, C – see, N – and, some1 – someone, be4 – before, 2day – today, gr8 – great, u2 – you too та багато інших. Також можуть скорочуватись цілі фрази. Наприклад, «C'mre» (Come here) – що означає «йди сюди», «LOL» (laughing out loud) – сміятися голосно, «Fuhgeddaboutit» (forget about it) – «забудь про це», «AFAIK» (as far as I know) – наскільки я знаю, «TIA» (thanks in advance) – дякую заздалегідь та інші. Також використання простих граматичних конструкцій є однією з рекомендацій віртуальних комунікацій, яка сприяє полегшити прийняття інформації.

Квапливість та спрощення мови під час віртуальних комунікацій стали причиною формування синтаксису, близького до телеграфного: відмова від великих літер, знаків пунктуації, використання великої кількості скорочень. Відправник повідомлення економить зусилля під час його створення, що робить повідомлення максимально редукованим. В результаті чого може виникнути конфлікт між відправником та отримувачем повідомлення, так як отримувач потребує в максимально повному повідомленні для його розуміння.

Спілкування у віртуальному просторі відбувається на базі двох мов: наукоподібної мови и «нік»-мови. Наукоподібна мова використовується для професійного спілкування. Особливостями наукоподібної мови є те, що спілкування відбувається переважно від реального імені комуніканта з використанням професійної лексики певної предметної галузі, з уникненням різного плану скорочень, або загально-прийнятою системою скорочень.

«Нік»-мова використовується для анонімного спілкування в соціальних мережах, блогах, коментарях тощо, де за реальним ім'ям стоїть «нік» (псевдонім), що надає штучності таким комунікаціям, так як позбавляє співвіднести його образ з реальним індивідом. Використання псевдонімів призводить до розвитку псевдо-ідентичності, а комунікатор виступає не як реальна особистість, а в тому образі, в якому хоче виступати.

Обмін інформацією є важливою, але недостатньою умовою віртуальних комунікацій. Необхідно ще забезпечити механізми відчуття занурення у віртуальну реальність.

Одним із основних факторів, які впливають на ефективність віртуальних комунікацій, є відчуття комфорту комунікантів щодо емоційного зв'язку. В деяких випадках є дуже важливо передати свої емоції, так як емоції – це одна з важливих характеристик людини, за допомогою якої

людина пізнається як мовна особистість. Потреби людини в емоційному спілкуванні визначили необхідність створення спеціальної системи емотивної семантики (емотивних кодів). Такі емотивні коди («смайлики») широко використовуються в соціальних мережах для емоційного підсилення своєї репліки. Метою таких комунікацій є емоційне самовираження, або емоційний вплив на реципієнта.

Для передачі емоційності крім різного роду «смайликів», можуть використовуватись наступні емотивні коди (табл. 1):

Таблиця 1

Емотивні коди, как форми вираження емоцій

№	Емотивні коди	Значення
1.	Використання великих літер, або повторення однієї й тієї графеми	Вираження змістової важливості інформації
2.	Зап'яті, три крапки	Визначення темпу мовлення
3.	Тире	Виділення важливої інформації
4.	Дужки	Поміщення інформації, яка належить до метатексту, а також фонові інформації для правильної інтерпретації повідомлення.

Емоційний аспект в ході віртуальних комунікацій є дуже важливим фактором для досягнення їх ефективності. Він дозволяє виразити емоційне відношення комунікантів до інформації, яка передається через канал зв'язку, та безпосереднім чином впливає на якість зворотнього зв'язку комунікантів.

Використання деяких принципів віртуальних вербальних комунікацій можуть допомогти у сприйнятті реципієнтом інформації. Ретельний підбір слів, уникнення скорочень та акронімів, стислість абзаців та речень, а також наявність пустого простору на екрані допоможуть полегшити сприйняття та розуміння інформації. Гострота розуму, а також витончені висловлювання погано передаються в письмовому вигляді, особливо через комп'ютер. Їх уникнення може покращити ефективність віртуальних комунікацій, під час яких відсутні такі коди спілкування «віч-на-віч», наприклад, голос, жести, міміка тощо.

Ще одним важливим аспектом віртуальних комунікацій є можливість участі у міжкультурних комунікаціях, де, завдяки Інтернету, відбувається інтенсифікація міжкультурних контактів.

Важливість повноцінного розуміння одне одного представниками різних культур в сучасному світі набуває всі більшу актуальність.

Англійська мова є пріоритетною в просторі Інтернет, що має як позитивні, так і негативні сторони. Позитивним є те, що вона дозволяє представникам різних культур контактувати один з одним. Негативною стороною використання англійської мови є сама мова як засіб руйнування лінгвістичного різноманітності, результатом чого може бути поява лінгвістичної еліти, яка зможе спілкуватись без обмежень та маніпулювати тими, хто не знає мови [8, с. 12]. Знання загально-прийнятої мови в міжкультурних віртуальних комунікацій є необхідним для вираження своєї ідентичності.

Стрімкий розвиток сучасного інформаційного суспільства диктує свої умови на право бути його учасником. Вивчення іноземних мов та крос-культурна освіта є необхідними для адаптації в міжкультурному віртуальному середовищі.

Висновки. Дослідивши віртуальні комунікації, зробимо наступні висновки, що поряд з перевагами, які вони надають при обміні інформацією (прискорення обміну інформацією, доступ до процесу обміну інформацією та ін.), існують певні недоліки, які дуже часто спричиняють непорозуміння між комунікантами. Однією з головних причин комунікаційних невдач може бути невідповідність практичних цілей автора та адресата інформації, відмінність в об'ємі та змісті їх тезаурусів. Наступною проблемою є недоступність під час віртуальних комунікацій великої кількості кодів, які доступні при спілкуванні «віч-на-віч», таких як міміка, жести, емоції, одяг тощо. Натомість, створюються віртуальні образи, які часто не співпадають з реальністю.

Контакти представників різних культур також викликають багато проблем, які є наслідком розбіжності норм, цінностей, особливостей світогляду комунікантів. Необхідно приділяти особливий інтерес вивченню та подоланню бар'єрів крос-культурних віртуальних комунікацій, які можуть спричинити культурний та комунікативний шок.

А так як метою віртуальних комунікацій є максимальне розуміння повідомлення, то комунікантам необхідно вживати єдину систему кодифікації та декодифікації повідомлення, тобто єдиний тезаурус, щоб забезпечення йому загальне значення як комунікатору, так і реципієнту. Створення єдиного тезаурусу є предмет нашого подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дзьобань А.П., Мануйлов Є.М. Віртуальні комунікації: до проблеми філософського осмислення сутності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. №3 (26). С. 7–19.
2. Woolgar S. Five rules of virtuality. *Virtual society? Technology, cyberbole, reality*. Oxford University Press. 2002. 349 p.
3. Watt S.E., Lea M., Spears R. How social is internet communication? A reappraisal of bandwidth and anonymity effects. *Virtual society? Technology, cyberbole, reality*. Oxford University Press. 2002. P. 61–77.
4. Войскунский А. Е. Гуманитарный Интернет. Гуманитарные исследования в Интернете. М. : Можайск-Терра, 2000. С. 3–10.
5. Kollock P., M. Smith. Communities in cyberspace: Introduction. New York : Routledge, 1999. P. 3–25.
6. Kollock P. The Economies of on-line cooperation: Gifts and public goods in cyberspace. New York : Routledge, 1999. P. 220–239.
7. Crystal D. English as a Global Language / Crystal D. – Cambridge [England]; N. Y.: Cambridge University Press, 1997. P. 12.

УДК 81.33

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.46>

СПЕЦИФІКА ТРАНСФОРМАЦІЙ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ

SPECIFICITY OF TRANSFORMATIONS OF PHRASEOLOGISMS
IN INTERNET DISCOURSE

Лаврів М.М.,

orcid.org/0000-0002-5713-8970

аспірантка кафедри прикладної лінгвістики

Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»

Статтю присвячено аналізу трансформованих інтертекстем-фразеологізмів на матеріалі дописів в інтернет-дискурсі (розміщених у 2013–2021 роках у соціальних мережах Facebook, Twitter). Користувачі інтернету активно трансформують фразеологізми, припасовуючи їх для змалювання актуальних подій та явищ. З огляду на це, важливо спостерігати за поточними трансформаційними процесами. У праці розглянуто підходи до поняття трансформованих фразеологізмів та подано різні класифікації типів фразеологічних трансформацій. Проаналізовано низку структурно-семантичних перетворень інтертекстем. Зроблено висновки про характерні типи перетворень фразеологічних одиниць. Спостережено частотні приклади розширення компонентного складу, зокрема додавання кількох компонентів, а також додавання означення до стрижневого компонента та додавання кількох компонентів. Характерним типом трансформування, властивим популярним інтертекстемам, є звуження компонентного складу одиниць, вичленування зі складу інтертекстеми.

Виявлено такий продуктивний спосіб трансформації, як заміна компонента/компонентів. Заміна відбувається на компонент, що виражає інтенсивнішу дію, вказує на повторюваність дії, зокрема семантика повторюваності дії може виражатися додаванням компонента – числівника. Також спостережено зміну категорійного значення фразеологічних одиниць та контамінацію, яка полягає в об'єднанні/накладанні переважно двох інтертекстем (наприклад цитати й трансформованого фразеологізму). Проте цей спосіб трансформації не є надто продуктивним порівняно з іншими. У досліджених текстах наявний такий стилістичний прийом, як нанизування стабілізованих «фразеологічних» образів, що підсилює загальну експресивність тексту. Зафіксовано низку прикладів одночасного використання кількох типів трансформацій.

Ключові слова: інтертекстема, фразеологізм, фразеологічні трансформації, структурно-семантичні перетворення, типи трансформацій.

The article is devoted to the analysis of transformed intertextemes-phraseologisms based on the material of posts in the Internet discourse (posted in 2013–2021 in Facebook, Twitter). Internet users actively transform phraseological units, adapting them to describe current events and phenomena. With this in mind, it is important to observe the ongoing transformational processes. The work examines approaches to the concept of transformed phraseological units and presents various classifications of types of phraseological transformations. A number of structural and semantic transformations of the intertextemes were analyzed. Conclusions are made about the characteristic types of transformations of phraseological units. Frequent examples of the expansion of the component composition were observed, in particular the addition of

several components, as well as the addition of a meaning to the core component and the addition of several components. A characteristic type of transformation, which is inherent in popular intertextemes, is the narrowing of the component composition of units, the isolation of the intertexteme from the composition.

Such a productive method of transformation as replacing a component/components has been identified. The replacement takes place with a component that expresses a more intense action, indicates the repetition of the action, in particular, the semantics of the repetition of the action can be expressed by adding a component – a numeral. A change in the categorial meaning of phraseological units and contamination, which consists in combining/superimposing mainly two intertextemes (for example, a quotation and a transformed phraseologism), was also observed. However, this transformation method is not very productive compared to others. In the studied texts there is such a stylistic technique as the stringing of stabilized «phraseological» images, which enhances the overall expressiveness of the text. A number of examples of simultaneous use of several transformation types have been recorded.

Key words: intertexteme, phraseological unit, phraseological transformations, structural-semantic transformations, transformation types.

Постановка проблеми. Інтернет-дискурс характеризується динамічністю, він надзвичайно чутливий до екстралінгвальних явищ. Інтернети активно трансформують фразеологізми, пристосовуючи їх для відображення актуальних подій та явищ. З огляду на це, важливим є спостереження за поточними трансформаційними процесами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню трансформацій інтертекстом присвячено праці таких дослідників, як Л. Скрипник [1], О. Фокіна [2; 3], Г. Сютя [4], Т. Коць [5] та ін. Проблеми трансформацій такого типу інтертекстом, як фразеологізми, висвітлені в дослідженнях Л. Скрипник [1], В. Білоноженко та І. Гнатюк [6], Г. Удовиченко [7], Л. Авксентьев [8; 9], Д. Сизонов [10], Т. Коць [11], В. Красавіна [12] та ін.

Постановка завдання. Мета цієї праці – проаналізувати та виокремити домінуючі типи структурно-семантичних перетворень фразеологізмів в інтернет-дискурсі, виявити характерні способи трансформації.

Матеріалом дослідження послуговували дописи в соціальних мережах (Facebook, Twitter), розміщені в 2013–2021 роках.

Виклад основного матеріалу.

У літературі представлені різні класифікації типів фразеологічних трансформацій. «Класичний» опис подано у праці В. Білоноженко та І. Гнатюк [6, с. 83]. Згадані авторки називають такі типи фразеологічних трансформацій: семантичні трансформації (власне семантичні трансформації, розвиток фразеологічного значення; подвійна актуалізація фразеологізмів); структурно-семантичні трансформації (заміна компонентів фразеологізмів словами вільного вжитку; поширення фразеологізму; розгорнута метафора; скорочення компонентного складу фразеологізму; фразеологічний натяк; фразеологічна контамінація) [6].

С. Пташник виокремлює два типи фразеологічних трансформацій: структурний (субституція – заміна компонентного складу; ек-

пансія – поширення, вклинювання; редукація (еліпсис) – скорочення фразеологізму; контамінація – об'єднання двох і більше фразем; граматичні модифікації) та контекстний (одночасна асоціація з прямим значенням звороту чи його конститuentів; домінуюча актуалізація фразеологічного значення, за якої модифікація корелює з контекстом відповідно до прямого значення звороту чи конститuenta; одночасна реалізація прямого та фразеологічного значень) [13, с. 9].

Т. Коць, уточнюючи попередні класифікації трансформацій фразеологізмів, стверджує, що «трансформовані фразеологізми можна диференціювати на уточнені (деякі компоненти замінюються іншими, відповідними концептуальному змістові, одиницями), поширені (у традиційний фразеологізм уведено інші слова), модально змінені (заперечний фразеологізм стає стверджувальним і навпаки), оновлені (семантичні компоненти називають нові, співзвучні часові реалії)» [14, с. 166].

Частотними є приклади дописів у соціальних мережах, які складаються з інтертекстом чи їхніх варіантів/трансформацій. Питання варіантності стосується насамперед такого типу інтертекстом, як стабілізовані фразеологізми.

Характерним типом перетворення інтертекстом-фразеологізмів є звуження компонентного складу одиниць, вичленовування зі складу інтертекстами. Такий спосіб трансформації властивий популярним інтертекстам. Наприклад: *Вона просто їх не помічає і звертає очі до Неба тільки тоді, коли її підитовхне такий могутній двигун розумового розвитку, як «смажений півень»* [15, с. 192]; *Ефект півня. Французький президент Емманюель Макрон шукає дієву юридичну зброю для боротьби з пропагандою та фейками* [16] (у прикладі вжито трансформацію російського фразеологізму *пока жареный петух не клонет* [17]).

Трапляються ситуації, коли інтертекстема компресується навіть до одного слова. Таке явище описане ще на матеріалі ідіоматики «Енеїди»

І. Котляревського [18]: фразеологізми поширеного лексичного складу немовби скорочуються «до одного натякаючого слова». Типовим прикладом гіперкомпресії можуть слугувати такі контексти: *Улюблені **граблі** у тому ж кутку* [19]; *А як кажуть москалі – без лоха и жизнь плоха, а вони бажують хорошого життя, так що населення готуйтеся на панцину та не забудьте бандуру купити, бо ж знову треба буде заводити про тяжке життя, а чому бідний, бо дурний і завжди забуває про граблі¹* (Tw); *Спрацювали граблі 100 річної давнини коли теж люди дуріли від гасел що кожна доярка може керувати країною* (FB). Фіксації згаданої одиниці в сучасних українських фразеографічних джерелах не знайдено, окрім «Словника модифікованих стійких сполучень слів в узусі кінця ХХ – початку ХХІ століття» І. Глуховцевої: *наступити на граблі „знову зробити ту саму помилку“; гребуть у нас руками, граблі у нас для того, щоб на них наступати; знов на ті самі граблі не наступають лише ті, хто має за що купити нові; народ, що взявся за макогона, на граблі вже не наступить* [20, с. 65].

У мережевих текстах натрапляємо на вживання «усічення» такої фразеологічної одиниці, як *вставляти (встромляти, ставити) / вставити (встромити) палиці (палицю, палки) в колеса* кому – перешкоджати, заважати кому-небудь у здійсненні чогось [21, с. 992]. Дефініція ФО засвідчує той факт, що попри варіативність компонента *вставляти*, граматична структура одиниці передбачає ще й наявність одного актанта. Натомість маємо оказійне вживання: *Про опозицію і «палики в колеса» розповідає у своєму інтерв'ю Підгайцівський сільський голова Юрій Семенюк* (FB).

Спостерігаємо трансформації, пов'язані з «самостійним» використанням кожного із компонентів інтертекстеми: *Але треба бути дуже наївним політиком (або прикидатися таким), щоб не бачити: розміри московського «пряника» завжди будуть більшими. А тому слід поєднувати «пряники» (в тому числі й фінансування за допомогою спеціальних програм і фондів) із «батогоми» для тих, хто порушує чинне законодавство і готовий продатися за сочевичну юшку у вигляді чималих сум на банківських рахунках і вільний вихід на російський ринок* [22].

А також трапляється переосмислення семантики розглядуваної одиниці внаслідок заповнення її компонентами іншої структури, що експлікується в контексті: *Здається, в Росії змі-*

нили гнів на милість до України, або ж, коректніше, – «батіг на пряник» (Інтернет-газета «День», 2013) [23]; *Але у січні 1950 року партія вирішила змінити батіг на пряник* (Інтернет-газета «Високий замок», 2004) [23]. Частотним є використання одиниці у формі номінативного речення *батіг і / й / та пряник* (інколи з уточненням для кого). Спостерігаємо трансформації синтаксичної структури одиниці, що, звичайно, впливає на її семантику. У низці випадків застосовано:

– **протиставну конструкцію** (*Утім, європейські роботодавці борються з курінням не батогом, а пряником. Майже кожен четвертий роботодавець готовий фінансувати лікування від тютюнової залежності працівника...* (Інтернет-газета «Високий замок», 2011) [23] (10 контекстів));

– **сполучники «і, і»** (*Саме господар повинен відповідати за те, що не навчив тварину правильно поводитись*”, – каже пан Ярослав. **І батогом, і пряником...** (Інтернет-газета «Високий замок», 2007) [23] (19 контекстів));

– **заперечну** (*Яка його роль як художнього керівника театру? – Що я маю? Ані батогом, ані пряника...* (Інтернет-газета «Високий замок», 2002) [23] (2 контексти));

– **сполучники «або, або»** (*Або батогом, або пряником їх стримали* (Інтернет-газета «Україна молода», 2019) [23] (1 контекст));

– **порівняльну конструкцію** (*Тому чимало українців вважають, що ЄС більше застосовує до України батіг, ніж пряник* (Інтернет-газета «День», 2008) [23] (3 контексти)).

Окрім того, спостерігаємо численні трансформації цієї одиниці, зокрема її вживання у множині: *...Янукович погоджується навіть на розширення повноважень автономії), адміністративні та партійні батогом й пряники* (Інтернет-газета «Україна молода», 2011) [23]. До того ж, численними є приклади семантичного переосмислення, як часткового, так і повного: *Увечері того самого дня, коли засудили Василя Парфенкова, хтось «згори» вирішив урівноважити батіг пряником: відпустили на підписку про невиїзд 20-річну Настю Положанко, одну з лідерів Молодого Фронту...* (Інтернет-газета «Україна молода», 2011) [23]; *Що ж до запобігання класичних вотергейтів, то слід визнати, що ця справа йде успішно. Там, де не можна взяти батогом, беруть пряником* (Інтернет-газета «День», 1998) [23]. Належить зауважити, що трапляються поодинокі приклади розширення компонентного складу за рахунок додавання означення до одного з компонентів: *Місяцем раніше, на спільний*

¹ У прикладах збережено орфографію та пунктуацію авторів дописів.

колгоспний двір, створюваний засобом батога і обіцяного пряника колективного господарства, відвів батько корову та лошака (Інтернет-газета «Кримська світлиця», 2008) [23]; ...вибори покажуть, що більше взяли до уваги громадяни Молдови – заклики політиків з ЄС і України або ж **російські батіг і пряник** (Інтернет-газета «Європейська правда», 2014) [23].

Типовим способом розширення компонентного складу є додавання означення до стрижневого компонента: *Уже сьогодні станьте на сходинку ближче до бажаного!!!! Тільки будьте уважними, хапайтеся за кожен соломинку, яку посилає вам доля, ризикуйте! Адже хто не ризикує, той не п'є шампанського) Хтозна, а може це ваш ключик... Ну а яка мрія без бажання?* (FB) – пор. **хапатися (хвпатися, схопитися, вхопитися і т. ін.) за соломину** — намагатися використати єдину, хоч і безнадійну можливість вийти із скрутного становища, врятувати себе [24, с. 449]; *Був гріх. Деру на собі востатне волосся* (Ю. Винничук, FB) – пор. **волосся рвати (дерти) [на голові (на собі)]** – бути в розпачі, впадати у відчай [25, с. 732].

Наявні випадки додавання кількох компонентів: *Якщо хтось запитає про Вакарчука, то не смійте – гора «інтелігентських сподівань» абсолютно закономірно народила мишу – 5% «з хвостиком» і тепер битиметься за право бути п'ятим колесом у монопартійній коаліції «Слуги народу»* [26]; *Не знаю, мені здається потрібно бути максимально жалюгідним, щоб загнобити Зеленського, щоб потім знову дати шанс минулим "крепким хазайственнікам", наступити на граблі, що б'ють по яйцям. Надія, що месія буде новий)* (Tw).

Продуктивним способом трансформації інтертекстем різного типу є заміна компонента/компонентів. Компонент фразеологізму замінюють на такий, що:

– виражає інтенсивнішу дію (*Буде мені наука, знову))) я просто люблю стрибати на граблі)))* (Tw); *Давайте, прямославніє, не гальмуйте, пострибайте ще на граблях! Світ чекає! В/ч п/п 51884, еслішо* (Tw);

– вказує на повторюваність дії (*То я або стою, або танцюю на граблях! Бо іншого не вмію!* (Tw); *)))ну можна, звісно, танцювати на граблях з цими пірамідами, але ж уважаємі люди, конешно, це зашквар* (Tw); *хто це тут в нас знов на граблях витанцьовує?))))* (Tw);

– семантика повторюваності дії може виражатися додаванням компонента – числівника (*Я прочитав те, що ви написали, маю вам сказати, що*

*ви дуже ритмічна, вам гарно танцювати. / бо якщо ви **вп'яте стаєте на ті ж граблі**, то ви вже наступали. А наступати на граблі – це танець такий, український степ, називається)* (Tw)).

Спостерігаємо зміну категорійного значення одиниці: утворення від дієслівних одиниць субстантивних: *читаю непогану книгу про емоції в професійному контексті і періодично тішуся з того, що до багатьох штук досить давно дійшла сама. ну, правда, мені то дорого вартувало, але **танці на граблях** = корисний досвід* (Tw); *моє життя можна описати фразою «танець на граблях»* (Tw); *Танці на граблях* – улюблена українська розвага (Tw); *А це значить, що танок на граблях продовжуватиметься й надалі* (Tw). Стабілізація вислову *танці на граблях* зумовила появу трансформацій, які полягають у розширенні компонентного складу означенням (*Оголошую початок ритуальних танців на граблях. / – Eyes / – тебе життя нічому не вчить, да? / – да / -ну...Танцюй* (Tw)); а також заміни компонента *танці* гіпонімом (*Гопак на граблях, або Про деякі міфи сучасної політології* (Tw); *Нав'язавши своє / Втече чи це щось втне Зельці, натовп продовжить свою джигу на граблях* (Tw)).

Трапляється контамінація інтертекстем-фразеологізмів, яка полягає в об'єднанні/накладанні здебільшого двох інтертекстем. Однак загалом згаданий спосіб трансформації не є надто продуктивним порівняно з іншими. Трансформаційні процеси зумовили появу такої оказійної одиниці: *Отже, почалося. Те, що так давно й настійно передірали Україні «інтелектуальні меншовики» (серед них і аз многогрішная), – Великий Ісход російських політеліт із свого «Титаніка» в наш теплий край, «где все обильем дышит», за зразком 1918 року (**гетьман Скоропадський перевертається в труні, як курча на рожні!**), – почалося, проект стартував* [27]. У цьому випадку маємо контамінацію різномовних культурних кодів, оскільки російські словники фіксують одиницю *перевернувся бы в гробу* [28]; натомість українські: **як (мов, наче і т. ін.) живцем пектися на рожні**. Хвилюватися, переживати, почувати себе дуже ніяково, тривожно від сорому, ганьби і т. ін. [29, с. 488].

О. Забужко в дописі в соціальній мережі контамінує фразеологічні одиниці *камінь спотикання* (велика перешкода, перепона, зайвий тягар для когось [30, с. 708] та *кісткою* (як кістка, мов кістка) в горлі (поперек горла) *стояти (стати, застрявати, застряти)* кому (а) ставати на перешкоді комусь у досягненні чого-небудь [31, с. 169]): *Oleksandr Sushko колись при*

оказії розкажу, після якої розмови мене на той стішок пробило, - то насправді дуже глибока **"кістка спотикання"** виявилась, воно не дарма під час останнього Майдану так все зрезонувало (О. Забужко, FB).

Оказійною є контамінація трансформованого фразеологізму *танцювати на граблях*, розширеного гіпонімом *гопак*, та частини транслітерованої російської одиниці *пропасть ни за понюшку табаку* (перен.: совершенно напрасно, ни за что) [32]: *Розумна людина як і розумний нарід кожний раз не вигадують велосипед! Якщо не вивчати ні свій досвід, ні других народів/держав, то і будемо на граблях, за понюшку табака, гопака танцювати!* (Tw).

Нетиповим є поєднання цитати і трансформованого фразеологізму: *Дикі танці на граблях – Внутрішня політика* [33]. Натрапляємо на приклади контамінації одиниць, яка супроводжується експлікацією внутрішньої форми: *Особливо, якщо ролі державників почали виконувати «временники», які, граючи свої партії, не відчувають під собою не лише країни, а й навіть смаженого півня, котрий дуже скоро може предметно почати клювати їх у товстошкірі (я зараз не про вагу й обсяг) задниці* (Т. Пархомчук) [34]. Українські фразеографічні джерела фіксують одиницю: *не чути (не відчувати) землі [під собою (під ногами)]* [35, с. 959]. Натомість українські фразеологічні словники не фіксують запозичену одиницю *доки смажений півень не клюне*. У ГРАК представлено низку уживань цієї запозиченої одиниці, перша фіксація в перекладі: *Смажений півень вас ще взад не дзьобнув, а от як дзьобне – тоді й без нашої допомоги почнете воювати!* (М. Шолохов, 1934, перекл. Є. Плужник) [23].

Трапляються okazіональні трансформації інтертекстем-фразеологізмів, зумовлені буквализацією значення інтертекстеми, що приводить до їхнього повного переосмислення: *В українців є чудовий «граматичний» привілей ставити не крапку над «і», а крапки над «ї»* (С. Тихий) [36].

Розмивання/розгортання образу спостерігаємо в таких контекстах: *Юлія Володимирівна завжди вміла грати в такі ігри. І щоби олігархічні «вовки» були ситі, і щоби політичні «вівці» навколо не сильно на неї «бекали».* / *Але я помилився* (FB); *Щоб «вовки» не чіпали «ягнят» – треба щоб «вовки» були ситі.* / *Знищення економіки України веде до постійного голоду «вовків» та знищенню «ягнят»* (FB) (фразеологічний словник фіксує одиницю: *і вовки ситі, і кози цілі*. Ніхто не зазнав шкоди, збитків) [37, с. 139].

У досліджених текстах наявний такий стилістичний прийом, як нанизування стабілізованих «фразеологічних» образів: *інколи може здатися, що я трошки "куку на муню". Але не, я не геть без царя в голові. У мене в голові конституційна монархія: цар, ніби, є, але реальна влада у тараканів! Яко поредна пані, маю пристойну колекцію тараканчиків!* (FB). Цей інтернет-допис ніби сплетений із низки синонімічних інтертекстем, кожна із яких зазнала трансформацій. Так, словники фіксують вислів укр. *мати куку на муню* 'бути несповна розумом; дурнуватим' [38, с. 316], який розширено в тексті прислівником *трошки*. Аналогічної трансформації зазнав фразеологізм *Без царя в голові; Не має царя в голові хто* – про недалеку, несерйозну чи безсоромну, знавіснілу людину [39, с. 180]. У СУМ-20 уміщено одиницю *Жуки в голові <Із жуком у голові>*: а) (у кого) хто-небудь не дуже розумний, недоумкуватий; б) який неадекватно сприймає дійсність [40, с. 782], натомість такий вислів подають російські словники: *Таракан в голові* у кого о комл., одержимом навязливою ідеєю, манією і т. п. [41, с. 460]. Авторка розгортає образ, пишучи про реальну владу тарганів та колекцію.

У низці випадків застосовано кілька прийомів трансформації: *В глухі часи колоніалізму, коли не було в мене змоги публікуватися, я вже не мав, що втрачати, окрім своїх кайданів. І писав не тільки без цензора в голові, а й без читача* (Ю. Винничук, FB). Автор, спираючись на структурно-семантичну модель (*Без царя в голові; Не має царя в голові хто* – про недалеку, несерйозну чи безсоромну, знавіснілу людину [39, с. 180]) та звуковий збіг на початку стрижневого слова (*цар – цензор*), частково змінює значення одиниці.

Висновки. Інтернет-дискурс характеризується наявністю значної кількості варіантів і трансформованих інтертекстем-фразеологізмів. На появу трансформованих інтертекстем впливають суб'єктивні (автор тексту не пам'ятає точного вислову) та об'єктивні чинники (автор тексту намагається посилити емоційно-експресивний потенціал інтертекстеми; «наблизити» образність одиниці до описуваної ситуації), що призводить до семантичних зрушень.

Аналіз дав змогу виокремити низку структурно-семантичних перетворень інтертекстем. Так, широковідомі інтертекстеми зазнають звуження компонентного складу, яке може відбуватися як вичленовування зі складу інтертекстеми «ключових слів». Фразеологізм може скорочуватися, за термінологією Плющ, до одного «натякаючого слова» (*граблі*).

Спостережено частотні приклади розширення компонентного складу. Поширеним трансформаційним явищем є додавання означення до стрижневого компонента інтертекстеми, що сприяє експресивізації образу (*Деру на собі востатнє волосся* (Ю.Винничук)). Спостережено також додавання кількох компонентів, яке можна інтерпретувати як намір автора «наблизити» вислів до описуваної в тексті ситуації.

Продуктивним типом трансформацій є заміна компонента/ів. Натрапляємо на згадану трансформацію в різних інтернет-жанрах. У фразеологічних одиницях компонент замінюють складником, який виражає інтенсивнішу дію (*стати на граблі → стрибнути на граблі*); вказує на повто-

рюваність дії (*ставати на граблі → танцювати на граблях*); повторюваність дії може виражатися і додаванням числівника (*стати на граблі → в'яте стати на граблі*).

Ефективним типом трансформації з погляду оновлення образу є контамінація. Наявні приклади буквалізації образу (*ставити не крапку над «і», а крапки над «і»*).

Для текстів інтернет-дискурсу характерне розгортання фразеологічних образів. Наявні випадки нанизування стабілізованих фразеологічних образів, що підсилює загальну експресивність тексту. Зафіксовано низку прикладів одночасного використання кількох типів трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. С. 98–100.
2. Фокина М.А. Фразеологизмы-интертексты в структурно-смысловой организации повествования. *Вестник Костромского государственного университета*. 2006. Т. 12. №. 10. С. 48–52.
3. Фокина О.В. Качественные трансформации интертексты в современных печатных СМИ. *Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки*. 2009. №2. С. 67–70.
4. Сюта Г. Цитата в українській поетичній мові ХХ століття: джерела, рецепція, інтерпретація. Інтертекстуальність та інтермедіальність: в просторі української мови, літератури та культури. Оломоуць, 2018. С. 21–60.
5. Коць Т.А. Сучасні медійні тексти як сфера трансформацій прецедентних висловів. Інтертекстуальність та інтермедіальність: в просторі української мови, літератури, культури. Оломоуць, 2018. С. 163–180.
6. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів : монографія / відп. ред. Л.С. Паламарчук. Київ : Наукова думка, 1989. 156 с.
7. Удовиченко Г.М. Предмет фразеології та семантичні типи фразеологізмів. *Українська мова і література в школі*. 1965. №2. С. 20–24.
8. Авксентьев Л. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків : Вища школа, 1988. 134 с.
9. Авксентьев Л. Фразеологічна одиниця як предмет фразеології та її основні ознаки. *Мовознавство*. Харків : ХНУ ім. Каразіна, 1979. № 5. С. 13–17.
10. Сизонов Д. Стилістична трансформація фразеологізмів в українських мас-медіа. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. С. 154–157.
11. Коць Т.А. «Україна» у вимірах прецедентних засобів мови. Мова і міжкультурна комунікація : зб. наук. праць. Полтава, 2020. Вип. 2. С. 78–87.
12. Красавіна В.В. Авторська трансформація фразеологізмів у романі-колажі Дмитра Кешелі «Родаки» : наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. *Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський : Аксиома, 2019. Вип. 48. С. 175–180.
13. Пташник С.Б. Структурно-семантичні особливості фразеологічних модифікацій та їхні функції в німецькому газетному тексті : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2003. 18 с.
14. Коць Т.А. Публіцистичний стиль в українській літературній мові кінця ХІХ - початку ХХІ ст. : нормативно-аксіологічний аспект : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 ; Ін-т української мови НАН України. Київ, 2019. 38 с.
15. Борисова О.В. Релігійний чинник у геополітичних устремліннях еліт України в добу Середньовіччя : монографія. Луганськ : Д.З. ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. 320 с.
16. Лазарева А. *Журнал «Український тиждень»*. URL: <https://tyzhden.ua/efekt-smazhenoho-pivnia/> (дата звернення: 13.11.2022).
17. Белко В.К. Жгучий глагол: Словарь народной фразеологии. Москва : Зеленый век, 2000. 288 с.
18. Плющ П.П. До характеристики мовних засобів гумору в «Енеїді» Котляревського. *Мовознавство: Наук. зап. Ін-ту мовознавства АН УРСР*. Київ, 1947. Т. 4–5. С. 18–33.
19. Пархомчук Т. Грошовита передова. Поки воїни світла борються Україну, наближені до зе-влади ділять «жирні посади». URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/p-0/a-877/> (дата звернення: 13.11.2022).

20. Глуховцева І.Я. Словник модифікованих стійких сполучень слів в узусі кінця XX – початку XXI століття / за ред. П.Ю. Гриценко. Луганськ : ДЗ ЛНУ ім Т. Шевченка, 2013. 328 с.
21. Словник української мови : в 20 т. / ред. рада : В.М. Русанівський (гол.) та ін.. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 3. 1122 с.
22. Грабовський С. Пряники Разумкова і п'ята колона. URL: <https://glavcom.ua/columns/sgrabovskiy/pryaniki-gazumkova-i-pyata-kolona-621853.html> (дата звернення: 13.11.2022).
23. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, М. Крук, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк. Київ, Осло, Єна, 2017-2019. – [Електронний ресурс]. – URL: uacorpus.org (дата звернення: 13.11.2022).
24. Словник української мови : в 11 т. / ред. рада : І.К. Білодід (гол.) та ін. ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1978. Т. 9. 916 с.
25. Словник української мови : в 11 т. / ред. рада : І.К. Білодід (гол.) та ін. ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1970. Т. 1. 799 с.
26. Тихий С. Порошенко, Тимошенко, Тягнибок... В Україні настав час зміни лідерів. URL: <https://glavcom.ua/columns/stikhy/poroshenko-timoshenko-tyagnibok-v-ukrajini-nastav-chas-zmini-lideriv-614168.html> (дата звернення: 13.11.2022).
27. Забужко О. Росія 2.1: Перезавантаження, або пастка для еліти. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27179774.html> (дата звернення: 13.11.2022).
28. Фёдоров А.И. Фразеологический словарь русского литературного языка. Москва : Астрель, 2008. 828 с.
29. Словник української мови : в 11 т. / ред. рада : І.К. Білодід (гол.) та ін.. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 13.11.2022).
30. Словник української мови : в 20 т. / ред. рада : В.А. Широков (гол.) та ін.. Київ : Наукова думка, 2015. Т. 6. 994 с.
31. Словник української мови : в 11 т. / ред. рада : І.К. Білодід (гол.) та ін. ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4. 840 с.
32. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. Москва : Азъ, 1992. 955 с.
33. Кабачинська С. Дикі танці на граблях. URL: https://zn.ua/ukr/internal/diki-tanci-na-grablyah_.html (дата звернення: 13.11.2022).
34. Пархомчук Т. Нова владо, хто ви? Сходження троянського коня грузинського походження до Верховної Ради. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3499/180/136621/> (дата звернення: 13.11.2022).
35. Білоноженко В.М. Фразеологічний словник української мови / ред. рада : Л.С. Паламарчук (гол.) та ін. ; Ін-т української мови АН України. Київ : Наукова думка, 1993. Кн. 2. С. 529–980.
36. Тихий С. У чому був секрет людей, які 2013 року вийшли на Майдан. URL: <https://glavcom.ua/columns/stikhy/same-sya-shchirist-zlamala-vsi-gipotetichni-plani-i-potochni-rozrahunki-todi-549473.html> (дата звернення: 13.11.2022).
37. Білоноженко В.М. Фразеологічний словник української мови / ред. рада : Л.С. Паламарчук (гол.) та ін. ; Ін-т української мови АН України. Київ : Наукова думка, 1993. Кн. 1. 528 с.
38. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Г. Гримашевич та ін. ; за ред. Н. Хобзей. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 672 с.
39. Словник української мови : в 11 т. / ред. рада : І.К. Білодід (гол.) та ін. ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1980. Т. 11. 699 с.
40. Словник української мови : в 20 т. / ред. рада : В.А. Широков (гол.) та ін.. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 4. 1010 с.
41. Елистратов В.С. Словарь русского арго. Москва, 2000. С. 56–78.

STATISTICAL METHODS FOR DETERMINING THE DIFFERENTIAL CHARACTERISTICS IN GRAMMAR PHENOMENA OF TEXTS (ON THE MATERIAL OF TEXT CORPORA OF TECHNICAL SPECIALTIES)

СТАТИСТИЧНІ МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ДИФЕРЕНЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У ГРАМАТИЧНИХ ЯВИЩАХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ КОРПУСІВ ТЕКСТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ)

Tsapenko L.E.,

orcid.org/0000-0002-5088-2393

PhD, Associate Professor,

Associate Professor at the Foreign Language Department

Odessa National Polytechnic University

Lebedeva E.V.,

orcid.org/0000-0002-5088-2393

Senior Lecturer at the Foreign Language Department

Odessa National Polytechnic University

Gvozd O.V.,

orcid.org/0000-0001-9882-8890

Senior Lecturer at the Foreign Language Department

Odessa National Polytechnic University

The article presents a description of statistical methods for determining units that function in the texts of different fields of knowledge, but related to the common scientific and technical discourse and having different quantitative values at the grammatical level. The object to which statistical calculations were applied was the aspect-temporal paradigmatic forms of finite verbs. Three text corpora, respectively, of three specialties – “Acoustics”, “Chemical Engineering” and “Automation of Heat and Power Processes” were used as the research material. Each corpus includes 100 thousand tokens each. The total sample size is thus 300 thousand tokens. The source for the material were articles from scientific journals published in England and the USA. Text corpora of specialties were used that are not thematically related to each other, which makes it possible to generalize the results obtained and determine some integral and differential characteristics inherent in the texts of scientific and technical discourse as a whole. The main research methods were the following: the method of structural and probabilistic analysis, contextual analysis and elements of distributive analysis, the method of expert assessment, the method of rank correlation. In addition a quantitative analysis of the studied units was used, explaining the causes of frequency and taking into account extralinguistic factors that determine some specific features of the scientific style. The analysis of the frequencies of occurring the aspectual-temporal paradigmatic forms of a finite verb in each text corpus and their comparison by the overall frequency makes it possible to trace the peculiarity of the paradigmatic forms-of-verb implementation in specific conditions. The authors have found that although the principle of the statistical parameter of frequency is rather rigidly preserved in the presented text corpora (meaning they belong to the same type of discourse in terms of the frequency of usage of the text units under consideration), nevertheless, we can talk about probable cases of discrepancy in the frequency of occurring of some of them in different text corpora included in the scientific and technical discourse. In our case, these are some forms of aspect-temporal verbal paradigm that have different statistical parameters in the texts of these technical specialties.

Key words: aspectual-temporal paradigmatic forms, frequency of occurring, scientific and technical discourse, token, contextual analysis.

Стаття представляє опис статистичних методів для визначення одиниць, що функціонують у текстах різних галузей знання, але належать до загального науково-технічного дискурсу та мають на граматичному різні кількісні показники. Об'єктом, до якого застосовувалися статистичні обчислення, було обрано видо-часові парадигматичні форми фінітних дієслів. Як матеріал дослідження були використані три текстові корпуси відповідно трьох спеціальностей – “Acoustics”, “Chemical Engineering” та “Automation of Heat and Power Processes”. Кожен корпус включав 100 тисяч слововжитків кожен. Загальний обсяг вибірки становить таким чином 300 тис. слововжитків. Джерелом для формування корпусів послужили статті з наукових журналів, виданих в Англії та США. Були використані текстові корпуси спеціальностей, які тематично не пов'язані між собою, що дає змогу узагальнити отримані результати та визначити деякі інтегральні та диференціальні характеристики, властиві текстам науково-технічного дискурсу загалом. Основними методами дослідження були такі: метод структурно-ймовірнісного аналізу, контекстуальний аналіз та елементи дистрибутивного аналізу, метод експертної оцінки, метод рангової кореляції. Крім того, використовувався кількісний аналіз досліджуваних одиниць з поясненням причин частотності та врахуванням екстралінгвістичних факторів, які детермінують деякі специфічні особливості наукового стилю. Аналіз частот вживання видо-часових парадигматичних форм фінітного дієслова в кожному текстовому корпусі та їх зіставлення за загальною частотою дає можливість простежити своєрідність реалізації парадигматичних форм

дієслова у конкретних умовах. Було встановлено, що хоча принцип статистичного параметра частотності досить жорстко зберігається у представлених текстових корпусах (мається на увазі їх віднесеність до одного типу дискурсу по частотності вживання текстових одиниць), проте можна говорити про можливі випадки розбіжності за частотою використання деяких з них в різних текстових корпусах, включених до науково-технічного дискурсу. У нашому випадку це деякі форми видо-часової дієслівної парадигми, які мають різні статистичні параметри в текстах зазначених технічних спеціальностей.

Ключові слова: видо-часові парадигматичні форми, частота вживання, науково-технічний дискурс, слововжитки, контекстуальний аналіз.

Formulation of problem. Analysis of the latest articles. One of the most frequently described types of discourse at present is the one that includes scientific and technical text corpora. Modern computer information processing tools make it possible to create corpora of almost any field of knowledge, which, of course, is very important for satisfying the needs of applied linguistics [5; 6; 7; 8; 9; 10].

But at the present stage of the development of linguistic science a simple representation of text sets is no longer enough. Researchers strive to get answers that can only be provided by the analysis of text units, their lexical, grammatical and other characteristics that give a clear understanding of their functioning. The results of such an analysis allow not only to draw conclusions about the current state of scientific discourse, but also to anticipate possible changes in future scientific works.

In addition some problems remain in discourse studies that have not been resolved in previous studies i.e. those that until recently remained outside the field of attention of researchers. This concerns, first of all, such a question as the differentiation of text corpora of various technical fields at the grammatical level. The reason for this situation can be considered the conviction of scientists that the belonging of a text to one or another technical (or non-technical) specialty can only affect lexical-semantic features, but not its grammatical characteristics [1; 2; 3; 4].

However now linguists using statistical data obtained as a result of a survey of text corpora [11; 12; 13; 14] note certain quantitative differences in the implementation of grammatical units in the texts belonging to scientific and technical discourse but referring to various specialties. For example, there is a different frequency of use of some syntactic and morphological units. Thus, along with specific linguistic phenomena that are characteristic for all texts of the same type of discourse and which are used with almost the same frequency in these texts, there is a limited number of units (language means), the statistical parameters of which may differ significantly in text corpora of various specialties, although belonging to the same common type of discourse.

Formulation of task. The purpose of the article is to describe statistical methods for determining units that function in the texts of various fields of knowl-

edge, but referred to scientific and technical discourse and having different quantitative values at the grammatical level. The aspectual-temporal paradigmatic forms of finite verbs were chosen as the object to which statistical calculations were applied.

Basic material presentation. Three text corpora, respectively, of three specialties – “Acoustics”, “Chemical Engineering” and “Automation of Heat and Power Processes” are used as research material. Each corpus includes 100 thousand tokens each. The total volume of the material is thus 300 thousand tokens. Articles from scientific journals published in UK and the USA served as a source for the compilation of corpora. The author should stress that the use of text corpora dealing with specialties that are not thematically connected to each other makes it possible to generalize the results obtained and determine some integral and differential characteristics inherent in the texts of scientific and technical discourse as a whole.

The following methods were used: the method of structural and probabilistic analysis, contextual analysis and elements of distributive analysis, the method of expert assessment, the method of rank correlation. In addition, a quantitative analysis of the studied units was used, explaining the causes of frequency and taking into account extralinguistic factors that determine some specific features of scientific and technical discourse.

The topicality of the presented study is due, on the one hand, to the functional significance of the considered grammatical phenomenon in language and speech, on the other hand, to the insufficient knowledge of the features of its functioning in the engineering texts. The authors try to prove that the assignment of texts of different profiles or specialties to the same type of discourse does not mean that the frequency of the use of certain morphological and syntactic phenomena in these texts should be the same (or approximately the same). It can vary within the same discourse depending on the types or genres of texts which can differ significantly from each other in terms of the degree of abstraction, information content, and specific goal setting.

Thus, the present work is in some contradiction with the already generally accepted statements that only statistical parameters can serve as a sufficient

basis for including the exact text corpora in this or that type of discourse [1; 2; 3; 4].

As already mentioned in order to be able to judge the integral and differential features of different texts of this discourse, and in particular, texts referred to different areas of scientific and technical knowledge, the text corpora of three specialties have been created: “Acoustics”, “Chemical Engineering ” and “Automation of Heat and Power Processes”.

The homogeneity of the text corpus is ensured by the belonging of all the texts included in it to the common discourse (scientific) and one genre (scientific article).

The content of individual articles of each corpus was determined in accordance with the specific share and number of subject areas of the semantic space of each specialty, determined by interviewing specialists in these fields of technology when compiling frequency dictionaries of these specialties [5; 7].

The sufficiency of the sample size was checked according to the formula adopted in linguistics:

$$N = \frac{Sp^2}{\varepsilon^2 \cdot f}, \quad [1]$$

where N – is the minimum size for obtaining the reliable information of the total text corpus (in word forms);

f – is the relative frequency of the analyzed grammatical phenomena (the number of occurrences divided by the number of words in the text corpus);

ε – relative error;

Sp – is a coefficient used in linguistic research, equal to 1.96 [1].

When examining the text sets (corpora) “Acoustics”, “Chemical Engineering” and “Automation of Heat and Power Processes”, it was found that the relative frequency (f) of the aspect-temporal paradigmatic forms of a finite verb is 0.06 since the size of one continuous text totality is 100 thousand tokens. Therefore, out of 25 journal articles on which the content of each corpus of three specialties is based, 6126 5607; 6084 finite forms of verbs were selected respectively. The relative error with such a size of each corpus is equal to:

$$\varepsilon = \frac{1,96}{\sqrt{N \cdot f}} = \frac{1,96}{\sqrt{100000 \cdot 0,06}} = 0,025 = 2,5\%$$

The obtained data (f , ε) are substituted into the formula

$$N = \frac{z\sigma^2}{\varepsilon^2 \cdot f} = \frac{1,96^2}{0,025^2 \cdot 0,06} = 96000$$

In other words the selected number of examples at $\varepsilon = 2.5\%$ covers 97.5% of the text, i.e. with an accuracy of 97.5% it ensures the reliability of statistical characteristics in a text corpus with a size of 96 thousand words.

At present it is commonly accepted that the total corpus is considered quite sufficient if it covers 70–60% of the entire set of texts and the relative error in the analysis of linguistic phenomena is taken in the range from 3% to 25% [1; 6].

The units of counting in our research were the paradigmatic forms of the verb-predicate.

The selected elementary sentences were analyzed from the point of view of the implementation of voice and aspectual-temporal paradigmatic forms of the finite verbs of the indicative mood and their structure. Thus each verb was endowed with a certain set of characteristics to be calculated.

After processing each text corpus the tables were compiled, then summary tables and generalized lists of fixed units in descending order of frequencies were compared both within the same specialty and between different specialties, i.e. the method of correlation of signs and rank correlation were used.

The identified aspectual-temporal paradigmatic forms were divided according to their frequencies into high-frequency ones (which occurred more than 100 times in the texts of these specialties) and low-frequency ones. All the aspectual-temporal paradigmatic forms of the finite verb with low frequencies were combined into one group of “low-frequency” forms for the convenience of calculations and to ensure statistical reliability.

Using the quantitative and qualitative parameters of the verbal paradigm implemented in the texts of the studied scientific fields of knowledge, and identifying high-frequency and low-frequency aspectual-temporal forms, we studied the syntactic conditions for the functioning of only high-frequency aspect-temporal paradigmatic forms of the finite verbs of the active and passive voices, which show the specificity of “behavior” of the morphological categories of the verbs in finite forms in the texts of different fields of scientific discourse.

The peculiarity of scientific text is generally determined by the purpose for the most economical and at the same time the most accurate presentation. This factor, which lies outside the actual linguistic sphere, to a large extent affects the syntactic characteristics, the use of certain grammatical classes of words, and the frequency of their occurrence in the text.

Since the verb can be combined with nouns, adjectives, adverbs, infinitives, gerunds the behavior

of high-frequency aspectual-temporal paradigmatic forms of finite verbs was studied in terms of their immediate environment on the right (words and phrases), associated with the studied verbs by a syntactic or semantic links.

Almost 50 syntactic constructions were registered with verbs in the active voice, with verbs in the passive voice – only 20 constructions; for verbs in the active and passive voice, lexical units were identified that are characteristic of these syntactic constructions. Only high-frequency syntactic constructions were used for the further research.

The statistical approach to the study of text involves the use of a certain mathematical apparatus, the purpose of which is to obtain objective data on the discrepancy between the frequencies of language units in the same array or in different arrays of texts.

In this work the following mathematical calculations have been carried out. When performing the statistical analysis for each aspect-temporal paradigmatic form, the average frequency was calculated for the 1000 token text set according to the formula

$$\bar{x} = \frac{a}{n} \sum_{i=1}^n \frac{x_i}{a_i} \quad [15]$$

where a – is the total text set size

n – the number of text sets

x_i – is the absolute frequency of the given shape

a_i – is a size of each text (set).

Then after calculating the average frequency the standard deviation (σ) and the value of the change in the average frequency ($\sigma_{\bar{x}}$) were found using the formulas:

$$a) \sigma = \sqrt{\sum \frac{(x_i - \bar{x})^2 n_i}{N}}$$

where the $(x_i - \bar{x})$ – is the difference between each of the absolute and average frequencies;

n_i – is the part of the text set with absolute frequency

N – the amount of the researched text corpora

$$b) \sigma_{\bar{x}} = \frac{\sigma}{\sqrt{N}}$$

In addition, using the value of fluctuations in the average frequency ($\sigma_{\bar{x}}$), a relative research error was revealed for each aspectual-temporal paradigmatic form:

$$\varepsilon = \frac{1,96 \cdot \sigma_{\bar{x}}}{\bar{x}}$$

The comparison of the percentages of the frequencies of the compared values was carried out according to the formula

$$t = \frac{P_1 - P_2}{SEd\%} \quad [16, p. 61]$$

where P_1 – is the percentage indicator of the first group;

P_2 – is the percentage indicator of the second group.

$$SEd\% = \sqrt{PQ \left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2} \right)}, \quad P = \frac{n_1 P_1 + n_2 P_2}{n_1 + n_2}$$

where P – is arithmetical mean of the percentage indicator of the both groups:

$$Q = 1 - P$$

n_1 – is the absolute feature frequency in the first group;

n_2 – is the absolute feature frequency in the compared group абсолютная;

The number of degrees of freedom is determined by the formula:

$$f = (n_1 - 1) + (n_2 - 1),$$

where n_1 – is the number of text corpora compiled for one specialty;

n_2 – is the number of text corpora compiled for the compared specialty.

The degree of freedom indicator is used to determine the critical value of the Student's criterion according to the table. Values above the critical point indicate significant frequency discrepancies.

The correlation analysis was carried out according to the formula:

$$c = \frac{6 \sum d^2}{N(N^2 - 1)} \quad [17, p. 8]$$

where c – is the rank correlation coefficient

d – is the difference between the frequency ranks of two features in one set of texts

N – the number of rows (features).

To assess the nature of frequency fluctuations we calculated (for each paradigmatic form of the verb) the coefficient of variation (V)

$$V = \frac{V}{X} \cdot 100 \quad [17, p. 36]$$

which shows the ratio of the standard deviation to the average frequency expressed as a percentage. The critical threshold of the coefficient of variation is 40%, above which the frequency variation in the text corpora is not random but regular.

Conclusions. The analysis of the frequencies of the use of aspectual-temporal paradigmatic forms of finite verbs in each text corpus and their comparison by the common frequency makes it possible to trace the originality of the implementation of the paradigmatic forms of the verb in specific conditions. It was found that although the principle of the statistical parameter of frequency is rather rigidly preserved in the presented text corpora (meaning they belong to one type of discourse in terms of the frequency of use of the text units under consideration), nevertheless, the value of the coefficient of variation – 40% – is high enough to be able to talk about probable cases of discrepancy in the frequency of use of some of them in different text corpora included in the scientific and technical discourse. In our case these are some forms of the aspectual-temporal verbal paradigm that

have different statistical parameters in the texts of the above technical specialties.

The study of modern works devoted to this issue has led to the conclusion that the best for research of this nature is a combination of methods of continuous text analysis, structural and probabilistic analysis, elements of distributive analysis, comparative analysis at the morphological and syntactic levels using mathematical methods to establish the reliability of the results obtained. Such kind of combination allows the most complete and comprehensive presentation of the results of text corpora analysis, which is carried out in order to detect the integral and differential characteristics of a particular linguistic phenomenon that has manifested itself in texts of various specialties referred to the same type of discourse.

BIBLIOGRAPHY:

1. Piotrovsky Rajmund G. Quantitative Linguistics. *An International Handbook*. Walter de Gruyter. Berlin. New-York. 2005. 1027 p. [edited by Reinhard Köhler, Gabriel Altmann]
2. Alekseev P. M. Statistical lexicography (typology, compiling and application of frequency dictionaries). 1975. 120 p.
3. Andreev N. D. Statistical-combinatorial methods in theoretical and applied linguistics. 1967. 404 p.
4. Zakharov V.P. Corpus linguistics: teaching method [student teaching book]. 2005. 48 p.
5. Dyachenko G. F. Guidelines for working with English special vocabulary for students of the specialty "Acoustics" (minimum frequency dictionary). Odessa, 1985. 60 p.
6. Перебійніс В. І., Муравицька М. П., Дарчук Н. П. Частотні словники та їх використання. Київ, 1985. 202 p.
7. Tomasevich N.P. Terminological vocabulary of the English sublanguage of the automotive industry and its interaction with other lexical layers: author. diss. ... cand. philological sciences: spec. 10.02.04 "Germanic languages". Odessa, 1984. 16 p.
8. Shapa LN Forms and functions of adjectives in the scientific and technical text (on the material of the English sublanguage of Power Supply): diss. ... cand. philol. Sciences: 10.02.04. Odessa, 1990. 201 p.
9. Melnikova M.V. English-Russian Dictionary of word combinations and cliché for a specialist-researcher. Publ. PSPU, Perm'. 2000. 272 p.
10. Benson M., Benson E., Ilson R. The BBI combinatory dictionary of English: a guide to word combinations. Amsterdam – Philadelphia, 1997 [a companion volume to the Lexicographic Description of English].
11. Цинова М. В. Формы и содержание синтаксических конструкций с глаголом *may/might* в текстах научной коммуникации. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса, 2015. № 14. Ч.2. С. 92–96.
12. Tsinovaya M. V. Lexical component of the second constituent of modal verb constructions in the texts of scientific-technical communication. *Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія "Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов"*. Харків, 2014. № 1102. С. 155–159.
13. Борисенко Т. И., Кошуба М.В., Мардаренко Е.В., Цинова М.В. Особенности функционирования модальных глагольных конструкций в подязыках техники. *Записки з романо-германської філології*. Одеса, 2014. Вип. 1(32). С. 25–34.
14. Рогачева Н. В. Морфемна структура іменників у текстах різних функціональних стилів (на матеріалі англійської мови): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 "Германские языки". / Київський держ. лінгвістичний ун-т. К., 2000. 25 с.
15. Nosenko I.A. The beginning of statistics for linguists. 1981. 65 p.
16. Бровченко Т.О. Словесний наголос в сучасній українській мові. Київ, 1969. 168 стор.
17. Golovin V.N. Experience of using correlation analysis in language learning. *Вопросы статистической стилистики*. Киев, 1974. P. 5–16.

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 25
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Оксана Молодецька*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 29,76. Замов. № 0123/004. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.